Cartea a apărut cu sprijinul
Ministerului Culturii şi Cultelor

ISBN 973-8033-67-5

Nic. Densuşianu Revoluţiunea lui Horea

Nic. Densuşianu

REVOLUŢIUNEA LUI HOREA

EDITURA
VIITORUL ROMÂNESC

NIC. DENSUŞIANU

REVOLUŢIUNEA LUI HOREA ÎN TRANSILVANIA ŞI UNGARIA 1784-1785

COPERTA: Ion MARIN

ISBN 973 – 8033 – 67 – 5

NIC. DENSUŞIANU

REVOLUŢIUNEA LUI HOREA ÎN TRANSILVANIA ŞI UNGARIA 1784-1785

Scrisă pe baza documentelor oficiale

Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi bibliografie
de
Nicolae EDROIU

Editura
Viitorul Românesc
Bucureşti
2001

CUPRINS

ISTORICUL NICOLAE DENSUŞIANU (1846-1911)

Lucrarea lui Nicolae Densuşianu referitoare la răscoala lui Horea este una din marile cărţi de istorie ale secolului al XIX-lea. Scrisă în baza unei documentaţii bogate, ea reconstituia evenimentul românesc din anii 1784-1785 pentru prima dată la asemenea dimensiune şi calitate, aducându-l în prim planul istoriografiei româneşti la centenarul lui. Monografia istoricului ardelean trecut în ţară - în contextul în care încercarea lui Alexandru Şterca Şuluţiu (*Istoria Horii şi a poporului românesc din Munţii Apuseni ai Ardealului*, din 1860) avea să rămână încă multă vreme în manuscris - venea prima în istoriografia română, făcând apoi, vreme de un secol, o frumoasă probă de rezistenţă ştiinţifică. Solicitată intens de cercetarea istorică ulterioară, care s-a raportat la reconstituirea şi concluziile acesteia invariabil pozitiv şi fără excepţie, lucrarea *Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria. 1784-1785*, scrisă pe baza documentelor oficiale de Nic. Densuşianu, prezintă şi astăzi interes, mai ales pentru mentalităţile istoriografice din secolul în care a fost scrisă, constituind, oricum, un titlu de referinţă în bibliografia istorică românească.

Ea este astăzi o carte rară.

După apariţia lucrării, premiată de Academia Română în anul următor, 1885, însuşi B. P. Haşdeu, al cărui spirit hiper critic era celebru în epocă, o recenzează şi referează deosebit de pozitiv, oferind-o ca model de seriozitate ştiinţifică şi obiectivitate pentru reconstituirea istoriei moderne a românilor. "Iată cea deîntâi şi singura până acum lucrare pe deplin serioasă asupra istoriei moderne a românilor, adică nepărtinitoare, scrisă cu un spirit rece, combinând elementele sale într-un mod metodic; şi, mai presus de toate, lucrare întemeiată pe o cunoaştere directă a tuturor fântânilor"[1].

La rândul său, Nicolae Iorga, la câteva zile după decesul istoricului, în 1911, scria că *Revoluţiunea lui Horea* este "o monografie extraordinar de bine informată, care va rămânea şi ar merita să fie retipărită"[2]. O spunea un împătimit cercetător la arhivelor istorice şi solicitarea reeditării monografiei după numai un sfert de secol de la tipărirea ei îi sublinia odată mai mult valoarea ştiinţifică.

Un secol mai târziu, D. Prodan aşeza înaintea textului de reconstituire multă lărgită, la bicentenarul răscoalei lui Horea, dedicaţia-i binecunoscută.

---

[1] "Analele Academiei Române", S. II, T. VII,1884-1885. Secţiunea I. Partea administrativă şi Dezbaterile, Bucureşti, 1885, p. 185-186.

[2] N. Iorga, *Oameni cari au fost. Amintiri şi comemorări*, Vălenii de Munte, 1911, p. 484.

În epocă, reconstituirea evenimentului românesc transilvănean de la 1784-85 era legată şi de dezideratele luptei politico-naţionale româneşti, şi nici nu putea să fie altfel. Subiectul era interzis în Transilvania, unde istoriografia maghiară, pe filonul ei nobiliar, n-a putut-o accepta nici în ruptul capului, autorităţile dualiste socotind-o mai mult decât periculoasă, în consecinţă retrăgându-i-se debitul poştal pentru Ungaria. Autorul monografiei protestează pe lângă guvernul ungar, solicitându-i să indice nu o singură pagină, ci un singur pasaj din lucrare care să nu fie întemeiat pe documentaţie istorică oficială consultată în arhivele şi bibliotecile din Transilvania şi Ungaria. Un istoric ungur, Hunfalvi Pál, publică, în anii următori apariţiei lucrării (1785-1786), două texte polemice[3], încercând să încrimineze şi discrediteze o lucrare ştiinţifică pe un subiect socotit nedemn de a fi tratat în plan istoriografic.

Lupta "ştiinţifică", se vede, era dusă în mediul istoriografic vecin cu toate mijloacele, de la interdicţia vamală şi până la ponegrirea fără acoperire în câmpul investigaţiei ştiinţifice, cu argumente aduse din afara politicului şi a dispreţului aristocratic de tip medieval, difuzate acestea în preajma sărbătoririi Mileniului ungar.

O asemenea lucrare, ce vedea lumina tiparului în octombrie 1884, la 100 de ani după declanşarea evenimentului tratat cu spirit obiectiv, în baza unei documentaţii scrise aduse din mediul tuturor părţilor aflate în conflict venea să modifice imaginea unilaterală inoculată de o istoriografie ce se încăpăţâna cu obstinaţie să rămână în linia mentalităţilor nobiliare.

*

Autorul valoroasei monografii istorice asupra răscoalei lui Horea, Nicolae Densuşianu, s-a născut la 18 aprilie 1846 în comuna Densuş, situată în Ţara Haţegului, nu departe de ruinele vechii capitale a Daciei Romane, Ulpia Traiana Sarmizegetusa[4]. Tatăl său, Bizantie (Bizantius) Pop, parohul Densuşului, cobora dintr-o veche familie românească din Haţeg. Când fratele mai mare al lui Nicolae, Aron (1838-1900) intră la gimnaziul din Blaj primeşte

[3] Hunfalvy P., *Hogyan csinálodik némely historia*, şi mai ales cel intitulat *Densusian Miklós legújabb munkái*, în "Budapesti Szemle", nr. 112 din aprilie 1886, retipărit şi în broşură aparte (Budapesta, 1886, 52 p.).

[4] Despre viaţa şi activitatea ştiinţifică a lui Nic. Densuşianu vezi *Enciclopedia Română* de C. Diaconovici, Tomul II. Copepade-Keman, Sibiu, 1900, p. 130-131, voce scrisă într-o primă formă chiar de istoric, o scurtă autobiografie; Dr. C. Istrati, *Nic. Densuşianu. Viaţa şi opera sa*. Memoriu în "Analele Academiei Române", Secţiunea ştiinţifică, Seria II, Tom. XXXIV, Bucureşti, 1912, p. 599-698. şi Extras, Bucureşti, 1912, 100 p.; şi în vol. Nicolae Densuşianu, *Dacia Preistorică*. Cu o prefaţă de D. C. Istrati, Bucureşti, 1913, p. I-CXIV; Alex. Lapedatu, *Activitatea istorică a lui Nic. Densuşianu*, Bucureşti, 1912, 63 p.

numele după satul natal, Densuşianu, pentru a fi deosebit de alţi elevi care purtau numele de Pop, dat fiilor de preoţi români care urmau şcolile Blajului; aşa se întâmplase aici şi cu George Bariţiu, cu două decenii mai înainte. Numele este transmis apoi întregii familii, fiind unul plăcut pentru rezonanţa lui.

Primele clase le face probabil la şcoala franciscană din Haţeg, unde ştim că învăţase şi fratele său Aron. Trece apoi la gimnaziul din Blaj, calificativele pe care le obţine fiind dintre cele mai mari. În iulie 1865 promovează examenul de absolvire, în toamna aceluiaşi an înscriindu-se la Academia de Drept din Sibiu. Este un student diligent al Facultăţii Juridice sibiene, ale cărei cursuri le încheie după patru ani, în 1869.

Din această perioadă datează primele lui contacte cu Academia Română: întru-cât părintele său decedase în împrejurările evenimentelor de la 1848, neavând sprijin material pentru a-şi continua studiile juridice începute la Sibiu, se adresează preşedintelui Societăţii Academice Române, I. Heliade Rădulescu, în cel de al doilea an de existenţă a acesteia, în august 1867, cu prilejul unei călătorii pe care o face în ţară. I se acordă dintr-o fundaţie brăileană un stipendiu pe anul şcolar 1867-1868, putându-şi astfel continua studiile juridice.

După absolvire devine "notar suprem" la Magistratura oraşului Făgăraş, în 1870, unde funcţionează trei ani. De aici contribue la redactarea revistei "Orientul Latin", căreia autorităţile vremii îi pun piedici, în scurt timp ea încetându-şi apariţia. În 1873 se mută la Braşov, unde practică avocatura până în 1877, când trece definitiv în România, renunţând la calitatea de supus al monarhiei habsburgice, primind în 1878 indigenatul.

Tânărul avocat de 30 de ani venea la Bucureşti în vremea plinei desfăşurări a Războiului de Independenţă a României, fiind martorul sacrificiilor românilor din ţară pentru afirmarea suveranităţii naţionale. Atent la desfăşurările politice din acel timp, avocatul bucureştean se dedică cercetării ştiinţifice, elaborând, pe linia unor preocupări din anii precedenţi, studiul referitor la *Românii din Sud*, tradus de Fr. Damé în franceză[5], în care era prezentată starea macedoromânilor, tocmai când asupra regiunii se purtau discuţii politico-diplomatice în urma războiului ruso-româno-turc din anii 1877-1878.

Legăturile lui Nicolae Densuşianu cu Academia Română se înteţesc în aceşti ani. Însărcinat să întreprindă cercetări istorice în principalele arhive şi biblioteci din Transilvania şi Ungaria, efectuează o amplă documentare istorică timp de 15 luni, în anii 1878-1879, prezentând un consistent raport înaltului for academic român[6]. Cu acest prilej erau semnalate printr-un catalog impresionant,

[5] În privinţa titlurilor lucrărilor ştiinţifice elaborate de Nic. Densuşianu vezi *Bibliografia operei* care urmează acestui studiu introductiv.

[6] *Cercetări istorice în arhivele şi bibliotecile Ungariei şi ale Transilvaniei*. Raport înaintat Academiei Române de Nic. Densuşianu, în "Analele Academiei Române".

manuscrise, fonduri arhivistice şi vechi tipărituri referitoare la istoria românilor depistate în 12 biblioteci şi 16 arhive investigate.

Interesul cercetătorului cădea şi asupra răscoalei lui Horea. Apropierea centenarului mişcării ţărăneşti de la 1784, precum şi identificarea unei bogate documentaţii cu prilejul călătoriei de studii întreprinse, îl leagă şi mai mult de subiect[7].

Iată mărturisirea din Raportul înaintat Academiei Române în 1880 asupra acestui lucru: "Încât priveşte *Revoluţiunea lui Horea* din anul 1784, am fost fericit a găsi în Biblioteca Academiei şi a Muzeului Naţional din Pesta, precum şi în bibliotecile din Cluj, Alba Iulia şi Braşov un număr însemnat de relaţiuni contemporane, ce până astăzi rămăsese necunoscute istoricilor străini.

Dar cel mai preţios material istoric cu privire la epoca aceasta l-am aflat în Arhiva Cancelariei Aulice şi în Arhiva Comisiunii Jancoviciane. Actele descoperite aici ne dezvelesc înaintea ochilor o lume cu totul necunoscută din suferinţele şi faptele părinţilor noştri; ele răstoarnă în mod decisiv rătăcirile scriitorilor străini, ce apucase în literatura modernă să îmbrace costumul verităţii istorice"[8].

În finalul Raportului preciza că depune la Biblioteca Academiei "colecţiunea în număr de 38 volumuri manuscrise" conţinând extrasele făcute după documentele şi manuscrisele cercetate în timpul călătoriei sale de studii; între acestea, aproape 800 de documente priveau răscoala lui Horea[9].

Cu acest prilej Nicolae Densuşianu a poposit şi în regiunea Munţilor Apuseni, la Zlatna, Câmpeni, Abrud şi Brad, Mesteacăn, Ţebea (în Zarand), mergând pe urma evenimentelor şi înregistrând folclor şi tradiţii istorice referitoare la răscoală[10].

Academia Română îl răsplătea în acelaşi an 1880 prin alegerea ca membru corespondent la Secţiunea Istorică, apreciindu-i "înaltele calităţi şi activitatea ce a arătat pentru dezvoltarea culturii între români"[11]. Acest fapt avea să însemne mult pentru tânărul academician, în vârstă de numai 34 de ani,

---

Secţiunea I. Partea administrativă şi Dezbaterile, Seria II, Tom. II, 1880, p. 102-223. şi în Extras, Bucureşti, 1880, 124 p.

[7] Documentaţie folosită copios la elaborarea monografiei istorice asupra răscoalei lui Horea tipărită în 1884. (Vezi Nic. Densuşianu, *Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria 1784-1785*, Bucureşti, 1884, p. 6-28 (capitolele *Literatura revoluţiunii* respectiv *Fântânile istorice ale revoluţiunii*).

[8] *Cercetări istorice în arhivele şi bibliotecile Ungariei şi ale Transilvaniei*, p. 4.

[9] *Ibidem*, p. 17, 18-89 (Catalogul documentelor).

[10] *Caietele* lui Nic. Densuşianu (38 vol.) în Biblioteca Academiei Române, Bucureşti. Catalogate de I. Bianu şi R. caracaş, *Catalogul manuscriselor româneşti* (ale Academiei Române), Vol. II, Fasc. 1, Bucureşti, 1906, p. 75, No. 261-298.

[11] "Analele Academiei Române" Seria II, Tom. Bucureşti, 1880. Alegerea ca membru corespondent la Secţiunea Istorică s-a realizat în şedinţa din 15/27 aprilie 1880.

eforturile sale ştiinţifice fiind de acum îndreptate înspre cercetarea istoriei medievale şi moderne a românilor.

Lucrarea de căpătâi a istoricului rămâne monografia asupra răscoalei lui Horea, pe care o poate scrie, aşa cum se precizează în subtitlu, "pe baza documentelor oficiale". Apărută în chiar anul centenarului evenimentului, lucrarea aducea un suflu nou în istoriografia română. Reconstituirea istorică era deosebit de documentată, iar traducerea textelor numeroaselor piese de arhivă şi manuscrise de bibliotecă din latină, germană şi maghiară din care se ofereau fragmente-citat edificatoare asupra problematicii răscoalei. O monografie pozitivistă despre un eveniment de istorie socială aşa cum nu se mai elaborase până atunci.

Pentru valoarea ei ştiinţifică, lucrarea *Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria 1784-1785* primeşte Premiul "I. Heliade Rădulescu" al Academiei Române în 1885, raportori fiind G. Bariţiu şi B. P. Haşdeu, care ţineau să aprecieze consistenţa deosebită a acestei monografii istorice[12].

Prin grija lui I. Brătianu, în martie 1884 Nic. Densuşianu era numit în funcţia de translator pe lângă Marele Stat Major al Armatei, devenind mai apoi bibliotecar "cu rang de şef de birou" al instituţiei. Avea, astfel, asigurate mijloacele de trai, la dispoziţie Biblioteca Armatei şi apropierea de problematica istoriei militare, în care domeniu va publica unele studii în ultimele două decenii ale vieţii sale. Se poate consacra mai ales pregătirii pentru tipar şi editării volumului conţinând *Monumente pentru istoria Ţării Făgăraşului* (1885), reluând şi amplificând ce publicase din arhiva fratelui său, Aron, în "Columna Lui Traian" în 1882-1883 şi a şase volume (între 1887 şi 1897) din marea colecţie Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*. 1199-1575. Valoarea excepţională a acestui corpus de izvoare pentru istoria românilor a rămas până astăzi, iar efortul lui Nic. Densuşianu deosebit de benefic pentru apariţia lui. Meditând asupra travaliului său la marele corpus de izvoare Hurmuzaki - în care va fi depăşit doar de Nicolae Iorga - în prefaţa la ultimul volum care i se datorează (V/2, 1897), expunea principiul definitoriu după care s-a călăuzit în selectarea şi reunirea pieselor documentare: "De a nu uita pe nimeni, de a nu sacrifica pe nime, de a înfăţişa în această colecţiune fiecare parte din teritoriul locuit de români, precum şi faptele şi evenimentele ce le aparţin.

Sau cu alte cuvinte: am avut întotdeauna în vedere istoria întregului element românesc, în orice ţări s-a aflat el în vechime, fie constituit în state mai mari, fie organizat numai în districte, provincii şi bănate naţionale, fie în fine răspândit în insule mai mici şi mai depărtate prin mijlocul altor naţiuni superpuse, însă ducând o viaţă românească"[13].

---

[12] *Ibidem*, S. II, T. VII, Dezbateri, p. 172-185.

[13] *Hurmuzaki*, V/2, Bucureşti, 1897, Prefaţa.

La cererea Societății Istorice din Berlin, adresată Academiei Române, de a primi anual rapoarte asupra aparițiilor din istoriografia română, Nic. Densușianu este însărcinat să le redacteze și trimite spre publicare în "Jahresberichte der Geschichtswissenschaft". Apărute sub titlul *Rumänien* între anii 1881-1913; ele conțin informații deosebit de utile referitoare la români, prin intermediul revistei germane acestea pătrunzând în circuitul istoriografic european, constituind o prezență a acesteia.

Ca bibliotecar al Statului Major al Armatei - post modest în fond, dar pe care nu l-a părăsit în 1894 când i s-a propus să fie director al Bibliotecii Fundațiunii Universitare "Carol I", refuzând oferta regală - a contribuit hotărâtor la ordonarea Bibliotecii Armatei și sporirea fondurilor de carte, în scurt timp ea devenind un prețios depozit de carte în domeniile respective.

A lăsat Bibliotecii Statului Major al Armatei biblioteca personală, bine profilată pe problemele investigate de istoric, exprimându-și astfel recunoștința pentru posibilitățile oferite de instituție în vederea efectuării cercetărilor sale istorice. S-a dedicat tot timpul acestora, masa de scris ocupându-i cea mai mare parte din timp. Era prezent la întrunirile Academiei Române; a frecventat, în primii ani după sosirea lui la București, Societatea "Concordia Română", care l-a ales membru la 16 martie 1878 și, spre sfârșit, Societatea Geografică Română, al cărei membru corespondent era după alegerea sa din 21 septembrie 1902.

În perioada funcționării la Biblioteca Statului Major al Armatei a elaborat studiile sale privind istoria militară a românilor. Începuturile acestor preocupări sunt mai vechi, încă în monografia răscoalei lui Horea un consistent capitol ocupându-se de *Români în epoca militară*[14]. La solicitarea Ministerului de Război din 1895 de a elabora "un tablou despre căpitanii iluștri ai țărilor române și în care să se rezume totodată întreg trecutul glorios al țărilor române", Nic. Densușianu trece la alcătuirea lucrării *Domnii glorioși și căpitanii celebri ai țărilor române*. Breviar istoric despre războaiele mari și învingerile strălucite ale oștilor române.<Partea> I. Regatul României (Țara Românească și Moldova). Finalizată și predată la scurt timp după aceea Ministerului de Război, lucrarea avea să fie publicată numai postum, în 1912, prin grija lui Alex. Lapedatu. În al doilea volum intenționa să-i prezinte pe ducii și căpitanii Transilvaniei, după cum rezultă din primele două capitole pe care a reușit să le elaboreze: *Menumorut - Ducele Bihorului* și *Gelu - Ducele Transilvaniei*, volum rămas neîncheiat.

Alte lucrări de istorie militară elaborate și publicate în ultimul deceniu al vieții sale de Bibliotecarul Statului Major al Armatei (în "România Militară" și "Buletinul Armatei și Marinei") priveau rolul corpurilor de călărași și roșiori în

[14] Nic. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria 1784-1785*, p. 28-57.

istoria cavaleriei române (1901), războaiele lui Ștefan cel Mare (1902), drumul strategic roman din Clisura Dunării (1903), lupta de la Posada din 1330 (1909) sau războiul din 1369-1370 dintre Vlaicu-Vladislav Basarab și regele Ungariei, Ludovic I (1909). Aceste studii puneau în lumină - în deceniul de la începutul sec. XX, care premergea prima mare conflagrație mondială - tradițiile militare ale românilor, eforturile și sacrificiile lor din evul mediu clasic românesc pentru neatârnarea politică a statelor noastre.

În jurul anului jubiliar 1906 plănuiește elaborarea unei vaste lucrări privind *Istoria militară a poporului român din cele mai vechi timpuri până în secolul XVIII*, care urma să fie distribuită în cinci capitole: I. Începuturile artei militare la Carpați și Dunărea de Jos; II. Pelasgii; III. Dacii; IV. Romanii; V. Românii. A reușit redactarea doar a primelor trei capitole, rămânând două pachete cu câte cinci dosare conținând notițe și extrase din izvoare privind istoria militară a poporului român între anii 274-1300, respectiv 1300-1700.

Ultima perioadă a vieții și-o consacră elaborării vastei sale lucrări privind *Dacia Preistorică*. Problematica l-a preocupat patru decenii la rând, lucrarea era chiar anunțată, cu mai multă sau mai puțină discreție în unele din studiile sale publicate, transpare în multe din manuscrisele rămase nepublicate, cu deosebire din domeniul istoriei militare.

Pentru a-și lărgi "baza documentară" a acestui proiect, întocmește și publică în 1893-1895, pe cheltuială proprie, *Chestionarul despre tradițiunile istorice și antichitățile țărilor locuite de români*, la care a primit peste 1000 de răspunsuri din vreo 930 de localități. Informațiile conținute de acestea au fost valorificate de Nic. Densușianu, în propria-i viziune din curioasa lucrare despre *Dacia Preistorică*, și abia în anii 1975-1976 în beneficiul folcloristicii române.

Masiva lucrare *Dacia Preistorică*, apărută postum, venea cu multe idei și ipoteze fanteziste, care se îndepărtau de nivelul cunoașterii pe cale arheologică și din izvoarele clasice ale Antichității a trecutului îndepărtat al pământului locuit de români. Pentru a localiza în cuprinsul acestuia mari civilizații și imperii din timpurile străvechi, aducea argumente biblice și din miturile populare culese prin intermediul *Chestionarului*, combinându-le pe toate pentru a-i servi propriile ipoteze. Față de lucrarea dedicată răscoalei țărănești din 1784, atât de riguros documentată și elaborată, *Dacia Preistorică* rămâne - sub aspect metodologic și al realizării - un text involutiv.

Încă Nicolae Iorga, observându-i preocupările din ultimii ani ai vieții și ideile sale, care transpăreau în unele dintre studiile publicate în acea perioadă, ținea să-l caracterizeze pe istoricul ardelean și să scrie, la 3 aprilie 1911, la moartea lui: "S-a dus dintre noi un om tăcut și aspru, neînduplecat și fanatic, un vizionar de gânduri mari, de ipoteze imposibile, de fantastice teorii îndrăznețe"...[15].

[15] N. Iorga, *Oameni cari au fost. Amintiri și comemorări*, Vălenii de Munte, 1911, p. 483.

"Poate se va vedea ce ipoteze, desigur mai mult decât odată curioase, se cuprind în cartea de muncă îndelungată în care pretindea să explice altfel decât toţi ceilalţi vremile străvechi ale acestor ţări locuite şi astăzi de români"[16].

Eforturile deosebite la care a fost solicitat de munca la editarea a şase volume din Colecţia *Hurmuzaki*, precum şi în vederea documentării pentru o amplă istorie militară a românilor şi elaborării *Daciei Preistorice*, i-au zdruncinat sănătatea. Înaintează Academiei Române încă în 1899 o adresă prin care anunţa că, dată fiind starea sănătăţii sale, nu mai poate colabora la publicarea colecţiei de documente *Hurmuzaki*. Ultimii 15 ani îi consacră definitivării şi corecturilor de tipar la *Dacia Preistorică*, din care a putut vedea cu proprii ochi 70 de coli (adică 1120 p. cu ilustraţii), nu însă totul, travaliul ştiinţific slăbindu-l şi mai mult fizic şi intelectual.

Decesul istoricului a survenit la 24 martie 1911 în locuinţa sa din Bucureşti (str. Sfinţilor); avea 65 de ani neîmpliniţi. Fratele său mai mare, Aron, membru corespondent al Academiei Române din 1877, se stinsese în 1900 la vârsta de 62 de ani, iar nepotul de frate Ovid, membru corespondent (1903) şi titular din 1918 al Academiei Române, mai târziu, în 1938, tot la vârsta de 65 de ani. Sora sa mai mică, Iulia, a decedat în 1894, puţin după 40 de ani[17]. Ceva mai mult au trăit fraţii George, preot în Densuş, şi Veniamin, canonic la Lugoj, probabil datorită unei vieţi mai ordonate şi liniştite dusă în mediul clerical.

*

Monografia referitoare la răscoala lui Horea rămâne capodopera istoriografică a lui Nic. Densuşianu. Elaborată în anii imediat următori trecerii în ţară, după cucerirea Independenţei României, ani de afirmare românească în principalele domenii ale vieţii social-economice şi cultural-ştiinţifice, ea constituie totodată un model de cercetare ştiinţifică într-un domeniu de la care societatea pretindea mai mult. După proclamarea Regatului Român (1881) gândurile şi privirile celor din ţară se îndreptau tot mai mult înspre românii din provinciile aflate sub stăpâniri străine, iar ale celor din Transilvania în şi mai mare măsură înspre Bucureşti, capitala noului stat român. Or, Nic. Densuşianu venea tocmai acum cu un elaborat istoriografic privitor la o mişcare românească de peste Munţi, de la a cărei derulare se împlinea un secol, sărbătorirea lui fiind acolo interzisă de autorităţile vremii.

În vederea elaborării lucrării sale, Nic. Densuşianu întreprinsese, cu sprijinul Academiei Române, lunga călătorie de documentare ştiinţifică în

[16] *Ibidem*, p. 484.

[17] Date despre familia sa în manuscrisul Nic. Densuşianu, *Memoriile mele* <1893-1899>, semnalat de Dr. C. I. Istrati, în *Introducerea* la volumul *Dacia Preistorică*, Bucureşti, 1913, p. XXXIV-XXXV.

Ardeal şi Ungaria, depistând un bogat material arhivistic şi bibliografic referitor la eveniment. Atât literatura istorică a răscoalei, cât şi izvoarele ("fântânile") istorice ale acesteia le trece în revistă la începutul monografiei sale. A pus accentul pe actele oficiale din epocă, aşezând înaintea tuturor fondurilor documentare Arhiva Comisiei Jankovich, aflătoare atunci la Arhivele Statului din Buda. Imensa documentaţie adunată de comisia imperială de anchetă asupra răscoalei în vederea întocmirii raportului final, concluziv, solicitat de împăratul Iosif al II-lea, edifica asupra evenimentului şi era ea însăşi satisfăcătoare pentru scrierea unei sinteze istorice. Comisarul imperial Jankovich întreprinsese o anchetă juridică de proporţii asupra răscoalei; acum juristul Nic. Densuşianu, adăugând pieselor respective şi alte surse, realiza o reconstituire istoriografică a mişcării ţărăneşti din 1784.

A ţinut pentru aceasta să se documenteze la teren, să vadă şi să cerceteze locurile din aria răscoalei unde s-au derulat principalele ei momente. Răscoala cuprinsese şi Ţara Haţegului, pe care istoricul o cunoştea, atât Valea Streiului, cât şi cele ale afluenţilor de stânga, între care Breazova şi Poeni, pe care se afla situat Densuşul. Dar nu fusese până atunci în Zarand şi Munţii Apuseni, în zonele fierbinţi din terenul răscoalei. *Caietele* sale de la Academie, umplute în această călătorie, înregistrează pentru toamna anului 1879 tradiţii istorice şi folclor referitor la răscoală, precum şi observaţiile sale din aria ei de desfăşurare. Răscoala însăşi era o sumă de fapte petrecute într-un spaţiu geografico-istoric concret, reconstituibile acestea prin compulsarea informaţiilor reţinute în actele oficiale din vremea derulării lor şi prin identificarea la teren a acestora.

Problematica scrierii lui Nic. Densuşianu aparţinea domeniului istoriei sociale, şi aceasta era altă noutate cu care venea istoricul ardelean. Mai mult, subiectul ţinea de istoria mişcărilor sociale din câmpul respectiv şi nici un istoric de până la el n-a reconstituit la asemenea dimensiune o răscoală ţărănească. Era acum făcută, totodată, legătura dintre răscoala lui Horea şi cele din 1437 ("revoluţiune a ţăranilor români şi unguri"), 1514 ("revoluţiune a ţăranilor"), 1599 ("revoluţiune a ţăranilor români din Transilvania pe timpul lui Mihai Viteazul"), toate apreciate drept *revoluţiuni*, apropierea dintre acestea vizând aspectul de generalitate, rezumat în "feudalitatea ungurească".

Având o participare masiv românească, mişcarea din 1784 îngloba şi o latură naţională[18], îmbinarea între social şi naţional în cursul răscoalei constituind o temă de dezbatere istoriografică vreme de un secol şi jumătate până acum. Raportul dintre caracterul social şi cel naţional al răscoalei lui Horea îl discută şi Nic. Densuşianu în monografia sa[19]. Sub acest aspect, chiar în cel dintâi capitol al lucrării, afirma "că revoluţiunea de la 1784 ne înfăţişează un

[18] Nicolae Edroiu, *Social şi naţional în răscoala lui Horea (1784)*, în volumul *Naţional şi social în istoria românilor*. Profesorului Gheorghe Platon la a 70-a aniversare, Editura Universităţii "Al. I. Cuza" din Iaşi, Iaşi, 1998, p. 105-113.

[19] Nic. Densuşianu, *Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria 1784-1785*, p. 3-6 (*I. Caracterul revoluţiunii din 1784*).

caracter cu totul particular față de revoluțiunile anterioare ale țăranilor din Transilvania și Ungaria.

La 1437 și la 1514 populațiunea iobagilor din Transilvania și Ungaria tindea la recâștigarea libertăților ce le avusese dânsa în primele secule ale regatului unguresc, atunci când țăranul era militar și cetățean al patriei.

La 1784 însă ideile erau mult mai radicale și mai progresate. Țăranul român lupta de astă dată pentru două lucruri: pentru libertate și naționalitate; pentru libertate din jugul sclaviei feudale și pentru naționalitate în contra sclaviei politice.

Cu revoluțiunea de la 1784 se încheie trecutul, lunga serie de revoluțiuni țărănești în Transilvania și Ungaria, și începe o nouă epocă, epoca luptelor de naționalitate" - conchidea istoricul[20].

Concluziile sale erau însă repudiate în anii proletcultismului, când s-a exagerat sensul social al mișcării, singurul admis atunci de ideologia vremii[21].

Nicolae Densușianu i-a relevat răscoalei lui Horea deopotrivă caracterul de europenitate, constatând: "a trebuit ca revoluțiunea de la 1784 să scoată la lumină pe acest popor ascuns al feudalității transilvane, să proclame pentru întâia oară în fața Europei romanitatea acestei țări, română încă din cele mai vechi timpuri istorice". Făcând trimitere expresă la scrierea lui J.-P. Brissot, *Seconde lettre d'un defenseur du peuple a l'empereur Joseph II*, observa, cu mult temei: "Cu excepțiune de presa monarchică și feudală, revoluțiunea de la 1784 era privită în apusul Europei ca luptă legitimă a dreptului și a libertății în contra despotismului feudal și politic"[22].

În mediul românesc al timpului când a fost elaborată și publicată monografia asupra răscoalei din 1784, aceasta venea oricum să restituie istoriografic un moment edificator din trecutul românilor ardeleni, care deschidea posibilitatea înțelegerii problematicii românești de peste Munți. Mișcarea țărănească din Munții Apuseni și comitatul Hunedoarei era atunci caracterizată drept revoluție, neoperându-se cu concepte adecvate a căror clarificare se va face abia mai târziu; autorul avea înainte evenimentele de la 1848/49 care s-au desfășurat, în latura lor politică-militară în aceeași regiune, afectându-i grav familia însăși.

Scrierea lui Nic. Densușianu e monografia secolului al XIX-lea asupra răscoalei, care va fi amplificată după un secol de cea a lui D. Prodan (două ediții, 1979, 1984). La bicentenarul răscoalei a debutat și corpusul *Izvoarele răscoalei lui Horea*, din care au apărut până acum 11 volume din cele vreo 25

[20] *Ibidem*, p. 5.

[21] Gh. Georgescu-Buzău, *Răscoala de la 1784 a iobagilor din Transilvania de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan*, București, Editura Politică, 1962, p. 10-11.

[22] Nic. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria*, p. 6.

câte se estimează că vor fi necesare pentru cuprinderea materialului documentar de bază asupra evenimentului.

Astfel, prin monografiile lui N. Densușianu și D. Prodan și prin corpusul de izvoare în curs de editare momentul Răscoalei lui Horea va fi epuizat în linii mari din punct de vedere istoriografic.

În asemenea context, retipărirea monografiei lui Nic. Densușianu de la 1884 se impune odată mai mult, eforturile de acum în acest sens înscriindu-se deopotrivă pe linia valorificării scrierilor majore ale istoriografiei române dintotdeauna.

Nicolae EDROIU
membru corespondent al Academiei Române

BIBLIOGRAFIA OPEREI LUI NIC. DENSUŞIANU (1846-1911)

I. LUCRĂRI ŞTIINŢIFICE

1. *Scrutări mitologice la români*, în "Familia" (Pesta), An. IV, 1868, p. 127, 138, 150, 162, 176, 199, 222, 449, 460, 509.

2. *Lord Byron şi Nibelungile*, în "Familia" (Pesta), An. VII, 1871, p. 121.

3. *Elementul istoric în poezia poporală*, în "Familia" (Pesta), An. VII, 1871, p. 518.

4. *Elementul latin în Orient*, în "Orientul Latin" (Braşov), An. I, 1874, Nr. 5 din 13 aprilie [Nesemnat].

5. *Românii în statistică şi realitate*, în "Orientul Latin" (Braşov), An. I, 1874, Nr. 11 din 4 mai [Nesemnat].

6. *Proverbele române ca material pentru instituţiunile dreptului roman în Dacia*, în "Orientul Latin" (Braşov), An. I, 1874, Nr. 42 din 21 august.

7. *Băile de la Carlsbad*, în "Orientul Latin" (Braşov), An. II, 1875, Nr. 57 din 13 august; Nr. 58 din 15 august.

8. *O colonie macedo-română în Transilvania* [Săcele], în "Columna lui Traian", Vol. III (Seria Nouă: I), 1877, p. 266-270.

9. *Les Roumains du Sud. Macédoine, Thessalie, Epire, Thrace, Albanie.* Avec un carte ethnographique, Paris, Manginot-Helitasse - Bucarest, Jos. Szöllosy, 1877, 68 p. (L'élément latin en Orient) [în colaborare cu Frédéric Damé].

10. *Cercetări istorice în arhivele şi bibliotecile Ungariei şi ale Transilvaniei.* Raport înaintat Academiei Române de ..., în "Analele Academiei Române" Dezbateri, Seria II, Tom. II, p. 102-223; Şi Extras, Bucureşti, Tip. Academiei Române, 1880, 124 p.

11. *Cestiuni istorice*, în "Gazeta Transilvaniei", 1881, 32.

12. *Rumänien*, în "Jahresberichte der Geschichtswissenschaft, im Auftrag der Historischen Gesellschaft zu Berlin", 1881-1903, 7 fasc. Sonderdrücke, An. IV, 1881, Berlin, 1885, Par. II, p. 345-360; An. XII, 1882/9, Berlin, 1891, Par. III, p. 245-271; An. XIII, 1890, Berlin, 1892, Par. III, p. 271-278; An. XIV, 1891, Berlin, 1893, Par.
III, p. 312-320; An. XVI, 1892/3, Berlin, 1895, Par. III, p. 445-454, publicat şi în traducere românească în "Revista critică literară " (Iaşi), An. III, 1895, p. 45-48, 69-83; An. XIX, 1894/6, Berlin, 1898, Par. III, p. 234-246 [coautor Ovid

Densuşianu]; An. XX, 1897, Berlin, 1899, p. 352-355 [coautor Ovid Densuşianu]; An. XXVI, 1903, Berlin, 1905, Par. III, p. 136-153.

13. *Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria 1784-1785.* Scrisă pe baza documentelor oficiale de... , Bucureşti, Tip. "Românul", Carol Göbl, 1884, VI + 523 p.

Prelucrare şi fragmente în volumul *Revoluţia lui Horea* [După Nicolae Densuşianu], Bucureşti, Inst. de Arte Grafice şi Editură "Minerva", 1901, 64 p. (Biblioteca populară "Minerva", No. 14).

14. *Note critice asupra scrierii d-lui A. D. Xenopol "Teoria lui Rösler"*, în "Ţara Nouă", An. II, 1885, No. 2 şi 3, p. 40-82 [sub pseudonimul: "Un Român"]; Şi separat: Bucureşti, Tip. "Românul" Carol Göbl, 1885, 1 f. + 60 p.

15. *Independenţa bisericească a Mitropoliei române de Alba Iulia. Cercetare istorică-critică despre relaţiunile bisericii române din Mitropolia Albei-Iulia cu biserica Romei*, în "Gazeta Transilvaniei", 1993, şi în volum, Braşov, Tip. A. Mureşanu, 1893, 45 p.

16. *Scrisori asupra istoriei Transilvaniei*, în "Revista critică-literară" (Iaşi), An. II, 1894, p. 49-62, 97.

17. *Originea şi importanţa istorică a cavaleriei române. Călăraşi şi roşiori*, în "România Militară" (Bucureşti), An. IV, 1901, p. 143-184; Şi separat: Bucureşti, 1901, 44 p. + il. (Din publicaţiunile "României Militare").

18. *Războaiele lui Ştefan cel Mare, după istoricii poloni Dlugosz şi Cromer*, în "România Militară" (Bucureşti), An. V, 1902, p. 93-94, 173-183, 243-253, 399-412; publicată şi în "Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", An. IV, 1902, Vol. VIII, p. 170-208. [reprodusă şi în "Gazeta Transilvaniei", An. 1902]

19. *Chinezatul familiei Basaraba din ţara Haţegului*, în "Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", An. IV, 1902, Vol. VIII, p. 50-73.

20. *Tabula Traiana şi cele două sisteme ale drumului strategic roman din Clisura Dunării*, în "România Militară" (Bucureşti), An. VI, 1903, Vol. XII, p. 173-181; Şi separat: Bucureşti, 1903, 11 p.

21. *Sistema ortografică a limbei române*, în "România Militară" (Bucureşti), An. VI, 1903, Vol. XII, p. 206-219, 484-506, 562-585; An. VII, 1903, Vol. XIII, p. 59-69; Şi separat: Bucureşti, 1904, 73 p.

22. *Aniversarea de patru secule de la moartea lui Ştefan cel Mare, domnul Moldovei (2 iulie 1504)*, în "România Militară" (Bucureşti), An. VII, 1904, Vol. XIII, p. 587-607; Şi separat, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1904, 23 p. + il.

23. *Serbările de la Putna în amintirea lui Ştefan cel Mare*, în "România Militară" (Bucureşti), An. VII, 1904, Vol. XIV, p. 50-61.

24. *Principele şi regele Carol I*, în "România Militară" (Bucureşti), An. IX, 1906, Număr Jubiliar, p. 525-566.

25. *Războiul din 1330 între Carol Robert, regele Ungariei, şi Basarab, voievodul Ţării Româneşti*, în "Buletinul Armatei şi al Marinei", 1909, Nr. 5, Mai.

26. *Războiul de la 1369-1370 între Ludovic I, regele Ungariei, şi Vladislav Basarab, domnul Ţării Româneşti*, în "Buletinul Armatei şi Marinei", 1909, Nr. 9, Septembrie.

27. *Domnii glorioşi şi căpitanii celebri ai Ţărilor Române. Breviar istoric pentru războaiele mari şi învingerile strălucite ale oştilor române.* [Vol.] *I. Regatul României (Ţara Românească şi Moldova)*. Scriere postumă publicată de Alex. Lapedatu, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, s-r Ion St. Rasidescu, 1912, LXII + 236 p.

28. *Dacia Preistorică*. Cu o prefaţă de dr. C. I. Istrati, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, s-sor Ioan St. Rasidescu, 1913, CXIX + 1152 p. + il. + 2 f. pl.

Reeditare: *Dacia Preistorică*. Text stabilit de Victorela Neagoe. Studiu introductiv şi note de Manole Neagoe, Bucureşti, Editura Meridiane, 1986, 735 p.

II. EDIŢII DE IZVOARE

29. *Monumente pentru istoria Ţării Făgăraşului*, în "Columna lui Traian", Vol. IX (Seria Nouă: III), 1882, p. 1-18, 94-102, 161-167, 217-226, 344-353, 430-452, 553-569; Vol. X (Seria Nouă: IV), 1883, p. 1-15, 174-191, 292-310, 430-444.

Tipărită aparte sub acelaşi titlu: *Monumente pentru istoria Ţării Făgăraşului*. Culese şi adnotate de... , Bucureşti, Tip. Academiei Române, 1885, 154 p. (Din publicaţiunile istorice-filologice ale Arhivelor Statului).

30. [*Documente privitoare la istoria românilor din colecţia Hurmuzaki, referitoare la Mihai Viteazul, traduse în limba română*], în "Ţara Nouă", An. II, 1885, p. 97-102.

31. *Documente privitoare la istoria românilor* [Colecţia Hurmuzaki]. Editate de Nic. Densuşianu, *Vol. I. 1. 1199-1345*, Bucureşti, 1887, XXX + 701 p. [553 doc.]; *Vol. I. 2. 1346-1450*, Bucureşti, 1890, XLVIII + 889 p. [888 doc.]; *Vol. II. 2. 1451-1510*, Bucureşti, 1891, XLVII + 729 p.[534 doc.]; *Vol. II. 3. 1510-1530*, Bucureşti, 1892, XL + 748 p. [462 doc.]; *Vol. II. 4. 1531-1552*, Bucureşti, 1894, XXXIII + 756 p. [446 doc.]; *Vol. II. 5. 1552-1575*, Bucureşti, 1897, VIII + 770 p. [413 doc.].

32. *Documentul de unire al boierilor şi nobililor români din ţara Făgăraşului, de la a. 1711*, în "Revista critică-literară" (Iaşi), An. I, 1893, p. 473-498, cu un Postscriptum, p. 84-89.

III. CATALOAGE, CHESTIONARE

33. *Cestionariu despre tradiţiunile istorice şi antichităţile ţărilor locuite de români*, Partea I-II, Bucureşti-Iaşi, Tip. C. Göbl şi Naţională, 1893-1895, 54 p. (I) + 40 p.(II) (Partea a II-a Ediţiune separată din "Revista Literară" a d-lui Aron Densuşianu).

34. *Catalogul Bibliotecii Marelui Stat Major*, Bucureşti, 1898, XIII + 716 p. (Ministerul de Război).

IV. RĂSPUNSURI LA CHESTIONARE

35. *Balade istorice şi cântece populare. Cântecul Marcului*, în "Revista critică-literară" (Iaşi), An. II, 1894, p. 265, 332, 420; An. III, 1895, p. 94, 301; An. IV, 1896, p. 29; *Radu Anghel*, An. II, 1894, p. 379; *Ilinca Calina*, An. III, 1895, p. 24; *Cobea*, An. III, 1895, p. 60; *Din, Constandin şi Roman*, An. III, 1895, p. 126; *Ioviţă, nepotul lui Novac*, An. IV, 1896, p. 27; *Voina şi mamă-sa*, An. IV, 1896, p. 63; *Novac şi Lidia*, An. IV, 1896, p. 118; *Urarea cu plugul*, An. IV, 1896, p. 217; *Muntele de Criş*, An. IV, 1896, p. 295; *Cernea*, An. IV, 1896, p. 341; *Iana Simziana şi Soarele*, An. V, 1897, p. 114.

36. *Glosar de cuvinte vechi şi puţin cunoscute*, în "Revista critică-literară" (Iaşi), An. IV, 1896, p. 85-87, 290-291.

37. *Vechi cântece şi tradiţii populare româneşti. Texte poetice din răspunsurile la "Chestionarul istoric" (1893-1897)*. Text ales şi stabilit, studiu introductiv, note, variante, indici şi glosar de I. Oprişan, Bucureşti, Editura Minerva, 1975, LVI + 369 [-371] p. + 5 f. pl. (Ediţii critice de folclor. Culegători).

38. *Adrian Fochi, Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, LX + 392 p. cu tab. (Universitas).

V. CREAŢIE LITERARĂ

A. Poezii

39. *Zâna mea*, în "Familia" (Pesta), An. II, 1866, p. 236.
40. *Melancolia*, în "Familia" (Pesta), An. II, 1866, p. 421.

41. *O noapte în munți*, în "Familia" (Pesta), An. III, 1867, p. 438.
42. *Floarea soarelui*, în "Familia" (Pesta), An. III, 1867, p. 584.
43. *Lăutarul*, în "Familia" (Pesta), An. IV, 1868, p. 27.
44. *Pe un album*, în "Familia" (Pesta), An. V, 1869, p. 115.

B. Nuvele

45. *Simonida*, în "Familia" (Pesta), An. III, 1867, p. 210, 222, 236, 246, 258.

VI. RECENZII

46. Recenzie asupra poeziilor lui Iulian Grozescu], în "Familia" (Pesta), An. VI, 1870, p. 506.

47. *Istoria românilor, de Basiliu Drăgoşescu*, în "Orientul Latin" (Braşov), An. I, 1874, Nr. 58 din 16 octombrie.

48. *Traianida, epopee de D. Bolintineanu*, în "Orientul Latin" (Braşov), An. I, 1874, Nr. 59 din 20 octombrie, 60 din 23 octombrie, 61 din 26 octombrie, 63 din 2 noiembrie, 64 din 6 noiembrie.

49. *Încercări critice asupra unor credințe, datine şi moravuri ale poporului român, de G. Dem. Teodorescu*, în "Orientul Latin" (Braşov), An. I, 1874, Nr. 72 din 4 decembrie.

REFERINȚE

1. *Enciclopedia Română*. Publicată din însărcinarea şi sub auspiciile "Asociațiunii pentru literatura română şi cultura poporului român" de Dr. C. Diaconovici, Tomul II. Copepode-Keman, Sibiu, 1900, p. 130-131.

2. [Necrolog] O. Lugoşianu, în rev. "Căminul Nostru", 1911, nr. din Aprilie.

3. N. Iorga, *Oameni cari au fost. Amintiri şi comemorări*, Vol. I, Vălenii de Munte, 1911, p. 483-485.

4. Dr. C. I. Istrati, *Nic. Densuşianu. Viața şi opera sa*. Memoriu în "Analele Academiei Române" Secțiunea Ştiințifică, Seria II, Tom. XXXIV, Bucureşti, 1912, p. 599-698. Şi Extras, Bucureşti, 1912, 100 p.; Şi în volumul Nicolae Densuşianu, *Dacia Preistorică*. Cu o prefață de dr. C. I. Istrati, Bucureşti, Inst. de Arte Grafice Carol Göbl, s-sor Ioan St. Rasidescu, 1913 [1 vol. legat în 2], CXIX + 1134 p. + il. + 2 f. pl. [Studiul lui I. C. Istrate, p. I-CXIV].

5. Alex. Lapedatu, *Activitatea istorică a lui Nic. Densuşianu*, Bucureşti, 1912, 63 p.

6. *Minerva. Enciclopedie Română*, Cluj, 1929, p. 379.

7. *Dicționar Enciclopedic Român. Vol. II. D-J*, Editura Politică, Bucureşti, 1964, p. 59.

8. *Vechi cântece şi tradiții populare româneşti. Texte poetice din răspunsurile la "Chestionarul istoric" (1893-1897)*. Text ales şi stabilit, studiu introductiv, note, variante, indici şi glosar de I. Oprişan, Bucureşti, Minerva, 1975, LVI + 369 [-371] p. + 5 f. pl. (Ediții critice de folclor. Culegători). [Studiul introductiv].

9. *Adrian Fochi, Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, Minerva, 1976, LX + 392 p. cu tab. (Universitas).

10. *Enciclopedia istoriografiei româneşti*. Coordonator ştiințific: Ştefan Ştefănescu, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 123.

11. P. Teodor, *Nicolae Densuşianu, istoric al răscoalei lui Horea*, în "Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Historia, 29, 1984, p. 19-35.

12. Stelian Mândruț, *Contribuții epistolare la biografia operei istoricului Nicolae Densuşianu (1879-1897)*, în "Acta Musei Devensis. Sargetia", XVIII-XIX, 1984-1985, p. 295-304, facs. (Extras).

13. Manole Neagoe, *Studiu introductiv* la volumul: *Nicolae Densuşianu, Dacia Preistorică*. Text stabilit de Victorela Neagoe. Studiu introductiv şi note de Manole Neagoe, Bucureşti, Editura Meridiane, 1986, p. 5-37.

14. *Densuşienii. 150 de ani de la naşterea istoricului Nicolae Densuşianu*, Deva, 1996, 186 p.

15. *Dicționar enciclopedic. Vol. II. D-G*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 57.

16. Dr. Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. 1866-1999. Dicționar*. Ediția a doua, revăzută şi adăugită, cu un *Cuvânt înainte* de Acad. Eugen Simion, Preşedintele Academiei Române, Bucureşti, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1999, p. 162-163.

Notă asupra ediţiei

Monografia istorică a lui Nic. Densuşianu, *Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria 1784-1785* se retipăreşte acum după textul ediţiei originale - şi singura - din 1884, realizată la centenarul răscoalei. Pentru valoarea ei au fost exprimate solicitări în acest sens în mai multe rânduri, după numai un sfert de secol de la ediţia princeps prin Nicolae Iorga (1911), apoi în perioada interbelică, la împlinirea unui secol şi jumătate de la eveniment. Lucrarea era utilizată în cercul cercetătorilor ştiinţifici, însă a devenit, cu trecerea timpului, o carte tot mai rară, dificil de contactat chiar de către specialişti, şi cu atât mai mult de alţi doritori să o lectureze.

În deceniul trecut, directorul Editurii "Viitorul Românesc" din Bucureşti, dl. Viorel Ştirbu, în contextul editării lucrării lui Alexandru Şterca Şuluţiu referitoare la *Istoria Horii şi a poporului românesc din Munţii Apuseni ai Ardealului*, a relansat solicitarea în privinţa reeditării monografiei densuşiene. Ea se realizează abia acum, şi - printr-o coincidenţă - la 155 de ani de la naşterea autorului şi la 90 de ani de la dispariţia lui.

Intervenţiile în textul original sunt minime, ele privind ortografia, impunându-se acomodarea ei la regulile academice în uz astăzi. Nic. Densuşianu era adeptul ortografiei etimologizante şi nu fonetice, în care sens a şi intervenit, după 1904, când la noi s-au adoptat noi reguli ortografice, printr-o lucrare special dedicată problemei. Aici au trebuit să fie operate cele mai multe îndreptări pe text faţă de ediţia din 1884.

Toponimele din aria răscoalei sunt date într-o formă apropiată de cea contemporană, dar nu după denumirea oficială din ultimul secol, dacă aceasta este schimbată. Am îndreptat, după uzanţa ştiinţifică actuală, numele căpitanului suprem al răscoalei, *Horea*, şi nu *Horia*, cum apare consecvent în textul monografiei lui Nic. Densuşianu. Am păstrat însă unele forme arhaice, precum secul, revolteze, nobilitară, obiecţiuni, satisfacţiuni, uzurpaţiunea etc., sau pe cele de archive, monarchi etc., pentru a menţine în text ceva din atmosfera scrisului istoric de la noi din vremea apariţiei lucrării.

Notele infrapaginale ale autorului sunt redate acum prin numărătoare continuativă, pentru a se evita inconsecvenţa la reeditare determinată de diferenţa de dispunere a textului în pagină.

Am păstrat întocmai textul din 1884, fără adnotări, considerând că el reprezintă stadiul atins de cercetarea istorică asupra evenimentului spre sfârşitul secolului al XIX-lea, la un veac după derularea lui. Evident, cercetările

întreprinse ulterior, cu deosebire cele din preajma bicentenarului răscoalei, când s-a publicat în două ediţii ampla monografie elaborată de D. Prodan (*Răscoala lui Horea*, Vol. I-II, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979, ediţie nouă, revăzută, 1984) şi a început editarea corpusului *Izvoarele răscoalei lui Horea* (din care au apărut până acum 11 volume), au contribuit la lărgirea bazei informaţionale şi detalierea evenimentului. Am socotit că nu e necesar să confruntăm cele două monografii istorice asupra răscoalei horaiane, care în fond reprezintă stadiul atins de istoriografia secolului al XIX-lea, respectiv al XX-lea, în reconstituirea evenimentului românesc de la 1784-1785. Aceasta din urmă nu ar fi fost posibilă fără cea dintâi, prin care s-a fixat schema de tratare monografică, de cuprindere a evenimentului de la 1784 şi indicat totodată direcţiile de continuare a cercetării, de multiplicare a punctelor din imaginea reconstitutivă.

Se cuvin aduse mulţumiri Editurii "Viitorul Românesc" pentru demersul său de acum, prin care se readuce şi redă culturii româneşti una din cele mai izbutite cărţi din scrisul istoric românesc dintotdeauna.

N. E.

REVOLUŢIUNEA LUI HOREA ÎN TRANSILVANIA ŞI UNGARIA 1784-1785

SCRISĂ PE BAZA DOCUMENTELOR OFICIALE

DE

NIC. DENSUŞIANU

BUCUREŞTI
TIPOGRAFIA "ROMÂNUL", CAROL GÖBL
14, STRADA DOAMNEI, 14
1884

INTRODUCȚIUNE

PREFAȚĂ

Am descris aici originea și fazele revoluțiunii din 1784, un singur act din luptele de libertate ale românilor de peste Carpați.

Descrierea aceasta nu are de a face absolut nimic cu actualitatea.

Ea se raportă pur și simplu la faptele și ideile trecutului, la societatea și organizarea ei trecută.

Istoria având nobila misiune de a înfățișa binele și răul din viața popoarelor, astfel singurul principiu, de care am fost conduși în descrierea acestor evenimente, a fost căutarea și expunerea adevărului.

Tot ce am relatat este pe baza documentelor contimporane, pe baza documentelor oficiale din archivele Transilvaniei și Ungariei.

În Revoluțiunea de la 1784 se răsfrâng suferințele de mai multe secole ale poporului român din Transilvania și Ungaria; și fiindcă evenimentele de la 1784 nu pot fi just apreciate fără a se cunoaște faptele trecutului, astfel am trebuit să schițăm mai pe larg fazele prin care a trecut poporul român de peste Carpați din suta a XIII-a și până la 1784.

În privința acestei revoluțiuni au apărut până astăzi numeroase publicații în Ungaria și în Țările Austriece, două chiar în ultimele decenii.

Dar cu durere trebuie să constatăm, că mișcarea de la 1784 a fost studiată într-un mod unilateral, necomplet, și ce e mai trist, că, pe lângă interpretări contrarii verității istorice, aflăm în publicațiunile acestea și epitete cu totul nedemne adresate națiunii române*.

Mișcarea de la 1784 face parte din viața trecută a poporului român și astfel este o datorință salutară de a lumina pe cât se poate de mult această epocă, care astăzi, când se împlinesc o sută de ani, aparține numai simplu domeniului istoric.

București, în octombrie 1884.

NIC. DENSUȘIANU

* Tot din această cauză scria regretatul Papiu Ilarian, pe la 1865, următoarele: „Istoria acestei răscoale (a revoluțiunii din 1784) de acum 81 de ani, nici până astăzi nu e scrisă. Ungurii nu o scria: ei ar fi dorit ca, din tot ce privește această răscoală, să nu rămână decât o vagă aducere aminte de jafurile și omorurile ce au comis românii; apoi și de altminterea, e cunoscut cum că ungurii sunt cei mai parțiali, cei mai răi istorici. Iar românii, nu cuteza să o scrie. De aici a urmat că, noi înșine, românii din Transilvania, pe când umblam la școală, eram aproape de a crede, după câte auzeam de la profesorii noștri unguri, că Horea, ca și Mihai, nu ar avea alt loc în istorie, decât locul ce se cuvine hoților și tâlharilor celor faimoși. Și dacă n-ar fi între români cine să scrie istoria de la 1848: după cele ce scriu ungurii, chiar și astăzi sunt hoții și tâlharii tot ce făcurăm noi și la acest an în Transilvania". *Tesaur de monumente istorice*, III, 304.

I. CARACTERUL REVOLUȚIUNII DIN 1784

Revoluțiunea română de la 1784 reprezintă unul din cele mai memorabile evenimente în analele Transilvaniei din secolul trecut, ea este începutul unei epoci cu noi idei, cu noi principii și noi tendințe politice.

Revoluția se născuse, ce e drept, sub asprimea regimului feudal și politic din Transilvania și ea țintea între altele la distrugerea privilegiilor nobililor. Dar adevărata tendință a revoluției nu era schimbarea ordinei sociale. I d e e a d o m i n a n t ă nu era ștergerea sarcinilor feudale. Nu era lupta iobagului în contra claselor libere, sau a proletariatului în contra omului avut, ci era lupta supusului în contra cuceritorului, lupta pentru recucerirea libertății naționale, lupta pentru revendicarea patriei.

Poporul român se ridicase la 1784 în contra servituții feudale, nu pentru că ar fi voit să obțină numai o simplă ușurare a sarcinilor iobăgești, dar fiindcă simțea în inima sa că e născut pentru o soartă mai bună. El dorea pământul ocupat de nobili, fiindcă avea conștiință că a fost odată proprietatea sa, dorea domnia Transilvaniei fiindcă se credea singurul moștenitor legitim al acestei patrii, dorea în fine expulziunea elementului dominant, fiindcă numai singur se considera națiune legală în Transilvania.

Pe lângă liberarea din servitutea feudală, revoluția de la 1784 tindea, în linia primă, la liberarea poporului român din servitutea politică, la liberarea Transilvaniei de domnia altei rase. În scurt, revoluțiunea de la 1784 voia să distrugă sistemul politic al celor trei națiuni privilegiate din Transilvania, și pe ruinele sale să întemeieze un sistem politic român.

Conștiința națională, conștiința libertății și a drepturilor ca ginte, se deșteptase ce e drept de mult în poporul român de peste Carpați, și mulți martiri își vărsase sângele lor pentru această nobilă idee în curs de mai multe sute de ani. Dar niciodată silințele românilor nu au fost așa de intensive și energice, sentimentele așa de aprinse, o mișcare națională așa de vie, niciodată atâtea victime ca în secolul trecut.

Începând de la Arhireul Alba-Iuliei, care voia să elibereze pe români prin unire cu biserica Romei, prin schimbarea chiar a religiunii;

De la Clain nemuritorul, care voia să răstoarne sistemul politic al Transilvaniei cu principiile dreptului istoric și cu filosofia politică;

De la iluștrii călugări ai ordinului Basilit, care voiau să recâștige pământul pierdut prin vastele lor lucrări istorice, lingvistice și bisericești;

Și până la țăranul din Albac care proclamă cu o pasiune așa de vie expulziunea elementului dominant;

De la mitropolit până la cel din urmă mizer iobag, toată națiunea în fierbere, silințe în toate direcțiunile, peste tot oameni întreprizi, zeloși, cu o nespusă forță de voință, plini de încredere în viitor, inspirați de una și aceeași idee, urmărind una și aceeași nobilă tendință, liberarea națională, liberarea patriei.

Seculul plin de virtuți și plin de acțiune.

Două secule trecute, seculul al XVI-lea și seculul al XVII-lea eliberase poporul român de peste Carpați de domnia limbii slave în biserică, urmă acum seculul al XVIII-lea care voia să-i libereze din servitutea feudală și din servitutea politică.

Astfel că revoluțiunea de la 1784 ne înfățișează un caracter cu totul particular față de revoluțiunile anterioare ale țăranilor din Transilvania și Ungaria.

La 1437 și la 1514 populațiunea iobagilor din Transilvania și Ungaria, tindea la recâștigarea libertăților ce le avuse dânsa în primele secule ale regatului unguresc, atunci când țăranul era militar și cetățean al patriei.

La 1784 însă ideile erau mult mai radicale și mai progresate. Țăranul român lupta de astă dată pentru două lucruri: pentru libertate și naționalitate; pentru libertate din jugul sclaviei feudale și pentru naționalitate în contra sclaviei politice.

Cu revoluțiunea de la 1784 se încheie trecutul, lunga serie de revoluțiuni țărănești în Transilvania și Ungaria, și începe o nouă epocă, epoca luptelor de naționalitate.

Privită însă din punctul de vedere general al istoriei române, revoluțiunea de la 1784 ne mai prezintă o importanță cu totul deosebită.

Întocmai cum frații Petru și Asan se răsculase la 1185 în contra dominațiunii grecești din Bizanț, întocmai cum românii de la Dunăre se luptară seculi întregi pentru emanciparea politică de sub turci, tot asemenea și revoluțiunea de la 1784 din Transilvania era numai un inel din lunga catenă de lupte ale latinilor orientali, lupte, care toate tindeau la revendicarea independenței naționale.

Deși manifestațiunile acestea, întâmplate în diferite locuri, la Balcani, la Olt, la Prut și în Munții Abrudului, s-ar părea la prima vedere a fi numai niște fenomene cu totul izolate, dar cercetând mai adânc natura și misterul lor, vom afla în ele o intimă conexitate morală, aceleași idei și aspirații, aceeași luptă înverșunată în contra dominației străine, aceleași convulsiuni în toate membrele corpului, pentru reconstruirea unei domnii române.

Aceasta era fața revoluțiunii de la 1785.

Vechile Dacii romane se ruinase ce e drept de mult, orașele, cetățile și nobilele lor monumente dispăruse, dar rămăsese poporul roman, rămăsese limba romană, și în popor peste tot locul o credință nezdruncinată în forțele și vitalitatea sa. Istoria trăia instinctiv în sufletul său.

Dar pentru apusul Europei revoluțiunea de la 1784 înfățișa un eveniment aproape inexplicabil.

Legislațiunea feudală a Transilvaniei și Ungariei, eschisese de mult din viața politică pe poporul român, pe majoritatea cetățenilor de peste Carpați; cronicarii națiunilor privilegiate desfigurase de mult numărul și caracterul acestui popor; așa că, pe la 1784, publiciștii Europei apusene, „apărătorii popoarelor“ așa numiții filosofi ai secolului al XVIII-lea căutau revoluțiunea lui Horea în Țara Românească și nu-și puteau închipui o mișcare națională română

dincolo de Carpați, cu atât mai puțin o insurecțiune așa de înverșunată și cu aspirațiuni la un principat sau regat românesc[1].

A trebuit ca revoluțiunea de la 1784 să scoată la lumină pe acest popor ascuns al feudalității transilvane, să proclame pentru întâia oară în fața Europei romanitatea acestei țări, română încă din cele mai vechi timpuri istorice[2].

II. LITERATURA REVOLUȚIUNII

Ca eveniment istoric revoluțiunea română din 1784 a fost obiectul mai multor studii și monografii apărute în diferite țări ale Europei, din care notăm aici următoarele:

1

Umständlicher Bericht von den in Siebenbürgen entstandenen Unruhen, *aus wahrhaften Nachrichten gesammelt von G. M. Wien, mit v. Ghelenschen Schriften, 1784,* 8, 8, foi.

Broșura aceasta apăruse încă în cursul revoluțiunii. Editorul o publicase, după cum singur mărturisește, numai pentru a satisface curiozitatea publicului.

2

Seconde Lettre d'un Défenseur du Peuple à l'Empereur Joseph II, *sur son reglement concernant l'émigration et principalement* **sur la révolte des Valaques;** *où l'on discute à fond le droit de révolte du Peuple.* Dublin, M.DCC.LXXXV. 8⁰, 98 p. (Biblioteca d-lui *B. P. Hasdeu*).

Această interesantă „scrisoare" adresată împăratului Iosif al II-lea rămăsese până astăzi necunoscută în literatura acestei revoluțiuni. Autorul ei (I), un partizan înfocat al filosofiei lui Locke și Rousseau, publicase încă tot în același an *prima scrisoare* către împăratul Iosif, sub titlul de: *Un défenseur du peuple à l'empereur Joseph II concernant ses diverses réformes.*

Ca scriere filosofică și politică, *Seconde Lettre* este o lucrare de valoare eminentă, și pentru noi cu atât mai importantă, fiindcă ne înfățișează totodată și ideile lumii literate asupra revoluțiunii române din 1784.

Vorbind de evenimentele dezvoltate în Transilvania la anul 1784 autorul se exprimă în modul următor:

[1] **Seconde Lettre** *d'un Défenseur du peuple a l'empereur Joseph II*, p. 80: „tel fut la sort des Gracchus à Rome, de Walter, de Cade en Angleterre, des Fascio, de Le maître à Geneve, *de Horiah en Valachie*". Cf. *Tesaurul de Monumente*, t. III, p. 363.

[2] Cu excepțiune de presa monarchică și feudală, revoluțiunea română de la 1784 era privită în apusul Europei ca luptă legitimă a dreptului și a libertății în contra despotismului feudal și politic. A se vedea: **Seconde Lettre,** în capitului următor.

„Vin la altă cestiune, zice dânsul, și mai importantă de cât cea precedentă[3], adică la chestiunea, care s-a născut din faimoasa revoluțiune a românilor, al căror căpitan *Horea* a făcut atâta zgomot prin ziare. Astăzi revoluțiunea s-a risipit și acest nefericit, dimpreună cu câțiva complici ai săi, au expirat sub tormente. Eu voiesc să examinez aici, dacă supliciul acesta a fost just. Această analiză mă conduce la examinarea cestiunii generale. *Ce este o revoluțiune? Și dacă-l au, trebuie să aplice asupra lor o pedeapsă de moarte; și trebuie* ori *să inventeze suplicii rafinate?*"

Autorul dezvoltă apoi teoria, că toată puterea în stat derivă de la popor, că revoluțiunea este o opozițiune în contra legii, dar numai în contra legii, care este expresiunea voinței generale, și apoi continuă astfel:

„Toți aceia, care au scris despre revoluțiunea românilor se par a fi conspirat în contra nefericitului popor, ca să te încurajeze, Principe, să pedepsești cu suplicii oribile pe capii revoluțiunii și să strângi lanțurile poporului. Am văzut eu însumi scriitori, cari glumeau despre roatele, pe cari a trebuit să-și finească zilele *demagogul*[4] Horea (cum îl numeau ei). Dar departe de mine doctrina abominabilă a acestor monștrii, care-și prostitue condeiele lor pentru nefericirea poporaelor. Dare-ar cerul, ca într-o zi să cadă pe capetele lor toate ororile servituții, pe cari dânșii le predică cu atâta blestămăție...

Nu trebuie așadar să credem în relatările, cel puțin suspecte, ale gazetarilor. greșelile românilor se vor fi exagerat, rezistența lor se va fi travestit în atac, se vor fi calculat toate, se vor fi combinat toate, numai ca să-i facă criminali, și să justifice pe acei iluștri *Nobili*, cari i-au tiranizat, și administrațiunea, care a dat mână de ajutor la vexațiunile lor.

O! dacă aș avea în mână actele acestui proces, dacă aș fi observat câtva timp soarta acestui popor, dacă l-aș fi urmărit în lucrările sale, precum l-am urmărit în torturele lui, dacă aș fi trăit în colibele sale, în sânul pământului, care i-a fost adeseori singurul azil, dacă aș fi fost față la conspirațiune, dacă aș fi fost martor la rugările lui către suveran, ca să-l scape din starea de mizerie, ori la luptele lui când voia singur să-i pună capăt; – cu câtă veritate și energie l-aș apăra eu. Dar, departe de teatrul acestui rezbel și neavând în privința acestor lupte decât numai niște detalii seci și mincinoase ale gazetarilor, singur, aproape fără de lumină, și fiind susținut numai de zelul, care mă împinge să apăr poporul peste tot locul, unde-l văd bătăcălindu-se sub cuțitul opresiunii, ce pot să fac altceva, decât să probez chiar cu relatările părții, care a triumfat, că românii au avut drept să se revolteze?...

«Principe, soții tăi se jucau altă dată cu viața supușilor săi: lumea a văzut monarchi, cari osândeau pe oameni din propria lor autoritate, singur numai din cauza, că nu le plăcea de ei. Istoria a înferat numele acestor Principi. Ei sunt în clasa cea ordinară a tiranilor. Tu însă ai vărsat sângele numai la doi oameni[5]. Dar ei pot să fie nevinovați ca

[3] Asupra dreptului de emigrațiune.

[4] *Demagog* e numele ce-l dau aristocrații și despoții, ori mai bine zis, scriitorii lor mercenari, la capii poporului, cari voiesc să-l scape de opresiune. E ridicul a vedea pe acești timizi servitori ai despotismului tămâind pe demagogul Washington, fiindcă a reușit învingător peste tiranie, și trimițând de altă parte la supliciu pe un alt demagog sau apărător al poporului, fiindcă a sucumbat. Dacă *Horea* ar fi reușit, atunci ei puneau o coroană de lauri pe capul lui. Nota autorului *Seconde Lettre.*

[5] Autorul înțelege aici pe capii revoluțiunii, pe Horea și Cloșca.

asasini şi sunt nevinovaţi ca rebeli. Eu cel de întâiu vin să reclam asupra cenuşii lor şi chiar pentru cenuşa lor. Este datoria mea, şi am dreptul să o fac. Deoarece, atunci, când poporul nu mai are nici un apărător, este datoria filosofului să vegheze asupra magistraţilor poporului, să analizeze sentenţele lor, şi să cerceteze, dacă aceia, pe cari îi judecă ei, merită să fie pedepsiţi, sau să fie răzbunaţi. Este datoria ta, Principe, să asculţi reclamaţiunea mea, şi să supun la o cercetare mai aprofundată acest proces, judecat probabil după principiile eronate ale vechii jurisprudenţe monarchice.

Eu sunt cel dintâi care apăr încă cauza românilor ce au fost victimele forţei în această insurecţiune şi repetez, că românii au dreptul să se revolteze, până când vor fi sclavi şi nefericiţi. A-i pedepsi pentru exercitarea acestui drept, însemnează a-i pedepsi fiindcă sunt oameni.

Sau că tu eşti convins de veritatea aceasta, sau că nu crezi încă în ea; în cazul dintâi nu trebuie să pierzi un singur moment ca să restitui românilor libertatea, şi să le acorzi o proprietate. Dacă însă tu eşti de părere, că trebuie să respectezi uzurpaţiunea nobililor săi, dacă nu voieşti să le restitui aceea ce li se cuvine, atunci este un mijloc simplu, ca să faci dreptate tuturor ... Dacă nobilii aceştia se opun cu forţa la umanele tale planuri, atunci lasă ţara aceasta în voia ei, lasă pe sclavi să se înarmeze în contra tiranilor săi şi cearta se va termina îndată.

Iară dacă tu nu eşti convins de veritățile acestea, atunci e datoria ta să citeşti acest discurs pentru libertate. Şi dacă această apărare te pune la îndoieli, atunci consultă pe jurisconsulţii şi oamenii tăi politici, dar te fereşte a-i consulta numai în secret, fiindcă ei foarte adeseori numai de au dus pe monarchi pe căi rătăcite, atunci când n-avea a se teme de lumina zilei. Să-şi publice opiniunea lor, ca să poată fi discutată, să-şi declare numele, şi eu mă ofer a intra în arenă, ca să răspund la obiecţiunile lor. Ce zic, o mulţime de spirite bune vor apare îndată, ca să apere drepturile umanităţii şi ale libertăţii»".

3

Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen. *Nebst historisch-geographischen Erläuterungen. Mit den Schattenrissen der Beyden Rebellen* **Horia** *und* **Gloczka.** Strasburg, in der Bartholomäischen Bachhandlung. 1785, 8⁰, 47 pag.

Pe titlul intern al broşurii se vede desenul ordinii lui Horea, reprezentând la mijloc: o inimă străpunsă cu sabia, de la dreapta spre stânga în jos, deasupra şi de desupt o cruce duplicată de ambele laturi inscripţiunea HO RA, iar din jos literele R. D. (Rex Daciae).

Autorul e de părere că demoralizarea statelor este adevărata cauză a turburărilor ivite în epoca sa, şi apoi continuă:

„Întreprinderile cutezătoare ale românilor din Transilvania, au atras câtva timp asupra lor privirile tuturor oamenilor, cari urmăresc cursul evenimentelor, şi totuşi adevărata istorie a acestei revoluţiuni este foarte puţin cunoscută ... În unele ziare, vina fu aruncată asupra iezuiţilor... Dar eroarea s-a văzut, şi acum politicastrii începură să prevadă tot felul de revoluţionari mari.» Autorul enarează apoi luptele resculaţilor cu nobilimea şi armate imperială, înfăţişând pe Horea, ca un rebel, care voia a se face rege independent.

4

Horja und Klotska Oberhaupt un Rathgeber der Aufrithrer in Siebenbürgen. *Eine physiognomische Skize historisch und karakteristisch behandelt, nebst der Geschichte dieses Aufruhrs... Mit beider ähnlichen Schattenrissen nebst Wappen und Insiegeln.* Karsburg und Hermannstadt, 1785[6]. In Kommission in der Buchhandlung der Gelehrten zu Leipzig. 8⁰, 71 pag.

Această descriere s-a reprodus în *Tesaurul de monumente* al decedatului Papiu Ilarian. Tom. II, pag. 297-340. Expunerea istorică, conţine pe lângă unele adevăruri şi o mulţime de fabule, iar schiţa patonomică a celor trei căpitani reprezintă o încercare cu totul primitivă. Autorul nu cunoştea nici istoria şi nici calităţile psichologice ale ţăranilor români.

5

Tot în anul 1785 apăruse în străinătate încă o altă scriere în limba germană asupra revoluţiunii din 1784.

Un fragment din această broşură se află astăzi în Biblioteca Muzeului Naţional din Pesta, înregistrată sub titlul **Horia Insurrection in Siebenbürgen,** no. 2600[7].

Textul este aproape identic cu cel din brişura *Horja und Klotska.* La fine conţine şi un supliment [Anhang] cu o scrisoare din comitatul Zarandului cu data 16 noiembrie 1784, 8⁰, 17-34 pag. Începutul lipseşte.

6

În catalogul Bibliotecii Seceniane din Pesta se face încă amintire de două imprimate din anul 1785, relative la această revoluţiune.

Unul sub titlul:

Beschreibung der Strafe so an dem dritten Haupt-anführer der Wallachischen missvergnügten Namens **Georg Krisan** *den 15. Hornung 1785. zu Carlsburg vollzogen worden.* F. 1. 4, fol. 2.

Altul:

---

[6] Indicaţiunea locului (Karlsburg und Hermannstadt), este fictivă. Imprimarea s-a executat în străinătate (Germania), după cum se poate cunoaşte din titlu şi din mulţimea de erori în numele de persoane şi localităţi.

[7] Într-o corespondenţă din Viena de la 2 febr. 1785 citim următoarele: „Ont vient de défendre la vente d'un ecrit, qui renfermoit de détails peu connus à ce sujet" (adică cu privire la revoluţiunea din 1784). Dar de ce scriere este vorba aici, autorul nu ne spune. *Correspondance politique.* M.DCC.LXXXIX, T. III, pag. 142.

Todesurtheil und wohlverdiente Strafe, so an den zween Hauptrebellen **Hora und Kloczka** *den 28. Hornung 1785. zu Karlsburg im Grossfürstenthume Siebenbürgen wollführt worden*. Wien, 4, fol. cum icon.2[8].

7

Icoana naţiunii române, *depinsă în III cărţi de* ***Iosif Benkö*** preot în Aita-de-Mijloc, protopot al Silvaniei din Ardeal. (Erdélyi oláh Nemzet képe lefesté III könyvekben Benkö Iózsef, Közep-Ajtai Prédikátor, Erdövideki Esperes, és Hárlemi tudományos társaságbeli tag).

Sub acest titlu începuse literatul transilvan Iosif Benkö să tipărească în secolul trecut la Poşon o istorie a revoluţiunii lui Horea. Planul întregii opere se publicase în ziarul unguresc de atunci *Magyar Hirmondó*[9]. Cartea I, cuprindea o introducţiune generală despre numele, originea, datinele şi ultimele revoluţiuni ale românilor, şi partea aceasta se tipărise întreagă la Poşon în anul 1785, după cum ne asigură contele Iosif Kemény[10].

Cartea a II-a şi a III-a, conţinea descrierea revoluţiunii din 1784, dar cât s-a tipărit din ele, nu se ştie cu siguranţă nici până astăzi. Biograful lui Benkö, contele Emeric Mikó, ne spune, că dânsul văzuse numai o singură coală[11], şi tot numai atât, am văzut şi noi la anul 1878 în Biblioteca Muzeului Naţional din Pesta. Ultimul fragment are paginatura 9-16, şi se referă la operaţiunile regimentului al II-lea de secui în contra răsculaţilor români (de la 29 noiembrie până la 7 decembrie 1784).

8

Species facti de *lanienis ger genten Valachorum in l. Comitatu Hunyad cum Zarand unito Ao 1784 sub decursu mensis Novembris, Commissario Regio Comiti Antonio Jankovits exhibita.* (Raport al comitatul Hunedoara către comisarul regesc contele Antoniu Jankovits, publicat în *Colectio Ordinationum Imperatoris Josephi II*. Pars. I. Dioszegini, 1790, pag. 148.

Această expunere oficială a revoluţiunii din comitatul Hunedoarei conţine o completă desfigurare a istoriei române. Reprezentanţii de atunci ai comitatului Hunedoara, credincioşi doctrinelor feudale, voiră să probeze, că răspunderea morală pentru revoltarea ţăranilor români nu poate să cadă asupra nobilimii ungureşti. Raportul e scris cu o patimă excesivă în contra românilor, iar autorul acestui monument feudal este

[8] Catalogus Bibliothecae Hungaricae nationalis Széchényianae. Tom. I. Suppl. I. Posonii, 1805, pag. 68 şi 568.
[9] Scrisoarea a 37-a din 14 mai 1785.
[10] Uj Magyar Muzeum, 1856, pag. 334-6.
[11] *Gróf Mikó Imre*: Benkö József élete és munkái. Pest, 1867, pag. 94.

Samuilă Balia, din Slivaşul-de-Sus, descendent al unei nobile familii româneşti din Ţara-Haţegului[12].

9

Un **Proces verbal al comitatului Hunedoara,** din anul 1790, sub titlul:

Adunarea generală a nobilului comitat Hunedoara, ţinută la Deva în 2 iunie, anul o mie şapte sute nouăzeci, sub preşedinţia ilustrităţii sale, a d-lui baron Antoniu Iosica, guvernatorul suprem al acestul nobil comitat.(Déván Ezer-hét-szász kilentzvenben Sz. Iván Havának második napján Nemes Hunyad-vármegyének tartatik közönséges gyülése Méltoságos Josika Antal záslós ur, és ezen Nemes Vármegyének Fö kormányzója elöl-ülése alatt, etc.) 2⁰, 27 pag.

Aici comitatul Hunedoarei renoieşte încă o dată amarele sentimente din anul 1784, şi face un călduros apel către ţara ungurească, ca să ajute pe nobilimea transilvană a căpăta satisfacţiune completă pentru pagubele suferite în decursul revoluţiunii române. (Punctul 5 al procesului-verbal).

10

Kurzgefasste **Leben- und Regierungsgeschichte Josephs des II**

Această monografie se publicase în calendariul de pe anul 1791 al tipografului Martin Hochmeister din Sibiu. Autorul susţinea între altele, că asprimea excesivă a domnilor feudali a fost cauza insurecţiunii ţăranilor români. Dar camera transilvană din 1791 considera acest pasagiu ca o gravă calomnie asupra onorii nobilimii, ordonă confiscarea imediată a calendarului, care s-a şi executat încă în decursul aceleiaşi şedinţe[13].

11

Procesele verbale ale Camerei transilvane din 1790-1791 (Az Erdélyi három Nemzetekböl állo Rendeknek ... Jegyzökönyve), Cluj, 1791

[12] Aceeaşi descriere se află şi ca manuscript în Biblioteca Muzeului Naţional din Pesta, sub titlul *Brevis Descriptio Rebellionis Horiae* in Anno D. Millesimo septingentesimo octuagesimo quarto saevientis, elaborata per *Samuellem Balia* juniorem de Felsö Szilvas, protunc ordinarium I. Comitatus Hunyad Notarium, postea vero Inclitae Tabulae Regiae per assessorem actualem. Colecţiunea: "Hora Veszedelme magnum Transilvaniae Principatum Judiciariae ".
[13] A se vedea: Az erdélyi harom nemzetekböl állo rendeknek ... jegyzökönyve, Koloszváratt, 1791, Şedinţa a X-a.

În camera transilvană de la 1791 revoluţiunea română a fost obiectul unor vii discuţiuni.

Mai memorabile sunt:

Şedinţa a X-a, când s-a confiscat calendarul tipografului Hochmeister din Sibiu.

Şedinţa a XVIII-a, în care s-a hotărât a se cere din Viena investi-gaţiunea făcută de contele Antoniu Jankovits asupra revoluţiunii din 1784.

Şedinţa a XXI-a, în care fostul prefect al Clujului, contele Ion Csaki, ceru a i se recunoaşte serviciile ce le făcuse ţării în gravele momente ale revoluţiunii lui Horea.

În fine:

Şedinţa a XXIV-a, în care comitatul Hunedoarei ceru o nouă investigaţiune asupra revoluţiunii din 1784 şi a se trage în judecată (ad notam perpetuae infidelitatis) toţi aceia, cari au inculpat nobilimea transilvană, că dânsa a fost cauza acestei periculoase revoluţiuni

12

O comunicaţiune făcută de literatul Nic. Jankovitz în „Tudományos Gyüjtemény" (Tom. II din 1821, pag. 73-86) sub titlul:

Activitatea oficială a contelui Mihai Sztárai şi îmbierea nobilimii pentru liniştirea revoluţiunii lui **Horea.** (Gróf Sztárai Mihály tiszti igyuekezete és a nemseégnek kész ajánlása Hóra támadásának lecsendesitésére).

13

Ruina familiei decedatului Ladislau Götffy de Matisfalva, întâmplată din cauza resbelului ţărănesc al lui Horea, *pe care a descris-o Barbara Götffy de Matisfalva, văduva răposatului Ion Török din Ponor, fost agent transilvan, colector al arenzii dişmelor regale, judecător la tribunalul comitatului Hunedoara şi notar al bulgarilor din Deva. Prima carte auxiliară în limba maternă pentru istoria rezbelului ţărănesc al lui Horea.* (Néhai Mátisfalvi Götffy László, Háznépének Hóra Pórhada miatt esset romlása. Elöadta Mátisfalvi Götffy Borbála, Néhai Ponori Thewrewk János, Erdély Agens, Királyi Dézmák Arendája, Beszedöje, Hunyad Vármegye, Táblabirója, és a Dévai Bolgárok Jegyzöjének Özvegye. Anyanyelven legelsö Segédkönyv Hóra porhadának Hisztóriájára) Pesta, la librariul George Subuly, 1832, 8, 73 pag.

Această broşură conţine istoria suferinţelor familiei Götffy în cursul revoluţiunii de la 1784. Cartea e scrisă sub impresiunea durerilor familiare, dar cu toate acestea prezintă oarecare interes pentru cunoaşterea spiritului agitat al epocii de atunci.

14

Lupte cu horénii pe câmpul Devei, scrise de Alexandru Vitan din Băieşti, *judecător la onorabilul comitat al Hunedoarei. Carte auxiliară pentru istoria resbelului ţărănesc al lui Horea.* (Csaták Hóra Követöjivel a Dévai mezön. Leirta Bajesdi Vitán Sándor Tekintetes Hunyad Vármegye, Táblabirája. Segédkönyv Hóra paraszthadának historájára). Pesta, 1825, cu tiparul lui Ludovic Landerer de Füskut, 8, 30 pagini.

Alexandru Vitan se trăgea din o nobilă familie românească, care trecuse în secolii trecuţi din Banat în Ţara Haţegului[14]. La anul 1784, dânsul dimpreună cu alţi nobili, se luptă la Deva în contra ţăranilor români şi ne lasă în broşura de faţă o scurtă descriere a acestor lupte, sau mai bine zis, a vitejiilor sale destul de exagerate.

15

Hora und Kloska, die walachische Revolution des Jahres 1784 in Siebenbürgen. *Eine Parallele für die Gegenwart. Nach einer handschriftlichen aus Actenstücken verfassten Erzählung des* **Michael von Hermann,** *durch authentische Zusätze vermehrt von A.K.* Klausenburg im October 1848, 8^0, 16 pag.

Sub acest titlu începuse literatul Antoniu Kurz să pulbice istoria revoluţiunii din 1784, după un manuscript al lui Michai Hermann din Braşov, intitulat: *„Horraische Unruhe"*.

Dar din această descriere a apărut numai o singură coală, iar continuarea s-a întrerupt din cauza evenimentelor urmate în anii 1848 şi 1849[15].

16

Schaser Ioh. Georg: Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Freiherrn Samuel von Brukenthal, Gubernators von Siebenbürgen. Aus archivarischen Quellen gesammelt. Hermannstadt, 1848, 8^0, 146+74 pag.

Această broşură conţine şi un capitol intitulat: **Des Gubernators Berichte über den Aufruhr walachischer Unterthanen unter Horra und Kloska** *und die dem Br. Brukenthal ertheilten kais. Befehle* (pag. 60-99).

---

[14] *Pesty*: A Szörényi Bánság, Pest 1874, I. pag. 454.

[15] *Antoniu Kurz* fusese redactorul revistei istorice: *Magazin für Geschichte, Literature u. alle Denk-und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens (1844-1848)*. Asupra vieţii sale găsim următoarele notiţe în cartea d-lui Eug. v. Friedenfels intitulată Joseph Bedeus von Scharberg: Literatul Antoniu Kurz, zice d-l Friedenfels, a fost o persoană cu totul misterioasă în Transilvania, şi un întunerec particular domneşte asupra originii, antecedenţelor, apariţiunii şi dispariţiunii sale. Dânsul venise în Transilvania ca emigrant, pe la începutul deceniului 1840, şi nu putem şti dacă a fost spion ori emisar. Aici Kurz fu îmbrăţişat cu ospitalitate din partea contelui Iosif Kemény, iar mai târziu se aşeză la Braşov, unde începu a se ocupa cu lucrări literare. În 1848 dânsul se alătură la curentul unguresc, ajunse secretarul lui Bem şi căzu în lupta întâmplată la Sighişoara în 31 iulie 1849. **Op. cit. II,** pag. 21 şi 124.

Schaser, preot săsesc în comuna Daia din Transilvania petrecuse în tinereţele sale mai mult timp în casa familiei Brukenthal, ca institutor al copiilor baronului Iosif Brukenthal.

Scopul scrierii sale, după cum ne spune însuşi autorul, a fost: ca să eternizeze memoria baronului Samuil Brukenthal, guvernator al Transilvaniei pe timpul revoluţiunii lui Horea[16]. Din această cauză, Schaser a trecut cu vederea peste multe documente din epoca lui Horea, iar, din altele a folosit numai fragmentele ce puteau să ilustreze viaţa conaţionalului său, a Bar. S. Brukenthal.

17

Câteva notiţe despre evenimentele petrecute în Zarand la anul 1784, se află în cartea ce poartă titlul:

Descriere geografică, statistică şi istorică a comitatului Zarand, *compusă de* **Paul Cosma,** *fost comite al comitatului Zarand şi actual consilier al guvernului transilvan.* (Zarand-vármégye földirati, statistikai és történeti Leirása, szerzé Kozma Pál Zarandmegye egykori föispánya, jeleg Erdélyi Fökormányszéki tanácsos). Cluj, 1848, 8^0, 109 pag.

18

Tesaur de Monumente istorice publicat de *Al. P. Ilarian* în anii 1862-1864, conţine în Tomul III, următoarele scrieri asupra acestei epoce:

1. *O prefaţiune asupra revoluţiunii lui Horea şi Cloşca* scrisă de Al. P. Ilarian.
2. O reproducere a monografiilor: *Horja und Klotska* şi *Unständlicher Bericht*, dimpreună cu o traducere în limba română.
3. Extracte din *Journal politique de Bruxelles* şi *Gazette de France* din 1785, communicate de d-l A.I. Odobescu din colecţiunea răposatului N. Bălcescu.
4. *Acta et Relationes de funestissimo Tumultu transylvanico.* Manuscript comunicat de reposatul Alexandru Hurmuzachi. În fine mai multe portrete ale capilor acestei revoluţiuni.

19

Descrierea revoluţiunii române din 1784, *compusă de* **Iosif Benkö.** *După manuscrptul original.* (Az 1784-ben támadat oláh zenebonának leirása. Készitette Benkö József. As eredeti kézirat után). Fragment.

[16] „... damit unter uns und unsern Nachkommen der gefeierte Staats-und Biedermann im Ségen bleibe (Vorrede)".

Această lucrare a lui Benkö se publicase în calendarul unguresc ce apăruse la Cluj pe anul 1865[17]. Contele Emeric Mikó crede că fragmentul de faţă ar fi începutul cărţii a II-a din scrierea lui Benkö intitulată: *Icoana naţiunii române*, de care am făcut menţiune mai sus, sub punctul 7.

Benkö, ne relatează contele Iosif Kémeny, ar fi mai avut încă un alt manuscript asupra revoluţiunii din 1784, intitulat: *Documente privitoare la istoria revoluţionarilor româneşti din 1784*, conţinând scrisori originale şi acte oficiale, copiate şi ordinate de Iosif Benkö. (Az 1784-béli oláh támadások törteneteit érdeklö adatok akkori akkori eredeti levelekben, és hivatalos irományokban, melyeket leirt és rendbeszedett Benkö József).

O copie de pe acest manuscript se aflase în posesiunea contelui Kemény, însă după cum ne asigură dânsul, i s-a pierdut în timpul revoluţiunii din 1848-1849 cu ocaziunea devastării Grindului[18].

20

Istoria revoluţiunii lui Horea, *scrisă de contele* **Dominic Teleki** *cel bătrân* (A Hóra-Támádas története). Pesta 1865, 8, 183 pag.

Această descriere conţine mai mult istoria suferinţelor nobilimii ungureşti în 1784. Contele Teleki, în loc de a subordona revoluţionea română unor legi istorice universale, dânsul din contră se sileşte a înfăţişa lupta de libertate a românilor ca un eveniment înspăimântător. Născut şi crescut în tradiţiunile feudalităţii transilvane, autorul desconsideră cu totul pe români în aprecierile sale, neglige partea principală a evenimentului şi cearcă să excite compătimirea umanităţii pentru aceia, cari au fost adevărata cauză a acestei vărsări de sânge. Peste tot scrierea contelui Teleki se vede prea mult adăpată de impresiunile dureroase, ce le-a lăsat revoluţiunea română în inima naţiunii ungureşti[19].

21

Epoca lui Horea în Transilvania *scrisă de* **Francisc Szilágyi** (A Hóra-világ Erdélyben), Pesta, 1871, 8^0, 272 pag.

Szilágyi este cel dintâi care a început să trateze revoluţiunea de la 1784 din un punct de vedere mai ştiinţific. Dar şi dânsul a căzut în aceleaşi erori, în cari alunecase predecesorul său, contele Dominic Teleki. Aşa că scrierea lui Szilagyi ne înfăţişează mai

[17] Kolozsvári Nagy-náptar 1865-dik évre; pag. 104-113.
[18] **Uj Magyar Muzeum,** VI, 1856, pag. 334-336.
[19] *Contele Teleki* († 1876) a publicat în anul 1863 încă o scriere relativă la români, sub titlul: *A két Kaluger* (Cei doi călugări) care se raportă la agitaţiunile lui Visarion şi Sofronie în contra unirii românilor cu biserica catolică (1744-1761). **Budapesti Szemle.** Tom XVII, Pesta, 1863, pag. 55-81.

mult un martirologiu al nobilimii transilvane, decât o imagine fidelă a evenimentului cunoscut sub numele de epoca lui Horea.

Amândoi scriitorii Szilágyi şi Teleki au exagerat suferinţele clasei feudale, amândoi au transformat pe nobili în victime şi pe ţărani în asasini, şi la amândoi preocupaţiunile politice se simţesc pe fiecare pagină.

22

Oriá. – *Cenni biografici* (Estratto dall'Enciclopedia populare) de **Cantani.** F. 1. ş.a. 8^0, 4 pag.

O scurtă notiţă istorică despre epoca lui Horea, pe care autorul îl numeşte: „il primo risvegliatore dell'idea nazionale fra i rumeni".

23

Portretele lui Horea, Cloşca şi Crişan, notiţă istorică de d-l **D.A. Sturdza.**

Sub acest titlu d-l Sturdza, neobositul explorator al istoriei naţionale, a publicat la anul 1877 în *Columna lui Traian*[20] o interesantă relaţiune despre 21 de portrete ale capilor revoluţiunii din 1784. Cel mai preţios portret în această frumoasă colecţiune este un bust medalion al lui Cloşca, lucrat în ghips, şi care se poate considera ca singura imagine autentică a acestui căpitan, din toate câte ne sunt cunoscute până astăzi. Interesantul portret se află astăzi în Biblioteca Academiei Române, între colecţiunile istorice ale d-lui D.A. Sturdza.

24

Moţi şi Curcani. *Două conferinţe ţinute la Atheneul din Bucureşti,* de d-l **A. I. Odobescu,** Bucureşti, 1878, 8^0, 95 pag.

Prima conferinţă se raportă la revoluţiunea română din 1784. Autorul consideră această mişcare ca o manifestaţiune spontană a poporului român, lipsită de orice influenţă din partea şcoalei naţionale a eruditilor din Blaj.

25

Cercetări istorice *în arhivele şi bibliotecile Ungariei şi ale Transilvaniei.* Raport înaintat Academiei Române de **Nic. Densuşianu,** Bucureşti, 180, 4^0, 124 pag.

[20] Pag. 421-426.

Această broşură conţine şi un conspect al documentelor horiane aflate în bibliotecile şi arhivele de peste Carpaţi[21].

26

Mai multe notiţe asupra evenimentelor din 1784 se află răspândite prin diferite **ziare şi pubicaţiuni periodice,** din cari notăm aici următoarele:

1. *Mesagerul unguresc* (Magyar Hirmondó), care apărea la Poşon în anii 1784 şi 1785.

2. *Wiener Zeitung*, ziarul oficial al guvernului din Viena pe anii 1784 şi 1785.

3. *Coprrespondance politique et anedoctique* sur les Affaires de l'Europe. Tome III. f. 1. M.D.CC.LXXXIX. 8^0, 356 pag.

4. *Patria şi străinătatea* (Hon és Külföld) ziar, care apăruse la Cluj în anul 1841 sub redacţiunea r[posatului Francisc Szilágyi. Numărul 99 al acestei foi conţinea un studiu asupra revoluţiunii din 1784, sub titlul *Epoca lui Horea* (Hóra-Világ). Autorul făcuse chiar la începutul descrierii sale următoarea notiţă:

„Împăratul Francisc I[22] de fericită memoria, ceruse să-i aducă toate actele cari se raportau la epoca lui Horea, şi după ce le-a citit le-a sigilat într-un volum şi a scris pe ele cu mâna proprie, că până va trăi Maiestatea Sa, să nu fie permis nimănui a le desface. Apoi actele acestea au fost depuse în archiva Cancelariei transilvane, şi probabil, că praful zace şi acuma pe ele". Însă numărul acesta a fost confiscat, şi un exemplar se mai află astăzi în colecţiunea lui Alexandru Mike din Biblioteca Muzeului Transilvan, tomul: Despre români (Az Oláhokról).

5. *Foaie pentru minte, inimă şi literatură* din Braşov, a publicat de asemenea în numerele 31-34 din 1862 câteva acte relative la această revoluţiune sub titlul: „Documente istorice noi" de G. Roman. Iar în numărul 45 adin acelaşi an: Sentinţa de moarte a lui Horea şi Cloşca în limba latină şi în traducţiune română, comunicată de d-l I. Moldovanu.

6. *Concordia*, ziar politic şi literar din Pesta a publicat: „Scrieri despre răscoala lui Horea şi Cloşca de I. Vulcan (numerele 90-92, 1862), – o traducţiune a broşurei germane „Horja und Klotska" (nr. 55, 58, 61-66 din 1863), – câteva notiţe asupra cărţii contelui Dominic Teleki de Theodor Roşu (nr. 97 din 1864), şi în fine o critică a lui Francisc Szilágyi asupra operei lui Teleki (Reproducere din ziarul unguresc *Sürgöny*, numerele 8-10 al *Concordiei* din 1865).

[21] A se vedea **Analele Academiei Române**, Seria II. Tom. II. Secţ. I. An. 1880, pag. 103-223.

[22] A domnit de a. 1792-1835.

7. *Transilvania*, foaia asociaţiunii române din Sibiu încă a publicat în anul 1872 (numerele 1-6) o mică lucrare asupra acestei epoce sub titlul: Scurtă descriere a revoluţiunii lui Horea şi Cloşca din 1784, redactată după autorii Bar. Brukenthal (?) guvernatorul Transilvaniei pe acel timp, Teleki Domokos, Szilágyi Ferencz, *Tesaur de monumente* de Papiu etc., – de R. (I. V. Rusu). Iar în numerele 3-4 din 1882 „Două documente relative la renumita familie a protopopului Ighian, emanate în urmarea revoluţiunii din a. 1784".

27

Afară de scrierile amintite până aici, mai există încă o mulţime de relatări asupra insurecţiunii din 1784, răspândite prin diferite opere istorice şi enciclopedice, cari au apărut de la 1784 încoace. Aşa sunt de exemplu: istoria antică şi modernă scrisă de abatele Millot, tradusă şi completată de Christiani[23], memoriile pentru istoria iacobinismului de Barruel, istoria critică a regilor Ungariei de St. Katona istoria Ungariei de Mihai Horvath şi istoria Transilvaniei de Ladislau Kövari.

Dar mai toate scrierile apărute în străinătate conţin puţin adevăr despre evenimentele din 1784. Revoluţiunea română a fost studiată ca un fapt izolat, fără de a avea în vedere totalitatea istoriei poporului român, şi adeseori fără a cunoaşte legile, asprimea şi caracterul feudalităţii transilvane. În fine, mai toţi scriitorii acestei epoce, influenţaţi de principiile dreptului medieval nu putură să-şi formeze un orizont mai larg pentru aprecierile lor. Astfel putem zice, că întunerecul domneşte până astăzi asupra evenimentelor transilvane din 1784.

28

Afară de scrierile tipărite înşirate până aici, vom face încă menţiune de câteva **manuscripte** nepublicate, cari se raportă la evenimentele acestei epoce.

Acestea sunt:

1. *Horianae Seditionis Historia*, ex. actis Commissionis Jankovichianae et fidedignis amicorum relationibus per coaevum *Antonium Szirmay de Szirma*, Sacratissimae Caesaro-Regiae Majestatis Consiliarum aulicum conscripta, ac Bibliotheca nationali donata Anno 1881. Cum intercessione: ut si quid praeter mentem scriptoris irrepsisset, quod Publico, aut privatis offendiculo foret, illud per competentem superioritatem obliteretur. (Biblioteca Muzeului Naţional din Pesta), 4⁰, 72 pag.

Monografia lui Szirmay nu corespunde nici pe departe cerinţelor istorice. Szirmay în epoca sa era cunoscut ca unul din cei mai parţiali scriitori ungureşti[24]. Anume, în ce priveşte manuscriptul de faţă, faptele sunt relatate cu acelaşi spirit de ostilitate, şi putem zice cu acelaşi abuz de neadevăr, care din nefericire, îl aflăm prea adeseori în actele feudalităţii ungureşti, Szirmay indicase ca fântână istorică archiva comisiunii Iancoviciane (ex. actis Commissionis Jankovichianae), dar trebuie să constatăm, că în realitate fraza aceasta nu este decât o simplă decoraţiune externă. Alt cum sunt înfăţişate lucrurile în archiva comisiunii Iancoviciane şi alt cum ni le expune autorul manuscriptului „Horaianae Seditionis Historia".

2. *Horraische Unruhe*. Această descriere face parte dintr-un manuscript al lui *George Hermann* din Braşov (†1807) sub titlul: Das alte und neue Kronstadt, beschrieben von Georg Michael Gottlieb von Hermann könig. Rath, im Jahr 1802. (Tom. III, P. 1, pag. 47-133 în Biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu. La anul 1848 literatul Anton Kurz începuse să publice partea care se raportă la revoluţiunea lui Horea. Dânsul a şi tipărit o coală, dar continuarea n-a mai urmat.

3. *Biographie des General-Feldzeugmei-ters Baron Paul v. Kray aus Original-Urkunden, bearbeitet von Chr. Generisch*. (Biblioteca Muzeului Naţional din Pesta, 4⁰, 570 pag.) Pe faţa primă a manuscriptului găsim următoarea notiţă: idiographum per censuram librorum Budensem reprobatum. Kray fusese în timpul revoluţiunii române locotenent-colonel în regimentul al II-lea de secui, şi comandase corpul de armată, ce era destinat să străbată prin Zarand în Munţii Abrudului. Kray avu o luptă victorioasă cu ţăranii la Mihăleni, şi prinse pe cei trei căpitani ai ţăranilor, pe Horea, Cloşca şi Crişan. Manuscriptul lui Genersich (†1825) conţine şi o descriere a revoluţiunii din 1784 pe 76 de pagine, în care găsim multe detalii foarte interesante, mai cu seamă relative la luptele armatei imperiale cu românii răsculaţi[25].

4. *Historia Hori şi a poporului român din Munţii Apuseni*. Manuscript autograf al decedatului mitropolit *Alexandru Sterca Suluţiu* în biblioteca arhidiecesană din Blaj. Monografia aceasta se bazează mai mult pe *tradiţiuni* decât pe documente. Afară de aceea autorul a scris sub impresiunea suferinţelor familiare din anul 1784, când părinţii săi fusese persecutaţi de muntenii lui Horea, şi din această cauză, dânsul n-a putut să păstreze peste tot locul independenţa spiritului, care se cere în judecarea unor acte de o gravitate aşa mare[26].

---

[23] Des Hern Abts Millot Mitgliedes der Academie zu Lyon, allgemeine Weltge, schichte alter, mittlerer und neuerer Zeit, fortgesetzt von Wilheml Ernst Christiani Könighlich-Dänischer wirchlichen Justiz-Bath und ordentlichen Professor der Weltweisheit-Beredsmakeit und Geschichte, wie auch bibliothekar der königlichen Universität zu Kiel. Fünfzehnter Band. Wien, 1813, pag. 339-344.

[24] **A de Gerando**, De l'Esprit publie en Hongrie, Paris, 1848, pag. 27.

[25] În Bibliteca Muzeului Naţional din Pesta se mai află un manuscript cu privire la revoluţiunea aceasta, şi anume sub titlul: Processus ordinarius per VI classes processuales quo *Valachus Horia de Flora Daciae Tyramus* procedit contra Siculos ad Repositionem sui in Integrum juxta normam novissimam ab Aug. Imp. Iosepho II praescriptam, elaboratus M.DCCLXXXV et Bibliothecae Hungaricae Szecenyanae Reguicolari oblatus, per Michelem Landerer Füskut, Incl. Comitatul de Temes Tabulae Judiciariae Asessorem; R. p. nat. Typographum et Bibliop. 1804, 4⁰, 168 pag. – Simplă romanţă fără nici o valoare istorică.

[26] A se vedea articolul „Cestiuni istorice" publicat de autorul acestei scrieri în **Gazeta Transilvaniei** din a. 1881, no. 32.

III. FÂNTÂNILE ISTORICE ALE REVOLUŢIUNII

Ca singure fântâni autentice, cu privire la revoluţiunea din 1784, putem considera numai a c t e l e o f i c i a l e din epoca de atunci, rezlăţite astăzi prin diferite c o l e c ţ i u n i şi a r c h i v e ale Transilvaniei şi Ungariei. Documentele aceste scrise pe timpul revoluţiunii şi la locul unde se petreceau evenimentele, ele ne prezintă cele mai pozitive informaţiuni despre începutul şi decursul acestei mişcări.

Este adevărat, că faptele revoluţiunii române au fost alterate chiar şi în rapoartele oficiale ale funcţionarilor, şi lucrul e de explicat, căci autorităţile se aflau în mâna clasei feudale, în mâna elementului în contra căruia se răsculase ţeranii români. Dar cu toate acestea o privire critică independentă va putea uşor să discearnă veritatea istorică de falsele imagini ale prevenţiunilor sociale şi politice.

Din **Colecţiunile** mai însemnate de documente cu privire la epoca aceasta notăm aici următoarele:

1. Colecţiunea istoricului transilvan *Iosif Carol Eder*[27] în Biblioteca Muzeului Naţional din Pesta, sub titlul: *Analecta al Distoriam Seditionis per Valachos Transilvaniae Duce Hora conflatae*. Extrase din registrele şi actele guvernului transilvan cu privire la începutul şi decursul revoluţiunii până la prinderea căpitanilor Horea şi Cloşca, 4⁰, 45 pag.

2. Colecţiunea literatului unguresc *Nic. Jasnkovits*, din prima jumătate a secolului prezent sub titlul: *Flagelul lui Horea în Transilvania* (Hóra veszedelme Erdélyben) astăzi în Biblioteca Muzeului Naţional din Pesta.

3. *Hora Flora Tumultus, şi Circa ortum et progressum ... tumultuationis*. Colecţiuni de scrisori şi rapoarte oficiale asupra evenimentelor din 1784, în Biblioteca Academiei din Pesta.

4. Dar mai importantă pentru această epocă este colecţiunea contelui *Iosif Kemény* în Biblioteca Muzeului Transilvan din Cluj, care conţine două tomuri. Tomul I poartă titlul: *Cercetări oficiale despre rezbelul ţenenesc al lui Horea, conţinând acte originale din epoca de atunci* (Hóra Pórhadáróli hivatalos nyomzások akkori eredeti irómányokban). Contele Iosfi Kemény însoţeşte această colecţiune cu următoarea notiţă: „La anul 1784 începându-se revoluţiunea românilor din Transilvania, guvernul transilvan trimise pe baronul Mihail Brukenthal în calitate de comisar, ca să cerceteze cauzele tulburărilor şi să liniştească pe poporul revoltat. Scrisorile sale oficiale, cu privire la acest

[27] Pe la anul 1792 fost director al Şcoalei normale din Sibiu.

eveniment, se află în colecţiunea de faţă, care conţine două tomuri"[28]. Avem aici aşadar o parte însemnată din archiva comisarului transilvan Mihail Brukenthal. (Tom I, 1784, 2⁰, 650 pag., Tom II, 1785, 2⁰, 673 pag.) Un alt tom al colecţiunii contelui Kemény poartă titlul: *Istoria revoluţiunii lui Horea în scrisori şi manuscripte contimporane adunate de George Aranka în a. 1784*[29], *precum şi versurile lui Samuil Bölöni despre epoca lui Horea, şi versurile ungureşti ale Enyedescilor despre nefericirile întâmplate atunci în comitatul Zarandului* (Hóra Támádásnak törtenete akkori levelekben s irásokban gyüjtöte Aranka György 1784, és Bölöni Samuel versei a Hóra világrol és Enyediekek magyar versei az akkori Zaránd megyei veszedelemröt). 4⁰, no. XVI.

5. Colecţiunea lui *Alexandru Mike*, fost archivariu al guvernului transilvan în două tomuri: Tomul I sub titlul: *Epoca lui Horea, scrisă despre începutul şi decursul revoluţiunii din 1874* (A Hóravilág; az 1784-ik Esztendöben kiütött zenebonának eredetéröl és folyomotyárol szoló Levelek 65 darabban). 2⁰, 373 pag. – Tom II: *Despre română* (Az Oláhokról). 2⁰, 460 pag. + 42 foi. Ambele volume se află astăzi depuse în Biblioteca Muzeului Transilvan din Cluj.

6. Importantă este şi colecţiunea contelui George Bánffy fost guvernator al Transilvaniei, răposat la a. 1822. Indicele acestei colecţiuni s-a publicat de Teleki în opera sa asupra revoluţiunii lui Horea.

În fine:

7. *Acta Tumultus Horia*. O colecţiune de mai multe acte oficiale în biblioteca contelui Samuil Teleki din Târgul-Mureşului.

Între **Archivele** mai importante pentru istoria acestei epoci locul întâi îl ocupă:

Archiva Comisiunii Iancoviciane, care astăzi se află depusă în arhivele Statului din Buda. Contele Antoniu Iankovits fusese trimis la anul 1784 de împăratul Iosif II, ca să cerceteze originea tulburărilor ivite în Ungaria şi Transilvania şi să liniştească poporul revoltat. Deşi activitatea contelui Iancovici a lăsat ce e drept foarte mult de dorit, dar cu toate aceste actele sale conţin cel mai preţios material pentru studiul istoric al evenimentelor din 1784 şi 1785. Anume ne prezintă un mare interes interogatoriile, ce le făcuse contele Iankovits cu căpitanii revoluţiunii Horea, Cloşca şi Crişan şi rapoartele sale către împăratul şi către cancelaria aulică.

[28] Contele *Iosif Kemény* (†1855) a fost unul din cei mai activi exploratori ai istoriei transilvane şi ultimul descendent din linia catolică a Kemenescilor. Preţioasele sale colecţiuni se află astăzi depuse în Biblioteca Muzeului Transilvan din Cluj.

[29] G. Aranka a fost în timpul revoluţiunii lui Horea asesor la curtea de apel (Tabla regală) a Transilvaniei. **Archiv *f. Sieb. Ldkunde N.F.* XIII, pag. 70. – Sieb. Quartalschrift**, 1791, pag. II.

După archiva contelui Iankovits, cea mai copioasă şi mai importantă pentru epoca aceasta este *Archiva Cancelariei aulice trnasilvane*. Aici aflăm diferitele ordine ale împăratului Iosif II către cancelaria aulică şi către guvernul transilvan pentru liniştirea românilor, precum şi rapoartele guvernatorului Samuil Brukenthal despre începutul şi decursul revoluţiunii.

Un deosebit interes pentru istoria acestei epoce îl are *archiva Guvernului transilvan*, deşi o mare parte din actele, cari se raportau la evenimentele anului 1784 au dispărut încă de mult din dosarele acestei archive. Mai multe hârtii importante le reţinuse la sine guvernatorul de atunci al Transilvaniei baronul Samuil Brukenthal, din cari apoi şi-a format o archivă a sa proprie familiară[30], iar actele comisarului Mihai Brukenthal despre revoluţiunea lui Horia, ajunseră mai târziu în mâna contelui Iosif Kemény şi numai în a doua jumătate a secului prezent trecură în posesiunea bibliotecii Muzeului transilvan[31].

Între celelalte archive, de cari ne-am folosit în studiul acestei epoce, menţionăm aici, archiva Locotenenţei din Buda, archiva Naţiunii săseşti din Sibiu, archivele comitatelor Bihor, Cluj şi Hunedoara[32], archiva Primăriei şi a Comandei militare din Alba-Iulia, archiva Mitropoliei din Blaj şi archivele bisericelor orientale din Abrud şi Câmpeni[33].

IV. ROMÂNII ÎN EPOCA MILITARĂ

Încă din suta a XII-a încoace poporul român se mişca vigoros din Hem şi până în fundul Tesaliei, de la Dunăre şi până în creştetul Carpaţilor. Atât dincoace cât şi dincolo de Dunăre, pe pământul ambelor Dacii, se ridică state române independente, susţinând fiecare lupte eroice, dincolo cu împăraţii bizantini şi cruciaţii, iar dincoace cu regele Ungariei şi al Poloniei.

Se prezintă acum cestiunea, care era faţa antică a societăţii române, cari au fost vechile instituţiuni, ce au pus temeiul formaţiunii politice a poporului român?

Această analiză istorică ne este indispensabilă, căci numai cu ajutorul trecutului ne putem explica ideile şi diferitele fenomene din viaţa unui popor.

Ce e drept, istoria veche a românilor este acoperită de întunerecul evului de mijloc, şi dacă nu putem cunoaşte fazele prin cari a trecut poporul român în

[30] **Schaser**: Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Frhrrn S. v. Brukenthal Vorrede).

[31] Despre abuzul ce s-a făcut cu actele guvernului din Transilvania se plânge şi istoricul Ladislau Kövári: Guvernul din Viena, zice dânsul, a luat de aici documentele din epoca Apafescilor şi le-a transportat la Viena, iar alte acte importante le-a luat câte un funcţionar sau archivist de al guvernului şi le-a uitat la sine ori la colegii săi, până în fine hârtiile ajunseră pe mâna colectorilor de documente. **Kövári László**, Erdély törtenelme, II, pag. XVI.

[32] Archiva comitatului Albei-de-Jos (Aiud) a ars în revoluţiunea de la 1849.

[33] Lista documentelor colectate s-a publicat în **Analele Academiei Române**, Seria II, Tom II, Secţ. I, An. 1880, pag. 118-189.

epoca migraţiunii ginţilor şi până în suta a XII, – vom putea cel puţin să cunoaştem liniamentele principale ale vieţii sale publice, instituţiunile, cari au consolidat elementul naţional[34].

Încă înainte de a se ivi la Carpaţi cele două principate române, voievodatele lui Lirţioi şi Stanislau[35], vechea organizaţiune socială şi politică a românilor era bazată pe un s i s t e m m i l i t a r.

Numirile de V o i e v o z i sau comandanţi ai militarilor (militum Duces – Exercitus Ductores), titlu, ce-l purtară cu glorie principii români până în zilele noastre, – numirile de b o i e r i (milites dignioris ordinis, bellatores), – c a s t r e n- s i sau apărători ai castrelor, – au constituit odată tot atâtea elemente, iar azi reprezintă tot atâtea relicve ale unei c o n s t i t u ţ i u n i m i l i t a r e încă înainte de suta a XIII-a.

Anume în ce priveşte elementul român de peste Dunăre, ştim din scriitorii bizantini că blachii din Hem şi blachii din Tesalia formau încă din suta a XII încoace o parte însemnată din armata imperiului oriental.

Cronicariul italian Lupul Protospata, care trăise pe la începutul secului al XII-lea ne relatează, că la anul 1027, românii din Peninsula Balcanică, făcuse servicii militare în oastea bizantină, care a fost trimisă să cucerească Sicilia[36].

Tot în acelaşi secul, pe la anul 1091, românii de peste Dunăre se luptă în oastea împăratului Alexe Comnen în contra pacinaţilor, şi această expediţiune fu una din cele mai glorioase ale acestui monarch bizantin[37].

La anul 1167 împăratul Manuil Comnen, unul din cei mai periculoşi adversari ai regatului unguresc, trimite pe Leon Vataţe cu oaste numeroasă asupra Ungariei, dar mai cu seamă o mulţime imensă de români, ca să atace pe unguri din părţile Mării Negre. Vataţe străbate cu românii în Transilvania, devastează ţara, taie o mulţime de oameni şi apoi se întoarce peste Dunăre ducând cu sine un număr însemnat de captivi[38].

[34] Teoriile lui Bănuţ despre „*paptul social*" al românilor, şi anume, că românii *s-a învoit* să se aşeze în Dacia, şi *s-a învoit* ca să fundeze două *republice*, Ţara Românească şi Moldova (Derept. pub., pag. 80) sunt meditaţiuni filosofice fără nici un fundament istoric.

[35] Vezi Diploma reg. Bela IV din a. 1247, **Fejér**, IV, 1, pag. 447-454.

[36] Despotus Nicus in Italia descendit cum ingentibus copiis russorum, Wandalorum, Turcarum, Bulgarorum, Blachorum, Polonorum, Macedonum, aliarumque nationum ad Siciliam capiendam. **Du Cange**, apud Thumann, pag. 352.

[37] **Anna Comenna**, Alexiadis lib. VIII, pag. 395-407. Ed. Bonnensis.

[38] **Ioannis Cinnami** Historiarum lib. VI. 3. pag. 260. Ed. Bonn. Λέουτα σέ τινα Βατςην ἐπίχλησιν ἑτέρωθεν στράτευμα ἐταγόμενον ἄλλο τε σνλνòν χαὶ òὴ χαὶ Βλάλων πολὺν ο'ιτῷν ἐξ Ιταλίας ἄποιχοι πάλαι εἶναι λέγονται, ἐχ τῶν πρòς τῶ Εὐξείνω χαλονμένω πόνρω λωρίων ἐμβαλεῖν ἐχέλευεν εἰς τὴν Οὐννιχὴν, ὅθεν οὐδείς οὐδέποτε τοῦ παντòς αἰῷνος ἐπέδραμε τούτοις... ὁ Βατάτζης δὲ ὅθεν εἴρηται ποοσβαλὼν ἔχειρέ τε ἀφειδῶς πάντα χαὶ ξυνεπάτει τὰ πραπίπτοντα. ἀνθράπων τε οὖν πολὺν εἴργαστυ φόνον χαὶ ἀνδραποδισμòν οὐχ ἐλάσσω πεποίητο (Leonem autem Batatzem nomine aliunde cum exercitu perinde magno, maxime vero Valachorum ingenti Ponto Euxino, vicinis irrumptionem in Hungariam facere iubet qua ex parte nemo adhuc a primis seculis

Cu optsprezece ani mai târziu, la 1185, doi români din provincia Hemului, fraţii Petru şi Asan se prezintă la împăratul Isac Angel, care pe atunci se afla în oraşul Cipsela, şi ceru de la dânsul, ca să fie admişi în legiunile bizantine – se înţelege cu oamenii lor, – iar drept remuneraţiune să li se dea o mică moşie în muntele Hem. Împăratul nevoind a le satisface cererea, amândoi fraţii, Petru şi Asan, se întorc nemulţumiţi acasă şi în scurt timp revoltează pe românii din Hem în contra imperiului bizantin. Aşadar, cestiunea serviciilor militare era implicată chiar şi în memorabila revoluţiune de la 1185[39].

Şi chiar pe timpul când împăratul Isac Angel se afla în lupte continue cu trupele lui Petru şi Asan, pe atunci un alt român din Hem cu numele de Chris trecuse la bizantini cu 500 de ostaşi de ai săi, şi se lupta în armata imperială în contra românilor[40].

Peste tot românii formau în această epocă (1091-1235) un element principal din armata imperiului bizantin, şi într-adevăr ei ne dau probe de o strălucită valoare militară, bătând armatele lui Isac şi Alexe Angel, sfărâmând trupele cruciaţilor şi prinzând pe Balduin împăratul latinilor[41].

---

eos invaserat ... Batatzes autem prosternit hominum ingentem caedem edit, nec pauciores captivos ducit.) D-l Hasdeu se încearcă a comenta pasagiul acesta din Cinam astfel: că armata română a lui Bataţe era compusă din oltenii de la Severin, cari „profitând de duşmănia dintre imperiul bizantin şi regatul maghiar, se aliază cu cel dintâi, năvălesc în Ardeal şi cuprind Ducatul Făgăraşului“ [Ist. crit. Ed. II, pag. 14-15]. Însă faţă de evenimentele ce se dezvoltă peste 18 ani în provincia Hemului [anume puternica revoluţiune a românilor sub Petru şi Asan, apoi întemeierea statului româno-bulgar la Balcani], convicţiunea noastră în privinţa aceasta este cu totul din contra.

[39] **Nicetae Choniatae** de Isaccio Angelo lib. I 4 pag. 482. Ed. Bonn în οἴ Μυσυὶ πούτερον ὠνοράζοντο, νυνὶ δὲΒλάχοι χιχλήσχονταὶ ... ἐς ἀποστασίαν λαμπὰν ἀνεσχίρτησαν ... ἦσαν δὲ οἱ τοῦ χαχοῦ πρατουργοὶ χαὶ τὸ ἔθνος ὅλον ἀνασείσαντες Πέτρος τις χαί Ασὰν, δμογενεῖς χαὶ ταυτόσποροι, οἳ χαὶ μὴ δρῶντες τὴν νεωτέρισιν Πпροφάσιστον προσασι βασιλεῖ σχητονμέαω ἐν τοῖς Κυψέλλοις, αἰτούμυενοι συστρατολογηθῆναι Ρωμαίοις χαὶ διαβασιλεὶον γράμματόςσφισι βραβενθῆναι χωρίον τι βραχνπρόσοδον χατὰ τὸν Αἶμον αείμενον (qui oli, Mysi, nunc Blachi nominantur ... aperte defecerant eius defectionis principes et auctores fuere duo ex illa gente fratres, Petrus et Asan; qui ne sine causa res novas moliri viderentur imperatorem Cypsellis degentem adeunt, petentes ut in Romanas legiones referantur, et sibi praedium exigui reditus in Haemo monte situm assignetur).

[40] **Nicetas**, de Alexio sacii Angeli Fr. lib. II. c.3. ἦν,ὃ ὁ Χρνσος οὗτος Βλάχος τὸ γένος, τηνήλιχίαν συνεσταλμένος, μὴ συμφρονήσας μὲν ἀφισταμένοις Ρωμαίων Πέτρῳ τῷ Ασὰν, ὅτι μὴ χαὶ μᾶλλον χατ' αὐτῶν ἀράμενος ὅπλα μεθ ὧν εἶχε πενταξοσίων ὁμογενῶν, χαὶ Ρωμαίων, γωγογὼς ἔνσπονδος (Erat is Chrysus genere Blachus, parvae staturae homo qui in Petru et Asanis defectionem a Romanis non consenserat, ac potius foedere cum Romanis icto cum suis D militibus arma eis inferebat).

[41] **Roesler**, Romänische Studien, pag. 108. 114. So dienen auch zahlreiche Walachen im Feldzuge Alexios I gegen die Kumanen (sau Pacinaţi). – Die Heere des Kaiser Isaak Angelos bestehen zum Theil aus ihnen. – La anul 1260 românii din Tesalia se luptă în armata lui Michail Despotul Etoliei în contra lui Mihai Paleologul: Ioannes nothus filius ex ea gente sibi conflatuma exercitum ductabat quae ... nunc Megaloblachitae

Istoriograful bizantin Niceta, care fusese guvernator al Filipopolei pe la a. 1189, ne relatează că românii din Hem încă înainte de revoluţiunea lui Petru şi Asan, aveau o mulţime de castele zidite în munţi pe preţipişurile stâncilor, şi încrezuţi în forţele proprii, ei s-au arătat totdeauna cu puţină supunere faţă de imperiul bizantin[42].

---

vocabantur. **Georgii Pachymeris**, de Michaele Palaeologo lib. I pag. 83. Edit. Bonn. – Pe la anul 1343, pe când Tesalia se numea Βλαχία şi μεγάλη Βλαχία împăratul Ion Cantacuzen zice către legalii lui Apocaup: Τὰ δ' ἐμα στρατόπεδα ἤ πε περὶ ἐμὲ διηνεχὴς δύναμις χαὶ Θετταλία μιχροῦ πᾶσα ἀχούειν ὅ'οἶμαί σε τὴν Θετταλιχὴν ἵππον ἡλίχη, χαὶ ὅσην ἔχει τὴν ἐμπειρίαν ὁ στρατὸς ἐχεῖνος πρὸς τὰ πολέμια, χαὶ ὅπως μαχρῶν χαὶποιχίλων ποδέμων εἰσὶν ἆΟληταί (Exercitus autem mei sunt, primum eae vires, quae me perpetuo comitantur, tum etiam tota fere Thessalia. Atqui audiisse te opinor, quantus Thessalorum equitatus, quantumque ille in re militari habeat experientiae et quomodo sit longis ac multiplicibus bellis exercitatus). **Niceph. Gregoras**. Hist. XIII c. 8 pag. 663. Cantacuzeni Hist. lib. 171. pag. 320-233. Georgii Acrop. Annales p. 66. Phrantzes p. 414. – Astfel de miliţie equestră consuetudinară a existat şi în Ţara Făgăraşului din cele mai vechi timpuri şi până în secului al XVIII-lea. Vezi Monumente pentru istoria Ţării Făgăraşului în ***Columna lui Traian***, A. 1882 şi 1883. – Asemenea găsim şi pe românii din Bosnia prestând servicii militare banului Mladin: Vlahorum nomen ante annum MCCC in Dalmaticis monumentis non reperitur, talique nomine censebantur pastores, montana Bosnae incolentes, qui, cum Mladino, Dalmatiae, Croatiae, et Bosnae Bano, militaria servitia praestitissent ad plana descendere, et Croatis immixti, agros colere permissi fuerunt; inde multiplicati, maritarum quoque civitatum agros infestarunt. **I. Lucii** de Regno Dalmatiae. lib. VI. c. 5. – Românii din ţinutul Prizrenului aveau să repareze cetăţile. A se vedea hrisovul ţarului Duşan de la a. 1348, la **Hasdeu**, Arch. ist. II. pag. 121. – Pe de altă parte grecii, după cum ne spune Procopiu, erau consideraţi ca cei mai slabi soldaţi din armata bizantină: ἐπιχαλοῦντες τοῖς μὲν ὡς Γρᾶχοι εἶεν, ὥσπερ οὐχ ἐζὸν τῶν ἀπὸ τῆς τὸ παράπαν τινὶγενναὶῳ γενέσθαι (Graecumque nomen ut probrum aliis obiectaretur quasi nullum Graecia ferret strenuum militem). **Procopii** Historia Arcana c. 24. pag. 134. Ed. Bonn.

[42] **Nicetae** de Isacio Angelo lib. I. 4. οὗτοι γὰρ (᾿ οἱ Μυσοὶ νυνὶ δε Βλάχοι(ταῖς δνσχωρίαις πεποιθότες, χαὶ τοῖς φοῖς φρονρίοις νρασνόμενοι ἃ πλεῖστά τε εἰσι χαὶ ὀρθὰ χατ' ἄποτόμονς χείμενα πέτρας, χαὶ ἄλλοτε μὲν χατὰ Ρωμαίων ἐμεγαλαύχησαν ... εἰς ἀποστασίαν λαμπρὲν ἀνεσχίρτησαν (Hi enim – Mysi nunc blachi – angustiis et castellis freti, quae plurima haben praeruptis saxis inaedificata, cum prius etiam Romanos parum curarent ... apeite defecerunt). – **Ephraemius** de Isacio Angelo v. 6071-6080: 'Αγχίαλον οὖν παραμείψας (βασιλεὺς) τὴν πόλιν - εἴσεισν Αἶμον τὴν Βλάχων παροιχίαν, - πάντα δὲ τὠχεῖ φρονρίωνπολιχνίων - εδριὼν ἐρνμνὴν ἰσχὺν ἐνδεδυμένα, - χαὶ τείχεσι πύργοις τε διειλημηένα ... ὑποστροφῆς ἥψατο τῆς πρὸς πὴν πόλιν.(Quam obrem – Caesar-aurbe Anchialo praeterita Haemuma iangreditur, Blachorum sedem. sed cum castella ibidem cunctasque urbeculas praesidiis invenisset munitas validis, moenibus atque turribus convestitas ... reditum ad urbem regiam instruere coepit). La anul 1342 împăratul Ioan Cantacuzen numeşte pe Ioan Agel χεφαλὴν τῶν χάστρων χαὶ χωρῶν Βλαχίας (caput seu praefectum castellorum et regionis Blachiae; adică al Tesaliei. **Ioann. Cantacuzeni** Historiarum lib. III. cap. 53.

În fine chiar şi administraţiunea ţinuturilor româneşti era mai mult militară decât civilă. Încă în secolul al X-lea Hemul şi Tesalia (ce în scurt timp apăru cu un caracter românesc), erau guvernate de duci, adică milităreşte, după cum ne relatează Constantin cel născut în Porfiră[43].

Apariţiunea românilor în armata bizantină am putea s-o urmărim chiar până în suta a şasea, la anul 579, când generalii Comenţiol şi Martin pierdură o victorie aproape sigură asupra avarilor, din cauză că un soldat strigase către altul în limba ţinutului Hem, „retorna, retorna", sau după Theofane, „torna fratre torna", cuvinte, cari constată aproape cu certitudine, că corpul de armată al lui Comenţiol şi Martin era compusă din elementul romanic al Peninsulei Balcanice[44].

Aceeaşi consuetudine militară o aflăm şi la românii din stânga Dunării.

La anul 1457 regele Ladislau al Ungariei confirmă vechile libertăţi ale românilor din Banat, în semn de gratitudine, după cum zice dânsul, pentru meritele, ce le au câştigat românii aceştia păzind şi apărând vadurile Dunării în contra deselor incursiuni turceşti, – şi regele adaugă cu această ocaziune, că militarismul românilor din Banat era consuetudinar, adecă nu era impus nici prin lege şi nici prin relaţiuni de vasalitate[45].

---

pag. 320. Edit. Bonn. – Tot despre românii din Tesalia zice şi călătorul spaniol Beniamin Tudela: neque ullus rex eos domare potest. **Roesler**, Rom. Studien, pag. 108.

[43] **Const. Porphayarogeniti**, de Thematibus lib. II. pag. 47, 50. Ed. Bonn.

[44] **Theophylacti** Hist. II. c. 15. Ed. Bonn. 99 ...πιχωρίω τε ηλώττη, εἰς τοὐπίσω τραπέσθαί ἄλλος ἄλλῳ προσέτατε <ρετόρνα> μετὰ μεγίστον ταράχον φθεγγόμενοι, οἷα νυχτομαχίας τινὸς ἐνδημούσης ἀδοχήτος αὐτοῖς (et alius alium patria voce ad reditum impellere, retorna retorna tumultuosissime vociferando ac si de improviso nocturna pugna illis ingruisset. – La **Theofane**, Chronographia, P. 213. ed. Bonn. 397. τόρνα τόρνα φράτρε. – **Roesler**, Rom. Studien, 107. Die angeführten Worte des Soltaden gehören einer romanischenSprache an und legen ein Zeuguiss dafür, ab, dass Soldaten deren Mjuttersprache ein romanischer Dialect war im griechischen Heere dienten; wahrscheinlich waren dieselben Anwohner der Gegend welche als ein von Wlachen erfüllte unter Manuel Comnenos erscheint. – Sulzer (Geschichte des transalp. Daciens. II, 40-41) încă nu contestă caracterul românesc al acestor cuvinte: Geschagen diese Worte nicht in wälscher sondern walachischer Sprache, wie Thunmann mit Grunde muthmasset. Pić însă (Abstammung der Rumänen, 54) alterează cu totul înţelesul cuvintelor lui Sulzer, când zice: Die erwähnten Worte sind jedenfalls lateinischen Urspungs, jedoch nicht der walachischen Gruppe, wie schon seinerzeit Sulzer Bemerkt hat, (?) angehörig.

[45] **Pesty**, A ször. várm. h. oláh kerületek. 73. 1457. Nos Ladislaus ... consideratis fidelitatibus et fidelium seruiciorum meritis eorundem V niversorum Nobilium et Keniziorum ac ceterorum Valachorum (de Districtibus Lugas, Sebes, Mihald, Halmas, Krassofw, Borzafw, Komiathy et Illyed vocatis) quibus ydem non solum predecessoribus nostris Regibus Hungarie, sed et nobis se gratos reddiderunt, et acceptos, et praesertim eo respectu, quod ipsi ... in custodia et tuicione Vadorum Danuby contra crebros incursus Turcorum ... personas, resque et bona sua fortune casibus summittere, damnaque et incommoda ac vulnera dira suscipere non formidant. Volented eisdem gratitudinis vicem,

Acelaşi caracter militar îl aflăm şi la românii din părţile Transilvaniei.

Românii din Breţcu, un mic popor aşezat în partea orientală a Transilvaniei, constituiau încă din vechime o garnisoană permanentă la pasul Oituzului, având să apere frontiera de acolo şi să facă exploraţiuni în ţinuturile Moldovei, după cum le-a fost datina şi până aici (sicut hac tenus sunt consueti[46]).

Iar românii din ţinutul Devei şi al Hunedoarei formau în evul de mijloc o societate organizată milităreşte, avînd să construiască fortificaţiuni, să apere castelele, să ia parte la expediţiuni în timp de rezbel, – şi regele Sigismund numeşte această îndatorire a românilor o veche şi lăudabilă consuetudine[47].

---

rependere, omnia et singura eorundem Valachorum et Keniziorum prinilegia ... pro eisdem nobilibus Valachis et Denezys ceterisque Valachis ... confirmamus. – Ibid. 75-76. 1457 Ladislaus dei gratia ... fidelibus nostris vniversis et singulis volahis Nobilibus et Denzys districtur\s Komiathy Salutem et gratiam ... fidelitati vestre taliter respondemus ... quod nos maxime ex consideracione, vt vos, vnacum ceteris volahis Nobilibus et kenesys prescriptorum septem districtumum ad seruicia nostra adque pro conseruacione, et defensione, confimiorum, et vadorum illarum parcium inferiorum ex consuetudine obligamini ... prefatum districtum komyathi, pretactis alys septem districtibus volahicalibus readiunximus et reincorporauimus. – **Pesty**, A ször. Bánág. III, 117. 1494. Nos Wladislaus ... cosnideratis fidelitatibus et seruicys per eosdem Wolachos (districtus Sebes) in exercitualibus expedicionibus contra seuissimos Thurcos sepesepius instauratis. – Pentru serviciile militare ale românilor din Ţara Severinului este importantă şi diploma regelui Bela IV din anul 1247. **Fejer**, IV. 1. 449 ... volumus etiam, quod memorati Olahi ad defensionem terrae, et ad injurias propulsandas seu vlciscendas, quae ab extraneis, nostrae ditioni non subiectis, inferentur iam dictis fratribus (domus hospitalis Ierosolymitani) cum apparatu suo bellico assistere.

[46] **Fejer**, X. 6. 796-798. 1462. Nos Sigismundus ... volumus autem, quod sicut hactenus sunt consueti, ita et in tuturum dicti custodiam in illis confinibus et explorationem in partibus Moldaviae obligati sint.

[47] **Kemeny** in Magazin f. Geschichte Siebenbürgens. II. 315. 1427. Sigismundus ... Olachi hi (in districtibus olachalibus castri Deva) ... etiam opera servitia manualia ad conservationem castri oportuna, ut sunt munimenta struendi, et reparandi aggeres fodiendi, ligna secandi, indagines praecidendi, victualiam et commeatum devehendi, et alia id generis servitia facere, juxta antiquam et laudabilem consvetudinem teneantur. – Ibid. 311. 1482. Mathias ... unde nos praefatos Kenezios nostros (in pertinentiis castru Hunyad) in antiquis eroum libertatibus tenere volentes, et conservare, fidelitati vestrae firmiter mandamus, quatenus ... eis servitia ad praefatum castrum nostrum Hunyad ut prius facere adstricti fuerunt, permittatis. – Acelaşi caracter social îl găsim şi la o mică colonie română din comitatul Arva în Ungaria, aproape de frontierele Moraviei şi Galiţiei. **Schwartner**, De Scultetiis. 167-168. 1614. Nos Comes Georgius Thurzo de Bethlenfalva, Regni Hungariae Palatinus ... debitum habentes respectum demissae supplicationis Pauli Sculteti ac quinque colonorum Valachalium possessionis nostrae Sucha Hora dictae, ad arcem nostram Arva omnino in eodem comitatu Aruensi extructam spectantis ... cum eisdem colonis conclusimus tali modo ... tempore necessitatis armati insurgere, arcemque restaurare debeant et teneantur. – Iar românii din fostul ducat al

Aceeaşi lăudabilă consuetudine, cum o numise regele Sigismund, o găsim la românii din Ţara Făgăraşului, în vechia T e r r a B l a c o r u m.

Boierii din Făgăraş constituiau încă din vechime o cohortă stabilă în jurul castelului de aici, având să presteze servicii militare domnilor acestei provincii, şi anume servicii militare ecvestre în puterea unei vechi consuetudini. Şi această instituţiune se conservă în Făgăraş până la jumătatea secului trecut, iar la anul 1876 guvernul unguresc şterse şi ultima rămăşiţă din acest sistem militar, numele şi funcţiunea de C ă p i t a n al Ţării Făgăraşului[48].

Omlaşului după multe certe, ce le au avut cu saşii din scaunul (districtul) Sibiului, în fine se împacă la anul 1383, stipulând expres, că dânşii, adică românii, vor avea să apăzească frontierele Carpaţilor de la Tălmaci şi până la Sălişte, **Fejer**, X. 1. 132-133. 1383 ... secundus articulus est iste: quod assumpserunt ipsi Valachi custodiam seruandam, in omnibus alpibus ad Tolmaczvsque ad magnam villam Valachicahalem. – La anul 1260 românii se luptă în oastea regelui Bela al IV-lea, în contra regelui Otocar al Bohemiei. Acesta din urmă scrie Papei: (**Fejer**, IV. 3. 16. 1260) ... gravis belli, quod adversus Belam, et natum eiusdem Stephanum Vngarie reges ... et innumeram multitudinem inhumanorum hominum Cumanorum, Vngarorum ... et Valachorum ... auctore Deo gessimus. – La anul 1325 (aşadar înainte de trecerea lui Bogdan) românii din Moldova probabil cu cei din Maramureş dau ajutor polonilor în contra marcgrafului din Brandeburg. **Dlugosii**, Hist. polonica. Ed. Fraancofurt. 989, 1325. Wladislaus Poloniae Rex ... contractis magnis suarum gentium copiis, auxiliis etiam vicinorum populorum, videlicet Ruthenorum, Valachorum et Lithuanorum stipatus, marcham Brandeburgensem citra et ultra Odram sitam post festul S. Ioannis Baptistae ingreditur et a Brandeburg vsque ad Franckofordiam quanto latius fieri poterat, populationem iussit extendi.

[48] **N. Densuşianu**, Monumente pentru Ist. Ţ. Făgăraşului, în „Columna lui Traian", 1882, 220. 1664. Nos Anna Bornemisza ... hogy ök is (Sándru Pándre is Stantsulla és Sztojka) az réghi szokás szerént Fogarasi Varunkhoz tartozando szolgalattjokat jo köntösökkel paripával és fegyverekkel fel lévén ruháztatva ... tartozzannak praestalni (Noi Anna Bornemisza ... ca şi ei – Şandru Pandrea cu Stanciu şi Stoica - să fie obligaţi în conformitate cu vechia consuetudine a presta serviciile, cu cari sunt datori la castelul Făgăraşului ... fiind echipaţi cu haine, cu cai şi cu arme bune). – Ibid. 250-252. 1694. Nos. Michael Apafi ... ut (Alexander Fulitsa haeredesque et Posteritates ipsius) more aliorum verorum natorum indubitatorum Districtus nostri ac Arcis Fogarasiensis existentium et inservientium Boeronum nostrorum equis ac frameis ad id aptis et convenientibus inservire debeant et sint adstricti. – Aceeaşi cavalerie consuetudinară o găsim şi la românii din Maramureş. „Maramureşenii, zice Miron Costin, se bucură de a nu fi iobagi, ci ca nişte oameni liberi să cârmuiască după legile lor proprii, avându-şi data pe seamă cetatea Hust şi servindu la războaie în cavaleria regală, în care se disting prin vitejie". Vezi: Opisanie ziemi Moldawskiej i Multanskiej przez **Mirona Costyna**, în Cronicele României de M. Kogălniceanu, III, 509-510. Cf. **Engel**, Fortsetzung der Voracten z ungr. Geschichte, în Allg. Weltgeschichte. XXXI. Th. III Band. 113-115. – Tot aceaşi organizaţiune militară o aflăm în Ţara Românească şi în Moldova: „Toţi românii erau arcaşi (Arkaszam) sau călăraşi (Kalaraszami", zice Miron Costin vorbind despre epoca lui Dragoş. **Miron Costin**, Descrierea Molovei şi a Ţării Româneşti, la Hasdeu, Arch. ist. Tom. I. 1. 167-171. Cf. **Bălcescu**, Puterea armată; Ist. românilor sub Mihai V. V. 587-668. – Paul Ioviu încă aminteşte că românii sunt puternici în cavalerie.

În fine tot aceleaşi vestigii ale antichităţii româneşti le găsim şi la românii din C r o a ţ i a şi S l a v o n i a. Aşezaţi între râurile Drava şi Sava, românii de aici formau o comunitate militară, constituiţi sub voievozi şi căpitani şi îndatinaţi să apere frontierele Austriei în contra invaziunilor turceşti. La anul 1627, împăratul Ferninand al II, confirmă vechile libertăţi ale acestor români şi recunosc expres meritele ce le-au câştigat acest popor, faţă de imperiul german şi faţă de întreaga lume creştină, cu serviciile sale militare, ce le-au prestat încă de pe timpul d e s c ă l e c ă r i i sale acolo[49].

Astfel poporul român în evul de mijloc atâta dincoace, cât şi dincolo de Dunăre ni se prezintă ca un popor adevărat legionar: viaţa sa publică este în arme, în expediţiuni, cari se întind de o parte până în Sicilia şi în marcgrafiatul Brandenburgului, de altă parte până în Bosnia şi în Peninsula Crimului. Nu este locul aici să cercetăm mai departe originea acestei consuetudini militare, faptul, rămâne însă pozitiv, că această viaţă era comună întreg elementului român, deşi îl aflăm răzleţit prin diferite ţări şi trăind sub diferite guverne.

Întocmai cum era caracterul, aşa erau şi elementele societăţii române.

Ea gens (Valachi) equitut polletnam quisque uel egentissimus domi equun alit, quo praedatur el militat. (Historiarum sui temporis. Lib. XL).

[49] Гласник српског ученог друштва. Кньига пета, 23-24. 1627. Ferdinandus ... considerantes et expertum plane habentes dictam nationem Valachorum, militarem operam eorum, exucubandoque et Vigilias agendo, quae pro bonno et emolumento partium illarum, et etiam locorum Confiniariorum (inde a tempore emigrationis, et condescensionis in sedes et domicilia quae etiam nunc incolunt) exhibuerunt et impenderunt, etiam communi Reipublicae Christinae rebus non nihil commodi attulisse. – Ibid. 39-40. **Statuta Valachorum**, De re militari. Art. VII. Cum vero tota Valachorum Communitas rebus potissimum bellicis ac militaribus vacet (este devotată), ob idque singularibus privilegiis gaudeat. Art. XI. Quocunque autem tempore, quod Deus clementer advertat, quidam impetus aut suspicio majoris momenti oriretur, ex omnibus omnino Capitaneatibus, quotquot inveniuntur Valachi, imo ipsa juventus, decimum octavum annum excedens, ad Turcas et hostes, co unctis viribus, omni ex parte cum vita et sanguinis effusione propulsandos – subito erunt parati, adeoque militaribus signis ... excitati intra vel ad summum tres horas cum omni Bellico apparatu, semper ad minimum sex velseptem millia militum Valachorum, in unum locum congrebabuntur. – Încă pe timpul împăraţilor romani, frontierele imperiului erau ocupate cu garnizoane numeroase numite milites limitanei. A se vedea **Iung**, roemer u. Romanen 40 et seq. – **Böcking**, Notitia dignitatum ... in partibus orientis, p. XLII. Dacia ripensis habebat Praesidem et Ducem limitaneum. **Procopii**, Hist. arcana, c. 24. Ed. Bonn. 135. – Tot ca militari aflăm pe români şi în Peninsula Crimului. La anul 1474 turcii ocupase fortăreaţa gotică Teodoro din Crim. În relaţiunea italiană despre ocuparea acestei cetăţi se zice, că domnul Gothiei a apărat fortăreaţa cu cu 300 de români. **Tomaschek**, die Goten in Taurien, 54: l'armata era a campo a un castellor fortissimo della Gotia, che si chiama Teodor, dove si trova il signore della Gotia con 300 valacchi, e gli ha dato cinque battaglie ordinate e non l'ha potuto ottenere, perchè e fortissimo, come l'ho detto, e non vi si può entrare se non da uno luogo. Tomaschek crede însă că aceşti 300 de „valacchi" ar fi fost goţi (?).

În fruntea provinciilor române, atât dincoace, cât şi dincolo de Carpaţi, se afla câte un V o i e v o d, B a n sau C ă p i t a n (militum Duces, Exercitus ductores) investiţi totodată şi cu funcţiuni administrative şi cu unele atribuţiuni ale puterii judecătoreşti[50]. Iar societatea, sau poporul, se afla divizat în trei clase, în b o i e r i sau militari de prima ordine, c h i n e z i sau căpitani de districte, şi în ţărani obligaţi la apărarea castelelor şi a frontierelor şi la rezbel în timp de necesitate.

Aşa aflăm în evul de mijloc o mulţime de voivozi în toate părţile unde a existat vreo societate română: voivozi pe Stanislav şi pe Lirtioi, unul dincoace şi altul dincolo de Olt[51], pe Ion voivod în Banat[52], pe Milutin voievod la Mihadia[53], pe Raia şi pe Stoica voievozi ai Caransebeşului – Oppidi Valachorum –[54], pe Bolia voievod în comitatul Zarandului, pe Iacob voievod la

[50] **Ioan Lucii.** De Regno Dalmat. et Croat. lib. VI. c. I. Voyuoda vero exercitus ductorem significabat, et hodie promiscue pro quolibet exercitus vel ordinum ductore accipitur, ut apud Italos Capitaaneus. – **Ioann. Dlugossi**, Hist. Polonica, Ed. Francofurt. I. 58-59. Woiewodas, id est Exercituum ductores. – Гласник српског ученог друштва. Књига пета. Statuta Valachorum. De re militari. Art. II. 38-39. Vojvodae sint viri militares, illibatorum morum aet vitae integritate praediti. Cf. **Pesty**. S Syör. Bánság. II. 219.

[51] **Fejer**, IV. 1. 448-449. 1247 ... totam terram de Zeurino usque ad flumen Oltae excepta terra Kenezatus Lyrtioy (Pr. Linioy) Waiwodae, quam Olahis relinquimus ... a fluvio Oltae et alpibus ultrasilvanis totam Cumaniam ... excepta terra Szeneslai Woiavodae Olahorum.

[52] **Fejer**, X.1. 426. 1388. Ioanne quondam Wayuoda Zeurinen. – Ibid. X. 1. 503. 1389. Ioanne oli, Wayuoda Zeurinensi. – **Pesty**, A ször. várm. h. oláh kerületek. 82. Iacobus de Marga et Rayan waywoda vice Bani Zewrinienses. – Chiar şi cuvântul „Ban" după Du Cange, nu însemnează altceva decât voievod sau căpitan al militarilor: Certe a ban seu banno, vel bando, id est, vexillo videntur Bani appellati, quod sub eorum vexillis ac signis provinciales militarent (Glossarium med. et. inf. latinitatis. – **Fejer**, X. 6.7. Fuerant quippe Bani ductores exercitus generales. – În vechea limbă sârbească, cuvântul „ban", după cum mărturiseşte răposatul Safarik, nu există, iar Croaţii ar fi adoptat această numire de la avari. Safarik's Geschichte des serbischen Schriffthums. 38. 43. Numele de ban îl aveau şi prefecţii din districtele româneşti, ale Caransebeşului şi Lugojului (Pesty, A. Ször. Bánság, I. 293-314).

[53] **Pesty**. A Ször. Bánság. III. 38. 1439. Ladislaus filius Myluthen Wayuode de Mihald.

[54] **Pesty**, A ször. Bánság. II. 219. 1429. Raya Peter Sebesi Vajda. – Ibid. III. 125. 1498. Stephani Izthowyka (mai jos Ztoyka) Judicis et Wayuode ... Oppidi karansebes. – Ibid. III. 152. 1505: Nos Stephanus Ztoyka, Judex et vayvoda de Karansebes. – La anul 1494 Nicolae Lazăr se intitulează căpitan şi jude. Ibid. III. 115. Universi nobiles districtus Karansebes: Nicolaus Lazar Capitaneus et Judex. – Voievozi sau bani se numeau şi prefecţii comitatului Timişoarei [Alias etiam Vajvodae et bani dicti. Lehotzki, Regni Hung. Status et Ordines. 152). – Nagy Gábor scrie, că sub autoritatea banilor din Timişoara se aflau următoarele oraşe: Severinul, Orşaova, Caransebeş, mai departe 9 voievozi, voivodatele Lugoşului, Itvinişului, Mănăsturului şi al Ciochei şi în fine 2 castelani. (**Pesty**, A. Ször. Bánság. 1. 426).

Abrud[55], pe Negul, pe Ion şi pe Petru, voievozi în ţinutul Beiuşului[56], pe Stanislau şi pe Balcu, voievozi ai românilor dinSatmar[57], pe Vladu şi pe Nicolae, voievozi ai românilor din părţile Clujului, Dobâcii şi ale Solnocului[58], pe Ştefan, pe Ion, pe Bogdan, pe Balcu sau Băliţă şi pe Dragu, voievozi în Maramureş[59], aflăm că un căpitan în fruntea Ţării Făgăraşului şi a Chioarului[60],

[55] **Kemeny**, în Uj Magyar Muzeum, II, 125. 1415. Nos Pypo de Ozora Themensiensis ... Comes ... quod licet nos Boalyam Voyvodam de Krestor ... decollari fecerimus universasque possessiones et portiones possessionarias ... abstulerimus. – ibid. II. 130 ... az abrudbányai aoláhságnak (Also Fejér megyében) még 1547-ben külön (Jakab nevén) vajdaja volt.

[56] **Nagy Imre**, Codex dipl. hung. Andegavensis, II. 238. 1326. posessionem ... Hudus vocatam populosam in qua Negul woynoda considet et commoratur. – **Fejer**, IX. 3. 365. 1363. Iwan Woyvoda de Bulenus, ac Boch de Balk, frates sui. – **Kemeny**, Transilvania, 1872. 200. 1410. Petrus Vajda, ac Universi Kenezii et Jurati de pretinentiis ejusdem Belenes. – În **Regestele** Orăzii din secolul XIII încă se face amintire de unele persoane numite „Voda" şi de un Luca „Princeps exercitus": §. 96. Voda, Queren et Andreas de villa. Scerep feurunt Varadini cum pristaldo eorum nomine Toma. – Ibid. §. 241. Luca Principe Exercitus, et Mathia centurione impetierunt libertinos Forcos et Kelemen. – Ibid. §. 336. Voda, filius Forcassi, impetiit ioubagionem Lamperti, scilicet Hegun de occisione patris sui.

[57] **Fejer**, X, 1, 87-88, 1383. Zaniszló ... ki a Kerechkey és buchnicze falukban Királynék Olahjinak Vajdája vala (Stanislau ... care a fost voievod peste românii regiunii din satele Kerchkey şi Buchnicze). – Despre voievozii din comitatul Bereg în districtul Craina, cf. Duliscovic, II, 19, apud Pic, 148. – **Fejer**, X, 1. 69. 1383. Maria ... Dicunt nobis Balk, Vajuoda Comitis Zathmarien. et Drág. ac Ioannes fratres sui. – **Fejer**, X. 1. 99. 1383 ... Balk Vajuoda, comes Zathmariens. et Dragh, ac Ioannes fratres sui. – **Fejer**, X. 8. 139. 1384. condam Wolk Wajuode, Comiti Zathmariens. nec non Drag et Ioanni, fratribus eiusdem. – În regestrele Orăzii din secolul al XIII-lea încă se face amintire de un voievod din comitatul Satmarului. § 102. Dethmar itaque curialis Comes Simonis quendam Voiuoden nomine Comitis de Zathmar ... missit Varadinum ad candentis ferri judicium.

[58] **Archiva** familiară a contelul Teleki din Târgul-Mureşului. 1370. Petrus filius Ladislai et Andreas ac Mattyas aproximi ipsius Petru de Nadasd comitatu de Kolos ... una cum Ladislao Wayvoda Olacorum potentialiter veniendo. – **Kemeny**, Transilvania, 1873. 115. 1450. Nicolai Wayvode Walachorum nostrorum de Oláh Gorbo. – **Regestr. Varad.** §. 44. An. 12 ... Vincentius, Vendegu, Voca de villa Roba impetiere conuillanos suos ... dicentes, quod eorum falsa suggestione, quidam potens nomine Vaiavoda in sex marcis eos damnificasset. Illi responderunt quod praenominatus Vaiavoda non eorum suggestione quid quam eis subtraxisset, sed cum esset eorum centurio, et ipsi castrenses. – Ibid. §. 147. An. 12. Bulsuh dux Exercitus de castro Zounuc. – Ibid. §. 304. 1219. Cum Voinoda comes de Doboca peruideret exercitum suum. – **Kemeny**, Transilvania. 1874. 145. 1548. Anna Bathori de Somlyo ... Thomam Hosszu (nume uzitat la români) de Kis Nyires in Voivodat posessionis Restolcz ... confirmat.

[59] **Ant. Szirmay**, Notitia Comitatus Ugochiensis. 113. 1300. Stephanus Vayvoda ... Comes de maramaros. – O diplomă a regelui Ludovic din 1349, aminteşte de un Ion filium Ige (Iugae) vojvodam Olacorum (Col. d-lui St. Szilágyi în Sighetul Marmaţiei, apud Hunfalvi, Die rumänen. 113). – **Fejer**, X. 3. 469. 1365. Ludovicus ... possessionem

voievozi la românii din Croaţia şi Slavonia[61], voievozi la coloniile din Galiţia[62], în fine voievozi şi la românii din Tesalia[63].

Kunya vocatam cum apertenentiis ... in Comitatu Marmarus existen, quae per infidelitatem Bogdan Wajuodae ... ad se devolutas solenni privilegio (strenno viro Balk, filio Saz, Moldavo, Waynodae Maramorusiensi) confert. – Ibid. IX. 3. 469. XI. 474-475. 1365. Balk filio Zaas Moldavo Wayvodae Maramoriensi. **Kemeny**. Uj Magyar Museum. II. 1854. 121. 1386. Comitum Balk Wayvode Olachorum, et Drag ejus fratris (comitatul nu se aminteşte). – Ibid. X. I. 372. 1387. Ivan, Olachi, fily Dragumeri, filii scilicet sororis vterine Magnificorum Virorum Balk et Drag Waynode. – Ibid. X. 1. 581-582. 1390. Dragh, Comes de Maramoros sua et Walk Wayuodae, similiter comilis dicti comitatus in personis, in nostrae Maiestatis accedens praesentiam. – **Miklosich**, Acta Patriarchatus. II. 156-157. 1391. ő τε βοϊβόδας ό Μπάλιτζας (Baliţă χαί Νδραγος (Dragu) ἐχονσὶ μοναστήριον ἀπὸ γονιὸτηριος περὶ τὸν τόπον τοῢ Μαραμόρεσο – **Fejer**, X. 2. 63. 1392. Magnificis viris Dominis Balk et Drag Vayvodis Comitatuum Maramorosii et de Ugocha. – **Ant. Szirmy**, Notitia comit. Ugochiensis. 143. 1400. Dominae consortis Dragh Wayvodae de castro Nyaláb (Ugocia). – Despre mai mulţi voievozi români aminteşte papa Clemente al VI-lea într-o scrisoare către regele Ludovic al Ungariei. **A. Theiner**, Vetera Monumenta hist. Hungariam sacram illustrantia. I. 691. 1345. Clemens Episcopus ... auditum, quod Olachi Romani commorantes in partibus Ungariae Transilvanis, Ultralpinis et Sirmiis ... aliqui, iam viam veritatis agnoverunt per susceptione fidei orthodoxe soliciti et iocundi diversas oportunas litteras nostras patentes et clausas ... Nobilibus viris Alexandro, Bassarati, et asliis tam Nobilibus quam popularibus Olachis Romanis, Nicolao principi de Remecha, Ladislao Voyvade de Bivinis, Stanislao de Sypprach, Aprozye Voyvade de Zopus, et Nicolao Voyvade de Auginas ... dirigendas providimus. Din localităţile însemnate aici Bevin-ul (de Bevinis) se vede a fi fost în părţile Transilvaniei. Anume într-un document din anul 1332 publicat de Theiner la pag. 560, se face menţiune de comuna Bevin în „partibus transilvanis" (dns Chunradus de villa Bevini sc. quondam decanus de Sprungi). Iar Sypprach-ul se pare a fi românescul Siplacu (ung. Széplak), nume de sate în ţinutul Sân-Mărtinului, Reghinului, Dejului, Sălagiului şi al Orăzii . (Cf. Fejer. III. 2. 130. 1228. possessionem nomine Széplak, ultra siluas voievozi amintiţi aici ar fi fost principi feudali din Muntenia. Papa Clemente ne spune expres, că aceşti Olachi Romani erau din trei provincii diferite şi anume din Transilvania, Ţara Românească şi din Sirmiu.

[60] Că Făgăraşul şi Omlaşul au format îan vechime două voievodate româneşti se vede din titlurile domnilor Ţării Româneşti, cari în sec. XIV şi XV se numesc foarte adesea ori duci ai Făgăraşului şi Omlaşului. Iar după ce Făgăraşul a fost rupt de către Ţara Românească titlul de Duce se înlocui cu titlul de Căpitan. **Approb. Constitutiones**. P. II. tit. 15. art. 1 Fogaras Vára és Tartományа ... a Kapitányok authoritások és inspectiójok alatt hagyattatnak (Fortăreaţa Făgăraşului şi ţinutul său se lasă şi de aici înainte sub autoritatea şi inspecţiunea căpitanilor). – Ibid. despre Chioar. III. tit. 46. art. 5. – **Pesty**, Az eltünt régi vármegyék, II, 67-70. – Nu amintim aici despre Gelu, dux Blacorum terrae ultra silvanae (Anonymus Belae regis c. 24, 26), şi nici despre Negru-Vodă al Făgăraşului, existenţa lor fiind încă supusă controversei.

[61] Гласник српског ученог друштва. Кньига пета. 23. 1627. Ferdinandus secundus... Unde etiam ad instar suarum Majestatum quondam Rudolphi secundi et Mathiae similiter secundi ... felicis recordationis, qui nimirum nationi Valachorum sub certis ductoribus et

Acolo însă unde elementul român şi-a pierdut suveranitatea naţională, cum a fost de exemplu în Ungaria şi Transilvania, acolo şi sfera de activitate a voievozilor a început să scadă din ce în ce mai mult, până în fine, voievozii ajunseră a fi simpli căpitani în trupele miliţienilor sau castrensilor[64]. Dar cu toate acestea voievodatele române se conservară în Ungaria şi Transilvania până pe la mijalocul seculului al XVI-lea, nu în aceeaşi splendoare, ce e drept, în care se aflau voievodatele din Muntenia şi Moldova, dar cel puţin ca o tristă relicvă a unei vechi instituţiuni militare a poporului român.

Voievodatele de peste Olt, cum şi voievodatele din Transilvania şi Ungaria se aflau la început divizate în mai multe cheneziate sau districte. Aşa aflăm de exemplu, cnezatele lui Ion, lui Fărcaşu şi Lirţioi[65] în Ţara Severinului (Terra de Zewrino, Banat şi Oltenia), chineziatul lui Petru în districtul Mihadiei[66], chineziatul lui Ion şi Ştefan în comitatele Bereg şi Sătmar[67], reprezentând la început o întindere teritorială destul de însemnată.

Antesignanis ex ditionibus Turcarum emigrarent, ac in domiciliorum loca, quae pro nunc in partibus Slavoniae et Croatiae incolunt, collocarentur, peculiaribus gratiis et favoribus prosecuti fuerunt. Ibid. 38-39. **Statuta Valachorum**. De re militari. Art. V. In Vojvodarum ... demortuorum, vel etiam judiciaaliter ab officio depositorum loca, alii bene meriti per communitatem Generali commendabuntur.

[62] Studia historyczne M. Balinskiego. 210. (Apud Hasdeu, Arch. ist. I. 1. 104) 1390. Dzingio de Stupniczz Woywoda Walachorum. – ibid. 1392. Dzurdz, de Stupnicza woiewoda Walachorum.

[63] **Cantacuzeni**. Hist. III. c. 53. Ed. Bonn. 322. 1342. τινες τῶν ἐν τῆ Βλαχία ὡρχόντων – Deşi cuvântul voievod se vede a fi de origine străină, de aici încă nu urmează, că instituţiunea voivodatelor ar fi împrumutată de la slavi. Voievozi aflăm la popoarele din imperiul oriental chiar şi pe timpul lui Justinian. (τοὺς ἡγονμένους τῶν ἔδνων – praesides gentium. Novella VIII. c. 1). Duci sau voievozi se numeau căpeteniile soldaţilor romani încă în primii seculi ai erei creştine. **Procopius**, de Belle Persico. lib. I. c. 17. Ρωμαίων στρατιωτῶν ὤρχωᾳ, οὒς δοῢχας ξαλοῢσιν, eorum quibus milites Romani parent hos duces vocant – Idem, de Aedificiis, II. c. 6 – **Böcking**. Notitia Dignitatum in part. Orient. pag. XLII.

[64] **Regestr. Varad.** §. 44. Illi autem (castrenses) responderunt, quod praenominatus Vaiauoda, non eorum suggestione quiquuam eis subtraxisset, sed cum esset eorum centurio et ipsi castrens. – **Sam Budina**. Historia Szigheti in M. Belii Scriptores, I. 724. Una cum peditum ductoribus seu praefectis quos Vayuodas vocant.

[65] **Fejer**, IV. 1, 448. 1247 ... totam terram de Seurino ... pariter cum Kenezatibus Ioannis et Farcasii usque ad flumen Oltae, excepta terra Kenezatus Lyrtioy (Pr. Linoy Waiwodae. – Aici se prezintă trei chinezate, al lui Ion. Fărcaş, şi Lirţioi şi între aceşti trei, chinezul Lirţiaoi apare totodată investit şi cu demnitatea de voievod în părţile de peste Carpaţi, anume în comitatul Bereg şi în Croaţia, voievozii se alegeau din partea chinezilor şi a poporului. Vezi Duliskovic. II. 18, 19, la Pic. 148. Гласник српског ученог друштва. Кньига пета. Stat. Valachorum. De re militari. Art. V. pag. 38-39.

[66] **Pesty**, A Ször. várm. h. oláh kerületek, 51. 1387. fily Dees Kenezy districtuum Castri regalis Michald vocati.

[67] **Fejer**, X, 1. 88, 1383. Mi Maria ... Iánosnak Sándrinak, és Istvánnak, néhai Zaniszló fiaaainak, ki a Kerechkey, ée Buchnicze falukban Királynék, Oláhjinak Vajdája vala ...

Funcţiunile chinezului erau diferite. El era judecător şi capul administraţiunii districtului[68], dar în prima linie, chinezul era prefect militar al ţinutului său[69], şi fântânile istorice ne relatează adeseori despre virtuţile militare ale chinezilor români[70].

Bereg é Zathmar Vármegyékben lévö Oláhoknak Keneziáságát ... örökre ... átadni elt ökkélletük (Noi Maria ... am hotărât, ca să dăm pentru totdeauna chineziatul românilor din comitatul Bereg şi Satmar lui Ion, lui Sandrin şi lui Ştefan, feciori ai decedatului Stanislau, care a fost Voievod peste românii reginei din satele Kerechkey şi Burchnicze). – În Croaţia chinezii încă erau capi de districte. **Lucius**, de regno Dalmatiae et Croatiae, lib. CI. c. 1 Satnicus dicebatur, quai praeerat regioni, quae centum armatos dare poterat. Horum loco successere Knezi, quod idem quod Comites significat. – **Rogerius**, Carmen miserabile, c. XXXV. Constituerunt (Tartari) Canesios ... Et sic procurator meus de istis dominis erat unus, et paene mille villas rehgebat, et erant Canessii fere centum. – Chineziatele române de peste Carpaţi erau o instituţiune cu totul străină de spiritul administraţiunii ungureşti. Dar care era originea chineziatelor româneşti? Fântânile istorice nu ne dau nici o lumină de această privinţă. Diplomele regilor ungureşti se mărginesc a aminti numai că chinezii români se aflau de timpuri immemoriale în funcţiunile şi posesiunile lor. **Pesty**, A Ször. várm. h. oláh kerületek, pag. 56. 1420. aquampluribus temporibus iam retrolapsis nomine Keneziatus possedisse asseruntur. – Ibid. 59. 1428. nomine kenezyatus, ab olim permultorum annorum praeteritorum curricula pacifice tenuissent. Idem. A Ször. Bánság. III. 9-11. – Safarik derivă cuvântul knez de la goticul kunninggs, şi este de părere, că această numire s-a introdus la sârbi deodată cu cărţile cirile Geschichte d. serb. Schrifthums. 38. Cum a venit însă acest cuvânt la români? Prin cărţile cirile, cu limba oficială slavonă, sau ăpe cale politică, ori socială> În această privinţă totul rămâne numai o simplă ipoteză, cu atât mai mult, fiindcă adevăratul teren al chineziatelor româneşti îl aflăm în Ţara Severinului, în Ungaria şi transilvania. Încercările unor scriitori de a prezenta chineziatele române ca instituţiuni de colonizare, au rămas până astăzi fără nici un rezultat pentru ştiinţa istorică.

[68] **Kurz**, Magazin II. 1. 299. 1426. Quod nullus omnino Judicuma Regalium, et rerrestrium ipsos [inhabitatores villae Bereczk] judicare ... praesummat, nisi ipsemet Kenezius cum praefatae villae villanis. – **Pesty**. A Ször. Bánság. III. 9. 1387. Nos Sigismundus ... pro fidelitatibus et fidelibus servicys bogdan Olahi fily Stephani de Mothnuk ... quandam possessionem nostram sub ipsius keneziatu seu officiolatu hactenus habitam, Almafa vocatam ... dedimus. – Ibid. III. pag. 10-11. 1390. Nos Sigismundus ... posecessiones Kryuapatak et patak vocatas ... simul cum onibus ipsarum Juribus Jurisdiccionibus (Nobili Kenezio de Temeshel) ... dedimus.

[69] **Pesty**, A. Ször. Bánság, III. 11. 1390. ipsi (Kenezy de Temeshel in tenutis castri nostri Myhald) et heredes ipsorum de dictis possessionibus ad predictuum exercitum cum vna lancea ut ... consuetudinis certorum nobilium Keneziorum dictarum terr ... proficisci teneaantur. Aici sub „una lancea" se înţelegea „una gens" sau o trupă mai mică de soldaţi. (Vezi Pesty, Oláh kerületek, 66. 1437. pro solucione huiusmodi quinquaginta lancearum, seu gencium sub eisdem lanceis exercituancium). În evul de mijloc se numea lance şi steagul militar, care se înfigea în lance. (Du Cange ad vocem). **Fejer**, X. 6. 797. 1436. Nos Sigismundus ... volumus autem, quod sicut hactenus sunt consueti, ita et in futurum dicti Kenezius et villani de saepedicta Bereczkfalva ad faciendam custodiam in illis confinibus et explorationem in partibus Moldaviae obligati sint. – **Kurz**, Magazin. II.

Demnitatea chinezului era ereditară; ea trecea din părinte în fii, şi din fii în nepoţi ca un drept particular al familiei chinezeşti, şi această transmisiune ne este explicabilă; – în epoca de atunci, instituţiunea chineziatului se baza mai mult pe valoarea militară a familiei chinezeşti[71].

Încă în secului al XIV-lea şi al XV-lea numărul chineziatelor de peste Carpaţi se înmulţise aşa de tare, încât chinezii formau în această epocă o clasă numeroasă şi totodată importantă a societăţii române, clasă care astăzi a dispărut cu totul[72].

O altă clasă a societăţii române era compusă din B o i e r i m e, şi această instituţiune ne prezintă în istoria română timpuri cu totul obscure, foarte depărtate.

Boierimea română nu se născuse din feudalitate, căci nobilime în sens feudal la români în epoca veche n-a existat. Din contră în evul de mijloc boierimea română reprezenta o c l a s ă m i l i t a r ă în toată forţa cuvântului, clasa care-şi câştigase numele de boieri, prerogativele şi moşiile, fiindcă avea să presteze necurmate servicii de rezbel. Boierii în epoca veche erau adevăraţi ostaşi l e g i o n a r i, însă clasa, cea mai distinsă a poporului militar[73], şi

311. 1482 Mathias ... sed eis (Kenziis Districtus Hunyad) servitia ad praefatum Castrum nostrum Hunyad, ut prius facere adstricti fuerunt, permittatis. – Era o deosebire capitală între chinezii români şi între şoltuzii sau sculteţii din Ungaria. Sculteţiile erau instituţiuni de colonizare, şi nu aveau nici un obligament militar. **M. Schwartner**, de Scultetiis 140. neque tamen in litteris inuesliturae, illis (Scultetis), ante tempora quibus Thurzones floruerunt (Sec. XVI. XVIII.) imposita est insurgendi in hostem necessitas.

[70] **Pesty**, A ször. várm. h. oláh kerületek. 51-52. 1387. Nos Stephanus de lochonch Banus Zeuerinensis ... consideratis laude dignis meritis fidelium seruiciorum Petri fily dees Kenezy districtuum castri regalis Michald vocati ... signanter vero tempore pristine guerre, dum pro liberacione domine marie regie [sic] laborabamus. – Ibid. 54-55. 1406. Nos Sigismundus ... consideratis ... fidelitatibus et fidelium obsequiorum vberrimis meritis et sinceris conplacencys per pisum dionisium (filium Kenezii Chwka) in nostris et regni nostru varys expedicionibus ... Praeseriim vero in yeme proxime preterita et in estate presenti, in regio exercitu nostro Boznensi aduersus Herwoyam nostrum notariam infidelem. – Ibid. 56-57. 1420. Nos Sigismundus de Losoncz ... consideratis ... preclaris et laudedignis meritis, dilecti nostri Bogdani fily Nicolai fily Magoya (Chinezu) per ipsum nobis in nonnullis nostris seeruiciis validis et expedicionibus ... signanter sub castro Zeuriniensi contra seuissimos Turcos.

[71] **Kurz**, Magazin. II. 297. 1377. Ludovicus ... quos (Kenezios) in aliis districtibus Olachalibus ... in prehabitis eorum Keneziatibus relinquere, et in filios filiorum confirmare consvevimus.

[72] **Kurz**, Magazin, II. 300. 1363. Nos Petrus Vice-Vayvoda Transylvanus ... unacum eisdem nobilibus .. comitatul Hunyadiensis, universisque Keneziis, et senioribus Olachalibus ipsius Districtus Haczak, ac aliis provincialibus. – **Pesty**, Oláh kerületek. 52. 1391. Nobiles et kenezios districtum et prouinciarum quatuor scilicet de Sebeş, de Iugas, ac de karan et kompyathi. – Idem, A ször. Bánság. III. 33. 1439. – **Kemeny**, Transilvania, 1873. 2902-291, 1481. universi Kenezii et incolae pertinentis castri Deva.

[73] Milites dignioris ordinis, stratiítai bellatores, rom. boieri de la slav. RON pugna. Dincoace de Carpaţi, în Ţara Românească şi Moldova existau două categorii de boieri:

fântânile istorice ne probează, că ea şi-a îndeplinit cu glorie misiunea sa de arme[74]. Militarismul boierilor români era c o n s u e t u d i n a r i e, el nu era impus prin relaţii de vasalitate, nu avea nici o durată, nu avea nici condiţiuni, cum era în statele feudale[75], precum nici n-a existat vreo ordine de succesiune feudală în moşiile boiereşti[76].

În Ungaria şi Transilvania, boierimea română a figurat până în secului al XV-lea sub numele de nobili români (nobiles valachi, nobiles ut dicitur Valachorum), formând o clasă socială şi politică diferită de nobilimea ungurească (nobiles hungari), şi distinsă de ea prin originea, prin istoria şi prin natura privilegiilor sale[77].

---

boieri mari şi boieri mici, fiecare categorie având mai multe diviziuni. **Cantemir**, Descriptio Mold. 1872, 76 et. seq. – **Hasdeu**, Archiva ist. I. 1. pag. 5, 75, 76, 98.

[74] Un interesant document despre valoarea militară a acestei boierimi este o diplomă a regelui Vladislav din anul 1443. Patru familii nobile române din Ţara Haţegului şi din Banat apără cu oamenii şi cu cheltuielile lor în timp de patru ani, şapte castre ale Ungariei în contra turcilor şi anume: Severin, Găureni, Orşova, Pet, Sviniţa (Caran)Sebeşului şi Mihadia. **Pesty**, A ször. Bánság. III. 44. 1443. Nos Wladisslaus ... Quod quia fideles nostri Strenui et Nobiles Michael de Chorna et Blasius filius Sthoyan de eadem, Item Musyba et Sandor de dampsos ac Nicolaud de Byzere a tempore Regiminis ... domini Alberti Regis ... usque ad hec nostre maiestatis tempora Castra nostra Regalia Zewryn et Gewrin, Orswa, Peech, Zinicze, Sebes et Mihald vocata ... nulla eis disposicione superinde facta proprys sumptibus et expensis ... contra incursos crebrerimos turcorum ... ac crebra propry sanguinis effusione ... fideliter conseruauerunt ... (et) maiestatem nostram antefatis ... pro talibus fidelibus eorum seruicys ac conservacione Castrorum ... in Quinque Milibus florenorum auri obligatam remansisse. – Diferiţi nobili români din Transilvania şi Ungaria ne apăru ca militari ai curţii regale. **Fejer,** Genus Ioann. Corvini. 32. 1409. Woyk, filii Serbe aulae nostrae militis. – Maramorusio. – **Pesty**, A ször. várm. h. oláh kerüaletek. 57. 1422 egregy viri magistri Stanchul filius Baaab et Dragaan filius manchul Wolahy de Komyath Aure Regie milites. – Idem. A ször. Bánság. III. 27. 1433. Nicolai fily condam ladislai de Byzere Aule nostre Militis.

[75] **Katona**, Hist. crit. XXI. a. 1550 pag. 1096. Obiectabant (nobilii ung.) ius veteris libertatis, qua non ultra XV diem in bello esse tenerentur. – **Kovachich**, Script. rer. hung. minores. II. 108. Si contra occidentales (pugnandum est (siculi), decimam sui partem mittunt, neque ultra quintum supra decimum diem sequuntur castra.

[76] Moşiile boiereşti formau un patrimoniu al familiei, şi adeseori în documente se numesc ereditàţi boiereşti sau boieronate ereditare (haereditates boieronales). **N. Densuşianu**, Monumente p. ist. Ţ. Făgăraşului, în Columna lui Traian, 1882, 14, 15, 96, 442.

[77] **Pesty**, Oláh kerületek. 74. 1457. Nos Ladislaus ... eosdem Nobiles Valachos instar verorum nobilium Regni nostri ... ex omni solucione tributi ... exemtos esse volumus. – **Kemeny**, Transilvania. 1873. 79. 1439. Albertus ... Ioannis dicti Kende de Malomviz, ac Ladislai filii ipsius, nec non Kende filii Kende de eadem, nobilium ut dicitur Vallachorum nostrorum Districtus nostri Haczeg appellati. Ibid. 115. 1455. **Fejer,** X. 2. 719. – **N. Densuşianu**, în Columna lui Traian, 1882. 431. 1696. Nos Michael Apafi ... Praescriptum itaque Popa Sztan ... in coetum et numerum verorum natorum indubitatorum Districtus Fagarasiensis Boeronum ... adnumerandum ... duximus.

În fine clasa a treia şi cea mai numeroasă o formau ţ ă r a n i i r o m â n i numiţi apărători sau s o l d a ţ i ai c a s t r e l o r (castrenses, populi castrenses, milites castri), şi cari în ţinuturile româneşti se aflau divizaţi în mai multe chinezate şi voievodate. Ţăranii castrelor în epoca veche erau o a m e n i l i b e r i nesupuşi serviciilor feudale, pământurile lor (fundi militares, praedia militaria)[78], se moşteneau din generaţiune în generaţiune şi în lipsă de succesori se putea vinde şi testa. Numai o singură obligaţiune aveau posesorii acestor moşii, şi anume să facă servicii de castre, adică să construiască fortificaţiuni, să apere castrele şi frontierele, şi să ia parte la expediţiuni în timp de rezbel[79].

În părţile de peste Carpaţi, în Ungaria şi Transilvania poporul român aproape peste tot locul avea t e r i t o r i i l e sale n a ţ i o n a l e, teritorii cu

---

[78] **Levnclavii**, Ivris graeco-romani. T. II. 144. Const. in Porphyra nati Nov. III. Sancimus igitur id quod ipsa consuetudo iam dudum citra scripturam confirmavit, ne militibus ea praedia de quibus militiae functiones exhibentur detrahere liceat.

[79] **Regestr. Varad.**§ 10. 1219. Perus Ioubagio castri Borsod, impetiit castrenses eiusdem castri ... dicens, quod officium eorum esset carceres custodire. Illi autem e contrario dixerunt, quod milites quidem castri essent ad belligerandum, non ad carcerem custodiendum. – **Fejer**, Genus I. Corvini. 74. 1444. walachis castrensibus, semper et ab antiquo ad ipsum castrum (Vilagosvár) spectantibus. – **idem**, X. 1. 132, 1383. Fladmerus et omnes ceteri Valachi morantes sub castro (în ţinutul Sibiului) – **Regestr. Varad**. §. 11. Castrenses Dubkaj. – §. 102. Castrenses Zathmar. – §. 194. universos Castrenses de Bichor. – §. 146. Universi castrenses de Cornust. – §. 182. iobagione castris Zounuc. – §. 249. castrenses de Orod. – §. 254. castrenses de Clus. – §. 300. castrenses de Carasna. – Tot în calitate de castrens aflăm şi pe românii din Serbia în ţinutul Prizrendului: Lege pentru români... Iar ceilalţi români se repareze cetăţile. Chrisovul Ţarului Duşan, 1348. Hasdeu, Arch. ist. III. 120 – Afară de aceea aflăm în epoca veche o mulţime de castre şi castele în ţinuturile locuite de românii de peste Carpaţi, şi din cari notăm aici următoarele: Alba-Iulia, Arieş, Bihor, Bocşa, Căraş, Cetatea-de-Baltă, Chioar, Ciceu, Cioica, Cluj, Codlea, Cohalm, Crasna, Cricău, Deva, Dăbâca, Drencova, Ersomlyo (Banat), Farkaszeg, Hălmagi, Haţeg, Hunedoara, Huedin, Hust, Hraztovicha, Găureni, Gergen (com. Turzii), Ghimeş, Gilău, Iec (Vécs), Jidova, Lotru, Lugoş, Mănăstur (Banat), Margine, Mihadia, Muncaci, Omlaş, Orşova, Pet, Sălişte (Salgo), Sânlelec, Sătmar, Sebeş, Severin, Şimleu, Sviniţa, Şiria, Solnoc, Tălmaci, Timişoara, Turda, Trăscău, Ugocia, Uioara, Unguraş (Balványos), Valcău.Afară de ţinuturile româneşti se mai aflau castrensi şi în alte părţi ale Ungariei, însă serviciile lor erau foarte diferite, şi nu erau peste tot locul obligaţi la apărarea castrelor şi la expediţiuni. Aşa aflăm castrensi fabricanţi de arcuri, tăbăcari, pescari, cultivatori de vii, cosaşi, pietrari, strungari, rotari, căruţaşi, păzitori de închisori, păzitori de drumuri, de poduri, păzitori de cai, de porci (villa porcariorum castri Poson), castrenşi obligaţi la transportul sării şi băuturilor, castrenşi contribuitori de piei, vânători, crescători de câini şi de şoimi (qui nutriunt accipitres), alţii, care plăteau numai taxe castelului (solutores quinque ponderum, debitores liberorum denariorum), şi astfel de servicii găsim la castrenşii din Cenad, Zala, Pojon, Mojon, Zips, Galgoţi şi neutra (Pesty, A.m. várispánágok törtenete, 77 et sq.). De aceea nu e de mirare, că regele Ungariei Bela IV scrie Papei Inocenţiu IV la anul 1254, că poporul unguresc nu se pricepe la apărarea castrelor: cum gens nostra ad hoc (ad defensionem castrorum) exstiterit iusueta. Fejer, IV, 2. 222.

instituțiuni particulare, şi unde administrațiunea se află în mâna elementului român. Aşa era în partea meridională a Transilvaniei Țara Făgăraşului sau Terra Blacorum în seculul al XIII-lea[80], iar în partea de apus Banatul Severinului – Terra de Zewrino – divizat în opt districte naționale, numite districtus volahicales, şi toate aceste districte formând o provincie națională în sânul regatului unguresc, în frunte cu un ban sau voievod[81], aşa era Țara Hațegului cu ținutul Hunedoarei şi al Devei formând un complex de mai multe districte româneşti, organizate întocmai ca Țara Făgăraşului şi ca Banatul, pe baza unui sistem militar[82]. Şi asemenea districte româneşti mai aflăm în partea de miazănoapte a Bănatului, în ținutul Aradului, în Zarand, în comitatul Bihorului, în Bereg, în Maramureş, şi cari adeseori în documentele evului de mijloc figurează sub numele de chineziate sau voievodate româneşti[83]

Pe lângă instituțiunea voievodatelor şi a cnezatelor, pe lângă clasele sociale diferite de clasele ungureşti, mai exista în ținuturile româneşti şi un drept consuetudinar român – jus volachie, antiqua lex districtuum volahicalium[84], – şi anume românul, cu excepțiune de cauzele criminale, nu

[80] **Fontes rer. austr.** II Abth. XV Band. I. 18. – **Eder**, Obs. criticae, 53.

[81] **Pesty**, A ször. Bánság. III. 61. 1451. Iohannes de Hunyad ... Nobilibus viris Iudicibus Nobilium Septem Sedium Nobilium Walachicalium (un district era zălogit lui Ion Huniadi şi fratelui său) – Ibid. 63. 1452. Opidum Sebes vocatum Sedem scilicet Judiciariam principalem Septem Sedium Nobilium Walachicalium. – Aceste opt districte erau: Lugoj, Sebeş (Caransebeş), Mihadia, Almaşu (Halmas), Craşova (Krassofw), Berzova (Borzafw), Comiatul şi Iladia. Cf. Pesty, Oláh kerület. 63, 76.

[82] **Fejer**, X. 8. 447. 1398. Castellanus et 12 Jurati Provinciae hattzek. – **Kurz**, Magazin. II. 300. 1363 universis Keneziis et senioribus olachalibus Districtus Haczak. – Ibid. 311. 1482. Mathias ... Expositum est nostrae majestati in personis universorum Keneziorum nostrorum in pertinentiis Castri nostri Hunyad dommorantium. – **Fejer**. XI. 507. 1534. Inhabitastorum Districtus Oppidi et Castri Nostri Hunyadensis. – **Kemeny**, in Magazin f. Siebenbürgen. 1846. II. 315. 1427. populi in distrivtibus Olachalibus dicti Castri (Deva) existens. – Ibid. 297. 1377. (Kenzii) in aliis districtibus Olachalibus tamquam pertinentiis castrorum nostrorum. Cf. **Fontes rer. ustr.** Diplom. II. abth. XV. I. 87. 1267.

[83] **Fejer**, Genus I. Corvini. 180. 1453. item districtuum walachalium Swggia, Bosar, Monottor et Swpan vocatorum in comitatul Temesiensi. – **Pesty**, Krassó várm. törtenete. III. 398. 1454. districtuum nostrorum Wolahalium Swggia, Swpan et Thwerd (Ferde) vocatorum in Comitatu Themesiensi. – **Fejer**, Genus I. Corvini. 74. 1444. Castrum ... Vilagosvár vocatum cum ... districtibus Kaladwa, Aramyag, Kapolna, Chwch, Feyerkeres, Halmagh, Ribiche ... et valachis castrensibus ... in Comit. de Zarand et Orodiensi existentibus. – Pesty (Oláh kerületek, 41) încă recunoaşte că au mai existat districte româneşti şi în alte ținuturi, „aşa de exemplu în Comitatul Zarandului, al Satmarului şi Solnocului de mijloc". – În Transilvamia mai apar ca districte româneşti Omlaşul şi Valea-Rodnei. Kovachich Suppl. ad Vest. Com. II. 192. 1467. Provincias Fogaras, Omlas et Rodna. – **Kemeny** ***in Transilvania, 1873, 239. 1572. Mathias ... universi Valachi in districtu Radna Völgye commorantes.***

[84] **Pesty**, A ször. Bánság. III. 134. 136. 145. – Idem. Oláh kerületek 82. 1478. Quod aipse prefatus Georgius duodecime se personis sacramentum deponere teneatur Juxta antiquam

putea fi judecat decât de voievodul său, comitele său[85], aflăm tribunale româneşti compuse din chinezi, nobili şi țărani români[86], instituțiunea judecătorilor aleşi[87], un drept particular de posesiune şi proprietate, şi adică în districtele româneşti moşiile nobilitare se confereau cu totul sub alte condiții de cum se confereau în ținuturile ungureşti[88], aflăm moşii chinezeşti cu o natură juridică particulară[89] şi moşii țărăneşti cu principala obligațiune a serviciilor militare, şi cari moşii se aflau la început în deplină proprietate a țăranului, aflăm în fine o consuetudine națională de a presta servicii militare[90], un drept particular de taxe şi contribuțiuni[91], iar în Galiția un drept particular de

et aprobatam legem districtuum volahicalium vniuersorum. – **Monumenta comit.** regni Transilvaniae. II. 323. 1566. „În privința locuitorilor din Țara Făgăraşului şi a relațiunilor lor, s-a hotărât, că orice fel de legi şi obiceiuri vechi au avut în afacerile lor interne, în ce priveşte justiția, acele să rămână şi de aici înainte".

[85] **Pesty**, Oláh kerületek, 74. 1457. Nos Ladislaus ... Preterea annuismus eisdem Nobilibus Valachis et Kenezys [din Banat] ut nullus eos iudicet preter Comitem eorum pro tempore con titutum. – **Duliscovic**, II. 18. 1378. [apud Pic 149] Elisabetha ... kenezios et olahos nostros [in comitatu Beregh] in nullis causis judicare sitis ausi, exceptis publicis furto et latrocinio et criminalibus causis ... siquidem autem actionis contra ipsos habetis, vel habueritis, in praesentia Comitis de Beregh, vel Officialis eorundem Olachorum prosequi debeatis.

[86] **Kurz**, Magazin. II. 300. 1363. Nos Petrus Vice-Vayvoda Transylvanus ... universisque keneziis et senioribus Olachalibus ac aliis provincialibus ipsius Districtus Haczak ... pro tribunali sedentibus. – **Kemeni**, în Transilvania 1872. 172. 1398. Nos Styborius ... praemotati Knezii Janustinus, Basarabe et Kuste (de Riusor) responderunt et dixerunt ... quia nunquam causam fidedignis et ipsorum hominibus ac sermonibus nobis suprascriptis Styborio nec non duodecim juratis ad Iudicandum in Háczág dictus Dominus Vajvoda commissit. – Cf. Pesty, Oláh kerületek, 61. – **N. Densuşianu**, Monumente, p. ist. Făgăraşului în *Columna lui Traian* 1882, 441, 1732. Nos Sedis boeronalis Iudiciariae Fogarasiensis communitas. Despre cei 12 boieri jurați din Țara Făgăraşului. Ibid., p. 556, şi anul 1883, p. 191.

[87] **Pesty**. A ször. Bánság. III. 55. 116. 175.

[88] **Pesty**, Oláh kerületek. 69. 1444. Nos Wladislaus ... possessiones Wolachicales Kusklya Zawoy vtrasque patak et Zylfa vocatas ... sub illis condicionibus et seruicys quibus alie possessiones Wolachicales in dicto districtu (Karansebes) tenentur et possidentur ac sub eisdem vigoribus quibus similes possessiones wolachicales per praedecessores Nostros Reges conferre solite fuere memorato Nicolao de Byzere ... dedimus donauimus. Ide. A ször. Bánság. III. 37. 1439. Cf. Kurz, Magazin. II. 391-392.

[89] **Fejer**, Genus I. Corvini. 100. 1447. possessionem Chonokos praedictam vocatam in Comitatu de Hunyad ... in cuius dominio praefatus Dan more Keneziatus hucusque perstitisset. – **Pesty**, Oláh kerületek. 55. 1406. more keneziatus tenuissent et possedissent.

[90] 1355, servitia more consueto Olachorum regiae majestati teneantur ... exhibere. Hunfalvy, Die Rumänen. 113.

[91] **Kurz**, Magazin. II. 306. 316. – **Archiv**. f. sieb. Landeskunde N. f. XV. 454.

colonizare[92], astfel că în epoca veche dreptul public şi dreptul privat românesc ne apare cu totul diferit de dreptul unguresc.

În secolul al XIII-lea aşadar şi până în a doua jumătate a secolului al XIV-lea poporul român din Transilvania şi Ungaria ni se prezintă ca un popor liber militar, cu teritoriile şi clasele sale naţionale, cu instituţiunile sale particulare, în scurt ca o naţiune politică distinsă în toate elementele sale de naţiunea ungurească, secuiască şi săsească[93].

V. FEUDALITATEA UNGUREASCĂ ÎN TRANSILVANIA

Încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea (1366) o nouă epocă se începe pentru viaţa politică a românilor de peste Carpaţi, o epocă de decadenţă şi servitute. Regii Ungariei, încă din secolul al XII-lea încoace, începu cu un fel de prodigalitate să dăruiască la particulari şi biserici, sate şi moşii întregi din teritoriul castelelor, în fine chiar şi castelele, şi astfel vechiul sistem de apărare al castrelor se desfiinţează şi cu el se desfiinţează şi vechile instituţiuni ale românilor de peste Carpaţi[94].

Voievodatele române, cele mai multe, dispărură încă pe la finele secolului al XIV-lea, iar nobilimea română, clasa cea mai puternică a societăţii legionare fu transformată încetul cu încetul în nobilime ungurească, silită apoi să treacă la catolicism pentru conservarea privilegiilor şi a posesiunilor sale[95], se rupse una câte una din legăturile naţionale, ce existau între dânsa şi ţărani, se contopi cu elementul dominant, încât pe la finele secolului al XV-lea procesul de dizolvare al nobilimii române era terminat[96]. Aşa se încheia pentru totdeauna viaţa acelei

[92] **Hasdeu**, Arch. ist. I. 2. 118. 1569. (villam Wiczow) ... iure et consuetudine Walachorum locare ... aliae nostrae eidem vicinae in eodem iure Walachico ocatae.

[93] **Fontes. rer. austr.** II. Abth. XV Band, I. Th. 167. 1291. Andreas ... Quod cum nos universis nobilibus Saxonibus, Syculis et Olachis in partibus Transylvanis apus Albam Iule pro reformatione status eorundem congregationem cum eisdem fecissemus.

[94] **Pesty**, A Magyarországi várispánságok. 28. – **fejer**, X. 5, pag. X. Bonorum Castrensium maximus dissipator fuit Almus, Bella II, Andreas II, et Ladislaus Chunus.

[95] **Pesty**, A ször. Bánság. III. 131. 1500. Wladislaus ... porciones possessionarias Noblium Myhaylo et alterius Nicolai de dicta porecha ... (in district Myhald) ex eo quod ... damnabili secte scimatice Walachorum siue Rascianorum adhesisse dicuntur ad nos ... devolute esse. – Cf. **Kemeny**, Transilvania. 1874. 85. 1511.

[96] Despre catolizarea nobilimii române în secolul al XV-XVII-lea ne putem face o idee destul de clară din următoarea serie de nume de botez, neuzitate la românii de religiunea orientală, şi pe cari le extragem din interesanta publicaţiune a d-lui Pesty. (A ször. Bánság, I, II, III): Emeric Macicaşu 1480, Francisc Lazar 1485, Ludovic şi Francisc Fiat, 1519, Francisc Bucosniţă, 1519, Francisc Moise 1537, Francisc Fodor 1539, Francisc Borcia 1544, Francisc de M Francisc Lăţug 1555, Francisc de Mutnic 1560, Menhard Marga

nobilimi particulare române, care în evul de mijloc ne-a lăsat atâtea suveniri frumoase despre valoarea sa militară, nobilime, din care a ieşit Ion Corvinul, geniul militar al Transilvaniei, regele Ungariei Matia, cancelariului Nicolae Olahul[97], voievozii transilvani Bartolomei Dragfi[98] şi Ştefan Mailat[99] şi alţi bărbaţi distinşi în istoria Transilvaniei şi a Ungariei.

Iar chinezii români, parte mare fură nobilitaţi, şi aceştia urmară întru toate soarta celeilalte nobilimi[100], parte ajunseră numai simpli primari în câte o comună ţărănească, trataţi câtva timp ca libertini, apoi căzură repede în stare de iobagi[101].

Tot asemenea se schimbă în mod fundamental şi poziţiunea ţăranil or ro- mâni, cari mai înainte erau apărători ai castrelor şi frontierelor. Satele şi moşiile lor fură dăruite nobililor unguri sau bisericilor catolice, şi din ţărani militari şi oameni liberi ajunseră a fi iobagi[102], oameni fără proprietate şi fără libertate.

Acum ţărănimea fu singura clasă, care mai rămase românilor de peste Carpaţi. Ea-şi conservă, ce e drept, şi de aci înainte naţionalitatea, şi rezistă cu o tărie admirabilă la toate încercările de catolizare şi reformaţiune. Dar urmară pe cale legislativă o mulţime de măsuri opresive în contra ei, încât îşi pierdu toată însemnătatea politică şi căzu repede în stare de grea servitute.

„Locuitorii ce se ţin de secta românilor sau grecilor se suferă provizoriu (pro tempore) în Ţară, până le va plăcea principilor şi pământenilor ţării (Usque ad beneplacitum Principum et Regnicolarum)". Approb. Const. I. 1. 13.

1560, Francisc Ciorcioc 1561, Francisc Găman 1561, Francisc Groza 1564, Baltasar Ciula 1566, Gaspar Becheş 1575, Francisc Băsărabă 1576, Emeric Peica 1576, Francisc şi Gaspar Berta 1507, Francisc Stoian 1578, Francisc Luia 1579, Francisc Zăcanu 1581, Francisc Văcariu 1581, Francisc Modlina 1586, Gaspar Lungu 1590, Francisc Iosica 1594, Francisc Pavilca 1594, Francisc Peica 1598, Francisc Mihul 1602, Menhard Barla 1603, Laurenţiu Ghiuracă 1610, Emerentia Marin 1623, Francisc Gurguiatu 1626, Sigismund Flore 1656, Francisc Ursul 1657, şi Francisc Stefoni 1658.

[97] După *Fejer* (Genus I. Corvini) şi *Wagner* (Collectanea ge hist. Dec. I. 112). Familia Sârb există şi astăzi în com. Hunedoarei cf.: Archiv f. sieb.Landeskunde, N.F. XV, 261-263, 417. *

[98] **Szirmy**, Notitia Com. Ugochiensis. 8. – **Wagner**, Coll. general. hist. Dec. III. 24. – **Fejer**, X.7.92.

[99] Român din comuna Ţânţari în Ţara Făgăraşului. E.v. **Trauschenfels**, Deutsche Fundgruben. 1860.13.19.

[100] **Fejer**, IX. 3. 553. 1366. Ludovicus ... vnusquisque Kenezus, per nostras litteras regales in suo Kenezatu roboratus, pro vno vero nobili acceptetur.

[101] **Kemeny** in Kurz, Magazin II. 327. 328. 1466. Joannem Kenez ,,, ac alios decem jobagiones ... captivari. – 1531. Moysu Kenezius, et jobagio ... in Malomviz. – 1573. Tomas Kenezius et jobagio ... in Zeykfalva. Dayn Lwpsonia Kenezius, et jobagio ... in Denk. – 1556. Ioannem Dan villicum, seu Kenezium paganuma, et Michaelem Porta, jobagiones dictorum dominorum Apafi.

[102] Ţăran supus serviciilor feudale.

97*

Tabela genealogică a **Corvinilor** din Transilvania este următoarea:

N.N.

Radul 1409

Sârbu, 1409

Radul 1409 — Mogoş 1409 — Voicu, numit şi Românul (Oláh, aulae regiae miles)1409, căs. cu Elisabeta nob. rom. de Margine

Marina măritată după Mamzilă din Argeş

N.N. Soră anonimă măr. Ion Secula (Zekel), apoi Ion Giscra

Ion (Ioanes Minor, miles militum) numit şi Ioannes Oláh † 1442

Ion (Iancul) Huniadi Corvinul, numit şi Ioanes Oláh, voievod al Transilvaniei şi Locotenent al Ungariei, născ. circa 1386, căs. cu Elisabeta de Szilágy. † 1456

Stanciul

Stoian, numit şi Ştefan Românul (Olachus), căs. cu Barbara Hunzaru (Császár)

Ladislau Comite al Bistriţei Ban al Croaţiei şi Dalmaţiei născ.1432. † 1457

Matia, ales Rege al Ungariei născut 1443. †1490

Dan

Petru Pref. al Orăştiei 1514

Nicolae Olahul Arhiepiscopul Strigoniului, Cancelar al Ungariei şi Locot. regal, născut 1493 †1568

Matei Olahul, Prefect al Orăştiei † 1536

Ursula căs. cu Cristofor Cssászár apoi cu Giorgiu Bona † 1553

Helena, măritată Nicolae Oloz

Nicolae

Giorgiu Bonna † 1559

Toma căs. cu Margareta Bakits de Lack. † 1559

Mihail

Ana

Lucia măritată Ion Lisztius de Köptsényy

„Deşi naţiunea română nu s-a numărat între staturi (adecă între naţiunile pământene), şi nici religiunea ei nu s-a admis între religiunile recunoscute prin lege[103], cu toate acestea se sufere aici pentru folosul ţării (propter regni emolumentum)". Approb. Const. I. 8. 1.

Acestea erau dizpoziţiunile principale ale constituţiunii transilvane cu privire la elementul român în secului al XVI, XVII şi al XVIII-lea.

Acum poporul român, ori cât vechi ne apare în istoria ţărilor de peste Carpaţi, fu declarat de străin în Transilvania, şi suferit în această ţară, ca sclavii şi animalele, numai pentru folosul economic al principilor, al naţiunii ungureşti, săseşti şi secuieşti.

De aici înainte românii cuprinşi în massa cea mare a ţăranilor, trebuiră să sufere toate mizeriile feudalităţii ungureşti, toate asupririle unei nobilimi înzestrate cu mari libertăţi, dar fără sentiment de dreptate faţă cu ţăranul. Moşia ţăranului era considerată ca moşia domnului său[104], fără ca ţăranul să aibă dreptul a se strămuta de la un domn la altul. El întocmai ca o materie brută era declarat inamovibil (glebae adscriptus) de pe moşia domnului său şi silit să împărtească întru toate soarta fundului nobilitar, condamnat la o muncă perpetuă în folosul domnului feudal, câte 4-6 zile de lucru pe săptămână[105], şi cu toate acestea silit să-i mai dea a 9-a sau a 10-a parte din slaba sa recoltă, un anumit număr din produsul oilor, caprelor, porcilor, şi al stupilor, cari de regulă i se luau de jumătate, şi alte diferite daruri de trei ori pe an[106], şi iarăşi a 9-a sau a 10-a parte din recoltă pentru preoţii catolici sau luterani[107], supus în fine la toate impozitele şi sarcinele publice, să plătească cheltuielile pentru susţinerea armatei active, cheltuielile pentru administraţiunea comitatelor, întreţinerea drumurilor şi a podurilor, diurnele deputaţilor, din care cauză ţăranii din Ungaria şi Transilvania se naumeau şi mizerul popor contribuitoriu (misera plebs contribuens), căci nobilii erau scutiţi de orice impozite şi orice contribuţiuni. Moşia ţăranului se împărţea adeseori între 8-10 copii, şi cu toate acestea, fiecare din ei trebuia să facă servicii pentru o moşie întreagă, supus la stoarcerile şi abuzurile funcţionarilor publici, cari până la anul 1730 nu aveau nici o plată în

---

[103] Religiunile legal recunoscute în Transilvania erau: evangelică-reformată sau calvină, augustană sau luterană, romano-catolică şi unitară sau antitrinitară. Approb. Const. P. I. tit. 1. art.3.

[104] În legislaţiunea ungurească posesorul feudal se numia dominus terrestris.

[105] La anul 1783, locuitorii din comuna Mărtineşti în com. Hunedoarei se plâng la împ. Iosif II, arătând că sunt siliţi a face servicii iobăgeşti câte trei săptămâni fiecare lună: – perquoslibet menses tres impendimus septimanas pro Dominalibus serviciis (Archiva Com. Hunedoara). Iar câte 6 zile servicii pe săptămână, vezi Şincai, Cronica, anul 1514.

[106] Subditi propius ad residentias dominales habitaantes cum bobus in Curia dominali suo ordine stant, et pro festis Natalitys unum pro Paschalibus vero alterum saginatum bovem pretio et arbitrio Dominorum statuto persolvere tenentur. Petiţiunea comunelor Homorod, Porcura etc. din comitatul Hunedoarei. (Arch. Cont. Iankovitz, anul 1785. 350). – **Kurz**, Magazin. II. 368. 1427. more alias consveto tria maunera Dominis ipsorum ... administrative teneantur.

[107] **Eder**, Observationes criticae, 268.

Transilvania, ci trăiau numai din amendele şi taxele ilegale, ce le scoteau în sumă nehotărâtă de pe spatele ţăranilor[108], supuşi în fine la arbitriul şi justiţia implacabilă a domnului pământesc[109], prinşi în jug ca animalele[110], pedepsiţi cu câte 50 până la 100 bastoane, scoşi de pe moşii, aruncaţi în lanţuri, trimişi şi uitaţi în închisorile comitatelor, mutilaţi şi ucişi chiar de domnii lor, din cari unii aveau şi dreptul de viaţă şi moarte asupra ţăranilor (Jus patibuli, jus gladii[111]). În scurt ţăranul nu era decât un sclav fără drepturi politice şi civile, condamnat chiar prin lege, ca el niciodată să nu mai poată scutura jugul iobăgiei[112], declarat incapabil de a putea câştiga avere[113], lipsit de libertate personală[114] şi lipsit chiar de dreptul de a se putea apăra contra domnului său, pe care nu putea să-l cheme în judecată[115].

Şi pe lângă mulţimea de opresiuni, la cari erau supuşi ţăranii în general, mai trebuie să amintim aici suferinţele ţăranilor români din cauza fanatismului religios al bisericii catolice şi reformate. Religiunea română în continuă persecuţiune din secolul al XIII-lea şi până în secolul al XVIII-lea[116], episcopii români trataţi ca eretici, destituiţi, aruncaţi în închisori[117], preoţii deveniţi

---

[108] **Friedenfels Eug. v.**, Ioseph Bedeus von Schaarbert, I. 327.
[109] **Kurz**, Magazin, II. 368, 1437. quilibet nobilis in sua possessione in medio suorum jobbagionum more alias consveto justitiam judiciaam faciendi habeat facultatem, etc.
[110] Viri ad occandum conjunctim ad instar jugalium pecorum applicantur. Contele Iankovits către comitatele Transilvaniei, 22 ianuarie 1785.
[111] La anul 1363, regele Ludovic concede familiei Vas din Ţaga în comitatul Dobâcii să ridice furci şi alte instrumente de moarte oriunde pe moşiile sale (vezi Kemény, Transilvania 1871. 254). Acest drept fu şters abia la anul 1784, – jure gladii hactenus per quoscunque privatos exercito dehinc penitus abrogato. patenta Împăratului Iosif II, 12 decembre 1785.
[112] **Decretum Tripart.** P. III. tit. 25. propter seditionem, et tumultuariam eroum adversus universam Nobilitatem, sub nomine Cruciatae, ductu cujusdam sceleratissimi latronis, Georgii Székely (Doja) appelati insurrectionem ... Dominis ipsorum terrestribus, meraet perpetua jam rusticitate subiecti sunt.
[113] **Decretum Tripart**. P. III. 30. 7. Nam rusticus praeter laboris mercedem, et praemiun, in terris Domini sui, quantum ad perpetuitatem, nil Juris habet: sed totius terrae proprietas, ad dominum terrestrem spectat et pertinet.
[114] Ţăranul, nici chiar plătindu-şi toate datoriile nu se putea strămuta de pe o moşie pe alta, şi până la anul 1783 nu avea nici dreptul a se căsători fără consensul domnului său. (Ord. Guv. trans., 1783. No. 6961).
[115] **Decretum Tripart**. P. III. tit. 31.
[116] **Fejer**, III.2. 375. 1234. Nos Bela ... haereticos et ... fictos filios Christianos de terris nostris bona fide studebimus pro viribus exstirpare, et eos, qui Romanae Ecclesiae in terra nostra sunt inobedientes ... compellemus obedire Romanae Ecclesiae.
[117] La anul 1456, Ion de Cafa episcopul românilor din Transilvania fu arestat din simpla cauză a religiunii, şi lăsat în libertate numai după ce făcu declaraţiune, că se va supune bisericii romane şi se botează din nou (abiuravit omnes errores et schismata, submittens se obedientiae Sacrosanctae Romanae Ecclesiae ... et baptizatus est ad cautelam. – Pic, Abstammung der Rumänen. 220). Iar la anul 1643, mitropolitul Iorest fu destituit şi dat

iobagi, mulţime de biserici luate din posesiunea românilor mai întâi de catolici şi apoi de reformaţi, icoanele din biserici călcate în picioare, aruncate pe strade, sau arse în foc, sărbătorile româneşti nerespectate[118] şi ţăranul român adeseori silit la patul morţii să cheme pe preotul catolic sau calvin.

Şi la toate aceste se mai adăugau în fine mizeriile provenite din antagonismul naţional, antagonism care a existat totdeauna între elementul unguresc şi românesc din Transilvania. Poporul român considerat ca un element periculos în ţară, naţiunea română întreagă declarată fără patrie[119], românul batjocorit, insultat şi umilit la toate ocaziunile, înaintea tribunalului tratat mai rău decât iobagiul ungur[120], legile penale aplicate cu un fel de barbarie asupra lui, şi peste tot o triplă opresiune asupra românului, ca iobag, ca biserică şi ca naţiune.

Aceasta este poziţiunea politică şi socială a ţăranilor români din Transilvania şi Ungaria. Numele de român ajunsese aproape sinonim cu numele de iobag, şi amândouă exprimau una şi aceeaşi noţiune «un sclav trântit în pulbere şi menit să trăiască sub arbitrariu»[121].

Diferitele uşurări ce le acordase ţăranilor câţiva regi ai Ungariei şi principi ai Transilvaniei, au remas în practică totdeauna fără rezultat. Nobilimea ungurească se considera singură în drept, să reguleze soarta ţăranului, şi ea privea orice uşurare a iobagiului din partea puterii monarchice, ca un atentat asupra privilegiilor sale, aşa că arbitrariul domnului pământesc a rămas totdeauna singură lege în privinţa ţăranului[122].

De aici o mulţime de revoluţiuni ale iobagilor în contra nobilimii. Ţăranii storşi, maltrataţi, disperaţi, fără protecţiune, şi fără perspectivă de a li se uşura soarta, apucară în mai multe rânduri armele în contra nobilimii, cercând singuri să-şi facă dreptate şi singuri să scuture jugul sclaviei: aşa că istoria Transilvaniei şi a Ungariei din secolul al XIV-lea şi până la finele secolului al XVIII-lea este plină de revoluţiuni, tumulte şi versări de sânge, de ale iobagilor în contra nobilimii.

---

judecăţii pentru diferite pretexte, în realitate însă pentru opoziţiunea dânsului în contra propagandei calvine. Aceeaşi soartă o avu mitropolitul Sava Brancovici la anul 1680.
[118] Cum ex nonnullis relationibus intelligam Diebus etiam Dominicis et festis ad servitutem cogi subditos. Contele Iankovits către comitatul Hunedoarei. 29 decembrie 1784.
[119] Vezi pag. 60.
[120] **Monumenta comit.** R. Transylvaniae, I. 520.1554. Legea din Târgul-Mureşului: nemo rusticorum Hungarorum ... pronunciari possit, nisi vera et coguita fassione septem proborum hominum pronunciari debeat, et sic puniatur de facto; Valachus autem tribum hominum proborum pronunciatus, puniri debeat.
[121] **B. Kemeny G.,** Nagy-Enyednek és vidékenek veszedelme 1848-1849-ben. 25.
[122] **Monumenta comit.** R. Hungariae. III. 144. 1547. neque ulla res magis ab aliquot annis folrenti condam Ungariae nocuisse videatur, opressione colonorum, quorum clamor ascendit jugiter ante conspectum Dei.zDecisiunea Camerei din Sâmbăta-Mare.

Aşa a fost revoluţiunea ţăranilor români şi unguri în Transilvania la anul 1437[123], înfiorătoarea insurecţiune întâmplată în Ungaria la anul 1514,

[123] **Revoluţiunea ţăranilor români şi unguri din anul 1437.** În anul acesta ţăranii români din comitatul Solnocului se aliază cu ţăranii unguri şi împreună încep un rezbel crâncen asupra nobilimii ungureşti. Cauzele acestei revoluţiuni, în cât se raportă la români erau următoarele: că nobilii i-au adus în stare de sclavie, ca şi cum ar fi oameni cumpăraţi, că nu le permit a se strămuta de pe o moşie pe alta, nici despoiaţi de toate averile lor, că i-au lipsit de toate drepturile şi libertăţile, şi în fine i-au supus la sarcini grele, ce nu le mai pot suporta. Din aceste cauze, şi totodată ca să-şi recâştige vechile libertăţi (pro reacquirendis et reobtinendis pristinis libertatibus) ţăranii români din comitatul Solnocului împreună cu ţăranii unguri ţin o adunare comună pe muntele Bobâlna, de pe teritoriul comunei Olpret, se consultă aici ce să facă, şi apoi trimet soli la nobili, cerând să le respecteze vechile libertăţi şi să le ia de pe gât jugul sclaviei insuportabile. Dar nobilimea nu voi să le asculte cererile; din contra solii ţăranilor fură prinşi, aruncaţi în închisori, apoi mutilaţi şi despicaţi. Acum ţăranii se pun în stare de rezbel, trimit soli cu săbii sângerate prin satele vecine şi cu ameninţări de moarte provoacă pe iobagi să iasă la luptă în contra nobilimii. De astă dată tendinţa lor era să supună nobilimea din Transilvania şi să ocupe ţara pentru dânşii. De altă parte nobilimea ungurească şi secuii, în frunte cu voievodul Transilvaniei, Ladislau Ciacu, încă pleacă asupra ţăranilor. O luptă sângeroasă se încinge între ţărani şi nobili, mulţi cad de amândouă părţile, dar în fine nobilimea văzând, că pericului e mare, şi rezultatul luptei îndoios, se hotărăsc ca să trateze de pace cu ţăranii, şi astfel în 6 iulie 1437 ambele părţi încheie o pace, ale cărei condiţiuni principale erau următoarele: că de aici înainte nici un magnat sau nobil să nu mai ia a noua parte din recolta ţăranului, şi pe viitor în fiecare an înainte de sărbătoarea Înălţării Domnului reprezentanţii ţeranilor să ţină o adunare pe muntele Bobâlna, la care să participe câte doi bătrâni mai de frunte din fiecare sat şi oraş, dimpreună cu căpitanii ţăranilor, sau cu alţi căpitani, ce se vor alege pe un timp anumit, şi la această adunare căpitanii să întrebe pe betrâni, dacă nobilii respectează libertăţile ţăranilor, şi în caz de se ar afla, că vreun nobil a violat această împăciuire, fie în total, fie în parte, unul ca acela să fie considerat ca sperjur şi ceilalţi nobili să se reţină de al mai apăra în contra ţăranilor. Condiţiunile acestei pace erau grele şi umilitoare pentru nobilimea transilvană, care mai înainte de începerea revoluţiunii nu voia să audă nimic de cererile ţăranilor. Se vede însă de aici, că în lupta ce o avuse nobilii cu ţăranii, cumpăna victoriei, începuse a se pleca în partea acestor din urmă. Dar nobilimea transilvană încheiase pacea cu cugete rezervate, fiindcă nu mult după aceea, nobilii, saşii şi secuii din Transilvania se întrunesc la satul Căpâlna din comitatul Solnocului (14 septembre 1437), şi aici cu jurământ încheie o alianţă defensivă şi ofensivă (unio trium nationum), îndreptată mai cu seamă asupra ţăranilor. Rezbelul civil erumpe acum pentru a doua oară. Ţăranii se luptă şi de astă dată cu vitejie, până în fine cele trei naţiuni văzând, că nu pot supune pe ţărani cu armele, aleargă din nou la mijlocul de a face pace cu ţăranii, şi apoi amândouă părţile încheie o pace provizorie în comuna Apati (6 octobre 1437), prin care se învoiesc, că diferenţele dintre nobili şi ţerani să le decidă în mod definitiv, împăratul Germaniei Sigismund, care era şi rege al Ungariei. Apoi nobilii şi ţăranii trimit o deputaţiune la conventul din Mănăşturelul-Clujului, ca să dea autenticitate legală documentului de pace. În această revoluţiune căpitanii ţăranilor români au fost Mihai Românul, şi Gal românul din comuna Şireag. Dar împăratul Sigismund murise (9

revoluţiunea ţăranilor români din Transilvania pe timpul lui Mihai Viteazul, şi în fine o mulţime de alte turburări şi tumulte particulare în fiecare secul, şi aproape în fiecare comitat. Dar ţăranii totdeauna învinşi, soarta lor în loc de a se uşura se agravă tot mai mult prin fiecare revoluţiune[124].

decembre 1437) încă înainte de a hotărî diferenţele dintre nobilii şi ţăranii Transilvaniei, şi acum focul revoluţiunii izbucni pentru a treia oară. O parte din armata ţăranilor înaintă spre inima Transilvaniei, iar alta spre Ungaria. Ţăranii străbătură până la Aiud şi ocupă Clujul (15 ianuarie 1438) devastând peste tot locul curţile şi posesiunile nobililor. Iar nobilii pustiesc şi dânşii satele ţăranilor, taiă pe cari pot prinde, şi singuri dau foc oraşului Aiud, care căzuse în mâinile ţăranilor. Acum cele trei naţiuni îngrijate de existenţa lor se întrunesc din nou la Turda (2 februarie 1438) şi aici reînnoiesc pactul ce-l încheiase în anul trecut la Căpâlna ca să stârpească pe blestemaţii de ţărani (rebelliones nefandissimorum Rusticorum contritione et eradicatione). Dar în fine revoluţiounea ţeranilor fu suprimată cu armele.Primul căpitan al revoluţiunii ardelene Antoniu Magnu fu ucis de nobili şi tăiat în mai multe bucăţi lângă mănăstirea Clujului, iar alţi nouă soţi ai săi traşi în ţeapă pe muntele ce se înălţa dinaintea oraşului Turda. Această sângeroasă revoluţiune intimidă aşa de mult pe nobilii din Transilvania, încât de aici înainte începură a-şi întări curţile cu şanţuri şi ziduri înalte, iar alţii-şi ridicară castele particulare. **Archiv.** f. sieb. Landeskunde, N.F. XII. 79 et seq. – **Kurz**, Magazin. II. 357-374. – **Eder**, Observationes crit. 70-75. – **Katona**, Historia crit. V. Ord. XII. 791.

[124] **Revoluţiunea ţăranilor din Ungaria la anul 1514.** Această revoluţiune pe cât a fost de sângeroasă, pe atâta a fost de funestă în consecinţele sale pentru bunăstarea şi liniştea internă a regatului. Toma archiepiscopul Strigoniului fusese în anul acesta la Roma şi primise de la Papa Leo X crucea militară, ca să înceapă o expediţiune asupra turcilor, cari devastase tocmai în timpul acesta Epirul, Iliria şi Dalmaţia. Îndată după întoarcerea archiepiscopului în Ungaria, se făcură publicaţiuni prin toate comitatele, că oricine va lua armele şi va merge asupra turcilor, de va muri în rezbel, va fi liber de toate păcatele şi de toate pedepsele. Acum o mulţime de ţărani, ca să scape de tiraniile nobilimii, alergară la Pesta, la Oradea, la Alba, la Calocia şi Bacia. unde erau locurile de concentrare pentru armată cruciată, iar acasă rămâneau numai bătrânii, bolnavii femeile şi copii. Nobilii de altă parte văzându-se acum lipsiţi de muncitori, plecară şi dânşii după ţărani, ca să-i întoarcă iarăşi la servicii, şi începură să pedepsească cu severitate pe iobagii ce-i prindeau, sau pe membrii familiei, ce rămăsese acasă. Acum o agitaţiune se începu în castre. Pe fiecare zi sosesc la Doja căpitanul armatei cruciate, o mulţime de plângeri în contra nobilimii până când în fine ţăranii declară, că dânşii, nu mai pot să plece asupra turcilor, din cauza diferitelor tiranii ce le comit nobilii cu familiile lor. Căpitanul Doja, de origine secui, născut în comuna Dalnoc din Transilvania, văzând acum mulţimea cea mare a armatei ţărăneşti, îşi schimbă planul, renunţă la rezbelul avea să-l poarte în contra turcilor, şi se hotăreşte să întoarcă armele ţăranilor asupra nobilimii ungureşti şi să ocupe ţara pentru dânsul. Signalul rezbelului civil e dat, şi ţăranii capătă libertate să facă cu nobilii ce vor voi. Acum o parte din ţărani devastează Buda şi Pesta, iar Doja cu altă parte din armata ţărănească pleacă spre Seghedin. Ţăranii, peste tot locul pe unde ajung, jefuiesc şi devastează curţile nobilitare, despoaie bisericile, răpesc fetele, ucid pe nobili, iar cei, cari puteau să scape fugeau cu nevestele şi copii lor plângând şi suspinând. De la Seghedin, Doja cu mulţimea ţăranilor în drumul spre Transilvania, aprind Nădlacul, ocupă Şiria, Şoimuşul, Lipova, şi trage în ţeapă o mulţime de nobili, iar altă parte de

ţărani sub conducerea popei Laurenţiu aprinde Oradea-Mare, devastează comitatul Bihorului şi al Sălagiului, aşa că flăcările edificiilor aprinse se vedeau până la Buda. Acum Doja nehotărât ce să facă, să treacă cu armata în Transilvania, sau să rămână în Ungaria, se opreşte mai mult timp între Mureş şi Criş, apoi în fine se decide să plece către Timişoara. Nobilimea ungurească văzând acum pericului în care se afla, ceru ajutoriu de la Ioan Zapolia, voievodul Transivlaniei,promiţându-i, că dacă regele Ludovic va muri fără copii, atunci îi vor oferi dânsului coroane Ungariei. Zapolia plecă imediat cu trupele din Transilvania asupra răsculaţilor, şi după o luptă crâncenă întâmplată la Timişoara, armata ţăranilor fu învinsă. Doja fu prins dimpreună cu fratele său şi cu mai mulţi căpitani, iar alţi patruzeci de prizonieri mai însemnaţi fură aruncaţi în închisori întunecoase, torturaţi 15 zile cu foamea, ca în fine aceia, cari vor scăpa cu viaţă, să fie siliţi să mănânce carnea lui Doja. Dar după 15 zile din aceşti patruzeci de nefericiţi, numai 9 inşi mai rămăsese în viaţă, ceilalţi pierise de foame. Deodată cu armata lui Zapolia plecase din Transilvania o mulţime de ţigani vagabonzi, ce aveau meseria să facă servicii de gâzi pe la diferitele executări ale tribunalelor feudale. Aceştia, din ordinul lui Zapolia, construiesc un tron, o coroană şi un sceptru de fier, desbracă apoi pe Doja, şi-l aşează pe tron, îi pun pe cap coroane de fier ars în foc, scot din închisoare pe cei 9 prizonieri mai mult umbre decât fiinţe omeneşti şi le declară, că de vor mânca carnea lui Doja vor scăpa cu viaţă, iar altcum vor pieri cu toţii. Şi pe când unii atingeau corpul lui Doja cu fiare învăpăiate, pe atunci alţii cu săbiile scoase îi ameninţau cu moartea, de nu vor rumpe cu dinţii carnea, care sfârâia pe corpul căpitanului lor. Aşa expiră Doja în mijlocul durerilor celor mai crâncene, iar corpul lui fu tăiat în bucăţi, spânzurat la Buda, la Pesta, la Alba şi Oradea, ca să fie de spectacol şi de batjocură înaintea trecătorilor. Mai mulţi alţi prizonieri fură executaţi în furci sau spânzuraţi de arbori, la alţii le tăiară urechile şi nasul, şi pe lângă aceea mai fiecare nobil îşi făcu justiţie particulară asupra iobagilor săi. Aşa de exemplu nobilul Kenderesi din comitatul Baci imprimă o cruce arsă pe fruntea iobagilor sei. Afară de aceea armata lui Zapolia mai află în castrele de la Timişoara o mulţime de copii şi femei, cari figiseră de acasă dimpreună cu ţăranii, ca să scape de cruzimile şi desfrâiele nobililor. O parte din aceştia fură tăiaţi încă pe cursul luptei;; iar altă parte pieri de foame. Istoricul contimporan Paul Joviu (VIII) vorbind de justiţia lui Zapolia şi a nobililor transilvani exclamă: „Întru adevăr spectacol înfiorător şi un gen de moarte, de care nu ne aducem aminte, fiindcă deşi George Doja a meritat pedeapsa cea mai severă, totuşi inima şi ochii omului creştin, au trebuit să se întoarcă de la o astfel de moarte." Revoluţiunea lui Doja pătrunse şi în Transilvania până în ţinutul Clujului, unde ţăranii deasemenea comiseră o mulţime de omoruri şi devastări. Dar în fine fu învinsă şi armata ţăranilor din părţile de sus ale Ungariei şi Transilvaniei. Popa Laurenţiu fu dus la Cluj şi aici din ordinul lui Zapolia, tras în ţeapă Şi fript ca un purcel, după cum se exprimă un cronicar din secului al XVI-lea, iae ceilalţi răsculaţi, cari putură să scape, fugiră în Polonia. – **Katona**, Historia crit. Tom. XI. Ord. XVIII. 714. – **Monumenta** Hung. hist. Scriptores. I. 68-70. III. 5-12. – **Mikó Imre**, Erdély tört. adatok, I. 11. III. 18.

Revoluţiunea ţăranilor români din Transilvania la anul 1599, o descrie cancelariul Transilvaniei Wolfgang Bethlen în modul următor: „După ce se lăţi faima despre nefericita luptă întâmplată la Sibiu (între Mihai Viteazul şi Andrei Batori) şi care, ca unul fulger străbătu repede toată ţara, românii din Transilvania, cari locuiesc rezleţiţi prin sate şi cătune făcură conspiraţiune; se uniră cu străinii de aceeaşi ginte, apoi

De aici o înstrăinare şi ură neîmpăcată între ţăranii români şi între nobilimea ungurească, închisorile comitatelor pline de iobagi şi preoţi români chiar şi în timpuri normale, pedeapsa de moarte ajunsă a fi o pedeapsă de toate zilele, drumurile publice pline de ţepe, spânzurători şi oameni executaţi încât la 1773 împărăteasa Maria Theresia ordonă guvernului transilvan să curețe drumurile publice de cadavrele oamenilor executaţi, fiindcă Iosif II, fiul dânsei, hotărâse să viziteze Transilvania. Iar românii mare parte, ca să scape de terorismul nobilimii, trebuiau să emigreze în Ţara Românească şi Moldova, iar alţii se retrăgeau în munţi, formau bande de haiduci, şi apoi de aici năvăleau

împreună cu dânşii sau separaţi începură să cutreiere toată ţara. Acum toţi erau plini de frică, de întristare şi lacrimi, nicăieri omul nu mai era sigur de viaţa sa, şi fiecare se simţea umilit sub mâna cea puternică a lui Dumnezeu. Chiar divinitatea, care pedepsea acum păcatele ginţii transivane (ale celor trei naţiuni legale, unguri, saşi şi secui) se prefăcuse de altă dată într-o furie. Fiecare vedea înaintea ochilor săi numai ziua cea din urmă a vieţii sale, şi nimeni nu putea să iasă din Transilvania, chiar dacă ar fi voit, fiindcă românii Transilvaniei, în credinţă că au să capete acum un domn din gintea lor (după cum trăgeau speranţă), apucase lăncile ascuţite şi suliţele, de cari se folosesc după datina lor, ocupase drumurile şi omorau ici şi colea pe cei, cari fugeau într-ascuns sau pe faţă, cum şi pe cei cari rămâneau acasă, năvăleau în casele nobililor, le jefuiau averile şi făceau ca nefericirea, care în sine era destul de mare, să fie şi mai crâncenă la văzut şi auzit. Aşa a pierit Francisc Teke, vice-comitele comitatului Turda, Ladislau Boronkai şi alţi mulţi bărbaţi distinşi ai nobilimii ... Şi de astă dată românii din Transilvania erau cu atât mai crânceni, fiindcă mai înainte, pe când Transilvania era linişită, ei de regulă erau condamnaţi la cele mai aspre pedepse, dacă se constata prin judecată, că au comis vreo crimă. Niciodată furcile, temniţele, securile, cârligele, ştreangurile şi colţurile stâncilor nu au omorât mai mulţi criminali ca români". **Wolfgang Bethlen**. Historia de rebus Transilvanicis. Ed. II. Tom. IV. 428. cf. **Hurmuzachi**. Documente. III. 350.358.

Alte revoluţiuni parţiale ale românilor de peste Carpaţi au fost: la 1387 revoluţiunea lui Vlad Iancul, Vlad Dan şi Mihai Dan, în Banat (Fejer. X. 1. 398. Pesty, A ször Bánság. I. 383); – la 1435 revoluţiunea lui Costa, Stanciu şi Popa Volcul, chinezi din Râuşor în Ţara Haţegului (Fejer, XI. 503); – la 1474 revoluţiunea românilor din districtul Şeicei şi Mediaşului (Trausch, Dipl. Transilvanico-Valachicum, Ms. în Bibl. gimn. lut. din Braşov); – la 1486, o revoluţiune a românilor din Transilvania în contra nobililor şi a saşilor (Trausch, 1. c); – la 1526 revoluţiunea lui Iovan Ţarul, fiu de român, în Banat şi până la Orăştie (Monumenta Hung. hist. Scriptores, III. 26); – la 1701, revoluţiunea românilor din Alba-Iulia voind să risipească cu puterea camera Transilvaniai; – la 1707 mai mulţi români sub conducerea căpitanilor Vasile Negru, Dragul Balică, Bucur Câmpeanu şi Gavrilă Nagyszegi, acesta în calitate de colonel, participă la revoluţiunea lui Racoţi în contra casei austriace; – la 1721, românii din Dobra în comitatul Hunedoarei voind să scape de serviciile feudale ocupă fortăreaţa Devei şi alungă garnizoana împărătească, care se afla acolo (Hurmuzachi, Fragmente, II. 87); – la 1727 românii din Abrud în contra Primăriei; – la 1730 românii din Trăscău în contra familiei Tototzkai (Trausch, 1.c.); – la 1760 un tumult al românilor din ţinutul Abrudului (Col. Al. Mike, Hóravilág). – În fine cu câţiva ani mai înainte de 1784 românii de pe moşiile Baronului S. Intzedi, se revoltează, asaltează curtea baronului pun mâna pe dânsul şi-l duc ca prizonier până la distanţă depărtată (Acta Tumultus Horea, Bibl. S. Teleki no. 1144).

asupra curților nobilitare. O luptă perpetuă și înverșunată curgea de mai multe secule între țărani și nobili, iobagul privea pe domnul pământesc ca pe tiranul seu neîmpăcat, iar nobilul credea că numai prin teroare mai poate domni asupra țăranilor.

Era acum pe la finele seculului al XVII-lea.

Românii din Transilvania, după lungi și grele suferințe, dorind în fine să scape de mizeriile unei servituți insuportabile, cum și de persecuțiunile religioase ale calvinilor, se hotărâră să-și schimbe religiunea, și în modul acesta să ajungă la o stare politică mai fericită.

Seduși prin diferitele promisiuni ale iezuiților Gavril Hevenesi și Paul Barani, îndemnați de curtea imperială din Viena, mitropolitul Atanasie și protopopii români din Transilvania, se hotărăsc la anul 1698 a se uni cu biserica Romei, crezând că în modul acesta religiunea română va ajunge să fie religiunea legală în Transilvania, iar clerul și poporul român se va putea bucura de toate libertățile și drepturile de cari se bucurau aderenții bisericii catolice.

În această speranță și numai singur din aceste motive se făcu unirea cu biserica Romei, unire care primi o formă reală prin manifestul din 7 octombrie 1698, dat în mănăstirea S-tei Treimi din Alba-Iulia, prin care mitropolitul Atanasie și 38 de protopopi români din Transilvania, declarară în formă solemnă, că se unesc cu biserica Romei, voind, după cum ziceau dânșii, să trăiască cu aceleași privilegii, cu cari trăiesc membrii și preoții bisericii catolice[125].

Dar unirea din 1698 fu un pas greșit al românilor de peste Carpați. Prin actul de la 1698 mitropolitul Atanasie și clerul din Transilvania sacrificară integritatea bisericii române, pentru o simplă speranță a unor drepturi politice și civile, drepturi, cari mai curând sau mai târziu se puteau câștiga și pe altă cale[126]. Și în faptă unirea cu biserica Români nu schimbă de loc pozițiunea socială și politică a românilor din Transilvania. Biserica română rămase și de aici înainte numai biserică tolerată, națiunea română o națiune fără drepturi politice, preoții uniți iobagi ai nobililor, fără privilegii și fără venituri, poporul fără reprezentanți în camera Transilvaniei, oficiile țării distribuite numai la aderenții celor patru religiuni, a religiunii catolice, calvine, luterane și unitare, și fără nici o considerațiune la religiunea română unită, iar poporul român, care nu voi să treacă la unire lipsit de biserici, lipsit de episcopi și persecutat în toate modurile și pe toate căile de guvernul din Transilvania și de guvernul central din Viena; – așa că unirea cu biserica Romei, care se făcuse din simple motive

[125] Originalul manifestului de unire din 1698, în care sunt cuprinse totodată și condițiunile unirii, l-am aflat cu ocaziunea misiunii mele istorice din 1878, în Biblioteca Universității din Pesta, colecțiunea Hevenesi. Vezi **Nic. Densușianu**, Cercetări istorice. pag. 14. **Analele** Academiei Române Seria II. rom. II. Sect. 1. 114.

[126] Atanasie Angelu din Ciugud, fu consecrat în București la 22 ianuarie 1698, sfințit din nou în Viena ca episcop unit la 1701; excomunicat la 1702 de către Calinic patriarchul Constantinopolului pentru că trecuse la unire, repauză în anul 1714.

politice, nu aduse de loc rezultatele pe cari le sperase mitropolitul Atanasie și clerul român de la 1698[127].

Deziluziunea era mare.

Dar cu toate acestea clerul român continuă cu o perseverență admirabilă opera de emancipare a poporului, și cu treizeci de ani mai târziu biserica română din Ardeal începu din nou lupta națională.

Episcopul Inocente Clain, cel mai genial archiereu unit din seculul trecut, îndată după venirea sa la cârma bisericei unite, formulă într-un mod precis p r o g r a m a d e e g a l ă î n d r e p t ă ț i r e a românilor din Transilvania. Cu un zel și cu o energie neobosită dânsul ceru de la curtea imperială și de la camera Transilvaniei: să se caseze toate legile, decretele și statutele făcute în contra poporului român înainte de unire, națiunea română cea mai veche și cea mai numeroasă în Dacia să fie declarată de a patra națiune politică în Transilvania și în părțile Ungariei locuite de români[128], episcopul unit ca protector natural al clerului și al poporului român, să aibă scaun și vot în guvernul Transilvaniei,

[127] **Hurmuzachi**, Documente, VI. 567. 1743, Memoriul Ep. I. Clain către împ. M. Theresia: jam in fine nihil aliud nisi in duriorem sortem, quam prior erat me et Clerum meum unitum, ac Natonem Valachicam incidisse comperio ... ac pluria alia sunt, Sacratissima Regina, pro Dolor, Christianitatem, catholicismum, justitiam, ac pietatem in Deum, et Ecclesiam suam sacrae Romano-Catholicae unitam, quae Clerum nationemque Valachicam quasi in altera servitute Eguptiaca suspirantem usque ad sanguinem feriunt. Iar în altă petițiune către împ. Maria Theresia, episcopul Clain exclamă: heu miseram nostram nullibi fors in Europa auditam sortem! Vezi **Moldovan**, Acte sinodali. II. 88.

[128] Numărul românilor din Transilvania, de la jumătatea seculului trecut încoace ne prezintă următoarele cifre. După conscripțiunea făcută la anul 1761, se aflau atunci în Transilvania 547,243 români, afară de românii din districtul Brașovului, calculați cu 13,000 total: 560,243.

La 1772	667,306
La 1784	787,369
La 1811	950,000
La 1837 (567, 603 uniți, 565,377 neuniți)	1,132,980
La 1857	1,227,276
La 1870	1,207,862
La 1880	1,146,611

La 1880 populațiunea întreagă a Transilvaniei făcea 2,084,048 locuitori, între cari, afară de români, se aflau 608.152 unguri, 204.713 germani, restul diferite popoare asiatice. Iar numărul total al românilor din Transilvania și Ungaria, la 1870, era de 2,470,068 , la 1880 însă 2,323,788. Deși recensămintele, cari se făcuse în seculul trecut au fost defectuoase în multe privințe, dar cu toate aceste cifrele de sus ne prezintă un tablou destul de interesant despre mișcarea populațiunii române de peste Carpați în cursul unui secul expirat. Cf. Broșura **Horja u. Klotska** 1785. **Schwartner**, Statistik d. König. Ungarn. 1798. **Discussio** Discriptionis Valachorum Trans. 1812. **F. Schmidt**, Statistik d. oesterr. Kaiserstaates, 1857. **Bielz**. Handb. d. landeskunde Sieb. 1857. **Keleti S.**, A nemzetiségi viszonyok M. Orsz. 12881. **Keleti K.**, Hazánk és népe. 1873.

clerul românilor neuniţi admis între clasele privilegiate ale ţării, funcţiunile de la curtea apelativă, din comitate şi districte, funcţiunile financiare şi militare distribuite şi la români, copiii românilor nenobili admişi la învăţarea artelor şi meseriilor, iar românii cu merite să fie nobilitaţi, ca astfel să poată câştiga şi poseda averi imobiliare.

Dar toate încercările acestea rămaseră fără succes. Cele trei naţiuni din Transilvania, ungurii, saşii şi secuii considera admiterea românilor între naţiunile politice ale Transilvaniei, ca un pericul imens pentru existenţa lor. Urmă apoi camera (IV) din 1744, şi după multe dezbateri zgomotoase şi invective asupra episcopului Clain şi a poporului român, cele trei naţiuni din Transilvania deciseră: că a patra naţiune politică nu se poate constitui în ţară, fiindcă altcum s-ar răsturna întreg sistemul politic al Transilvaniei, şi că poporul român, precum nici alţi venetici nu pot să facă parte din naţiunile politice ale ţării[129].

Iar episcopul Clain persecutat acum într-o formă de guvernul transilvan şi de toţi adversarii săi politici, căzut şi în disgraţia curţii din Viena, după o luptă de 15 ani, fu silit a se retrage la Roma, abdică de episcopie şi muri aici în cea mai mare mizerie la anul 1768[130].

Aceasta fu soarta celui mai mare arhiereu din secolul trecut, un om inspirat de cel mai nobil naţionalism, ridicat peste toate prejudiciile confesionale ale timpului său, deşi episcop unit, el luptă într-o formă şi pentru clerul neunit, voind ca o sută cincizeci de ani mai înainte să aducă pe românii Transilvaniei în o stare politică, pe care nici astăzi n-au ajuns-o.

Dar lucrurile mergeau cu precipitare spre o catastrofă inevitabilă.

Cu doi ani înainte de începerea revoluţiunii, la 1782 bătrânul episcop Grigorie Maior[131], silit şi dânsul de guvernul din Viena a se retrage de la

[129] Art. VI din 1744. neve Plebs Valachorum, aliorumque Advenarum numerum inter Nationes faciat ac vel ulli trium nationum, earumque Juribus, Privilegiis, Immunitatibus et Praerogativis praejudicio sit.

[130] Episcopul Inocente Clain sau Ion Micul se trăgea din familia Micul din comuna Sadu în ţinutul Sibiului. Încă pe când se afla dânsul la şcoală i se germaniza numele de familie în Klein, iar numele de Inocente îl primi când s-a călugărit. Clain studia teologia în seminariul St. Albert din Târnava, în 1729 fu numit episcop şi consăcrat la anul 1730 de către Chenadie Bizanti episcopul din Muncaci. Sub Clain se strămută reşedinţa episcopiei unite din Făgăraş la Blaj, dânsul trimise mai întâi tineri români din Transilvania ca să studieze la Roma, şi făcu o dotaţiune pentru călugării basiliţi din Blaj, cari până în secolul prezent au excelat prin ştiinţă şi naţionalism. După retragerea sa la Roma, Clain petrecu aici în mănăstirea călugărilor basiliţi din Polonia, şi după încetarea sa din viaţă fu înmormântat în cripta acestei biserici.

[131] Grigorie Maior din comuna Sarvad, fu ales episcop în anul 1772 şi consacrat la Viena în prezenţa împărătesei Maria Theresia, de către episcopul Vasile Boziscovici din Croaţia. Maior ca să înlesnească românilor din Transilvania a-şi trimite copiii la şcoală, înfiinţă un fond, din care să se procure pânea necesară pentru 200 de elevi, ce vor studia în Blaj. După abdicarea sa, episcopul Maior se retrase în mănăstirea din Alba-Iulia şi muri aici în luna ianuarie 1785.

episcopie, se prezentă cu lacrimi în ochi înaintea sinodului, de la care avea să-şi ia rămas bun, şi sub impresiunea nemulţumirii şi disperaţiunii generale, ce domnea atunci în sânul poporului român, zise către clerul adunat: „N-am pregetat a ieşi afară la vederea patimilor voastre, a primi pe uliţe, pe dealuri, pe văi, în frig şi în zăduf instanţele voastre, a vă asculta plângerile voastre; a vesti cu Isaia prorocul săracilor mângâiere, a vindeca pe cei zdrobiţi la inimă, a propovădui robiţilor iertare şi orbilor vedere, n-am încetat cu cuvântul şi cu lucrul a mă lupta pentru voi, acum cu unii din afară, acum cu alţii dinlăuntru, într-atâta cât acum am slăbit şi unul cu atâţia nu mai pot birui. Ca nu cumva însă, această corabie de atâtea vânturi dinainte şi dinapoi aieptată şi de valuri bătută, supt ocârmuirea mea să se cufunde ... iată mă jertfesc şi vremea despărţirii mele s-a apropiat ... Doamne, Doamne, caută din cer şi vezi şi întăreşte via aceasta şi o sporeşte, pe care a sădit-o dreapta ta!“[132] Şi în acest moment de adâncă durere se ridică în numele clerului protopopul Dănilă din Cătina şi zise către episcop: „Unde te duci prea milostive Doamne? Cui ne laşi? Cum te-ai îndurat a te despărţi de atâta neam şi preoţia sfântă, de un cler ca acesta, cu atâta mulţime de popor împodobit, vezi acum circumstanţele zilelor acestora cât sunt de grele, vezi fraţii şi fiii tăi, cum stau cu ochii plini de lacrimi, se uită şi suspină la a lor de către Excelenţa ta despărţire, – pe cine vom avea noi acum dară, în scârbele noastre mângâiere?“[133]

Aurora revoluţiunii începea a se zări.

[132] **Moldovanu I. M.**, Acte sinodale. Tom. I. 116 et seq.

[133] **Moldovanu I.M.**, Acte sinodali. Tom. I. 116 et seq.

PARTEA I

PRELUDIUL REVOLUȚIUNII

VI. ASUPRIRILE ROMÂNILOR DIN MUNȚII ABRUDULUI

Revoluțiunea română din 1784 se începu în partea de apus a Transilvaniei în Munții Abrudului, un teren abundent cu mine de aur, și care până la 1857 cu drept cuvânt își câștigase renumele de California Transilvaniei[1].

O catenă de munți înalți cu păduri seculare, cu văi înguste și încinse de amândouă laturile cu piramide gigantice de stânci, înconjoară de toate părțile satele românești așezate în jurul Abrudului, formând aici cea mai frumoasă și cea mai puternică fortăreață naturală din toată Transilvania. De aici erau primii căpitani ai revoluțiunii, aici se făcu conspirațiunea, și aici principiile revoluțiunii fură apărate cu cel mai nobil entuziasm de la începutul mișcării și până la finele acestei drame sângeroase.

Românii din Munții Abrudului, parte m e t a l u r g i, parte c a s t r e n s i[2] se bucurau încă din vechime de anumite drepturi și libertăți, așa că încă pe la anul 1547 aflăm aici pe un I a c o b ca v o i e v o d a l r o m â n i l o r d e l a A b r u d[3].

Pe lângă serviciile militare, castensii din Munții Abrudului mai erau obligați în epoca veche să dea regilor Ungariei un anumit număr de piei de vulpe, de jder, de veverițe, dijme din oi și miei, – venituri, cari după desfacerea Transilvaniei de Ungaria (1526), trecură toate în posesiunea principilor transilvani.

Dar mai târziu pentru toate impozitele în natură se introduse o mică taxă de răscumpărare în bani. Așa că românii din Munții Abrudului, chiar și după plătirea taxei, rămaseră în faptă oameni liberi, scutiți de orice servicii iobăgești, iar munții și pășunile, ca în toate locurile unde se aflau castrensi militari, erau în exclusiva lor posesiune și folosință.

Dar de la 1715 încoace, încetul cu încetul, românii din Munții Abrudului începură să fie considerați ca iobați ai statului, taxa în bani fu privită ca o taxă pentru răscumpărarea sarcinilor iobăgești, și întreg teritoriul munților cu casele, cu grădinele și cu arăturile muntenilor, fu declarat ca domeniu al statului. Iar pentru încasarea diferitelor venituri din Munții Abrudului, se afla încă din vechime instituită o administrațiune cu reședința în Zlatna, și după numele acestui oraș întreg teritoriul munților se numi domeniul Zlatnei[4].

Dar o schimbare și mai nefericită se întâmplă în pozițiunea muntenilor la anul 1775.

Până la anul 1775 întreaga taxă de răscumpărare, care avea să o plătească românii din Munții Abrudului nu era mai mare de 5859 fl. 30½ cr. În anul 1775 taxa de răscumpărare se urcă la suma 14,769 fl. 12 cr., iar în anul 1783 ajunse la cifra de 21,555 fl. 2 cr.

Și calamitatea, care lovea acum mai adânc în existența familiilor era, că deși în taxa aceasta erau cuprinse toate obligațiunile feudale ale muntenilor, cu toate aceste li se mai impuse, sub diferite titule, o mulțime de alte contribuțiuni și zile de lucru. Așa că pe la anul 1775 românii din Munții Abrudului, iobagii statului, ajunseră într-o pozițiune mult mai nefavorabilă de cât chiar iobagii nobilimii, lipsiți de munți, de vechiul lor patrimoniu, aproape jumătate din locuitori fără pământuri de arătură, fără grădini și fără fânațe[5], supuși la robote sau la zile de lucru, și pe lângă aceea obligați și la plătirea unei enorme taxe dominale.

Obligațiuni duble în bani și în natură pentru aceleași servicii iobăgești.

De aici apoi urmară o mulțime de conflicte între românii din Munții Abrudului și între funcționarii domeniului. Dar iritațiunea cea mai mare o produse conflictul din 1778. În anul acesta patru comune românești din Munții Abrudului, anume Râul-Mare[6], Vidra, Câmpeni și Bistra deciseră a se plânge la guvernul transilvan în contra diferitelor abuzuri ale funcțioanrilor domeniului. Spre scopul acesta dânșii trimiseră o deputațiune numeroasă la Sibiu, unde se afla reședința guvernului. Dar în epoca aceasta domnea la toate autoritățile din Transilvania ca o regulă stabilă principiul, că iobagul trăiește din averea domnului său și nu poate să reclame dreptate în contra lui. Așa și deputațiunea muntenilor trimisă la guvernul din Sibiu nu putu să obțină nici o ușurare. Din contră George Devai, administratorul domeniului Zlatna intentă o acțiune penală asupra deputaților îndată ce se întorsese acasă și urmarea acestei acțiuni fu: că mai mulți locuitori din comuna Câmpeni fură pedepsiți cu câte 12 bastoane, fiindcă au mers la Sibiu fără cauză suficientă, și fără mandatul comunei, iar deputații comunei Râul-Mare din motivul că au molestat în două rânduri înaltele autorități din Sibiu, că și-au uitat de tot respectul și supunerea față de funcționarii domeniului, cari reprezintă persoana Maiestății Sale împăratul, a domnului feudal din Munții Abrudului, că au disprețuit admonițiunea funcționarilor, și au plecat cu mulțimea și cu zgomot la Sibiu, că în călătoria

[1] **Ackner**, Die röm. Alterthümer in Siebenbürgen. 17.

[2] Mitropolitul Al. Șuluțiu în manuscriptul su: „Istoria Horii" ne spune: că muntenii fiind vânători foarte iscusiți, principii Transilvaniei întrebuințau pe pușcașii mai renumiți la apărarea fortărețelor sau la bătăi în loc de iagheri (vânători), și că locuitorii din Munții Abrudului apărau plaiurile și trecătorile munților Bihării și Găinii în contra invaziunii din partea Țării Ungurești, mai vârtos pe timpul, în care turcii stăpâneau și Oradea-Mare și împrejurimile ei. Acestea, afla zice autorul, le-a auzit de la bătrâni pe la anul 1814-1836, când se afla ca preot în comuna Bistra.

[3] **Kemeny**, în Uj Magyar Muzeum 1854. II. 130 ... az abrudbányai oláhságnak (Alsó Fejér megyében) még 1547-ben külön (Jakob nevü) vajdaja volt.

[4] Divizată în domeniul de sus, de mijloc, de jos și în domeniul Ofenbăii (VI).

[5] După tabelele de contribuțiune, până la anul 1782 se aflau în Munții Abrudului 4653 părinți de familie, cari posedau și imobile externe, grădini, fânațe și arături: 3237 părinți de familie, cari afară de case nu mai aveau nici un imobil extern, și 345 văduve de asemenea fără alte dependențe.

[6] Râul-Mare (Nagy-Aranyos) comună colectivă cuprinde Albacul, Secătura, Scărișoara, după Szilágyi și Ponorelul.

aceasta au îndemnat şi pe alte comune ca să petiţioneze tot asemenea; din această cauză deputaţii comunei Râul-Mare, ca autorii şi corifeii acestei deputaţiuni, anume Toader Jungă, Cristea Todea şi Petru Nicola fură condemnaţi la câte 25 de bastoane, iar Vasile Pasca, Vasile Bide, Toader Nicola şi un bătrân de 80 de ani cu numele Gavrilă Todea, la câte 12 bastoane, şi toţi la suportarea cheltuielilor de judecată[7]. Din aceştia Petru Nicola îşi răscumpără pedeapsa cu bani, iar bătrânul Gavril Todea se bolnăvi în urma bătăii, şi după cinci luni şi muri.

Adevărat act de tiranie.

Acum românii din Munţii Abrudului, văzând că la guvernul din Transilvania încă nu pot să obţină nici un rezultat favorabil, hotărâră a se plânge de-a dreptul la curtea imperială din Viena.

Spre acest scop dânşii trimiseră mai multe deputaţiuni la împărăteasa Maria Theresia şi la succesorul dânsei, împăratul Iosif II. În fruntea acestor deputaţiuni figurează de regulă locuitorul din Albac cu numele Ursu Nicola sau Horea, ca reprezentant al comunei Râul-Mare[8] şi locuitorul din Cărpeniş Ion Cloşca în numele românilor din comuna Cărpeniş, Abrud şi Bucium.

---

[7] Quia praedicti subditi N. Aranyasienses comprobati, bis Excelsas Instantias Cibinii molestaverint turmatim et cum insano tumultu, obliti omnis modestiae, omnis reverentiae, submissionis et obedientiae, qua erga suos Dominos Officiales, consequenterque in persona suorum repraesentatum Dominum terrestren sum, videlicet Sacratissimam Majestatem ferri debuissent, spreta Dominorum Officialium adhortatione profestifuerint, atque alias etiam communitates suo ductu, sua exhortatione, suo denique exemplo adparem supplicationem consequenterque Excelsarum instantiarum molistationem temeraria auacia persuaserint, induxerint, ac impulerint. Sentenţa Forului dominal. Zlatna, 11 aug. 1778.

[8] Pe lângă alte petiţiuni ale comunelor, Horea înaintă şi în numele său la anul 1780 următoarea cerere la cancelaria aulică:

Humilliumum Promemoria,

Postquam in querelis suis coram competentia reiteratis Communitas nostra Nagy Aranyosiensis et reliquarum cum his cointeressatarum nullum sublevamen obtinuissent, cogebantur coram Altissimo quoque Throno querelas suas promovere, primo quidem ante annum de inde vero nunc recentissime praeterito mense 8-bri, adquem semperme, et gremiales suos deputarunt. Excelsum Consilium! Ut rem in loco suo, quo nimirum inviabimur, tute urgere valeamus, pro nostra Conformatione necessaria venit nobis benignae ordinationis per confectam indorsationem significatio, ne scilicet rursum ob defectum huius ahorsum recurrere cogamur, quod nunquam sine expensis etiam minimis fieri potest. Hac igitur ex ratione, quam ex ea etiam, quod mihi summe injunctum esset, ut sine Resolutione cui se communitates conformare possent, redire non tentarem, humillime supplicare necessitor, ut Excelsum hocce Consilium benignam Resolutionem ad promótas dictae Communitatis Nagy-Aranyos et reliquarum querelas jam ut spero, examinatas per consvetam Indorsationem extradare disponere dignetur. Qui in profundissima veneratione emorior.

Indignus famulus
Nicola Ursz,
Incola Nagy-Aranyosiensis

Conţinutul diferitelor plânsori, ce le înaintară deputaţii muntenilor în anii 1779-1782, parte de-a dreptul la curtea imperială, parte la cancelaria aulică[9], era următoriul: că pe lângă taxa dominală, care în anii din urmă s-a urcat într-un mod excesiv, li s-a interzis dreptul de păşunit, dreptul de a tăia lemne de clădit, şi li s-a impus o mulţime de lucrări ilegale, anume: să taie 13, 182 stânjini de lemne pentru domeniu şi să-i transporteze la locurile de consumaţiune, că cosească fânaţele statului, să strângă şi transporte fânul, lucru pentru care sunt de lipsă câte şapte mii de oameni, să ducă vinul şi vinarsul statului până la Zlatna, depărtare de câte patru zile pentru unele comune, să transporteze fierul din Hunedoara pentru stabilimentele minelor şi orz din Ungaria pentru berăria statului, cale de câte 12 kile, să sape un canal în lungime de două zile, şi toate lucrările acestea să le execute gratuit sau pe lângă o plată cu totul neînsemnată; – că întreg ţinutul munţilor fiind un pământ cu totul steril, dânşii aveau mai înainte dreptul să-şi ducă alimente din Ungaria, anume grâu, orz, mei şi vin, liberi de orice vamă, iar acum sunt siliţi să le cumpere cu preţul îndoit de la arendaşul domeniului, că preoţii sunt supuşi la taxe şi servicii feudale întocmai ca iobagii, că li s-au luat bisericile din posesiune şi s-au dat uniţilor, drepturile şi libertăţile metalurgilor nu se mai respectează, că dacă moare un locuitor din munţi fără descendenţi, atunci rudele mai de aproape sunt silite să plătească funcţionarilor domeniului întreg preţul averii, ce li se transmite; că pe lângă taxele şi serviciile domeniului li s-au impus încă o mulţime de lucrări de ale comitatului, lucrări la cari sunt reţinuţi câte 14 zile, că teritoriul munţilor este un pământ neproductiv, şi cu toate acestea li s-au impus să dea în natură pentru armată diferite lucruri, pe cari dânşii au trebuit să le procure cu bani şi pentru cari nu li s-a dat nici o plată, că primarii din Râul-Mare, din Vidra, Câmpeni şi Bistra, au încasat de pe la locuitori suma de 14,491 fl. 50 cr. sub titlul cheltueli de cancelarie, şi tot sub acest titlu au luat de pe dânşii subprefectul Comaromi suma de 8,388 fl., sume pentru cari de patru ani nu s-a dat nici o socoteală[10]. În fine, că mai mulţi deputaţi au fost pedepsiţi pentru plânsorile, ce le au înaintat la Viena şi la guvernul din Sibiu, unii la câte 100 fl. şi 200 fl. amende: Petru Nicula la două luni de închisoare şi bătut ca un tâlhariu la trei hotare, iar bătrânul Gavrilă Todea în urma bătăii, ce a suferit s-a bolnăvit şi a trebuit să moară.

Toate petiţiunile acestea fură trimise la guvernul din Transilvania cu ordin din partea monarchului: că guvernul să dispună a se face o investigaţiune la faţa locului, şi după terminarea investigaţiunii, guvernul să înainteze toate actele la cancelaria aulică arătând şi părerea sa, anume ce măsuri vor trebui luate pentru

---

[9] Cancelaria aulică transilvană cu reşedinţa în Viena era cea mai înaltă autoritate a Transilvaniei. În analogie cu relaţiunile de astăzi, cancelaria aulică întrunea funcţiunile ministeriului de interne, de justiţie, de comerţ, de comunicaţiune, culte şi instrucţiune, iar în cestiuni de procese avea atribuţiunile înaltei curţi de justiţie. În fruntea acestui oficiu sta un cancelar care se alegea din partea camerei transilvane.

[10] Raportul comisariului Michai Brukenthal către cancelaria aulică, 17 august 1785. – Deciziunea cancelariei aulice, 11 mai 1786, no. 4456.

despăgubirea ţăranilor şi pentru încetarea ilegalităţilor, dacă plânsorile lor se vor constata a fi adevărate, şi în fine în ce mod va trebui să se pedepsească persoanele cari vor afla culpabile.

Rezoluţiunea aceasta era ce e drept corectă. Dar în realitate investigaţiunea ordonată fu tot amânată în Transilvania[11]. Deputaţii comunelor, urmăriţi, prinşi, maltrataţi şi aruncaţi în închisori, aşa, că pe lângă toate deputaţiunile, ce le trimiseră muntenii la Viena de la 1779 încoace, dânşii nu putură să obţină nici o uşurare, până în fine la 1784 erupse revoluţiunea.

VII. TUMULTUL DIN CÂMPENI DE LA 1782

Una din asupririle cele mai simţitoare pentru românii din Munţii Abrudului a fost luarea dreptului de cârcimărit.

Până la anul 1778 fiecare locuitor din Munţii Abrudului avea dreptul să-şi aducă băuturile necesare, de unde le găsea mai bune şi mai ieftine, şi fiecare putea să cârcimărească vinul ori vinarsul, dacă credea, că în modul acesta poate să câştige ceva.

Pentru folosirea acestul drept moştenit de timpuri imemoriale, comunele româneşti din domeniul Zlatnei aveau să plătească statului pe fiecare an o taxă de răscumpărare cu totul neînsemnată, aşa de exemplu în domeniul de sus al Zlatnei până la anul 1778 întreaga taxă aceasta nu făcea mai mult de 157 fl. 30 cr.

În anul 1778 însă o schimbare esenţială se făcu în privinţa dreptului de cârcimărit.

Tezaurariatul sau Direcţiunea financiară din Transilvania înfiinţă în anul acesta peste taxa de răscumpărare încă o taxă de licenţă numită dolgosia, pentru toţi locuitorii din Munţii Abrudului, cari se ocupau cu cârcimăritul, şi anume, câte 1½ cr. pentru vadra de vin şi 1 cr. pentru fiecare cupă de vinars.

Taxa aceasta era o flagrantă nedreptate asupra comunelor. Muntenii plăteau acum de două ori impozitul dreptului de cârcimărit, întâi ca răscumpărare şi a doua ca licenţă. Dar cu toate acestea lucrurile rămaseră aşa până la 1781.

În anul acesta însă un căpitan de cavalerie ieşit din serviciu, cu numele Ion Aron de Bistra, propuse Tezaurariatului din Transilvania, ca să-i lase dânsului arenda dreptului de cârcimărit în munţii Abrudului, pentru care se oferi a plăti statului o sumă de 12,000 fl. pe fiecare an, propunere care fu acceptată din partea Tezaurariatului[12]. Dar căpitanul Aron, care se asociase la această întrerpindere cu câţiva cetăţeni din Sibiu, nu fu în stare să plătească nici rata de

[11] De eventu mox dictae investigationis jam a longiori tempore haererentis relatio huc usque submissa non fuerit. Cancelaria aul. no. 732 anul 1782.

[12] Toate autorităţile fiscale montane şi monetare din Transilvania erau subordinate Tezaurariatului regesc din Sibiu (Regius Thesaurariatus), care avea sfera de activitate a unei Direcţiuni financiare. În capul acestui oficiu se afla Tezaurariul transilvan (Regis Transilvaniae Thesaurarius) care se alegea din partea camerei şi era totodată vicepreşedinte al guvernului transilvan.

întâi a arendei, şi aşa în 26 novembre 1781 i se luă dreptul de cârcimărit şi se deDe la doi armeni, cu numele Martin Bosniac şi Martin Patrubani, pe termen de 6 ani şi tot cu preţul de 12,000 fl. pe fiecare an[13].

Arendaşii armeni voind acum să tragă cel mai mare profit posibil din arendă, se folosiră spre scopul acesta de toate mijloacele imaginabile, interziseră locuitorilor din Munţii Abrudului dreptul de a mai exercita cârcimăritul în particular, şi de altă parte aduseră în munţi bĂuturile cele mai rele, pe cari le vindeau cu preţ aproape îndoit, opriră pe locuitori să mai dea în schimb bĂuturi pe obiecte de lemn, şi dacă se întâmpla, că un muntean să călătorească la târgurile din Abrud, Turda sau Hălmagi, şi dacă lua cu sine ceva vin sau vinars pe drum, atunci îl prindeau servitorii arândaşilor, îl maltratau, îi luau băuturile, şi adeseori îl supuneau şi la amentde.

Severitatea arendaşilor armeni ajunse acum aşa de departe, încât dânşii confiscară în timpul Paştilor din anul 1782 şi o sticlă cu vin, ce o trimisese un cetăţean din Abrud pentru preotul din Abrud-sat, ca să cuminece pe locuitorii comunei.

Abuzuri de natura aceasta se repetară mai adeseori, şi nemulţumirea poporului începu să ia proporţiuni tot mai mari.

Acum se apropia ziua de 24 mai 1782, zi în care se făcea târg de ţară în comuna Câmpeni, din Munţii Abrudului. Locuitorii din comunele Râul-Mare, Vidra, Câmpeni şi Bistra considerau încă din vechime târgurile din Câmpeni ca un privilegiu particular al lor, în care numai dânşii aveau dreptul să cârcimărească vin, ba luau şi o vamă cu totul neînsemnată de la oamenii străini, care aduceau vin de vânzare în târgurile aceste.

Arendaşii armeni deşi cunoşteau nemulţumirea poporului, dar cercară să pună capăt şi la uzul acesta. Spre scopul acesta aşezară peste tot locul băuturi în târg, armară pe servitori cu lănci, cu puşti şi pistoale, şi-i trimiseră la faţa locului, ca să împiedice orice amestec al muntenilor în dreptul lor de cârcimărit. Prin purtarea lor, servitorii aceştia iritară şi mai mult pe poporul nemulţumit.

Anume se întâmplă cu această ocaziune, că unii servitori de ai arendaşilor cu numele Isac Cojocean alergând în fuga mare cu calul său prin târg, începu să izbească şi să lovească pe tot omul, care nu i se feria din drum, trânti pe o femeie din Hălmagi, care adusese nuci de vânzare şi-i împrăştie nucile, apoi călcă cu calul în picioare pe un ţăran din Zarand, care-şi pacheta într-un sac lâna, ce o cumpărase în târg. Dar ţăranul din Zarand sculându-se înfuriat de sub picioarele calului puse repede mâna pe o secure, sări îndată la un butoi cu vin al arendaşilor îi sparse fundul şi le vărsă băutura. Tot pe atunci un alt servitor de al arendaşilor cu numele Vertan începu a se certa cu un ţăran din Râul-Mare, cu numele Iacob Zăhuţă, care adusese mied de vânzare în târg, şi apoi cu înjurături

[13] annebst wurde auch der Schank dessen Redemption ohnehin schon in dem berührten Reluitiosquanto 21,555 fl. 2 cr. begriffen war ... im Jahre 1781 ... den Unterhanen gar abgenommen und um 12,000 fl. an 2 armensische Handesleute verpachtet, unangeschben auch nach der Zeit von Klägern die ... Schanktax bezahlt worden ist Cancelaria aul. către Împ. Iosif 23 febr. 1786.

şi lovituri cu patul puştii îl duse la spanul domeniului[14]. Ţăranul Iacob Zăhuţ se întorcea de la casa spanului chiar în momentul pe când românul din Zarand spărgea butoiul cu vin al arendaşilor. Acum se însoţesc amândoi ţăranii, dau chiote prin târg şi împreună cu mai mulţi oameni sar la butoaiele arendaşilor, le sparg fundurile şi le varsă toată băutura.

Cârcimarii şi servitorii arendaşilor de frică să nu fie masacraţi fugiră imediat din târg. Iar George Devai administratorul domeniului, care în timpul acesta se afla şi dânsul prezent în Câmpeni trimise repede după gornici[15]. Dar în confesiunea aceasta nu putu să afle mai mult de doi, şi voi să-i trimită pe aceşti doi, ca să împiedice tumultul poporului. Însă gornicii se opuseră zicând: „Domnule, să nu ne trimeţi în târg, acolo sunt adunaţi crişenii, mogoşenii, sălcienii şi o mulţime de oameni din alte părţi, toţi sunt în mare ferbere, toţi lucră în desperare şi în momentul în care vom merge acolo şi vom cerca să le zicem ceva, noi suntem pierduţi".

Acum mulţimea poporului după ce sparse butoaiele, din târg, înfuriindu-se şi mai tare voi să plece la pivniţele arândaşilor din Câmpeni, ca să verse şi băutura de acolo. Dar atunci păşi înaintea poporului primariul din Râul-Mare, Dumitru Todea, strigă asupra oamenilor şi-i opri ca să mai execute şi planul acesta.

Arendaşii armeni, îndată după întâmplarea aceasta, părăsiră arenda cârcimăritului în cele patru comune, şi nu mai voiră s-o continue sub nici o condiţiune, zicând, că acolo toate sunt în fierbere, şi dânşii se tem de un rău şi mai mare.

Acum se institui o comisiune pentru constatarea şi pedepsirea autorilor acestui tumult, cum şi pentru cosntatarea pagubei întâmplate arendaşilor armeni. Iar guvenrul transilvan adresă în 5 decembrie 1782 următoriul ordin către tibunalul din Aiud: „să trimită doi sau trei judecători la Zlatna, cari împreună cu funcţionarii domeniului să ţină Foru-dominal[16], să prindă numaidecât pe autorii tumultului, să-i examineze în modul cel mai sever (adecă cu tortură), ca astfel să poată descoperi şi pe alţi complici şi în fine să-i pedepsească imediat într-un mod exemplar, aşa ca să fie de teroare şi pentru alţii"[17].

---

[14] Funcţionarii domeniului fiscal din Zlatna erau următorii: un Provisoriu sau administrator cu reşedinţa în Zlatna, un comptabil, trei spani sau inspectori, câte unul pentru fiecare domeniu (de sus, de mijloc, de jos) şi în fine mai mulţi funcţionari subalterni. **Benkö**, Transilvania. 1833. II. 76.

[15] Gornic, păzitor de păduri. În epoca feudală gornicii mai erau totodată însărcinaţi şi cu diferite execuţiuni asupra iobagilor.

[16] Forul dominal (Forum dominale) se compunea din domnul feudal, carea vea dreptul să judece pe iobagii săi în toate cauzele civile şi criminale; în multe cazuri însă în domnul feudal trebuia să fie asistat de unul sau de doi judecători ai comitatului. **Decretum trip. III**, tit. 25 et. seq. – **Benkō**, Transilvania. 1833. II. 59.

[17] authores Tumultus iam exploratos statim intercipi curent, et de detegendis reliquis etiam complicibus strictissime examinent, ac illos etiam intercipiendo, omnes Jure prosequantur, et juxta DeliberataFori Dominalis statim interrorem aliorum pro demerito exemplariter puniant. Ord. guv. trans. 5 dec. 1782, no. 8869.

Epocă tristă în istoria Transilvaniei.

Guvernul, fără să mai reflecteze asupra acestei desperate întreprinderi, decretă a se pedepsi cu moarte autorii tumultului, fiindcă muntenii îşi apărau un drept exclusiv al lor, şi pentru care dânşii mai plăteau statului şi o taxă de răscumperare. Şi urmarea acestui fatal ordin fu: că 23 primari şi juraţi din Munţii Abrudului fură prinşi şi daţi în judecata Forului-dominal din Zlatna, care în primăvara anului 1783, condamnă pe George Buzgar Bunu, pe Petru Toma Capră, Ion Diniş, Avram Napu, Ilie Garcea Medardu, pe Simoacă Cotoşel, Petru Leba, Petru Coroi, Gavrilă Heleru, Lupu Coroi, Iacob Zăhuţă, Avram Schiop şi Dumitru Marcu Popa la câte 25-100 bastoane şi 3 luni până la 2 ani de închisoare: iar Dumitru Todea Bută şi Petru Manciu din Râul-Mare, Simion Bostan şi Andrieş Pascu, din Câmpeni şi Urs Gomboş din Vidra, ca autori principali ai tumultului din Câmpeni, şi din motivul că dânşii au agitat poporul şi la alte ocaziuni, că au ţinut conferinţe secrete şi au pus contribuţiuni pe popor, ca să trimită deputaţiuni la Viena, din aceste cauze toţi cinci fură condamnaţi la moarte spre teroarea altora, după cum zice sentinţa şi fiindcă nu mai astfel pacea şi liniştea publică să mai poate restabili în munţi[18]. Totodată Dumitru Todea, ca autorul mai multor tumulte fu condamnat şi la tortură înainte de executare, ca astfel să descopere şi pe alţi complici, iar după executare să i se taie capul, corpul să i se despice în patru părţi şi bucăţile să i să pună în ţeapă.

Terorismul era la înălţimea sa.

Cu această ocaziune George Devai, administratorul domeniului ceru ca pedeapsa de moarte să fie executată imediat în conformitate cu ordinul guvernului. Dar Forul-dominal decise, în urma cererii ce o făcură condamnaţii că sentinţa să fie supusă apelului.

De asemenea fură condamnaţi toţi locuitorii din comunele Râul-Mare, Vidra, Câmpeni şi Bistra fără consideraţiune, dacă au fost sau nu cu toţii prezenţi în târgul de la Câmpeni, şi dacă au participat cu toţii la tumult sau nu, ca să plătească arendaşilor armeni o despăgubire în sumă totală de 8.708 fl. 49 cr., deşi preţul băuturii, care se vărsase nu făcea mai mult de 343 fl. 41 cr.

Din suma excesivă se încasară de pe cele patru comune până la începutul revoluţiunii 6179 f. 22 cr. iar restul remase neplătit.

Între indivizii urmăriţi pentru tumultul din Câmpeni se afla şi ţăranul din Albac, Ursu Nicola sau Horea, care mai târziu fu primul căpitan al revoluţiunii, şi două rude ale sale Petru Nicola şi Cristea Nicola. Sentinţa Forului-dominal aminteşte adeseori despre agităţile şi conferinţele secrete ale lui Horea, pe care-l numesc totodată „faimosul amăgitor"[19]. Dar nici pe dânsul şi nici pe celelalte

---

[18] necaliter pacis et tranquillitatis publicae statum debitum reduce posse, nisi Incti exemplariter ad terrorem aliorum in conformitate Excelsi R. Gubernii 5 Xbr. sub no. 8869 editi decreti puniantur ... et quidem Togya Dumitru, Bosztan Szimeon, Gombos Ursz Iudices et Adnrejes Paszk Juratus eotum, jurataeque fidei transgressores dictamine art. 16 de A. 1609. Dominio antememorato exemplo statnendi, capiteque plectendi, etc.

[19] Cum Tamoso Seductore Nicula Ursz Hora dicto nimiam observasse Inctos Koroj Lup et Koroj Petru familaritatem et colnisse amicitiam... Quod antequam Mants Petru Inctus cum Horja et aliis clancularia consilia inivissent, renitentia et dificultates in

două rude ale sale Forul dominal nu putu să pună mâna, cu toate că trimise circulare prin diferite comitate, ca să-i prindă. Ei se făcuse nevăzuţi[20].

Acum locuitorii comunelor Râul-Mare, Vidra, Câmpeni, Bistra, Muşca, Ofenbaia, Bucium, Abrud şi Cărpeniş deciseră a trimite o nouă deputaţiune la guvernul din Viena.

În petiţiunile ce le înaintară la cancelaria aulică în cursul lunii lui mai 1783, deputaţii muntenilor se plânseră din nou despre multele abuzuri şi cruzimi, la cari sunt supuşi locuitorii şi deputaţii comunelor, şi totodată se rugară a se face dispoziţiuni urgente, pentru a scăpa viaţa celor cinci indivizi condamnaţi la moarte, după cum ziceau dânşii, numai din cauză că locuitorii s-au plâns la Viena, fără voia funcţionarilor domeniului. De asemenea cerură, că până se va termina investigaţiunea odonată încă în anul 1780, nici locuitorii comunelor cari s-au plâns la Viena, şi nici deputaţii lor să nu mai fie arestaţi sau molestaţi de funcţionarii domeniului, ori ai comitatului şi în fine, că rezoluţiunea aceasta să li se comunice cât mai în grabă, fiindcă dânşii lipsiţi de orice cheltuieli se luptă în Viena cu cea mai mare mizerie.

De astădată petiţiunile muntenilor fură prezentate în consiliul de stat al imperiului, şi în 7 iunie 1783 urmă deciziunea împăratului, prin care guvernul din Transilvania fu invitat: să ia măsuri serioase, că până va urma deciziunea imperială nici locuitorii din Munţii Abrudului şi nici deputaţii lor să nu fie molestaţi pentru plânsorile ce le-au înaintat la Viena, şi nici să se execute vreo sentenţă de moarte asupra lor. În fine, adaugă împăratul, că îndată ce investigaţiunea aceasta va sosi din Transilvania, cancelaria şi camera aulică[21], să-i supună în comun părerile lor, cum s-ar putea pune capăt acestor abuzuri şi tiranii.

Dar nici rezoluţiunea aceasta nu avu rezultatul dorit. Sentenţa Forului dominal fu executată în mare parte asupra muntenilor. Singură numai pedeapsa de moarte se schimbă în pedeapsă de închisoare de la 1-2 ani şi câte 50-100 de bastoane.

VIII. CĂLĂTORIILE ÎMPĂRATULUI IOSIF ÎN TRANSILVANIA 1773-1783

În anul 1691 Principatul Transilvaniei ajunse sub domnia casei austriace[22], dar până la anul 1773 încă nici un regent din Casa Habsburgilor nu vizitase această ţară, atât de binecuvântată de natură, dar atât de ruinată prin păcatele feudalităţii ungureşti.

În anul 1773 însă împăratul Iosif II, unul din cei mai geniali monarchi din casa Habsburgilor, un principe, care-şi formase deviza, că nu poporul este pentru monarch, ci monarchul pentru popor, Iosif II, adevăratul patron al ţăranilor se hotărî să întreprindă o călătorie în Transilvania, călătoria, care fusese proiectată încă cu trei ani mai înainte.

Încă în luna lui mai 1773, cu puţine zile mai înainte de plecarea împeratului, împărăteasa Maria Theresia trimise un curier special la guvernul din Transilvania cu ordin că încă mai înainte de sosirea împeratului să se curețe drumurile publice de cadavrele oamenilor executaţi cu ştreangul, cu roata şi cu ţeapa, cari după uzul de până acuma, zicea împărăteasa, stau expuse pe lângă drumurile publice spre oroarea şi aversiunea călătorilor[23].

Iar baronul Samuil Brukenthal, fostul preşedinte al Cancelariei aulice, supuse împăratului Iosif o schiţă despre constituţiunea Transilvaniei, schiţă, în care dânsul zicea: că românii din Transilvania în înţelesul legilor nu constituie o naţiune, ci sunt numai o plebe sau popor tolerat, eschişi de la toate drepturile şi libertăţile celorlalte naţiuni, că domnul feudal este cel de întâi judecător pe moşia sa, şi poate în unele cazuri să condamne chiar la moarte, asistat de câţiva judecători ai comitatului, şi că în fine, ţăranul nu are nimic afară de ceea ce dânsul poate să câştige prin munca sa.

În 7 mai 1773, împăratul Iosif plecă din Viena spre Ungaria şi în 21 mai intră în Transilvania prin Ţara Haţegului[24]. Însoţit de generalii Nostitz, Siskovits şi Pelegrini, împăratul vizită aproape toate oraşele Transilvaniei, Haţegului, Hunedoara, Deva, Orăştie, Alba-Iulia, făcu o excursiune călare în Munţii Abrudului până la Zlatna. La Haţeg, la Hunedoara şi la Orlat trecu în revistă pe grănicerii români. Apoi îşi continuă drumul pe la Sibiu, Nocrig, Cincu Mare,

administratione administrandorum praestationeque praestandorum observatae non fuerint. Sentinţa For. dom. din Zlatna 1783.

[20] Istoricul Szilágyi este în eroare când susţine (Hóra-villág, 21), că Horea încă ar fi fost condaamnat pentru tumultul din Câmpeni. Avem înaintea noastră sentinţa Forului dominal şi mai multe acte relative la această cestiune, din care se vede destul de clar, că Horea a fost numai urmărit, dar nicidecum condamnat.

[21] Camera aulică, cea mai înaltă autoritate financiară a statului cu reşedinţa în Viena.

[22] Transilvania (numele vechi Dacia Superioară, Erdwelu, terra ultra silvana, parte ultrasilvanae. Ueber Walt, septem castra, după Pesty şi Hungaria nigra), pe timpul când veniră ungurii aici, se afla după Anonimul regelui Bela sub domnia unui voievod român (ubi Gelou qui Iam Blacus dominium tenebat. Cap. 25, 26, şi 27). De la 1002până la 1526 Transilvania fu guvernată de duci, apoi de voievozi feudatari regilor Ungariei. Iar de la anul 1526-1691 formă un principat semi-independent sub suzeranitatea Porţii otomane, şi în epoca aceasta fură încorporate succesiv la Transilvania mai multe comitate din Ungaria (parte Regni Hungaraie) anume: Maramureşul, Biharia, Becheş, Zarand, Arad, Solnocul-de-Mijloc, Crasna, Sătmarul, Ugocia, Saboltu, Bereg, Zempli şi Borşod, Abunjvar. districtul Chioarului, şi Bănatul Severinului, aşa că Principii Translvaniei purtară totodată şi titlul de Partium Regni Hungariae Dominus.

[23] cadavera omnium delinquentium laqueo, rota aut veru morti traditorum, et juxta usum hactenus in nonnullis circulis observatum, non sine horrore, et aversione in viis publicis, itinerantium conspectui expositorum, stati, et indillate ammoveantur ac inhumentur. Guv. trans. 11 mai 1773, no. 3872.

[24] Ţara Haţegului, numeşte poporul român de peste Carpaţi frumoasa vale, care se întinde în partea de apus şi de miazăzi a Transilvaniei, unde armatele lui Traian înfrânseră oastea lui Decebal şi cuprinseră capitala Daciei, Sarmizegetusa, numită apoi în onoarea lui Traian Colonia Ulpia Trajana Augusta Sarmizegetusa, şi care în secolul al 3-lea căpătă titlul de Metropolis.

Cohalmu, Sighişoara, Elisabetopole, Mediaş[25], trecu de aici la Făgăraş, vizită Braşovul, Secuimea, Bistriţa, Rodna, Gherla, Clujul, Turda, Aiudul, se întoarese

---

[25] În autobiografia lui Michail Conrad de Heydendorf *Archiv. f. sieb. landeskunde N.F. XVI, 45o et seq.) aflăm următoarele amănunte despre călătoria împăratului Iosif, în ţinutul Mediaşului la anul 1773. Pe teritoriul comunei Saroş de-a lungul drumului, zice Heydendorf, îngenunchează în diferite locuri înaintea împăratului suplicanţi din toate sexele, de toate etăţile şi din toate naţiunile Transilvaniei, arătându-şi petiţiunile cu mâinile ridicate în sus. Împăratul se oprea la fiecare, le zicea să se ridice, către saşi în limba germană, iar către români în limba română: scóla, scóla!, lua cu mâinile sale petiţiunile de la dânşii, îi întreba despre conţinutul plângerilor sale, şi după ce-i asculta zicea către fiecare, că le va cerceta plângerile, către saşi în limba germană, iar către români în limba română „oi căuta". La podul de la Aţel îngenunchiară înaintea împăratului reprezentanţii comunităţii săseşti din Aţel şi-i prezentară un memoriu, în care dânşii rugau pe împăratul ca să dispună a se strămuta în alt loc românii, care sunt aşezaţi pe teritoriul acestei comune. Cu această ocaziune notariul Heydendorf, compunătoriul petiţiunii, desfăşură verbal înaintea împăratului, că pe teritoriul comunel Aţel se află aşezate cam la 100 de familii româneşti, şi deoarece comunitatea săsească are singură trebuinţă de pământul acesta, aşa a voit să strămute pe români în alt loc, dar românii nu au voit să se strămute de bună boie şi din această cauză comunitatea săsească a întrebuinţat forţa asupra lor, şi a dat foc la colibele românilor. Dar cu un an mai târziu, şi anume chiar în ziua aceea, în care saşii dase foc la colibele românilor, a fost aprinsă de mai multe părţi şi comuna săsească Aleţ, şi de atunci încoace a mai ars de vreo cinci ori; saşii au mare suspiţiune că românii le-au dat foc şi nu se cred în siguranţă, până când aceştia nu vor fi strămutaţi de acolo. Guvernul transilvan zicea Heydendorf, în urma unei petiţiuni a comunităţii săseşti a trimes comisari speciali şi aceştia au publicat românilor, că de se vor mai întâmpla şi de aici înainte aprinderi în comuna săsească, atunci toată paguba ce vor avea să o plătească românii, dar nici publicaţiunea aceasta n-a folosit nimic, deoarece după câteva săptămâni, a ars chiar şura primariului, unde se făcuse publicaţiunea. Împăratul Iosif fu uimit cum pot să fie obligaţi românii ca să pletească pagubele saşilor înainte de afi constataţi, că ei le-au dat foc şi declară reprezentanţilor săseşti, că a strămuta din locurile lor pe românii din Aţel însemnează a-i pedepsi înainte de a fi constataţi. Românii din Aţel prezentară şi dânşii împăratului o petiţiune şi se plânseră totodată şi verbal, că dânşii sunt siliţi să plătească contribuţiunile, să suporte sarcinile ţării, ale districtului şi oraşului întocmai ca saşii, dar cu toate acestea nu au nici pământuri de arătură, nici fânaţe, nici vii, fiindcă saşii le zic, că pământul este al lor, dăruit de regii Ungariei şi nu voiesc să dea nimic românilor. Împăratul îi întrebă apoi într-o limbă românească, aşa cum o ştia, dacă fac servicii feudale la vreun domn pământesc, la care românii răspunseră, că la domni dânşii nu lucrează, dar fac servicii pentru district şi pentru sat. Un român din comuna Bratei îngenunche înaintea împăratului şi-i prezentă o petiţiune, în care dânsul se ruga, ca să-i libereze feciorul din armată. Împăratul întrebă apoi pe ţăran, într-o limbă românească stricată, care e conţinutul petiţiunii sale, şi românul îi repetă din nou rugăciunea, că împăratul să-i libereze ficiorul din armată, fiindcă dânsul e bătrân şi nu mai poate lucra. „La ce regiment ficioru" îl întrebă din nou împăratul tot în limba română, „oi căuta". Cu această ocaziune împăratul întrebă pe Heydendorf, notariul oraşului Mediaş, dacă dânsul scrie bine româneşte? Heyedendorf, notariul oraşului Mediaş, dacă dânsul ştie bine

din nou la Sibiu, şi din Sibiu trecu peste Năsăud în Maramureş, iar din Maramureş în Galiţia şi Lodomeria, noile provincii, ce le câştigase în urma împărţirii Poloniei, din anul 1772. Peste tot locul o mulţime de popor întâmpină pe împăratul în călătoria sa. Cu deosebită atenţiune se interesă Iosif II în călătoria aceasta de soarta ţăranilor. Strângea cu mâinile sale petiţiunile de la dânşii, îi întreba dacă sunt iobagi, intra în casele lor, vorbea cu ţăranul român în limba română, şi peste tot primi cu această ocaziune, în Transilvania, enorma sumă de 19 mii de petiţiuni din cari partea cea mai mare era de la mizerii iobagi.

Iar după întoarcerea împăratului la Viena se bătură, în memoria acestei călătorii, două medalii, una reprezentând sosirea, alta călătoria noului împărat roman pe pământul vechii Dacii.

Cea din urmă medalie ne înfăţişează pe o parte „Transilvania" îngenunchiind înaintea Cesarului roman şi inscripţiunea: FELICITAS DACIAE. PROFECTIO AUG. MDCCLXXIII[26], şi tot asemenea medalia cu vechea inscripţiune romană DACIA FELIX se mai bătuse şi la anul 1769. Dar cuvintele „Dacia fericită" erau bune să exprime tesaurul de avuţii, cu cari natura înzestrase pământul vechii Dacii, dar nu corespundeau de loc la lipsa de administraţiune, de justiţie, de libertate şi proprietate, la mizeria feudală, în care se afla marea majoritate a populaţiunii din Transilvania.

În 29 noyembrie 1780 muri împărăteasa Maria Theresia[27], şi acum împăratul Iosif[28], care până aici fusese numai coregentul, sau cum după zicea

---

româneşte? Heydendorf răspunse: că limba aceasta o aştiu toţi saşii din ţinutul Mediaşului întocmai ca limba lor maternă, şi trebuie să ştim zicea dânsul, fiindcă avem în toată ziua de a face cu românii, şi fiindcă românii nu voiesc să ne înveţe limba noastră, aşa trebuie să învăţăm noi limba lor. Nu departe de satul Bratei aşteptau pe împăratul toţi preoţii neuniţi din ţinutul Mediaşului dimpreună cu o mulţime mare de popor, şi dânşii se rugară, că împăratul să le permită a ridica biserici, iar românii din comuna Bratei cerură să li se restituie biserica, care li s-a luat din posesiune şi s-a dat românilor uniţi. Împăratul îi întrebă apoi în limba românească despre diferite împrejurări şi în fine pentru ce nu voiesc să meargă la bisericile unite? Dar la această întrebare preoţii nu răspunseră nimic. Împăratul îi întrebă apoi din nou, dacă biserica unită şi neunită nu e totuna. A-i tot una Doamne", răspunseră românii. Atunci împăratul le zise să meargă tot într-o biserică cu uniţii, şi anume după ce vor ieşi uniţii din biserică atunci să intre dânşii. Românii se declarară mulţămiţi, se plecară până la pământ, iar împăratul le zise, că va cerceta plângerile lor şi plecă mai departe.

[26] **Tabulae numismaticae** Instituti nationalis Szechenyani F.a.

[27] Linia bărbătească din casa Habsburgilor se stinse cu împăratul Germaniei Carol VI (†1740). În puterea noii ordini de succesiune sau a sancţiunii pragmatice din 1713, urmă, după moartea imperatorului Carol al VI-lea la guvernul ţărilor austriace fica sa Maria Theresia, căsătorită cu Francisc Ştefan, mare duce de Lotharingia, ales împărat al Germaniei, (†1765), şi această căsătorie întemeie casa domnitoare de astăzi, lotharingo-habsburgică. Împărăteasa Maria Theresia înălţă Transilvania la rangul de Mare-Principat (2 novembre 1765), şi cu toate că dânsa în cursul domniei sale se întemeie mai mult pe clasa nobilimii, dar apără în toate actele sale „pe sărmanul iobag în contra asupririlor

dânsul, „fiul ascultătoriu al mamei sale" ajunse deplin autocrat şi în provinciile austriace.

Dorind să cunoască şi mai bine starea provinciilor sale orientale împăratul Iosif se hotărî la anul 1783 să viziteze din nou Transilvania. Dar călătoria aceasta însă avea totodată şi un scop militar.

Încă în luna lui septembre 1782, împărăteasa Rusiei Caterina II comunică împăratului Iosif, grandiosul seu plan pentru împărţirea imperiului otoman, plan, după care, zicea împărăteasa, va avea să domnească o perfectă egalitate în cucceririle ambelor părţi. Împărăteasa Caterina întemeindu-se pe principiul că să nu fie nici o vecinătate imediată între Rusia, Austria şi între noul imperiu, care se va înălţa pe ruinele Turciei, propuse împăratului să se înfiinţeze din nou statul independent, cunoscut în vechime sub numele de Dacia, care se va forma, zicea dânsa, din Principatul Moldovei, al Ţării Româneşti şi din Basarabia, puse sub sceptrul unui principe de religiune ortodoxă, şi având ca frontiere Nistrul şi Marea Neagră de către Rusia, Dunărea şi Oltul de către Austria. Şi planul acesta al împerătesei fu acceptat de împăratul Iosif, în 13 novembre 1782[29].

În prevederea acestor evenimente, împăratul Iosif plecă din Viena în luna lui aprilie 1783. Călători mai întâi în părţile meridionale ale Ungariei, se informă în persoană despre fortificaţiunile, ce le făuse turcii la Belgrad, apoi în 28 mai intră pe la Lugoj în Transilvania. Cu această ocaziune împăratul vizită oraşele Deva, Alba-Iulia, Sebeş, Miercurea, şi în 31 mai ajunse la Sibiu, unde-şi luă cuartirul în hotelul la „Împăratul roman", care se numeşte astfel în memoria petrecerii sale aici în anul 1773.

Întocmai ca în prima sa călătorie, aşa şi la anul 1783, împăratul Iosif primi o mulţime de petiţiuni de la diferiţi locuitori ai Transilvaniei, dar partea cea mai

nedrepte. Sunt interesante pentru ideile secolului trecut următoarele strofe dintr-o elegie, ce o făcuse un român la moartea împărătesei:

S-au deşteptat la glasul cel cu suspin al Dacici
Inima mea;
Trist trist cântă citara ei ...
Cosa ta Atropos! groaznică umbră! ai turburat făptura,
Ca un fulger ţi-ai tocmit săgeata, şi acum dorm moaştele Maicii...
Însă Iosif plineşte noianul fiul Augustei,
Cumpănă sfântă în dreapta ţiind;
Ceriule sfinte! ascultă, ascultă, ţine pe Iosiv al doilea Traian.

(Ode întru Pomenirja Muteri. Sibiu 1781. Bibl. gimn. lut. Braşov, în Miscell. hung. trans. Fasc. XVIII).

[28] Împăratul Iosif II născut în 13 martie 1741, ales împărat al Germaniei în 1765, reposă în 20 febr. 1790.

[29] **Martens**, Recueil de Traités et Conventions. T. II. Traités avec l'Autriche. St. Pétersbourg, 1875. 133. l'Impératrice Cathérine propose de reconstituer l'Etat indépendant connu dans l'antiquité sous le nom de Dacie, formé de provinces de Moldavie, de Valachie et de Bessarabie et placé sous le sceptre d'un prince professant la religion greque.

mare de la iobagii români, cari se plângeau despre greutatea serviciilor feudale şi rugau pe împăratul ca să le uşureze soarta.

În general împăratul Iosif considera clasa ţăranilor, ca clasa cea mai folositoare a societăţii. Principala sa grijă, în tot cursul domniei sale, a fost, să ridice pe ţărani şi prin ţărani să ridice agricultura şi industria statelor sale.

Condus de aceste principii împăratul Iosif desfiinţă la anul 1781 servitutea personală din Bohemia, din Moravia şi Silesia, şi tot asemenea voia să facă acum în Transilvania.

Încă pe când se afla împăratul în Sibiu, declară de ştearsă servitutea personală a iobagilor din Transilvania, zicând: „ca să înceteze odată peste tot locul această degradare sclavească a omenirii".

Dar nobila sa intenţiune întâmpină o vehementă opoziţiune din partea cancelariei aulice, şi aşa desfiinţarea „iobăgiei" din Transilvania rămase de astă dată o simplă dorinţă neexecutată. Iar în 6 iunie împăratul Iosif plecă din Sibiu către Braşov şi la despărţire zise către membrii guvernului: „Vă recomand să urmaţi ordinele mele şi de aici înainte toate şicanele să înceteze, şi astfel pace vouă!"

În amândouă călătoriile acestea împăratul Iosif se convinse pe deplin despre decadenţa morală a nobilimii, despre mizera soartă a ţăranului şi extrema anarchie, ce domnea în toate ramurile vieţii publice.

Încă în 16 august 1783, îndată după întoarcerea sa la Viena, împăratul ordonă guvernului din Transilvania să apere pe iobagi în contra tuturor apăsărilor şi vrexaţiunilor domnilor pământeni, că de aici înainte iobagul să se poată căsători, să poată învăţa artele şi meseriile, chiar fără consensul domnului pământesc şi nici un domn pământesc să nu ai scoată pe iobagi din moşii, fără cauză legală, constatată prin judecată, nici să-i strămute dintr-un comitat în altul. Iar în 2 martie 1784, împăratul Iosif invită din nou pe guvernul din Transilvania, că până se vor termina investigaţiunile în privinţa serviciilor şi impozitelor excesive, despre cari s-au plâns ţăranii cu ocaziunea ultimei sale călătorii, până atunci obligaţiunile iobagilor să se reducă la măsura fixată prin legile urbariale, sau prin vechea consuetudine.

Amândouă călătoriile împăratului în Transilvania, lăsară o adâncă impresiune în inima ţăranului român. Afabilitatea împăratului cu iobagii, viul interes ce-l arăta la toate ocaziunile pentru îmbunătăţirea sorţii lor, puţina consideraţiune faţă cu nobilimea ungurească, toate aceste formară în ţărani o convicţiune constantă, că împăratul doreşte din inimă uşurarea sorţii lor, că urăsc nobilimea ungurească, care, ziceau dânşii, nu plătesc contribuţiune, şi nu e de nici un folos pentru împăratul, şi dacă cu toate acestea mizera lor soartă nu se îmbunătăţeşte, cauza nu este împăratul, ci numai nobilimea ungurească şi autorităţile din Transilvania, cari prin poziţiunea şi influenţa lor anihilează toate ordinele şi toate intenţiunile împăratului.

Aşa argumentau ţăranii.

Şi în realitate politica antifeudală a împăratului Iosif, care în toate reformele sale se întemeia mai cu seamă numai pe armata cea mare a ţăranilor,

în fine călătoriile sale în Transilvania, făcură pe iobagii români să aibă mai multă încredere în drepturile şi în puterea lor.

Ţăranii văzându-se acum sprijiniţi de împăratul începură să fie mai renitenţi cu domnii lor feudali, şi în unele locuri denegară serviciile iobăgeşti îndată după cea dintâi călătorie a împăratului, declarară ordinele guvernului neobligatorii pentrui dânşii, zicând că sunt de la domni şi nu sunt de la împăratul, şi peste tot ţăranul român începu a se nutri cu speranţa, că peste puţin timp iobăgia se va şterge, pământurile iobăgeşti vor rămâne în deplina lui proprietate şi că poporul român va ajunge, dacă nu elementul dominant în Transilvania, cel puţin egal îndreptăţit cu cele trei naţiuni, cu ungurii, saşii şi secuii[30].

IX. CĂLĂTORIA LUI HOREA LA VIENA ÎN 1783

În luna lui novembre 1783 Horia deputatul ţăranilor din Albac plecă din nou la Viena.

Despre călătoriile lui Horra şi Cloşca la Viena aflăm următoarele date în interogatoriul, care-l făcuse contele Iankovits cu Cloşca la anul 1785.

„Dânşii, ne spune Cloşca, au fost în trei rânduri la Viena. Întâia dată (1779) Horea, Cloşca, Dumitru Todea Butǎ şi un alt locuitor din comuna Râul-Mare cu numele Gavrilă. În călătoria a doua (1780) au fost Horea, Cloşca, Christea Nicola şi Gavrilă Onu din comuna Râul-Mare. Iar în călătoria a treia (1782) au fost la Viena Horea, Cloşca, Simion vărul lui Dumitru Todea din Râul-Mare şi Popa Dumitru din Cărtăju. Horea, adaugă Cloşca, a mai fost încă o dată pentru a patra oară la Viena şi anume în postul Crăciunului din anul 1783, şi de astă dată s-a întors acasă numai târziu după Paşti. Dar cine a fost cu Horea de astă dată la Viena dânsul nu ştie. Bani de călătorie au primit totdeauna de la comunele, pe cari le au reprezentat, şi anume dânsul, Cloşca, a primit câte 20 fl. pentru fiecare călătorie de la comunele Bucium, Abrud[31] şi Cărpeniş, iar cât au primit ceilalţi deputaţi dânsul nu poate şti. Călătoria până la Viena au făcut-o totdeauna pe jos, şi fiecare călătorie ţinea câte patru săptămâni dusul şi alte patru săptămâni întorsul, şi pe lângă aceea mai trebuiau să aştepte în Viena câte patru şi mai multe săptămâni. Petiţiunile către împăratul le făcuse în două rânduri nobilul Samuil Marţi din Abrud (care mai târziu a fost şi dânsul căpitan în revoluţiune), iar a treia oară, petiţiunea le-a compus-o agentul Ştefan Francisc Enyedi din Viena, la care i-a trimis însuşi împăratul, şi tot acest Enyedi le-a făcut două copii de pe privilegiile lor, şi a fost cu dânşii în audienţă la împăratul. Pentru

---

[30] **Heydendorf M.C.**, v. Selbstbiographie in Archiv. f. sieb. Landeskunde N.F. XVI. 653.

[31] În privinţa Abrudului, Cloşca observă, că banii i-a primit de la iobagi, iar nu din partea oraşului.

compunerea petiţiunilor dânşii nu au plătit nimic nici lui Samuil Marţi din Abrud şi nici agentului Enyedi din Viena"[32].

Pe când Horea şi cu alţi deputaţi ai muntenilor[33] ajunsese la Viena în luna lui decembre 1783, pe atunci împăratul Iosif plecase în Italia, la Roma, de unde se întoarse numai în primăvara anului următor (în 20 martie 1784), şi aceasta fu cauza, pentru care Horea trebui de astă dată să aştepte aşa mult în Viena.

Dar îndată după întoarcerea împăratului, Horea fu primit în audienţă, în ziua de 1 aprilie 1784. Cu această ocaziune dânsul prezentă monarchului o nouă petiţiune în numele comunelor Râul-Mare, Vidra, Câmpeni, Bistra, Muşca, Ofenbaia, Bucium, Abrud şi Cărpeniş, petiţiune în care locuitorii se plângeau din nou, că pe lângă toate rugăciunile lor înaintate în diferite rânduri la curtea imperială, dânşii n-au putut să obţină nici o uşurare, că locuitorii comunelor de-abia mai pot rămâne pe la casele lor, din cauza maltratărilor funcţionarilor domeniului şi ai comitatului, că unii au murit din cauza bătăilor, alţii în mizeria închisorilor, iar unii zac tot închişi; şi în fine dânşii se rugară a se face dizpoziţiuni ca deputaţii comunelor să nu mai fie maltrataţi pentru plânsorile înaintate la curtea imperială.

În 13 aprilie 1784 urmă apoi ordinul cancelariei către guvernul din Transilvania, şi al cărui cuprins era: că până va urma deciziunea monarchului asupra investigaţiunii, care a fost ordonată încă în anul 1780, până atunci guvernul să apere pe locuitorii comunelor suplicante şi pe deputaţii lor în contra tuturor persecuţiunilor ilegale ale funcţionarilor domeniului şi comitatului, şi dacă unii din ei vor fi închişi pentru plânsorile acestea, aceia să fie puşi

---

[32] Cloşca în interogatoriul său nu aminteşte anume în cari ani a fost dânsul cu Horea la Viena. Dar în petiţiunea, pe care o înaintase Horea la cancelaria aulică în anul 1780 (pag. 85) dânsul, Horea, ne spune expres, că prima sa călătorie la Viena în afacerile muntenilor a fost cu un an mai înainte (ante annum), adică în 1779. Iar călătoria a doua a fost apoi în lunile octombre-novembre 1780, când petiţiunea muntenilor a fost înaintată de-a dreptul la curtea imperială (altissima signatura), şi prin urmare deputaţii muntenilor au fost de astă dată primiţi în audienţă. A treia călătorie a fost în lunile mai-aprilie 1782. Petiţiunea e compusă şi semnată de agentul Enyedi şi fu prezentată de-a dreptul împăratului în audienţa de la 16 aprilie 1782 (supplex libellus altissima manu signatus). Tot în luna lui aprilie a anului 1782 deputaţii muntenilor mai presentară împăratului şi o altă petiţiune pentru confirmarea privilegiilor date de principii Sigismund şi Gavrilă Batori, George Racoţi cel bătrân şi cel tâner, ca să le fie permis a aduce alimente din Ungaria liberi de vamă; aşa că cele relatate de Cloşca despre călătoria a treia la Viena corespund pe deplin cu actele din anul 1782. În fine, călătoria a patra sau cea din urmă a lui Horea la Viena a fost în toamna anului 1783. Horea fusese aşadar de trei ori primit în audienţă la curtea imperială, o dată în 1780, pe când trăia încă împărăteasa Maria Theresia, şi de două ori pe timpul domniei lui Iosif al II-lea, în 1782 şi 1784.

[33] Horea în călătoria aceasta nu a fost numai singur la Viena. În ordinul cancelariei aulice din 13 aprilie 1784, no. 674, se vorbeşte de mai mulţi deputaţi (Deputatus suos huc expeditos), şi între deputaţii aceştia se vede a fi fost şi Petru Nicola din Albac, care dimpreună cu Horea era urmărit pentru tumultul din Câmpeni (der Nicola Petru welcher sammt Hora bereits in Wien war. M. Brukenthal către cancelaria aul. 30 iulie 1785).

numaidecât în libertate. De asemenea, fură invitaţi şi deputaţii comunelor, să plece acasă şi să aştepte liniştiţi deciziunea, care va urma cât mai curând, deoarece, zice cancelaria, prezenţa lor în Viena, nu poate să ajute nimic nici la grăbirea deciziunii şi nici la favorul cauzei.

Dar audienţa lui Horea la împăratul din primăvara anului 1784 joacă un rol important în tot cursul acestei memorabile revoluţiuni.

Anume e faptul pozitiv, că Horea, îndată după întoarcerea sa acasă,începu să agiteze pe ţăranii din Transilvania, mai întâi în secret şi apoi pe faţă, zicându-le: că împăratul a trimes mai multe ordine în Transilvania, ca ţăranii să nu mai facă servicii în măsura de până aici, dar nobilimea şi autorităţile Transilvaniei nu voiesc să respecteze ordinele monarchului şi nu voiesc să le comunice iobagilor, că din această cauză împăratul a dat ordin să se militarizeze întreaga ţară, şi iobagii să capete arme că dânsul are hârtii de la împăratul ca ţăranii de aici înainte să nu mai facă servicii domnilor, ci numai împăratului[34], că monarchul nu ştie nimic de o mulţime de impozite, pe cari le au aruncat asupra iobagilor numai nobilimea şi funcţionarii, în folosul lor propriu şi fără de ştirea împăratului[35] şi deoarece nobilimea nu voieşte să comunice ţăranilor ordinele date pentru uşurarea lor, de aceea împăratul l-a autorizat, ca să răscoale pe românii din Transilvania şi cu dânşii să stingă şi să extermineze pe toţi magnaţii, pe toţi nobilii şi pe ceilalţi unguri, să le prădeze şi prefacă în cenuşă toate curţile şi averile, aşa ca să nu mai rămână piatră pe piatră şi aceasta este voinţa şi porunca împăratului[36].

Spre încredinţare că toate aceste sunt adevărate, Horea se prezentă înaintea poporului cu o cruce mică aurită[37], pe care se afla şi chipul împăratului[38], şi care

[34] Der Horrer unser Capitain ... hat eine Schrift von Dayser, vermög derer man nicht den Grundherrschaften mehr, sondern dem Monarchen allein dienen solle, Indem er der Horre-selbst bey Ihro Mayestät gewesen, und der Kayser hatte auch denen Landesstellen den Befehl zugeschikt, dass wir den Grundherrn nicht wie bishero Frohndienste thun solten, weilen aber die Herrschaften sich hiernach nicht achten wolten, so habe der Kaiser befohlen, dass wir so, wie dag ganze Land zu Soldaten conscribirt werden solten. Românii din Zarand cättre oculistul I. Molnar. 17 nov. 1784.

[35] Dicebat Hora ... quod taxam capitis et taxa urbarialis cameralis non sit a Sua Majestate sed a Duis tantum Magnatibus et nobilibus imposita (sic).Depos. I. Ursu Uibar. 22 nov. 1784.

[36] diese vor Ihm stehende 2 Mänmner ihn (Hora) in Vöröspatak mit Augen gesehen, und ans seinem Munde den Befehl gehört haben ... Er habe vom Kayser die Vollmacht die Hungarn auszurotten. Interog. lui Horea 41. – Dass Hora ... überführet ist ... den Befehl ertheilt zu haben ... sammentliche in diesem Gross-Fürstenthum Siebenbürgen befündliche Herrschaften, Edellente und bürgerliche sowohl als unterhänigen Standes Hungarn zu vertilgen. Sentenţa 1. Horea.

[37] Endlich aber un ... das volle Zutranen des Laand-Volks zu gewinnen hat er demselben ein vergoldetes Kreutz ... vorgewiesen. Sentenţa contra lui Horea. 26 februarie 1785.

[38] si vergyem ke Tyipu eszta pe Kruste Tyipul Imperatuluj şi me plek la Tyipu Imperatuluj, dare pene la opta zi sze fije patse. Cuvintele v. col. Schultz la Tibru, după depoziţiunea 1. Vasile Avram din Lupşa 29 novembre 1784. – Iosif Benkö în

zicea, că i-a dat-o însuşi împăratului, ca românii să aibă deplină încredere în cuvintele sale. Totodată dânsul asigură pe ţărani, că nici soldaţii din armata imperială nu vor puşca asupra lor, îndată ce vor vedea semnul acesta[39].

Crucea aceasta, zic unii, că Horea ar fi cumperat-o în târgul de vechituri din Viena, dimpreună cu un pergament din secolul al XV-lea, scris în limba latină şi cu iniţiale de aur, pe care-l înfăţişa înaintea poporului ca o plenipotenţă din partea împăratului[40]; dar că în realitate pergamentul acesta nu era altceva decât evangelia Sf. Ioan, „Întru început era cuvântul“, numită Canon de către preoţii catolici, şi care după dizolvarea ordinului iesuiţilor ajunsese în târgul de vechituri dimpreună cu alte lucruri bisericeşti[41].

Cuvintele lui Horea, întâmpinară deplină încredere la ţăranii români din Transilvania. Mai mult, ele produseră o adâncă consternaţiune la toate clasele nobilimii dinTransilvania. Şi chiar după încetarea revoluţiunii nu au lipsit oameni, cari susţinea, unii în ascuns şi alţii pe faţă, că pasiunea înfocată, cu care şi-a urmărit împăratul Iosif planurile sale liberale, antipatia dânsului către constituţiunea şi nobilimea ungurească, uşor l-au putut aduce în poziţiune să încurajeze pe Horea, şi că a trebuit să existe ceva adevăr în cuvintele: „cu voia şi cu porunca împăratului“, cuvinte, pe cari căpitanului ţăranilor le aruncă în lume cu atâta rezoluţiune.

Dar despre cele întâmplate în audienţa lui Horea la împăratul din primăvara anului 1784 nu există nici cea mai mică informaţiune pozitivă.

La începutul mişcării, ţăranii români, vorbeau despre audienţa aceasta astfel: că într-un timp oarecare, împăratul Iosif se ar fi plâns către Horea, că nu poate nici cum să supună nobilimea ungurească, şi atunci Horea ar fi zis că dacă împăratul îi lasă ţăranii pe mâna dânsului, atunci el cu ajutoriul acestora, sau va supune sau va extermina cu totul nobilimea ungurească, şi atunci împăratul îi dete crucea de aur[42].

manuscriptul său despre revoluţiunea lui Horea încă ne spune, că Crişan în adunarea de la Mesteacăn, scoţând din traistă o cruce şi arătând-o poporului a zis: „Vedeţi, ăsta-i chipul împăratului şi-i semn, că e voinţa împăratului, ca voi să fiţi militari.“ Bibl. Muzeului trans. Colect. Al. Mike Tom. III. „Despre români“ 44. – Cf. Kozma Pál, Zárand-vármegye leirása. 96.

[39] Quando vidit Populus Horam cum Cruce aurata, quam a Sua majestate dicebat esse donatam, et multitudinem hominum circa illum, audivitque dicentem, quod neque milites ipsius Crucem videntes contra illos insurgerent Populus seductus fuit. Depoziţiunea I. Ursu Uibar, 22 novembre 1784,

[40] pro credentionalibus crucem quamdam auream Literasque cum quibusdam caracteribus aureis commonstravit, falsa haec ... instrumenta sibi ab Augustissimo in fidem expeditionis data esse dictitans. Comitatul Hunedoarei către c. Iankovits, 25 novembre, 1784.

[41] **Szirmy A.**, Horaianae seditionis historia, § 55. Ms. în bibl. Muzeului din Pesta.

[42] tempore quodam Caesar eidem (Horjae) conquestus et quod nobilitatem nullo modo subjugare possit, ad haec Horjam dixisse: si Caesar plebem rusticam ei concrederet brevi nobilitatem illorum ope aut subjugare aut de toto deleri crucemque auream Caesarem ei dedisse. Depoziţiunea I. Iosif al Popi din Sulighet, Deva 8 novembre 1784.

Mai există încă o relatare în privința aceasta, anume scrisoarea unui nobil din Zarand cu numele Ribiczei, către un conte ungur.

Ribiczei scrie:

În audiența, ce a avut-o Horea la împăratul în primăvara anului 1784, dânsul după ce expuse plângerile muntenilor în contra arendașilor armeni, se rugă în fine de împăratul, ca să libereze pe români din iobăgia ungurilor și totodată adause, că dacă împăratul nu va face aceasta, atunci ușor se poate întâmpla, că românii să se răscoale, și singuri cu pericolul lor să cerce a-și câștiga libertatea. La cuvintele acestea împăratul ar fi zis către Horea: „Faceți-o! (Thut ihr das!), iar Horea în semn de gratitudine căzu atunci la picioarele împăratului.

Scena aceasta, zice Ribixzei, i-a relatat-o în mai multe rânduri un amic al seu, căpitanul Sodler din regimentul de infanterie Carol de Toscana, care în timpul acesta fusese și dânsul la Viena pentru oarecari afaceri, și care mai târziu a răposat în orașul Zlatna din Transilvania[43].

Cuvintele lui Horea, ce e drept, corespund cu o mulțime de fapte pozitive, și anume, că ordinele date pentru ușurarea sarcinilor iobăgești nu se publicau și nu se executau în Transilvania, că împăratul Iosif voia să extindă și mai mult instituțiunea grănicerilor din Transilvania. Dar cu toate acestea relatările lui Sodler nu sunt suficiente pentru a stabili o veritate istorică: dacă revoluțiunea de la 1784 s-a făcut cu știrea și cu învoirea împăratului Iosif; și peste tot nu e deloc constatat, că Sodler ar fi fost prezent la audiența, ce o avuse Horea la împăratul.

În Transilvania însă, pe la anul 1784 nu era lucru nou de a pune în mișcare pasiunile țăranilor cu voia și cu porunca împăratului. Sistemul acesta de agitare se pusese în practică cu succes încă în două rânduri, mai înainte de 1784. Anume la anul 1759, în timpul când mai curgeau încă turburările de religiune între uniții și neuniții din Transilvania, un preot român din comuna Aciliu, cu numele Popa Ion[44], respândi faima prin mai multe părți ale Transilvaniei, că dânsul e autorizat din partea împărătesei Maria Theresia ca să schimbe în toate comunele românești pe preoții uniți cu cei neuniți, să țină adunări publice sau sinoade, și că dânsul are hârtii de la împărăteasa Maria Theresia, prin cari e împuternicit, să facă schimbările acestea în biserica română; tot asemenea se întâmplă înainte de 1784, că un țăran român, care fugise din armată, răsculă pe iobagii baronului Samuil Intzedi din Transilvania, asaltară curtea baronului, îl prinseră, îl chinuiră și apoi dezbrăcat aproape cu totul îl duseră ca prizonier ziua la amiază, până la o distanță depărtată. Țăranul acesta încă zicea, că dânsul e trimes din partea împăratului, ca să prindă pe baronul Intzedi.

Peste tot așadar deviza „cu voia și cu porunca împăratului" era în seculul trecut un mijloc foarte practic de a pune cu succes în mișcare masele țăranilor.

---

[43] Biblioteca Muzeului Transilvan din Cluj, colecțiunea Al. Mike tom. III. „Despre români" 301.

[44] Numele său adevărat a fost Ion Molnar de origine din comuna Sadu de lângă Sibiu. În urma ordinelor guvernului dânsul fu prins și trimis la Blaj, iar aici fu lipsit de preoție și tuns, din care cauză poporul l-a și numit Ion Tunsul.

În realitate însă revoluțiunea din Munții Abrudului devenise inevitabilă încă mai înainte de călătoria lui Horea la Viena în 1783. Sentimentul public al muntenilor se revoltase încă din anul 1778, când deputații comunelor Râul-Mare și Câmpeni fusese pedepsiți cu bastoane din cauză că sărmanii locuitori cercase a se plânge la guvern în contra abuzurilor și tiraniilor funcționarilor.

Încă în anul 1783 sentința Forului-dominal din Zlatna declarase, că pacea și liniștea publică în Munții Abrudului numai prin teroare se mai poate restabili. Iar de altă parte Horea, deputatul țăranilor din Albac, era considerat încă de la 1782 ca cel mai periculor agitator din Munții Abrudului, urmărit prin mai multe comitate, soții săi condamnați unii la moarte iar alții la închisoare. Așa că pentru dânsul nu mai remăsese la anul 1784 altă alternativă, decât sau să înceapă revoluțiunea, sau să fie prins și condemnat și el. Nu există așadar, nici cea mai mică exagerare în cuvintele lui Cloșca către contele Iankovits: că funcționarii domeniului umblă de doi ani de zile după dânsul și după Horea, ca să-i prindă și să-i spânzure.

Dar încată ce Horea se întoarse de la Viena, țăranii din Munții Abrudului mai făcură o ultimă încercare la guvernul din Transilvania.

Sunt memorabile în această privință cuvintele lui Cloșca către contele Inakovits.

În postul St. Petrului din anul 1784 ne spune Cloșca, dânsul dimpreună cu mai mulți oameni au luat cu sine rezoluționea, ce o adusese Horea din Viena și s-au dus la Sibiu. Cu această ocaziune guvernul le spuse, că locuitorii, cari sunt arestați pentru afacerea aceasta vor fi puși în libertate, iar dânșii să meargă acasă și să fie liniștiți, fiindcă plângerile lor se vor cerceta și decide după dreptate. De astă dată guvernul le puse un termen de 14 zile, și după trecerea acestui termen dânșii se au dus din nou la Sibiu, și guvernul le puse acum un nou termen. După ce a trecut și termenul acesta guvenrul transilvan le spuse, că a trimis toate actele lor la prefectul sau la comitele din Galda, și de aici înainte să meargă numai acolo. Dânșii s-au dus apoi la Galda, și prefectul la început le-a promis că se va interesa de cauza lor, și spre scopul acesta le-a pus mai multe termine. Dânșii au fost de trei ori la Galda și mai în urmă a fost dânsul, Cloșca și alții cinci oamenii, și de astă dată prefectul le-a spus să meargă acasă, fiindcă investigațiunea s-a terminat și din toată afacerea lor nu rezultă nimic. După ce au primit răspunsul acesta dânșii s-au dus la comisariul de rezbel din Alba-Iulia, i-au arătat rezoluțiunile, comisariul le-a citit și le-a spus, că să meargă acasă și să fie liniștiți, deoarece împăratul va veni și așa în Transilvania și atunci vor putea vorbi în persoană cu monarchul, iar ei s-au întors acasă și despre cele întâmplate au raportat comunelor Câmpeni, Cărpeniș și Râul-Mare.

Acesta fu, așadar tristul rezultat al tuturor plângerilor înaintate la Viena de la anul 1779 și până la 1784. Investigațiunea ordinată în anul 1780 se terminase, ce e drept, dar în nefavorul muntenilor.

Justiția pentru țăranii români nu mai era.

X. CONSCRIPŢIUNEA MILITARĂ

Cea mai mare agitaţiune între ţăranii români din Transilvania o provocă
conscripţiunea militară din 1784.
În anul 1761 baronul Adolf Bucow, comandantul general al Transilvaniei[45],
propuse guvernului din Viena să înfiinţeze pe lângă frontierele Transilvaniei
mai multe regimente de grăniceri, şi astfel să prelungească de-a lungul
Carpaţilor, cordonul militar, care se întindea din Dalmaţia peste Croaţia, Bănat
şi până la Porţile-de-Fier.
Împărăteasa Maria Theresia aprobă planul generalului Bucow şi în curs de
patru ani de la 1762-1766 se înfiinţară succesiv în Transilvania trei regimente de
grăniceri români şi alte două regimente de secui[46].
Acum comunele româneşti, cari primise arme, scăpară odată pentru
totdeauna de greutăţile şi mizeriile servituţii, posesorii feudali fură expropriaţi,
iar ţăranii români, din iobagi maltrataţi şi fără avere, ajunseră oameni liberi,

---

[45] Br. Adolf Nicolae Bucow general de cavalerie, fu numit în 15 februarie 1761
comandant general al Transilvaniei, în 7 mai 1762 fu însărcinat şi cu preşedinţia
guvernului transilvan şi răposă în 17 mai 1764, în etate de 54 de ani.
[46] Primul regiment de grăniceri români se întindea de-a lungul Carpaţilor Meridionali, se
începea în districtul Braşovului, trecea peste Ţara Făgăraşului, districtul Sibiului şi al
Orăştiei şi se termina în comitatul Hunedoarei. Colonelul regimentului se afla în Orlat şi
vice-colonelul în Haţeg. Iar regimentul al doilea de frăniceri români era compusă din
populaţiunea, care formează astăzi districtul Năsăudului. La înfiinţarea acestui regiment
împărăteasa Maria Theresia trimise aici mai mulţi ofiţeri italieni pentru instrucţiunea şi
organizarea grănicerilor, şi ofiţerii aceştia, oameni de aceeaşi origine cu poporul în
mijlocul căruia venise, insipraţi de suvenirile trecutului, şi ca să entuziasmeze şi mai mult
pe grăniceri, puseră nume latine la trei comune româneşti din ţinutul Năsăudului: Romuli
– Parva– Nepos – (Iar numele comunei Salva, care încă se credea a fi tot din epoca
aceasta, e mai vechi, el figurează şi în documentele sec. XVII. Archiv. N.F. XII. 429).
Tot cu această ocaziune regimentul al II românesc primi pe steagul său frumoasa deviză:
Virtus Romana Rediviva. Colonelul regimentului se afla în Năsăud, vice-colonelul în
Feldra. Al treilea regiment de grăniceri români, era un regiment de dragoni, însă din
cauză, că regimentul acesta era prea tare reslăţit prin ţară, fu redus în anul 1772, numai la
patru escadroane, şi escadroanele acestea fură încorporate la regimentul secuiesc de
cavalerie (husari). Comandanţii acestor escadroane erau în Dejani, la Dobra, la Tiuş şi la
Agribici. Regimentele grănicerilor români intrară pentru întâia oară în rezbel la anul
1779, şi de atunci încoace ele se distinseră la toate ocaziunile cu adevărată glorie
militară. La 1848-1849 însă regimentele secuieşti de frontieră făcură cauză comună cu
revoluţiunea ungurească şi după pacificarea Ungariei, guvernul din Viena nu mai află cu
cale, ca să lase pe secui şi de aci înainte în arme, şi astfel graniţa secuiască fu desfiinţată.
După ce acum frontiera orientală a Transilvaniei rămase lipsită de miliţie, guvernul
austriac fu de părere, că nici instituţiunea grănicerilor români din partea de miazăzi şi de
miazănoapte a Transilvaniei nu mai are înţeles practic, şi aşa în 1851, fură desfiinţate şi
regimentele româneşti.

proprietari de pemânt, supuşi numai autorităţilor militare, şi având o singură
obligaţiune, să apere frontierele ţării în timp de pace şi în timp de rezbel.
Starea aceasta liberă şi fericită a comunelor din frontieră deşteptă în scurt
timp o vie dorinţă şi în celelalte comune iobăgeşti, ca să primească arme şi în
loc de servicii feudale, să facă servicii militare.
Ocaziunea cea mai bună pentru comunele iogăgeşti, ca să-şi manifesteze
această dorinţă a lor, se prezentă în anul 1784.
Încă în luna lui ianuarie 1784, împăratul Iosif, în combinaţiune cu
tendinţele sale de germanizare[47] şi cu reformele, ce le avea în perspectivă,
ordonă guvernului transilvan să înscrie prelabil între grăniceri şi pe alte comune,
ce sunt aşezate lângă frontierele Transilvaniei[48].
Dar sistemul frontierei militare din Transilvania lovise adânc în interesele
claselor privilegiate. Mai multe familii nobile ungureşti fusese expropriate într-
un mod simţitor. Teritorii întregi se scosese de sub competinţa administraţiunii
civile. Autorităţile militare ale grănicerilor confundau adeseori sferele de
jurisdicţiune, şi ce e mai mult luau rolul de protectori ai iobagilor în contra
tiraniilor nobilimii. Aşa că ordinul împăratului Iosif pentru înscrierea prealabilă
remase nepublicată în Transilvania până după începerea revoluţiunii române.
În timpul acesta Horea, deputatul ţăranilor din Albac, se întorsese de la
Viena şi dânsul aruncă numaidecât scânteia revoluţiunii în masele ţăranilor.
Împăratul, zicea dânsul, a trimis un ordin în Transilvania ca toţi locuitorii ţării să
fie înscrişi ca militari, aceasta din cauză că nobilimea nu voieşte să respecteze
ordinele monarchului pentru uşurarea ţăranilor, şi dânsul are hârtii de la
împăratul, că ţăranii de aici înainte să nu mai facă servicii nobililor ci numai
împăratului[49]. Agitaţiunea aceasta combinată şi executată cu multă înţelepciune

---

[47] În 11 mai 1784 împăratul Iosif decretă limba germană ca limbă oficială în Ungaria şi
Transilvania în locul limbii latine, care mai rămase în uz numai în Polonia, în Ungaria şi
în Transilvania. Despre limba ungurească împăratul se exprimă astfel: Si Hungara
vernecula in eodem Nostro Hungariae Regno Partibusque illi adnexis Magno item
Transylvaniae Principatu communis foret, posset equidem tunc in ipsis etiam
pertractandis publicis negotiis illius usus fleri, ast notum est, Germanicam, Illyricam cum
multiplicibus illius Dialectis, item Valachicam adeo perinde in usu esse ut Hungarica pro
communi lingua haberi omnino nequeat. Ord. Împ. Iosif, 11 mai 1784.
[48] Ihro k.k. Mahestät ... von Allerhöchst dero unermüdeten Sorgfalt für die Sicherheit
dieses Landes, und für die Wolhfahrt Ihrer Unterhanen bewogen durch ein unterm 31
ianuar dieses 1784 Jahres au dieses königliche Gubernium erlassenes Allerhöchstes Hof-
Decret die Conscription einiger von Ihro Majestät selbst bestimmten an die Gnzen dieses
Grossfürstenhums stossender Ortschaften, Gründe und Gemeinden Allergnädigst
anzuordnen geruht haben. Ord. guv. trans. nov. 1784. – Hurmuzachi afirmă în
Fragmentele sale (II.215) dar fără să indice vreo sorginte anumită, că guvernul din Viena
ar fi voit în timpul acesta să înfiinţeze încă două regimente de grăniceri români. Dar în
actele, cari se raportă la turburările conscripţiunii din 1784 noi nu am aflat nici cea mai
mică amintire despre această intenţiune a guvernului.
[49] Der Horre unser Capitain ... hat eine Schrift von Kaiser, vermög derer man nicht den
Grundherrschaften mehr, sondern dem Monarchen allein dinen solle, Indem er der Horre

provocă numaidecât serioase turburări în mecanismul feudalităţii transilvane. Faima se lăţi repede în comunele iobăgeşti, că împăratul voieşte să militarizeze întreaga ţară[50], şi o mulţime de ţărani din comitatul Albei şi al Hunedoarei începură să alerge numaidecât la ofiţerii din Alba-Iulia şi din Haţeg; ca să ceară arme, să se înscrie ca militari.

Începutul mişcării îl făcură ţăranii români din comuna Hăpria în comitatul Albei-de-Jos. Anume în luna lui iulie 1784 ţăranii români din comuna Hăpria trimiseră 10 deputaţi la comisariul de rezbel, Ortmayer, din Alba-Iulia, şi cerură, ca locuitorii comunei să fie înscrişi ca militari. Comisariul Ortmayer se arătă favorabil acestei dorinţe şi invită pe deputaţii comunei Hăpria să se prezinte din nou la o zi anumită, când le va comunica şi răspunsul comandantului general din Sibiu. peste puţine zile sosi ordinul baronului Preisz, a comandantului general din Sibiu, ordin, prin care comisariul Ortmayer era invitat să însccrie ca militari pe locuitorii comunei Hăpria dimpreună cu toate familiile şi cu toate pământurile lor, dar totodată să le declare, că dânşii să fie cu ascultare faţă cu domnii lor pământeşti până va urma deciziunea definitivă a monarchului. În fine, zicea br. Preisz, că dacă se vor prezenta şi alţi locuitori din alte comune, dânsul să procedeze tot în modul acesta. La termenul fixat deputaţii ţăranilor din Hăpria se înfăţişară din nou la Alba-Iulia. Comisariul Ortmayer, îi invită să vină în ziua următoare dimpreună cu toţi locuitorii şi cu preotul comunei, şi de astă dată ei fură înscrişi ca militari.

Acum începutul era făcut, şi faima despre cele întâmplate se răspândi repede în comunele vecine în Henig, în Straja, în Dumitra şi Vingard. Ţăranii din comunele aceste trimiseră şi dânşii deputaţi la Alba-Iulia. Comisariul Ortmayer îi înscrise şi pe locuitorii aceştia şi totodată le declară verbal, că dânsul are ordin precis de la comandantul general, ca să înscrie pe toţi locuitorii, cari se vor prezenta de bună voie[51].

Acum perspectiva unei noi stări sociale era deschisă pentru ţărani, şi entuziasmul de miilitarizare începu a se extinde cu rapiditate tot mai mare.

Pe lângă iobagii din comitatul Albei începură să alerge cu mulţimea la Alba-Iulia şi ţăranii din ţinuturile vecine, din comitatul Cetăţii-de-Baltă, al Turzii, al Hunedoarei şi Zarandului. Nimeni nu mai voia să fie iobag şi vechea iubire pentru viaţa de arme începu a se manifesta din nou în ţăranul român.

---

selbst bey Ihro Mayestät gewesen, und ... habe der Kaiser befohlen das wir so, wie dar ganze Landzu Soldaten conscribirt werden solten. Ţeranii din Zarand către oculistul I. Molnar, 17 novembre 1784.

[50] dass Euer Majestät Willens seyem alle Inwohner des Landes conscribiren zu lassen. Canc. aul. 23 septembrie 1784.

[51] Tot asemenea certifică şi protopopul român din Alba-Iulia Tiron Dragoş: Infra scriptus testor super eo quod Magnificus D. Bellicus Commissarius mihi coram praefata sua Dominatione personaliter constituto, ordines Consilii Bellici, accepise declaraverit, nimirum ut quicunque militiae nomen dare voluerit, atque huc eo fine appulerit, suscipiatur et conscribatur, etc. A. Carolinae d. 22 Aug. 1784. Tyron Dragosy mp. Districtus Albensis Archidiaconus.

Comisariul Ortmayer văzând că numărul ţăranilor, cari se prezintă la Alba-Iulia ca să ceară arme, creşte din zi în zi tot mai tare, deschise acum un birou separat pentru operaţiunile conscripţiunii, birou în care pe lângă personalul său militar mai lucrau ziua şi noaptea încă 6 preoţi români dimpreună cu ficiorii lor. Şi când nici personalul acesta nu mai era suficient, ca să înscrie mulţimea cea mare a ţăranilor, cari se înfăţişau pe fiecare zi, comisariul Ortmayer împărţi formulare pe la comune şi le invită să facă conscripţiunea acasă cu preoţii, cu primarii şi juraţii şi s-o aducă gata la Alba-Iulia. Şi urmarea fu, că ţăranii parte plecau de-a dreptul al Alba-Iulia, ca să facă înscrierea acolo, parte se înscriau pe acasă cu preoţii şi cu învăţătorii lor.

Peste tot agitaţiunea pentru militarizare se răspândi în ţară cu atâta rapiditate, încât în timp de 4 săptmâni de la jumătatea lunii lui iulie şi până la jumătatea lunii lui august, se înscriseră la Alba-Iulia[52], comune din comitatul Albei, al Turzii, al Zarandului şi al Cetăţii-de-Baltă.

În scurt timp, spiritul de militarizare începu să cuprindă şi pe iobagii saşi. Generalul Pfefferkorn se întâlni la Sâncel cu o trupă de iobagi, în număr de vreo sută de inşi români şi saşi, din comuna Boian, cari mergeau la Alba-Iulia să se înscrie ca militari. Întrebaţi de generalul Pfefferkorn unde merg şi ce voiesc, iobagii saşi îi răspunseră că dânşii voiesc să se facă militari din cauză că administratorul domnului feudal îi tratează într-un mod cu totul neuman, mai mulţi iobagi au murit din cauza bătăilor, iar pe unul, ziceau dânşii îl înmormântează poate astăzi.

Tot în acelaşi timp se ivi o asemenea mişcare şi în Ţara Haţegului. Aici începutul îl făcură ţăranii români din comuna Gonţaga. Dânşii se prezentară la vice-colonelul Karp[53] din Haţeg, şi cerură să fie înscrişi ca militari.

---

[52] Alba-Iulia (Bălgrad, Weissenburg, Karlsburg, Gyula-Fehérvár) aşezaţi la poalele munţilor în partea de apus a Transilvaniei, pe ţărmul drept al râului Ampoi, era în timpurile mai vechi reşedinţa principilor transilvani şi a mitropolitului român. din care cauză archiepiscopul din Blaj poartă şi astăzi titlul de mitropolit al Albei-Iulii. iar după trecerea Transilvaniei sub domnia casei austriace Alba-Iulia fu destinată ca reşedinţă a guvernului transilvan (Resolutio c.r. Alvincziana, 21), dar din diferite motive politice, guvernul fu strămutat mai târziu din Alba Iulia la Sibiu şi din Sibiu la Cluj. Împăratul Carol VI adause noi fortificaţiuni la cetatea Albei-Iulii (1715-1735) şi după numele său s-a şi numit apoi Alba Carolina. Iar pe şesul, care se întinde între Alba-Iulia şi Partoş, se afla în epoca romană cetatea Apulum fundată de împ. Marcu Aureliu (161-180) şi ruinele acestui municipiu, strade regulate, edificii cu ziduri înalte încă până la 6 urme. zac şi astăzi acoperite de iarbă, luptându-se adeseori cu plugul ţăranilor. Apulul era capitala unei provincii deosebite (provincia Apulensis), aici se aflâ cuartirul general (praetorium) al Legiunii XIII Gemine, care fu destinată pentru paza Daciei, aici era arsenalul, biserica, cancelaria şi archivele legiunii şi aici se afla un director financiar (Procurator Augusti). A se vedea **Archiv** f. sieb. Landeskunde N.F. XII. 147. 162. XIII. 283.

[53] George Andrei Karp din Mediaş servi în I-ul regiment român de frontieră de la înfiinţarea acestui regiment (1762) şi până la anul 1878. În 1783 Karp înaintă la rangul de locotenent-colonel, iar în 1787 fu pensionat cu caracter de colonel şi reposă în 1800, în etate de 82 de ani. **Archiv**. f. sieb. Landeskunde N.F. XVI. 558.

După țăranii din Gonțaga urmară locuitorii din comunele Vâlcelele-Bune, Vâlcelele-Rele, Boșorog, Bătălar, Valea Sân-Georgiului, Ohaba, Ocolișul-Mic, Titid, Sântă-Halm, Plopi și din alte comune. Vice-colonelului Karp îi înscrise și pe aceștia[54] și cu această ocaziune locuitorii din Valea Sân-Georgiului se plânseră la vice-colonelul Karp, că nobilul George Varadi îi silește să-i facă câte 6 zile de servicii pe săptămână, iar nobilul Adam Szabo tot din comuna Valea Sân-Georgiului le-a publicat, că pe viitor fiecare individ să-i facă 4 zile de lucru pe săptămână, pe când mai înainte, ziceau țăranii, câte patru zile pe săptămână avea să facă numai capul de familie.

Dar înscrierile întâmplate la Alba-Iulia și la Hațeg complicară și mai mult situațiunea. Comunele iobăgești îndată după înscriere începură să denege nobililor orice servicii și orice taxe feudale.

Chiar și plutașii din comuna Partoș[55] cari se înscrisese și dânșii ca militari se puseră numai decât în stare de libertate și nu mai voiră să transporte sarea statului în Ungaria.

Acum țăranii înscriși se considerau peste tot locul liberi de iobăgie. Nu mai voiau să arete nici încredere, nici supunere față cu domnii lor și cu funcționarii comitatului.

În bucuria lor, că au scăpat de servitute și că domnii pământeni au ajuns acum pe mâna iobagilor, mai multe trupe de țărani, întorcându-se de la Alba-Iulia, legau câte o cârpă roșie în vârful unei prăjini și treceau cu steaguri către casă. De altă parte țăranii începură imediat după conscripțiune să vorbească peste tot locul în public, că pământurile iobăgești au să fie ale lor, că vor împărți și moșiile domnilor feudali, că nu vor mai domni nobilii peste dânșii, ci dânșii peste nobili, că vor tăia și extermina toată nobilimea ungurească îndată ce vor căpăta arme în mână. Între alții un țeran din Ilia cu numele Iosif Buda se exprimă astfel către un nobil ungur: „Acum ați gătat-o și voi ungurilor, vi se iau moșiile și ni le dau nouă, iar peste 15 zile căpătăm și arme și atunci vă tăiăm pe toți ungurii". Iar alt țăran cu numele Ion Lupaș din comuna Săcămaș, zise tot către același nobil: „După Sân-Mihai căpătăm arme și apoi nici o zi mai mult nu facem slujbe, dar să căpătăm odată arme, că apoi tăiăm capurile ungurilor ca napii".

Amenințări de natura aceasta se iveau peste tot locul și comitele Hunedoarei, br. Bornemisza scrise în 23 august guvernului transilvan, că țăranii vorbesc pe față, în public și pretutindinea de începerea uciderilor, jafurilor și aprinderilor, că funcționarii nu-și mai pot împlini funcțiunile lor, perceptorii nu mai știu cum să strângă contribuțiunea, cu un cuvânt, zicea dânsul, siguranța

[54] Subprefectul Nicolae Puy scrie în august 1784 baronul Bornemisza, comitelui din Deva, că vice-colonelul Karp i-a zis: „dacă trebuie să-ți spun, ceea ce am tăcut până acum, iată îți delcar, că eu am instrucțiuni pentru conscripțiune, în ce privește ținutul acesta, aici încă trebuie să fie ca în Bohemia".

[55] Comuna Partoș (Maros-Porto) așezată pe țărmul drept al Mureșului în apropiere de Alba-Iulia. În epoca romană teritoriul acestei comune se ținea de municipiul Apulum și atunci încă se afla aici un collegium nautarum, sau corporațiune de plutași. **Archiv.**, f. sieb. Landeskunde, N.F. XII. 118. XIII. 299.

publică a ajuns în așa stare, încât de nu se vor lua măsuri la timp, din o mică scânteie se va aprinde un mare incendiu.

Direcțiunea mișcării era întru adevăr revoluționară.

Nobilimea ungurească, văzând acum entuziasmul iobagilor pentru libertate, renitențele și amenințările lor. dorul ce-i cuprinsese să ajungă proprietari de pământ, și de altă parte temându-se ca răul să nu ia proporțiuni și mai mari, începu după sistemul puterii feudale, să închidă, să pedepsească, să scoată de pe moșii pe corifeii iobagilor sau pe aceia, cari denegau serviciile feudale. Anume țăranii din comuna Sânt-Halm se plânseră la vice-colonelul Karp, că nobilul Francisc Măcicaș[56] a pus în fier pe doi iobagi, pe George Ignat cel bătrân și pe George Ignat cel tânăr, din cauză, că locuitorii comunei au fost la Hațeg, ca să ceară arme că tot dânsul a luat vitele și bucatele de la doi jeleri[57], cari se înscrise ca militari, iar pe femeile și copii lor i-a scos afară din sat. Afară de aceea, se mai plângeau țăranii, că nobilul Măcicaș voiește să pedepsească pe toți locuitorii comunei cu câte 50 de bastoane, să-i pună în fier și să-i trimită în închisorile de la Deva, iar administratorul acestui nobil, le-a zis în bătaie de joc: că poate apoi să vine împăratul și să-i scape din închisoare.

În unele locuri iritațiunea născută între țărani și nobili în urma conscripțiunii, ajunse până la acte de violență.

Așa se întâmplă, că niște țărani din Clopotiva prinseră în munți pe nobilul Nandra și-l uciseră, iar sub-prefectul Herța călătorind, în ținutul Jiului, fu pușcat noaptea prin cap când dormea, și-l găsiră numai a doua zi mort în locul unde se culcase.

Situațiunea era destul de gravă și guvernul transilvan o complică și mai mult.

[56] Familia Macskasi (de Măcicaș) trecută la catolicism pe la anul 1435 descinde din o veche familie de chinezi români, din districtul Caransebeșului. **Pesty**, Krassó Vámegye III. 328. 1428. Nos Sigismundus ... Attendentes Laude digna seruitia Fidelium nostrorum condam Romani fily Kosztae et Michaelis fily Farcasde Macskas Districtus nostri Sebesiensis ... cum inter nostros et ... Turcos (sub castro Galambocz) longa certaminis pugna commissa fuisset, praefati Roman et Michael, ut viri laudandae agilitatis inter ceteros nostrae aciei strenui pugnatores grata servitia exhibuerunt nostrae Majestati. In quo quidem conflictu yedem Roman et Michael extiterunt interempti. – Ibid. 336. 1431. Quod fidelis noster Nicolaus filius Kosztae, fily condam Romani de Macskas districtus nostri Sebesiensis suo necnon ejusdem Koszta Patris, ac Petri, Roman, Demetry et Sztojae carnalium, Item Nicolay, Iwan, Lucae, Michaelis et Ladislai filiorum Dionisy, praeterea Ladislai, Michaelis, et Zachariae filiorum Michaelis ac Nicolae fily Farkas, caeterum Sorbani, Demetry et Ladislai filiorum Andrae de dicta Macskás Patruelium et Condivisionalium fratrum suorum nominibus et in personis Maiestatis nostrae veniens in praesentiam. – Despre chineziatul, Măcicășeștilor, Cf. Ibid. 395. – Pesty, A Ször. Bánság, II. 252. III. 66, 68, 70.

[57] Jeleriu, inquilinus, termin feudal în Transilvania, însemnează locuitor așezat pe proprietatea unui nobil. Condițiunea jelerilor era mult mai inferioară ca a iobagilor, fiindcă de regulă, obligațiunile lor se bazau numai pe un simplu contract.

Br. Brukenthal, guvernatoriul Transilvaniei văzând că înscrierea se începuse din partea armatei fără de ştirea guvernului, că turburările iau din ce în ce un caracter tot mai serios, se decise să declare întreaga conscripţiune fără valoare şi să invite pe ţărani, ca să continue serviciile iobăgeşti.

Spre scopul acesta br. Brukenthal trimise pe Ştefan Halmágyi judele regesc din Târgul-Mureşului, ca să meargă la faţa locului, unde se ivise turburările, şi să publice ţăranilor, că înscrierile s-au făcut fără de ştirea împăratului şi prin urmare nu au nici o valoare şi nimeni să nu se ţină de ele, că iobagii să facă şai de aici înainte servicii domnilor săi, să le plătească dările şi taxele cu cari le sunt datori. Despre măsura aceasta guvernul informă numaidecât şi pe br. Preisz şi-l rugă totodată să facă dispoziţiuni, ca să înceteze toate lucrările conscripţiunii.

Dar br. Preisz răspunse în termeni plini de inocenţă, că dânsul a fost ce e drept informat despre cererea, care o făcuse iobagii din Hăpria dar nu are nici o cunoştinţă despre înscrierea celorlalte comune, însă fiindcă ştie, că ţăranii foarte uşor pot să fie seduşi la dizordini şi turburări, din această cauză a invitat pe comisariul din Alba-Iulia să declare ţăranilor, ca să fie cu ascultare şi cu supunere faţă de domnii lor; tot asemenea a dat ordin comandantului din Alba-Iulia şi celorlalţi ofiţeri din graniţă să înceteze cu toate lucrările conscripţiunii şi dacă va fi undeva de lipsă pentru conservarea ordinii să trimită forţa armată necesară şi să dea mâna de ajutor comisariului Halmágyi ca să poată îndeplini misiunea cu care este însărcinată.

Comisariul Halmágyi plecă numaidecât în comitatul Albei[58], şi în rapoartele sale, dânsul făcu cunoscut guvernului, că la Alba-Iulia s-a întâlnit cu o trupă de 200-300 de iobagi, cari venise acolo să ceară arme. Dânsul a chemat înaintea sa pe iobagii aceştia şi în prezenţa comandantului fortăreţii şi a mai multor ofiţeri le-a făcut cunoscut, că conscripţiunea s-a început fără voia comandantuluui general, fără voia guvernului, şi fără ordinul împăratului, că întreaga conscripţiune nu are nici o valoare, iobagii să meargă acasă, să asculte de funcţionarii comitatului, să-şi împlinească obligaţiunile feudale, căci altcum vor fi siliţi cu forţă armată, iar dacă dânşii au vreo plângere în contra cuiva, să ceară a li se face dreptate de către autorităţile comitatului, apoi a invitat pe ţărani, că cele auzite aici să le comunice şi la alţii, pe cari-i vor întâlni pe drum, cum şi iobagilor, cari au rămas acasă; iar în ziua următoare a chemat la Alba-Iulia câte 7 deputaţi din comunele vecine dimpreună cu preoţii lor, şi cu cuvinte blânde i-a invitat să rămână liniştiţi; în fine a făcut dispoziţiuni, că ţăranii, cari nu vor asculta de ordinul acesta şi vor cere să meargă în mase la Alba-Iulia, să fie respinşi cu blândeţe pe la poduri şi pe la vaduri. iar în ultimul său raport, comisariul Halmágyi exprimă speranţa, că în scurt timp poporul se va linişti cu totul, şi fiindcă scopul misiunii sale este ajuns, aşa dânsul a şi plecat la Târgul-Mureşului, la locul funcţiunii sale.

Tot asemenea fură trimişi comisari civili şi în comitatul Hunedoarei.

[58] După „Ziarul revoluţiunii lui Horea" dimpreună cu cancelistul guvernului Motoc (din Săscior).

Comitatul Hunedoarei în înţelegere cu vice-colonelul Karp, trimise în 6 septembrie pe Francisc Bodea şi pe Andrei Zejk, însoţiţi de trupe militare, ca să publice ţăranilor de pe valea Streiului şi de pe valea Mureşului din sus de Deva, pe unde renitenţa poporului se arăta mai mare, că înscrierile s-au făcut fără de ştirea împăratului, iobagii să fie şi de aici înainte cu supunere faţă cu autorităţile comitatului, să presteze serviciile iobăgeşti, să plătească contribuţiunea, să suporte sarcinile publice, să renunţe de a mai cere arme, iar dacă au vreo plângere întemeiată, să meargă înaintea autorităţilor comitatului şi să ceară să li se facă dreptate.

Episcopul ortodox Gedeon Nichitici[59], care se instalase la Sibiu, numai cu puţine zile mai înainte de începerea acestor mişcări, scrise şi dânsul preoţilor din Zarand să-şi dea toată silinţa, ca să liniştească poporul turburat, şi să-l înduplece a presta şi de aci înainte serviciile iobăgeşti.

În fine guvernul ordonă comitatului Hunedoarei să prindă pe autorii şi corifeii turburărilor, să-i tragă înaintea judecăţii, dar sentinţele înainte de publicare să le comunice guvernului.

Aşa era epoca în Transilvania. Guvernul, în loc de a cugeta serios la uşurarea poziţiunii iobagilor, căci timp de pierdut nu mai era, dânsul din contra, tot mai era de credinţă, că prin comisari şi prin sentinţe severe, va putea să convingă pe ţărani, că privilegiile nobilimii sunt nealterabile şi că iobăgia oricât de grea, este singura soartă menită pentru ei.

Dar publicaţiunea ce se făcu ţăranilor, ca să continue şi de aici înainte serviciile iobăgeşti, irită şi mai mult spiritele lor.

Iobagul se înstrăinase prea mult de domnul, de asupritoriul său. El ştia prea bine ce soartă are să aştepte în iobăgie, şi iobăgie era pentru el o oroare. Plânsorile ţăranului considerate totdeauna ca ilegale şi nedrepte zăceau de un şir lung de ani nerezolvate la comitate şi la guvern, şi chiar cercetările, cari se făcuse în timpul acestor turburări, nici acele nu reuşiră în favorul ţăranilor.

Aşa că iobagul înşelat prea de multe ori, perduse toată încrederea în nobilime şi în autorităţile Transilvaniei, se stinsese în el ori ce speranţă, ca să poată afla justiţia la comitat sau guvern. Iar de altă parte spiritul de libertate entuziasmase prea mult inima lui, profesiunea de arme i se părea mai nobilă, şi-i oferea totodată un vast câmp pentru ideile şi ambiţiunile lui. Aşa că ţăranii aproape peste tot locul unde li se făcu publicaţiunea, răspunseră că, ei nu pot crede că conscripţiunea se ar fi făcut fără de voia împăratului, fiindcă atunci, ziceau dânşii, ofiţerii cari au făcut-o ar fi fost pedepsiţi, dar aceasta nu s-a întâmplat şi aşa conscripţiunea trebuie să fie bună, că ei afară de împăratul, nu vor asculta de nimeni, nici de domnii feudali, nici de funcţionarii comitatului, ci mai bine vor emigra în Ţara Românească.

[59] Gedeon Nikitich mai înainte archimandrit al mănăstirii Şişatovaţ din diecesa Sirmiului, fu numit în 6 novembre 1783 episcop al românilor ortodocşi din Transilvania, şi fu instalat la Sibiu în 12 iulie 1784 (Ord. guv. trans. 5899 din 1784). Dânsul răposă la Reşinari în 1788.

Acestea erau argumentele ţăranilor, şi dânşii credeau din contră, că revocarea conscripţiunii nu este cu voia împăratului, ci numai rezultatul influenţei şi intrigilor nobilimii. Ei tot mai aveau speranţă, că vor căpăta arme, şi în această credinţă îi întări şi mai mult atitudinea spectativă a armatei, care din partea sa se ferea peste tot locul, să declare ţăranilor, că conscripţiunea ar fi fără valoare. Şi aşa se întâmplă, că iobagii din Ilia plecară din nou la Alba-Iulia, ca să ceară arme, şi conscripţiunea se începu din nou în fortăreaţa Devei prin un cetăţean, şi în Şoimuş prin un funcţionar de saline.

În unele locuri ţăranii promiseră la început, că vor asculta de domnii lor şi în scurt timp se întoarseră iarăşi.

Aşa se întâmplă cu locuitorii din comuna Cigmău. Aceştia mai întâi declarară în faţa comisiunii, că se vor supune, iar în ziua următoare se uniră cu locuitorii din comuna Acmar şi strigară în târgul de la Orăştie, că ei nu cred în publicaţiunea comisarilor, că rămân şi de aci înainte pe lângă conscripţiune şi vor trimite deputaţi la împăratul în Viena, cum au făcut şi locuitorii din Acmar.

Iar în alte locuri ţăranii văzându-şi acum speranţele lor nimicite şi de altă parte iritaţi prin provocaţiunile nobilimii, începură să ameninţe, că vor face revoluţiune şi vor extermina pe toţi nobilii şi pe toţi ungurii.

Anume un ţăran din comuna Tuscia, cu numele Todosie Tomescu, întorcându-se de la târgul Haţegului şi trecând prin comuna Fărcădia, strigă înaintea mai multor oameni: „noi ne-am temut până acuma numai de neputinţa ungurilor, dar mai întâi să-i stingem pe unguri, că apoi pe nemţi nici că-i luăm în seamă". Iar George Pădureanu din comuna Ţelna zise către un nobil ungur: „Vom cerca noi şi alta, că până nu vom speria pe domni n-a fi bine de noi".

Tendinţele revoluţionare se manifestau în toate părţile.

În unele locuri ţăranii începură să declare în public: că ţara asta e ţara românilor şi nu-i a ungurilor, că dacă vor căpăta ei arme în mână, vor alunga de pe pământurile lor pe unguri şi pe domnii feudali[60].

Anume ţăranul Florea Cosma din comuna Gârbău, zise către nobilul Szent Pali: „E de jaba jupâne, pe voi pe nemeşi, pe domni şi pe unguri, ar trebui să vă scoată tot cu balegi din sat şi din ţara asta, că ţara asta e a noastră, a voastră e ţara ungurească, şi în scurtă vreme vă şi scoatem noi de aici"[61]. Iar Ion Ispas din Corna zise către un alt nobil ungur: „vom vedea noi în scurtă vreme ce vor mai avea ungurii aici, noi acuşi vom începe să măsurăm pământurile cu stânjinul".

„Ţara asta-i ţara noastră" era singura suvenire ce mai rămăsese ţăranilor români din tot trecutul lor politic. Oricât de apăsaţi şi umiliţi, dar în inima lor însă trăise totdeauna credinţa, că Ardealul e ţara românilor. Şi această obscură reminiscenţă se strecurase cu ţăranul român prin toţi seculii, fiindcă exprima

[60] Quod publico e rumore audiverimus eo ex Principio et motivo Valachos Albam Carolinam ivisse, et arma violenter petiise, quod Regnum non Hungarorum, sed Valachorum esset, consequenter Hungaros et Dominos suos terrestres ejecturi sint e pripriis suis Possessionibus, etc. Certificatul asesorilor I. Veress, St. Bessenyei şi Lad. Isak. Bucerdea-Vinoasă, 13 septembrie 1784, Archiva c. Iankovits.

[61] Archiva c. Iankovits no. 337.

epoca sa cea fericită, bunăstarea materială de o dată, timpul când el fusese proprietar de pământ"[62].

Iar în Ţara Haţegului, ţăranii începură a se exprima în public, că dacă nu le va succede să-şi capete libertatea vor cerca ei să se libereze prin revoluţiune cu ucideri şi cu devastări, că vor întrebuinţa forţa şi în contra împăratului, se vor retrage în munţi şi de aici vor năvăli asupra ţării, şi de nu vor căpăta arme la târgul Haţegului din 26 aug., vor începe ei atunci să-şi realizeze planurile lor. Aşa că vice-colonelul Karp, ca să prevină turburările, ce se puteau întâmpla cu această ocaziune, se văzu silit să contragă la Haţeg un număr mai însemnat de soldaţi. Iar ţăranii din Zarand strigară în piaţa oraşului Brad, cu ocaziunea unui târg de septămână, „că dânşii se vor duce la vice-colonelul karp în Haţeg, fiindcă le-a promis, că peste 8 zile le dă arme, şi dacă nu le va da arme, vor scoate pe Karp din casă afară şi-l vor ucide, apoi vor merge la Sibiu şi vor cere arme de la comanda generală, şi dacă nu vor căpăta arme nici de acolo, se vor duce la împăratul Iosif al II în Viena, şi dacă nu vor dobândi arme nici de la împăratul Iosif, atunci naţiunea românească va începe să lucreze şi altmintrelea, românii se vor libera singuri pentru totdeauna şi vor da de lucru şi împăratului". Cuvinte grele pentru o epocă, în care teroarea era singura lege pentru iobagiul nemulţumit, dar şi el, afară de o mizeră viaţă, nu mai avea ce să piardă. Tot asemenea şi ţăranii din Slivaşul-de-Jos declarară în faţa comisiunii, care le făcu publicaţiunea, „că dacă împăratul nu voieşte să le dea arme, vor căpeta ei destule de la alte puteri". Iar ţăranul Mihai Breteanu, din comuna Ostrov, strigă în târgul Sânta-Măriei când li se făcu publicaţiunea (20 sept. 1784): „Nouă ne

[62] Sub raportul etnografic, Transilvania şi părţile orientale ale Ungariei reprezintă un teritoriu românesc. După recensemântul făcut în a. 1870, elementul român de peste Carpaţi posedă o majoritate absolută în 20 de comitate, pe când elementul unguresc în toată Ungaria şi Transilvania, are o majoritate absolută numai în 29 de comitate. Exprimând cifra populaţiunii române în procente, comitatele cu majoritate absolută română sunt următoarele:

1. Năsăud	99.10 %	11. Dobâca	79.19 %
2. Zarand	96.45 %	12. Solnocul-Interior	78.27 %
3. Hunedoara	94.13 %	13. Turda	66.50 %
4. Făgăraş	93.63 %	14. Arad	63.90 %
5. Chioar	90.11 %	15. Solnocul-de-Mijloc	59.85 %
6. Orăştie	86.05 %	16. Cluj	57.86 %
7. Alba-de-Jos	83.59 %	17. Sibiu	57.80 %
8. Caraş	81.24 %	18. Nocrigul	57.77 %
9. Mercurea	79.45 %	19. Cetatea-de-Baltă	55.24 %
10. Sebeş	79.27 %	20. Alba-de-Sus	53.85 %

În majoritatea relativă faţă cu celelalte naţionalităţi se află elementul român în comitatul Braşovului cu 44% şi în comitatul Timişoarei 42%. Peste tot aşadar românii de peste Carpaţi aveau la anul 1870 o majoritate etnică în 22 comitate, în cari de altmintrelea nu sunt cuprinse comitatele Satmarul, Bihorul, Maramureşul, Crasna, Mediaş, Sighişoara, Cincul-Mare şi Cohalmul, cu o populaţiune considerabilă română. A se vedea **Keleti K.**, Hazánk és népe. Ed. II. 79.

plac poruncile înălţatului împărat şi voim să le urmăm până la cea din urmă picătură de sânge, dar fiindcă domnii nu ascultă de poruncile împăratului, nici noi nu ne putem ţine de ele“.

Cei mai renitenţi însă se arătară ţăranii din comuna Măceu. Ei alungară din sat pe sub-prefect, pe soldaţi şi pe primarii domneşti, şi cerură ajutor de la comunele vecine Ocolişul-Mic şi Vâlcelele-Bune pentru cazul când va merge cineva asupra lor, puseră sentinele pe trei dealuri ca să le dea de ştire de se va întâmpla ceva, şi în tot timpul acesta nu permiseră nici unui locuitor ca să părăsească satul. Perturbaţiunea era generală pe valea Streiului şi pe valea Mureşului. Ţăranii începuse să ţină conferinţe secrete, corespondenţa între dânşii curgea ziua şi noaptea. Şi cât de serioase erau planurile lor se vede din cuvintele gornicului Iosif Trifan din Certeju: „Vai de mine domnule, zise dânsul către un nobil ungur, dacă Dumnezeu nu va împiedica cumva lucrurile acestea, nu mai e speranţă de bine, m-am întâlnit cu primariul din Cămărzineşti şi mi-a spus, că dânsul încă e cu cei conspiraţi“.

Nobilimea ungurească se vedea ameninţată de o revoluţiune, pericului se părea cu totul aproape, dar nimeni nu putea şti de unde are să izbucnească focul. Şi în astfel de grele împrejurări comitatul Hunedoarei ceru de la guvernul transilvan să mijlocească a se trimite acolo pentru timpul de iarnă încă patru companii de infanterie şi o diviziune de cavalerie, dar nu soldaţi grăniceri, zicea comitatul, fiindcă aceştia sunt români şi cu dânşii nu se poate ajunge scopul.

Br. Brukenthal însă primise rapoarte contradictorii despre turburările cari se manifestau în comitatul Hunedoarei şi al Zarandului. Şi din această cauză trimise în luna lui octobre pe secretariatul Ştefan Costa[63] să se informeze la faţa locului despre adevărata stare a lucrurilor şi pe sub mână să cerceteze dacă există sau nu ceva pericul pentru siguranţa publică. Dar secretariul Costa nu putu să pătrundă adevărata situaţiune. Ameninţările încetase şi conspiraţiunea începuse, ţăranii se ocupau serios cu planul unei revoluţiuni generale. Costa în credinţă, că poporul s-a liniştit informă peste puţine zile pe br. Brukenthal că mişcările ce existase mai înainte în Ţara Haţegului şi în părţile dincoace de Mureş s-au calmat aproape peste tot locul, iar despre starea lucrurilor din Zarand nu a putut să afle nimic cu siguranţă. Br. Brukenthal consideră şi dânsul turburările ca liniştite şi în 19 octobre ordonă comitatului Hunedoara, că dacă a prins pe corifeii ţăranilor din Măceu, să-i ţină 8 zile în arest şi apoi să-i lase în libertate.

[63] Ştefan Costa cu predicatul de Beiuş (Belenyes) de naţionalitate român născut în Hălmagi la anul 1748, era pe la 1772 concipient, la 1784 secretar al guvernului din Sibiu, iar în 1810 îl găsim tot aici cu rangul de consilier, însă nu „consiliar de curte în Viena“ după cum afirmă răposatul Papiu (Viaţa lui Şincai, 15) înţelegând rău un pasagiu din cronica lui Şincai.

Tot asemenea fură privite lucrurile şi în Viena. Cancelaria aulică, întemeindu-se pe rapoartele br. Brukenthal supuse în 23 sept. împăratului Iosif următoarea părere: că deoarece din rapoartele guvernului şi ale comisariului Halmágyi se vede, că lucrurile încă nu au ajuns la o revoluţiune formală, şi fiindcă e speranţă, că bunele dispoziţiuni ale guvernului vor duce la rezultatul dorit, cancelaria e de părere, că autorităţile să trateze în mod mai blând cu poporul, şi la pedepse mai aspre să condamne numai pe corifei şi pe ţăranii cari vor fi comis omoruri. În fine, zice cancelaria, dacă comisariul de rezbel ar fi procedat în efectuarea conscripţiunii cu mai multă seriozitate, şi cu deosebire, dacă comandantul general ar fi avut mai multă precauţiune în distribuirea ordinelor sale, atunci poporul n-ar fi avut nici o ocaziune să mai facă excese. Cu un cuvânt, cancelaria ar fi dorit a se face o investigaţiune despre geneza acestor turburări. Dar împăratul Iosif nu mai află cu cale, ca să trimită iarăşi pe ţărani înaintea tribunalelor comitatelor, şi puse următoarea rezoluţiune pe părerea cancelariei: că deoarece lucrurile s-au liniştit să nu se mai facă nici o investigaţiune, fiindcă într-o formă au greşit şi comandantul general şi comisariul de rezbel din Alba-Iulia cum şi ţăranii, cari au căzut în astfel de idei retăcite. De altmintrelea, zice monarchul, să se ordone autorităţilor, ca să trateze în mod mai uman cu ţăranii şi să nu-i silească, ca ei să-şi schimbe poziţiunea lor.

Aşa se încheie preludiul acestei revoluţiuni, înfăţişându-ne în Transilvania un regim plin de anarchie şi de violenţe, o plebe oprimată şi dezbrăcată de toate drepturile, e epocă, în care sărmanul iobag, dacă se plângea în contra asupritporilor săi se apăra în contra despoiărilor, el se vedea pedepsit cu lungi închisori, cu moarte sau persecutat în toată viaţa.

Dar Horea, principalul autor al turburărilor din vara a. 1784 rămase de astă dată cu totul pierdut din vederea autorităţilor transilvane, iar nobilimea şi guvernul în credinţă, că ţăranii s-au liniştit. Da, se liniştise, ca după 12 zile catastrofa să înceapă cu toată vehementa.

Dar nobilimea ungurească, îndată după începerea revoluţiunii, nu lipsi să inculpe administraţiunea armatei şi în particular pe br. Preisz, pe Ortmayer şi pe Karp, că numai conscripţiune militară a fost cauza principală a acestei drame sângeroase, şi nicidecum greutatea sarcinilor iobăgeşti sau tirania domnilor feudali. În realitate, însă, cu toate agitaţiunile secrete ale lui Horea, turburările din vara a. 1784 erau numai simptomele unei stări insuportabile a ţăranilor, şi revoluţiunea din 1784 oricât de triste au fost scenele ei, se prezintă înaintea istoriei ca o consecinţă logică şi legitimă a trecutului.

„Spiritul de dizordine, zice vice-colonelul Karp într-o adresă către comandantul general, era de mult înrădăcinat în popor şi n-a putut fi excitat prin conscripţiunea militară. Toate acţiunile mele au ţintit într-acolo, ca să depărtez erupţiunea cea apropiată a turburărilor, lucru, care mi-a şi succes pe un timp destul de îndelungat. Însă dezorganizarea domnea în comitat. Nobilimea nu se

mai sfia de nimeni, opresiunea țăranilor crescu tot mai mult, plânsorile iobagilor numai arareori erau primite, dar şi atunci cercetate în mod superficial. Şi chiar petiţiunile, pe cari le predase ţăranii Maiestăţii sale împăratul şi cari fusese recomandate funcţionarilor comitatului sub titlul de „Imperiale" ca să le cerceteze şi complaneze, nici aceste nu au fost examinate cum ar fi trebuit, şi cu toate că comisiunea din vara anului trecut constatase adevărul acestor plângeri, totuşi n-a urmat nici o uşurare pentru popor, aşa că poporul a trebuit să cadă în desperaţiune şi să facă planuri desperate. Aceste şi altele multe, cari s-ar mai putea înşira, zice Karp, au pus fundamentul turburărilor, aşa că devastările şi vărsările de sânge au fost cauzate prin apăsările grele şi continue ale nobilimii, dar nicidecum prin mine".

PARTEA A II-A

REVOLUŢIUNEA LUI HOREA ÎN TRANSILVANIA ŞI UNGARIA

XI. CĂPITANII REVOLUŢIUNII

Primul căpitan al revoluţiunii era ţăranul U r s u N i c o l a sau H o r e a din Albac, iobag al statului, în etate de 54 de ani pe timpul revoluţiunii. El se trăgea din familia Nicola sau a Niculeştilor din Albac, şi adevăratul său nume era V a s i l e N i c o l a, după cum singur ne declară în testamentul său[1]. Iar numele Ursu era numai o numire secundară, ce o primise în familie, în locul numelui de botez Vasile. O datină particulară există la ţăranii din Munţii Abrudului, că adeseori părintele de familie, în locul numelui de botez dă fiului său numele de „Ursu", şi cu numele acesta figurează ţăranul în toată viaţa sa în familie şi în societate[2]. Aşa se întâmplase şi cu Vasile Nicola, căpitanul revoluţiunii din 1784. Iar numele Horea era un simplu epitet poporal, ce i-l dase muntenii pentru deosebita pasiune, ce o avea dânsul să horească[3], pentru farmecul şi puterea cântărilor sale.

Despre viaţa sa înainte de 1779, se ştie cu siguranţă numai atât, că petrecuse mai mult timp în comuna Ciucea, din comitatul Clujului, la un unchi al nevestei sale. Dar şi aici mizera soartă a ţăranului mişca inima lui. Sentinţa Forului dominal din 1783, îl inculpă, că făcuse agitaţiuni şi între jelerii statului de aici, cărora le promisese, că-i va scăpa de impozitul personal, dar n-a putut să obţină nici un rezultat. Dar ce putea oare să le ajute în epoca aceasta, călătoriile şi petiţiunile unui simplu iobag, când mulţimea imensă a ordinelor împărătesei Maria Theresia şi ale împăratului Iosif încă nu puteau să le folosească nimic? Dar mai târziu, după cum ne spune sentinţa, primariul din Albac Dumitru Todea, îl chemă şi-l aduse iarăşi în locul naşterii sale, ca să aţâţe şi pe iobagii din domeniul de sus al Zlatnei[4]. Bătrânii cari îl cunoscuse, mai spuneau despre

[1] Întreg testamentul se va comunica mai târziu.

[2] Bătrânul Ursu Coroi, din Cărpeniş, în vara anului 1879, mi-a relatat următoarele despre istoria numelui Ursu: „Aici, la noi, în Munţii Abrudului, zise dânsul, e obiceiul, că dacă-i moare unui părinte fiul încă până e mic, atunci ca să nu-i moară şi cel de al doilea, ţăranul nu-i mai zice pe numele de botez, ci-i pune singur numele Ursu. Aşa s-a întâmplat şi cu mine, zicea dânsul. Numele meu de botez este Macavei, dar tatăl meu în loc de Macavei mi-a pus numele Ursu; şi cauza pentru care se întrebuinţează numele acesta, este fiindcă ursul e puternic şi sănătos" – Această particularitate a numelui Ursu, a făcut pe toţi scriitorii moderni să creadă, că adevăratul nume al lui Horia ar fi fost Nicolae Ursu, aşa-l numeşte Ilarian (Nicolae Ursul), aşa-i zice Teleki (Nyikuláj Ursz) aşa-l traduce Szilágyi (Ursz Miklós).

[3] **Pompiliu M.**, Balade, 89. „La dânşii (la românii crişeni) horă înseamnă o melodie duioasă, o doină; de aici horesc: cânt de dor şi de jale.". – Iar numele de Flora, ce se mai atribuie lui Horea, se bazează pe o simplă confuziune cu numele lui Florea Nicola, un căpitan subaltern din Albac.

[4] Quod Providum Nicula Ursz alias Horae Possessione Nagy-Aranyos oriundum Fiscalem subditum ... in Inclitum comitatum Kolos transeuntem, ad consortis suae Patruum, ibidemque extra limites Dominii sub conditione Inqwuilinali commorantium

dânsul, şi aceasta corespunde pe deplin cu faptele, că el fusese un fel de apărător al ţăranilor pe la judecătoriile comunale din Munţii Abrudului[5].

Dotat de la natură cu multe calităţi eminente, o inteligenţă frumoasă, eloquenţă vie, înfăţişare simpatică, constant şi resolut cu inimicii ţăranilor, înavuţit totodată cu mai multe cunoştinţe practice, câştigate în viaţa sa agitată şi în călătoriile sale la Viena, Horea stăpânea pe iobagii din comunele Râul-Mare, Vidra, Câmpeni şi Bistra, şi popularitatea lui încă de pe la 1782 se părea periculoasă funcţioanrilor domeniului[6]. Dar starea sa materială era cu totul nevaforabilă. Afară de o mizeră căsuţă, mai mult colibă, care există şi astăzi în crângul Feregetului[7], Horea pe timpul revoluţiunii altă avere nu poseda, şi aceasta se explică îndeajuns prin pasiunea lui înnăscută de a se interesa mai mult de afacerile publice ale comunelor. Horea era căsătorit, pe soţia dânsului o

Fiscalium subditorum animos eo convertentem, quod, si ipsi expensae competentes administratae fuerint, in finem sit deducturus, ut a taxa capitis inquilinaris relascentur, itaque sub spe firma consequendae relaxationis adminsitratum sibi 300 aut 400 flor. summam absumentem, nil tamen proficientem, Inctus Togya Dumitru ad pares concitàndas in Dominio superiori Zalathnensi invitasset et reduxisset. – În testamentul seu Horea încă zice: „Satului Ciucea am fost dator 170 florinţi".

[5] Toate celelalte notiţe despre viaţa lui Horea înainte de revoluţiune, că ar fi fost crescut de un magnat ungur, fratele unui episcop român, preot în Câmpeni, căpitan în armată, sunt simple fabule.

[6] Dacă Horea a ştiut scrie şi ceti nu e deplin sigur. În archiva c. Iancovits se află două scrisori originale adresate de Horea către sub-prefectul George Bisztrai din Câmpeni, pe cari atât Bisztrai, cât şi nobilul Chendi le declară de „scrisorile lui Horea". Asemenea mai există un ordin al lui Horea pentru adunarea ţăranilor la Geoagiul-de-Jos. Toate actele acestea sunt scrise de aceeaşi mână, cu litere cirile, trăsuri betrâneşti şi stilul lor corespunde întru toate cu modul cum vedem că-şi exprima Horea ideile sale. Cu ocaziunea prinderii sale se mai aflară la dănsul, condei, creion, ceară roşie şi un sigiliu al său propriu. Aşa că din toate elementele acestea rezultă cu probabilitate, că dănsul ştia scrie şi ceti cu litere cirile. Tot asemenea susţine şi tradiţiunea care s-a păstrat despre Horea în familia Nicola din Albac. Dificultatea însă se prezintă când Horea în interogatoriul său declară că nu ştie nici scrie nici ceti. Însă declaraţiunile ce le făcuse Horea în cursul procesului său, trebuie cumpănite cu multă critică, fiindcă dânsul negase şi o mulţime de alte fapte, cari de altmintrelea erau pe deplin constatate. – Descrierea persoanei lui Horea, aşa după cum s-a făcut din partea armatei, e următoarea: statura de mijloc, talie mai mult subţire ca groasă, părul scurt, casnaniu deschis, musteţe aproape roşietice, faţa ovală, nasul ascuţit, umblă şi stă totdeauna drept. Portul său: suman negru pe margini cu cusături vinete, cizme încheiate pe jumătate, în timp de iarnă, un cojoc de piele, şi pe cap căciulă neagră.

[7] Casa lui Horea, construită din bârne cioplite din brad şi încheiate foarte bine, conţinea două despărţăminte, o tindă şi o cameră de locuit. Din grinda principală, unde ţăranii români scriu de ordinar anul sau numele celui ce a ridicat casa, se vede de mai mult timp tăiată o bucată măricică, pe care, după cum ne spune Szilághi, era gravat numele Nikula Ursz (Hóra-világ, 209). Astăzi casa lui Horea se află în posesiunea ţăranului Toader Bumb.

cheamă Ilina, şi avea doi copii, unul Ion în etate de 19 ani, care fu şi dânsul vice-căpitan pe timpul revoluţiunii, şi altul Luca în etate de 16 ani[8].

Al doilea căpitan al revoluţiunii şi cel mai intim amic al lui Horea era I o n C l o ş c a, iobag al statului din comuna Cărpeniş, în Munţii Abrudului, în etate de 37 de ani[9]. Adevăratul său nume era I o n O a r g ă, iar Cloşca un simplu epitet poporal dat mai mult în glumă decât în batjocură, după cum adeseori întâmpinăm astfel de numiri caracteristice în clasa ţăranilor români[10]. Curagios, inteligent şi serios, Cloşca câştigase încă de tânăr iubirea ţăranilor din comunele Cărpeniş, Abrud şi Bucium, cari în trei rânduri îl trimiseră ca deputat la Viena, şi mai întâi la a. 1779 în etate numai de 32 de ani. Relaţiunile sale materiale erau însă mai favorabile ca ale lui Horea. Cloşca poseda o casă lângă drumul ce duce de la Abrud spre Câmpeni în locul numit astăzi coasta Closteştilor[11], mai multe pământuri de arătură şi fânaţe. Pe soţia dânsului o chema Marina, pe frate-său Toader Oargă, iar pe soru-sa Achimia.

În fine, al treilea căpitan fu G e o r g e C r i ş a n, iobag al statului cin comuna Cărpeniş, în etate de 52 de ani, un ţăran înfocat, rezolut, sever şi superb, cu un exterior frumos şi impunător. Numele său adevărat era G i u r g i u

---

[8] Horea în testamentul său făcut în închisoarea sa din Alba-Iulia dă o etate mai mică copiilor săi, anume lui Ion 14 şi lui Luca 6 ani, şi aceasta a făcut-o desigur din motivul ca să nu fie urmăriţi şi ei. Însă veritatea istorică stă cu totul altmintrelea. Ion fusese şi dânsul căpitan peste o tabără întreagă, şi un martor ocular ne spune, că în timpul revoluţiunii el era în etate de 19 ani, iar în lista oficială de la începutul a. 1786, când Ion fu exilat în Banat, el a trecut în etate de 20 de ani şi căsătorit, prin urmare pe la începutul anului 1785 era în etate de 19 ani. Tot asemenea stă lucrul şi cu Luca. În registrul decedaţilor din Maerii Sibiului, Luca, la moartea sa întâmplată în a. 1839 e trecut în etate de 71 de ani, prin urmare pe timpul revoluţiunii era de 16 ani. Dar etatea de 6 ani a lui Luca nu corespunde nici cu cercetările, cari se făcuse în comitatul Bihorului, în luna lui ianuarie 1785, din cari rezultă, că soţia lui Horea de 7 ani nu mai trăia cu dânsul.

[9] Noi punem aici anii etăţii lui Cloşca după cum îi declară singur în testamentul său. Etatea aceasta se confirmă şi prin descrierea persoanei sale făcută din partea armatei, unde Cloşca e pus în etate de circa 40 de ani. Prin urmare declaraţiunea lui Cloşca din interogatoriul său, că e „cam de vreo 30 de ani" trebuie înţeleasă după limbagiul poporului, adecă etatea de 30-40 de ani. Descrierea persoanei sale făcută din partea armatei e următoarea: statură mică, îndesată, bine făcută, faţa plină, brunetă şi mai mult rotundă, părul castaniu închis, musteţe brune roşietice, vorbeşte peltic, umblă şi stă drept. Îmbrăcămintea ca a lui Horea, câteodată poartă un cojocel scurt cu lână în afară.

[10] Despre originea numelui Cloşca a auzit în Munţii Abrudului două versiuni, una, că numele acesta i-a rămas încă de când era tânăr, fiindcă în jocurile sale cu alţi copii avea mai totdeauna rolul cloştei, care-şi apăra puii în contra uliului; altă versiune, că fiind dânsul proprietariu de mine, săpa în toate părţile cercând să cuprindă teren cât se poate mai mult, din care cauză poporul l-a şi numit Cloşca.

[11] Casa lui Cloşca se află actualmente în posesiunea ţăranului Iosif Găldău, şi pe grinda principală se mai vede şi astăzi gravat cu litere cirile anul 1752.

M a r c u l de origine din comuna Vaca[12], în comitatul Zarandului, sau de pe Criş, de unde îl numiră muntenii şi Crişan. În tinereţele sale, Crişan fusese soldat în regimentul contelui Francisc Gyulai[13], după cum singur ne spune, şi aici disciplina militară înăspri şi mai mult natura sa de fier, încât el rămase cu totul nemişcat în mijlocul crâncenelor vărsări de sânge, ce le comiseră oamenii săi cu nobilii din Zarand. Crişan era şi dânsul căsătorit, şi după cum rezultă din actele prinderii sale avea un fecior cu numele Ion[14].

În timpul revoluţiunii Horea se numea c ă p i t a n u l-m a r e, umbla totdeauna însoţit de o gardă armată de 12-30 călăreţi, cei mai aleşi bărbaţi din Munţii Abrudului, era înarmat cu o puşcă şi purta o manta albă de soldat. Iar Cloşca şi Crişan umblau încinşi cu săbii şi se numeau v i c e-c ă p i t a n i.

Afară de Horea, Cloşca şi Crişan, mai apare în cele de întâi zile ale revoluţiunii încă un al p a t r u l e a c ă p i t a n, un om de o statură înaltă, în etate cam de 50 de ani, cu faţa negricioasă, purtând pe cap o chivără roşie de soldat, două pistoale la brâu şi încins cu o sabie lungă. Dar cine şi de unde era căpitanul acesta? ne-a rămas cu totul necunoscut. Horea se prezintă cu dânsul în comuna Bucium, din Munţii Abrudului (8 şi 9 nov.) şi aici căpitanul acesta anonim, singur dă ordine poporului, el vorbeşte în locul lui Horea, iar Horea îi zice căpitan, şi în unele cestiuni trimite pe ţărani să întrebe părerea dânsului[15]. Din Bucium tot Horea merge cu dânsul în comuna Muşca (9 şi 10 nov.). Aici rolul principal îl joacă ce e drept Horea, dar căpitanul anonim răpeţeşte şi înăspreşte şi mai mult ordinele lui Horea[16]. Iar din Muşca căpitanul acesta dispare, cu totul de pe teatrul revoluţiunii. El vorbea româneşte şi toţi martorii

---

[12] Capitaneus nomine Krissan György ab origine ex comitato Zarandensi possessione Vaka. Declaraţiunea 1. Al. Chendi. Abrud, 5 ianuarie 1785.

[13] Regimentul Francisc Gyulai în secolul trecut era compus aproape numai din soldaţi români.

[14] Casa lui Crişan, construită din bârne în stilul architectonic al ţăranilor din Zarand (astăzi însă foarte mult renovată) este aşezată în partea stângă a drumului ce duce de la Abrud spre Câmpeni, în locul numit Beseacăn sau coasta Dăroaei, şi se află în posesiunea strănepoatei sale Ilina, măritată George Câmpenar. Pe grinda de la intrare se mai vedea încă anul gravat cu litere cirile, 1784.

[15] ein mann mit einen rothen Soldaten Kalpag und Säbel sey auch dort (in butsum) gewesen den der Horea Capitain gennant habe. Depoziţiunea 1. Onu Costinaş din Bucium în interogatoriul făcut de c. Iancovitz. – Hora aber hat sich mit seinem Hauptmann, welcher wie schon gesaget worden, einen rothen Hussaren Kalpag auf den Kopf, und einen Säbel umgürtet hatte ... gegen Muszka gezohen ... den jedoch niemand von seinem Dorfe (Butsum) kenne ... jedoch es gewiss dass dieser anstatt des Hora immer das Wort geführet habe. Depoziţiunile 1. Toma Bugnar şi Petru Giurca din Bucium în interogatoriul făcut de c. Iancovits.

[16] dass zwar Horra die Befehle im Orte (Muska) ausgegeben, der Mann aber, der den rothen Kalpag auf dem Kopfe, einen langen hungarischen Säbel an der Seite und ein Paar Pistolen im Gürtel getragen, solche wiederholt und verschärft habe. Depoziţiunea 1. Toma Petruţa din Musca în interogatoriul făcut de c. Iancovits.

câţi l-au văzut declară, că nici dânşii şi nici alţii din comunele lor nu l-au putut cunoaşte.

Îndată însă la începutul revoluţiunii, se lăţi faima în toată nobilimea ungurească, că primul căpitan al ţăranilor răsculaţi, ar fi un străin cu numele Salis, care după ce-şi umplu sacul cu bani şi alte lucruri preţioase, trecu în Turcia sub pretext să cumpere arme şi muniţie, dar nici el nu se mai întoarse, şi nici arme nu trimise. Salis acesta, un om de o statură mică şi uscată, cu faţa lungăreaţă şi palidă, în etate de 39 de ani, era născut în Silezia prusiană, şi pentru mai multe fapte rele exilat din toate ţările Austriei. Adevăratul său nume era Ignaz Kristian Herzog, iar numele fals Iulius Ignaz Salis de Salfeld, şi în lunile lui octobre şi novembre, era urmărit din ordinul împăratului Iosif, prin toate comitatele Ungariei şi Transilvaniei, suspect fiind, că umbla să înduplece pe locuitori la emigraţiune. Împăratul decretase un premiu de 100 galbini pentru acela care va prinde pe Salis sau pe unul din emisarii săi, şi ordonase autorităţilor să-i trateze după legile marţiale, îndată ce se vor afla culpabili, că au cercat să înduplece pe locuitori la emigraţiune. Prin această singură coincidenţă a împrejurărilor, că tot timpul acesta se ridicară şi ţăranii din Transilvania, se născu faima, că Salis ar fi fost amestecat în revoluţiunea română. Dar nime nu putu să constate prezenţa acestui individ, în toată Ungaria şi în toată Transilvania, şi nici nu exista un singur indiciu că Salis ar fi avut oarecari legături cu ţăranii romani, cu cari de altmintrelea nici că se putea înţelege. Aşa că necunoscutul din Munţii Abrudului era o persoană cu totul distinctă de vagabundul Ignaz Herzog sau Salis de Salfeld[17].

XII. CONSPIRAŢIUNEA ŞI SCOPUL REVOLUŢIUNII

Revoluţiunea din 1784, se începu în urma unei conspiraţiuni.

La început planul ţăranilor români era să înceapă revoluţiunea numai în anul următor 1785, şi atunci într-o zi sau noapte anumită, să se revolteze deodată toate satele româneşti din Transilvania, şi fiecare sat să-şi ucidă pe domnii săi; iar până atunci ţăranii să-şi dea silinţa să poată căpăta arme din Alba-Iulia. În modul acesta se pregătea asupra nobilimii ungureşti, un măcel sângeros analog cu vespera siciliană din 1282 sau cu noaptea St. Bartolomeu din 1572.

[17] În mai multe scrisori şi manuscripte contimporane se aminteşte că între răsculaţii români se ar fi aflat şi un capelan al curţii, cu numele Orha (poate orga numele lui Cloşca?) un Baranyai, ofiţer destituit, un Koczy, fost vice-colonel întru un regiment românesc de frontieră, Mihai Poperski, ofiţer rusesc. Nimic de cât simple ficţiuni. Mihai Poperski sau Popescul era din principatele române (dânsul odată declară din Bucureşti şi altă dată din Iaşi), fusese locotenent în armata rusească, şi în primele zile ale revoluţiunii (2-12 nov.) dânsul se afla la contele Gyulai în comitatul Solnocului-de-Mijloc, de unde, priveghiat de autorităţile Transilvaniei, trecu peste Năsăud în Bucovina.

Dar ziua pentru începerea masacrului general, nu era fixată încă definitiv. Ţăranii din comitatul Zarandului voiau să înceapă revoluţiunea în ziua de St. Ion sau la Bobotează[18], iar ţăranii din comitatul Albei, în luna lui mai 1785[19].

Într-o petiţiune, pe care o înaintase cancelariei aulice[20] nobilii şi funcţionarii din comitatul Cetăţii-de-Baltă şi din scaunul Mureşului, dânşii expun următoarele: că prin depoziţiunile unor ţărani răsculaţi, s-a constatat, că la început, planul ţăranilor a fost să înceapă revoluţiunea în ziua de întâi a lunii lui mai 1785, iar până atunci prin emisari să comunice din sat în sat intenţiunea aceasta tuturor ţăranilor şi la ziua numită să se revolteze deodată toate satele iobăgeşti din Transilvania, şi fiecare sat să-şi ucidă pe nobilii săi. Dacă planul acesta să ar fi putut pune în execuţiune, nu suferă îndoială, că vărsările de sânge aveau să fie şi mai crâncene. Atât este ce ştim cu siguranţă despre primul proiect de revoluţiune al ţăranilor români.

Dar grija, că până la primăvara viitoare conspiraţiunea să nu fie trădată; de altă parte neliniştea, în care se afla Horea, capul conspiraţiunii, urmărit cu ordin de arestare încă de la 1782, îl siliră să înceapă imediat revoluţiunea.

Dar cum se legase între sine cei trei căpitani Horea, Cloşca şi Crişan, şi ce fel de înţelegeri avuse ei? Despre toate aceste momentoase împrejurări ale conspiraţiunii, nu găsim decât o tăcere adâncă în interogatoriile lor[21].

[18] Arhiva c. Iancovits no. 227.

[19] ut universae valachicae Possessiones inter se constituerint omnes et singulor Terrestres Dominos 10-a May 1785 nocte intempesta jugulare. Archiva com. Bihor Fasc. Hóra Pórhada. Iar comitele Făgăraşului Ahlfeld pe baza informaţiunilor din Sibiu scrie în 23 novembre: Die ganze Conspiration ist zu früh ausgebrochen. Es ware solche allgemein eingeleitet und sollte erst den 24 May jünftigen Jahres im ganzen Lande zugleich mit Ermordung aller Edelleuthe ihren Anfang nehmen.

[20] Cu data 1 Dec. 1784 no. 14953.

[21] Despre căpitanul C r i ş a n ne relatează Francisc Szilágyi următorul interesant episod întâmplat la curtea br. Antoniu Iosica din Brănişca cu puţine zile înainte de începerea revoluţiunii: „În anul 1784 pe la mijlocul lunii lui octobre, într-o zi după amiază, când br. Antoniu Iosica se afla dus la vie, soţia dânsului contesa Maria Teleki aude deodată lătrând tare în curte câinele de vânat al baronului. Baroneasa întrebând ce e cauza, servitoriul îi răspunse, că jos la scară stă un român în haine curioase, legat la un ochi, cu o căciulă înaltă pe cap. el doreşte să vorbească cu baronul sau cu baroneasa între patru ochi, şi de altmintrelea zice, că el e profet. Dar baroneasa nu voi să se intereseze şi ordonă servitorilor să-l scoată afară din castel. Însă românul aşteptă pe baronul afară la poartă, şi nu trecu mult timp, către seară baronul se şi întoarse şi întrebă pe omul acesta, cine e? şi ce voieşte? Iar românul se rugă de baronul să-l asculte între patru ochi, fiindcă are să-i spună lucruri importante, şi de altmintrelea „el e profet“. Baronul însă nefiind curois să-i afle secretul, ce pretindea el, îi zise să-i spună aci îndată orice ar avea în prezenţa conpanionilor săi. Dar românul nu se învoi, şi se rugă foarte mult de baronul, să fie aşa de bun şi să-l asculte, că desigur nu-i va părea rău. Baronul însă crezând că e un pungaş, nu mai stete de vorbă cu el, ci-i dete un sfanţ de argint şi plecă. Românul văzând că baronul nu voieşte să-l asculte, plecă după dânsul şi cu o voce tare îi zise, să asculte cel puţin lucrurile, ce i le va spune acum. Baronul uitându-se înapoi, românul -i zise

În cursul revoluțiunii însă Horea, Cloşca şi Crişan, siliră trupele peste cari comandau, cum şi pe mai mulți țărani în particular, să le presteze jurământul de credință. Şi anume trupa lui Cloşca în număr de 1,400 oameni, îi prestă jurământul de credință în valea numită „la pârâul Turcului". Şi tot dânsul jură pe popa Iancul din Lupşa, că va asculta de poruncile împăratului şi de poruncile sale, şi nu va cerca la nici o ocaziune să-l părăsească, aşa să-i ajute Dumnezeu, Tatăl, Fiul şi Spiritul Sfânt, Maica Domnului şi toți sfinții. De asemenea jură şi Crişan pe toți țăranii întruniți la biserica din Mesteacăn. Iar Horea făcu pe subcăpitanul Uibar Ursu, să-i presteze jurământul de credință pe crucea sa din aur, şi jurământul se făcu cu invocarea Sfintei Treimi. Tot Horea jură pe țăranul Petru Jurcă din Buciumi, că va merge cu dânsul şi cu căpitanul său anonim peste tot locul, ca să răscoale întreaga țara Ardealului şi să stingă pe unguri, aşa să-i ajute Dumnezeu Tatăl, Fiul şi Spiritul Sfânt. Şi de astă dată Petru Jiurcă făcu jurământul acesta punând mâna dreaptă pe sabia căpitanului anonim, scoasă de jumătate afară din teacă[22].

astfel: Fiindcă Măria Ta nu voieşti să mă asculți, îți voi vorbi acum în pilde: „se va scula un crai, care va începe război şi vor umbla oamenii în sânge până la glezne", şi după cuvintele aceste misterioase se depărtă repede de aci. Dar mai târziu baronul meditând asupra acestei întâmplări, îi păru rău de ce a lăsat să plece omul acesta curios, trimise după primariul satului şi-i ordonă să-l caute, dar nu-i mai putură da de urmă. După două săptămâni se începu revoluțiuna lui Horea, şi între alte devastări ce se făcură, fu ruinat şi castelul baronului din Brănisca. Dar după suprimarea revoluțiunii şi după ce căpitanii fură prinşi, pe la începutul lui februarie 1785, baronul Antoniu Iosica fiind trimis la Alba-Iulia în cestiunea țăranilor prizonieri din comitatul Hunedoarei, dânsul cercetând acolo diferitele închisori intră şi în camera, în care era închis Crişan. Crişan, îndată ce observă pe baron, îl întrebă dacă îl cunoaşte pe el Măria Sa. Baronul răspunzându-i că nu-l cunoaşte, Crişan îi aduse aminte, că el este omul care se făcuse profet, şi pe care baronul nu voise să-l asculte în Branisca înainte de culesul viilor, acum i pare rău, fiindcă el voise sub formă de profeție să facă atent pe baronul la evenimentele, ce se vor întâmpla, ca să poată lua precauțiunile necesari. Baronul întrebându-l din ce cauză a făcut aceasta, Crişan îi răspunse, că la pasul acesta l-a îndemnat numai recunoştința, fiindcă înainte cu vreo doi ani aflându-se dânsul greu bolnav în Miercurea, unde zăcea sub streaşina unui otel, se întâmplase, că tot atunci trăsese acolo şi baronul, şi îndată ce baroneasa auzi de starea mizeră în care se afla el, a lăsat bani la otelariul, şi i-a ordonat să-l îngrijească bine şi să-i dea tot ce va avea de lipsă, iar după câteva zile întorcându-se baronul către casă l-a pus pe carul de bagaje şi l-a dus până la Brănisca, unde a rămas până s-a însănătoşit deplin, şi atunci baronul mai dându-i şi alte daruri el s-a dus acasă la Cărpeniş. Această mare binefacere a voit el să o răsplătească în modul acesta familiei baroneşti şi să-i profețească lucrurile pe care nu le putea descoperi altmintrelea, fiindcă limba lui era legată cu un jurământ înfricoşat. Această întâmplare interesantă şi totodată momentoasă chiar din puntul de vedere psichologic – zice Szilágyi – i-a comunicat-o în 23 oct. 1838 baronul Ion Iosica, fostul preşedinte al guvernului transilvan şi fiul lui Antoniu Iosica, şi dânsul mai adause, că răposatul său părinte încă mulți ani după aceea adeseori îşi arăta părerea sa de rău, că n-a ascultat pe profetul român (Sziágyi, Hóra-világ, 227).

[22] În a. 1765 şi 1766 se revoltase şi țăranii de pe moşiile conților Batthyani din Ungaria. Jurământul lor, pe care-l traducem aici din limba latină oficială, era următoriul: „Noi sub

Precum fiecare revoluțiune îşi are ideile sale, aşa şi revoluțiunea țăranilor din 1784 îşi avea tendințele sale precise.

În prima linie scopul revoluțiunii române era p o l i t i c. Căpitanii țăranilor voiau: să extindă revoluțiunea peste toată Transilvania[23], să extermineze pe toți nobilii şi pe toți ungurii, sau să-i forțeze a se face români primind religiunea română[24].

Şi în modul acesta voiau dânşii, să pună capăt domniei ungureşti din Transilvania şi țara să ajungă sub puterea e l e m e n t u l u i   r o m â n, se înțelege sub regimul casei austriace.

Documentele în această privință sunt clare.

Alexandru Chendi, nobil român din Câmpeni, care în timpul revoluțiunii petrecuse mai multe zile în casa lui Horea şi-i făcuse servicii de secretariat pentru limba latină şi limba ungurească, ne spune, că „unicul scop al căpitanilor a fost, să scoată pe unguri din T r a n s i l v a n i a şi țara să ajungă sub d o m n i a l o r"[25].

ceriul senin, unde ca în tot locul domnesc puterea lui Dumnezeu în tunete, în fulgere, în ploaie, în grindină, jurăm pe Dumnezeu cel cu trei fețe, prea sfânt, drept şi atot puternic, pe Tatăl, Fiul şi pe Spiritul Sfânt, pe Sfânta Treime una şi nedespărțită, pe Maica lui Isus Christos, pe toți sfinții şi pe toată ceata sfântă cerească, că până va mai fi în noi o picătură de sânge, noi nu ne vom abate, prin nici o rugăciune, prin nici un sfat, sau amenințare, de la cele ce am hotărât, nici nu vom trăda pe vreunul din autori, şi nici nu vom privi cu ochi indiferenți şi mai bine vom muri şi pieri cu toții împreună ca adevărați curuți (cruciați sau revoluționari). Dacă vreunul din noi va călca jurământul acesta, să fie lipsit pentru totdeauna de scumpul sânge al fiului lui Dumnezeu, ca şi când pentru el Christos niciodată nu ar fi suferit, lepra, amețeala, abcesele, piatra şi toate durerile imaginabile ale boalelor să-l cuprindă deodată, copii şi nepoții să-l blasteme totdeauna, munții şi râpele să-l acopere, memoria lui să piară pentru totdeauna şi să fie blăstămată, el să fie lipsit de toate bunătățile de veci, şi nici o dată să nu vază Ierusalimul ceresc, sufletul lui să fie chinuit de toată Ghena, şi puterea ceriului şi a pământului să-l stingă şi nimicească". **Sam. Székelly**, Analecta monumentorum omnis aevi. . III. 381. Ms. Biblioteca Batthyani din Alba-Iulia.

[23] Er (Krisan) habe ... gesaget: dass ... Sie dreye: Er Hora und Kloska ... zusammen getrofen wären, so wären Sie alle drey zu Hauptleuthen gemacht worden, mit der Einverständniss dass die Rebellion in den ganzen Grossfürstenthum ausgebreitet, und die unter sich beschlossene Veranstaltungen, gehörig durch sie durchgeführet werden sollen. Interog. 1. Crişan, 24.

[24] Haec quoque ipse Hora coram me dicebat, quod omnes Hungari nisi Baptismum Valachorum susciperent interficerentur, ita ut nullus quidem Hungarorum in hoc principatu ... permansurus esset Interog. lui Toma Petruță din Musca. Abrud, 11 ianuarie 1785. – Botezarea ungurilor nu era deloc dictată prin un sentiment de fanatism religios, din cotrra țăranii românii considerau botezul ungurilor, ca singurul mijloc pentru a-i romaniza deodată şi fără nici o întârziere. Despre motivele acestor botezuri vom avea ocaziunea să vorbim şi mai târziu.

[25] unicum et praecipuum propositum habentes, ut Hungaros e magno hoc principatu Transilvaniae eliminarent, et ipsi deminarentur. Declarațiunea lui Al. Chendi dată vice-colonelului Kray. Abrud, 5 ian. 1785.

Iar căpitanii Cloşca şi Crişan declarase înaintea mulţimii poporului, pe când se aflau în comuna Mogoş, „că după ce vor stinge pe toţi ungurii, întreg Ardealul are să fie administrat numai de funcţionari de n a ţ i o n a l i t a t e r o m â n ă, pe cari îi vor numi Horea şi Cloşca"[26]. Iar căpitanul Crişan formulează cererile românilor astfel: „Românii să nu mai fie iobagi şi nici un ungur să nu mai domnească în Transilvania"[27].

Însuşi căpitanul Horea declară înaintea ţăranilor din Musca, că de aci înainte nu se vor mai suferi în ţară nici nobili, nici funcţionari de ai comitatului şi de ai domeniului, adecă unguri, şi că va mijloci dânsul să fie numiţi alţi funcţionari[28]. Iar în ultimatul său către comitatul Hunedoarei, prima condiţiune de capitulaţiune este că, nobilimea să-i preteze jurământul de credinţă, adecă să se supună românilor.

Iar în linia a doua, revoluţiunea română, ca toate revoluţiunile făcute de popor avea şi un caracter s o c i a l.

Cererile ţăranilor erau:

1. Poporul român să fie l i b e r de i o b ă g i e;

2. N o b i l i m e să nu mai fie, şi nobilii să plătească impozite întocmai ca poporul ţăran. Cu un cuvânt, ruina totală a feudalităţii, nimicirea nobilimii din Transilvania, egalitatea în sarcini şi egalitatea în drepturi. Şi întru adevăr este o glorie pentru poporul român, că încă la anul 1784 şi-a vărsat sângele cu profuziune pentru nimicirea principiilor false ale societăţii, pentru desfiinţarea servituţii şi a nobilimii feudale;

3. Românii să capete arme şi să fie m i l i t a r i. Înarmarea naţională;

4. P ă m â n t u r i l e n o b i l i t a r e să se împărţească între ţărani[29]. Adecă deposedarea completă şi fără nici o îndemnizare a nobililor, sau după cum ziceau ţăranii, a elementului nefolositor statului[30].

---

[26] Per eundem Kloska et tertium Ducem Krisan alias Mark Dsurs in Possessione Mogos praesentiaque totius Plebis antequam iter ad Krakko eliquasque Possessiones pro devatatione destinatas, inchoassemus dictum est nobis, interfectis omnibus Hungaris, totus hid Principatus ab Officialibus duntaxat Valachicae Nationis per duces Hora et Kloska denominandis administraretur. Interog. preotului Gavrilă Sular şi al lui Ion Sular din Mogoş. Abrud, 26 dec. 1784. – Despre aspiraţiunile lui Horea la domnia Transilvaniei şi despre titlul său onorific de „rege" şi „împerat" vom vorbi mai târziu.

[27] dass wir keine Unterthanen sein sollen, kein Unger soll nicht in 7-bürgen regieren. După raportul caporalului Serentsés. 21 novembre 1784.

[28] dass künftig weder hungarische Edelleute noch Comitats- noch auch herrschaftliche Beamte mehr im Lande gelitten ... und dass er Hora erwürken werde, dass andere Beamte eingesetzt. Interog. 1. Ignat Urs din Musca.

[29] Erstlich das. Löbl. Commitat samt allen Besitzern und deren Familien unter und auf das Kreutz schwören. Zweitens: künftighin kein Adel mehr seye ... Drittens. Sollten die adeligen Besitzer von ihren Güthern völlig weggehen. Ferner viertens. Solten Sie adeliche eben solche Contribuenten, als die übrigen seyen. Fünftens. Dass die edelgründe nach denen zu erfolgenden Verordnungen unter das gemeine Volk aufgetheilet werden solten. Ultimatul 1. Horea (trad. oficială din limba ung.), Şoimuş, 11 nov. 1784. – Locotenentul Probst încă se exprimă astfel despre cererile românilor din trupa lui Cloşca:

În cazul de faţă însă pretenţiunea pentru împărţirea pământurilor nobilitare, era cu totul lipsită de tendinţe comuniste sau anarchice. Ea nu deriva din principiul legilor naturale, că tot omul are dreptul la o proprietate, ci se baza numai pe simple motive istorice. Ţăranii români se considerau despoiaţi pe nedrept de pământurile, de păşunile, de munţii şi pădurile lor. Ei cercau împărţirea pământurilor nobilitare, nu din motivele unei noi ordine sociale, ci bazaţi pe principiul: că ţara este a lor şi pământurile sunt ale lor[31].

Ideile revoluţiunii erau aşadar t r a d i ţ i o n a l e formate pe baza dreptului istoric, pe baza vechimii românilor în Transilvania.

XIII. ADUNAREA ŢĂRANILOR LA MESTEACĂN

Cu două zile mai înainte de începerea revoluţiunii ţăranii români avură o adunare secretă la biserica din Mesteacăn.

Joi, în 28 octombrie 1784 era zi în care se făcea târg de săptămână în comuna Brad din comitatul Zarandului. Căpitanul Crişan, trimis din partea lui Horea, veni şi dânsul la târg, şi ca să nu fie observat de nobilime sau de agenţii săi, se ascunse sub podul de peste Criş. Aici dânsul chiamă pe rând la sine, pe mai mulţi ţărani din diferite sate, cărora le făcu cunoscut că Horea din Albac a fost la Viena şi a adus de la împăratul un ordin, ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă servicii nobilimii. Spre încredinţare Crişan le arătă crucea de aur a lui Horea, şi-i invită, ca pe dumineca viitoare să vină câte 3-4 inşi din fiecare sat la biserica din Mesteacăn, ca să asculte porunca împărătească, ce a adus-o Horea de la Viena, şi totodată să se înţeleagă ce să facă. Ca adunarea aceasta să fie pe cât se poate de numeroasă, Crişan a însărcinat totodată pe ţărani să trimită emisari şi în alte comune cu ordin, că la ziua fixată să vină la Mesteacăn câte 3-4 inşi din fiecare comună[32].

---

1 bitten sie um die Freiheit von der Leibeigenschaft. 2-do militarisirt zu werden. – Tot asemenea şi românii din trupa lui Crişan către oculistul Molnar: bitten wir vorzüglichst, dass der Kaiser ... geruhen wollte, uns von dem Joch der Frundherrschaft zu befreyen, und in kaiserl. Dienste aufzunehmen.

[30] Este aşadar o evidentă alterare a ideilor acestei revoluţiuni, când Szilágyi (pag. 61) scrie: „Românii s-au răsculat în contra nobilimii ungureşti, ca să o stingă şi să-i pustiească averile". Revoluţiuni populare numai pentru omoruri şi pustiiri de averi, fără vreo idee naţională sau socială, nu au existat niciodată.

[31] quod Regnum non Hungarorum, sed Valachorum esset, consequenter Hungaros et Dominos suos terrestres ejecturi sint e propriis suis Possesionibus. Certificatul asesorilor I. Veress, St. Besseney, Lad. Isak. Bucerdea-Vinoasă, 13 septembre 1784. – Iar Florea Cosma din Gârbău, iobagul contelui Grigore Bethlen declară: ţara asta e a noastră, a voastră e ţara ungurească. Cf. pag. 128.

[32] venerunt ex Brad ad possesionem nostram (Kriscior) numerosi Incolae ... qui jusserunt Pagensibus nostris, ut duo vel tres veniremus cum ipsis ad possessionem Mesztaken ad audiendum manadtum quoddam. Depoziţiunea 1. George Marcul din Cristior, 1 februarie 1785. Asemenea şi depoziţiunea lui Adam Giurgiu din Cristior cu aceeaşi dată.

Dumineca în 31 octombrie se adunase în secret la biserica din Mesteacăn vreo 500 până 600 de ţărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei şi din Munţii Abrudului. În aceeaşi zi, zi pe la amiazi sosi la adunare şi Crişan, îmbrăcat în haine zdrenţoase, având în mână o cruce mică de lemn colorată frumos. Cu dânsul dimpreună mai venise la Mesteacăn şi un alt locuitor din comuna Cărpeniş, dar pe acesta poporul nu-l putu cunoaşte[33]. La adunarea aceasta Crişan înfăţişă ţăranilor crucea de aur şi o scrisoare, şi le făcu cunoscut că Horea fiind bolnav n-a putut să vină la adunare, dar l-a însărcinat pe dânsul şi pe soţul său, ca să le comunice, că dânsul a sosit numai de curând din Viena, şi că împăratul i-a dat crucea şi scrisoarea[34], ca să adune pe toţi ţăranii din Transilvania, şi să-i ducă la Alba-Iulia, unde a sosit un nou ordin, ca să primească arme şi să fie grăniceri, împăratul lasă fiecăruia în voia liberă, sau să fie militar, sau să facă şi de aci înainte serviciile iobăgeşti, că la Alba-Iulia se vor scădea sarcinele iobăgeşti şi contribuţiunea pentru ţăranii, cari vor voi să rămână şi de aci înainte iobagi, şi iobagii aceştia nu vor avea în viitor să facă mai mult nobililor decât o singură zi pe săptămână, dar şi aceasta pe lângă plată, iar ţăranii, cari nu voiesc să mai fie iobagi, aceia desigur au să primească arme la Alba-Iulia şi se vor face grăniceri, şi în fine că tot la Alba-Iulia se va publica ţăranilor o nouă poruncă împărătească[35]. Apoi ridicând în sus crucea de aur le

---

[33] pervenimus ad dictam possesionem Mesztaken, ubi circa Templum et coemeterium, erant quam 600 coadunati homines valachici, sed inermes, ubi comparuit laceris vestibus dictus Krisan Dsurs cum quodam mihi ignoto. Depoziţiunea 11. George Marcul din Cristior, 1 febr. 1785.

[34] Comitatul Hunedoarei în două rapoarte ale sale, unul către c. Iancovits (25 nov.), altul către cancelaria aulică (3 dec.), afirmă, că scrisoarea, care fu prezentată aici poporului, ar fi fost o diplomă cu litere aurite (Literasque cum quibusdam caracteribus aurreis commonstravit). Dar în raportul supref. Lad. Pop, cu data Brad, 1 nov., şi în raportul provisorului din Zlatna, tot din 1 nov., scrise aşadar numai a doua zi după adunarea din Mesteacăn, se vorbeşte numai de o scrisoare (literae quaedam – eine Schrift), aşa că certitudine deplină există numai despre o scrisoare, care zicea Crişan, că o are Horea de la împăratul. Crişan, în interogatoriul său, încă declară, că la Mesteacăn a avut nişte scrisori româneşti (scripta valachica) dar ce conţineau scrisorile acele, dânsul se fereşte ca să spună.

[35] ein von Stephan Hollaki subst. Vice comes, vom K. Banya d. 1. Nov. un 10 Uhr abends abgefassten Bericht worin er anxeigt ... dass 2 Einwohner aus Kerpenyes ... Mocz genanut bey dieser Versammlung erschienen und ihnen vorgetragen dass Hore Kankheit wegen nicht selbst kommen könne ihnen sagen lasse er seye aus Wien angelangt und von Ihro Mayestät dem Kayser die Verordnung erhalten dass alle diejenigen welche ihren Grundherrn dienen wollen wöchentlich nur 1 Tag gegen 10 Groschen Bezahlung zu arbeiten schuldig sein sollen, wenn sie ihnen aber (ilegibil) bleiben wollen; sie in Carlsburg ganz gewiss Gewehr erhalten würden ... Der Zalathnaer Provisorat von 1-ten Nov. bestätigt dass ein gewisser Betrüger des vorigen Tages, einen Hauten bey Mesztakon versamelter Bauern mit mit Vorweigung eines goldenen Kreutzes und einer Schrift die er in der Absicht von Ihro Mauestät erhalten zu haben vorgegeben um die alle hiesigen Unterthanen nach karlsburg anzuweisen, woselbst sie zu Soldaten

zise: Vedeţi aici e chipul împăratului şi e semn, că voinţa împăratului este ca voi să fiţi militari, le vorbi despre sfinţenia crucii, că voi credeţi în cruce, pe cruce sunteţi botezaţi, pe cruce juraţi[36], şi-i invită să plece imediat la Alba-Iulia, că acolo se vor convinge despre adevărul cuvintelor lui Horea şi despre puterea acestor semne[37]. Şi în fine, Crişan mai adaugă, că Horea încă-i aşteaptă la Zlatna, ca de acolo împreună cu dânşii să meargă la Alba-Iulia, ca să primească

---

angenommen werden würden. Raport al guv. trans. către cancelaria aul. fără dată. Analecta ad Historiam seditionis: Zwey Bauer aus Kerpenyes hatten dabei im nahmen des Hora dem Haufen angekündigt Er sey kürzlich von Wien gekommen, und lasse Ihnen sagen S-e Majestät hatten es jedem frey gestellt, entweder sich militarisiren zu lassen, oder ferner roboten; etc. – Iar subpref. Lad. Pop cu data Brad 1. nov. raportează com. Hunedoarei: Quidam maleferiatus ... die hesterno plurimis huius circuli Incolis ad Possesionem Mesztaka, clandestine coadunatis crucem auream et literas quasdam spectandas exhibuit, illasque sua Majestate Sacratissima sibi eo fine data esse asseruit, quatenus universos Magni huius Transilvaniae Principatus Iobbagioens Albam Carolinam ad suscipienda arma inviaret. – Sub-căpitanul George Marcul din Cristior, care a fost prezent la adunarea din Mesteacăn, declară în 17 nov. către oculistul I. Molnar: Der Horre hat uns angedeutet, wir solten uns in den Mesztaker Terren versamlen, er schrieb uns auch, dass er die Vollmacht vom Kayser habe, uns alle zusam zu berufen, wir sollten demnach alle zusammen kommen, indem es befehle hätte, die er uns herausgeben wolte ... (wir) solten mit ihm nach Karlsburg gehen, um daselbst die weitere Befehle zu erhalten, und so schwurren wir alle bey der Mesztzaker Kirche. – Crişan în interogatoriul său încă ne spune următoarele: Hierauf habe Er (Krisan) also Sie auf nächsten Sontag zur weiteren Verabredung zur Mesztaker Kirchen bestellet ... Er mit einen in der hand gehabten kelinen hölzernen schön gemahlten Kreutz nachmittags bey den Volck erschienen... Bey der Kirchen zu Mesztaka habe Er (Krisan) denen vers mleten Leuthen öfentlich bekant gemacht: dass Sie zu Carlsburgwerden Gränitzer werden, Gewehre, und die Erleichterung an der Contribution, und an den grundherrlichen Diensten erhalten; denn Hora habe Ihm es gesagt dass Er derowegen von Ihro Mayestät den Kaiser resolutionen in handen habe. – Contele Iancovits întreabă pe Crişan: Ob Er nachdem die angerodnete Menschen bey der Mesztakaer Kirchen sich versamlet hatten, alldorten den Befehl gegeben have ... zu Kuaarety erscheinen, von dorten aber zur weiteren Vernehmung eines kaiserlichen Befehls nach Carlsburg mitgehen solle? Şi dânsul răspunde: Ja! Er habe dieses befohlen. – Martorul Adam Giurgiu din Cristior, în interogatoriul său din 1 fevr. 1785, încă declară: quo (Meszteka) pervenientes, tale acceperunt mandatum ut ... pervenirent. A. Carolinam ad mandatum regligium exaudiendum. – Iar vice-comitele Zarandului St. Hollaki în scrisoarea sa de la 28 Ian. 1785, ne spune, că George Crişan şi soţul său, ar fi zis către popor: că Horea îi înştiinţează şi le adevereşte prin dânşii, că mergând la Maiestatea Sa, a căpătat scrisoarea (cu litere mari) şi crucea, ca să meargă cu ei la Alba-Iulia, unde a ajuns până acum o nouă poruncă ca să ia arme, etc.

[36] **Benkö I.**, în manuscrisul său despre revoluţiunea lui Horea. Bibl. Muzeului Trans. din Cluj.

[37] Scrisoarea vice-comitelui din Zarand Ştef. Hollaki 28 ian. 1785. bibl. muzeului trans. Col. Ales. Mike T. III „despre români".

arme, că de pe valea Mureşului încă va apleca câte un bărbat de fiecare casă la Alba-Iulia, iar unii au şi plecat.

Preotul din Mesteacăn confirmă şi dânsul toate cele zise de Crişan. Apoi adunarea ţăranilor decise: să plece imediat la Alba-Iulia, şi ca steag în călătoria aceasta să le servească crucea de lemn, ce o adusese Crişan[38]; iar drumul să-l facă nu peste Brad, ca să nu-i împiedice ungurii de acolo[39], fără să meargă peste comunele Vaca şi Zdrapţ până la curechiu, aici să rămână peste noapte, de acolo să-şi urmeze drumul peste munţi până la Zlatna, şi de la Zlatna pe drumul ţării să meargă la Alba-Iulia. De asemenea, se mai decise în adunarea aceasta, că după ce ţăranii vor căpăta arme la Alba-Iulia, Crişan să-i înveţe exerciţiul militar în limba română, ca mai târziu să-l poată pricepe mai uşor în limba germană de la ofiţeri, apoi jurară cu toţii şi preotul de la Mesteacăn făcu rugăciuni pentru succesul fericit al acestei călătorii[40].

Terminându-se consultările, Crişan le dete ordin să-şi ia merinde pe câte 3-4 zile, iar luni în ziua următoare să fie cu toţii prezenţi la Curechi, unde se vor aştepta unii pe alţii. De asemenea, trimiseră de aici emisari şi în alte comune, ca să comunice ţăranilor cele hotărâte şi să-i invite a trimite câte 3-4 deputaţi la Curechi[41]. Apoi plecară către comuna Vaca, unde rămaseră în noaptea aceea.

La adunarea din Mesteacăn aşadar fu prezentată ţăranilor şi o scrisoare a lui Horea „de la împăratul". Cuprinsul acestei scrisori, după cum ne relatează un martor ocular era: că ţăranii să nu mai facă servicii nobililor, ci numai împăratului[42]. Cel puţin aşa le spunea Crişan, şi relatarea aceasta corespunde pe deplin cu vorbirea ce o ţinuse dânsul la Mesteacăn.

Pe când ţăranii se consultau în secret la biserica din Mesteacăn[43], vice-comitele Zarandului Ştefan Hollaki îşi petrecea fără griji cu baronul şi baroneasa Iosica în curtea sa din Hălmăgel şi fu informat despre adunarea ţăranilor numai

[38] În adunarea de la Mesteacăn aşadar, fură prezentate poporului două cruci, una de lemn a lui Crişan adusă anume cu intenţiune, ca să le servească de steag în călătoria către Alba-Iulia, şi alta era crucea de aur a lui Horea. Despre crucea lui Crişan vorbeşte şi nobilul A. Chendi în declaraţiunea sa din 5 ian. 1785.

[39] Încă în luna lui Aug. comisariul Halmágyi dase ordin să împiedice pe ţărani de a mai călători la Alba-Iulia ca să ceară arme.

[40] Imposturam vero ejus localis quoque Parochus Mesztakiensis confirmavit, recitatis pro felicitate ... expedionis coram populo publicis precibus. Com. Hunedoarei către C. Iancovits 25 nov. 1784.

[41] Crişan, în interogatoriul său preliminar (Abrud, 30 ian. 1785), întrebat cum s-a făcut adunarea ţăranilor la Mesteacăn şi la Curechi, răspunde: Taliter quod de Pago in Pagum nuncium habuerunt et convenerunt.

[42] Der Horre unser Capitain ... hat eine Schrift von Kayser, vermög derer man nicht den Grunderrschaften mehr, sondern dem Monarchen allein dienen solle. George Marcul către oculistul I. Molnar. Brad, 17 nov. 1784.

[43] Biserica aceasta ruinându-se din cauza vechimii, astăzi nu mai există. Ea era aşezată în partea stângă a drumului, ce duce de la Brad spre Baia de Criş, pe o mică colină lângă „valea satului" şi aproape de drumul ce merge spre Ribiţa în locul numit coasta bisericii, unde astăzi se află înălţată o cruce de piatră cu anul 1834.

în ziua următoare pe când se afla la masă cu oaspeţii săi. Ştirea aceasta, ne spune însuşi Hollaki, îl aduse în mare confuziune, şi trimise repede pe trei subprefecţi ca să liniştească poporul şi să prindă pe agitatori. În credinţă, că ţăranii se vor afla tot la Mesteacăn, plecă şi dânsul într-acolo, dar în Baia de Criş fu informat, că ţăranii se depărtase şi subprefecţii plecase după ei, şi aşa se întoarse către casă noaptea târziu. Dar pe drum se întâlni cu mai multe cete de ţărani, cari călătoreau în grabă mare, şi în întunerecul ce era, întrebându-i unde şi pentru ce merg? dânsul rămase uimit când ţăranii îi răspunseră „că sunt chemaţi cu porunca împăratului la Curechi".

Unicul scop al adunării de la Mesteacăn era aşadar ca ţăranii să plece la Alba-Iulia ca să primească arme, şi acolo să li se publice o nouă poruncă împărătească. Deşi ţăranii fură împiedicaţi în drumul lor şi nu putură ajunge până în Alba-Iulia, dar cu toate acestea, noua poruncă împărătească a lui Horea ne este astăzi deplin cunoscută. Crişan o publică a treia zi în comuna Curechi, şi această nouă poruncă împărătească era, că ţăranii să se revolteze, să stingă şi să stârpească pe toţi nobilii şi pe toţi ungurii din Transilvania.

Planul este aşadar evident, Horea şi căpitanii săi voiau ca ţăranii înainte de începerea revoluţiunii să capete arme în mână[44].

Dar ce se întâmplă oare la Alba-Iulia? Căpătau ţăranii arme ori nu?

Noi vom lăsa cu totul la o parte cestiunea, că armata imperială se afla şi dânsa într-o gravă complicitate morală pentru turburările din vara anului 1784, că dânsa înscrisese fără nici o greutate pe ţărani ca militari şi le promisese arme, că militarizarea corespundea pe deplin cu intenţiunile împăratului Iosif şi al partitului militar. Vom observa numai, că după cum ne probează adunarea din Mesteacăn, Horea punea acum din nou în mişcare către Alba-Iulia, toate stratele ţăranilor, atât pe cei cari voiau să rămână iobagi, cum şi pe ţăranii cari voiau să fie militari, că iobagii plecau acum după arme legaţi cu jurământ şi cu o rezoluţiune mult mai desperată, aşa că în tot cazul, dacă dânşii ajungeau până la Alba-Iulia, ori căpătau arme ori nu, dar revoluţiunea se începea acolo.

XIV. REVOLUŢIUNEA ÎN COM. HUNEDOAREI ŞI ZARANDULUI[45]

1. Crişan proclamă revoluţiunea la biserica din Curechi

[44] Cloşca încă declară oamenilor din trupa sa, că are să-i ducă la Alba-Iulia, ca să primească arme (Interog. 89). Nu are aşadar nici un fundament real afirmaţiunea lui Szilágyi (pag. 60) când susţine: că desigur călătoria ţăranilor cătreAlba-Iulia a fost numai un pretext, ca să mascheze adevăratul scop al conjuraţiunii; şi prin urmare nici n-au avut intenţiunea ca să călătorească până acolo.

[45] În urma ordinului împăratului Iosif, din 19 mai 1784, Transilvania fu divizată în următoarele unsprezece comitate: 1. Comitatul Hunedoarei unit cu comitatul Zarandului. 2. Sibiul unit cu districtele Orăştia, Sebeş, Miercurea şi Mediaş. 3. Alba. 4. Cetatea-de-Baltă. 5. Făgăraş. 6. Haromsec sau Treiscaune. 7. Odorheiul. 8. Turda. 9. Clujul. 10. Solnocul-Intern. 11. Solnocul-de-Mijloc. Iar în 6 sept. 1784, Zarandul a şi fost unit cu comitatul Hunedoarei.

Țăranii, cari plecase duminecă de la Mesteacăn ajunseră luni seara, în 1 nov., în comuna Curechi, sat românesc așezat în partea orientală a Zarandului. Tot în aceea zi sosiră aici mai mulți deputați și preoți și din alte comune, cari nu participase la adunarea din ziua precedentă[46]. Căpitanul Crișan le dete ordin să-și capete cuartire, iar dimineața în ziua următoare să vină cu toții ca să asculte poruncile ce le va da. Dar mulțimea poporului crescuse la un număr considerabil și țăranii neputându-și afla cu toții cuartire în sat, o parte din ei tăbărâră pe câmp afară.

În aceea zi, noaptea târziu, sosiră la Curechi subprefecții Michai Gál din Baia-de-Criș și Wolgang Naláczi din Brad, cu o gardă de 3-4 soldați ca să prindă pe căpeteniile țăranilor.

Ca misiunea dânșilor să fie încoronată cu deplin succes, cei doi subprefecți trimiseră înainte pe gornicul Petru Cara din Cristior, ca să spioneze locul unde se află încuartirat căpitanul Crișan. Petru Cara, ne spune un sub-căpitan de al lui Crișan, veni noaptea în Curechi, se duse la casa primarului unde află numai pe fiul acestuia, ceru pâine și aruncă pâinea în foc, ceru vinars și aruncă sticla cu vinars, apoi întrebând pe băiat unde e crăișorul vostru ca să-l mănânce? începu să-l tortureze cu vătrariul ars în foc arzându-i fața și genitalele, ca să-i descopere locul unde se află încuartirat căpitanul Crișan.

După acestea Petru Cara se depărtă, iar pe la miezul nopții se întoarse din nou cu cei doi subprefecți chiar la casa unde dormea căpitanul Crișan. Aici însă o femeie făcu atent pe Crișan, că au sosit subprefecții și soldații ca să-l prindă; dânsul apucă repede fuga, iar subprefecții văzând că-l scapă, invitară pe soldați să tragă foc asupra lui.

În momentul acela însă oamenii din jurul lui Crișan începură să dea chiote de alarmă în sat, traseră clopotele și mulțimea poporului se adună imediat. Cei doi subprefecți văzându-se acum în pericul ordonară soldaților să tragă cu armele asupra mulțimii dar armele lor nu luară foc. Țăranii îi încunjurară de toate părțile, apoi cu pietri, cu bâte și ce apucară în mână năvăliră asupra subprefecților și-i uciseră pe amândoi. Petru Cara fu prins și dânsul și după ordinul lui Crișan executat imediat[47], iar soldații fură dezarmați, și scăpară cu o mică bătaie.

Apoi, în dimineața următoare (2 nov.), Crișan cheamă pe țărani la adunare în locul numit „la cruce" afară de sat, aici le arătă din nou scrisorile ce le avuse la Mesteacăn și-i invită să continue drumul până la Alba-Iulia, ca să primească arme.

---

[46] hoc certum est, quamlibet Possessionem suos Deputatos cum Popis ad Kurety misisse. Interogatoriul prelimiar al lui Crișan. 25.

[47] George Marcul, sub-căpitanul lui Crișan, în declarațiunea sa făcută către oculistul Molnar, ne spune că numele acestui gornic ar fi fost Petru Legin. Dar în alte acte oficiale, anume în interogatoriul lui Crișan și în sentința pronunțată în contra dânsului, gornicul acesta figurează sub numele de Petru Kara.

Dar situațiunea se agravase. Țăranii, în urma conflictului din noaptea trecută, îngrijați de soarta familiilor ce rămăsese acasă, declarară, că dânșii nu mai pot să continue drumul. Apoi Crișan conduse mulțimea țăranilor de la cruce la biserica din sat și aici le declară: că deoarece nobilimea, după cum se vede din cazul întâmplat în noaptea trecută, se opune ca dânșii să capete arme, de aceea țăranii să-l urmeze acum pe dânsul, să stingă pe toți nobilii și pe toți ungurii, să nu aibă nici o frică, fiindcă dânsul are poruncă de la împăratul să stingă pe toți ungurii și să le prădeze toate averile[48].

Revoluțiunea era acum proclamată.

Crișan se întoarce cu trupa țăranilor înapoi asupra nobilimii din Zarand, și înfiorătoriul războI țărănesc, putem zice război de rasă dintre români și unguri se începe din nou în Transilvania.

2. Ocuparea Zarandului

Pe la anul 1404 românii din comitatul Zarandului își aveau voievodul lor național pe Boalia fiul lui Boar, cu reședința în comuna Criscior[49].

Dar pentru diferite ofense și insulte, ce le făcuse voievodul Boalia regelui Sigismund, comitele Timișoarei Pipo de Ozora din ordinul regelui îi tăiă capul și-i confiscă toate averile, atât moșiile particulare cât și actele, cari le țineа în puterea voievodatului. Dar peste puțini ani un fiu al lui Boalia cu numele Vlad câștigă prin valoarea și meritele sale din nou grația regelui Sigismund. Cu deosebire se distinse dânsul în Bosnia, unde rămăsese pentru apărarea castelului Balavar, și regele ordonă comitelui Pipo de Ozora să-i restituie moșiile confiscate ale părintelui său, anume Criscior, Rîșca, Zdrapțul și Cerețel[50].

---

[48] dass nachdem (wie dieser Zufall Sie belehret hat) die Hungarn der Erfüllung des kais. Befehls, nemlich dass das conscribitte Volk zu Carlsburg Gewehr empfangen solle, sich widersetzen: ... Er (Krisan) habe das Volk zu den ausser den Dorf aufgerichteten Kreutz bestellet; als es versamlet ware zur Orts Kirchen geführet, und dorten die vorbemerkte Worte geredet (adică: dass nachdem die vergangene Nacht Ihre Ueberfallung und die Ermordung zweier Stuhlrichten und eines Gorniken sich ereignet habe; das Volk Ihme folgen, alle Herren, Edelleuthe, und Hungaren umbringen, und Ihr Haab und Gut plünderen solle). Interogatoriul lui Crișan 10, 37. – Iar sub punctul 47 contele Iankovits face următoarea observațiune: der Turcsiu Mihay saget dem Krisan Zsurs hier ins Gesicht, dass Er dem ... Volk also zugeredet habe: Erschreket nicht, denn ich habe den Befel des kaisers alle Hungaren zu plünderen und zu ermorden.

[49] În documentele din anii 1599 și 1610 Crisciorul apare ca un castru al comitatului Zarand. Col. Kemeny în Transilvania 1868. 541.

[50] **Kemeny**, în Uj Magyar Muzeum II. 1854. 125-126. 1415. Nos Pypo de Ozora Themesiensis ... Comes ... quod licet nos Boalyam Voyvodam de Krestor, qui pro suis multiplicibus et sepissimis excessibus, et notoriis infamiis, ac difamationum et dictorum offensionibus, quibus idem erga serenissimum dominum nostrum Regem diversis locorum în temporibus non immerito fuit accusatus, ex ejusdem domini nostri Regis commissione et nandato specialibus ipsum Boalya decollari fecerimus universasque possessiones et portiones possessionarias erga manus suas tam jure perpetuo, quam etiam

Mai târziu însă această ilustră familie română, întocmai ca cealaltă nobilime națională de peste Carpați, trecu la catolicism, apoi la reformațiune, și din reformațiune la deznaționalizare, așa că în secolul trecut descendenții voievodului Boalia din Zarand erau ungarizați cu totul, și după numele moșiei principale Criscior, ei purtau numele de Kristsori.

Asupra nobilimii din Criscior se întâmplă la anul 1784 cel dintâi atac al țăranilor răsculați.

Căpitanul Crișan plecase din Curechi marți dimineața, în 2 noiembre, și în aceea zi pe la 10-11 ore înainte de amiazi ajunse cu trupa țăranilor în comuna Criscior. Cu o furie vehementă țăranii se aruncară îndată asupra curților nobilitare și executară 17 persoane din nobilimea de aici, între cari se aflau 12 membri din vechea familie Kristsori, subprefectul Mihai Pakot și soția preotului reformat[51]. Puțini nobili scăpară cu fuga prin păduri, iar ceilalți bărbați, femei și copii fură făcuți prizonieri și apoi cu toții botezați în religiunea română.

Iobagii din Criscior împărțiră între sine toată averea mobiliară a domnilor săi, zicând că dânșii cu munca lor au câștigat-o, luară clopotul de la biserica reformată și-l puseră la biserica română, vechea reminisscență, că biserica aceasta fusese odată a românilor. Iar pe fiica sub-prefectului Mihai Pakot, cu numele Apolonia, o botezară mai întâi în religiunea română, și apoi preotul Constantin Turciu, numit și Popa Costan, o cunună cu un tânăr iobag din Criscior, anume Ion Sârbu.

Acest Popa Costan, om încă tânăr, în etate de 32 de ani, fu unul din cei mai activi și devotați preoți în toată revoluțiunea Zarandului. În repetate rânduri dânsul asigurase pe țărani, că pe viitor nu au să mai fie iobagi, le declară că are și dânsul porunci de la împăratul să extermineze pe toți ungurii, și în tot timpul cât ținu revoluțiunea română, Popa Costan cânta în biserică în toate miercurile și vinerile: „Mântuiește Doamne poporul tău". Iar țăranii, în semn de stimă și iubire, îi dase titlul onorific de vicar al românilor ortodocși din Transilvania[52].

pro officio … habitas, et existentes abstulerimus, … tamen quia idem serenissimus dominus noster Rex praenotatus attentis et consideratis fidelitatibus, et fidelum servitiorum gratuitis meritis, quibus nobilissimus Ladislaus filius ejusdem condam Boalya propter sua seruitia diversis locorum et temporum curriculis et specialiter nuper in regno Bosniae in Castro Balavar vocato, ex nostra comissione pro defensione, et tuitione regni, et castri praemissorum ramenendo, … possessiones Kristor, Riska, Zdravez et Czernezel in districtu albi Crisii existentes propter dicti Boalya excessus per nos ablatas mandavit nobis eidem Ladislao remittere et resignare … Nos itaque mandatis ejusdem domini nostri Regis satisfacere et eidem obtemperare volentes praemissas possessiones … remisimus. – Tot aici a publicat contele Kemeny și genealogia familiei Kristsori de la Boar și până în a doua jumătate a secolului trecut.

[51] După lista oficială din 24 martie 1785 sub titlul: Tabella individualis per tumultuantes Valachos Anno superiori 1784 mense Novembri in Inclyto comitatu Hunyad cum Zarand unito Interemptorum.

[52] După trecerea la unire a mitropolitului Atanasie, românii ortodocși din Transilvania rămaseră fără episcop în țară până la anul 1784 și întreaga administrațiunea bisericii

Din Criscior, trupa țăranilor se diviză în două părți. O parte apucă drumul spre comuna Mihăleni, iar căpitanul Crișan cu altă trupă de țărani, atacă în aceeași zi după amiazăzi, nobilimea din orașul Brad.

La știrea că românii vin asupra Bradului, mare parte din nobilimea de aici își căutase refigiul în turnul bisericii reformate, dar țăranii năvăliră îndată asupra bisericii, frânseră ușile, se suiră în turn, traseră jos pe nobili, o parte din ei fură executați, aici, iar ceilalți bărbați, femei și copii, agrațiați sub condițiune să primească religiunea română, apoi peste două zile, joi, în 4 noiembre, fură botezați cu toții, catolici și reformați. Un iobag român intră în casa fostului asesor Nicolae Bradi, cu cuvintele: „Aici ești dragul meu de domn", îi luă de pe cap căciula de nobil și o puse pe capul său, apoi scoase pe domnul său din casă afară și-l dete pe mâna mulțimii, care-l execută imediat. Iar alți doi nobili, Ion Nemes cu doi fii ai săi, George Anca cu un fiu al său, cantorul reformat și un amărât de croitor, crezură că vor putea scăpa cu fuga din captivitatea românilor, dar fuga le fu nefericită, ei fură prinși, aduși înapoi la Brad, condamnați la moarte, iar vineri, în 5 noiembre, duși la podul de peste Criș și aici executați cu toții, nobili și particulari, părinți și copii. În Brad, furia țăranilor răsculați, căzu și asupra unor comercianți evrei. Iosif Samuel, evreu din Alba-Iulia, venise tocmai în timpul acesta la Brad cu soția sa și un companion al său, ca să vândă licheruri și alte lucruri de comerț. Dar țăranii le sechestrară îndată toată marfa, raseră bărbile la amândoi evreii, și după cum se plânge Iosif Samuel îi dezbrăcară pe toți trei până la piele și le turnară apă peste cap, zicând că-i botează și-i făcu români.

Acum țăranii începură a se ridica în masă în toate părțile Zarandului. În fiecare comună soseau câte 2-3 emisari de ai lui Crișan, convocau pe săteni la adunare, le publicau porunca împăratului pentru exterminarea ginții ungurești și nouă cete de țărani soseau pe fiecare oră în trupa lui Crișan.

Din Brad mulțimea țăranilor se diviză iarăși în mai multe trupe, apucând fiecare trupă câte o direcțiune diferită prin toate colțurile Zarandului. Iar căpitanul Crișan cu o parte din armata țăranilor atacă miercuri, în 3 novembre, dimineața, curțile nobilimii din comuna Ribița. La știrea că țăranii răsculați vin asupra Ribiței, mare parte din nobilimea de aici se retrăsese în casele fostului perceptor Iosif Ribiczei, și aici cu armele în mână cercă să se apere în contra furiei poporului răsculat. Dar țăranii înconjurară îndată casa lui Ribiczei și o luptă înverșunată se încinse între dânșii și între nobilii desperați, luptă care ținu până după amiazăzi și în care căzură 7 oameni din trupa lui Crișan[53]. În fine țăranii incendiară casa lui Ribiczei, o parte din nobili căzură în cursul luptei, alții pe când voiau să fugă, iar ceilalți fură prinși, și apoi după cum e justiția

ortodoxe (afară de numirea și sfințirea preoților) era până în timpul acesta încredințată unui vicar. (Cf. **Benkö**, Transsilvania, Ed. 1833. II. 240. 588).

[53] Popa Avram din Uibărești încă a fost acuzat la episcopul Nichitici, că în timpul atacului din Ribița, dânsul se suise în turnul bisericii și de acolo îndemna poporul la luptă în contra nobilimii. Interogatoriul făcut de secretarul episcopului Dumitru Eusthievics. Abrud, 14 decembre 1784.

poporului înfuriat condamnaţi cu toţii în mod sumar la moarte, iar joi, în ziua următoare, duşi cu mare escortă la capul satului şi aici daţi pe mâna ţiganilor să-i execute şi înmormânteze. Între cei condamnaţi se afla şi perceptorul Zarandului, Moise Ribiczei, dar ţiganul întârzia cu executarea dânsului, zicând că-i este milă şi voieşte mai întâi să-i sape mormântul, ca deodată să-i arunce cadavrul dinaintea ochilor. Iar Moise Ribiczei, legat cu un lanţ de car trebui să privească cu ochii săi cum îi sapă ţiganul mormântul. În timpul acesta însă sosiră aici câţiva soldaţi trimişi de căpitanul Csepi din Baia-de-Criş, aceştia interveniră pentru Ribiczei şi-l scăpară de la moarte.

Iar două fete ale lui Emeric Nemes, una Rafaela, în etate de 24 de ani, alta Agneta, de 20 de ani, fură agraţiate sub condiţiune să treacă la religiunea română, şi ceremonia botezului, după cum ne spun dânsele, se întâmplă în modul următor: Preotul le întrebă dacă li-i scârbă de religiunea lor şi se leapădă de bună voie de ea. Ele răspunseră că da, şi scuipară de trei ori pe pământ, una primi în botez numele de Raveca şi alta Rafira, preotul le unse faţa, fruntea şi dosul mâinilor cu mir şi apoi zicând cuvintele: „Botează-se roabele lui Dumnezeu, Raveca şi Rafira", muie patrafirul în apă şi le stropi pe amândouă.

Peste tot ţăranii români uciseră şi executară în Ribiţa 42 de persoane, nobili şi diferiţi particulari, între cari se aflau 19 inşi din familia Nemes, 5 din familia Ribiczei, fostul notar al comitatului Iosif Madocsai şi cantorul reformat.

A doua trupă a ţăranilor, care plecase marţi la amiază, în 2 novembre din Criscior, ajunse în aceeaşi zi în comuna Mihăleni[54].

comune, auzind că ţăranii răsculaţi vin asupra dânsului, cercă să fugă repede cu familia sa prin păduri, dar abia făcuse câţiva paşi de acasă şi Ladislau Csizár fu prins dimpreună cu toată familia sa, adus înapoi la Mihăleni şi aici executat cu doi copii ai săi şi cu un frate al său.

Iar soţia dânsului, Caterina, fiica fostului comite al Zarandului, a br. Pavel Hollaki, o nevastă tânără şi frumoasă se îmbrăcă în haine ţărăneşti şi la propunerea preotului din Mihăleni se ascunse în podul bisericii româneşti. Dar miercuri, în ziua următoare, o aflară şi aici doi iobagi, soldaţi licenţiaţi, aceştia o duseră în biserică şi aici o siliră să presteze jurământul, că se lapădă de confesiunea catolică şi trece la religiunea română. Iar joi, în ziua următoare, sosi în Mihăleni şi căpitanul Crişan, venind cu trupa sa din comuna Ribiţa. Nefericita nevastă, de frica ţăranilor fugi din nou în păduri, dar căpitanul Crişan trimise trei oameni după dânsa, aceştia o prinseră, o aduseră înapoi la Mihăleni şi acum ţăranii înfuriaţi voiau s-o execute. Dar interveni în această justiţie populară căpitanul Crişan, şi Caterina Csiszár fu lăsată în viaţă[55] sub condiţiune, după cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou[56].

[54] La Szilágyi, 4 novembre, dar inexact.

[55] În petiţiunile sale către împăratul Iosif şi către contele Inakovits, Caterina Csiszár nu aminteşte nimic că dânsa ar fi scăpat de la moarte cu ajutorul căpitanului Crişan. În interogatoriul său însă, căpitanul Crişan declară în două rânduri şi în mod foarte categoric, că dânsul a împiedicat poporul să nu o execute (inveni illam dominam vestibus valachicis amictam, et impedivi ne illa interliceretur. Interog. prelim. 17). Deşi Crişan în

Trista soartă a acestei nobile dame, deşteptă şi compătimirea istoricului transilvan, a abatelui Iosif Carol Eder, care într-o epistolă poetică descrie cu mult sentiment, putem zice cu ceva exaltare, suferinţele acestei femei pe timpul revoluţiunii române. Un adevăr însă foarte caracteristic pentru epoca de atunci aflăm totuşi în scrisoarea abatelui Eder, anume, că în timpul acesta înaintea ţăranilor români era o crimă de a fi născut cineva din sânge unguresc. – Hungarico sanguine natos crimen erat![57]

Iar joi, în 4 novembre, altă trupă de ţărani atacă populaţiunea ungurească din oraşul Baia-de-Criş.

Călugării franciscani de aici[58], mare parte de naţionalitate unguri, simţindu-se cu viaţa în pericul, fugiră cu toţii spre Ungaria lăsând în sfânta mănăstire numai pe un singur călugăr. Ţăranii răsculaţi pătrunseră îndată în mănăstire, distruseră tot ce aflară aici şi în iritaţiunea lor asupra nobilimii şi a naţiunii ungureşti străpunseră icoana Prea-Curatei Fecioare zicând: „Asta-i maica precesta a ungurilor", aruncară pe jos cuminecătura din potir strigând: „Asta-i Dumnezeul ungurilor, acum să le ajute dacă poate", şi în furia de care erau cuprinşi, înaintea lor nu mai era nimic sfânt ce era unguresc. Deschiseseră mormântul fostului comite Ladislau Mariaffy, îngropat cu un an mai înainte, botezară în religiunea română pe văduva subprefectului Mihai Gál ucis la Curechi cu două zile mai înainte şi o măritară după un iobag român, executară pe advocatul George Szentkirályi, pe un curier al comitatului şi pe un nobil cu numele Iosif Kis.

În acelaşi timp sentinelele răsculaţilor de la satul Târnova în apropiere de Baia-de-Criş prinseră pe o femeie din Beiuş cu numele de Eva Ajtai, care călătoria la părinţii săi din Abrud şi ţăranii crezând că e unguroaică voiau s-o execute. Femeia aceasta însă scăpă de la moarte numai declarând că e română, iar spre încredinţare trebui să reciteze ţăranilor Tatăl Nostru în limba românească.

Iar miercuri, în 3 novembre, ţăranii din comunele Herţegani şi Sălişte plecară asupra curţii contelui Francisc Gyulai din comuna Trestia[59]. Pe drum

tot cursul procesului său este foarte laconic, dar dânsul nu inventează niciodată lucruri, cari nu s-au întâmplat, şi din această cauză, noi contrari părerii lui Szilágyi, trebuie să considerăm declaraţiunea lui Crişan în privinţa Caterinei Csiszár ca adevărată.

[56] În mai multe scrisori particulare din timpul revoluţiunii se aminteşte, că ţăranii răsculaţi ar fi măritat pe Caterina csiszár după un iobag român din Blăjeni, cu numele Toader Cleş, soldat licenţiat, care după cum se constată din actele oficiale, executase pe bărbatul şi pe copii dânsei. Faptul acesta îl relatează ca pozitiv şi contele Dominic Teleki. În plânsorile sale însă Caterina Csiszár, cu tot dreptul, nu aminteşte nimic în privinţa acestei delicate cestiuni. Dar e foarte probabil, ca şi dânsa ar fi avut soarta celorlalte femei nobile din Zarand, să fi fost silită în aceste critice împrejurări să-şi mântuie viaţa prin o căsătorie ţărănească.

[57] Epistola poetica. ms. în Biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu, vol. XLVII.

[58] Din ordinul „Părinţilor observanţi", cari în general se numesc „Bulgari" sau preoţi ai provinciei bulgare, în unele scrieri şi călugări români (Olá-Bátok).

[59] Cu predicatul conte de Mintia (Maros-Németi) şi baron de Trestia.

însă un băiaş îi făcu atenţi că Trestia e comună băiăşească şi vor face pagubă împăratului şi ţăranii se întoarseră înapoi, ca să nu atace nimic ce e împărătesc. Dar în ziua următoare veniră la dânşii doi iobagi din Trestia şi-i invitară din nou, ca să vină să atace curtea domnului lor. Ţăranii plecară şi edificiile contelui Francisc Gyulai fură prefăcute în ruine.

Apoi joi, în 4 novembre, ţăranii atacară şi distruseră frumosul palat al contelui Francisc Gyulai din Luncă, executară pe administratorul domeniului Antoniu Gencsi, botezară în religiunea română pe două fetiţe nobile cari se aflau în curtea de aici, apoi le măritară, una după un soldat licenţiat, alta după un iobag. Distruseră şi în mare parte arseră curţile nobilitare din Luncoiul-de-Sus, Luncoiul-de-Jos, Oci, Hălmagiu, Hălmăgel, Pleşcuţa, Ţărmure, Tomeşti, Sălişte şi Aciuva, împrăştiară archiva comitatului, atacară şi despoiară bisericile reformate din Criscior, Brad, Ribiţa, Baia-de-Criş, cum şi bisericile catolice din Oci, Michăleni, Luncă şi Trestia.

Aşa că în urma lor nu rămase un edificiu, un monument neatins, care avea ceva suveniri legate de domnia despotică a nobilimii din Zarand.

Vicecomitele Zarandului, Ştefan Hollaki scăpă cu fuga la Arad, mai mulţi nobili se ascunseră în primele momente ale pericolului pe la iobagi mai credincioşi, apoi rătăcind câte 2-3 zile prin păduri se retraseră la Deva, iar alţii îşi căutară scăparea la Oradea.

Aşa că în timpul de patru zile de la 2-5 novembre, Zarandul întreg ajunse în posesiunea ţăranilor răsculaţi şi afară de autoritatea lui Horea şi Crişan, aici nu mai exista nici un fel de autoritate[60].

Peste tot locul pe unde ajungeau trupele răsculaţilor întrebau pe iobagi, dacă ţin cu împăratul sau cu domnii, în cazul întâi să meargă cu dânşii, iar în cazul al doilea vor aprinde casele pe ei. Însă ameninţările acestea erau cu totul de prisos. Iobagii români peste tot locul aşteptau cu dor trupele răsculaţilor şi se însoţeau de bună voie cu dânşii. Iobagii proprii erau cei dintâi cari intrau în casele domnilor săi şi cei mai înverşunaţi asupra lor[61].

Ţăranii erau surzi şi muţi la rugările şi lacrămile domnilor săi. Legaţi cu lanţuri de car duceau pe nobili la capul satului şi aici îi da pe mâna ţiganilor să-i execute şi înmormânteze. În furia lor, ei nu cruţau nici femeile, nici copiii domnilor lor, şi executau într-o formă pe domnii lor feudali, cum şi pe aceia, cari nu aveau nici un iobag. Revoluţiunea nu era numai în contra nobilimii, ea era în contra întregului element unguresc.

Iar agraţiările, ce le acordau ţăranii erau legate de o singură condiţiune, aceea de a se face români. Stângerea sau românizarea elementului unguresc din

---

[60] Magnaţii din Transilvania în memoriul lor înaintat contelui Iankovits încă se plâng pe cum urmează: „În comitatul Zarandului compus din românii cei mai sălbatici, zic dânşii, astăzi domneşte numai Horea cu rebelii săi, şi aşa că l-a închis de toate părţile, încât nimeni nu mai poate străbate acolo, şi nici nu mai există în comitatul acesta nici un fel de administraţiune, ca şi cum nu s-ar ţinea de Transilvania".

[61] Eben derselbe (Gubernial-Commissarius B. Brukenthal) berichtet ... die eigenen Einwohner der Dörfer hätten bis itzt immer am rasendsten gewühlt, wenn der Schwarm zu ihnen gekommen sey **Ms. Analecta** ad historiam seditionis.

Transilvania era deviza acestei violente revoluţiuni. Iar convertirea la naţionalitatea română se făcea prin acceptarea religiunii române. Ţăranii credeau că prin misteriul apei sfinţite, prin asimilarea credinţei vor putea naţionaliza imediat pe adversarii lor, şi 117 prizonieri nobili şi particulari, câţi căzură în mâinile ţăranilor se supuseră cu toţii acestui proces de românizare. Unii se făcură români prestând numai jurământul, că se lapădă de credinţa lor şi trec la religiunea română, iar alţii fură botezaţi din nou după toate formalităţile bisericii ortodoxe, şi tot cu asemenea ceremonii ţăranii măritară văduvele şi fetele nobililor după iobagi. Pe femei le îmbrăcau în haine româneşti, le interziceau să mai vorbească ungureşte, nu le era permis să amintească că au fost doamne nobile şi că au avut iobagi, le sileau să umble desculţe pe străzi, apoi toţi captivii, bărbaţi şi femei într-o formă, erau obligaţi la toate lucrurile economiei domestice şi agricole a ţăranilor, până chiar să le curețe poeţile[62]. Şi câtă bucurie era pentru ţăran văzând pe stăpânii săi deodată ajunşi acum în stare de servitute la dânsul.

Trupele ţăranilor, ori pe unde treceau, în urma lor, din casele nobililor, nu mai rămânea decât cenuşa sau triste ruine. Aşa că urmele acestui înfricoşat războiu de exterminare, deşi acoperite de noile ruine ale anului 1848-1849 se mai cunosc şi până astăzi în comitatul Zarandului.

„Casele noastre, se plânge nobilimea din Zarand către împăratul Iosif, au fost prefăcute în cenuşă sau în ruine mizerabile, toată averea noastră a fost prădată, şi în această situaţiune, care nu se poate descrie, când inimile noastre erau aproape să se frângă de durere ne văzurăm ajunşi într-o stare cu mult mai amară decât însăşi moartea. Sufletele noastre au fost forţate să primească vechia lor religiune grecească, iar noi supuşi la cea mai tristă stare de sclavi, şi în această situaţiune şi mizerie am trebuit să petrecem mai mult de patru săptămâni fără nici un ajutor sub mâinile servitorilor şi ţăranilor noştri[63].

Catastrofa era întru adevăr mare.

Ţăranul român asuprit, despoiat şi torturat sute de ani, el care văzuse distrusă întreaga lui individualitate politică, libertatea lui nimicită, proprietatea lui luată, religiunea lui declarată de idolatrie, numele de român egal cu numele de sclav, el care nu mai avea nici un tribunal la care să se poată plânge, se constitui acum singur în tribunal şi singur îşi făcea dreptate. Pedepsele de moarte, cari lovise aşa de mult şi aşa de greu pe ţăranul român se întorceau la anul 1784 asupra nobilimii ungureşti.

---

[62] Petiţiunea mai multor nobili din Criscior refugiaţi în Deva către br. I. Bornemisza comitele Hunedoarei. Deva, 25 novembre 1784.

[63] unsere Seelen wurden dem Zwange der annahme Ihrer alt glaubisch-griechischer Religion, wir aber selbsten, dem tranrigsten, Sclaven stande unterworfen. In solchem Zustande nun mussten wir unter den Händen unserer Knechte, unserer Tyranen ... uber 4 Wochen, alle Hülf und Rettungs-los elendiglich legen. Petiţiunea nobililor şi libertinilor unguri din Zarand către împăratul Iosif II. f.d.

Era o tragică răzbunare a trecutului. Şi violenţa cu care se execută această revoluţiune, este numai o probă despre nedreptatea, mai mult despre batjocura ce se făcuse cu poporul român seculi întregi.

3. Revoluţiunea se extinde peste întreg comitatul Hunedoarei

După Zarand urmă districtul Hunedoarei.

Încă miercuri, în 3 novembre, Ladislau Pop, fostul vicecomite al Zarandului, văzând că revoluţiunea ţăranilor creşte din zi în zi, apucă repede drumul călare spre Deva, strigând pe la ferestrele nobililor să fugă fiecare încotro poate, ajunse în Şoimuş noaptea pe la 11 ore şi alarmă îndată întreaga comună, să îngrijească fiecare de sine. În aceeaşi zi sunetul clopotelor din Băiţa şi din comunele de frontieră ale Zarandului anunţară populaţiunii din valea Mureşului că revoluţiunea se apropie de districtul Hunedoarei. Iar ţăranii de pe Mureş la ştirile ce le primeau despre succesul revoluţiunii din Zarand, începură şi dânşii a se înarma repede cu baltage, cu lănci şi arme de foc. Momentul li se părea venit în care iobagul să-şi tragă socoteala cu domnul său.

O frică ce nu se poate descrie cuprinse îndată toată nobilimea de pe valea Mureşului. „Pentru Dumnezeu, suntem pierduţi" erau cuvintele cu cari agenţii de percepţiune, gornicii şi servitorii nobililor se întorceau de prin comunele vecine şi anunţau domnilor lor pericolul iminent al revoluţiunii. Baronii Antoniu şi Ştefan Iosica din Brănişca, br. Antoniu Orbán din Binţinţ, contele Grigore Kun din Geoagiu părăsiră în grabă mare castelele şi locuinţele lor, br. Ion Bornemisza lasă oficiul de comite al Hunedoarei şi fugiră cu toţii la Sibiu. Iar cealaltă nobilime de pe valea Mureşului, temându-se şi dânsa de răzbunarea ţăranilor îşi căută repede scăparea la Deva şi se retrase în fortăreaţa de acolo. Încă din timpul războiului cu Mihai Viteazul iobagul din Transilvania nu mai inspirase atâta teroare nobilimii ungureşti ca la anul 1784.

Apoi joi, în 4 novembre două trupe de ţărani coborându-se pe valea Caianului trecură din Zarand în districtul Hunedoarei. Una din trupele acestea apucă direcţiunea pe Mureş la vale şi în aceeaşi zi seara prefăcu în cenuşă castelui br. Antoniu Iosica din Brănişca[64]. Iar în cele două zile următoare ţăranii

[64] Familia baronilor Iosica din Transilvania, după origine e română şi se trage din Caransebeş. Cel dintâi care înălţă renumele acestei familii fu Ştefan Iosica, român din Caransebeş, cancelar al Transilvaniei pe timpul Principelui Sigismund Bathori. Mai târziu, însă Ştefan Iosica căzu în suspiţiune, că aspirează la tronul Transilvaniei şi din ordinul Principelui fu executat în anul 1598. – **Szamosközi**, Rerum Transylvanicarum Pentadis V., lib. II. Erat Iósika ex Karam Sebesso Valachorum oppido. ... nobili quidem familia, sed neque opibus valenti, nec ullis daris facinoribus praestanti oriundus ... Sed propter singularem fortunae felicitatem, et Sigismundi Principis lib ralitatem, nonnihil suo etiam ipse adiutus ingenio, ex infimo pene sortis gradu, in summos et amplissimos honores provectus fuerat, atque etiam cancellariatus quam vocant munere honestatus. – **Bethlen**, Historia de rebus Transsylvanicis, Ed. Cibinii 1785. IV. 45. Principele Sigismund Báthory către Ştefan Bocskay: Hoc tibi svadeo, quod si tibi opus sit Principatu Transsylvaniae, ne per aliequem Valachum (Iosikam indigitans) praeripi tibi

distruseră şi arseră toate curţile nobilitare din Sulighet, Capre, Bretea, Ilia, Bacea, Sârbi, Gura-Sadă, Câmpeni, Tătăreşti, Lasău, Leşnic, Dobra, Roşcani şi Zam, până în frontiera Ungariei, despoiară biserica catolică din Brănişca şi cele două biserici catolică şi reformată din Ilia, arseră toate cârciumele domneşti dintre Deva şi Dobra, executară în Ilia pe nobilul Ladislau Crainic cu toată familia sa, în număr de 10 persoane, pe preotul reformat şi pe cantorul reformat, şi aceeaşi soartă o avură mai multe persoane, nobili şi particulari din alte comune. Ladislau Göttfy, comisarul de contribuţiune din comuna Sârbi, cercă la început să scape de furia ţăranilor în casa preotului român de acolo, dar în ziua următoare ţăranii îl scoaseră din casă afară şi-l executară chiar în curtea preotului.

Iar trupa a doua a ţăranilor din Zarand năvăli joi seara, în 4 novembre, asupra nobilimii ungureşti din comuna Şoimuş, dete îndată signalul de revoluţiune cu tragerea clopotelor, devastară şi arseră curţile nobilimii de aici, iar vineri, în dimineaţa următoare, cu făclii şi lumânări în mână, ţăranii plecară asupra nobilimii din Hărău şi Bârsău, apoi cu rapiditatea care se vedea de mai înainte calculată, luară direcţiunea pe Mureş în sus. La 8 ore distruseră şi aprinseră curţile nobililor din Chemindia, la 10 ore în Banpătaca, Cărpeniş şi Uroi, la 12 în Rapolt, la 2 în Bobâlna, la 5 ore în Folt, la 6 ore în Geoagiu-de-Jos, unde arseră castelul conţilor Ştefan şi Ladislau Kun[65], la 8 ore seara prădară, distruseră şi executară în Băcăinţa şi Homorod, lăsând peste tot locul în urma lor numai flăcări şi ruine. Despoiară bisericile reformate din Şoimuş, Chemindia, Bobâlna, Rapolt, Geoagiul-de-Jos până la Homorod şi executară în drumul lor de la Şoimuş până la Homorod 15 persoane, nobili, administratori de domenii şi alţi particulari.

Iar sâmbătă, în ziua următoare, incendiară frumosul palat al br. Antoniu Orbán din Binţinţ, îi ruinară preţioasele florării şi lacuri artificiale şi prefăcură în cenuşă curţile conţilor Iosif Gyulai şi Sigismund Kun din comuna Pischinţi. Aşa, că lumina curţilor incendiate pe valea Mureşului în zilele de 5, 6 şi 7 novembre, străbătuse noaptea departe la apus până în Banat şi la miazăzi până în Ţara Haţegului.

illum patiaris. – Fragemnte din genealogia familiei Iosica de la anul 1559-1695 sunt publicate de Pesty în opera sa: A ször. Bánság. I. 470.

[65] Descendenţa naţională a familiilor aristocratice din Transilvania şi Ungaria se află încă acoperită de un adânc întunerec istoric, întunerec până astăzi puţin străbătut. După Pesty (A ször. Bánság I. 453), familia Kun, din comitatul Hunedoarei, încă este originară din Banatul Severinului. Anume aflăm în secolul al XVII-lea pe mai mulţi membrii din această familie, ocupând în Banat diferite funcţiuni înalte de vice-comiţi ai Severinului, comiţi şi primari ai Caransebeşului (Ibid. 324. II. 262). Dar Benkö, reprezentantul istoriei transilvane din secolui trecut, ne spune, că familia Kun din comitatul Hunedoarei, ar fi de origine secuiască. (Transsilvania, Ed. 1833, II. 399). Astăzi însă ştim cu deplină certitudine, că genealogiile magnaţilor din Transilvania şi Ungaria până în secolul trecut era compusă după împrejurări şi simple ambiţiuni, încât nu prezintă nici cea mai mică valoare istorică în privinţa descendenţei naţionale.

Un conductor al poştelor transilvane, cu numele Antoniu Schmidt din Sibiu, întorcându-se cu poşta din Banat ne spune: că a văzut cu ochii săi prefăcut în cenuşă castelul br. Iosica din Brănişca, că la Deva primise o gardă de soldaţi pentru paza carului de poştă, dar cu toate că pe drum s-a întâlnit cu mai multe cete de răsculaţi, dânşii l-au lăsat peste tot locul să treacă liber şi nu i-au făcut nici o violenţă, iar în noaptea de 7 spre 8 novembre se afla cu carul de poştă pe la viile Lugojului şi de acolo se vedea un foc mare înflăcărat spre frontierele Transilvaniei, că între Cosova şi Dobra s-a întâlnit pe drum cu mai mulţi ţărani din Banat, cari călătoreau la târgul din Dobra şi zicându-le să se întoarcă înapoi, fiindcă acolo nu-i linişte, ţăranii îşi continuară drumul lor zicând: „De ar da Dumnezeu să fie în toate părţile aşa!"

Iar baronii Antoniu Orbán, Iosif Györffy şi contele Grigore Kun se plâng astfel către guvernul transilvan:

„La începutul acestei luni a trebuit să fugim de furia ţăranilor la Sibiu, şi după ce am petrecut aici câteva zile, auzind ştiri mai favorabile, anume, că ţăranii s-ar fi liniştit întrucâtva, ne-am decis să ne întoarcem iarăşi la casele noastre, dar cu ochii plini de lacrimi, suntem siliţi să mărturisim, că toate edificiile noastre au fost prefăcute în cenuşă, am găsit casele noastre încă scânteind şi fumegând şi am văzut atâta ruină, cât n-a făcut vreodată nici turcul, nici tătarul în Transilvania, şi fiindcă acasă nu am putut fi siguri cu viaţa noastră, ne-am întors din nou aici despoiaţi de toate, unde trebuie să ducem o viaţă plină de mizerie."

Ruină, ce n-a făcut vreodată nici turcul, nici tătarul în Transilvania?

Există însă o deosebire radicală între devastările popoarelor barbare, ale goţilor, vandalilor, hunilor, gepizilor, avarilor, turcilor şi tătarilor, devastări purcese dintr-un simplu sentiment de cupiditate şi din o sălbatică iubire de distrucţiune şi între furia ţăranilor români, singurul popor muncitor în nobilele comitate ale Transilvaniei, care nimicea de astă dată curţile şi averile nobililor pentru a scăpa de lanţele sclaviei şi a-şi câştiga din nou o patrie în care el fusese declarat străin.

Ţăranii, cari trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Haţegului. E porunca împăratului, ca ţăranii să se ridice asupra nobililor şi a ungurilor, ziceau dânşii, la din contră le vor aprinde casele şi-i vor ucide. Iar nobilimea de pe Strei şi din Haţeg înspăimântată, părăsi repede casele şi averile sale, parte fugi la Deva, parte în castelul Hunedoarei, unii îşi căutară scăparea în oraşul Haţeg, alţii se retraseră -n comunele Pui, Peşteana şi Densuş şi aici se puseră în stare de apărare. Apoi un sat după altul dând signalul cu tragerea clopotelor se ridicară asupra domnilor săi şi în zilele de 6, 7, 8 şi 9 novembre, ţăranii prădară, ruinară şi arseră edificiile nobilitare din comunele Pescăria, Simeria, Bârcia Mare, Nighighis, Pestişul-de-Sus, Pestişul-de-Jos, Almaşul Ghârgociului, Băcia, Tomăşeşti, Batiz, Buituri, St. Măria de Piatră, Sân-Georgiu, Titid, Strei, Ruşi, Băţălari, Bretea (ung.), Bretea Românească, Silvaşul-de-Sus, Silvaşul-de-Jos, St. Măria Haţegului, Nălaţi, Vad, Roşia Pâclişa, Cârneşti, Unciuc, Brezova, Grădişte, Ostrov, Clopotiva, Râu-de-Mori, Ciopeia, Ruşor, Râul-Alb, Gălaţi, Pui, Ponor,

Râu-Bărbat, Sălaşul-de-Sus, Măţeşti, Şerel şi Zăicani până lângă frontierea Ţării Româneşti.

În Sânta-Măria prefăcură în flăcări şi în cenuşă două castele ale conţilor Kendeffi[66], în Nălaţ curţile br. Iosif Naláczi[67], devastară bisericile reformate din Sântă-Măria[68] şi Râu-de-Mori, iar în comuna din urmă le sechestrară şi clopotul.

Iar ţăranii români din Cinciş, neştiind în această situaţiune turburată ce să facă, trimiseră duminecă în 7 novembre trei deputaţi la Haţeg, să întrebe pe un căpitan de al răsculaţilor ce atitudine să ia, şi căpitanul acesta le declară, că voinţa împăratului este, să masacreze pe toţi domnii lor feudali şi să împărţească între dânşii toată averea lor, câştigată numai cu sudoarea ţăranilor, că acela, care se va arăta mai activ în executarea acestui plan şi va urma pe căpitani, afară de prada ce o va face, va primi încă o plată de 30 cr. pe fiecare zi. În 11 novembre, deputaţii ţăranilor din Cinciş se întoarseră de la Haţeg acasă, deteră imediat signalul de adunare cu tragerea clopotelor, comunicară sătenilor ştirea adusă, şi apoi cu toţii se aruncară asupra curţilor familiei Csolnakosi, le prădară şi apoi le arseră[69].

---

[66] Protopărintele genealogic al familiei Kendeffi din Transilvania a fost românul Cândea din comuna Râu-de-Mori în Ţara Haţegului. Col. **Kemeny**, în Transilvania 1872, 183, 1404. Nos Sigismundus ... possessionem Nuxora vocatam, in comitatu Hunyad existentem, fidelibus nostris Ioanni filio Kende de malomviz, districtuque de Haczeg et per eum Kende fratri suo uterino, ipsorumque haeredibus ... in perpetuom duximus conferendam. – **Idem**, Transilvania 1873, 79, 1439. Albertus ... pro fidelitatibus, et fidelibuz servitiis Ioannis dicti Kende de Malomviz, ac Ladislai filii ipsius, nec non Kende filii Kende de eadem nobilium ut dicitur Valachorum nostrorum Districtus nostri Haczeg appellati ... tumque propter instrumentorum literalium eorum super possessionibus ... deperditionem possession(es) ... malomviz ... cum Malomviztorok, Sebestorok, Strogyel, et Szabathfalva nuncupatas in praedicto Districtu Haczeg ... nove nostrae Donationis titulo in perpetuum contulerimus. Generaţiunea a doua din familia lui Cândea a primit supranumele de Kendefi (filius Kende). Iar în secolul trecut împărăteasa Maria Theresia conferi lui Alexe Kendeffi titlul de conte (Benkö, Transsilvania, Ed. 1833, II, 483).

[67] Pe la anul 1585 unii membrii din familia Naláczi figurează în şirul nobililor din Banatul Severinului. Iar la anul 1658 aflăm pe un Ştefan Naláczi ca primar al Caransebeşului. **Pesty**, A ször. Bánság. I. 455, II. 268.

[68] Biserica reformată din Sântă-Măria, împreună cu biserica reformată din comuna Strei, cele două biserici ortodoxă şi reformată din Peşteana şi biserica din Densuş reprezintă cele mai vechi monumente de architectură medievală în Ţara Haţegului. După noile cercetări archeologice construcţiunea lor datează din secolul al XIII şi al XIV-lea. Archiv. f. sieb. Landeskunde N.F. XVI. 280 et seq.

[69] Familia Csolnakosi (sau de Cinciş) după origine este de asemenea română. **Schwartner**, Introductio in rem dipl. Budae, 1802, 367, 1448. Ioannes de Hunyad Regni Hungariae Gubernator ... Dicit nobis Egregius Woyik de Chionok (astăzi Csolnakos) fratrer noster condivisionalis, in sua, ac Ladislai et Sandrini filiorum suorum, nec non Daan filii Iarizlo de dicta Chionok personis, quomodo complures forent Nobiles et Castellani, qui ipsos in diuersis seruitiis ... nimium aggrauassent ... Un le nos praesentibus hisce nostris requirimus Dominationes vestras ... quatenus praefatos ...

Violențele țăranilor în contra nobilimii începură să inspire neliniște și populațiunii săsești din comitatul Sibiului.

Magistratul din Orăștie, temându-se că țăranii răsculați să nu atace și orașul acesta, refuză să acorde azil ungurilor, cari fugeau aici și scrise țăranilor de peste Mureș, că cetățenii din Orăștie doresc să trăiască în pace cu dânșii[70].

În cele mai multe locuri din palatele magnaților și din curțile nobililor nu rămase decât cenușă sau ruine mizerabile. Și peste tot locul țăranii executau devastările acestea cu anume intențiune, ca pe viitor să facă imposibilă orice existență a nobilimii, spărgeau ușile și ferestile caselor, stricau mobilele, distrugeau zidurile cu securile, iobagii proprii împărțeau între dânșii bucatele, fânul și vitele nobililor, zicând că sunt agonosite cu munca lor, frângeau ușile pivnițelor, spărgeau buțile și lăsau să curgă vinul, ce nu-l mai puteau bea, prin uși, prin feresti și pereți nu mai lăsau o bucată de fier, ruinau florăriile, spărgeau archivele familiilor și împrăștiau hârtiile, iar acolo unde întâmpinau case acoperite cu țigle, dacă nu le puteau preface în flăcări altmintrelea, suiau slănini în pod, aruncau grămezi de paie pe ele și așa le da foc, cum s-a întâmplat cu curțile br. Naláczi din Bobâlna și ale conților Kendeffi din Sântă-Măria.

„În locurile unde erau mai înainte curțile nobililor, casele parochilor, biserici și cimitire, se plânge comitatul Hunedoarei către contele Iankovits, astăzi domnește numai oroarea, tăcerea și pustietatea și afară de ruinele edificiilor nici nu se mai vede altceva, mulți din cei despoiați, scăpând de periculul vieții desculți cu capul gol și mai dezbrăcați, abia își putură acoperi trupul cu haine împrumutate de la alții, și mulți își câștigă pâinea de toate zilele de la bunavoința și caritatea deaproapelui“[71].

---

posteritatesque ipsorum uniuersas, in ipsorum possessionibus, puta Chyonok praedicta in hatzek, et Doboca in Hunyad districtibus habitis, nullo modo impedire, et impedire facere dignemini. – Tot cu privire la descendența acestei familii a se vedea Benkö, Transsilvania, Ed. din Viena 1778, I. 567.

[70] După textul original, răspunsul comunelor românești către magistratul din Orăștie este următorul: Cinstiților orășeni, pace și sănătate, vă poftim. Noi, satul Rapolt, vă mulțumim de scrisoarea care ne-au venit. Dară noi vă dăm de știre cum că noi nu avem acea grijă ca să venim cu răutate asupra D-voastră. Iar de alte părți nu știm precum nu am știut și când au venit la noi numai cât ne-am trezit cu ei veniți de pe Criș. Niște vorbe, care au dat pentru niște feciori cari i-au prins la Turdaș, care bine ar fi de i-ar slobozi să nu fim noi în alean cu Dumneavoastră. Aceasta scriind vă rămânem de binevoitori
Satul Rapolt

Și noi bobâlnenii de împreună cu Folteanii și cu vecinii stăm pe acea pace, dar Dumneavoastră să ne dați valos (răspuns) înapoi și celușag să nu fie..

[71] Familiile din comitatul Hunedoarei, cari au suferit pagube mai mult sau mai puțin însemnate în cursul acestei revoluții sunt următoarele: conții Bánffi, Bethlen, Eszterházi, Gyulai, Haller, Kendeffi, Kun, Nemes, Teleki și Torotzkai; baronii, Bornemisza, Iosica, Naláczi, Orbán; familiile nobile, Apoli, Bágya, Bália, Balica, Bálint, Balog, Barcsai, Berivoi, Bernád, Bobic, Boér, Brázovai, Buda, Calugărița, Crainic, Csolnakosi, Daia, Farkas, Goró, Hernia, Herța, Hortobágyi, Horváth, Intze, Kádar, Kenderesi, Komlosi, Kováts, Kozolyai, Macskasi, Makrai, Mara, Marcorian, Mihonia, More, Munian, Nagy,

Așa că în timp de o săptămână de la proclamarea revoluțiunii în Curechi, comitatul Zarandului și al Hunedoarei prezenta numai un vast spectacul de ruine și dezolațiune. „Numai în 61 de comune din districtul Hunedoarei, zice guvernul transilvan către împăratul Iosif, au fost parte arse, parte devastate 232 curți nobilitare.“ Iar numărul nobililor și al particularilor unguri, ce căzură loviți de furia țăranilor răsculați în aceste două districte era peste tot 133 persoane.

Executările erau mai puține în districtul Hunedoarei ca în Zarand, și aceasta din cauză că pe valea Mureșului și a Streiului, țăranii în cele mai multe locuri nu întâmpinară în drumul lor decât numai curți părăsite.

4. Țăranii atacă orașul Deva

Ca țăranii să poată ajunge stăpâni pe comitatul Hunedoarei trebuia să ocupe orașul Deva, reședința comitatului, unde se retrăsese partea cea mai mare din nobilimea de pe valea Mureșului.

Asupra Devei era concentrată iritațiunea mizerilor țărani din tot comitatul, și îndată ce revoluțiunea ajunse la țărmurii Mureșului, iobagii începură a se ocupa cu planul, cum să atace și să prefacă în cenușă orașul acesta. Intențiunea lor era să execute pe toți nobilii și pe toți cetățenii unguri, care se aflau aici, apoi să dea foc orașului de patru părți[72].

Revoluțiunea ajunse vineri, în 5 novembre, la marginea teritoriului Deva, iar sâmbăta, în 6 novembre, se făcură publicațiunile pentru atacarea orașului. Primarii și jurații umblând din casă în casă, pe unele locuri gornicii și țăranii trimiși anume publicară prin toate comunele vecine, că din fiecare casă să vină câte un om armat la țărmul Mureșului, ca să atace Deva, fiindcă un om, cu numele Horea, a câștigat de la împăratul să stingă toată nobilimea ungurească, că Horea încă vine cu steag roșu de la Alba-Iulia să se întrunească cu dânșii la Deva, și împreună să extermineze întreagă nobilimea adunată în fortăreața de acolo, că soldații grăniceri chemați de nobilime pentru apărarea Devei nu vor fi în contra țăranilor, din contra se vor alia cu dânșii, îndată ce se vor întruni acolo. Apoi primarii, jurații, gornicii și oamenii veniți din Zarand deteră instrucțiuni țăranilor, că peste tot locul pe unde vor ajunge să aprindă la marginea satelor edificiile nobilitare, ca să intimideze poporul.

În aceeași zi o trupă de țărani, care venea de către Ilia spre Deva, publică de asemenea prin toate comunele vecine dincoace de Mureș, că un om cu numele Horea vine de cealaltă parte a Mureșului cu două steaguri roșii și cu mare mulțime de oameni, ca să atace Deva, fiindcă a câștigat de la împăratul să stingă toată nobilimea din Transilvania, ca din această cauză a poruncit Horea că

Nandra, Nopcia, Orbonaș, Petric, Pogán, Ponori, Pongrátz, Puy, Ribiczei, Rutkai, Szente, Szeredai, Szilvási, Toth, Turnia, Türi, Ujvári, Vadas, Vitán, Váradi și Zejk.

[72] imo uti hodie instituto Benigno Examine quorundam Captivorum in reverenter advoluto Extractu comprobatur proposuerant hoc oppidum aquatuor lateribus supposito igue incendere ... singulor nobiles et Hungaros crudeliter interimere. Comitatul Hunedoarei către guvernul trans. Deva, 8 novembre 1784.

şi din partea de jos a Mureşului să se scoale câte un om din fiecare casă, să vină să se întrunească cu dânsul la Deva şi să extermineze nobilimea de acolo, la din contra vor aprinde casele pe aceia, cari nu vor veni[73].

Apoi în aceea zi seara o mare mulţime de ţărani, după ce prădară şi prefăcură în flăcări curţile nobilimii din Mintia plecară cu împuşcături şi strigări înfiorătoare asupra reşedinţei comitatului, veniră până la marginea din jos a oraşului, aici aprinseră vila văduvei Adam Ribiczei, apoi divizaţi în cete mai mici se aruncară asupra suburbiei bulgare voind să atace casele cetăţenilor unguri de acolo.

Dar grănicerii români chemaţi de nobilime pentru apărarea Devei, traseră cu armele în aer peste capetele ţăranilor, şi ţăranii văzând, că armata imperială li se opune începură a se retrage numaidecât.

De la Deva trupa ţăranilor se întoarse din nou la Mintia. Aici se întruniră în curtea contelui Iosif Gyulai, ţinură sfat şi din nou trimiseră oameni prin toate comunele vecine să invite pe ţărani, că duminecă, în ziua următoare, să vină din nou să atace Deva şi să împlinească porunca lui Horea. Apoi toată noaptea aceea cu împuşcături, cu strigări şi ameninţări strânseră pe ţărani şi-i aduseră pe ţărmurile Mureşului.

Iar duminecă, în 7 novembre, atacul se începu din nou.

În aceea zi, înainte de amiazăzi, o trupă de ţărani, în număr de 300-400 de oameni[74], cu împuşcături şi strigări zgomotoase: „haideţi cu porunca împăratului şi cu voia lui Dumnezeu", plecă din nou din Mintia asupra reşedinţei comitatului. Pe la 11 ore trupa ţăranilor ajunse la marginea din jos a oraşului şi aici se opri nu departe de fortăreaţă. În momentul acesta însă comandantul fortăreţei, locotenentul Pfeifer, văzând intenţiunea ostilă a ţăranilor, luă cu dânsul 70 de soldaţi grăniceri şi 74 de husari români, le ieşi înainte şi făcu imediat un atac asupra lor. Dar acţiunea ţăranilor nu era calculată în contra armatei imperiale. Ei se considerau aliaţi fideli ai împăratului în contra nobilimii şi credeau că rezistenţa ce o întâmpinase în seara precedentă din partea armatei imperiale se făcuse numai sub presiunea nobilimii din Deva. Acum însă fură surprinşi văzându-se serios atacaţi din partea armatei, şi după o mică rezistenţă ajunseră îndată în confuziune şi începură în dezordine mare a se retrage către ţărmurile Mureşului. Iar armata imperială şi 22 de nobili călări începură să-i persecute acum către ţărmul Mureşului, 72 ţărani fură tăiaţi, mare parte aruncaţi în Mureş, alţi 44 căzură prizonieri în mâna armatei, iar dintre soldaţi şi nobili nu

[73] Interogatoriul făcut cu prizonierii Nicula Sârbu, Petru Petrescu, Lapedat Veran, Tănase Reu, Ion Solnoc, Ioja Hegedüs, Constantin Josan, Filimon Grozav, Iosif al Popii şi Adam Părău. Deva, 8 novembre 1784.

[74] În rapoartele sale comitatul Hunedoarei nu fixează de loc numărul cât era de mare trupa ţăranilor, cari atacase în ziua aceasta oraşul Deva. Locotenentul Pfeifer calculează numărul ţăranilor la 800 de oameni, Teleki la 300, Szilagyi peste 300. Însă dacă vom avea în vedere, că 144 de soldaţi avură curajul să părăsească fortăreaţa cea înaltă a Devei şi să atace pe câmp deschis trupa ţăranilor, atunci numărul lor în tot cazul nu putea fi mai mare de 300-400 de oameni.

mai puţini fură răniţi[75]. Aşa scăpă oraşul Deva cu ajutorul grănicerilor români de un pericul, a cărui mărime nu se putea prevedea de ajuns[76]. Iar Horea cu trupa sa nu veni şi nici că putea să sosească. Dânsul chiar în ziua aceasta ocupase comuna Roşia din Munţii Abrudului şi publicaţiunea, că vine Horea cu mare mulţime de oameni, se făcuse numai ca să inspire mai mult curaj ţăranilor.

În amândouă atacurile de la Deva ţăranii români nu avură nici un comandant. În credinţă că armata imperială nu li se va opune, ei făcură atacul în masă, fără ordine de bătaie, fără plan, numai de o singură parte a oraşului. Mai mult entuziasm decât cunoştinţe militare! Şi nici nu era posibil, că o trupă de ţărani, care nu cunoştea nici o ordine, armată numai cu bâltage, cu lăci, cu furci de fier şi foarte puţini cu arme de foc, să poată susţine o luptă victorioasă cu o trupă de infanterie şi cavalerie, superioară prin arme şi superioară prin disciplină.

[75] Hodie post prandium circa horam 2-dam Rebellis multitudo a Pago Nemeti rursum et non procul ab oppido hujate circa arcem constitit, cui obviam profecti Nostrates Nobiles item 70 pedives et 74 Equites siculicae Legionis limitaneae (escadronul din Dobra) ... sub ductu ordinar. V. C. impetum in Rebelles fecere ultra 70 partim caesi partim marusio absorpti partim intercepti, reliqui in fugam conjecti, sunt pauci ex nostris vulenrati. Comitatul Hunedoarei către guvernatorul S. Brukenthal (Deva, 7 novembre 1784). Iar maiorul Stoianich raportează în 10 novembre comandantului general: Gleich bei meiner Ankunft auf Deva meldete mir, der allhier commandirte Herr Oberlieut. Pfeifer dass derselbe ... de 6-ten Abends ... augegriffen seye worden, welche aber in zeiten repousirt hat. Den folgenden Tag den 7-ten ... ist ein Schwarn deroselben in Zahl von 800 abermahlen Vormittag erchienen, Deva stürmisch angegriffen, und gedachter Officier mit Zuziehung deren berittenen Edelleuthen ... sie verfolgte ... ohnerachtet dessen haben Tumultuanten auf keine gute Art ergeben, sondern mit feuern continuirt, wodurch also die Edelleuthe viele Rebelles getödtet, in die Maros gesprenget und von herrn Oberlieut. Pfeifer 44 Köpf gefangen gemacht, die sogleich dem Comitat überliefert. În privinţa orei când s-a întâmplat atacul, ambele rapoarte ale comitatului şi armatei divergează unul de altul. Noi însă am adoptat timpul înainte de amiază, care se confirmă şi prin interogatoriile făcute cu prizonierii (Die vero 7-ma 9-br. arcem aeque oppidum Devense 11-a praettacti diei, hora antemeridiana temerario ausu aggredi hostiliter ausi sunt).

[76] Atacul ţăranilor asupra Devei a fost cu totul desfigurat în raportul comitatului Hunedoara, cunoscut sub numele de Species facti, cum şi în scrierile contelui Teleki şi Szilágyi. Contele Teleki susţine că 25 de unguri au respins întreaga trupa ţăranilor, iar despre armată dânsul nu face nici cea mai mică amintire. Szilágyi încă dă rolul principal nobilimii şi fixează, poate din eroare, numărul armatei imperiale cu 84 în loc de 144 de soldaţi. Amândoi scriitorii, Teleki şi Szilágyi, au urmat în mare parte monografia lui Vitán Sandor, scrisă din memorie cu 40 de ani în urma acestor evenimente şi plină de cele mai grosolane neadevăruri (aşa d. ex. că din toată trupa ţăranilor numai 4 inşi au scăpat cu viaţă). După cum rezultă însă din primele rapoarte oficiale rolul nobilimii în lupta de la Deva a fost mai mult în persecuţiune. Tot asemenea susţine şi un raport particular al lui Andrei Kis şi Francisc Domokos, în care se zice: „Văzând nobilii, că tâlharii fug, căpătară încredere şi erau 24 la număr şi făcură frumoasă învingere" (Col. Hóra, veszendelme).

Afară de lupta de la Deva diferite alte ciocniri mai mici între grăniceri şi ţărani se întâmplară la Binţinţ şi în Ţara Haţegului. Vice-colonelul Karp atacă cu o trupă de grăniceri pe ţăranii români chiar în momentul când aceştia erau ocupaţi cu despoierea curţii br. Antoniu Orbán din Binţinţ, 20 de ţărani fură răniţi, iar 41 făcuţi prizonieri şi predaţi autorităţii comitatului din Deva. Tot vice-colonelul Karp atacă în 9 novembre mai multe cete de ţărani în Ţara Haţegului. Aici 50 de ţărani fură ucişi, iar alţii strâmtoraţi lângă apa Streiului îşi aflară mare parte moartea în undele râului.

5. Executarea prizonierilor din Deva

Deva era scăpată şi ţăranii plătise scump atacul din ziua de 7 novembre. Dar nobilimea comitatului nu era mulţumită cu atât.

Luni, în 8 novembre, dimineaţa, funcţionarii şi nobilii prezenţi în Deva, se întrunirä în şedinţă să facă judecată asupra prizonierilor. Şedinţa o ţinură în fortăreaţa Devei, deoarece „cuprinşi de frică, declară dânşii, n-au cutezat să facă judecată în oraş."

Apoi fără să cerceteze mult, care din prizonierii aceştia era culpabil şi întrucât, îi condamnară pe toţi în mod sumar la moarte. Şi, ca sentinţa să poată fi executată imediat, luară de pretext ordinul împăratului Iosif în privinţa agentului Salis şi a emisarilor săi, ordin care se raporta expres numai la crima pentru amăgire la emigraţiune, şi care nu avea absolut nimic a face cu mişcarea politică şi socială a ţăranilor români[77].

Textul acestei temerare sentinţe era următorul:

„Deoarece acuzaţii sunt cosntataţi prin acţiune fiscală, că sunt aprinzători evidenţi, omorâtori cruzi şi jefuitori de case, şi au fost prinşi de nobilime parte în cursul luptei, parte în persecuţiune continuă, pe când voiau să facă un atac ostil asupra oraşului Deva dimpreună cu cealaltă mulţime a ţăranilor revoltaţi, şi fiindcă din mărturisirile unor prizonieri şi din relatările demne de credinţă ale altor persoane rezultă cu evidenţă prezumţiune, că acuzaţii menţionaţi mai sus dimpreună cu cealaltă mulţime revoltată sunt partizanii unui emisar oarecare, din această cauză Tabla, în conformitate cu graţiosul decret al guvernului din 6 novembre anul curent, no. 909, a aflat cu cale să aplice asupra acuzaţilor procedura sumară a legii militare, şi în consecinţă îi condamnă ca pe nişte rebeli

[77] Ordinul împăratului Iosif în privinţa lui Salis era următorul: Lieber Graf Banffy! dem sicheren Vernehmen nach soll ein grwisser Salis eine beträchtliche Auswanderung meiner Unterthanen aus Siebenbürgen, Hungarn und den dortigen Grenzen einzuleiten vorhaben Sie werden also den unverzüglichen Befel an die betreffenden Provinzial-Beanten und Komitate erlassen, damit aller Orten und in den Grenzen auf diesen menschen, wenn er etwa in die dortigen Gegenden kommen sollte, sowie auf seine Emissaires ein obachtsames Auge getragen, ihren heimlichen Verführungen sorgfältigst nachgespüret, und wenn sich ein oder anderer dieses Verbrechens schuldig machte, solcher auf der Stelle und ohne Anfrage mittelst Standrecht, das in derlei Fällen stattfindet, mit dem Strange abgestraft werde, wovon mir alsdann die gehörige Anzeige zu machen ist. Prag. den 16 sept. 1784. Iosep.

evidenţi şi turburători ai liniştii publice, prinşi în cursul luptei şi în atac ostil, numai la pedeapsa cu paloşul, cu toate că dânşii după dizpoziţiunile legilor patriei ar merita cu tot dreptul o pedeapsă de moarte mult mai severă[78], dar motivele de siguranţă publică şi împrejurările actuale consilieazä ca pedeapsa să fie mai moderată"[79].

Apoi tot în acea zi nobilimea din Deva începu executarea. Douăzeci de prizonieri fură duşi în dosul fortăreţei lângă drumul ce merge spre Dobra, aici le făcură un şanţ lung, nefericiţii ţărani trebuiră unul câte unul să îngenunchieze la marginea groapei, capul lovit de sabie le cădea de sine în groapă, iar trupul îl împingeau carneficele, ca să facă loc altuia, şi în modul acesta fură decapitaţi toţi douăzeci de inşi[80].

„De frica represaliilor, scrie în aceea zi vice-comitele Zejk guvernului transilvan, am condamnat pe prizonierii români numai la pierderea capului, deşi dânşii erau demni de o pedeapsă mult mai severă, şi ca nu cumva din cauza întârzierii să ne scape din mână, noi am şi executat pe câţiva". Apoi recunoscând singur fapta rea adaugă: „şi dacă în împrejurările actuale am greşit ceva în contra drepturilor militare rugăm pe Excelenţele voastre să binevoiţi a interveni pentru noi"[81].

Dar pe lângă toată conştiinţa acestei fapte neumane, în ziua următoare, executarea se începu din nou.

[78] După Constitutio criminalis Theresiana din 1768 Art. 5, pedepsele de moarte erau de două specii. Pedepse mai grele: 1. Pedeapsa prin foc sau arderea de viu. 2. Despicarea în patru bucăţi. 3. Frângerea cu roata de jos în sus. Şi aceste pedepse se mai puteau înăspri cu târârea condamnatului până la locul de supliciu, sfâşierea cu cleştele arse, tăierea limbii şi smulgerea gâtului. 4. Tragerea în ţeapă. Iar pedepse de moarte mai uşoare erau tăierea capului cu paloşul şi furcile.

[79] eosque tamquam manifestos rebelles et publicae tranquillitatis perturbatores, in ipsoque conflictu et hostili agressione interceptos, poena gladii duntaxat ex ea ratione plectendos judicari, quod quamvis iidem Incti ad dictamen legum Patriarum graviorem suplicii exasperationem jure promerentur, publicae tamen securtatis ratio, et modernae circumstantiae mitigationem poenae svadere videntur.

[80] La executarea acestor prizonieri se raportă următoarea scrisoare a comisariului Mihai Brukenthal către comitatul Hunedoarei, cu data Sebeş, 12 novembre 1784: e variis in intinere meo acceptis ... relationibus pro certo intelexissem. I. Tabulam Continuam una die 20 ejusmodi interceptos tumultuantes exequi fecisse, eosque omnes in unam eo fine praeparatam fossam injici et contumulari curasse. – Lista nominală a prizonierilor decapitaţi în ziua aceasta nu mi-a succes să o pot afla în archivele comitatului.

[81] concepto metu concussi in oppido hoc Iudicium ferre non ausi de captivis rebellibus ... his in castello Iure quasi statario tamquam ... in continua persecutione interceptos ... ob metum repressariarum capite plectendos judicavimus, et aliquot ne interposita mora nobis eriperentur decollari curavimus ... et si aliwuid contra Iura militaria in hisce circumstantiis erravimus Excellentiarum Vestrarum gratiosam interpositionem exorandum duximus.

Alţi patrusprezece prizonieri fură de asemenea duşi în dosul fortăreţei şi aici executaţi lângă mormântul victimelor din ziua precedentă[82].

După aceştia urmară prizonierii din Binţinţ. Douăzeci şi doi de ţărani prinşi cu ocaziunea devastării curţii br. Antoniu Orbán din Binţinţ fură duşi, fără să mai fie cercetaţi, în partea de sus a oraşului şi aici executaţi de la cel dintâi până la cel din urmă, fără nici o compătimire[83].

În modul acesta făcu nobilimea din Deva să cadă prin paloş 56 de ţărani prizonieri[84], după ce mai întâi cu rea intenţiune îi lipsi de dreptul de apel. Moderaţiunea lipsea cu totul nobilimii, şi executarea prizonierilor din Deva nu mai avea nici chiar umbra unei justiţie rigoroase, din contra era numai o crâncenă tiranie[85].

„Scenele petrecute cu executările acestea, ne spune o persoană demnă de credinţă, erau atât de înfiorătoare, încât condamnaţii se îmbulzeau singuri înainte ca să fie decapitaţi cât mai în grabă". În furia sa nobilimea nu voi să acorde acestor nefericite victime nici chiar ultima consolaţiune creştinească, să se mărturisească şi cuminice, ci preoţii români îi însoţiră până la locul de supliciu numai cu rugăciunea Tatălui nostru.

Şi ce era mai dureros, că între ţăranii cari căzură jertfă răzbunării nobilimii din Deva se aflau şi oameni cari nu participase de loc la revoluţiune. Aşa se întâmplă cu ţăranul Şandru Murariu, din comuna Şibot. Acesta întorcându-se de la Orăştie către casă, văzuse un foc mare în comuna Binţinţ, de curiozitate se

[82] Aceştia erau: Nicula Sârbu, Petru Petrescu, Lapedatu Veran, Tănase Reu, Onu Solnoc, Avram Ferghiuş, Ion Ferghiuş, Ioja Heghedüs din Mintia, Nicula Petru, Constantin Josan din Herepea, Ion Părău din Fărnădia, Ion Dan, Filimon Grozavu din Vulceşti şi Antoniu Schreiber din Veţel. Amândouă mormintele ţăranilor decapitaţi aici se mai văd şi astăzi ca două mici movile în stânga drumului ce merge spre Dobra în coasta de miazănoapte a „viilor noi".

[83] Numele acestor ţărani era: Ion Ciurdariu, Adam Dănescu, Ion Vinţan, Petru Oltean, Pavel Băcăniţan, David Mariş, Pavel Giula, Ion Romosan din Binţinţ, Ion Buciuman din Geoagiu, Ştefan Dobra, Ianăş Ignat, Iosif Trifu din Homorod, Aron Stoica, Sofrone Cândea, Avram Cândea din Rângheti, Şandru Murar din Şibot, Popa Mihail din Gelmari, Ianăş Temeşan, Ianăş Spiniant, Ruselin Maier din Şeuleşti, Adam Munteanu din Uroi şi Adam Iacob din Cigmăn.

[84] Lictor Comitatensis Grantsa Antoni exponit: se in moderno tumultu 56 captivos capitis sententia damnatos exequntum fusse, 97 homines partim in conflictu Devensi caesos partim in carceribus mortuos sepelivisse (Protocolii Incl. comitatus Hunyad cum Zarand, uniti, Anni 1785 Tomus I. Sessio politico-oeconomica, 16 Februar. 1785). – Este aşadar neexact când Szilágyi scrie că în ziua de 8 novembre au fost executaţi la Deva 10 ţărani, iar în 10 novembre alţi 34 de inşi, sau peste tot numai 44 de ţărani.

[85] În manuscriptul Analecta ad Historiam Seditionis, aflăm următorul episod cu privire la executarea acestor prizonieri: Pe timpul execuţiunii din Deva, nobilii observând că o mulţime oarecare se coboară pe un deal la vale, dânşii nu se mai îndoiră de loc, că aceştia vor fi români, întrerupseră îndată execuţiunea, aleargă şi se înarmează, dar în fine aflară, că mulţimea aceasta era numai o turmă de capre, pe cari un păstor liniştit le mâna pe deal la vale.

duse şi dânsul să privească, dar fu prins de armată, dus la Deva, şi aici nobilii fără să-l mai cerceteze îi tăiară capul. Aceeaşi soartă o avu un băiaş neamţ din comuna Veţel, cu numele Antoniu Schreiber. Nobilimea aflase la dânsul două lămâi, ce le primise de la un român, care prădase o florărie, şi singur acest fapt fu de ajuns, ca nobilimea să-l trateze ca rebel şi să-i taie capul.

Iar două femei prinse şi dânsele în atacul de la Deva, fură condamnate la câte 60 de lovituri cu biciul, un băiat la 40 de lovituri, apoi dimpreună cu alţi treisprezece prizonieri, lăsaţi cu toţii în libertate, după ce mai întâi prestară jurământul că vor fi credincioşi împăratului, funcţionarilor şi domnilor pământeşti.

Iar vice-comitele, Ion Zejk, preşedintele şi sufletul acestui tribunal de sânge, consumat de agitaţiunea celor 4 zile şi poate torturat de conştiinţa faptei rele, pe care singur o mărturisi înaintea guvernului, întorcându-se miercuri seara (10 novembre) din fortăreaţa Devei la cuartirul său, se puse în pat şi muri imediat.

Scenele sângeroase întâmplate la Deva cu executarea prizonierilor români provocară numaidecât o justă indignaţiune şi în sânul armatei imperiale. Br. Preisz, comandantul general al Transilvaniei, informat despre atrocităţile nobilimii din Deva, adresă în 12 novembre următorul protest guvernului din Sibiu:

„Din raportul anexat al maiorului Stoianich, onorabilul guvern se va putea convinge, că Tabla comitatului Hunedoara[86], a executat imediat cu sabia 44 de prizonieri. Din raportul acestei Table, ce mi s-a comunicat de onorabilul guvern cu nota sa din 9 novembre, se vede, că menţionata Tablă informase încă mai înainte pe onorabilul guvern despre execuţiunea, ce avea de gând să o facă şi-i arătase, că dânsa voieşte să ia de pretext decretul cancelariei aulice în privinţa lui Salis. În credinţă, că onorabilul guvern va fi comunicat Tablei instrucţiunile ce avea să le urmeze în această privinţă, comanda generală a crezut că nu mai e necesar să facă vreo amintire asupra acestei cestiuni. Însă după ce lucrurile s-au pus acum în execuţiune, am onoarea a face atent pe onorabilul guvern, că amintitul decret în privinţa lui Salis deloc nu poate fi aplicat la împrejurările actuale, şi că prin astfel de execuţiuni pripite, şi cari trec în mod evident peste toată măsura justă, se vor irita şi mai mult spiritele celorlalţi ţărani răsculaţi, înfuriaţi şi aşa într-un grad foarte mare[87], şi poate, că din cauza acestor executări vom avea să ne temem de un pericul şi mai mare. Din aceste motive las la buna apreţiare a onorabilului guvern, dacă nu află cumva cu cale, să suspendeze şi să interzică în mod sever tuturor autorităţilor subalterne atât executarea arbitrară a răsculaţilor, cât şi pedepsirea lor, rămânând ca dispoziţiunile în această privinţă şi deciziunea asupra împrejurărilor, cari se vor prezenta să fie rezervate numai

[86] Jurisdicţiunea ordinară a comitatului Tabula continua Comitatus).

[87] dass das angezogene Hof-Decret (in Ausehung des Salis) auf die vorseyende Umstände gar nicht anwendbar seye, und dass durch solche übereilte und ganz oofenbar das rechte Mass überschreitende Executionen die Gemüther der übrigen ohnehin in höchste Grad aufgebrachten Tomultuanten nur noch mehr verbitteren, etc.

onorabilului guvern, deoarece însuşi onorabilul guvern va putea să apreţieze, că există o mare diferenţă între aceia, cari fac rezistenţă şi sunt prinşi cu armele în mână şi între aceia, cari poate ajung să fie prinşi numai din cauză, că aleargă şi dânşii cu trupa răsculaţilor".

În urma acestui energic protest guvernul transilvan, care până aici nu aflase de loc cu cale, nici să interzică, nici să dezaprobe atrocităţile nobilimii din Deva[88], văzând acum atitudinea rezolută a br. Preisz scrise comitatului Hunedoara: că din motivele arătate de comandantul general, guvernul deloc nu poate să aprobe executările făcute cu prizonierii, deoarece procedura sumară a dreptului militar nu are loc în Transilvania, şi din această cauză guvernul ordonă comitatului să înceteze cu toată procedura sumară şi să urmeze în privinţa prizonierilor români, ordinele ce le va primi de la comisariul guvernului.

Aceleaşi represalii în contra prizonierilor români voia să înceapă şi nobilimea din castelul Hunedoarei.

Asesorul Moise Váradi, care dimpreună cu altă nobilime de pe valea Streiului îşi căutase refigiul în castelul Hunedoarei, scrise în 9 novembre vice-comitetului Ion Zejk în Deva, că locotenentul Kallyani a adus la Hunedoara 97 de prizonieri din comunele Batiz şi Cinciş, dar fiindcă timpul îndelungat şi fără pericul nu-i pot ţine în castelul de acolo, din această cauză dânsul roagă pe vice-comitele să mijlocească a se trimite la Hunedoara o trupă de 100 de husari, ca să transporteze pe prizonierii din Hunedoara în fortăreaţa Devei, „iar dacă aceasta nu se poate nici într-un caz, adaugă Váradi, şi fiindcă d-voastră, după cum mi-aţi comunicat aţi făcut judecată asupra acestor fel de oameni prădători şi i-aţi executat, că încă aş putea să încep o asemenea procedură cu prizonierii de aici, numai să binevoiţi a-mi trimite toate informaţiunile necesare şi dacă se poate şi un proces şi o sentinţă de forma aceea, fiindcă poimâine aş ţine judecată nemaiavând nici alimente pentru subsistenţa lor. Eu aşa cred, că deoarece prizonierii aceştia sunt partizanii renumitului amăgitor Salis şi pe lângă aceea mai sunt şi aprinzători, omorâtori şi tâlhari prădători, eu ar trebui să aplic asupra lor legea militară, în conformitate cu decretul dat în privinţa lui Salis şi a emisarilor săi. Dar cu toate aceste voi urma instrucţiunile d-voastră, numai să binevoiţi a mă autoriza să ţin şedinţă şi în locul d-voastră să am eu preşedinţia, iar de va fi trebuinţă d-voastră trimiteţi şi gâdele[89] ca să nu avem vreo lipsă nici în privinţa aceasta".

Execuţiunea din Hunedoara era să se înceapă în ziua de 11 novembre. Dar în contra acestei intenţiuni protestă administratorul domeniului fiscal din

[88] Membrii guvernului transilvan în anul 1784 erau următorii: Guvernatoriul br. Samuil Brukenthal. Consilieri: Episcopul catolic contele Ignat Battyani, contele Carol Teleki Tesaurariul, br. Wolfgang Banffi, contele Wolfgang Kemeny, contele Samuil Teleki, contele Ion Eszterházy, David Szekelly, Mihai Hutern, Ştefan Hannenheim, Ion Clos, Emeric Pásztori, Ion Gál, Mihai Brukenthal, Samuil Biro. Iar între secretari aflăm pe br. Antoniu Iosica şi Ştefan Costa.

[89] În Transilvania carneficele se numea în secolul trecut „armaş".

Hunedoara, Iosif Leithner[90], şi încă în aceeaşi zi scrise vice-comitelul din Deva, că deoarece nobilimea din castelul Hunedoarei voieşte să execute cât mai în grabă pe prizonierii de acolo, administraţiunea crede, că ar fi mai consult, ca prizonierii aceştia să fie transportaţi la Deva, la locul unde s-a început execuţiunea, deoarece administraţiunea se teme, că nu cumva iobagii din domeniul fiscal al Hunedoarei, cari până aici au rămas liniştiţi să se revolteze şi dânşii văzând vărsarea sângelui.

În 12 novembre comitatul răspunse lui Leithner, că transportarea prizonierilor din Hunedoara la Deva prezintă o mare dificultate, anume din cauză că armata este ocupată cu suprimarea revoluţiunii şi comandantul din fortăreaţa Devei a refuzat să mai primească prizonieri în închisorile de acolo, din această cauză comitatul a fost necesitat să închidă în case particulare pe vreo 80 de prizonieri români. De altmintrelea, adaugă comitatul, este necesar ca prizonierii aceştia să fie judecaţi de Forul-dominal din Hunedoara şi sentinţa să se execute tot acolo. Cu judecarea lor comitatul autorizează pe Forul-dominal din Hunedoara, însărcinând cu preşedinţia acestui For pe asesorul Moise Váradi, pe care-l autoriză să aleagă din sânul nobilimii de acolo pe judecătorii cari vor fi de lipsă, şi dânşii să nu întârzie a face judecată asupra acestor prizonieri în conformitate cu legile patriei. Iar pentru executarea sentinţei de moarte, care se poate întâmpla să o pronunţe, comitatul le trimite pe gâdele din Deva. Din executarea aceasta, adaugă în fine comitatul, va rezulta acel bine, că ţăranii din părţile vecine ale domeniului se vor săpimânta de frica pedepsei şi vor începe a se linişti.

Dar intenţiunea nobilimii din Hunedoara fu anihilată cu totul. Încă vineri dimineaţa, în 12 novembre, locotenentul Kallyani[91], primind ordinele vice-colonelului Karp din Haţeg, puse în libertate pe toţi ţăranii prizonieri cari se aflau în Hunedoara în număr de 115 oameni, îi dojeni să nu se mai apuce de

[90] Eben den 11-ten wolte die hiesige Tabular Congregation mit den eingebrachten 115 Gefangenen das Standrecht anfangen allein da man viel zu wenig Bedeckung hatte, das hiesige Schloss vor einem möglichen Ueberfalle zu schützen, und mit Grunde befürchten konnte dass ein derley Execution den Hass und die Rache der rebellirenden wider das Schloss vermehren würde, so hat man wider wider das Vorhaben protestirt, die Execution rückstellig gemacht uand an die Tabula Cont. Iudiciaria nacher Deva geschrieben, die Execution dieser hier inhaftirten leuten alldort ausüben zu wollen. Administratorul Iosif Leithner, Hunedoara, 17 novembre 1784.

[91] Avram Kallyani, român din Transilvania, era în timpul acesta locotenent primar, şi la anul 1790 căpitan în I-l regiment român de frontieră. În anul acesta din urmă Kallyani dimpreună cu mai mulţi ofiţeri români din regimentul I şi al II-lea de frontieră (anume Petru Lup, Nicolae Remetei, Ladislau Moldovan, Simeon Viteaz, Ion Ignat, Ion Sinkay, Basile Pop, Atănase Androny, Nicefor Şarda, Dănilă Gallan şi protopopul Tiron Dragosy (capelan al regimentului al II-lea) subsemnară o petiţiune către împăratul Leopold al II, în care se rugau şi dânşii, ca naţiunea română din Transilvania să fie declarată în camera viitoare de a patra naţiune politică în ţară. În anul 1793 regimentele româneşti din Transilvania, luând parte activă la războiul cu Franţa, căpitanul Avram Kallyani căzu ca un brav soldat în regiunile Renului la poalele muntelui Zabern, 27 august 1793.

astfel de fapte şi-i invită să îndemne şi pe sătenii lor, ca să înceteze cu revoluţiunea şi să rămână liniştiţi pe la casele lor[92].

Motivele acestei liberări, după cum le expune vice-colonelul Karp către comandantul general, erau următoarele:

În ziua de 8 novembre, zice vice-colonelul Karp, o trupă de soldaţi venind de la Orăştie către Hunedoara, ca să apere castelul de acolo, 48 de ţărani din comuna Batiz observând că armata se apropie, apucară numai decât fuga prin păduri. Dar grănicerii strigând către dânşii, să nu se teamă nimic, că din contră au să fie amnestiaţi şi ridicând o cârpă albă ca steag, ţăranii aceştia se întoarseră de bună voie, însă îndată ce se apropiară, soldaţii îi arestară şi-i duseră ca prizonieri în castelul Hunedoarei. Tot asemenea s-a întâmplat şi cu alţi 48 de locuitori din comuna Cinciş, cari tot în modul acesta au fost arestaţi şi transportaţi la Hunedoara. Dar fiindcă aceşti 96 de ţărani erau cu totul nevinovaţi, interesul liniştii publice cerea ca ei să fie lăsaţi iarăşi în libertate, şi din această cauză dânsul a dispus să le dea drumul din închisori. Karp apoi adaugă: „Dacă nu aş fi liberat pe oamenii aceştia, deşi dânşii erau nevinovaţi, nobilimea voia să-i execute cu gâdele, pe care îl chemase anume pentru scopul acesta, şi în lipsă de sabie voiau să le taie capul cu toporul[93]. Procedura aceasta, este probabil că ar fi aţâţat poporul spre mai mare răzbunare şi l-ar fi făcut să comită acte şi mai înfuriate."

6. Ultimatul lui Horea

Primul căpitan, în urma atacului nereuşit de la Deva, adresă în 11 novembre un sever ultimat către nobilimea din comitatul Hunedoarei, ultimat care rezumă ideile politice şi sociale ale acestei revoluţiuni.

Textul acestui important document aşa cum a fost comunicat comitatului de funcţionari de saline Carol Brünek din Şoimuş este următorul:

„În situaţiune destul de dureroasă şi tristă a ajuns o parte din nobila noastră patrie în urma revoluţiunii ţăranilor, cari au început să-şi verse furia lor omorând, aprinzând şi devastând după cum le place, şi ale căror crudelităţi eu nu sunt deloc în stare să le descriu cu condeiul.

Dar acum cuprins de frică şi ca să-mi scap viaţa sunt silit să aduc următoarele la cunoştinţa Măriei Tale şi a onorabilei nobile Table, căci la din contră viaţa mea va fi pierdută, după cum mi-au declarat dânşii. Astăzi au venit la mine din Criscior, George Marcul, Ion Abrudean şi Petru Abrudean din Ruda, toţi trei trimişi ca deputaţi din partea căpitanului lor Horea, spunându-mi să scriu Măriei Tale şi onorabilei nobile Table, cari sunt intenţiunile amintitului căpitan şi ale poporului său, căci la din contră viaţa mea, după cum amintii mai

[92] Între prizonierii aceştia se afla Popa Dumitru din Cinciş, preotul grăniceresc Mihai din Băcia şi trei români din comuna Podele, districtul Zarandului.

[93] Häte man aber diese Leuthe nicht entlassen, so wären solche wie ich berichtet worden bin, ... unschuldigerweise, und zwar in Ermangelung des Schwerds, mit einer Hacke enthauptet worden. Raportul v. col. Karp, 26 novembre 1784.

sus, desigur va fi pierdută. În urma aceasta am socotit şi eum că de nu voi comunica lucrurile acestea Măriei Tale şi onorabilei nobile Table, atunci Măriile Noastre nefăcând nici o dispoziţiune veţi fi atacaţi cu forţa, eu, dacă nu voi scrie, încă voi fi pierdut şi fiscul încă va avea să sufere pagube în urma aprinderilor, iar Măriile Voastre veţi rămâne fără nici o pregătire şi din această cauză rog cu supunere pe Măriile Voastre să nu luaţi în nume de rău sila, în care mă aflu de prezent, din contră să o consideraţi cu o graţioasă bunăvoinţă.

Notificările comandantului lor amintit mai sus cu numele Horea şi ale poporului său plebeu sunt următoarele;

1. Că nobilul comitat dimpreună cu toţi posesorii şi cu toată seminţia lor să presteze jurământul sub cruce.

2. Nobilimea să nu mai fie, ci fiecare (nobil) dacă va putea să capete vreo funcţiune împărătească să trăiască din aceea.

3. Posesorii nobili să părăsească o dată pentru totdeauna moşiile nobilitare.

4. Că dânşii (nobilii) încă să plătească impozite întocmai ca poporul contribuabil plebeu.

5. Pământurile nobilitare să se împărţească între poporul plebeu, în conformitate cu odinul ce-l va da Maiestatea Sa Împăratul[94].

Dacă Măria Ta şi onorabila nobilă Tablă, cum şi nobilii Posesori, primiţi condiţiunile aceste, ei vă promit pace, şi în semnul acestei păci dânşii cer să ridicaţi steaguri albe în prăjini cât se poate mai lungi, atât pe fortăreaţă, cât şi la capetele oraşului (Deva) cum şi în alte locuri.

De altminterea cei trei deputaţi din ordinul căpitanului lor fixează un termin la toate condiţiunile acestea, anume, că răspunsul Măriei Tale şi al onorabilei nobile Table şi al nobililor Posesori să se trimită pe duminecă seara în 14 a lunii acesteia la Popa Dănilă din Criscior, fiindcă la din contră, după cum ameninţă dânşii, vor pune jurământ şi cu toată puterea lor dimpreună cu căpitanii îşi vor da silinţă ca să nimicească oraşul (Deva).

Iar eu mă recomand din nou în binevoitoarea graţie a Măriei Tale şi a onorabilei nobile Table rămânând totdeauna cu stimă

Supus servitor,

Carol Brünek[95]

Şoimuş, în 11 novembre 1784".

Condiţiunile acestui ultimat erau întru adevăr severe, dar ele erau întru toate conforme cu programul social şi politic al ţăranilor români.

[94] Acest punct din ultimatul lui Horea a fost mai târziu falsificat în modul următor: pământurile nobilitare să se împărţească între poporul plebeu după ordinul unui alt înălţat împărat al nostru, care va urma". Aşa a fost comunicat ultimatul lui Horea de br. Iosif Nálaczi cancelariul Eszterházy din Viena, cu data Cluj, 21 novembre 1784.

[95] Originalul în archiva comitatului Hunedoara. Textul în limba maghiară şi sub semnătura autografă a lui Brünek.

Ultimatul lui Horea fu primit la Deva în ziua de 13 novembre şi încă în aceiaşi zi comitatul Hunedoarei adresă următoarea scrisoare maiorului Stoianich[96] din Orăştie.

„Din raportul anexat în copie al funcţionarului de saline din Şoimuş, Ilustritatea voastră veţi putea examina mai bine, cari sunt condiţiunile de pace, ce le propuse şi le prezentă întregii nobilimi ungureşti, comandantul şi căpitanul ţăranilor răsculaţi cu numele Horea. Fiind însă, că din diferite relatări demne de credinţă am aflat, că numitul Horea a convocat în comuna Criscior din districtul Zarandului o mulţime imensă de ţărani din toate părţile Zarandului, cum şi din alte locuri învecinate, că dânsul a cumpărat arme şi cai suficienţi, ca să facă incursiuni, ne temem, că nu cumva atacurile, ce are de gând să le facă, să fie de aşa natură, încât puţina armată, care se află trimisă aici şi nobilimea să nu fie în stare să le reziste. Din această cauză credem, că ar fi bine dacă Ilustritatea voastră veţi binevoi a dispune să se trimită aici 12 tunuri pentru apărarea fortăreţei şi a populaţiunii şi să veniţi în persoană aici chiar şi Ilustritatea voastră cu o trupă mai mare de soldaţi.

XV. REVOLUŢIUNEA ÎN COMITATUL ALBEI ŞI AL CLUJULUI

1.Câmpeni, Abrud şi Roşia

Primele evenimente din Zarand provocară îndată revoluţiunea şi în Munţii Abrudului.

Primul căpitan văzând cursul repede şi favorabil al revoluţiunii din Zarand, convocă şi dânsul prin emisari şi circulare pe ţăranii din Munţii Abrudului[97] să vină la Câmpeni, să le comunice poruncile împărăteşti[98].

---

[96] Ignaz de Stoianich născut în Croaţia la Agram în anul 1737, servea în I-ul regiment de grăniceri români.

[97] Românii din celelalte părţi ale Transilvaniei numesc moţi pe românii din Munţii Abrudului. Tot asemenea şi românii din Macedonia, după cum ne relatează d-nul Apostol Mărgărit, numesc Mociani (accentul pe prima silabă) pe românii din munţii Pindului de la Mezovo la vale, între Tricala şi Ianina. Amândouă cuvintele aceste reprezintă astăzi numai simple numiri de triburi, înţelesul lor primitiv a dispărut cu totul în Transilvania, cât şi în Macedonia.

[98] Un circulariu al lui Horea pentru adunarea din Câmpeni adresată către primarul din comuna Ponor (lângă Remeţi) este următorul: „Sănătate Domniei-tale Jude din Ponor, Vină cu satele Domniei-tale la Câmpeni şi cu omul, pe care l-aţi prins după porunca împărătească, şi să aduceţi acolo şi pe oamenii cari au prins pe omul acela, fiindcă am să vă arăt porunca împărătească. Pe lângă acele, cari le am avut, au mai sosit acum luni altele noi. Dacă nu veniţi vina este a voastră fiindcă aţi călcat porunca împărătească. Noi vă chemăm cu porunca împărătească, ca să se citească toate în faţa voastră. De nu veţi veni călcaţi porunca împărătească ... şi cartea să se trimită repede la Bucium la Ioniţă Dadei (Dandea) ca să vină şi el la Câmpeni să audă porunca împărătească şi tot satul cu voi. Ioniţă Dadei să trimită cartea la Lupşa la Popa Simion şi de acolo să se trimită

În acelaşi timp căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea din Criscior, din Brad, din Ribiţa, se întoarse cu armata din Zarand spre Munţii Abrudului, să se unească aici cu trupele lui Horea şi Cloşca şi împreună să continue revoluţiunea în părţile Transilvaniei. Apoi, joi, în 4 novembre, toţi trei căpitanii Horea, Cloşca şi Crişan se întrunîră cu trupele lor în locul numit la Păltiniş de pe teritoriul comunei Blăjeni, şi aici ţăranii întruniţi prestară cu toţii jurământul, că în calea, în care pleacă din porunca împăratului, să nu mai lase în viaţă un picior de ungur sau funcţionar, fără numai în cazul dacă vor primi religiune română.

Din Păltiniş trupa ţăranilor se diviză în două părţi. O parte apucă drumul spre Abrud, oraşul principal al munţilor şi ocupă poziţiuni în locul numit la Gura Cerniţii. Iar altă parte se coborî pe braţele Arieşului la vale şi împreună cu căpitanii Horea, Cloşca şi Crişan intră vineri, în 5 novembre, în oraşul Câmpeni[99]. În fruntea acestei trupe, după cum ne relatează doi martori oculari, mergea călare un căpitan bătrân, George Crişan, ducând ca steag o cruce galbenă – simbolul luptei drepte – şi strigând cu zgomot mare pe stradele Câmpenilor: că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului, este să stingă pe toţi ungurii de orice religiune sau să-i boteze din nou. În Câmpeni mulţimea ţăranilor se duse drept la curtea spanului Alexe Intze, care fugise de acasă încă în seara precedentă, şi aici în cuartirul spanului, primul căpitan publica ţăranilor poruncile împărăteşti zicând: că dânsul are poruncă de la împăratul să răscoale pe ţărani în contra domnilor săi şi să le prădeze toate averile până când aceştia nu vor comunica ţăranilor rezoluţiunile împăratului, că tot ţăranul, care nu va veni în trupa dânsului va fi tras în ţeapă, casa se va aprinde peste copiii lui şi se va preface în cenuşă, că pentru executarea acestui plan împăratul i-a dat cruce de aur şi nici armata imperială nu se va opune ţăranilor, îndată ce va vedea semnul acesta. Apoi îndată după publicarea acestor ordine ţăranii se aruncară cu o furie violentă asupra caselor funcţionarilor din Câmpeni, a spanului Alexe Intze, a schimbătorului de aur, intrară în biserica catolică, frânseră scaune, icoane şi tot ce aflară aici, sparseră pivniţa fiscală şi vărsară toată băutura, ţăranii din Zarand sechestrară aurul din caseria fiscală, iar locuitorii din Bucium clopotul bisericii catolice.

Câmpenii se aflau acum în mâna ţăranilor şi în aceeaşi zi primul căpitan trimise pe cei doi comandanţi ai săi, pe Cloşca şi Crişan să ocupe Abrudul, iar

---

repede Mujina, ca să aibă ştire să audă poruncile împărăteşti. Şi eu Ursu Nicula încă dau porunca aceasta la satele de sus, şi dacă cineva nu va asculta de porunca împărătească, acela va fi pedepsit, cartea să meargă repede, ca să aibă de ştire, fiindcă domnii nu vin joi la Câmpeni să facă pace cu satele". Noi comunicăm documentul acesta după versiunea latină, care se află în biblioteca Muzeului Naţional din Pesta (Epistola Horae. Col. Hóra veszaedelme). La Szilágyi încă se află în limba germană, o a doua traducţiune făcută din limba latină şi conţine câteva erori de text.

[99] Szilágyi susţine, că asupra Câmpenilor a mers numai Horea, iar Cloşca şi Crişan au rămas la trupa din Cerniţa. Eroare, interogatoriul lui Crişan (pct. 20, 21, 24) şi al lui Ursu Uibaru probează din contra.

dânsul se întoarse înapoi la comunele Vidra[100] şi Albac să aresteze pe primarii domneşti de acolo.

Primarii domneşti erau în timpul acesta micii tirani din Munţii Abrudului, agenţii fideli ai funcţionarilor domeniului. În contra lor se plânsese comunele la curtea imperială încă din anul 1780, primarii aceştia încasase de pe la ţărani sume enorme de bani şi de patru ani de zile nu voiau să le predea nici o socoteală. În scurt timp primul căpitan arestă pe primarii domneşti din Câmpeni, din Gura-Neagră, Gura Albacului şi din alte comune şi-i duse ca prizonieri la Albac sub cuvântul, că trebuie să-i depună socotelile. O trupă de ţărani prinse pe Vasile Goia, primarul din Vidra, un violent despot al comunei sale, îl duse în locul numit la Peatră, şi aici din vârful stâncii ţăranii îl aruncară jos în prăpastie. Iar alţi primari scăpară cu fuga prin comitatele vecine.

Din Câmpeni trupa ţăranilor sub comanda căpitanilor Cloşca şi Crişan plecă vineri, în 5 noiembre, după amiazi asupra Abrudului. În aceea zi seara ţăranii veniră până la marginea din jos a oraşului, iar peste noapte tăbărâră în livezile de acolo. Apoi sâmbătă dimineaţa în ziua următoare, întreaga trupă aceasta compusă din 29 de sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei se ridică cu zgomot mare asupra Abrudului. Ţăranii ocupară îndată, ca un nor, întreg dealul din faţa oraşului şi executară aici pe preotul Avram Şuluţ[101] din Cărpeniş, care avuse imprudenţa să se pună singur în contra unui torent ieşit din albia sa, să invite pe ţărani, ca să nu asculte de căpitanii lor[102]. Abrudul se afla acum în faţa unui imens pericul. Magistratul oraşului, simţind întreaga gravitatea situaţiunii, trimise repede o deputaţiune în tabăra ţăranilor să-l întrebe: ce scop au, dacă voiesc vin, mâncare şi bani la dau, dacă intenţiunea lor este numai asupra unor persoane, le extrădau, dar să nu pustiiască oraşul. Însă răspunsul ţăranilor fu: „trebuie să exterminăm pe unguri până la unul“. Apoi cu strigări înfiorătoare, „să stingem pe unguri să nu mai rămână nici unul“, ţăranii năvăliră cu toţii asupra oraşului, sparseră închisorile magistratului şi puseră în libertate pe iobagii deţinuţi acolo, distruseră archiva magistratului şi împrăştiară toate hârtiile şi privilegiile, despoiară casieria oraşului, pătrunseră în casele cetăţenilor unguri şi până noaptea târziu între plângeri şi văietări distruseră tot ce aflară prin case, mobile, uşi, ferestre, scoaseră de prin ziduri gratiile ferestrelor, aruncară pe străzi îmbrăcămintea şi hainele de pat ale inimicilor lor, intrară în pivniţe, sparseră buţine şi vărsară tot vinul, pătrunseră în biserica reformată, distruseră organe şi tot ce aflară acolo, despoiară cassa bisericii, pe unii îi executară pe străzi, pe alţii în casele lor proprii, iar unii fură masacraţi în lăuntrul bisericilor, cum se întâmplă cu Ion Csány, cetăţean avut din Abrud, care căzu lovit de furia ţăranilor sub amvonul bisericii reformate unde cercă să scape dinaintea lor.

„Devastările întâmplate în Abrud, scrie comisarul guvernului Mihai Brukenthal, trecu peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi ale saşilor sunt distruse, şi numai locuinţele românilor aşezate printre ele au rămas scutite.“

„Fizionomia Abrudului, se plânge preotul reformat de acolo, este atât de tristă încât oraşul acesta nici peste 100 de ani, sau poate niciodată, nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte“.

Singur numai edificiul fiscului şi caseria fiscală rămaseră neatinse, şi acestea sub cuvântul că sunt proprietatea împăratului. Un căpitan din armata imperială, cu numele Richard, raportează în 7 novembre, guvernului transilvan că dânsul trimisese din Zlatna la Abrud, pe locotenentul Vernicourt cu o trupă de 34 de soldaţi, ca să apere caseria fiscală de acolo. Dar în timpul când ajunsese în Abrud locotenentul Vernicourt, oraşul era devastat, şi numai edificiul şi caseria fiscală rămăsese neatinse. Locotenentul Vernicourt se instală îndată trupa sa aici. Dar în ziua următoare, dimineaţa, veni la cuartirul dânsului căpitanul Cloşca înarmat, însoţit de o trupă de răsculaţi şi ceru de la sentinelă să vorbească cu locotenentul Vernicourt. Acesta îi acordă întrevederea şi vice-căpitanul Cloşca, cum se numea dânsul, purtând pene albe şi roşii ca semn de distincţiune îi vorbi astfel: „Noi suntem soldaţi împărăteşti, toate dizordinele noastre s-au făcut în urma poruncii împărăteşti, pe care ne-a publicat-o căpitanul nostru cel mare, Horea. Noi respectăm averea fiscului, casele fiscului, pe germani şi pe români şi voim să exterminăm numai nobilimea ungurească.

[100] Astăzi divizată în două comune Vidra-de-Sus şi Vidra-de-Jos.

[101] Mitropolitul Şuluţ în manuscriptul său îl numeşte Todor Şuluţ, dar în toate actele din timpul revoluţiunii preotului acesta figurează sub numele de Popa Avram. Aşa în memoriul nobilimii adunate la Şard (30 decembrie 1784) în interogatoriul făcut de contele Iankovits cu Cloşca şi în testamentul acestui căpitan.

[102] Numai ca o simplă tradiţiune comunicăm aici relatarea, ce ne-o făcuse bătrânul Urs Coroi din Cărpeniş în anul 1879 despre plecarea românilor asupra Abrudului. „Giurgiu (Crişan) după ce a răsculat poporul din ţinutul Crişului, spunea ţăranul Urs Coroi, a trecut cu crişenii săi în Munţii Abrudului, şi o parte din ei s-au oprit la satul Cerniţa, iar Giurgiu cu altă parte a venit în Cărpeniş şi a ţinut adunare cu poporul la biserica de aici, unde au hotărât să plece asupra Abrudului. Giurgiu, ca să câştige mai multă încredere la popor îşi unsese mâinile cu o materie arzătoare şi aprinzând-o ridică mâinile în sus pline de flăcări strigând către popor: „Să mergem! să mergem!“ Iar ţăranii priveau uimiţi la dânsul zicând: uitaţi-vă la el că nu arde! Cu această ocaziune Giurgiu invită pe Popa Avram Şuluţ din Cărpeniş, care ştia carte ungurească (adecă limba oficială latină şi ungurească) să-i însoţească până la Abrud, ca să citească poporului cărţile date de împăratul Iosif. Dar Popa Avram, zicând că are duminică şi nu poate merge, nu voi să-i însoţească. Atunci Giurgiu porunci celuilalt preot din Cărpeniş, Popii Moise să meargă dânsul la biserică, luă cu sila pe Popa Avram, îl sui dinapoi pe calul său, un cal frumos porumb, ce-l luase de la Ţesariul (nobilul Csizár) de pe Criş, şi apoi cu toţii plecară spre Abrud. De la Cărpeniş şi se duseră pe luncă până la Sălişte, de la Sălişte se suiră pe dealul băiăşilor şi ieşiră la Gura Cornii deasupra Abrudului. Aici ţinură din nou sfat şi Giurgiu invită pe Popa Avram să citească poporului cărţile date de împăratul Iosif. Dar Popa Avram spunea din cărţile aceste cu totul altmintrelea, de cum ziceau oamenii lui Giurgiu, că stă în ele, şi atunci un ţăran de pe Criş, se repezi înfuriat asupra Popii Avram, îl lovi cu toporul în cap şi Popa Avram căzu mort jos. Iar după ce se adunară mai mulţi oameni şi din alte sate, înconjurară Abrudul de toate părţile şi cu toţii deteră năvală asupra cetăţenilor unguri de acolo.

Călătoreşte în pace şi nu avea nici o grijă să fii molestat cât de puţin, dar cruţă pe aderenţii noştri, şi dă ordin să-ţi ducă un steag alb, înainte“[103].

Iar luni, în 8 novembre, ţăranii cari ocupase Abrudul publicară în mijlocul pieţii, că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului este, că cine nu trece la religiunea română şi cine nu se îmbracă în haine româneşti, să fie tras în ţeapă înaintea casei sale, sau să i se taie capul. Apoi imediat în urma acestui ordin, toţi cetăţenii reformaţi, unitari şi catolici din Abrud, bărbaţi şi femei, mari şi mici, trecură la religiunea română şi se făcură români, unii fură botezaţi din nou, iar alţii prestară numai jurământul, că se leapădă de confesiunea lor şi primesc credinţa poporului român. Şi aici încă o dată trebuie să amintim, că nu fanatismul ori diferenţa de religiune era cauza acestor înverşunate ostilităţi, ci diferenţa de naţionalitate şi diferenţa de clasă. Mai mulţi alţi cetăţeni unguri din Abrud se retrăsese încă din ziua de întâi a pericolului în băile de la Corna, dar o trupă de ţărani îi forţă şi pe aceştia să iasă afară din suterane şi să primească religiunea română.

Fiecare din cei convertiţi primi de la preotul român câte un bilet, pe care sta scris: „Ăsta-i creştin bun“, se îmbrăcară cu toţii în haine româneşti, îşi făcu fiecare câte o cruce pe uşa casei, şi cu toţii puseră steaguri albe la stâlpii porţilor. Iar marţi, în ziua următoare (9 novembre), ţăranii luară cocoşul de pe biserica reformată şi puseră cruce românească în locu-i, şi fiindcă în tot oraşul populaţiune reformată acum nu mai exista, ţăranii români se făcură stăpâni şi pe biserica reformaţilor. De asemenea puseră cruce pe clopotul bisericii unitare, şi toţi ungurii din Abrud trebuiră să asculte în bisericile lor, serviciul dumnezeiesc în limba română[104].

„S-a trecut cu biserica reformată şi unitară de aici, se plânge preotul reformat din Abrud. Oraşul acesta nu mai e pentru mine, mă tem şi de umbră, cantorul încă mi s-a făcut român, familiile Sülley, Borsai, Bartha, toţi au jurat că trec şi vor rămâne români“.

„În toate părţile se aud numai vaiete, plângeri şi suspine. Tot omul este în doliu şi plecat în genunchi îşi plânge şi tângueşte fiecare casa pustiită. S-ar duce acum ungurii de aici, dar sunt închişi în toate părţile şi împiedicaţi de ţărani, care au ocupat toate drumurile, încât nimeni nu mai poate să meargă nici într-o parte. Averea fiecărui este numai ce e pe dânsul, o ţundră şi o pereche de cioareci, pentru că cine a avut haine de postav a trebuit să se dezbrace de ele, şi nimeni nu mai are cu ce să se schimbe şi unde să-şi plece capul. Îi lipseşte nu numai salteaua, perina şi patul, dar nici paie nu mai are. Acoperământul lui e ţundra. Pe unguri şi pe servitorii bisericii nici nu i-au lăsat să se apropie de cei

103 Wir sind kaiserliche Soldaten, alle unsere Unordnunggen sind auf kais. Befehl, welchen uns unser Obercapitän (Horra) publicirt hat, vernalasst worden. Wir schonen der Kammer, ihrer Cassen, der Teutschen und Walachren, nur die hungarischen Edelleute wollen wir ausrotten. Reisen Sie und besorgen nicht im mindesten molestirt zu werden, doch schonen Sie unserer Anhänger und lassen eine weisse Fahne vor sich hertragen.

104 formidine Valachorum Ritum graecum in suis Templis audire coguntur. Magistratul din Abrud către guvernul transilvan, 15 novembre 1784.

ucişi, ci i-au îngropat dânşii fără sunetul clopotelor, ca pe nişte animale neraţionale“.

Abrudul era distrus şi o parte din trupa răsculaţilor sub comanda căpitanului Cloşca, trecu duminică, în 7 novembre, în comuna Roşia. Înspăimântaţi de furia ţăranilor 94 de cetăţeni unguri se refugiase în baia unui proprietar avut, cu numele Pavel Lörincz. Dar primul căpitan, care încă venise aici, trimise îndată mai mulţi oameni la dânşii să le facă cunoscut, că dacă vor ieşi de bună voie, şi vor primi religiunea română, viaţa şi averea lor va rămâne neatinsă, la din contră au decis să nu se depărteze de acolo nici dânsul, nici Cloşca şi nici ceilalţi căpitani până nu-i vor supune, fie prin fum, fie prin foame. Situaţiunea refugiaţilor era destul de dificilă. Cetăţeanul Pavel Lörincz, ca să evite pericolul la care putea fi expus, ieşi afară din baie, cheamă la dânsul pe preotul român şi se făcu ortodox. Încă pe când se afla preotul în casa mea, ne spune Pavel Lörincz, veni la mine căpitanul Ion Biro cu compania sa şi întrebându-mă dacă m-am făcut creştin îi răspunsei: Da ne-am făcut cu toţii, cu toată familia şi cu toate rudele mele. Apoi Ion Biro îmi zise: „Şi fiindcă te-ai făcut creştin Domnul Horea şi Ion Cloşca se închină cu sănătate şi-ţi dua graţie Domniei-tale, familiei Domniei-tale şi averii Domniei-tale“. Dar fiindcă ceilalţi cetăţeni unguri nu voiră să părăsească suteranele, ţăranii români le predară şi le distruseră locuinţele, devastară biserica catolică şi biserica reformată, iar primul căpitan trimise după ţăranii din Bucium să vină la Roşia, să umple cu fân şi cu paie gurile băilor de acolo, să scoaţă cu fum pe unguri din băi şi să-i execute, dacă nu vor voi să se boteze în religiunea română, fiindcă dânsul are poruncă de la împăratul să extermineze pe toţi ungurii.

În amândouă locurile în Abrud şi în Roşia furia ţăranilor ţinu trei zile şi în timpul acesta fură constrânşi să treacă la religiunea română 1122 cetăţeni unguri, între cari 548 unitari, 468 reformaţi, 65 catolici şi 41 luterani.

2. Primul căpitan în pericul

Era numai a şaptea zi de la proclamarea revoluţiunii în Curechi şi acţiunea ţăranilor era aproape să înceteze cu totul.

Din Roşia, primul căpitan se duse luni, în 8 novembre, în comuna Bucium şi aici cheamă la adunare pe locuitorii comunei, pe un deal din cătunul Poieni, ca să asculte poruncile, ce avea să le comunice.

Primul căpitan se înfăţişă aici cu o gardă de 12 bărbaţi înarmaţi şi însoţit de căpitanul său anonim, omul acel misterios, care purta pe cap o chivără roşie militară şi era încins cu o sabie lungă.

Căpitanul acesta fără nume, ordonă ţăranilor din Bucium să transporteze fân şi paie la băile din Roşia şi prin fum să scoată afară pe ungurii cari se refiguase acolo, apoi împreună cu amândoi căpitanii, să plece asupra castelului din Galda.

Aici însă se întâmplă, că mai mulţi ţărani din comuna Bucium, instigaţi de primarul domnesc George Suciu, făcură planul să prindă pe Horea, capul acestui război de exterminare, şi să-l dea pe mâna autorităţilor din Zlatna. Deciziunea

făcută, țăranii începură numaidecât să ceară cu insistență de la primul căpitan să le arate poruncile, prin cari l-a autorizat pe dânsul împăratul să stingă pe toți ungurii și pe toți funcționarii din Transilvania, ca să vadă și dânșii iscălitura împăratului. Apoi îl întrebară, că ce are dânsul de gând să facă de aici înainte.

Primul căpitan le răspunse, că poruncile acestea i le-a dat însuși împăratul și se află și acum la dânsul, dar poruncile aceste sunt cu mult mai sfinte, decât să le poată arăta țăranilor, cu atât mai mult, că ei nici nu sunt în stare să le citească, însă deloc să nu se îndoiască, fiindcă dânsul le are desigur. Iar intențiunea dânsului este, că din Bucium să meargă la Galda, apoi la Aiud și succesiv la Trascău, să execute pe toți ungurii, pe care-i vor putea prinde, să le prădeze averile și să le ruineze casele. Dar țăranii din Bucium nu se mulțumiră cu atât. Sub cuvântul, că dânsul se laudă în mod fals cu poruncile împăratului, îl duseră în comuna Bucium și aici îl închiseră dimpreună cu toată suita sa în casa unui iobag cu numele Macavei Băișanu, trimiseră apoi îndată un om la funcționarii din Zlatna după ajutor militar, ca să le poată da pe mâna lui Horea.

Din această critică pozițiune primul căpitan scăpă cu ajutorul unui amic al său. Ionuț Dandea, căpitanul din Bucium, văzând pericolul, în care se afla capul revoluțiunii, alergă repede cu tatăl său și cu doi frați ai săi, ridică pe țăranii din părțile de jos ale Buciumului, din Muntari, din Sat și Cerbul, și marți dimineața, în ziua următoare, pe la răsăritul soarelui, încă înainte de a sosi ajutorul militar, năvăliră cu violență asupra casei, în care se afla arestat Horea, și-l liberară. Țăranii cari arestase pe Horea, fură prinși, legați, bătuți și casele lor prădate, din ordinul căpitanului Ionuț Dandea. Pe unul din țăranii aceștia, cu numele Petru Jiurcă, îl sili Horea să-i presteze jurământul de credință, că va merge cu dânsul peste tot locul, în toată țara Ardealului, ca să stingă pe unguri, așa să-i ajute Dumnezeu Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt.

Întru aceea sosi ajutorul militar din Zlatna. Dar mulțimea poporului, care se afla acum sub ordinele lui Horea și ale căpitanului său, Ionuț Dandea, crescuse aproape la 800 de oameni. Trupa soldaților se întoarse înapoi fără nici un rezultat la Zlatna, iar Horea cu suita sa plecă către comuna Musca.

3. Căpitanii Cloșca și Horea tânărul pleacă asupra castelului din Galda

Luni, în 8 novembre, trupa țăranilor care ocupase Abrudul și Roșia se diviză în două părți.

O parte din țărani, sub comanda căpitanului Cloșca plecă pe Arieș la vale, iar altă trupă, în frunte cu Ion Horea, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea către valea Ampoiului.

Amândouă trupele acestea aveau una și aceeași misiune: să revolteze în drumul lor toate comunele românești, amândouă trupele să se întrunească la satul Cricău, să atace împreună castelul bar. Simeon Kemény din Galda-de-Jos[105], și să libereze pe toți țăranii deținuți acolo, între cari se mai afla încă

105 Familia Kemény își trage originea „de la un distins bărbat cu numele Mikola“ din comuna Calota în Transilvania, și un ram al acestei familii, purtă numele de Mikola până

Dumitru Todea, fostul primar din Râul-Mare, arestat și condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni de la 1782.

Br. Simeon Kemény, descendentele unei vechi familii aristocrate din Transilvania purta de mai mulți ani oficiul de comite al Albei-de-Jos. Dar sub adminisrațiunea indolentă și destrămată a dânsului se umplu până la margini paharul de suferințe al țăranilor din Munții Abrudului. Br. Kemény primi încă vineri, în 5 novembre, știrea neplăcută, că iobagii din districtul Zarandului s-au revoltat în contra nobilimii sub conducerea lui Horea, că dânșii voiesc să vină de-a dreptul la Galda ca să libereze pe țăranii deținuți acolo, să prindă pe baronul, să-l belească de viu și să-i arză castelul.

Cuprins de frică br. Kemény părăsi repede castelul său și fugi împreună cu toată familia sa la Aiud, orașul de reședință al comitatului Alba. Ținu încă în aceea zi ședință cu asesorii, pe care îi putu afla în grabă mare, și pregăti un raport către guvernul transilvan în care cerea ajutor militar pentru siguranța vieții sale și a închisorilor din Galda. Dar în fine temându-se că ajutorul militar să nu sosească prea târziu, br. Kemény luă raportul cu dânsul, părăsi oficiul și reședința comitatului și fugi la Sibiu[106].

Trupa țăranilor, care plecase luni, 8 novembre, către valea Arieșului, ajunse în aceea zi, pe la amiazi, în comuna Musca. Căpitanul Cloșca publică aici sătenilor poruncile împărătești, îi luă cu dânsul și din Musca trecul în orașul Lupșa. Dar fiindcă în Lupșa, înlăuntrul orașului, nu era loc de ajuns, ca mulțimea întreagă a țăranilor să poată asculta vorbirea căpitanului, Cloșca conduse pe țărani pe un șes afară de oraș, unde se afla ridicată o movilă, se sui călare în vârful movilei și de aici le vorbi în modul următor: „Oamenilor, în urma poruncii împărătești am să vă fac cunoscut, că voi trebui să mă asculați și să mă urmați. Sunt 7 ani de zile de când mă muncesc cu Horea să putem face, ca voi să fiți militari, și acum în traista asta aici se află această înaltă poruncă“[107]. Apoi adaugă că dânsul în urma poruncii împărătești are să-i ducă la Alba-Iulia, ca să primească arme, că pe viitor n-au să mai facă nimeni servicii, fără numai împăratului cu armele, că din fiecare casă să vină câte un om în trupa dânsului, iar acela, care nu va veni se va trage în țeapă înaintea casei sale, femeia și copiii

în secolul trecut, când linia aceasta se stinse cu br. Ladislau Mikola, fost asesor la Tabla regală din Transilvania. Dar când a trăit acest Mikola, întemeietorul casei Kemeniane, genealogiele familiare nu ne prezintă date sigure. principele Ion Kemény (1660-1662) îi fixează epoca pe la anul 958 (?), iar după alți genealogiști acest Micola ar fi trăit în prima jumătate a secolului al XIII-lea. Cf. Benkö, Edit. 1833. II. 393. Nagy Iván, Magyarorsz. családai, IV. 466.

106 Den 9 nov. Der Unteralbenser Obergespann Simon Kemény war nach hermanstadt geflüchtet, weil die Aufrührer ihn persönlich suchten. Dar Gubernium verweiset ihm die Flucht, und beflehlt ihm hinaus zu gehen. **Ms. Analecta** ad Historiam seditionis.

107 Ihr Leuthe! Ich have Euch auf Befehl des Kaisers dieses Kund zu machen: dass Ihr mir gehorchen, und nacfolgen sollet; Ich have mich mit dem Hora durch Sieben Jahre bemühet, euch den Soldaten Standzu verschafen, und nun hier in diesen Tornister: (auf solchen mit der flachen hand schlagend) ist dieser hoche Befehl befindlich. Interogatoriul lui Cloșca 89.

vor închide în casă şi casa se va aprinde pe ei[108]. Luă jurământul de credință de la mai mulți țărani, cari se unise cu trupa dânsului, de asemenea jură pe popa Petru Iancu din Lupşa, că va asculta de poruncile împăratului şi de poruncile sale, că-l va urma şi nu va cere la nici o ocaziune să-l părăsească, aşa să-i ajute Dumnezeu Tatăl, Fiul şi Spiritul Sfânt, Maica Domnului şi toți sfinții. Apoi ordonă preotului să ia cu dânsul cuminecătura din biserică ca să cuminece pe țărani, cari se vor bolnăvi în drumul acesta.

Din Lupşa trupa lui Cloşca trecu marți, în 9 novembre, în oraşul Ofenbaia şi aceleaşi scene, cari se petrecuse în Abrud se repetară şi aici. Țăranii botezară pe mai mulți catolici şi reformați, împuşcară pe un protopop român, care avuse curajul să-i mustre pentru faptele lor, ruinară berăria şi cârcimele fiscale, despoiară casa spanului şi goliră magazinul de bucate.

De la Ofenbaia trupa căpitanului Cloşca părăsi valea Arieşului şi apucă drumul prin munți, către Galda, iar miercuri, în 10 novembre, ajunse în comuna Mogoş, unde veni şi căpitanul Crişan cu trupa țăranilor din Zarand. În comuna Mogoş amândoi căpitanii, Cloşca şi Crişan, declarară mulțimii poporului că după ce vor extermina pe toți ungurii din țară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcționari români, pe care îi vor numi căpitanii Horea şi Cloşca, dar țăranii să fie cu mare grijă, că nici un ungur să nu rămână în viață, care ştie ceva scrie. Apoi căpitanul Cloşca zicându-le: „bieți feciori cu porunca împăratului“ țăranii plecară spre comuna Cricău. Înaintea trupei mergea preotul unit Gavrilă Sular din comuna Mogoş ducând ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate. Iar joi, în 11 novembre, amândouă trupele a lui Cloşca şi Crişan intrară în comuna Cricău. Țăranii din Cricău puseră îndată steaguri albe în semn că sunt de partea răsculaților, se uniră numaidecât cu dânşii, şi apoi cu toții năvăliră asupra curților domneşti, le prădară, le distruseră, de asemenea devastară şi biserica reformată.

A doua trupă a țăranilor, care plecase din Abrud sub conducerea lui Ion Horea, având ca steag o cruce mică aurită, trecu munții pe la Negrileasa, lăsă oraşul Zlatna la o parte, unde se afla o diviziune de soldați, iar marți, în 9 novembre, se coborî în valea Ompoiului şi atacă imediat curțile nobilimii din comunele Ampoița, Ighiu, Ighiel, Țelna şi Bucerdea-Vinoasă.

În comuna Craiva, Ion Horea întrebă pe locuitori, dacă s-au înscris ca militari, dânşii răspunseră că da, apoi tânărul căpitan îi jură şi le dete ordin să-l urmeze. Iar joi, în 11 novembre, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horea tânărul, se întruniră în comuna Cricău, şi intențiunea căpitanilor era să atace peste noapte castelui bar. Kemény din Galda.

---

108 Este curios că şi George Doja, căpitanul revoluțiunii din 1514 tot cu asemenea amenințări invită pe țărani la luptă în contra nobilimii. **Katona**, Historia critica, XVIII. 720. 1514. Georgius Zeckel strenuus miles, benedictae gentis cruciferorum princeps et supremus capitaneus ... vobis ... mandamus ... statim visis praesentibus ... venire, volare et se se transferre in oppidum Czegled debeatis ... alias in poenam ... incurretis ... vos in furca portarum vestrarum, ante aedes vestras, suspendemus ... et ad cuspidem trahi faciemus, et bona vestra in damnum devastando et dilapidando vertemus, ad domorum vestrorum destructionem, vxorum et puerorum interemptionem.

Dar planul rămase neexecutat.

În acea zi sosi la Galda vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general ca să trateze de pace cu țăranii răsculați. Schultz trimise în tabăra țăranilor pe locotenentul Probst, ca să-i informeze despre venirea sa, şi locotenentul Probst rugă pe căpitanul Cloşca să nu atace Galda încă în noaptea aceea. Iar în ziua următoare se începură tratările de pace[109].

4. Trupa țăranilor de pe Mureş atacă Vulperul şi Vințul-de-Jos

Căpitanii Cloşca şi Crişan ocupase Abrudul, în 6 novembre, şi tot în acea zi altă trupă de țărani, care venea pe Mureş în sus, străbătu şi dânsa din comitatul Hunedoarei în comitatul Albei, şi atacă imediat populațiunea ungurească din comuna Vulper.

Aici țăranii executară pe căpitanul oraşului şi pe alte 4 persoane, prădară şi distruseră 38 de case de ale nobililor şi orăşenilor unguri, între cari se aflau curțile contesei Nemes, ale baronilor Györffi şi Bánffi, şi în entuziasmul lor despre succesul acestei revoluțiuni strigau cu zgomot mare pe străzi; „A noastră e lumea“, „Vivat Maria Theresia“, populara împărătească, care murise cu trei ani mai înainte.

În ziua următoare duminică, în 7 novembre, aceeaşi trupă de țărani atacă nobilimea din oraşul Vințul-de-Jos.

Un comerciant armean din Braşov, care în timpul acesta fusese prezent în Vințul-de-Jos ne relatează în modul următor sosirea răsculaților aici.

„Duminică, în 7 novembre, pe la 10 ore înainte de amiazi, zice dânsul, sosiră în Vințul-de-Jos trei români îmbrăcați numai în cămăşi şi având fiecare câte o glugă pe umeri şi câte un topor în mână. Românii aceştia chemară numaidecât în ajutor pe țăranii din Vințul-de-Jos, apoi se duseră drept în curtea br. Bánffi şi aici începură să ruineze şi să devasteze toate. După dânşii sosi îndată şi un căprariu de al răsculaților[110], îmbrăcat cu o țundră neagră, având după gât o traistă de piele şi un pistol la brâu. Dimpreună cu dânsul mai veniră şi alți 6 români îmbrăcați de asemenea în țundre negre şi armați cu topoare, cu drugi şi furci de fier, şi în scurt timp întreg oraşul se umplu de oameni. Întrebând eu pe oamenii aceştia dacă dânşii se duc mai departe, căprariul îmi răspunse: Da, se duc mai departe, căci au să se întrunească la Galda, unde vor primi noi ordine de la fratele împăratului, care acum se află în Alba-Iulia, şi la Galda li se va spune ce au să facă mai departe“.

Aşadar fratele împăratului la Alba-Iulia?

Faima, că un membru din familia imperială a sosit, sau că în scurt timp are să sosească în Transilvania se răspândise repede încă în primele zile ale revoluțiunii din tot comitatul Albei şi chiar comitatul Clujului. Doi țărani din

---

109 Alte cete izolate de țărani atacară în 14 şi 15 novembre curțile nobilitare din Galda-de-Sus, din Benic, Cetea şi Beşinău, lângă Târnave.

110 Despre organizarea militară a mişcării, anume despre căpitanii şi căprarii de comune vom vorbi mai târziu.

Huedin, în comitatul Clujului, întorcându-se de la târgul Abrudului comunicară iobagilor de acasă, că la Abrud e veste bună, acolo e lumea curuților, și că fratele împăratului încă se află acolo cu oaste mare. Țăranii din comuna Buru vorbeau și dânșii, că în curând are să sosească și sora împăratului cu împăratul muscălesc, ca să asiste la devastarea curților domnești. Iar alții mai adăugau că împăratul a dat pe unguri în mâna Rusiei, ca să-i trateze după cum îi place, din cauză că ungurii nu voiesc să se supună ordinelor împăratului, și că Rusia se ridică de asemenea.

Căpitanii revoluțiunii din 1784 răspândise cu anume intențiune faimele acestea, ca să inspire mai multă încredere țăranilor despre voința și firma deciziune a a împăratului să extermineze nobimimea ungurească.

În Vinț revoluțiunea fu condusă de doi căpitani, unul Serafin Goanță și altul cu numele de Ionașcu. Amândoi căpitanii aceștia publicară aici porunca cunoscută a împăratului și adauseră: „că românii așa să execute pe unguri și așa să le devasteze averile, încât nici un român să nu mai poată zice, că are domn pământesc, fiindcă și românii cari vor zice așa ceva încă trebuie uciși“[111].

Iar Oprea Ispas cu alți soți ai săi strigau cu zgomot mare pe străzi: „Auziți oamenilor, dați, tăiați, ucideți și stingeți pe unguri până la unul, nu vă fie frică, fiindcă e porunca împăratului și n-aveți să fiți pedepsiți, iar dacă împăratul ne va pedepsi cumva, atunci fiindcă ne-a înșelat de două ori ne vom afla noi alt împărat“[112]. Iar alții în iritațiunea lor strigau de asemenea, că împăratul a înșelat și pe români, fiindcă le-a promis arme și nu le-a dat[113], că dacă vor fi înșelați și în intențiunea lor de acum să nu poată stârpi din țară gintea ungurească, atunci își vor afla ei alt împărat, sau își vor alege altul“[114].

---

[111] ut nullus Valachorum amplius hoc dicere possit quod dominum terrestrem habeat. Investigațiunea făcută despre revoluțiunea din Vințul-de-Jos, 30 novembre 1784.

[112] est enim mandatum Regis, et si a Rege etiam quaqua ratione afeficiemur, cum jam nos binis vicibus deceperit, inveniemus nos alium etiam Regem. Sentința în contra lui Ionel Secăreanu din Vulper, 16 februarie 1785.

[113] Quod Rex etiam ipsos deceperit, quod arma promiserit et nod dederit, sed si in hac intentione etiam decepti fuerint, quod nimirum Hungaram nationem non possint exstirpare ex Regno, inveniunt illi alium Regem, vel eligent illi sibimet ipsis alium. Investigațiunea din Vințul-de-Jos, 30 novembre 1784. Aici stilul oficial din Transilvania a substituat peste tot locul cuvântul „rege“ în locul celui de „împărat,“ după cum numesc românii din Transilvania și Ungaria pe domnitorii din casa austriacă.

[114] Încă în anul 1749 românii ortodocși din Transilvania se văzură siliți a cere protecțiunea Rusiei în contra diferitelor vexațiuni politice și sociale, cu deosebire în contra persecuțiunilor religionare și spre scopul acesta dânșii trimiseră la Petersburg pe protopopul Nicolae Balomiri. Împărăteasa Elisabeta promise românilor din Transilvania protecțiunea sa și în anul următor 1750 adresă ambasadorului său din Viena, contelui Bestoujew Rimine următoarea notă: Comparuit hic al Nostram Residentiam et Cancellariam quidam protopopa nomine Nicolaus Balomiri ex Transilvania deditque memoriale pro clementi Protectione verorum Christianorum gentisque Valachicae ex Transilvania, qui fideles maximam persecutionem patiuntur, eo quod nolint acceptare Unionem cum Romana Ecclesia ... non habentes illi aliundespem, advenit suprafatus

În Vinț furia revoluțiunii ținu patru zile, și în timpul acesta țăranii executară aici pe căpitanul orașului și alte 7 persoane, prădară și distruseră 37 de case de ale nobililor, cetățenilor și iobagilor unguri, între care se aflau curțile conților Bánffi și Vass și ale baronului Alvinczi, vărsară tot vinul, ce-l aflară prin pivnițí, și iobagii proprii sub titlul de „munca noastră“ împărțiră între dânșii bucatele și cealaltă avere mobiliară a domnilor săi.

5. Revoluțiunea străbate în comitatul Clujului

Din Ofenbaia o trupă de țărani trecu marți, în 9 novembre, în comuna Sălciua[115] din comitatul Clujului și curțile conților Toroczkai căzură îndată pradă pe mâinile lor.

Aceeași trupă sub conducerea căprarilor Lupu Roncea și Ursu Roncea atacă miercuri, în ziua următoare, alte două curți ale conților Toroczkai din Sân-Georgiul Trăscăului, mănăstirea franciscanilor și biserica reformată.

Cu deosebire se distinse în devastările de aici un ungur reformat cu numele Ion Járai. Acest Ion Járai, trecu în formă de comandant trupa țăranilor români peste piața orașului, se duse cu dânșii până la mănăstirea franciscanilor, și căută să prindă pe preotul reformat, zicând, că s-a legat înaintea românilor să-l dea în mâinile lor.

După devastările din Sălciua și Sân-Georgiul Trăscăului revoluțiunea se extinse repede peste alte 17 comune din comitatul Clujului[116]. Un sat împingea pe altul înainte și soldații licențiați arătau poporului pașapoartele lor în locul poruncii împărătești. Atât era de mare entuziasmul pentru nimicirea nobilimii și scăparea de crâncenul jug al iobăgiei.

Îndată după căderea Abrudului, a Roșiei și a Vințului o adâncă consternațiune cuprinse întreaga nobilime din Transilvania. Aiudul ajunse într-o confuziune teribilă. Nobilimea comitatului mare parte se retrase în fortăreața Albei, iar alții fugiră încoace și încolo pe unde numai putură. Cetățenii din Cluj păzeau ziua și noaptea ca să nu năvălească pe neașteptate vreo trupă de țărani

---

protopopa ad Nos et porrexit varia documenta a Principibus Transilvaniae emanata, et concredita sunt illi etiam privilegia, quae concessa sunt ab ipsomet Caesare Leopoldo, quae tibi transmittuntur, ut fusius scias, num verum sit: quod istagens in ejusmodi inveniatur miseriis, et quanta patiatur recte propter fidem patiatur? ... hanc Protectionem a Nobis postulantes, quam Protectionem supra Nos sumimus. (Bibl. Academiei Române, colecțiunea Suluț-Mocioni). – Protopopul Nicolae Balomir fusese mai înainte vicar episcopesc al bisericii unite din Transilvania (1746), dar din cauza împrejurărilor anormale, în cari se afla pe timpul acesta episcopia Blajului, Nicolae Balomiri se lăpădă de unire și se puse în fruntea românilor ortodocși. În fine însă persecutat ca agitator din partea guvernului din Viena, dânsul fu silit a se retrage în Țara Românească și aici fu numit egumen al mănăstirii Argeș.

[115] Astăzi divizată în două comune: Sălciua-de-Sus și Sălciua-de-Jos.

[116] Comunele acestea erau: Poșaga, Lunca, Șoidolm, Ocoliș, Valea, Bedeleu, Buru, Măgura, Berchiș, Runcu, Ocolișel, Bicălat, Surduc, Ciagz, Hidiș, Cicău, Rachiș și câțiva locuitori din orașul Trăscăului. Raportul com. Cluj, 16 ianuarie 1785.

asupra lor şi puseră străji pe dealul Feleacului să le dea îndată de ştire dacă se apropie ţăranii. Conventul din mănăstirea Clujului era îngrijat în grad suprem pentru vechile documente ale Transilvaniei depuse aici, căci ţăranii, oriunde străbătuse prin archive, distrugea cu deosebire cărţile de privilegii. Magistratul şi Tabla regală din Târgul-Mureşului se afla de asemenea în mare nelinişte, ca românii să nu atace şi oraşul acesta. Din toate părţile se anunţa, că s-au prins spioni de-ai răsculaţilor, că poporul fierbe, murmură, se pregăteşte şi înaintează, şi toţi din toate părţile cereau cu insistenţă ajutor militar de la guvern.

„Nobilimea, – zice guvernul transilvan către împăratul –, pe care a cuprins-o cu desăvârşire frica şi spaima de revoluţiunea care erupse într-un nou mod atât de neaşteptat şi se extinse aşa de repede, nu se simte de-ajuns sigură nici chiar în ţinutul Bistriţei înlăuntrul zidurilor cetăţii, şi până acum (în 30 novembre) n-a putut fi înduplecată să se întoarcă în mod stabil iarăşi la locuinţele sale".

XVI. REVOLUŢIUNEA ÎN COM. SIBIULUI

Acţiunea ţăranilor din Zarand se extinse repede şi peste trei comune din comitatul Sibiului, anume peste Vinerea, Cioara şi Tărtăria.

În comuna Cioara revoluţiunea se întâmplase în modul următor:

În comuna Cioara revoluţiunea se întâmplase în modul următor:

Vineri, în 5 novembre seara, ne spune un martur, după ce locuitorii din Cioara observase un foc mare în comunele vecine, în Gelmari, Geoagiu şi Binţinţ, nobilul Petru Barcsai cheamă la dânsul pe primarul comunei şi pe martorul, care ne relatează acestea, şi le ordonă să pună străji la marginea satului, până când dânsul va putea să scape cu fuga, iar sâmbătă în dimineaţa următoare Petru Barcsai se şi depărtă de aci.

În acea zi, sâmbătă, în 6 novembre, ne spune alt martor, după ce sătenii observase un foc mare în părţile de către Gelmari, Geoagiu şi Binţinţ a plecat şi dânsul într-acolo, să se informeze mai bine în ce comune anume este focul acela, dar abia ajunse la marginea satului şi se întâlni în drum cu 6 români din alte părţi şi cu croitorul domnului său, care mergea înaintea lor făcându-se serviciul de călăuză. Românii aceştia îl opriră numaidecât pe loc şi-l întrebară, dacă domnul său Petru Barcsai este acasă ori nu. Martorul le răspunse, că domnul său Petru Barcsai a plecat de acasă, dar nu ştie încotro s-a dus. La cuvintele aceste unul din cei 6 români se bătu cu pumnul în piept zicând: „sufletul lui, îmi pare rău, că nu-l pot găsi, fiindcă voiam să-l belesc şi să-i umplu pielea cu paie". Martorul întrebându-i cine sunt dânşii şi din a cui poruncă fac lucrurile acestea, unul din cei 6 români ridică capul şi securea în sus zicând: „din porunca împăratului şi nu întreba mult".

Aceşti 6 ţărani intrară numaidecât în sat, se duseră drept în curtea nobilului Petru Barcsai şi aici, fără să întâmpine cea mai mică rezistenţă, începură să frângă uşile şi ferestrele. Bucătarul lui Barcsai alergă repede şi dete alarmă cu tragerea clopotelor, soţia preotului reformat se duse în grabă mare la primarul satului şi-l rugă să aresteze pe cei 6 ţărani, cari intrase în curtea nobilului

Barcsai, dar nici un ţăran din comună nu voi să meargă pentru apărarea curţii domneşti.

Cei 6 ţărani străini convocară îndată la adunare pe locuitorii comunei şi le comunicară, că toate lucrurile acestea se întâmplă din porunca împăratului, că voinţa împăratului este să extermineze întreaga nobilimea ungurească, că dânşii sunt împuterniciţi din partea căpitanilor mai mari, să distrugă, să nimicească, că nime să nu cuteze a pune mâna pe dânşii, căci fără patron i se va tăia capul, iar mulţimea ţăranilor, care vine cu steag roşu după dânşii, va da foc satului de 7 părţi, că în fine, ţăranii din Cioara au deplină libertate să împărţească între dânşii toată averea domnilor săi, avere ce au câştigat-o iobagii cu amară sudoarea lor[117].

După ţăranii aceştia, sosiră numaidecât în comună, încă vreo 70 de români crişeni şi pădureni, armaţi cu topoare, cu băltage şi bâte, şi distrugerea se întinse acum în toată curtea.

Ţăranii aceştia aveau doi comandanţi. Unul îmbrăcat cu ţundra neagră, jiletcă albastră, pe cap o căciulă neagră creaţă înaltă, deasupra cusută cu postav albastru, şi acesta se numea căpitan. Altul se numea căprar, purta pe cap o căiţă albă de noapte şi peste ea o pălărie mare lată, şi amândoi comandanţii aceştia, erau armaţi cu săbii, cu pistoale şi cu puşti.

Mai mulţi martori din comuna Cioara ne spun, că au văzut pe căpitanul acestei trupe, şezând pe un cal mare negru, frumos, cu sabia trasă, şi căpitanul acesta îndemna pe ţărani strigându-le: „Cine ţine cu împăratul, să ajute să distrugem, daţi cu toţii, cine ţine cu Dumnezeu îl omorâm, cine ţine cu împăratul este al nostru". Cuvinte, cari denotă o extremă amărăciune sufletească, şi desigur, căpitanul din Cioara, prin cuvintele aceste, nu voia să zică altceva, decât ceea ce se întâmplă în toate revoluţiunile poporului oprimat în contra puterii oligarchice, că sub imperiul războiului dintre sclav şi domn, cursul normal al legilor morale şi sociale este suspendat.

Apoi ţăranii aceştia aşezară într-o cameră toate scaunele, mesele şi diferite alte mobile, le deteră foc, şi prefăcură numaidecât în flăcări întreagă casa lui Barcsai[118]. Iar peste noapte, trupa ţăranilor crişeni şi pădureni se depărta de aici.

În ziua următoare, duminică, în 7 novembre, se adunară toţi iobagii lui Barcsai din comunele Cioara, Săsciori şi Vinerea, şi după ordinul căpitanului

[117] Es stünde demnach denen Dorfsleuthen frey, von denen herrschaftlichen Güthern, welche lediglich durch deren Unterthanen saueren Schweis erworben worden, alles unter sich zu theilen. Investigaţiunea făcută despre revoluţiunea din comuna Cioara, Sebeş, 19 novembre 1784. Iar comitele Sibiului, Andrei Rosenfeld, în raportul său către c. Iankovits din 24 decembre 1784, scrie: Tumultuantium Transmarusianorum has quoque partes invadentium caterva nomine Sacratissimae majestatis eos dementasset dictitans: Bona Nobilium tamquam mercedem laborum inter Iobbagiones dividenda esse, atque aboliendum nobilium nomen, etc.

[118] Contele Teleki ne spune (pag. 32), că Petru Barcsai îşi căutase refugiul în oraşul Sebeş, dar românii cerură extrădarea dânsului şi magistratul l-a şi scos în piaţa oraşului ca să-l predea în mâinile românilor, dar în momentul acela sosi în Sebeş o trupă de soldaţi, şi trupa aceasta liberă pe bătrânul nobil din mâinile lor.

din ziua precedentă, începură să împărţească frăţeşte între dânşii, bucatele, turma, cireada şi herghelia domnului lor. Un ţăran din Săsciori luă 60 de oi din turma lui Barcsai, zicând, că tot atâtea îi luase domnul său cu puţin mai înainte, sub cuvântul că le aflase păşunind pe proprietatea sa.

Peste tot, iobagii din Săsciori căpătară în partea lor 150 de oi şi mai multe vite mari, iar locuitorii din Cioara luară herghelia de cai, oile şi vitele ce mai rămase, aşa că fiecare iobag de-al lui Barcsai căpătă în partea sa câte o oaie sau două.

Din Cioara trupa crişenilor şi a pădurenilor trecu în comuna Tărtăria, prefăcu în cenuşă curtea nobilului Pavel Barcsai, iar din Tărtăria trecu în Vinţul-de-Jos.

Într-o scrisoare către contele Bánffi din 13 novembre, br. Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, face următorul tablou asupra revoluţiunii din cele patru comitate:

„Turburările poporului român, zice dânsul, încă tot mai continuă, şi ce e mai rău, că oamenii proprii şi servitorii domnilor le ruinează locuinţele, le prădează bucatele şi le distrug toate aranjamentele. Uciderile cele mai multe, tot dânşii le-au comis. Căpitanul de la care depind cu toţii locuieşte în domeniul Zlatnei, şi o trupă divizată în cete mai mici se află în ţinutul Aiudului şi al Albei-Iulii. Trupa aceasta a devastat Ighiul, Ţelna, Vulperul şi alte comune şi acum ameninţă Galda, Şardul şi satele din jur. Altă trupă se află la Deva dincoace şi dincolo de Mureş, ea a distrus, a ars, şi a dezolat peste orice descriere, toate curţile nobilitare de pe amândouă laturile râului. Trupa aceasta a atacat în două rânduri chiar şi oraşul Deva. Dar deşi a fost respinsă din partea nobilimii adunate acolo şi de puţini grăniceri, cu toate acestea este tot atât de obstinată şi audace ca şi mai înainte, aprinde şi arde, unde mai află ceva de ars. Semnele altei trupe se ivesc în Ţara Haţegului unde vice-colonelul Karp într-o singură oră a trebuit să vadă mai multe curţi aprinse. El stinge, linişteşte, persecută, fuge şi aleargă dintr-un loc în altul, dar în zadar, că acolo unde nu e dânsul şi unde nu poate să ajungă, totul se preface în flăcări. Furia acestor oameni nefericiţi este epidemică şi a cuprins chiar şi pe românii liberi, fiindcă avem informaţiuni, că românii din suburbia Sebeşului încă au luat parte la devastările din Cioara, din Vinţ şi din Vulper“.

XVII. REVOLUŢIUNEA ÎN COMITATUL ARADULUI

Revoluţiunea ţăranilor din 1784 străbătu repede şi peste frontierele Transilvaniei, anume în o parte din comitatul Aradului în Ungaria.

Aici nemulţumirile începuse a se manifesta în mod violent încă în luna lui iulie 1784, când ţăranii prinseră pe vice-comitele Aradului, Andrei Forrai şi-l duseră cu dânşii în pădure.

Faptul se întâmplase în modul următor:

În 27 iulie vice-comitele Aradului, Andrei Forrai, un bărbat în etate aproape de 70 de ani, se afla din întâmplare în curtea sa de la Soborşin. În aceea

zi către seară veniră la dânsul mai mulţi ţărani din comunele vecine şi-i aduseră pe un soţ al lor legat cu mâinile în spate, care, ziceau dânşii, că este un tâlhar. Vice-comitele cheamă îndată pe un cancelist şi începu să facă interogatoriul cu ţăranul acuzat. Dar în timpul acesta sosiră în curtea lui Forrai mai mulţi ţărani din comunele Huntişor, Govăsdia, Dumbroviţa, Neagra şi Radna şi ţăranii aceştia declarară pe faţă vice-comitelui, că dânşii au venit să-l prindă şi să-l ducă cu dânşii în pădure. Nimic nu folosiră rugăciunile şi lacrimile soţiei sale şi ale ginerelui său. Ţăranii îl luară şi între strigări de bucurie şi cu sunetele muzicii ţărăneşti îl duseră cu dânşii în captivitate. Pe drum însă vice-comitele simţind că-i slăbesc puterile trimise înapoi pe 8 ţărani din trupa aceasta, să ceară de la soţia sa un cal, câteva perini şi ceva alimente. Iar peste noapte ţăranii petrecură în alt sat al vice-comitelui, unde îi băură tot vinul, ce-l aflară în pivniţă, şi în ziua următoare ajunseră cu dânsul la locul destinat în pădure. Aici după multe rugări ale vice-comitelui ţăranii se deciseră în fine, să-l lase iarăşi în libertate, însă sub condiţiune, că dânşii să rămână nepedepsiţi şi să fie lăsaţi în libertate şi ţăranii, cari se aflau deţinuţi în închisorile de la Arad[119]. Apoi ordonară vice-comitelui să scrie o petiţiune către împăratul, ca să le acorde graţia şi să libereze şi pe ţăranii arestaţi în închisorile comitatului. Vice-comitele scrise petiţiunea şi o trimise cu un curier extraordinar la împăratul în Viena. În acelaşi timp episcopul ortodox din Arad, Petru Petrovici, plecă şi dânsul la locul unde se afla deţinut vice-comitele Forrai şi dându-şi cuvântul său ţăranilor, că va stărui să fie agraţiaţi îi succese să-l libereze din mâinile lor[120].

Peste 7 zile de la această violentă întreprindere urmă deciziunea împăratului Iosif, a cărei cuprindere era următoarea: că având în vedere, că ţăranii, cari au prins pe vice-comitele Andrei Forrai în casa sa şi l-au dus cu forţa în pădure, au promis că se vor îndrepta şi vor duce de aici înainte o viaţă onestă, din aceste motive monarchul a decis să le acorde graţia vieţii şi totodată dânşii să rămână scutiţi de orice pedepse pentru faptul acesta[121].

---

[119] Hi omnes gratiam dari ea lege petunt ut etiam Aradini in carceribus constituti dimittantur. Scrie Andrei Forrai din captivitatea sa cu data Dumbroviţa, 28 iulie 1784, pe lista nominală a ţăranilor, cari l-au prins.

[120] **Katona**, Hist. critica, T. XL. 407, et seq.

[121] Quoniam nos e Benigna reflexione appromissae emendationis, ac ducendae in posterum honestae vitae eam … catervam, quae perhibente humillima Repraesentatione vestra sub 29-a recens praeterlapsi mensis Iulii … ordinarium vice-comitem nostrum Andream Forraj e propria residentiali domo sua violenter extractum, ad sylvas secum abduxit, non solum vitae gratiam donandam, verum et ab omni ulteriori poena immunem pronunciandam clementer decrevimus. – Căpitanul acestei trupe a fost ţăranul Petru Buci din comitatul Aradului. Dar pe lângă toată graţia împăratului, după cun me spune juranalul unguresc de atunci „Magyar Hirmondó“ (în scrisoarea a 24 din 1785) Petru Buci fu prins, şi adus înaintea tribunalului din Arad, dânsul zise către vice-comitele Forrai: „Ţi-aduci aminte domnule, că atunci când ai fost prins la noi soţii mei era să-ţi ia viaţa, dacă îi lăsam eu“, şi se rugă ca să nu fie condamnat. Dar tribunalul îl judecă la moarte (desigur în formă pentru alte fapte) şi în 28 februarie 1785 îi tăiară capul.

Atât este ce ştim până astăzi despre acest atac neprevăzut al ţăranilor asupra vice-comitele Andrei Forrai din Arad.

Peste trei luni urmă apoi revoluţiunea ţăranilor din Transilvania.

Un iobag român din comuna Zam cu numele Ion Lucaci, om tânăr şi îndrăzneţ, se declară de al doilea Horea, luă cu dânsul o trupă de 32 de ţărani, apoi în 6 novembre trecu din Transilvania în Ungaria şi în aceiaşi zi atacă castelul familiei Salbek din comuna Petriş[122].

Un teolog din comitatul Zips, cu numele Ion Simon, care în timpul acesta se afla prezent în curtea familiei Salbek ne relatează în modul următor sosirea răsculaţilor aici:

Sâmbătă, în 6 novembre, dimineaţa, zice dânsul, ţăranii români din comuna Zam trimiseră ştire în comuna Petriş, că pe la 12 ore vor sosi acolo. Teologul chemă îndată vreo 20 de ţărani, ca să apere curtea domnească, dar un iobag al familiei Salbek cu numele Ion Lupenci, care de 33 de ani se afla ca servitor în curtea aceasta, invită pe ţărani să nu facă rezistenţă, deoarece ardelenii vin cu porunca împăratului, zicea dânsul. Pe la 3 ore după-amiazi se văzu venind o trupă de 32 de ardeleni. În fruntea acestei trupe mergea un ţăran mai tânăr armat cu o puşcă, şi lângă dânsul un ţăran bătrân armat cu o secure. Amândoi ţăranii aceştia veniră drept la castelul familiei Salbek şi declarând, că dânşii vin cu porunca împăratului cerură să fie lăsaţi înlăuntru. Dar fiindcă nu putură să arete porunca împărătească nu i-au lăsat să intre. Atunci ţăranii aceştia se întoarseră la trupa lor, care rămăsese înapoi, teologul împărţi arme şi vinars ţăranilor, cari venise în ajutorul curţii şi-i îndemnă să apere curtea, dar ţăranii aceştia după ce băură vinarsul, ne spune teologul, să duseră îndată, se uniră cu ardelenii şi împreună cu dânşii veniră asupra castelului, frânseră porţile şi intrară în curte.

Primarul din comuna Petriş publică şi dânsul sătenilor porunca împărătească pentru stingerea ginţii ungureşti, şi-i invită să se unească cu trupa ardelenilor, căci la din contra le vor aprinde casele. Apoi ţăranii prădară toate edificiile familiei Salbek şi în fine îi prefăcură în flăcări întreg castelul.

În ziua următoare, duminică în 7 novembre, ţăranii din Transilvania uniţi cu ţăranii din comitatul Aradului, despoiară, distruseră şi arseră toate edificiile nobilitare din comunele Sălişte, Ilteu, Toc, şi în acea zi pe la 3 ore după amiazi plecară asupra castelului vice-comitelui Andrei Forrai din Soborşin.

Administratorul lui Forrai, auzind că trupa ţăranilor se apropie, invită îndată pe primarul din Soborşin şi pe primarii din comunele vecine, să vină cu iobagii domneşti pentru apărarea castelului. Dar numai puţini iobagi se înfăţişară, însă şi aceştia se depărtară numaidecât. În aceea zi, administratorul lui

[122] Dum seniores Juventutem hortati fuissent ne se Tumultui miscent, ceotum Lukats Ioon Junios dixit se esse secundum Hora, et mandasse, ut secum ad Petris proficiscantur. Interogatoriul lui George Vulpe, vice-primarul comunei Zam, Arad, 4 decembrie 1784 – Iar preotul Constantin Popa din Zam declară: Antesignani Hora vero vices-gerens est Lukats Ioon Junior, dum enim aliqui incolarum dixissent: non esse consultum ire ad nundinas, i le ... reposuit ... ego etenim tum secundus Hora ... Ego sun Horeanus vicesîgerens venite meccum, etc. Arad, 4 decembrie 1784.

Forrai, trimise pe un iobag domnesc, cu numele Mihai Miru, până în comuna vecină Toc, să se informeze cât de mare e trupa ţăranilor, ce fel de oameni sunt, cum vin, şi apoi să se întoarcă repede înapoi ca să-i raporteze. Dar iobagul acesta, îndată ce se întâlni cu trupa ţăranilor, se uni cu dânşii, apoi alergând înaintea lor, începu să strige şi dânsul din toate forţele, că porunca împăratului este, să stingă pe toţi ungurii şi să le prefacă în flăcări toate averile. Atâta era de amăgitoare deviza dată în gura poporului „porunca împăratului".

În aceea zi pe la trei ore după amiazi, intră în Soborşin căpitanul Urs Ribiţă cu trupa răsculaţilor, strigând şi dânsul cu zgomot mare pe străzi, că porunca împăratului este, să stingă pe toţi ungurii şi să le prefacă în foc şi cenuşă toate averile, aşa că numai românii şi nemţii să rămână, că trupa ţăranilor răsculaţi, care vine după dânşii, va arde casele iobagilor cari nu vor face aceasta.

Primarul din Soborşin, George Branişcan, veni cu trupa ţăranilor până la castelul lui Forrai, lovi cu bastonul poarta castelului şi ceru în numele poruncii împărăteşti să i se deschidă. Apoi ţăranii frânseră porţile, şi cu toţii, bărbaţi, femei şi copii, se aruncară asupra castelului, distruseră frumoasa bibliotecă a lui Forrai, împrăştiară hârtiile şi privilegiile, împărţiră între dânşii argintăria în valoare aproape de 5.000 fl., liberară din menagerie fiarele sălbatice şi o parte la împuşcară, aprinseră florăria şi în urmă prefăcură în flăcări şi cenuşă întreg castelul. De asemenea frânseră uşile bisericii catolice, aruncară pe jos cuminecătura din potir şi distruseră tot ce aflară aci. Un iobag cu numele Avram Aranyos se îmbrăcă în hainele bisericeşti ale preotului catolic şi în mijlocul pieţii începu să salte, să urle şi să bea din potir în batjocura catolicilor.

„Eu într-adevăr nu mai am nimic, de ce să mă tem, scrie Andrei Forrai, vice-comitelui din Bihor, tot am pierdut, ce am câştigat din tinereţele mele prin muncă şi pe cale dreaptă. Numai viaţa şi pământul mi-a rămas, dar nici viaţa nu-mi rămânea, dacă în aceste două luni din urmă, de când am scăpat din mâinile tâlharilor, prin deosebita graţie a lui Dumnezeu nu m-aş fi ferit de drumul Soborşinului, căci împrejurările aşa erau de complicate, încât nici unul din familia mea nu putea să fie acolo, şi rog pe Dumnezeu să ferească pe toţi onorabilii cunoscuţi şi cunoscute din părţile de acolo de o asemenea nefericire şi de furia românilor".

Ţăranii veniţi din transilvania publicară peste tot locul pe unde ajunseră, porunca împăratului pentru exterminarea ginţii ungureşti, sileau pe primarii comunelor să publice şi dânşii sătenilor porunca aceasta, apoi un sat împingea pe altul înainte, locuitorii din o comună mergeau şi prefăceau în flăcări casele nobililor din cealaltă comună, unii vorbeau că are să vină şi Horea cu mare mulţime de oameni, alţii răspândeau faima, că episcopul din Arad a trimis circulare preoţilor, că dacă vine Horea să-l primească cu toate onorurile, fiindcă dânsul are să stingă gintea ungurească şi să prefacă în foc şi cenuşă toate edificiile nobilitare, alţii asigurau pe ţărani, că în Arad încă a sosit porunca împăratului pentru exterminarea nobilimii, că pe unii i-au executat, iar pe alţii i-au dus în captivitate la Timişoara.

În bucuria lor inexprimabilă unii din căpitanii ţăranilor purtau cruci de argint pe piept, luate din argintăriile nobililor, alţii se îmbrăcau în hainele

foştilor săi domni, unii alergau înaintea mulţimii suflând în câte o trâmbiţă de poştă, şi în curs de trei zile de la 6-9 novembre ţăranii arseră toate edificiile domneşti de pe ţărmul drept al Mureşului din Totvărădia, Ghiuliţa, Vineşti, Berzava, Conop, Căpruţa, Otvoş, Valea Milova, Halalis, Culieş, Peciova şi până la Şoimuş.

Protopopul Atănase Roşu din Sebeş şi preotul Nicolae Popovici din Boros-Ineu, cercară să convertească la religiunea ortodoxă pe reformaţii din Sebeş promiţându-le, că prin certificate, că dânşii au trecut la confesiunea română, îi vor scăpa de furia ţăranilor răsculaţi.

Consternaţiunea era mare în tot comitatul. Nobilii şi cetăţenii unguri din Arad se retraseră în graba mare în fortăreaţa de acolo. iar satele germane de pe ţărmul stâng al Mureşului, primiră ordin să se înarmeze, să vigileze ziua şi noaptea şi să fie gata în orice oră a da ajutor unde va fi de lipsă.

Cetăţenii din Lipova îşi procurară tunuri şi aşezară pe locurile mai înalte prăjini lungi învăluite cu fân şi paie, ca în momentul de pericul să le dea foc, şi satele vecine văzând signalul acesta să se grăbească a veni în ajutorul lor.

XVIII. ORGANIZAREA MIŞCĂRII

Una din afacerile cele mai importante şi mai urgente, de care avea să se ocupe primul căpitan era organizarea militară a mişcării.

Din populaţiunea iobagilor trebuia formată o armată, supusă unui sistem de organizare şi disciplină, gata în tot momentul să fie la ordinele comandanţilor, să intre în luptă şi să înfrunte toate pericolele.

Organizarea se începu cu numirea căpitanilor de comune.

Primul căpitan, îndată după liberarea sa din Bucium, însoţit de 30 călăreţi, garda sa armată, trecu marţi, în 9 novembre, în comuna Muşca. Aici ajunse seara târziu, intră în casa ţăranului Vasile Macavei şi-l întrebă, dacă a auzit vreodată ceva de numele lui Horea. Ţăranul îi răspunse, că de numele acesta dânsul a auzit ce e drept, dar pe Horea în persoană, nu-l cunoaşte. „Eu sunt Horea" îi zise atunci primul căpitan, îi ceru de cină şi cuartir peste noapte.

Iar miercuri, în ziua următoare, dânsul cheamă la adunare pe ţăranii din Musca şi le ordonă să-şi aleagă un căpitan. Sătenii îi propuseră pe ţăranul Toma Petruţă. Primul căpitan îl confirmă şi mai numi pe lângă dânsul pe trei ţărani în calitate de căprari. Apoi, în prezenţa poporului adunat, Horea, sub ameninţări de moarte, ordonă căpitanului Toma Petruţă, să pună străji în jurul satului, să nu lase să intre în comună nici o trupă de unguri sau de soldaţi, asigură pe ţărani, că de aici înainte dânşii nu vor mai avea să plătească nimănui nimic, nici restanţe de contribuţiune, nici taxele domeniului, că nu vor mai avea să facă robote, şi în viitor nu se vor suferi mai mult în ţară, nici nobili unguri, nici funcţionari de-ai comitatului sau domeniului, din contra, pe aceştia ţăranii să-i extermineze oriunde-i vor afla, dacă nu vor primi religiunea română, în fine, le declară, că dânsul va mijloci să fie nimiţi alţi funcţionari, dar funcţionari de ai domeniului nu se vor mai pune deloc, că sătenii nu vor asculta de poruncile lui şi dacă nu

vor executa cumsecade expediţiunile, ce le va încredinţa, vor fi pedepsiţi cu crâncenă moarte, iar casele lor se vor preface în flăcări şi cenuşă. Arătă apoi ţăranilor poruncile împărăteşti, cari zicea că i le-a dat însuşi monarchul şi-i asigură că peste puţine zile aştepta alte porunci noi de la împăratul, porunci, ca dânsul să publice numaidecât românilor[123], că oriunde va fi dânsul, sătenii să vină la moment, când vor fi chemaţi, şi să asculte de ordinele lui.

Din Muşca, primul căpitan trecu în comuna Lupşa, se întoarse apoi la Bistra, la Câmpeni, la Vidra şi Albac, puse peste tot locul căpitani, şi le dete ordin să stea fiecare gata cu trupa sa.

Iar luni, în 15 novembre, primul căpitan însoţit de garda sa armată se prezentă în comuna Mărişel aproape de oraşul Gilăului. Aici numi căprari pe trei ţărani, pe Santion Paven, Onu Paven şi Petru Neagu din Muntele Giurcuţa, îi jură şi le dete ordin să publice românilor de pe valea Someşului să fie faţă în tot momentul, şi cu toţii să se ridice când le va trimite scrisoare, căci la din contră crâncenă pedeapsă va cădea asupra aceluia, care nu va sta lângă dânsul.

Aşa că în timp de 12 zile de la proclamarea revoluţiunii primul căpitan avea numai în Munţii Abrudului vreo 50 de căpitani subalterni[124] şi căpitanii aceştia erau de două clase. Unii căpitani numiţi şi juraţi de cei trei capi ai revoluţiunii de Horea, Cloşca şi Crişan, şi aceştia erau căpitani de ordinea întâia, iar alţii erau căpitani aleşi şi recunoscuţi de popor, sau căpitani de ordinea a doua[125].

Fiecare căpitan avea lângă dânsul ca ajutoare câte 2-3 căprari subalterni, şi căprarii aceştia întocmai ca şi căpitanii, unii erau numiţi şi juraţi de Horea şi Cloşca, iar alţii aleşi şi recunoscuţi de popor.

Ca semn de distincţiune căpitanii ţăranilor purtau pene în pălărie, umblau de regulă încinşi cu o sabie, şi ţăranii se adresau către dânşii cu titlul de „Căpitane" sau „Domnule Căpitan".

Din căpitanii aceştia subalterni ai lui Horea ne sunt până astăzi cunoscuţi următorii:

---

[123] mandata vero per Hora nobis haec sunt proposita ... 2-do Quod nisi ejus mandatis obtemperaremus, expeditionesque ejus nobis committendas rite exequeremur, secus credeli morte afficiendi veniremus domosque nostras igne concremaret ... 4. Ostentabat nobis mandata Regia, quae sibi ab imperatore dicebat esse data et adjuc alia iterum decreta Imperatoria referebat expectare, quae statim ipsemet Valachis publicaret. Interogatoriul lui Toma Petruţă, Abrud, 11 februarie 1785.

[124] Urs Uibar, căprar în revoluţiunea de la 1784, întrebat în cursul procesului său: Quot incirca Capitaneos habeat Hora? Răspunde: In circa quinquaginta. Interogatoriul din 22 novembre 1784.

[125] (Antesignani în tumultuatione) Fuerunt duplicis ordinis et quidem Prioris ordinis: 1. Mamalige Iuanes per Hora constitutus ... capitaneus. 2. Szuts Kirille, hic fuit per Hora constitutus Capitanei subalternus corporarius. 3. Steph Ilie, hic fuit per Kloskutz constitutus tumultuantem observati ... (et) praefatorum Ductorum corporarii. Interogatoriul preotului Gavrilă Sular şi al lui Ion Sular din comuna Mogoş. Abrud, 26 decembrie 1784.

În comitatul Albei:

1. George al lui Nistor	din Albac	
2. Gheorghiță Nicula, preot	"	
3. Florea Juncu Nicula	din Râul-Mare	
4. Nuțu Todea al lui Țilă	"	
5. Todor Lazar	"	
6. Ion Vârtan	din Ponorel	căpitan numit de Horea cu diplomă[126]
7. Ilie Bursu	din Ponorel	
8. Filip Drăgoi	"	
9. Ursu Șoldeș	din Secătura	
10. Nicolae Pleșa	din Scărișoara	
11. Vasile Giurgiu	"	
12. Niculae Tafe	"	
13. Igă Crângul	din Scărișoara[127]	căpitan numit și jurat de Horea
14. Petru Goia	din Vidra	căpitan mare al lui Horea
15. Iacob Todea	din Vidra	
16. Toma Gligor	din Vidra	
17. Pavel Boc	"	
18. Tulia Nicula	"	
19. Petru Nicula	"	
20. Toader Berindei	din Câmpeni	căpitani numiți de Horea
21. Toader Scoică	"	
22. Avram Nariță	dinSohodol	
23. Ion Culdă	"	
24. Ion Iobagiu	din Bistra	
25. Todor Catur	"	
26. Rostie Florea	"	
27. Petru Oidă Țică	din Bistra	
28. Ilie Sint	din Vârși	
29. Toma Petruță	din Mușca	căpitan confirmat de Horea
30. David Onu Surdu	din Mușca	
31. Samuel Marți, nobil	din Abrud	
32. Ion Biro	figurează în Roșia	
33. Vasile Bodoroi	din Ofenbaiă	
34. Todor Faur	"	
35. Vasile Todor	"	
36. Ianeș Mămăligă	din Modoș	căpitan numit de Horea

[126] Hic fuit (Vurtan Iuon) qui per Diploma Horaianum constitutus est Capitaneus, cui etiam in Litteris cessionales Horaianne elargitae sunt. Investigațiunea în contra lui Ion Vârton, 2 ianuarie 1785.

[127] Acești doi căpitani din urmă îi comunicăm după Szilágyi (pag. 55).

37. Ilie Ștef	din Mogoș	căpitani numiți de Cloșca
38. Iacob Giurcă	"	
39. Safu Trifă	"	
40. Vasile Mărian	din Mogoș	căpitani recunoscuți de popor
41. Onu Barbu	"	
42. Nicolae Barbu	"	
43. Onuț Ungurean	"	
44. Ion Timariu	"	
45. Vasile Jinariu	"	
46. Lulă Bîrle	"	
47. Gavrilă Bîrle	"	
48. Sântion Mărian	"	
49. Ion Chirilă	"	
50. Ionuț Dande	din Bucium	
51.Nicolae Forde (în alte docm. Torda?)	din Ponor	
52. Solomon Ispas	din Vulper	
53. Ion Munteanu	"	
54. Drăgoi Rotea	din Cârna	
55. Ionel Secărean	"	
56. Serafin Goanță	"	
57. Ionașcu	figurează în Vințu-de-Jos	
58. Budaș	figurează în Cricău, un martor afirmă, că era de naționalitate ungur	

În comitatul Clujului:

59. Simion Bogolia	din Sălciua	
60. Ion Bercia	"	
61. Ion Járai	din Sân-Georgiul Trăscăului	
62. George Nicula	Chercheșul din Vale	
63. Simeon Ferenț	"	

În districtul Zarandului:

64. George Marcul	din Criscior	căpitani numiți de Crișan
65. Toma Berna	din Vaca	
66. Ion Faur	din Tomnatic	
67. Vasile Sgârciu	din Săliște, lângă Abrud	(mama sa era sora lui Cloșca)

Din aceştia George Marcul şi Toma Berna erau cei mai mari căpitani în Zarand după Crişan		
68. Ilie Dăncuţă	din Ociu	
69. Micula (Nicolae) Bibarţ	din Blăjeni	
70. George Adam	din Criscior	
71. Popa Costan	"	căpitan recunoscut de popor[128]
În comitatul Aradului:		
72. Ion Lucaciu	din Zam	
73. Ion Lupenciu	din Petriş	
74. Ion Man	din Ileu	
75. Urs Ribiţa (sau Stănij)	din Cerbi	
76. Toma Micula	din Sălişte, în Zarand	
77. George Brănişcan	din Soborşin	
78. Ion Lăpădat	"	
79. Tripa Grozav	"	
80. Ion Tămaş	"	
81. Juc Celmagean	din Conop[129]	

Drepturile şi datorinţele acestor căpitani erau: să înarmeze poporul, să execute ordinele lui Horea, să extermineze întreagă populaţiunea ungurească din Transilvania de orice rang şi de orice stare. Toţi căpitanii aceştia aveau un singur superior, pe Horea, şi peste porunca lui Horea altă poruncă mai mare nu exista nici de la împăratul şi nici de la funcţionari[130].

[128] Kozma Pál în monografia Zarandului (pag. 97) ne spune, dar fără să amintească fântâna, că din Baia de Criş încă au fost trei căpitani, anume Adam Babă, Ion Sava şi nobilul Adam Pag. Din aceştia, cel din urmă, pe timpul când comitatul rămăsese din cauza revoluţiunii fără funcţionari, îşi atribuise titlul şi oficiul de vice-comite. Tot dânsul mai aminteşte din Brad pe următorii căpitani: Ion Golcea, Ion Suciu şi Dănilă Todoran.

[129] Ţăranii cu gradul de căprari erau: Iacob Ţopa, Anghel al Manciului, Anghel al lui Ţiloş din Albac, Ispas Găldău din Râul-Mare, George al lui Costin, George al lui Cormeş, Bun Corcheş şi Ion Bădău din Secătură, Urs Uibar din Vidra, căprariul jurat de Horea, Petru Vesa, Lupu Dehelean din Câmpeni, Simion Mămăligă, Ion Miclea, Ion Sulare, Onu Sulare şi Ion Bogdan din Mogoş, căprari numiţi de Cloşca, Ion Tiuşan, Pavel Tiuşan şi Chirilă Suciu sau Toader din Mogoş, căprari recunoscuţi de popor, Ignat Damian, Petruţă Macavei şi Văsii Gavrilă din Muşca, căprari numiţi de Horea, Sântion Paven, Onu Paven şi Petru Neagru din muntele Ghiurcuţa, căprari numiţi şi juraţi de Horea, Lupu Roncea şi Ursu Roncea din Brezeşti, Ion Vancu din Halaliş şi Alexe Tănase din Petriş.

[130] Raportul subprefectului Efraim Enyedi către comitatul Albei. Zlatna, 17 noiembrie 1784.

În revoluţiunea de la 1784 exista aşadar o hierarchiă militară în frunte cu un căpitan mare, trei vice-căpitani, Cloşca, Crişan şi Horea tânărul, şi vreo 80 de alţi căpitani subalterni. Tot pentru serviciul revoluţiunii primul căpitan avea mai mulţi bucinatori cu tulnice[131] şi cornuri, cari da din munte în munte signalul de adunare sau de alarmă, aşa că de exemplu comunicările din Munţii Mogoşului şi până la primul căpitan în Albac să făceau în câteva minute. Iar alţii aveau însărcinarea să publice din comună în comună ordinele primului căpitan şi publicarea aceasta se făcea cu ameninţări de tragere în ţeapă, amenda de 500 fl. şi aprinderea caselor.

Dar arme lipseau ţăranilor.

Primul căpitan pe cât îl ajutau împrejurările, făcu dizpoziţiuni şi în această privinţă. Ordonă faurilor din Albac, din Lupşa şi După-Peatră să pregătească arme pentru popor şi le dete modele de de lemn după cari să fabrice lăncile şi săbiile.

În Zarand căpitanul Crişan formă în cele dintâi zile ale revoluţiunii, o cavalerie de 200 de oameni, armaţi cu lănci, cu puşti şi cu alte arme[132], închise Zarandul cu pichete de toate părţile şi introduse paşapoarte româneşti pentru soldaţii şi particularii, cari voiau să călătorească prin Zarand[133].

Dar pe lângă oganizarea militară mai era de lipsă în unele comune şi o adminsitraţiune civilă. mare parte din vechii primari ai comunelor fugise, alţii fusese executaţi şi în locul lor trebuia primari noi. Primul căpitan începu îndată şi un fel de organizare civilă a comunelor. În mai multe localităţi din domeniul

[131] Trompetă construită din doage lungi de brad legate cu cercuri.

[132] Siquidem vero e fide dignis Relationibus compertum esset antelatum Hore in Circulo Zarandiensi ... arma insuper equosque sufficientes pro faciendis irruptionibus comparasse. Comitatul Hunedoarei către maiorul Stoianich, Deva, 12 noiembrie 1784. – Iar cadetul Francisc Missics, cu data de 5 februarie 1785, relatează (26 novembris) Mittags ist auch der Krisan mit ungefähr 200 Bauern zu Pferde, mit Lauzen und allerlei Waffen versehen ... zu Brad angekommen ... Krisan György ... ist mit den 200 berittenen Bauern nicht graden Wegs über die Bürke zu Brad eingezogen, sondern hat einen Umschweif genommen.

[133] Un căprari din armata imperială cu numele Szerentsés voind să treacă prin Zarand fu prins de români, apoi lăsat de Crişan iarăşi în libertate, dânsul ne relatează următoarele: Einer von dem Schwarm ... erforderte auch seinen Pass und hielte Ihm vor, dass der Oculist Molnar mid Deponenten vor drei Wochen mit den Bauern in dem Thal Valjebrad einen Stillstand getrofen, die Bauern sich ausbedungen hatten dass künftighin die Soldaten und Provincialisten einen wallachischen Pass mit dem kayserlichen Insiegel bey sich führen sollen. Alba Iulia, 11 decembrie 1784. – Tot cu privire la paşapoartele româneşti ne realtează cadetul Francisc Missics, care de asemenea fusese prins de ţăranii din Zarand: den herbeygerufenen Popa ersuchte Deponent (Franz Missics) dringlichst, Ihm einen wallachischen Pass zu schreiben um mittels desselben losukommen; der Poppa willfaahrte Ihm damit, dass Er hatten einen solchen wallachischen Pass ... geschrieben ... statts des Siegels waren auf den Pass 3 wallaachische Kreuze gezeichnet. Alba-Iulia, 5 februarie 1785.

de sus al Zlatnei dânsul institui primari şi juraţi noi[134]. Din funcţionarii aceştia ne sunt până astăzi cunoscuţi Petru Nicola, primar în Albac, pus de Horea şi Mihai Turciu chinez, în Criscior, numit de Crişan.

XIX. BARONUL BRUKENTHAL ŞI BARONUL PREISZ

În fruntea guvernului transilvan se afla în timpul acesta br. Samuil Brukenthal, un bărbat dotat cu multe calităţi eminente, iubitor de ştiinţe şi de arte, dar fără prevederi politice, fără idei de organizare şi fără energie[135].

Născut şi crescut în districtele săseşti, dânsul nu cunoştea de loc anarhica administraţiune a comitatelor, abuzurile fără margini ale nobilimii, mizeria şi starea insuportabilă a iobăgiei.

Împărăteasa Maria Theresia îl numise în anul 1777 guvernator al Transilvaniei şi cu această ocaziune îi adresase drept instrucţiune, 6 puncte „ce trebuie să le aibă fixe totdeauna înaintea ochilor săi".

„Toţi supuşii din Transilvania fără osebire de naţiune, zice împărăteasa în punctul 3, sunt de o formă supuşii mei şi în consecinţă aflu foarte equitabil, că toţi într-o formă să fie trataţi după dreptate şi equitate, fără predilecţiune pentru una sau pentru altă naţiune. Îi recomand de rigoare acest punct, şi cu deosebire apărarea sărmanului iobag, fie el de orice naţiune, în contra tuturor asupririlor nedrepte"[136].

---

[134] **Ms. Analecta** ad Historiam seditionis. Salathnaer Oberbergamt. Zalathana 16 November. Der alte Hora halte sich in der oberen Salathnaer Herschaft zu Albak auf, setzte andere Richter und Geschwornen ein und sagte: „Er sey nun da Grundherr". – Iar guvernul transilvan în raportul său către împăratul Iosif, din 25 noiembrie 1784 scrie: dass sie nach einem vom könig. Thesaurariat herübergegebenen Bericht, sich auf Eisen-Arbeit verstehende Leuthe zusammengeraft, um sich Waffen schmieden zu lassen. Sie haben ... an verschiedenen Orten ... ihren Rotten Anführer und Vorgesetzte gegeben. Sie haven sich erfrechet in diesen Gegenden Richter und andere Beamten aufzustellen.

[135] Br. Samuil Brukenthal născut în anul 1721 fu cel mai însemnat bărbat politic al naţiunii săseşti din Transilvania. Dânsul era fiul unui judecător regesc cu numele Mihai Brekner din Nocrig. Prin talentul, cultura şi exteriorul său frumos, br. Brukenthal câştigă încă de tânăr graţia împărătesei Maria Theresia şi dintr-un simplu vice-notar al magistratului din Sibiu, înaintă repede la cele mai înalte funcţiuni administrative ale Transilvaniei. În 1757 împărăteasa Maria Theresia îl numi secretar la guvernul transilvan, în 1760 consilier, în 1762 cancelar provincial şi baron, 1766 preşedinte al cancelariei aulice, 1774 preşedinte al guvernului transilvan, iar în 1777 guvernator. Despre intimitatea sa cu împărăteasa Maria Theresia, se află mai multe date publicate la Schaser (Denkwürdigkeiten), şi la I. C. Schuller (Maria Theresia, u. Freih. S. v. Brukenthal, Hermannstadt, 1863).

[136] Alle Siebenbürgische Unterthanen sind ohne Unterschied der Nation gleich meine Unterthanen; nichts billiger finde dahero, als dass alle gleich ohne Vorliebe und vor Urtheile für eine oder andere Nation nach gerechtigkeit und billigkeit behandelt werden. Ich empfehle ihme diesen Punkt nachdrucksam, vorzüglich die handhabung des armen

În acelaşi bilet împărăteasa Maria Theresia atrase atenţiunea br. Brukenthal şi asupra celei mai importante cestiuni economice şi sociale din Transilvania, şi aceasta era regularea serviciilor şi oblegămintelor iobagilor faţă de nobilime, anume, ce fel de servicii trebuie desfiinţate sau mai restrânse, în scurt asupra regulării urbariale, cum se numea pe atunci cestiunea aceasta în Transilvania. „Nu pot deloc să permit mai mult, zice împărăteasa în punctul 4, ca această lucrare, care-mi zace aşa de mult la inimă să fie tot amânată, intenţiunea sa (a br. Brukenthal) în cestiunea aceasta să fie îndreptată la uşurarea iobagului, apăsat peste toate măsurile, fie el de orice naţionalitate"[137].

Br. Brukenthal aşadar, avea în calitate de guvernator al Transilvaniei o misiune administrativă din cele mai laborioase şi salutare, să regenereze pe cale administrativă o ţară ruinată, plină de violenţe, să pună un frâu administraţiunii imorale a comitatelor, un capăt fortunelor, cari se iveau aproape în fiecare an, acum întru-un comitat, acum în altul din cauza exceselor nobilimii, să ridice masa cea mai mare a populaţiunii, care singură purta toate greutăţile comitatelor, singură lucra pământul, singură umplea cadrele armatei, singură plătea contribuţiune, singură nutrea clasa nobilimii şi a funcţionarilor, în scurt să facă din sclavia iobagului o stare mai umană, mai suportabilă.

Dar cum şi-a îndeplinit br. Brukenthal această principală îndatorire a sa, cum a apărat dânsul pe sărmanul iobag apăsat peste toate măsurile, faptele şi evenimentele vorbesc.

Cu un an mai târziu după numirea sa de guvernator, se prezintă la Sibiu deputaţii iobagilor din Câmpeni şi Râu-Mare. Mizerii ţărani se plâng în contra despoierii şi violenţelor funcţionarilor, dar dânşii, oamenii cei mai oneşti, cei mai cu importanţă în munţi, fură pedepsiţi cu bastoane fiindcă au cutezat să molesteze înaltele instanţe din Sibiu.

În 1779 şi 1780, ţăranii aleargă amărâţi la curtea imperială din Viena, împărăteasa Maria Theresia ordonă a se face o investigaţiune exactă asupra tuturor plângerilor lor, şi invită guvernul din Transilvania s-o înainteze, cât mai repede la Viena (quantocius horsum promoveat). Dar investigaţiunea fu amânată în nefericita Transilvania, şi abia după 4 ani de zile, după multe alergări ale muntenilor la Viena, după multe ordine ale împăratului investigaţiunea fu terminată, terminată însă aşa, că după alţi doi ani de zile se constată, că era cu totul contrară adevăratei stări de lucruri.

Urmă anul 1782 şi violenţele întâmplate la Câmpeni. Br. Brukenthal ordonă tribunalului din Aiud să pedepsească cu moarte pe căpeteniile ţăranilor, înainte de a şti cum s-au întâmplat faptele şi cine sunt adevăraţii culpabili.

Unterthan, von welcher Nation selber immer seye, wieder alle ungerechte Bedrückung. Schuller, Maria Theresia und Freiherr S. v. Brukenthal, Hermannstadt, 1863, 14.

[137] allermassen ich nimmermehr zugeben kann, dieses mir so angelegene Werk (die Urbarial Regulation) in längern Vorschub zu lassen. Hiebey ist vor allen auf die Erleichterung des über die Maass bedrückten Unterhan ohne Unterschied der Nation das angenmerk zu richten. Ibid. 22.

În vara anului 1784 ţăranii, ca să scape de ororile servituţii, aleargă şi se înscriu ca militari, dar br. Brukenthal, decide, că nu robotele excesive sunt cauza acestor turburări[138].

Destul că abuzul şi violenţele dominau în comitate sub guvernul br. Brukenthal, munca, averea şi viaţa ţăranilor căzuse pradă pe mâna domnilor săi, administraţiunea comitatelor fără supraveghere, dreptul de plângeri închis la comitate şi închis la guvern, ţăranii, cari alergase la Viena, urmăriţi, închişi, bătuţi şi condamnaţi la moarte, ordinele împăratului Iosif pentru uşurarea ţăranilor şi pentru liberarea muntenilor din închisori neexecutate, aşa că umana domnie a acestui nobil regent rămase nesimţită în Transilvania şi mizerul iobag ştia numai că împăratul îi doreşte binele, dar nobilimea şi autorităţile se opun[139].

Însă cari erau ideile Br. Brukenthal în privinţa revoluţiunii de la 1784, cum îl mişca pe dânsul nefericita soartă a iobagilor, cum voia dânsul să liniştească turburările aceste, actele sale ne vor dovedi.

Cea dintâi ştire, că ţăranii români s-au revoltat în Zarand sosi la guvern în 4 novembre, pe la 10 ore, înainte de amiazi, cu un curier extraordinar trimis de comitatul Hunedoarei.

Br. Brukenthal comunică îndată această ştire neplăcută cu comandantul general al Transilvaniei br. Preisz[140], şi ceru să trimită forţă armată suficientă, ca să suprime turburările şi să restabilească liniştea publică.

Dar br. Preisz se afla faţă cu revoluţiunea română în mare perplexitate.

Ordinele, cari le avea dânsul din Viena încă înainte de începerea revoluţiunii erau, că afară de cazuri urgente să nu conceadă nici o intervenţiune militară fără de ştirea consiliului de război din Viena[141]. Revoluţiunea românilor nu-i inspira nici o grijă, nici din punctul de vedere dinastic, nici din punctul de

138 eam qvam memoratus Dominus Colonellus, in datis ad Inclytam Supremam Armorum Praefecturam, suis cum Regio Gubernio communicatis relationibus, de robotis, per dominos terrestres excessive exactis, adduxerat, plebis concitationis cauzam hand verificam esse. Species facti.

139 Scriitorii naţiunii săseşti din Transilvania exagerează prea mult calităţile şi valoare politică a br. Brukenthal, cu deosebire când dânşii laudă „pătrunderea sa genială", adâncile sale prevederi politice, cari de multe ori treceau departe înainte peste timpul său", când amintesc de „lucrările sale organizatorii", mai bine zis de o singură lucrare, sistemul său de impozite, prin care o parte însemnată din contribuţiunea districtelor săseşti fu aruncată asupra comitatelor, sau cu alte cuvinte asupra populaţiunii iobagilor (Friedenfels, Bedeus I. 5.). Particulara afecţiune, ce i-o arătase împărăteasa Maria Theresia, distincţiunile cu cari l-a onorat dânsa, în fine meritele, ce şi le-a câştigat dânsul faţă de naţiunea săsească, toate acestea nu influenţează de loc adevărul istoric în privinţa administraţiunii sale ca guvernator al Transilvaniei.

140 Ion Francisc br. de Preisz, locotenent-mareşal, fu numit în 22 ianuarie 1771 comandant general al Transilvaniei.

141 Weiter aber (das General-Commando) eine Hofkriegsräthliche Verordnung beigerückt, nach welcher der Militärbeistand ausser nur in dringenden Fällen ohne Vorwissen des Hofkriegsraths nicht eingestanden werden dürfte. Guvernul trans. către împ. 8 noiembrie 1784, Schaser, 67.

vedere al statului. Ţăranii români se ridicase în contra unei clase, care se afla în continuă şi vehementă opoziţiune cu ordinele împăratului, în contra nobilimii, care nu era bine văzută nici la curte, nici în cercurile armatei, şi care în fine nici dânsa nu recunoştea pe Iosif II de rege legal al Ungariei, fiindcă nu jurase şi nu voi să jure pe imunităţile şi obiceiurile nobilimii, în scurt ţăranii se revoltase în contra sistemului feudal unguresc, sistem, pe care însuşi împăratul ar fi dorit să-l vadă răsturnat cât mai în grabă, şi aşa br. Preisz credea, că nu e consult să se mestece fără ordin expres în această revoluţiune, să se pună în stare de răzbel cu mulţimea iobagilor patronaţi de împăratul, şi aceasta pentru siguranţa unei nobilimi rebele cu monarhul şi tirană cu ţăranii[142].

De altă parte însă nu i se părea corect nici br. Preisz, ca să rămână indolent şi neactiv în faţa unei revoluţiuni, care sub numele împăratului executa fără milă clasa cea mai înaltă a societăţii, şi-i prefăcea în fum şi cenuşă toate locuinţele. „În tot cazul eu sunt perdut", zise br. Preisz când primi cea dintâi ştire despre revoluţiunea ţăranilor, dacă voi proceda cu severitate în contra răsculaţilor împăratul mă inculpă, că i-am puşcat supuşii, dacă n-o fac, se întâmplă un rău şi mai mare, şi atunci tot eu sunt de vină".

La toate aceste dificultăţi, de ordin politic şi militar, în cari se afla br. Preisz, se mai adăuga în fine aversiunea personală, care exista de mai mult timp între dânsul şi între br. Brukenthal. Cel dintâi un caracter militar liniştit, dar încrezut prea mult în vederile sale clare, în judecata sa sigură, în cunoştinţele sale de organizare şi administraţiune. Cel de-al doilea o natură mai bruscă, mai pasionată, doritor de aprobare şi ambiţios prea mult pentru particulara influenţă, ce o avuse la curtea împărătesei Maria Theresia, pentru repedea şi splendida carieră ce o făcuse. Aşa, că amândoi aceşti capi ai administraţiunii transilvane, după cum ne declară însuşi br. Brukenthal, nu se puteau de loc înţelege.

Sub aceste împrejurări br. Preisz decise, că până la noile ordine, ce-i vor sosi din Viena, dânsul să amâne orice intervenţiune a forţei armate. Iar la cererea br. Brukenthal pentru ajutor militar, br. Preisz răspunse referindu-se la o

142 În puterea diplomei leopoldine, sau a pactului fundamental cu casa austriacă, comandantul general din Transilvania avea să fie totdeauna un general de naţionalitate germană sau cu alte cuvinte un general din armata imperială germană (Generalem tamen et caput Germanum illis praeficiemus. Punctul 17). Comandantul general atât în secolul trecut, cât şi în secolul prezent era omul de încredere al curţii imperiale şi al guvernului central din Viena, dânsul da informaţii despre înalţii funcţionari ai ţării şi despre spiritul populaţiunii, la camerele Transilvaniei era de regulă comisar regal, dânsul avea să vigileze peste toate ramurile vieţii publice din ţară, afacerile mai importante ale Transilvaniei nu se decideau în Viena fără de a-l consulta pe dânsul, în scurt comandantul general era centrul înaltei poliţii de stat în Transilvania. Cu deosebire în epocile turburate comandantul general era considerat ca autoritatea cea mai bine informată despre părerile, intenţiunile şi politica curţii din Viena. Supuşii credincioşi ai curţii imperiale îşi adresau de regulă în astfel de timpuri petiţiunile lor la dânsul sau la organele sale, şi această poziţiune particulară a comandantului general din Sibiu l-a făcut să fie adeseori necomod autorităţilor şi necomod nobilimii din Transilvania. (A se vedea Friedenfels, Bedeus II 356).

notă a sa încă din timpul turburărilor pentru conscripţiune (15 octombrie), şi în care zice; că mai înainte de a trimite mai multe trupe în ţinuturile turburate guvernul să întrebuinţeze şi alte mijloace pentru liniştirea poporului, totodată să-i facă cunoscut anume locurile unde va trebui să meargă armata şi numele comisarilor, cari au să îngrijească de cuartirele şi întreţinerea armatei. Dar fiindcă guvernul în privinţa aceasta, adaugă br. Preisz, până acum nu i-a răspuns nimic, aşa nici comanda nu este în stare să facă alte dispoziţiuni, cu atât mai puţin că întâmplările, aşa cum le descrie comitatul Hunedoarei, sunt prea difuze şi aproape de necrezut, că raportul comitatului e subsemnat numai de vice-comite şi de un subprefect, şi dânsul speră, că în curând vor sosi ştiri mai sigure.

În ziua aurmătoare însă, în 5 noiembrie, br. Brukenthal ceru din nou şi cu insistenţă ajutor militar şi adause, că împrejurările din 15 octombrie şi până astăzi s-au schimbat cu totul.

În urma acestor repeţite cereri br. Preisz se decise acum să pună în mişcare către teatrul revoluţiunii o parte din trupele transilvane, dar cu toate aceste să nu înceapă nici o acţiune militară în contra ţăranilor răsculaţi.

Comanda generală, zice br. Preisz către guvern într-o notă din 6 noiembrie, se brăbeşte a aminti aici pe scurt dispoziţiunile, ce le-a făcut prealabil în urma ştirilor, cari au sosit despre revoluţiunea ţăranilor, ştiri, cari ce e drept nu pot fi considerate peste tot ca adevărate. În comitatul Hunedoarei se aflau trei companii din regimentul din infanterie Orosz, dar aproape jumătate din soldaţii aceştia s-au bolnăvit în urma repeţitelor alergări încoace şi încolo, la cari au fost supuse companiile aceste în urma dispoziţiunilor comitatului. Afară de companiile aceste s-au mai trimis în comitatul Hunedoarei încă alte 10 diferite companii din regimentele Orosz şi Gyulai, din I-l regiment de grăniceri români, husarii de la Dobra şi Luşerdea, o diviziune şi jumătate husari de pe Arieş şi din regimentul Toscana. Toate trupele acestea, zice br. Preisz, sunt puse sub ordinele vice-colonelului Karp şi ale maiorului Stoianich din regimentul I român, cari au primit instrucţiunile cele mai precise, ca să procedeze în comun acord cu comisarul guvernului, cu comitele Hunedoarei br. Bornemisza şi cu ceilalţi funcţionari ai comitatului, dar să se reţină în mod serios şi negreşit de la orice acţiune[143]. Iar onorabilul guvern este rugat, că în faţa acestor împrejurări, când timpul deloc nu trebuie pierdut, să dea pretutindeni ordine şi cu deosebire în locurile unde se duc trupele, ca din partea comitatelor să li se dea tot ajutorul şi asistenţa în privinţa transportului, a cuartirelor şi a subsistenţei, şi comanda lasă la examinarea şi apreţiarea guvernului, încât e de lipsă să se repareze drumurile şi podurile până la Sibiu, ca să poată fi practicabile. De altmintrelea

143 Jedoch sich von aller Thätlichkeit erustlich und ohnfehlbar zu enthalten. – Iar administratorul domeniului fiscal din Hunedoara raportează cu data 14 noiembrie 1784: In weiteren lautet die Ordre an den hieher commandirten Oberlieut. dass künftig wider die widerspenstigen von dem Militär gar keine Gewalthätigkeit ausgeübt werden solle, und sich ohne Erlaubniss des General-Commando von aller Tödlichkeit zu enthalten seye. Der Officier oder das beorderte Commando hätte bloss den rebellirenden, und plünderenden Haufen zuzurufen, zur Ruhe zürückzukehren, und mit Worten zu ermahnen, von ihrem Unternehmen, That, oder Vorhaben abzustehen.

onorabilul guvern nu-mi va lua mie generalului comandant în nume de rău, dacă declar fără a prejudeca cestiunea, că armata singură nu este în stare să restaabilească peste tot locul ordinea, şi cred, că e de lipsă şi concursul onorabilului guvern, anume să trimită câtiva comisari sau preoţi abili, cari să sfătuiască pe ţărani, să înceteze cu excesele lor şi să declare sincer, pentru ce au început şi pentru ce continuă întreprinderile aceste neumane şi cine i-a sedus, şi dacă dânşii vor mărturisi de bună voie lucrurile aceste, guvernul va fi gata a dispune să li se facă toată dreptatea şi să li se dea ajutor. Aceste sunt ce am onoare a aminti de astă dată onorabilului guvern, până vor sosi ştiri detailate şi mai sigure în privinţa împrejurărilor, cari se prezintă.

Aşadar br.Preisz se îndoia încă în 8 noiembrie despre ştirile cari soseau de pe teatrul revoluţiunii, atunci când ţăranii români ocupase întreg Zarandul, străbătuse până în Ţara Haţegului, devastase Câmpenii şi Abrudul şi ajunsese în comitatul Sibiului până la Cioara. Dezastrul nobilimii începuse, şi în aceste momente pline de pericul br. Preisz declară pe faţă guvernului, că a dat ordin armatei să se reţină de la orice acţiune, şi invită guvernul să întrebe pe ţărani din ce cauză au început şi de ce continuă revoluţiunea aceasta.

Răspunsul br. Preisz provocă o adâncă nelinişte în sânul guvernului transilvan. pe lângă tot conflictul personal br. Brukenthal avu în ziua următoare o întrevedere cu br. Preisz şi ceru cu insistenţă să receadă de la dizpoziţiunea, ce o luase în privinţa armatei. Dar br. Preisz rămase nemişcat şi declară, că dânsul chiar şi în cazul dacă răsculaţii vor ajunge să fie mult mai audaci nu poate să se abată de la deciziunea luată, fiindcă trebuie să răspundă de ordinele sale.

Catastrofa însă ameninţa cu violenţă nobilimea şi br. Brukenthal fu de părere, că în conformitate cu vechia constituţiune a Transilvaniei, dânsul să proclame starea de răzbel, să dea ordin nobilimii şi comunităţilor libere să se ridice asupra ţăranilor răsculaţi[144].

Dar br. Preisz prevăzu îndată consecinţele periculoase ale acestui plan.

Anume br. Preisz se temea de încurcături politice mult mai serioase, dacă o sabie sângerată va fi transportată de-a lungul ţării, dacă se vor pune signale de foc pe toate dealurile, după cum se făcea de regulă convocarea aceasta, dacă se va ridica nobilimea cu toţi iobagii săi, se înţelege iobagii credincioşi sau siliţi, dacă vor prinde armele comunităţile oraşelor, şi cele două naţiuni libere: naţiunea secuiască şi săsească. În cazul acesta Transilvania se transformă, ce e drept, în teatrul unui crâncen răzbel fără pereche în istoria acestei ţări. Nobilimea din Ungaria solidară cu nobilimea din Transilvania şi ca să împiedice periculul, care de altmintrelea trecuse frontiera, se ridica şi dânsa, şi dintr-un

144 (Das Gubernium) damit es nun nichts verabsäumen möge trug es dem General Commando unterm 9-ten dieses an, auf den Fall wenn dasselbe glaubte, dass die im Land stehende Militz in allen Theilen des Landes zur Unterdrückung des Aufruhrs nicht hinreichend wäre, das eintzige was in seiner Macht ist anzuwenden, den Adel nehmlich und die freye Communitäten zu ihrer eigenen Sicherheit insurgiren zu lassen. Guvernul trans. către împăratul, 13 noiembrie 1784.

războiul în contra românilor, se putea naşte un război în contra armatei imperiale,
în contra suveranului.

Instrucţiunea aşadar cum o proiectase br. Brukenthal putea să provoace o situaţiune plină de pericule, şi br. Preisz răspunse guvernului în termeni plini de moderaţiune, că nu există motive adevărate pentru a provoca o insurecţiune generală, care în tot cazul are să coste mult şi va fi îngreunatoare pentru aceia, cari o întreprind. În cazul însă, zice br. Preisz, dacă revoluţiunea românilor va ajunge să fie generală, atunci nobilii şi oamenii liberi în interesul lor propriu pot să reziste, şi să ia măsuri de apărare, acolo unde poporul se va arăta maliţios şi unde nu va fi armata la îndemână, dar aceasta numai până în momentul când va sosi armata acolo.

După două zile, în 11 noiembrie, br. Brukenthal prezentă o nouă propunere, anume ca br. Preisz să cheme în ajutor trupe din Ungaria din comitatul Bihorului şi al Aradului. Dar br. Preisz se opuse şi acestei măsuri şi declară, că împrejurările nu sunt aşa de urgente, ca să cheme trupe din altă ţară, prin aceasta s-ar face numai zgomot şi mai mare despre revoluţiune, şi de altmintrelea în părţile Ungariei despre Transilvania se afla mai multă cavalerie, care nu poate să opereze în ţinuturile muntoase. În scurt rezervaera luată şi br. Preisz nu voia să înceapă nimic fără ordinul suveranului său.

Aşa se întâmplă, că armata imperială luă numaidecât peste tot locul o atitudine spectativă în faţa revoluţiunii. Comandanţii diferitelor corpuri priveau cum se formau trupe de ţărani, cum năvăleau asupra curţilor nobilitare, cum executau pe foştii lor domni, cum le ardeau locuinţele şi le transportau averile cu carele şi cu luntrile. Şi comandanţii aceştia rămâneau surzi şi muţi la toate rugările nobililor, ca să le dea ajutor. În unele locuri declarau, că n-au ordin să intervină, sau că ordinele dânşilor sunt pentru alte ţinuturi, ajungeau adeseori la locul de pericul după ce ţăranii prădase, executase şi aprinsese, soldaţii vorbeau şi dânşii, că românii extermineazā numai nobilimea dar nu poporul contribuabil, iar soldaţii grăniceri mai adăugau că peste două săptămâni românii vor fi singurii domni peste toată Transilvania[145], şi în unele locuri luară şi dânşii parte la despoierea curţilor nobilitare.

Sub aceste împrejurări curajul ţăranilor începu să crească, şi cuvintele lui Horea adresate poporului că armata imperială n-are să li se opună se păreau a fi adevărate: „Dacă s-a întâmplat pe unele locuri să puşte din ai noştri, ziceau ţăranii, cauza a fost numai intrigile ungurilor, Stoianich este un croat, iar altul este un ungur, dar acum nici ei nu mai cutează să ne facă nimic, fiindcă am auzit noi, că au primit acum porunci în privinţa aceasta".

„Aş fi fără respect faţă de capul statului, zice contele Sztáray către cancelariul Eszterházy, nedrept faţă cu patria, dacă nu aş descoperi Excelenţei tale consternaţiunea generală a spiritelor provenită din neactivitatea vădită a

145 Actum est jam de Hungaris, post spatium duarum hebdomadarum Valachorum erit tota Transylvania; Nos erimus soli Domini et Ungari ... eliminabuntur. Certificatul vice-notarului Ştefan Boer şi al nobilului Ladislau Andrasi din comitatul Clujului. Alba-Iulia, 20 ianuarie 1785.

armatei, care privea nemişcată cu ochi de gheaţă toate aceste, ea, care e chemată şi e plătită de ţară ca să vegheze pentru liniştea internă şi externă a patriei şi să apere locuinţele cetăţenilor. Trist spectacul în mijlocul păcii!"

„Dacă ne aducem aminte, zic magnaţii din Transilvania către contele Iankovits, de anul 1761 şi din anii următori, mai cu seamă de sub fericita domnie a glorioasei Maria Theresia, când fiecare era sigur în casa sa, şi fiecare stăpânea în linişte aceea ce avea, când ţăranii, cari s-au răsculat astăzi asupra noastră îşi cunoşteau foarte bine datoriile lor şi erau cu supunere faţă de noi, când în ţară nu era atâta armată câtă se află astăzi, fiindcă nici în timpurile cele mai războinice nu se afla în ţară mai mult de un batalion de infanterie şi un escadron de cavalerie, şi totuşi patria era liniştită, iar astăzi când în mijlocul nostru se află un număr aşa însemnat de armată, ţara arde în flăcări şi cetăţeanul nu are unde să păşească cu siguranţă, şi dacă ne aducem aminte de aceste timpuri, dacă asemănăm starea noastră de astăzi cu starea de atunci, nu putem să nu plângem cu amar când cugetăm, ce timpuri de aur au trăit părinţii noştri..."

„O adâncă durere a cuprins nobilimea, când s-a văzut silită să se apere singură, pe când armata imperială, care e plătită să apere liniştea publică a ţării, ea-şi petrecea când omorau pe nobili, privea cu nepăsare şi întârzia cu ajutorul când ardeau curţile nobilitare, dacă nobilul se plângea i se aruncau în ochi cruzimile nobilimii, cruzimi trâmbiţate atât de mult, dacă se tânguia, ziceau că nu-i nimic adevărat şi dacă nobilimea se apăra o inculpau că face răscoală, iar când ţăranul omora pe domnul său, armata zicea, că nu trebuie să extermineze pe nevinovatul popor contribuabil, ea publica pace şi linişte, când revoluţiunea era mai mare şi nu voia să taie, să atingă pe poporul tâlhar, zicând că n-are ordin să întrebuinţeze armele în contra românilor, armatei îi părea rău să extermineze poporul, care ridicase o cruce de aur pentru executarea tâlhăriilor sale, care se jurase pe o cruce de aur, ca să ruineze ţara, care sub titlul de popor contribuabil ridicase o cruce în loc de steag, ca să extermineze până la unul pe domnii săi pământeşti".

XX. GUVERNUL TRANSILVAN ŞI REVOLUŢIUNEA

Ne întoarcem acum la măsurile administrative, ce le luase guvernul transilvan în sfera activităţii proprii pentru salvarea nobilimii şi suprimarea revoluţiunii.

Comitatul Hunedoarei şi comitatul Albei amândouă teatrele revoluţiunii rămăsese fără capi administrativi, căci amândoi comiţii br. Bornemisza şi br. Kemeny îşi părăsise funcţiunile lor şi fugise de frica ţăranilor la Sibiu.

O probă evidentă cât de puţină responsabilitate avea oficiul de comite în secolul trecut.

Dar amândoi aceşti înalţi funcţionari, fără ocupaţiuni, primiră o aspră cenzură din partea guvernului şi fură trimişi înapoi în comitatele lor[146].

146 Displicentur prorsus advertit D. Vestram contra recentioris etiam ordinationis praescriptum Circulum administrationi suae clementer delatum deseruisse ... penes cui contumacis facti sui exprobationem Eidem D. Vestrae serio hisce, et positive committitur,

ut indilate ad suum circulum conferat. Guvernul trans. către br. Bornemisza, 7 noiembrie 1784.

Caracteristic însă pentru deplorabila administrațiune a Transilvaniei în timpul acesta era, că guvernul din Sibiu acum după începerea revoluțiunii, află cu cale să-și arate îngrijirea sa de munca și de pâinea cea amară a țăranului, să ordone comitatelor că funcționarii cari călătoresc prin districtele lor, fie pentru afaceri private sau publice, să nu zmulgă și să nu stoarcă pe țărani[147]. Avea așadar cunoștință guvernul transilvan, că astfel de rapacități se întâmplau de regulă în comitate.

Dar măsura era tardivă.

În timpul acesta aproape toți funcționarii, chiar și în comitatele cele mai depărtate; își părăsise funcțiunile lor și nu mai aveau curajul să călătorească prin comune, cu atât mai puțin să zmulgă pe iobagi.

Dar trebuiau măsuri mai decisive și guvernul afară de preoțime nu avea alte mijloace.

În timpuri critice guvernele nesincere și despote aleargă de regulă la preoți, ca prin dânșii să sufoce reclamațiunile poporului nemulțumit. Tot asemenea și guvernul transilvan văzând, că pericolul revoluțiunii e serios își caută acum refugiul la preoțime și în 6 noiembrie invită pe amândoi episcopii din Sibiu și din Blaj, ca dânșii prin clerul lor subaltern să îmblânzească inimile turburate ale țăranilor.

În comitate însă dezordinea era la culme. Măsurile guvernului trebuiau executate fără întârziere și cu succes, dar spiritele erau agitate, funcționarii retrași prin fortărețe sau fugiți. Trebuia la fața locului mai multă activitate, o autoritate cu puteri mai extinse, mai calmă, mai prudentă și totodată mai energică.

În fața acestor împrejurări guvernul numi în 7 noiembrie pe consilierul Mihai Brukenthal[148] de comisar al său, și-l însărcină să se apropie de ținuturile revoltate și să-și dea toată silința ca să liniștească poporul turburat.

Instrucțiunile comisarului erau următoarele: grija sa principală să fie liniștirea revoluțiunii, comisarul să-și procure informațiuni detaliate și autentice despre numărul trupelor și despre căpitanii țăranilor, despre cauzele revoluțiunii, actele răsculaților și intențiunile lor, spre scopul acesta dânsul să trimită spioni încrezuți în taberele țăranilor, și în cazul dacă revoluțiunea se va liniști întrucâtva, atunci pe cât îi vor concede împrejurările să promită premii de câte 20-50 galbeni acelora, cari vor prinde pe căpeteniile țăranilor. Iar dacă revoluțiunea pe cale pacinică nu se va putea liniști și va trebui să intervină forța armată, atunci acțiunea comisarului nu va fi alta, decât să facă atent pe comandantul trupelor unde este de lipsă ajutorul militar mai de urgență. Pentru siguranța sa personală i se dă o gardă de 20 de soldați, și în cazuri extraordinare și unde vor trebui luate măsuri de urgență, comisarul este autorizat să facă și să dispună toate, câte va afla de lipsă pentru liniștirea revoluțiunii și pentru ajutorul persoanelor, cari se vor afla în pericul.

[147] Officiales in Circulo et Processu suo, seu privata ex ratione, seu publici causa itinerantes ab omnibus exactionibus, et extorsionibus Plebisque emunctionibus sub irremisibili officii amissione et incurrenda in duplo refusionis poena abstineant. Guvernul trans. către comitate, 8 noiembrie 1784.

[148] Nepot al guvernatorului Samuil Brukenthal.

Tot în aceea zi fu invitat și episcopul Ghedeon Nichitici să plece și dânsul împreună cu comisarul guvernului și prin sfaturile sale înțelepte să liniștească violențele poporului turburat.

Dar revoluțiunea, ziceau căpitanii, e cu știrea, cu voința și cu porunca împăratului și guvernului ca să combată faimele aceste adresă țăranilor în 11 noiembrie următoarea patentă în limba română:

„Guvernul regal a înțeles cu mare indignațiune, că o parte din țăranii români amăgiți prin minciunile și sfaturile unor oameni înșelători și cu rele intențiuni, au început să comită grave atentate și adunați în trupe au început să devasteze averile, cu deosebire casele nobililor, anume sub pretextul, că dânșii ar fi primit în această privință porunci de la superiorii lor. Dar fiindcă voința neîndoioasă a augustului împărat este, că fiecare să se ocupe pe acasă liniștit cu afacerile sale, și fiindcă faptele acestea desigur au atins adânc pe augustul împărat, care va pedepsi cu severitate ca pe un turburător al liniștii publice pe tot omul, care nu se va întoarce la ascultare. Din această cauză guvernul regal vă ordonă vouă tuturor și fiecărui turburător al liniștii publice, sub cea mai grea pedeapsă, ca să vă împrăștiați și să vă duceți pe la casele voastre, și dacă aveți vreo plângere în contra cuiva să ne-o arătați nouă guvernului regal, care avem sarcina să facem dreptate oricui. În modul acesta prin ascultarea voastră veți câștiga grația prea sfintei sale Maiestăți, iar la din contra să fiți siguri, că aveți să fiți considerați ca supuși rebeli și necredincioși ai Maiestății Sale și veți fi aduși la ascultare chiar și cu forța armată.“[149]

Dar mijlocul cel mai sigur pentru liniștirea revoluțiunii i se părea guvernului prinderea căpitanilor. Spre scopul acesta adresă în 18 noiembrie populațiunii din Transilvania o nouă patentă al cărui conținut era următorul: că deoarece s-a observat, că țăranii răsculați cu scopul ca să extindă revoluțiunea din zi în zi tot mai mult, trimit amăgitori din sat în sat și prin minciuni și seduceri periculoase invită pe țărani să se unească cu dânșii, ca nu cumva răul acesta să se extindă și mai departe, guvernul face cunoscut tuturor, că cine va prinde pe un astfel de amăgitor și înșelător, și-l va da în mâinile tribunalului mai de aproape, va primi o frumoasă recompensă de 30 fl. ung., iar dacă vreo comună va primi în mijlocul său pe un astfel de amăgitor și se va uni cu răsculații, atunci primarul comunei și trei locuitori dimpreună cu dânsul fără speranță de agrațiare, au să fie trași în țeapă.

Aceste erau cuvintele guvernului către țărani. „Dacă cineva are vreo plângere în contra cuiva, zicea br. Brukenthal, să ne-o arate nouă guvernului regal.“

[149] Comunicăm aici patenta aceasta în traducere nouă după textul original din limba latină.

Peste tot guvernul transilvan se făcea că nu pricepe fortuna, că nu cunoaşte cauzele revoluţiunii, că nu ştie de plângerile ţăranilor şi cari sunt intenţiunile lor, considera pe ţărani ca şi când ei nu ar avea nici un motiv just să fie nemulţumiţi de mizeria lor şi privea apărarea ţăranilor în contra despoierii, lupta lor pentru câştigarea unor drepturi legitime, ca o crimă demnă de moarte.

Pericolul începuse, dar cu toate aceste guvernul din Sibiu nu voia să arate nici cel mai mic semn de bunăvoinţă faţă cu ţăranii, nu le promitea nici o concesiune, nu le oferea nici chiar speranţa, că soarta lor se va cerceta şi ameliora. Ostil tuturor dorinţelor acestor ţărani, guvernul din 1784 voia să suprime revoluţiunea cu forţa, şi numai după ce br. Preisz declară, că dânsul nu voieşte să verse sângele ţăranilor, atunci guvernul din Sibiu alergă la alte mijloace tot atât de despotice, la calmarea poporului prin preoţi, combaterea cu patente, premii pentru prinderea căpitanilor, ameninţări că primarii şi trei locuitori din fiecare comună vor fi traşi în ţeapă, şi ordine, că o parte din cadavrele ţăranilor să rămână neînmormântate şi ţintuite pe roate, ca să fie de exemplu şi pentru alţii.

Aceste erau în scurt principiile, aceste erau măsurile administrative ale guvernului transilvan pentru liniştirea revoluţiunii din 1784.

XXI. ARMISTIŢIUL DE LA TIBRU

În 11 noiembrie căpitanii Cloşca şi Horea tânărul ocupase Cricăul şi în 12 noiembrie dânşii încheiară la Tibru un fatal armistiţiu cu armata imperială, armistiţiu, care puse capăt operaţiunilor mai departe ale ţăranilor români.

Br. Preisz în dificila poziţiune, în care se afla dânsul, se decise, că până la noi ordine ce-i vor sosi din Viena, să împiedice cel puţin progresul revoluţiunii prin o politică de conciliere, să arate ţăranilor periculele revoluţiunii şi să le ofere speranţa, că pe cale pacinică vor putea să-şi dobândească drepturile lor.

Cu misiunea aceasta br. Preisz însărcină pe vice-colonelul Schultz din regimentul secuiesc de husari[150].

Vice-colonelul Schultz, trimise îndată pe locotenentul Probst înaintea trupei, care venea asupra Găldii, ca să-i pregătească o întrevedere cu căpitanii ei.

În 10 noiembrie locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca în valea numită Pârâul Turcului, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău, şi înaintă vice-colonelului Schultz următorul raport:

„Primind ordinul onorabilei comande a diviziunii am sosit în 8 ale lunii curente pe la miezul nopţii cu 24 de husari în comuna Remeţi, dar n-am aflat aici pe nici un subprefect şi pe nici un alt funcţionar, aşa că nu era nimeni, care să-mi fi putut da mână de ajutor în afacerea aceasta.

[150] Anton Schultz de Leichtenthal servise în anii 1773-1774 ca maior în graniţa militară a Croaţiei, iar în anul 1783 fu trimis ca vice-colonel în regimentul secuiesc de husari şi în 1793 avansă la rangul de general.

Comuna Remeţi este aşa de împrăştiată, încât numai ici şi colo se vede câte o casă aşezată pe câte un deal, drumurile sunt prin stânci precipişe şi peste prăpăstii, aşa că în timp de noapte nici nu poate să călătorească cineva pe aici, mai cu seamă călare.

În ziua de 9 noiembrie am luat direcţiunea spre Ofenbaiă, dar încă pe drum am auzit că violenţele ţăranilor turburaţi din ţinutul acesta se terminase pe aici, şi că dânşii s-au întors către comuna Mogoş (care este tot Remeţi). În acelaşi timp am văzut pe locuitorii din comunele Ponor şi Remeţi, că mergeau la adunare, unde erau chemaţi cu un circular. Am plecat şi eu după dânşii, tot în partea aceea în care mergeau ţăranii şi locuitorii aceştia, până când ne ajunse noaptea.

În ziua următoare, în 10 noiembrie către seară, observai, că o mulţime de oameni se aduna în valea numită la Pârâul-Turcului, mă apropiai de dânşii şi cerui să vorbesc cu căpitanii lor. După un mic discurs, ce-l ţinu în limba lor ieşiră numaidecât înainte doi oameni şi mă întrebară ce voiesc, şi dacă eu sunt de partea Maiestăţii sale împăratului sau de partea domnilor? La cuvintele acestea eu le răspunsei că sunt trimis aici pentru siguranţa lor, dar dânşii îmi răspunseră că siguranţa lor stă în aceea ca să le dau puşcti şi săbii şi să fie liberi de domnii lor.

După ce văzură încă că eu sunt român, şi crezând că sunt de religiunea lor mă rugară să înaintez autorităţii următoarele trei puncte:

1. Se roagă să fie l i b e r i de i o b ă g i e;
2. Să fie m i l i t a r i z a ţ i.
3. Să fie lăsaţi iarăşi în libertate câţiva oameni, cari se află condamnaţi şi închişi în Galda.

Ţăranii aceştia nemulţumiţi sunt din următoarele comune, anume din întreg domeniul Zlatnei, din Lupşa, din Câmpeni, Ponor, Remeţi, Bistra, Ofenbaiă, Muncel, Sălciua, toţi formează o trupă în număr sigur de 1400 de oameni, şi pe fiecare moment sosesc la dânşii tot mai mulţi ţărani. Ei sunt comandaţi de doi căpitani, unul se numeşte Ion Cloşca din Cărpeniş, iar altul Gabvrilă Bîrlă din Remeţi. Trupa aceasta a trecut astăzi dincoace de munţi peste hotarele lor, astăzi se împărţesc sub căpitani, şi apoi se vor uni cu o trupă mai mare, pe care o comandează un căpitan cu numele Horea şi vor ataca Ighiul.

Ei lasă neatins tot ce e împărătesc, dar pe reformaţi şi pe ariani îi botează cu preotul, care-l au cu dânşii, după cum au şi botezat pe mai mulţi inşi din Ofenbaiă.

Dânşii îmi tot spuneau că au porunci de la Maiestatea Sa împăratul pentru lucrurile aceste, şi eu cerui într-un mod de tot fin, să văd şi eu o poruncă de aceste şi atunci ei îmi arătară (anume căpitanul) un cuart de hârtie, pe care se afla scrisă în limba română o copie de pe o rezoluţiune, şi care nu poate nicidecum să le dea vreun motiv pentru revoluţiunea acestea.

Eu aş fi înaintat onorabilei Diviziuni încă ieri raportul acesta, dar nu cunoşteam drumurile, şi nu am fost până astăzi în stare să ieşim din stâncile, cari ne uimeau, şi unde nu puteam să căpătăm vreo proviziune, nici noi şi nici caii

noştri. Şi fiindcă ţăranii de aici au venit cu toţii încoace, şi pe acasă au rămas numai femeile şi copiii, aşa am fost şi eu silit să mă retrag aici.

Căpitanul Ion Cloşca este armat cu o puşcă şi cu o teacă goală de sabie, iar companionul său cu puşti şi cu pistoale. Mulţimea se adresează către dânşii cu titlul de căpitan şi ieri l-au prestat jurământul de credinţă. Mijloace de subsistenţă n-au deloc, din care cauză şi taie imediat vitele ce le apucă în mână. Iar poporul celălalt este armat parte cu puşti, parte cu lănci, parte cu topoare şi cu furci. Muniţiune au puţină sau aproape deloc, şi intenţiunea lor este să extermineze pe toţi nobilii, cari nu sunt militar.

Aceste am onoare a aduce respectuos la cunoştinţa onorabilei comande a Diviziunii, ca sigură informaţiune.

Căpitanul Cloşca a împuşcat la moment pe un preot român din Ofenbaiă, care-i mistrase pentru revoluţiunea lor.

Probst
locotenent primar"

Iar în ziua următoare, în 12 noiembrie, vice-colonelul Schultz avu o întrevedere cu Cloşca şi cu alţi căpitani de ai ţăranilor pe dealul comunei Tibru. Încheie cu dânşii un armistiţiu de 8 zile şi despre întreg decursul acestor tratări supuse br. Preisz următorul raport:

„Convins pe deplin că în tristele împrejurări de atăzi măsurile blândeţii şi ale indulgenţei sunt cele mai eficace pentru siguranţa magnaţilor şi a nobililor, şi pentru a evita vărsarea de sânge a ţăranilor răsculaţi, subsemnatul m-am decis să mă duc la căpitanii trupei şi prin o convorbire personală cu dânşii, să cercetez, ce fel de oameni sunt aceştia, ce i-a îndemnat pe fânşii la pasul acesta contrar ordinii publice şi unde ţintesc intenţiunile lor.

Spre scopul acesta am însărcinat pe locotenentul Probst din regimentul secuiesc de husari, care, pentru cunoştinţa excelentă a limbii şi a scrisorii româneşti, mi se părea cel mai abil, că unde va afla vreo trupă adunată de ţărani să se apropie de dânşii, să-i trateze cu blândeţe, să se informeze despre căpitanii trupei şi să-mi pregătească o convorbire personală cu ei.

Raportul locotenentului Probst, anexat aici în original, arată succesul misiunii sale. Eu am primit raportul acesta pe drumul dintre Ighiu şi Ţelna, unde o parte din oamenii aceştia ajunsese cu devastările lor încă cu o zi mai înainte, adică în 10 ale lunii curente.

În ziua de 11 noiembrie după amiazi sunetul de alarmă al clopotelor din Cricău mă cheamă să dau ajutor acolo. Dar pe când am sosit eu aici cu mica mea trupă, devastarea era terminată. Ţăranii se retrăsese în munţi şi ocupase poziţiuni pe dealul viilor dintre Cricău şi Tibru, lângă focurile îndatinate de noapte.

Cercetai devastările, ce le făcuse dânşii în Cricău şi întâlnii dinaintea castelului contesei Székely pe un om, care voia să intre călare în curte, şi fiindcă dânsul la scurtele întrebări, ce i le adresai începu să răspundă gângăvind, omul mi se păru suspect şi ordonai să-l ducă legat la Galda.

Omul acesta era preotul Popa Petru din Lupşa. Dar după ce-l arestară şi-l duseră veni locotenentul Probst şi-mi spuse, că preotul acesta venise din tabăra ţăranilor în urma rugărilor sale, fiindcă dânsul voia să convingă pe preotul acesta şi prin dânsul întreaga trupă despre oroarea devastărilor, ce le făcuse aici.

Eu ordonai locotenentului Probst să vegheze asupra Cricăului şi apoi mă întorsei pe urma preotului înapoi la Galda, dar ajunsei la Galda înaintea dânsului, îl luai în cuartirul meu, desfăcui îndată fiarele de pe dânsul, îi restitui de la mine banii, ce i luase husarii şi cercai prin binefaceri să-i câştig încrederea...

În ziua următoare însă, voind să cercetez pe căpitanii trupei în poziţiunile lor, am lăsat pe preotul acesta nelegat în paza sergentului Fencht, ca să-l îngrijească bine, unde dânsul se află şi acum.

Apoi luai cu mine un subofiţer şi am plecat. Dar încă pe drum observai că trupa ţăranilor care se afla pe deal apucase drumul către Aiud. În acelaşi timp veni şi locotenentul Probst cu trupa sa, căci dânsul încă îi observase toată noaptea, lăsărăm înapoi toată trupa noastră şi plecarăm înainte cu doi soldaţi, strigarăm către ţărani şi chemarăm pe doi înşi la noi, iar cei doi husari le spuseră, că locotenentul Probst mă duce la dânşii, deoarece căpitanii lor doresc să vorbească cu mine.

Cei doi ţărani prin strigările lor făcură numaidecât să se oprească trupa ţăranilor, care plecase, şi-i întoarseră înapoi. iar după un interval de o jumătate de oră se întoarseră, cam jumătate din toată trupa aceasta, la 1500 de oameni iarăşi în poziţiunile lor de mai înainte între Cricău şi Tibru, iar cealaltă jumătate se opri pe coasta dreaptă a dealului, care se coboară spre Benic.

După întoarcerea lor veni îndată călare la mine al doilea căpitan al lor, Ion Cloşca din Cărpeniş, cu 6 oameni pe jos, dar nearmaţi şi mă întrebă, dacă eu sunt de partea Maiestăţii Sale împăratul sau de partea domnilor.

Eu îi răspunsei, că în calitate de ofiţer al statului major nu suferă îndoială, că eu trebuie să fiu de partea Maiestăţii Sale împăratul, că vin la dânşii ca amic şi-l întrebai dacă dânsul e căpitanul mai mare. La întrebarea aceasta Cloşca îmi răspunse că peste trupa aceasta căpitanul mai mare este Ion Horea fiul lui Urs Horea, iar dânsul este căpitanul al doilea, şi începu numaidecât să-mi înşire plângerile lor, dar eu îl întrerupsei îndată şi cerui să vină şi Ion Horea dimpreună cu preotul, care probabil, că se află la dânşii şi câţiva din oamenii mai bătrâni. La cuvintele mele despre preot, dânsul mă întrerupse numaidecât zicând, că preotul trebuie să fie în mâinile mele, deoarece preotul acesta ca om bun s-a dus la locotenentul Probst pe parola ce i-a dat-o. Eu m-am excusat şi-i am declarat că dacă preotul acesta ar fi venit la mine eu l-aş fi adus înapoi.

În ce priveşte însă prezenţa lui Horea, Ion Cloşca îmi zice că dânsul şi Horea sunt totuna, şi că Horea nu se afla acum acolo, dar cu toate aceste se întoarse numaidecât înapoi, ca să-l caute, apoi veni şi Ion Horea din poziţiunea sa, dimpreună cu toată trupa sa, aducând înainte o cruce mică aurită.

La o depărtare de 500 de paşi eu cerui să se oprească întreaga trupă, şi chemai să se înfăţişeze numai căpitanii. Apoi veniră la mine Horea, Ion Cloşca

dimpreună cu alţi trei oameni, din care unul aduse şi crucea, îmi deteră mâinile şi declarară că dânşii sunt supuşi fideli ai Maiestăţii Sale.

Apoi le adresai următoarele întrebări:

1. Ce i-a îndemnat pe dânşii să facă atâta adunare de popor?

La întrebarea aceasta dânşii îmi repetară din nou toate cestiunile cari le comunicase locotenentului Probst şi declarară expres, că afacerea lor priveşte întreaga ţară[151], că de 7 ani şi mai bine s-au plâns la autorităţi pentru anumite drepturi, ce le aveau în munţii din domeniul de sus al Zlatnei, drepturi, cari mai înainte erau lăsate în libera lor folosinţă, însă n-au putut să obţină nici o uşurare. Pentru folosirea acestor drepturi dânşii plăteau mai înainte numai câteva sute de florini, dar acum întreaga sumă face numai pe un singur an la 1400 fl. şi în suma aceasta nu se cuprinde ce mai iau pe deasupra funcţionarii, şi care încă face a treia parte din toată suma.

Împrejurările aceste i-au silit să înainteze încă în anul acesta Maiestăţii Sale o umilită plângere prin Urs Horea, care a călătorit în persoană la Viena. La petiţiunea aceasta dânşii au primit în luna aprilie o rezoluţiune, pe care o anexez aici copiată în limba română[152], şi prin rezoluţiunea aceasta li s-a promis, că plângerile lor vor fi satisfăcute, şi dânşii stau şi acum pe rezoluţiunea aceasta.

Guvernul, ce e drept, a ordonat o investigaţiune, dar comisiunea a luat lucrul prea uşor şi numai pe deasupra, afară de aceea în tot timpul se aflau arestaţi din ei câte 100 de oameni şi mai bine, şi câţiva din oamenii aceştia au şi murit din cauza bătăilor, numai ca lucrul acesta să ajungă odată la un capăt. Chiar şi acum se află închişi 5 inşi la Zlatna şi 2 la Galda tot pentru afacerea aceasta, şi numele celor din urmă este Dumitru Todea şi Cian Pascu.

2. La întrebarea pentru ce turbură dânşii liniştea publică şi pentru ce comit omorurile aceste, fiindcă ori cum nu-i asta calea, pe care pot să-şi câştige drepturile lor?

Dânşii răspunseră că uciderile s-au întâmplat fără de ştirea şi fără voia lor, deoarece se unesc cu dânşii şi oameni, care nu se ţin de ei, că peste tot cauzele nemulţumirii sunt mai cu seamă tratările cele rele ale domnilor şi ale funcţionarilor, aceştia îi înjură şi dacă se duc cu plângeri îi scot afară din casă şi-

[151] Aici vice-colonelul Schultz din necunoştinţa limbii române pune cuvântul „Ţarină“ în loc de „Ţară“ (dass ihre Sache die ganze Zarina betrefe). Szilágyi înţelege sub cuvântul acesta „domeniul fiscal al Zlatnei şi iobagii de acolo“, însă trebuie să observăm că nici în seculul trecut şi nici în seculul prezent, teritoriul din Munţii Abrudului nu s-a numit Ţarina. Tot numai ţară şi nimic altceva înţelege şi guvernul transilvan în raportul său către împăratul, din 25 noiembrie 1784 (und – der Haufe – auf die Untersuchung und Abstellung seiner Klagen, als welche das ganze Land betreffen beharret).

[152] În actele contelui Iankovits rezoluţiunea aceasta se află numai în traducţiune germană şi conţinutul ei este următorul: „În privinţa plânsorilor ce le-au înaintat suplicanţii, se ordonă astăzi guvernului, ca de aci înainte să-i apere pe toţi până se va termina afacerea aceasta, şi să poată merge acasă atât aceia cari sunt arestaţi, cât şi aceia cari sunt împrăştiaţi până se va decide întreagă afacerea lor. Dată în cancelaria ungaro-transilvană. Viena, în 13 aprilie.

Francisc Horvath

Suplicanţii din domeniul Zlatnei se roagă la prea înalta curte imperială.“

i tratează cu dispreţ, pe când ar trebui să ştie, că dânşii sunt supuşii Maiestăţii Sale şi plătesc contribuţiune.

Macavei Bota şi Vasile Ioja sunt în continuu primari fără să se fi făcut vreo alegere nouă, unul e în Vidra şi celălalt în Râu-Mare, şi amândoi primarii aceştia s-au înavuţit prin asupririle ţăranilor aşa de mult, încât la începutul turburării amândoi şi-au încărcat banii pe doi cai şi au fugit cu ei în munţii cei mai înalţi, se mai adauge, că Macavei Bota şi alţi mulţi îndrăznesc să înjure pe Maiestatea Sa în modul cel mai infam şi mai odios.

3. La întrebarea ce le-am făcut-o că totuşi nu poate fi, ca uciderile să se fi întâmplat fără de ştirea şi fără de voia lor, fiindcă dânşii sunt căpitanii oamenilor?

Dânşii răspunseră că ori pe unde trec vin în fiecare zi pe urma lor şi alţi iobagi, partea cea mai mare înfuriaţi asupra domnilor săi, şi aceştia conduşi de un sentiment de răzbunare asupra domnilor săi, comit ilegalităţile aceste, ilegalităţi cari apoi se trec pe socoteala lor, şi de altmintrelea dânşii nici nu sunt în stare să ţină în ordine o mulţime aşa mare de oameni.

4. Cine anume se află la dânşii şi de unde au venit oamenii aceştia, fiindcă judecându-i după faptele lor, dânşii nu pot fi consideraţi decât ca tâlhari?

La întrebarea aceasta dânşii răspunseră, că la ei nici un tâlhar nu se află, că toată trupa e compusă numai din ei, oameni din Ţară, că nici nu se află tâlhari pe la dânşii, şi cu atât mai puţin sunt ei, iar Popa Petru pe care-l întrebasem mai înainte în particular despre cunoscutul Salis mă asigură, că dânsul nici de numele lui Salis n-a auzit.

5. Dacă mai au ceva să-mi spună sau să se roage.

La aceasta îmi repetară din nou toate cestiunile amintite mai sus, şi cari sunt cuprinse în punctele specificate în raportul locotenentului Probst, şi afară de aceea se mai rugară să fie înscrişi ca militari fiind gata să se prezinte peste tot locul, unde vor cere înalţii mei superiori.

După declarţaiunile acestea i-am întrebat dacă dânşii mă consideră ca pe un servitor al Maiestăţii Sale şi dacă vor asculta de poruncile mele, aşa ca şi cum eu le-aş da în urma prea înaltului ordin al Maiestăţii Sale şi dânşii răspunseră, că da.

Apoi le pusei în vedere într-un mod detaliat răscoala lor, devastările şi uciderile şi le arătai, cât timp au pierdut ei în economia lor domestică de atunci încoace, şi le ordonai să se împrăştie numai decât în linişte pe la casele lor şi să accepte cu pacienţă cele ce se vor urma, ca aşa cel puţin în modul acesta să nu se facă şi mai mult nedemni de prea înalta graţie şi amnistie, fiindcă dânşii trebuie să ştie, că intenţiunile Maiestăţii Sale ţintesc numai la binele supuşilor săi. Îndeosebi ordonai lui Ion Horea să caute pe tatăl său, şi să aibă grijă ca şi celelalte trupe să se reţină de la orice excese, iar dânsul împreună cu tatăl său, să se întoarcă înapoi acasă, fiindcă eu voi supune în persoană afacerea aceasta înalţilor mei superiori din Sibiu.

Apoi Ion Horea şi Ion Cloşca îmi declarară, că dânşii vor asculta îndată cu trupa prezentă, dar se roagă să li se restituie cei trei oameni şi caii lor, pe cari i-au prins soldaţii mei, de asemenea şi Popa Petru din Lupşa.

Apoi mă întrebară despre timpul când mă voi întoarce iarăşi la dânşii şi le voi aduce o deciziune la rugările lor, şi cu deosebire o rezoluţiune în scris la petiţiunea, ce au înaintat-o Maiestăţii sale, şi dacă atunci va trebui să vină tot în modul acesta.

Eu le declarai din nou, că petițiuni cu adunări de oameni nu se pot face, ci e de lipsă ca ei să rămână pe la casele lor, fiindcă eu voiesc să am a face numai cu căpitanii ca suplicanți, și aceasta chiar în prezența lui Urs Horea, și așa după propria lor propunere eu voi sosi la dânșii în Câmpeni cel mult până în 19 ale lunii acesteia.

Apoi se rugară din nou, ca Popa Petru să fie lăsat în libertate, și dânșii jurară pe cruce după modul lor individual, că-și vor ține cuvântul, se vor duce acasă, vor rămâne liniștiți și vor comunica toate aceste lui Urs Horea, iar eu sărutai crucea în semn, ca jurământul lor să fie stabil, și că voi interveni.

Apoi dânșii se întoarse la trupa lor, iar eu pentru siguranță mai mare, că într-adevăr vor publica mulțimii ordinul ce-l dasem, ordonai locotenentului Probst să meargă și dânsul călare până acolo ca să asculte publicațiunea, și dacă s-ar întâmpla să lase ceva afară, să facă a se adăuga. Apoi mă luai și eu călare după dânșii, intrai chiar în mijlocul trupei, și văzui că toți mă primiră cu modestie și cuviință[153], ascultară publicațiunea cu capul descoperit, se împrăștiară numaidecât, iar țăranii, cari locuiau în apropiere se întoarseră pe la satele lor și unii din ei sloboziră puștile în aer.

Eu încă mă întorsei înapoi la cuartirul meu din Galda, lăsai în libertate pe cei trei prizonieri din Mesentea dimpreună cu caii lor și ordonai să-i dea în mâna soldatului, care rămăsese înapoi, iar în ce privește extrădarea Popii mă escuzai, că încă n-a sosit la mine.

Depinde acum de la grațioasele ordine mai înalte, dacă se pot acorda aceste rugări ale țăranilor spre a se putea evita orice vărsare de sânge, și ce fel de ordine mi se vor da mie pentru întrevederea fixată pe ziua de 19 ale lunii acesteia, și aici îmi permit totodată a observa, că Ion Cloșca la prima întâlnire îmi declară, că dânșii acum ce e drept nu sunt așa de teribili, dar pe viitor se vor arăta și mai înfricoșați, chiar dacă lucrurile aceste vor ține cât de îndelungat și chiar dacă îi va costa și viața, fiindcă e mult de când dânșii se tot plâng[154]. Sibiu, în 14 noiembrie 1784

Schultz de Leichtenthal,
vice-colonel".

---

[153] Aici vice-colonelul Schultz, după cum ne spune un martur ocular, se adresă către țărani cu următoarele cuvinte: „Noi credem ce zic oamenii aceşti de omenie (adică Cloșca și ceilalți patru soți ai săi) și aceștia sunt oameni drepți", iar despre crucea care o ținea Cloșca în mână, vice-colonelul Schultz zise: „și vedem că chipul acesta pe cruce e chipul împăratului și eu mă plec la chipul împăratului și până în a opta zi să fie pace și liniște, și a opta zi vom merge la Câmpeni și vom vedea ce a fi". Interogatoriul lui Avram Vasile din Lupșa. Turda, 29 noiembrie 1784.

[154] Pe timpul acestor consultări, un incident sângeros se întâmplă în tabăra țăranilor. nobilul Nicolae Biró din Benic, simțind că pericolul e aproape, veni în tabăra țăranilor să facă pace cu bani, așa că în cazul dacă țăranii vor veni asupra Benicului, casa și familia sa să rămână scutite. Dar căpitanul Cloșca observând că un nobil se apropie de locul unde se consulta dânsul cu vice-cololenul Schultz ridică indignat deodată capul în sus și făcu niște ochi mari, iar vice-colonelul Schults îi făcu numaidecât semn cu mâna să se întoarcă înapoi. Nefericitul nobil se întoarse, dar la depărtare de 100 de pași, țăranii din apropiere -l traseră jos de pe cal și-l executară la moment.

Înainte de toate însă o mică observațiune.

După cum vedem vice-colonelul Schultz prezintă raportul său într-o formă ca și cum dânsul ar fi început pasul acesta fără de ordinul prealabil al comandei generale.

Dar misiunea lui Schultz era ordonată, și după toate regulele disciplinei militare nici nu putea să fie altcum.

În aceea zi chiar în care vice-colonelul Schultz trata la Tibru cu țăranii răsculați, br. Preisz zicea într-o notă către guvernul transilvan: „Din partea comandei s-a și început cu răsculații calea împăciuirii, ca mijlocul cel mai bun și mai salutar[155].

Așadar inițiativa tratărilor cu țăranii, politica de conciliere o începuse br. Preisz și încă fără de știrea guvernului transilvan[156].

În scurt, rezultatele deliberărilor de la Tibru erau că vice-colonelul Schultz promise țăranilor, că în timp de 8 zile le va aduce rezoluțiunea împăratului la plângerile cari le înaintase dânșii în anii precedenți[157], de asemenea și deciziunea guvernului la noile cereri, ce le făcuse acum la Tibru, iar până atunci țăranii să se întoarcă pe la casele lor, și în cele 8 zile să nu mai continue de loc revoluțiunea, apoi amândouă părțile, căpitanii și vice-colonelul Schultz întăriră împăciuirea aceasta prestând jurământul pe crucea aurită.

Dacă vom privi acum în fond cererile, ce le făcuse țăranii la Tibru, deși erau foarte simple, dar trebuie să recunoaștem adânca lor importanță socială și politică. Liberi de iobăgie și militarizați, aceasta era noua constituțiune, ce o cereau românii de la 1784. Oricum să fie lucrurile, fie din o simplă iubire de arme, fie numai din coincidența și forța împrejurărilor, dar țăranii de la 1784 tindeau la aceeași stare socială și politică, care o avuse poporul român în epoca militară.

Constituțiunea militară făcuse pe cele două țări românești de la Dunăre să-și păstreze o independență națională în timpuri de grele încercări, să poată rezista cu o faimoasă vitejie la repețitele atacuri ale regatului unguresc, polon și ale imperiului otoman, constituțiunea militară a făcut din Serbia și Muntenegru să poată exista ca state în fața unui inamic atât de violent și atât de puternic, în fine constituțiunea militară a făcut pe mica Croație să păstreze încă până în zilele noastre un fel de autonomie provincială.

---

[155] Da man hiernächst auch den Weg der Güte als das Beste und heilsamste Mittel eingeschlagen hat.

[156] Szilágyi crede, că misiunea vice-colonelului Schultz la Tibru, a fost în înțelegere cu guvernul transilvan. Dar între br. Brukenthal și br. Preisz cestiunea trimiterii unui ofițer în tabăra țăranilor se tratase numai în 12 noiembrie și în ziua aceasta vice-colonelul Schultz se afla la Tibru. Chiar și raportul locotenentului Probst, care ajunsese în comuna Remeți în 8 noiembrie, ne arătă, că ordinul br. Preisz era cu mult mai anterior. În fine, înțelegerea ce o avuse br. Brukenthal cu br. Preisz fusese cu totul alta, anume că ofițerul care va fi trimis în tabăra țăranilor, să ceară de la dânșii depunerea armelor și extrădarea căpitanilor. Guvernul transilvan către împ. 30 noiembrie 1784.

[157] În 8-vo ipse etiam Ill. D. Vice Colonellus Resolutionem auicam secum adferret. Interogatoriul lui Urs Uibar. – Asemenea și interogatoriul lui Crișan, pct. 25.

Dar tratările armatei de la Tibru nu erau de loc sincere. Nu era aici intențiunea să acorde sau să mijlocească ceva pentru nefericita populațiune a iobagilor, ci toată politica negoțiărilor tindea numai să pună o stavilă provizorie la progresul repede al revoluțiunii. Așa că românii de la 1784 naturi sincere țărănești, oameni fără experiențe politice fură amar înșelați la Tibru. Ei se întoarseră acasă cu false speranțe.

În fine încă un mic episod.

În raportul său vice-colonelul Schultz ne spune că dânsul a tratat la Tibru cu amândoi căpitanii trupelor, cu Ion Horea și cu Ion Cloșca.

Dar în privința persoanei lui Ion Horea vice-colonelul Schultz a fost mistificat cu desăvârșire la Tibru. Înaintea sa nu se înfățișase aici căpitanul Ion Horea, ci cu totul altă persoană, căprariul Urs Uibar. Această mistificare o recunosc însuși vice-colonelul Schultz peste 8 zile, când îi aduseră prins în Abrud pe căprarul Urs Uibar, o declară însuși Urs Uibar în interogatoriul său zicând, că tânărul Horea i-a ordonat ca să meargă sub numele său și să asiste la tratările cu vice-colonelul Schultz.

Acum negocierile se începură pe toată linia.

Peste tot locul comandanții corpurilor de armată primiră ordine, că oriunde vor întâlni vreo trupă de țărani să-i trateze cu blândețe, să-i întrebe cari sunt plângerile lor, să-i asigureze că cererile lor vor fi satisfăcute, și în modul acesta să-i înduplece a se întoarce pe la casele lor și să rămână liniștiți până le va sosi răspunsul.

Tot în astfel încheie o nouă împăciuire și vice-colonelul Ott cu o trupă de țărani din comunele Inuri și Pâclișa lângă Alba-Iulia. Cu această ocaziune țăranii de aici întrebați cari sunt punctele lor de împăciuire, preotul din Pâclișa, căpitanul trupei, păși înainte cu trei locuitori și declară că dânșii se împacă numai cu următoarele două condițiuni: întâi că ungur pe hotarul lor niciodată să nu mai pună piciorul, a doua, că națiunea română niciodată să nu mai servească domnilor pământești.

XXII. MISIUNEA LUI MOLNAR ÎN ZARAND

După misiunea lui Schultz în comitatul Albei urmă misiunea lui Molnar în Zarand.

În 11 noiembrie guvernul transilvan scrise comisarului său Mihai Brukenthal din Sebeș, că dânsul în coînțelegere cu generalul Pfefferkorn din Alba-Iulia și cu episcopul Nichitici să caute un om încrezut de naționalitate română, care fie singur, fie însoțit de soldați să meargă la căpitanul țăranilor răsculați, adică la Horea, ca să afle de la dânsul, cari sunt cauzele acestei revoluțiuni și intențiunile sale, totodată să-i ofere un pașaport de liberă venire și întoarcere, dacă va voi să vină până la comisarul guvernului în Sebeș.

Cu misiunea aceasta comisarul Mihai Brukenthal însărcină pe literatul român Ion Molnar, oculist în Sibiu[158] și-l trimise la trupa țăranilor din Zarand,

[158] Ion Molnar cu predicatul de Müllersheim era născut în comuna Sadu de lângă Sibiu la anul 1749. În anul 1788 dânsul publică la Viena, Gramatica germană-română (Deutsch-

fiindcă românii din Munții Abrudului încheiase chiar în timpul acesta armistițiul de la Tibru. Totodată oculistul Molnar fu însărcinat să trateze și dânsul de pace cu țăranii și să-i înduplece a se întoarce pe la casele lor[159].

Oculistul Molnar ca să inspire țăranilor mai multă încredere, luă cu dânsul o cruce și plecă în Zarand. În 16 noiembrie dânsul ajunse în comuna Brad și informă numaidecât despre venirea sa pe căpitanul Crișan, care se afla în Valea Bradului. Dar Crișan ceru ca Molnar să meargă la dânsul și-l așteptă cu o parte din trupa sa pe un deal dinaintea satului. În aceea zi pe la 4 ore Molnar sosi în Valea Bradului, și se apropie de trupa lui Crișan, cu crucea ridicată. Aici Molnar avu o convorbire cu Crișan și cu ceilalți căpitani ai săi, se întoarse în aceea zi cu o trupă de țărani înapoi la Brad, luă în scris cererile românilor așa cum le declară un sub-căpitan de-al lui Crișan, George Marcul din Criscior, plecă înapoi la Sebeș și despre misiunea sa înaintă comisarului Mihai Brukenthal următorul raport:

„Subsemnatul trimis de domnul Brukenthal, consilierul guvernului și de domnul episcop Gedeon Nichitici, ca să merg cu o patentă la trupa țăranilor răsculați în Zarand, am plecat într-acolo cu un căprar din regimentul de infanterie Orosz, anume Ion Szerentsés, și în ziua de 16 noiembrie, pe la 4 ore după amiazi, am întâlnit în Valea Bradului pe un deal dinaintea satului pe căpitanul George Crișan în mijlocul unei mulțimi de popor în număr cam la 600 de oameni, armați parte cu puști, parte cu furci de fier și cu alte instrumente[160].

walachische Sprachlehre) și altă edițiune se făcu la Sibiu în 1810. Cu trei ani mai înainte de începerea revoluțiunii la 1781, dânsul intră în loja francmasonă din Sibiu, numită loja Sfântului Andrei la cele trei foi de mare, în care se aflau mai mulți membrii de ai guvernului, anume secretarii br. Antoniu Iosica și Ladislau Türi, consilierii br. Wolfgang Bánffi, contele Wolfgang Kemeny și comitele Cetății de Baltă, contele Alexandru Bethlen etc. Această societate compusă în majoritate din străini și din membrii celorlalte națiuni din Transilvania, avu oarecare influență și asupra sentimentelor sale, influență, care se vede chiar și în raportul ce-l înaintă dânsul despre misiunea sa în Zarand. A se vedea Arvhiv. f. Sieb. Landeskunde, N.F. XIII. 74.

[159] Qumm praeterea Salis Officialis M. Solymosiensis relatione (ultimatul lui Horea) hoc etiam videre sit, quod tumultuantes sub certis punctis pactare, responsumque intra triduum praestolari vellent, hinc circumstantiis ita constitutis necessarium existimavi fine explorandae uberius eorumque voluntatis oculistam Molnar, natione aeque Valachum ... ad ipsorummet tumultuantium medium transmittere. Comisarul M. Brukenthal către comitatul Devei, 14 noiembrie 1784.

[160] Cu mai multe detalii descrie întâlnirea aceasta Ion Szerentsés în raportul său din 21 noiembrie 1784. Soldatul acesta trecuse de la Zlatna peste Buceș în Zarand, se întâlni în Brad cu oculistul Molnar „și aici după un scurt interval, zice dânsul, sosi ordinul de la căpitanul țăranilor răsculați, că eu dimpreună cu oculistul să mergem la dânsul în Valea Bradului, și așa am plecat îndată către Valea Bradului, eu cu 4 husari și cu oculistul Molnar, dar când ne aflam încă pe drum am trimis pe un român în Valea Bradului să spună căpitanului, ca să vină la capul satului cu unul lângă dânsul, deoarece și noi suntem doi, căci pe husari îi lăsasem înapoi la o depărtare de 200-300 de pași, așa a venit căpitanul George Crișan înaintea noastră cu câțiva inși lângă dânsul, și l-am întrebat de

Dânşii ne încurajară numaidecât şi după ce se rugară de pace i-am întrebat în modul următor:

Când şi cum s-a început răscoala aceasta?

Răscoala aceasta s-a început aşa, că eu George Marcul din Criscior m-am dus în luna lui iulie 1784 la Zlatna şi am tras în cârcima lui Váradi, şi cârcimariul de acolo cu numele Petru m-a întrebat, dacă am fost la Alba-Iulia şi dacă nu am fost să mergem şi noi crisciorenii să ne înscriem ca militari, fiindcă aceia, cari nu se înscriu vor rămâne iobagi, iar cei cari se înscriu vor servi împăratului ca soldaţi, şi aşa după trei săptămâni m-am dus eu George Marcul la Alba-Iulia în numele tuturor locuitorilor din comună, pe cari îi luasem însemnaţi, şi i-am înscris, dar când m-am întors de la Alba-Iulia acasă am aflat pe servitorul meu în lanţuri şi doi boi ai mei legaţi la doamna mea Szebeni din Criscior, din cauză că am mers la Alba-Iulia cu scrisoarea. În modul acesta s-au înscris toate cercurile din ţinutul acesta cum s-a înscris şi ţara întreagă.

De unde ştiţi voi că ţara întreagă s-a înscris?

Horea, căpitanul nostru, pe care îl cunoaştem foarte bine după nume, are o scrisoare de la împăratul şi în puterea acestei scrisori oamenii nu mai au să facă servicii domnilor, ci numai împăratului, fiindcă Horea a fost în persoană la Maiestatea Sa şi împăratul a trimis poruncă şi guvernului, că noi să nu mai facem servicii domnilor în măsura de până acum, dar fiindcă domnii nu voiesc să asculte de porunca aceasta, aşa a poruncit împăratul, că noi în tocmai ca şi ţara întreagă să fim înscrişi ca militari...

Cum aţi făcut adunarea şi cum s-au început turburările aceste?

Horea ne-a trimis vorbă să ne adunăm în hotarul Mesteacănului, şi afară de aceea ne-a şi scris, că dânsul are poruncă de la împăratul, ca să ne adune pe toţi, şi aşa să venim cu toţii la adunare, fiindcă are nişte porunci, pe cari voieşte să ni le comunice, şi aşa ne-a întrebat dacă noi voim să ţinem cu domnii sau cu împăratul? Aceia cari voiesc să ţină cu împăratul, să meargă cu dânsul la Alba-Iulia, ca acolo să asculte poruncile, ce au să facă mai departe, şi aşa am jurat cu toţii la biserica din Mesteacăn, şi aveam acum să vedem, dacă mai servim domnilor, ori căpătăm arme, sau dacă comandantul (din Alba-Iulia) ne dă alte porunci. Aşa am plecat în 1 noiembrie la 8 ore dimineaţa către Curechi, dar Horea n-a fost aici de faţă, ci numai George Crişan, pe care-l trimisese Horea ...

Ce arme aţi avut voi la început?

La început când am plecat să mergem la Alba-Iulia nu aveam în mâini decât bâtele noastre, dar unii nici bâte nu aveau.

Care e cauza purtării acestei revoluţionare a voastre, purtare atât de culpabilă înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor?

Înainte de toate ne rugăm în genunchi şi cu lacrimi de prea graţiosul nostru împărat, ca să ne ierte, fiindcă nouă ne pare rău de ce am făcut, noi oameni săraci şi chinuiţi de domni, apoi cu deosebire ne rugăm de împăratul să binevoiască prea graţios a ne libera de jugul iobăgiei şi să ne primească în serviciul împărătesc, aşa după cum ne-am înscris la Alba-Iulia, fiindcă de vom ajunge să fim iarăşi supuşi domnilor, dânşii ne vor trata în viitor şi mai rău şi ţara se va răscula.

Însă dacă eu vă declar, că Maiestatea Sa împăratul nu voieşte să fiţi soldaţi şi mai cu seamă acum, după ce a-ţi comis atâtea excese?

Dacă împăratul nu voieşte să fim militari, noi ne supunem voinţii şi poruncilor Maiestăţii Sale, dar să nu mai fim iobagi. Să ne dea funcţionari germani însă unguri nicidecum mai mult.

De ce voiţi voi acum deodată să scăpaţi de domnii voştri, cari după cum se ştie cu siguranţă, v-au făcut atâta bine, v-au apărat şi când aţi fost în lipsă v-au ajutat în tot modul?

Din cauză că domnii au reţinut toate ordinele ce le-a dat Maiestatea Sa împăratul pentru uşurarea sărăcimii şi dânşii din contră ne-au încărcat cu servicii tot mai grele, unii luau de la noi grâu, şi alte bucate şi pe lângă aceea dijme de la toţi, aşa încât noi numai apa nu aveam să o plătim şi cu toţii mărturisim sub jurământ, că la Paşti şi la Crăciun trebuia fiecare să le dăm un colac, un urcior, o luminare şi o găină, şi dacă vreun iobag avea, să fie cu iertare, doi porci, atunci domnul îi lua un porc, şi dacă nu avea porci atunci de frică trebuia să cumpere unul cu bani şi să-l dea domnului său. Pe lângă aceea fiecare iobag, ori avea vaci ori nu, mai trebuia să dea domnului său pe fiecare an câte două cofe de unt, iar după ce ne-am plâns la guvern în privinţa aceasta înainte de asta cu 5 ani, am primit răspuns, ca să dăm numai câte o cofă de unt. Mai departe trebuia să facem pe fiecare săptămână câte 4 zile de lucru, deşi unii nu aveam în stăpânire decât a patra parte dintr-un iugăr de pământ[161].

Mai mult, unii domni ne sileau să le aducem lemne chiar şi în sfânta noastră zi de Crăciun, zicând, că ce le pasă lor de sărbătorile noastre.

Iar dacă se întâmpla să moară un iobag, care avea o casă bună, atunci pe văduva o scoteau din casă afară dacă nu avea nici un fecior, şi o trimiteau în temniţă, ca să descopere exact toată averea ce i-a rămas de la bărbatul ei, apoi îi luau toate şi o trimiteau cu copii să-şi capete pâinea de toate zilele cum va putea şi unde va putea. Chiar şi în cazul dacă rămâneau feciori minoreni, cari nu erau în stare să facă serviciile domeneşti, domnii luau şi de la copii aceşti mici, pământurile şi averea rămasă de la părintele lor, şi după ce creşteau mari îi sileau din nou să le facă servicii, dar fără să le mai dea ceva din averea părinţilor lor. De asemenea trebuiau şi femeile să le facă diferite servicii, să toarcă şi să ţese pânza de in, iar dacă o femeie nu ştia să toarcă bine, trebuia să plătească cu bani alta în locul ei.

Şi aceste sunt împrejurările cari ne silesc să rugăm pe împăratul ca să ne mântuie odată de un astfel de jug.

În fine cerem să se desfiinţeze arenzile din ţinutul acesta, şi să rămână în mâna fiscului, deoarece armenii, cari au luat moşii în arendă, voiesc să tragă tot

---

ce a făcut revoluţiunea aceasta, iar oculistul Molnar le zise, că dânsul voieşte să arete cererile lor consiliului aulic de răzbel şi guvernului etc."

161 Un iugăr reprezintă ceva mai mult ca o jumătate de hectar (sau 57 arii, 55 metri), prin urmare a patra parte dintr-un iugăr face 1438 metri.

prin noi cel mai mare folos din moşiile aceste şi noi nu mai putem suporta o astfel de stare.

De asemenea ne rugăm să fie lăsaţi în libertate toţi aceia cari au fost prinşi în timpul acestei mişcări.

S-au scris în Brad în 17 noiembrie în prezenţa unei mari mulţimi de popor, aşa că a fost de faţă câte un om din fiecare sat din tot ţinutul Crişului şi eu care am declarat toate aceste sub jurământ şi în urma ordinului căpitanului meu pun degetul şi mă numesc:

Georgie Marcul
Ianoş Gâlcia
Igna Adamuţ
Ion Filip
Urs Bogan

Şi noi subsemnaţii preoţi constatăm aici în interesul adevărului că am văzut şi am auzit toate câte au scris aici pentru noi:

Eu namesnic	Popa Alexandru
"	Popa Constandin Turciu
"	Popa Ion Cloos
"	Samuil Popovici
"	Mihai Popovici
"	Popa Giurgiul Juncoian
"	Danilă Popovici

După ce subsemnatul am ascultat de la răsculaţi cele scrise mai sus, am trebuit în urmă să le primit, că voi înainta autorităţii plângerile lor, apoi în conformitate cu instrucţiunea ce am primit-o de la dl Brukenthal consilierul guvernului, le-am declarat limpede şi lămurit, că întreaga purtarea lor revoluţionară este în contra voinţei şi intenţiunilor Maiestăţii Sale, că nu este cu putinţă că Horea să fi putut căpăta poruncă de la Maiestatea Sa, deoarece înălţimea monarchului nostru nu-i permite să aibă a face cu un om aşa de jos, că Horea îi seduce, îi înşeală şi voieşte să aducă în cea mai mare nefericire nu numai pe oamenii adunaţi aici, dar întreaga naţiune română, şi desigur o va şi duce. Apoi i-am dojenit serios şi i-am îndemnat să rămână liniştiţi, fiindcă întâmplându-se să nu asculte îi vor nimici şi extermina trupele, cari sunt în mişcare pe drum de toate părţile. În urma acestora dânşii mi-au făcut ce e drept tot felul de promisiuni bune, şi au întărit promisiunile lor punând jurământul pe o cruce, ce o aveam la mine în prezenţa căprarului Ion Szerentsés amintit mai sus. Dacă dânşii vor rămâne sau nu credincioşi acestui jurământ, viitorul va arăta.

Ion Molnar
oculist"[162].

[162] Noi comunicăm raportul acesta după textul oficial german, pe care îl predase oculistul Molnar comisarului Mihai Brukenthal, iar de la Mihai Brukenthal trecuse la guvern, la cancelarie şi la împăratul. În Brad însă originalul a fost scris în limba română şi Molnar

Aşadar cererile cari le făcuse românii din Zarand erau identice cu cererile românilor din Munţii Abrudului şi anume întâi să fie liberi de iobăgie, şi a doua, militarizaţi.

Însă raportul oculistului Molnar nu aminteşte nimic despre alte două cestiuni importante, şi cari formase de asemenea obiectul acestor consultări.

Anume este un fapt pozitiv că Molnar încheiase cu românii din Zarand un armistiţiu[163] de 15 zile şi se obligase, că în timpul acesta le va aduce deciziunea guvernului, la cererile cari le făcuse dânşii[164].

În urma acestui armistiţiu căpitanul Crişan dizolvă apoi numaidecât trupa ţăranilor din Zarand şi ordonă oamenilor săi să meargă pe acasă, şi să rămână liniştiţi să nu mai comită nici un fapt revoluţionar, dar la cea dintâi poruncă să fie gata cu toţii să se adune şi să execute ordinele ce le va da[165].

Cu această ocaziune ţăranii din Zarand mai făcură încă următoarele două cereri, întâi, că nici un ungur să nu mai domnească în Transilvania[166]. Oculistul Molnar ce e drept aminteşte şi dânsul în raportul său despre cererea aceasta, dar dânsul o prezintă în forma ceva mai moderată, zicând că ţăranii din Zarand au cerut, că în cazul dacă împăratul nu voieşte ca ei să fie militari, atunci să le dea funcţionari germani, dar unguri nicidecum mai mult.

A doua cerere ce o făcuse românii din Zarand şi care de asemenea nu e cuprinsă în raportul lui Molnar era, că pe viitor atât soldaţii din armata

înaintase exemplarul acesta episcopului Nichitici, iar Nichitici îl predede mai târziu contelui Iankovits. Această împrejurare, că oculistul Molnar a prezentat două rapoarte, unul în limba germană şi altul în limba română, a făcut pe comitatul Hunedoarei să declare într-o petiţiune către camera transilvană din 1791, că raportul lui Molnar a fost schimbat şi falsificat. (As Erdélyi három nemzetekből állá Rendeknek ... jegyzökönyve, 1791. Şedinţa a 24 din 28 februarie). Dar întreagă deosebirea între aceste două rapoarte consistă în aceea că alineatul din urmă (După ce subsemnatul am ascultat etc.") lipseşte în originalul românesc.

[163] Raportul căprarului Szerentsés din 11 decembre 1784. A se vedea pag. 236 nota 2.

[164] Cum autem innotuisset nobis ... perceptis Petitoriis Punctis praedictus Dnus de Schultz vice-colonellas ab Horre, et Dnus Molnar a Krisan Dzurz appromissum habuerunt, in Pace tumultuantes perseveraturos, usque Resolutionem ab Excelso Regio Gubernio subsequendam. Ep. Nichitici către c. Iankovits, 28 decembrie 1784. – Iar protopopul Iosif Sânziana din Trestia, scrie episcopului Nichitici cu data Deva 21 noiembrie: In quantum intelligere potui homines illi petunt responsum ad Puncta porrecta Domino Molnar, ajunt quidem, quod Molnar etiam deceperit illos, ex eo quod non attulit iisdem responsum, prout spoponderat.

[165] Auf dieses Befülte der Capiten Krisan Gyorgye dass sich alle in ruhe sezen auch niemanden mer tödten ... dass sich keiner nicht getraue zu schiessen ... und auf ersten Befehl soll sich alles fertig halten um gleich beysammen zu seyn umb das anbefohlene zu vollziehen. Raportul lui Ion Szerentsés din 21 noiembrie 1784.

[166] Das wir keine Unterthanen seyn sollen, kein Unger soll nicht in 7-bürgen Regiren, Ihro Majestät soll nichts in Arrenda geben, wir wollen entweder Fiscaliche Unterthanen seyn, oder das Gewehr haben. Raportul căprarului Szerentsés, Zlatna, 21 noiembrie 1784.

imperială, cât şi particularii, cari vor călători prin Zarand să aibă cu dânşii un paşaport românesc investit cu sigilul împărătesc[167].

Aşadar încă la anul 1784 ţăranii români din Zarand doreau să aibă limba română ca limbă oficială. Această dorinţă o exprimară mai întâi la Mesteacăm, când luase deciziune, că George Crişan să-i înveţe exerciţiul militar în limba română, şi a doua oară la Brad, când ceruse paşapoarte româneşti pentru călătorii, cari vor trece de aci înainte prin Zarand.

XXIII. EPISCOPII NICHITICI, PETROVICI ŞI POPOVICI

Dar cele mai importante servicii pentru liniştirea revoluţiunii din 1784 le făcură guvernului episcopii români.

Episcopul Gedeon Nichitici, venit numai de curând din Croaţia, un om care avea să mulţumească numai guvernului din Viena înalta sa poziţiune în Transilvania, se arătă la moment gata să pună autoritatea sa bisericească în serviciul politicii.

Din Sibiu episcopul Nichitici plecă împreună cu comisarul guvernului. Ajunseră în 11 noiembrie în oraşul Miercurea şi aici cu ocaziunea unui târg de ţară publicară în două locuri în mod solemn patenta guvernului pentru liniştirea turburărilor. Totodată episcopul, după cum ne spune singur, puse în vedere ţăranilor în modul cel mai serios, că toate sfaturile răsculaţilor sunt false, sunt deşarte, sunt scorniturí şi nimeni să nu le dea nici o credinţă.

Din Miercurea episcopul trecu în Alba-Iulia şi aici cu ocaziunea unui târg de săptămână, dojeni pe ţărani să se reţină de la orice prădări, de la orice aprinderi şi atentate maliţioase. iar din Alba se întoarse la Sebeş. Trimise circulare pe la toţi protopopii şi preoţii din comitatele revoltate, zicând că a înţeles „cu adâncă mâhnire, cu destulă scârbă şi simţitoare durere" ştirea despre turburările urmate în comitatul Zarandului, al Hunedoarei şi al Albei. Invită pe protopopi să călătorească prin comunele lor, să publice poporului patentele guvernului, să le citească circularele episcopului, să facă propagandă în contra lui Horea, să arete ţăranilor cât de rele sunt faptele răsculaţilor şi să-i înduplece ca să rămână liniştiţi. „Ce e al lui Dumnezeu, daţi lui Dumnezeu şi ce este al împăratului daţi împăratului, prin care se înţelege, că la toată stăpânirea să fie omul supus ascultător", zicea episcopul într-o circulară a sa.

Iar în altă circulară, din 16 noiembrie, episcopul zicea următoarele:

„Horea, căpetenia rebelişilor, nu încetează a face răutate şi minciuni cari sunt împotriva lui Dumnezeu şi împăratului şi împotriva legii şi bisericii şi blagosloveniei vlădiceşti... Deci noi cu numele împăratului poruncim că nici un român să nu îndrăznească a asculta minciunile lui Horea, nici să meargă la el, nici la adunarea lui, nici să dea ajutor lui, nici oamenilor lui, nici pe ascuns, nici în arătare."

[167] A se vedea pag. 236 nota 2.

În urma acestor ordine se puse numaidecât în mişcare întreg clerul superior din ţinuturile revoltate. Protopopul Iosif Adamovici călători prin comunele din Munţii Abrudului şi pe valea Arieşului, protopopul Iosif Sânziana prin comunele din ţinutul Zarandului, protopopul Ion Popovici prin comunele băieşeşti de lângă Săcărâmb, Popa George din Băcia şi Popa Solomon din Visca în partea de jos a Mureşului, strânseră peste tot locul pe preoţi şi pe ţărani îi dojeniră, îi ameninţară, îi intimidară, le înfăţişă revoluţiunea ca o faptă imorală, necreştinească şi criminală, şi pe mai multe comune le înduplecară numaidecât să rămână liniştite, iar pe altele le făcură să vaccileze.

Din Sebeş episcopul plecă la Orăştie şi Deva, cheamă la dânsul peste tot locul pe preoţi şi câte 2-3 oameni din fiecare comună, le puse în vedere pericolul revoluţiunii şi-i invită să asculte de ordinele guvernului, să se supună domnilor pământeşti, să împlinească serviciile iobăgeşti, şi dacă vreun preot, i se părea suspect sau neascultător, cerea de la armată să-l aresteze. Trimise la comisarul Mihai Brukenthal în Sebeş pe protopopul Ion Popovici, fost vicar episcopal şi rival al său în episcopie, şi ceru să-l ţină acolo, până se va linişti revoluţiunea, din cauză că vice-comitele Hunedoarei şi domnii pământeşti n-au încredere în dânsul, zicea episcopul.

Aceleaşi influenţe asupra poporului urmară şi din partea celorlalţi episcopi.

Episcopul Petru Petrovici din Arad, Popovici din Vârşeţ şi Ion Bob din Blaj adresară şi dânşii circulare clerului şi invitară pe preoţi, că prin dojeniri suave creştineşti să îmblânzească inimele turburate ale poporului.

Iar episcopul Petrovici din Arad plecă în persoană în districtul Hălmagiului „ca să lumineze poporul despre rătăcirea în care se află".

Serviciile episcopilor şi ale protopopilor români erau nepreţuite.

În timpul acesta nici funcţionarii comitatelor, nici comisarul guvernului nu se mai puteau apropia de ţinuturile revoltate şi nici nu mai aveau vreo încredere la popor.

Episcopii şi protopopii români suplinirǎ în revoluţiunea aceasta rolul funcţionarilor administrativi, dânşii publicară ţăranilor patentele guvernului, dânşii înfăţişară poporului revoluţiunea ca o faptă în contra lui Dumnezeu şi în contra împăratului, dânşii făcură cea mai mare propagandă în contra lui Horea, dânşii intimidară pe preoţi şi pe ţărani.

Dar nici unul din episcopii aceştia nu făcură nici atât pentru sărmanul popor, cât făcuse vice-colonelul Schultz şi oculistul Molnar, nici unul din ei nu avu curajul şi sentimentul de datorie să informeze guvernul despre adevăratele cauze ale acestei revoluţiuni, despre crâncena soartă a iobăgiei, despre starea insuportabilă a clerului.

Cât de mare era distanţa între aceste figuri timide şi eternul nemuritor Clain.

XXIV. SCHULTZ LA CÂMPENI

În ziua de 19 noiembrie expiră armistiţiul de la Tibru şi vice-colonelul Schultz promisese românilor că până în termenul acesta le va aduce deciziunea

guvernului la cererile cari le făcuse dânşii, anume: să fie liberi de iobăgie, militarizaţi şi lăsaţi în libertate ţăranii închişi la Zlatna şi la Galda.

Br. Preisz comunică îndată raportul vice-colonelului Schultz cu guvernul transilvan şi-i ceru şi părerea sa în privinţa condiţiunilor, ce le propusese ţăranii români.

Dar br. Brukenthal răspunse: că e nedemn, că nu se cuvine şi va avea urmări rele ca cineva să se lase în tratări cu oamenii, cari se afla în adevărată stare de revoluţiune mai înainte de ce dânşii se vor fi împrăştiat şi vor fi depus armele, că acordarea celor două condiţiuni dintâi, liberarea de iobăgie şi militarizarea, nici nu stau în puterea guvernului, iar în ce priveşte pe ţăranii închişi la Galda, aceştia sunt condamnaţi judecătoreşte, cestiunea lor se află în apel şi prin urmare tot pe cale judecătorească trebuie să se rezolve, că în fine toate plângerile ţăranilor din munţi sunt vechi şi guvernul le-a supus la deciziunea monarhului dimpreună cu părerea sa.

Aşadar guvernul nu voia să ştie de nici o concesiune. Nu voia nici chiar să lase în libertate pe iobagii, cari se aflau închişi la Galda şi pentru cari sosise ordinul cancelariei aulice încă în luna lui aprilie 1784.

Dar cu toate aceste br. Preisz se decise să trimită din nou pe vice-colonelul Schultz la românii din Munţii Abrudului.

De astă dată însă ordinul br. Preisz era că vice-colonelul Schultz sub pretext ca să continue tratările de pace, să cerce a îndupleca pe căpitani să iasă afară din munţi, eventual să ceară pe faţă de la ţărani, extrădarea căpitanilor şi depunerea armelor.

Aceasta era noua misiune a lui Schultz la Câmpeni.

În 19 noiembrie vice-colonelul Schultz ajunse la Abrud şi peste două zile avu la Câmpeni o întrevedere cu căpitanul Horea şi Cloşca, se întoarse apoi la Sebeş şi despre misiunea sa supuse br. Preisz următorul raport:

„În urma înaltului ordin au ajuns în 19 noiembrie pe la 2 ore în Abrud şi peste câteva minute îmi aduseră aici pe Horea cel tânăr, pe care-l cunoşteam eu şi pe care-l arestase locuitorii din Lupşa în 19 noiembrie dimineaţa, ziua hotărâtă pentru întrevederea de la Câmpeni.

Eu mă refer din nou la raportul meu din 19 ale lunii curente şi anume, că prizonierul acesta este acela, cu care vorbisem eu în 12 ale lunii acesteia între comunele Cricău şi Tibru, şi care acum declară că este Urs Uibar.

Întâmplarea aceasta, care surprinse întreg ţinutul mă aduse în perplexitate şi mă făcu să cred, că principalii căpitani sau vor veni cu o mulţime revoltată de oameni sau nu se vor prezenta de loc, şi împrejurarea aceasta mă făcu să rămân peste noapte în Abrud.

În ziua următoare, în 20 noiembrie, însoţit de 20 de husari continuai drumul către Câmpeni, trecui prin comuna Cărpeniş şi după ce am ajuns în Câmpeni întrebai pe românii de aici, dacă a venit ieri Horea acolo cu ceilalţi partizani ai săi, şi dacă dânsul a aşteptat aci pentru o anumită convorbire.

Atât primarul cât şi întreaga comună mă asigurară că Horea şi Cloşca s-au înfăţişat ieri acolo cu 40 de oameni şi au întrebat după un ofiţer împărătesc, apoi s-a întors la domiciliul său în Albac.

Eu examinai cu atenţiune edificiile ruinate şi făcui recunoaşteri despre poziţiunea comunei, dar pe când îmi întorceam privirile asupra munţilor ce se înalţă către comuna Râu-Mare, observai că o trupă mică de oameni se coboară călare pe un deal la vale, trimisei înaintea lor doi soldaţi, ca să-i întrebe cine sunt şi unde merg, şi ei răspunseră: acesta de bunăseamă trebuie să fie ofiţerul acela de la împăratul, care a promis să vină la noi şi noi dorim să vorbim cu dânsul.

Eu mă dusei mai aproape şi dânşii se rugară: dacă Horea şi locuitorii comunei pot să vină la mine, fiindcă m-au căutat ieri şi s-au întors iarăşi acasă.

Eu le răspunsei că Horea şi locuitorii comunei pot să vină la mine, fără împiedicare, mâine în 21 noiembrie şi să aştepte răspunsul ce am să le dau.

Ţăranii aceştia se întoarseră înapoi, iar eu mă dusei la Bistra să mă informez despre spiritul locuitorilor de acolo, pe care-i aflai foarte induplecabili şi supuşi la toate ordinele mele.

În ţinutul Cărpenişului şi al Câmpenilor toate băile erau în lucrare şi ţăranii îşi continuau meseria şi mijlocul lor de existenţă cu spălarea aurului.

Către seară mă întorsei iarăşi la Câmpeni şi peste noapte am rămas aci, însă trebuie să observ cu supunere, că toată noaptea aceea am auzit suflând cu cornurile de vânat prin munţii împrăştiaţi, probabil că se da signalul de adunare.

În ziua de 21 ale lunii acesteia, pe la 1 oră d. a., veniră la mine primarii şi juraţii din Râu-Mare, din Vidra, din Câmpeni, Bistra şi Lupşa şi-mi spuseră că au venit în urma ordinului şi mă rugară să mă duc cu dânşii.

Eu mă dusei pe şesul cel mic de la Câmpeni şi ordonai ca Horea şi locuitorii comunelor să vină acolo. După un mic interval se coborî pe drumul ce vine prin munţi de la Râul-Mare o ceată în număr cam de 600 de oameni cu bâte în mâini.

Din trupa aceasta păşi înainte Horea sau Urs Nicula, Ion Cloşca şi vreo alţi 12 oameni bătrâni, îşi descoperiră cu toţii capetele şi stătură liniştiţi.

Eu comunicai adunării că înalta autoritate mi-a ordonat să le fac cunoscut că bătrânii şi juraţii împreună cu căpitanii lor să se înfăţişeze pe ziua de 24 ale lunii acesteia tot în locul unde am avut convorbirea dintâi, în ţinutul Cricăului şi al Tibrului şi unde vor auzi în persoană porunca mai departe împăratului de la generalul (şi neamţul[168]) care va veni acolo. Dar ţăranii, cari se aflau înainte îmi răspunseră că dânşii singuri până la Cricău nu pot să facă drumul acesta, iar dacă vor lua cu dânşii şi pe locuitorii comunelor, cari se află acum aci, atunci nu pot să stea buni pentru excesele, ce le vor comite cu dusul şi întorsul din cauza mijloacelor indispensabile de subzistenţă şi a cuartirelor.

Eu le răspunsei din nou că conştiinţa lor nu poate să fie curată, deoarece dânşii nu se încred să vină singuri, şi aşa să-mi declare sincer dacă ştiu că au păcătuit prin toate faptele aceste nedemne, câte le-au comis, şi că şi-au atras dizgraţia Maiestăţii Sale. La cuvintele aceste căzură cu toţii în genunchi strigând tare: recunoaştem, că am păcătuit, ne rugăm de Maiestatea Sa să ne agraţieze şi

[168] Cuvinte şterse în raportul din arhiva c. Iankovits.

ne supunem înaltelor sale ordine, ce vor urma, în deplină încredere, că nouă amărâţilor de iobagi ni se va face vreun ajutor.

Am fost siliţi să facem pasul acesta ca să ajungă la urechile monahului tristele noastre împrejurări şi rugăminte.

La cuvintele aceste eu le-am răspuns că dacă dânşii recunosc că au greşit să-mi spună cine i-a sedus la pasul acesta ilegal, şi răspunsul lor fu, că ţara întreagă a făcut-o, că eu să văd diferitele lor rezoluţiuni, cari le-au adus în original, dar în zadar au alergat pe la toate autorităţile ţării, căci tot n-au putut să obţină nici o deciziune.

Atunci Horea şi Cloşca scoaseră din traistele lor nişte pachete de hârtii şi-mi predară mai multe rezoluţiuni de-ale cancelariei aulice, scrise în limba latină şi investite cu numere autentice.

Eu invitai pe locotenentul Probst, pe care încă îl luasem cu mine, ca să explice adunării rezoluţiunii aceste şi le arătai că din conţinutul lor dânşii nu au avut nici un motiv să facă pasul acesta şi că prin urmare au fost numai înşelaţi de oameni rebeli şi spirite seducătoare şi numai acestora au să impute nefericirea ce va cădea acum peste capetele lor. De altmintrelea pot să aleagă pe câţiva oameni din comunele lor şi să-i trimită pe ziua de 24 noiembrie la Sebeş la reşedinţa comisiunii instituite ca să asculte porunca mai departe a împăratului. Auzind numele Maiestăţii Sale împăratul căzură din nou cu toţii în genunchi, zicând, că vor trimite pe bătrâni. Atunci din nou îi întrerupsei şi le declarai că după ce cu toţii sunteţi convinşi că aţi greşit, trebuie să recunoaşteţi şi aceea că aţi fost înşelaţi de căpitanii voştri şi cu greu veţi putea dobândi graţia împăratului, dacă nu-mi veţi împlini numaidecât două condiţiuni: întâi să predaţi în mâinile armatei tot felul de puşti şi arme, a doua să-mi extrădaţi numaidecât aici pe loc pe căpitanii voştri cari v-au sedus şi v-au înşleat ca să-şi poată lua pedeapsa meritată.

La punctul dintâi, dânşii răspunseră că eu văd foarte bine, că dânşii nu au nici o armă şi tot ce au în mâini sunt numai bâtele lor ordinare, iar pe acasă au câte o puşcă sau două de vânat, dar dânşii chiar şi la răscoala dintâi au fost armaţi numai cu topoare şi cu furci, afară de unii puţini, cari aveau şi puşti.

Iar la punctul al doilea îmi declarară că dânşii nu pot să-mi extradee pe nici un căpitan, cu atât mai puţin fiindcă dânşii nici n-au căpitani, deoarece toate le-au făcut ţara, şi focul a venit peste ei din Criş şi dânşii s-au unit numai cu Crişenii şi au mers cu ei până la Cricău şi Tibru, dar în urma poruncii împărăteşti, care ne-ai publicat-o tu acolo, ne-am întors înapoi la casele noastre unde ne aflăm şi acum şi aşteptăm graţia împăratului.

Eu am persistat în cererile aceste, şi când am văzut că dânşii se excusa în continuu, am început să le vorbesc şi mai repede, că deoarece cărţile voastre sunt în mâinile acestor doi oameni, cari se află înaintea mea şi fiindcă aceştia înaintea voastră trebuie să fie oameni de omenie, eu iau cu mine pe oamenii aceştia (arătând pe bătrânul Horea şi pe Cloşca) şi-i duc la marele general, ca acolo în numele vostru dânşii să apere cauza comună.

Atunci întreaga mulţime strigă cu zgomot că pe aceşti doi oameni noi nu-i dăm, şi o parte din ei se mişcă înainte, ca să mă ia în mijloc, iar eu le ordonai să

nu facă zgomot şi să rămână liniştiţi pe loc. Zgomotul ţinu, ce e drept, câtva timp, dar nu se mai mişcară din loc şi apoi dojenindu-i a doua oară se liniştiră cu toţii.

Pe când ţinea zgomotul acesta, Horea bătrânul se retrase în mijlocul mulţimii îşi lepădă cojocul cel lung, care-l avea pe dânsul şi nu l-am mai putut deosebi dintre ceilalţi, iar Cloşca rămase lângă mine nemişcat. Eu întrebai apoi adunarea, dacă li s-a publicat patenta împărătească, şi ei răspunseră că da, apoi ordonai locotenentului Probst să le-o publice din nou şi am dat un exemplar din patenta tipărită a guvernului în mâinile lui Cloşca şi a preotului din Râu-Mare zicându-le: că în faţa nefericirii ce vă aşteaptă să nu puteţi zice că n-aţi cunoscut-o, primiţi-o acum din mâinile mele, mergeţi acasă, consultaţi-vă liniştiţi şi vă supuneţi înaltelor porunci.

Ei mă asigurară că vor face toate, dar Horea nu se mai arătă, apoi trecură peste munţi, iar eu îmi continuai drumul către locul destinaţiunii mele.

Aceste sunt, ce am să raportez cu supunere în urma ordinului ce l-am primit. Sebeş, în 24 noiembrie 1784".

Dar ce aveau să aştepte deputaţii muntenilor dacă se înfăţişau la Sebeş ne-o spune însuşi comisarul Mihai Brukenthal într-un raport al său către guvernul transilvan.

„Dacă deputaţii ţăranilor răsculaţi, zice dânsul, se vor înfăţişa mâine aici (25 noiembrie), după cum îmi comunică Schultz, ceea ce eu mă îndoiesc, atunci pe lângă condiţiunile ce le-a pus vice-colonelul vom adăuga şi aceea că dânşii să restituie lucrurile luate de la nobili, vom ţine aici pe câţiva din deputaţii aceştia ca ostatici, vom prinde pe mai mulţi ca garanţi şi-i vom trece pe toţi într-o listă[169].

Acesta era aşadar rezultatul fatalului armistiţiu de la Tibru, timp pierdut pentru revoluţiunea din 1784.

Ţăranii crezuse că tratările de împăciuire ale armatei erau serioase şi atunci când dânşii se aflau aproape în mijlocul ţării, la porţile Aiudului şi ale Turzii, când frica şi spaima cuprinsese nobilimea în toate părţile, când iobagii peste tot locul aşteptau cu dor cetele răsculaţilor, când trupele ţăranilor creşteau şi se înmulţeau pe fiecare zi, când armata era puţină în Transilvania şi br. Preisz nu putea să înceapă nici o acţiune în contra lor, atunci nefericiţii iobagi fură din nou amăgiţi şi înşelaţi, dizolvară trupele, părăsiră terenul ocupat şi se întoarseră acasă.

Şi care era situaţiunea Transilvaniei în timpul acesta? Ne-o spune însuşi guvernul.

„Mulţi iobagi mai cu seamă români, zice br. Brukenthal către împăratul, chiar şi în ţinuturile liniştite şi cele mai depărtate de teatrul revoluţiunii îşi îndreptau atenţiunea lor asupra succesului revoluţiunii, ei credeau şi aplaudau cu bucurie falsele amăgiri, şi începură pe ici şi colea să denege dările şi robotele, şi

[169] Wenn ferner in Folge gedachter Auskunft des H. Obrist Lieutenants die Deputierte derer Tumultuanten Morgen hier erscheinen solten (an welchen jedoch zu zweifeln ist) so werden wir ... etliche als Gaisel hier behalten, noch mehrere aber gleichsam als Caventen ausnemmen lassen, und solche in ein Verzeichniss zusammen tragen. Comisarul M. Brukenthal, Sebeş, 24 noiembrie 1784.

să refuze chiar contribuţiunea, şi prin aceasta frica nobilimii se mări şi mai mult"[170].

De altă parte spiritul revoluţiunii începu numaidecât a se manifesta şi în Ungaria în comitatul Bereg, în oraşele Hăiducilor, în ocnele Maramureşului, în comitatul Bihorului şi în Bănatul Severinului[171], iar în Transilvania cu deosebire în comitatul Cetăţii-de-Baltă[172] şi în ţinutul Sighişoarei.

Împăratul Iosif, văzând că pericolul revoluţiunii ameninţă şi oraşele Hăiducilor[173] şi ocnele Maramureşului, trimise numaidecât aici în numele său pe Iosif Mailath, vice-preşedintele camerei, şi-l autoriză să facă toate dispoziţiunile, câte va afla cu cale, dar fără să provoace zgomot şi senzaţiune[174].

În comitatul Bihorului trei preoţi români publicară sătenilor că pe viitor fiecare ţăran are să fie soldat şi de aci înainte nu vor avea să plătească mai mult decât un singur florin contribuţiune pe an.

Unul din preoţii aceştia, cu numele Popa Ion din Leheceni, strigă pe piaţa Vascăului, când li se publică ordinul de linişte al comitatului: „De ar aduce Dumnezeu pe răsculaţi aici, căci de nu va fi mai bine, mai rău nu poate să fie", şi „lasă protopoape să ardă, că şi aşa a lor a fost".

---

170 Raportul din 30 noiembrie 1784.

171 Relatam est mihi Populum in Processu Oraviczensi, praesertim in tractu Szaszkensi nonuullorum magistratualium dura agendi ratione commotum esse, ut metuendum sit ne in Turbam erumpat. Contele Iankovits către vice-comitele Căraşului Ignat Madarasz. Timişoara, 30 noiembrie 1784.

172 Küküllöer Komitatstafel d. 17. Noch ist hier alles ruhig, doch ist das Volk übel gestimmt, und wartet nur auf einen Aufrührer. Die Popen trugen an sich zu versammeln, es ward Ihnen verboten, es ohne Vorwissen des Komitates zu thun. Ms. Analecta ad Historiam seditionis.

173 Hăiducii din Ungaria (Haidones) erau pe la începutul secolului al XVII-lea un fel de militari pedestri, oameni vagabonzi cu capul amâna şi îndrăzneţi, după cum le zice Benkö, şi foarte temuţi pentru incursiunile lor în Stiria şi Austria de Jos. Principele Transilvaniei, Ştefan Bocskai (1605-1606), pentru serviciile militare ce i le făcuse hăiducii, îi nobilită pe toţi, îi înzestră cu privilegii şi le dede ca locuinţe mai multe oraşe în Ungaria de Sus, din cari mai existau în secolul trecut în comitatul Sabolţ încă următoarele: Vámos-Pirts, Hatház, Nánas, Rácz-Böszörmény, Szoboszló şi Dorog. Hăiducii aceştia aveau o jurisdicţiune separată de a comitatului şi erau guvernaţi de un căpitan propriu ales din sânul lor. Cf. Benkö, Transsilvania, Ed. 1778. I. pag. 254-572. – Approbatae Const. P. III. Tit. 86.

174 Joseph der Zweyte, etc. Damit jenes Uebel, welches man in Beregher, und Marmaroscher Comitate wie auch den Hayducken Städten, wegen einer zu besorgender Empörung laut einlaufenden Berichten zu befürchten scheint, durch die zu dessen Dämpfung voreilig zu wählenden Mittel nicht etwa noch ärger werde; haben wir zu entschliessen geruhet dass dem Vice Kammer Praesidenten von Majlath ... in unseren Namen von Euch Liebe Getrene sogleich aufgetragen werde, jenes zu veranlassen was er den Umständen am angemessenten findet, ohne unnützen Lärmen und Aufsehen zu machen. Wien der 25-ten Dec. 1784. Ioseph; Graf. Franz Eszterhazy. Paul v. Slavy. Ordin către locotenenţa din Buda.

Proetul român din Mică-Sasa în Transilvania, călcă în picioare patenta guvernului, ce i-o trimise sub-prefectul ca să o publice ţăranilor. Popa Vasile din Pintic, lângă Bistriţa, convocă pe săteni noaptea la biserică, le comunică o scrisoare a lui Horea, în care primul căpitan le fixa o zi, când va sosi la dânşii pe la miezul nopţii, şi chiar dacă nu va putea să vină, zicea Horea, sătenii să fie gata la termenul fixat să dea signalul cu tragerea clopotelor, şi să năvălească asupra curţilor nobilitari. Revoluţiunea aceasta era să înceapă peste câteva zile. În comuna Paloş din ţinutul Cohamului, se adunară în secret vreo 30 de preoţi români şi deciseră să înceapă şi acolo revoluţiunea, anume să meargă mai întâi asupra Sighişoarei, apoi asupra Ibaşfalăului şi de aci înainte unde vor putea. Mai multe sate din comitatul Cetăţii-de-Baltă şi două sate din comitatul Făgăraşului cercară să capete arme de la Sighişoara şi trimiseră deputaţi la Horea în Munţii Abrudului[175].

Spiritele erau peste tot locul în fierbere. În toate părţile se auzeau numai consultări, murmure, strigări, ameninţări şi toţi doreau cu bucurie să scape odată de jugul cel crâncen al iobăgiei.

Aşa că în cele 8 zile dacă nu se încheie armistiţiul simulat de la Tibru, aproape toţi iobagii români din Transilvania erau revoltaţi.

Dar armistiţiul din 12 noiembrie împiedică orice acţiune mai departe a ţăranilor şi revoluţiunea română intră acum într-o nouă fază, din ofensivă trecu la defensivă.

XXV. INSURECŢIUNEA NOBILIMII

O singură obligaţiune avea nobilimea din Ungaria şi Transilvania, anume să apere statul când era chemată de rege sau de principe, şi aceasta se numea insurecţiune.

Insurecţiunea era de două feluri, generală, când toţi nobilii cu toţi iobagii lor, toţi saşii şi secuii erau obligaţi să meargă în persoană la război, şi insurecţiunea era particulară, când peste tot se cerea un contingent mai mic de miliţie, când nobilul putea să trimită la război şi un substitut în locul său.

Br. Brukenthal văzând că situaţiunea în Transilvania devine din ce în ce mai gravă, că revoluţiunea se extinde cu o vehemenţă şi rapiditate extraordinară, fu de părere să proclame numaidecât insurecţiunea generală a nobilimii.

---

175 Den 24 Dec. General-Commando 22, übergibt eine ihm vom Savoyischen Regimente zugekommene Originalanzeige des Kükülöer Comitates, nach welcher verschiedene Dörfer dieses und 2 Ortschaften des Fogarascher Comitates Abgeordnete an Hora geschickt, dass ferner in ebendenselben mittelst der Popen ein Reisegeld für Hora gesammelt werde, und dass diese Ortschaften zu Schässburg Gewehr einkaufen versucht. Es sind einige von Savoyen in diese Dörfer commandirt worden. Ms. Analecta ad Historiam seditionis.

Dar br. Preisz, vechi militar austriac, nu voia să vadă arme în mâinile cetăţenilor. Dânsul nu voia să mărească dificultăţile, să provoace în Transilvania un răzbel intern naţional şi astfel se opuse acestei măsuri neoportune şi extreme.

Br. Brukenthal însă, răpit de curentul nobilimii, provocă insurecţiunea chiar şi fără învoirea comandantului general. Dânsul, fără să aibă în vedere că numai suveranul era în drept s-o facă, scrise comitatelor, că în interesul apărării proprie, funcţionarii pot să cheme sub arme pe nobili şi pe posesori[176].

În urma acestei permisiuni comitatele din Transilvania începură numaidecât să proclame insurecţiunea nobilimii.

Începutul îl făcu comitatul Albei.

În 11 noiembrie, vice-comitele din Alba, Ladislau Ballo, scrise guvernului transilvan, că nobilimea de acolo în interesul apărării proprii, a apucat armele, ca în caz de lipsă să fie de ajutor armatei imperiale.

Br. Simeon Kemeny, comitele comitatului, ceru arme de la comandantul fortăreţei Alba şi primi din magazinele cetăţii peste 2000 puşti şi pistoale şi la 1900 patroane, pe cari le distribui populaţiunii ungureşti din Alba-Iulia, Aiud, Şard şi Vinţul de Jos. Cetăţenii şi nobilii din Aiud începură îndată să facă exerciţii militare şi să probeze cum să execute atacul asupra românilor, în caz dacă va fi de lipsă.

După Alba urmă comitatul Clujului.

Nobilimea de aci se declară şi dânsa în stare de răzbel, încinse vechile arme, puseră caschete roşii pe cap, îşi făcură uniforme şi se organisară milităreşte. Femeile nobile din Cluj, ca să excite şi mai mult sentimentul de răzbel, se îmbrăcară şi dânsele în costum naţional unguresc, purtând pe cap cépsa sau căiţa ungurească.

Contele Ion Csáky, comitele comitatului, luă titlul de suprem beliduce, br. George Bánffi vice-beliduce, se împărţiră apoi în trei trupe şi plecară la răzbel.

176 Despre această autorizare aminteşte comitatul Clujului în petiţiunea sa către împăratul Iosif din 6 martie 1785, zicând: In hod itaque sucursus militaris defectu, nisi capita noastra ultro furori Plebis objicere voluissemus necessario in campum prodeundam et arma vel invitis arripuenda erant. Annuente nobis ... regii Gubernii Decreti textu in verbis sub finem puncti 6-ti: Officiales ubi necessarium existimabunt Nobiles quoque, et Possessores ad securitatis curam sibi asciscere poterunt ... sed praetermisso etiam hoc praelaudati R. Gubernii indultu praelucebat clarissimus Approbatarum nostrarum Constitutionum Pars. 3-tia tit. 76., Articulus sextus, quo in repentinis, qualis erat noster, casibus Nobilitas absque etiam Principis mandato arma corripere et in campum prodire jubetur. – Despre această permisiune sau ordin al guvernului, aminteşte şi nobilimea din comitatul Cetăţii-de-Baltă în scrisoarea către locuitorii din Bogacia. **Ms. Analecta** ad Historiam seditionis: Die Edelleute des Kokelburger Komitates waren armirt, und befahlen unter dem 17 Nov. zufolge der vom Gubernio befohlenen Insurection des Adels und freyen Leute den Einwohner von Bogáts nach Gálfalva 50 gut bewafnete Männer zu schicken. Unterzeichnet waren als Kommandanten Gr. Ladisl. Bethlen und Gr. Ladisl. Tholdalagi.

În comitatul Hunedoarei se formară de asemenea mai multe cete de nobili armaţi. Unele se puseră în stare de apărare în comunele Pui, Pesceana şi Densuş, iar altele plecară asupra comunelor răsculate.

Propaganda de insurecţiune se începu acum în toate părţile. Un comitat invita pe altul să apuce armele în contra ţăranilor români, cari s-au conjurat pentru stingerea nobilimii şi a ginţii ungureşti.

Nobilimea din comitatul Cetăţii de Baltă se puse şi dânsa în arme sub comanda conţilor Ladislau Bethlen şi Ladislau Toldalagi.

Cetăţenii şi nobilimea din Târgul-Mureşului se împărţiră în cavalerie şi pedestrime şi plecară cu zgomot mare la răzbel.

Comitatul Haromsecului scrise guvernului, că nobilimea de acolo a decis să se ridice şi dânsa, şi să plece în ajutorul nobililor din ţinuturile revoltate. Tot asemenea făcu şi comitatul Odorheiului.

Pregătirile de insurecţiune se începură numaidecât şi în Ungaria.

Adunarea comitatului Maramureş decise să compună o armată de 400 pedestri şi 200 călăreţi din locuitorii comitatului. Cetăţenii din Baia Mare apucară şi dânşii armele şi începură să facă exerciţii militare.

Comitele din Sabolţ, contele Mihai Sztáray, propuse cancelariului din Viena insurecţiunea nobilimii din toată Ungaria.

„După legea din 1715, zice dânsul, Palatinul poate, mai mult dânsul trebuie, şi în caz când nu există palatin, poate Judele Curiei şi Primatul ţării să convoace pe prelaţi şi pe baroni, pe comitate şi oraşe libere şi cu învoirea Maiestăţii Sale să ordone insurecţiunea pentru cazul acestei necesităţi neaşteptate. Iar în caz dacă insurecţiunea aceasta nu s-ar afla necesară sau ar fi împiedicată, atunci fiindcă însuşi dreptul naturii permite fiecărui o legitimă apărare, Maiestatea Sa să permită ca comitatele să se ajute împrumutat cu trupe şi celelalte de lipsă. Să nu se teamă Maiestatea Sa de credincioasa sa nobilime, să se teamă din contra de plebea noastră, care se poate numi un monstru înfricoşat cu mai multe capete[177], care în toate actele sale niciodată n-a fost condusă, şi nici nu poate să fie condusă de sentimentul onorii de credinţă, de iubire faţă cu patria şi de pietate către altare şi vetre".

Dar pe lângă tot entuziasmul oficial, comitatele nu fură în stare să compună din sânul nobilimii o trupă mai însemnată de luptători.

Beliducele nobilimii din Cluj, contele Ion Csáky, scrise comitatului Satmar să-i trimită un ajutor de 50 de călăreţi, zicând că de nu vor avea puteri mai multe, puteri ce dânşilor întru adevăr le lipsesc, atunci întreaga nobilimea Transilvaniei şi succesiv nobilimea din comitatele vecine ale Ungariei, va trebui să cadă jertfă furiei atât de excesive a acestei mulţimi revoltate[178].

177 Non metuat Majestas fidelem Nobilitatem suam, metuat Plebem nostram, quae immanis multorum capitum Bellua dici potest. Scrisoarea din 10 dec. 1784, în Tudományos Gyüjtemény, 1821, II. 73-86.

178 ex quo sapienter pervidebit Inclyta Universitas rem eo jam devenisse, ut nisi majoribus viribus, quae nobis profecto desunt retundendis ... horum conatibus incumbamus, universam Principatus hujus, et quod consequens est vicinam quoque

Nobilimea din comitatul Cetăţii-de-Baltă ceru un ajutor de 50 de oameni armaţi de la comuna Bogacea[179]. Dar în fine, spre mai mare siguranţă, întreagă nobilimea de aici se retrase în oraşul Târgul-Mureşului[180].

Cetele acestea ale nobilimii, neputând să înceapă o expediţiune regulată asupra ţăranilor din munţi, şi de altă parte nevoind să se mărginească numai la apărarea proprie, începură în timpul armistiţiului să facă război cu ţăranii pe drumuri, cu ţăranii cari nu se aflau în stare de revoluţiune, cari nu atacau şi nu făceau nici o rezistenţă, năvăleau pe neaşteptate asupra comunelor liniştite, atacau, tăiau şi puşcau pe oameni pe drumuri şi pe strade, pătrundeau în casele ţăranilor şi ale preoţilor, îi băteau, îi terorizau, le deschideau lăzile şi sub titlul de despăgubiri, le luau banii[181], duceau cu dânşii vitele ţăranilor[182], îi despoiau de bucate şi de fân, pentru dânşii, pentru servitorii şi caii lor[183], strângeau pe ţărani cu grămada, vinovaţi şi nevinovaţi, bărbaţi, femei şi copii, şi în mod victorios îi duceau ca prizonieri în închisorile comitatelor. Aşa că insurecţiunea nobilimii de la 1784, degeneră într-un război de bande înfuriate cu populaţiunea liniştită şi nearmată a ţăranilor, în despoierile şi atrocităţile cele mai brutale.

Administratorul fiscal din Hunedoara raportează în această privinţă.

„În 11 noiembrie, zice dânsul, sosi ştirea, că nobilimea care a plecat asupra ţăranilor răsculaţi a puşcat în Peştiş pe doi ţărani, despre cari de altmintrelea nu se ştie, dacă au fost şi dânşii în societate cu ţăranii răsculaţi, sau că venise acolo numai pentru afacerile lor particulare, şi aşa îi vor fi ucis fără să fie vinovaţi, deoarece nobilii iritaţi nu mai cruaţu nimic ce le cădea în mână, şi nici nu-şi mai luară timp să deosebească pe cei vinovaţi de cei nevinovaţi. Tot în aceea zi, un nobil cu numele Iosif Buda atacă pe drum cu armele în mână pe un murari al fiscului şi-i luă banii ce-i avea la dânsul, în suma de 55 fl. Murariul acesta s-a plâns aici la administraţiune. Am chemat apoi pe Buda să răspundă şi i-am cerut să înapoieze banii ce-i luase, pe cari dânsul i-a şi restituit. Dar trebuie să observ aici, că nobilimea care s-a armat şi pleacă asupra ţăranilor comite o mulţime de inconveniențe şi cruzimi neumane, prin cari răul acesta se aţâţa şi mai mult. Afară de aceea se vorbesc lucruri despre unii nobili cari arată, că dânşii au mai

nobilitatem insolentissimo multitudinis huius furori brevi sacrificari sit necesse. Scrisoarea contelui Ion Csáky din castrele de la Gilău, 2 dec. 1784.

179 Contele Alesandru Bethlen, comitele comitatului Cetăţii-de-Baltă, încă scrie în 16 noiembrie cancelariului Eszterházy: „Până la liniştirea completă a acestui război de tâlhari, voiesc să ţin răsculat nobilul comitat cu puţina nobilime, care a ieşit în castre".

180 O petiţiune a nobilimii din 24 noiembrie 1784, adresată guvernului transilvan, e subsemnată astfel: Tabula Regia Iudiciaria, supremus Comes Tabulaque continua Comitatus de Küküllö cum Maros uniti, Magnates item et Nobiles securitatis gratia in civitatem M. Vasarhely confluentes.

181 Archiva contelui Iankovits no. 507. – Raportul comisiunii din Arad, 8 dec. 1784.

182 Archiva contelui Iankovits. No. 323.

183 Raportul vice-colonelului Karp către comanda generală, 21 decembre 1784. – Tot asemenea ordinul guvernului transilvan către comitatul Clujului din 27 ian. 1785, no. 459, şi scrisoarea contelui Iankovits către acelaşi comitat, 5 febr. 1785.

mult în vedere prada şi cupiditatea decât restabilirea liniştii[184]. În fine, pe fiecare zi sosesc ştiri, că mulţi ţărani persecutaţi au fugit de frică prin munţi şi stau ascunşi pe acolo, iar hutmanul din Muncelul Mic mi-a relatat în ziua de ieri, că nişte femei fugite şi persecutate s-au scoborât cu copiii la sân din pădurea Muncelului Mare şi l-au rugat să le dea mijloace de subzistenţă."

În acelaşi timp Ladislau Ballo, vice-comitele Albei, scrie comitatului Hunedoara:

„În ce priveşte datorinţa noastră noi încă nu am rămas înapoi. După ce am luat cu noi câţiva soldaţi viteji din regimentul Toscana, am prins în Trăscău 140 de inşi şi am ucis 6, în Ighiu am prins 13 şi am ucis 9, în Cetea şi în Geoagiul-de-Sus am prins 12 şi am ucis 4."

Tot dânsul scrie în 21 noiembrie către un conte unguresc:

„În proporţiune cu numărul cel mic al naţiunii noastre am adunat lângă mine vreo 100 de inşi, şi voiam să mă unesc cu alţi 50 de nobili armaţi din Ighiu, apoi să mai iau cu mine pe căpitanul Multz din regimentul Toscana cu 25 de husari şi împreună să mergem prin munţi ca să persecutăm până la moarte pe turbaţii de tâlhari, cari se scaldă în sângele nostru, dar cu durere şi of! cu ce amară durere a inimii am trebuit să mă conving ... că deşi husarii ungureşti buni la inimă ar fi voit să zboare cu toată bucuria, ca să stingă pe tâlharii aceia, cari ne sug sângele nostru, dar cu toate aceste au fost împiedicaţi în bunul lor scop prin ordinele venite de la comandă, că nici într-un chip să nu vină cu noi prin munţi după tâlhari, mai mult, chiar şi în cazul dacă tâlharii vor veni pe aici, dânşii numai să-i alunge înapoi dar să nu-i omoare, să nu-i taie... De altmintrelea Ilustrăţile voastre trebuie să aveţi în vedere că plebea cea sălbatică niciodată n-a putut fi guvernată şi nici nu poate fi guvernată fără frâu tare, că prizonierii, cari i-am făcut până acum şi al căror număr trece peste 300 de inşi trebuie pedepsiţi în conformitate cu legile patriei, cari ameninţă cu moarte pe acela care comite un furt în valoare de 3 fl."

În urma acestui război neuman cu populaţiunea liniştită şi nearmată a ţăranilor închisorile din Aiud, din Alba şi Deva se umplură de prizonieri.

Dar cum trata nobilimea cu prizonierii aceştia, trece peste orice închipuire.

Mulţi dintre ţăranii aceştia nefericiţi, loviţi de violenţele nobilimii cădeau morţi pe drumuri sau înlăuntrul oraşelor, iar unii piereau de foame, de sete şi de bătăi în închisori.

Despre un fapt întru adevăr revoltător întâmplat cu prizonierii din Aiud ne relatează contele Teleki[185] următoarele:

184 Nur muss man hier anmerken dass durch die bewafnete, und ausziehende Edelleute viele Inconvenienzen, und unmenschliche Grausamkeiten geschehen, die das Uebel gewiss nur immer mehr anfachen. Es werden sogar von einigen Geschichten erzehlet, die da anzeigen, dass sie mehr das Beuthmachen, oder die Habsucht als die Herstellung der Ruhe zum Augenmerk haben. Administratorul Iosif Leitner către Tesaurariat, 14 noiembrie 1784.

185 **Teleki**, A. Hóra-támadás, 50.

„Mulți dintre țăranii răsculați în Sân-Georgiul Trăscăului au fost tăiați, mulți au fost răniți și aduși ca prizonieri la Aiud, și din aceștia mulți au murit pe drum sau în oraș. Unul își dede sufletul pe stradă lângă o fântână cu roată, și rămase acolo până când gâdele îi legă capul de picioare și-l duse cu o prăjină afară din oraș. Iar pe ceilalți prizonieri îi închiseră în pivnița lui Bodor în fața cu fortăreața, dându-le pe fiecare zi câte un funt de pâine și apă. Dar încă în decada a treia a secolului prezent, pe când scriitorul acestor șire (Teleki) se afla ca student în Aiud, se vorbea în general, că un individ oarecare, lipsit de sentimentul umanității, astupă noaptea cu paie pe din afară ferestile pivniței și în dimineața următoare aflară pe mizerii arestanți năduşiți"[186].

„Împrejurările nemaiauzite ies la lumină, scrie contele Iankovits către comitatul Hunedoarei. Prizonierii examinați în ziua de 2 ianuarie îmi descoperă, că mulți din ei arestați încă mai înainte cu 8 săptămâni, de-abia au putut scăpa să nu moară de sete, de când sunt aduși și aruncați în închisorile de aici, că neputând dânșii să capete apă în mod gratuit au trebuit să plătească judelui de închisori câte 8 groșițe pentru un cauc de apă, și 4 cr. pentru o vadră, că într-o singură noapte au murit dintre ei 7 inși, oameni cari se rugau să le dea apă, dar aceia cari n-au putut să plătească nici n-au căpătat să bea. Nu se poate ascunde din nici un punct de vedere, zice contele Iankovits, că modul acesta de a trata cu prizonierii este contrar oricărei umanități"[187].

Înainte de a încheia acest trist capitul despre atrocitățile ce le comise nobilimea răsculată cu populațiunea țăranilor mai trebuie să amintim aici și despre premiele ce le puseră funcționarii din Zlatna pentru prinderea sau nimicirea căpitanilor.

Fără nici o autorizare legală, oficiul montan din Zlatna publică un premiu de 2000 fl. pentru acela care va prinde pe Horea viu, și 1000 de fl. care-l va aduce mort, 100 de galbini pentru Ion Horea viu și 50 de galbini mort, 500 fl. pentru prinderea lui Cloșca și Bârle și 30 fl. pentru prinderea emisarilor[188].

---

[186] Despre întâmplarea aceasta mintește și „Ziarul revoluțiunii lui Horea", susține însă că românii s-au ucis singuri unii pe alții. „În Sân-Georgiul Trăscăului, zice *Ziarul revoluțiunii*, 6 inși au căzut morți, unii au fost răniți, iar 138 aduși ca prizonieri în închisorile Aiudului. Aici îi închiseră în niște pivnițí, dar țăranii începură să se certe, să se bată și câțiva se uciseră unii pe alții". Comunicarea aceasta însă, și anume, că un număr mai mare de țărani să se fi ucis singuri unii pe alții în închisori, este cu totul neverosimilă. Judecând după extrema iritațiune în care se aflau funcționarii comitatului Alba (și probă destul de evidentă sunt scrisorile vice-comitelui L. Ballo) se pare că funcționarii comitatului nu erau cu totul străini de asasinatul acesta.

[187] În 28 decembrie comandantul general din Sibiu scrie contelui Iankovits „că prizonierii din Alba-Iulia, dacă vor fi tratați și de aici înainte tot astfel, atunci vor trebui să piară cu toții într-un mod mizerabil din cauza relei subzistențe".

[188] Raportul subprefectului Efraim Enyedi cu data Zlatna 17 noiembrie 1784, și scrisoarea lui Andrei Zelenkai magistrul munților, din 20 noiembrie a aceluiași an.

Dar până acum, în 17 noiembrie, scrie subprefectul din Zlatna, nu s-a aflat nimeni care să pună mâna pe acești doi corifei, pe Horea bătrânul și Horea tânărul, cari mblă în continuu însoțiți de trupele lor[189].

XXVI. ÎMPĂRATUL IOSIF ȘI REVOLUȚIUNEA

Cea dintâi știre, că țăranii români s-au revoltat în Zarand sosi la Viena în ziua de 12 noiembrie dimineața.

În timpul acesta telegrafele și drumurile de fier lipseau, iar comunicațiunea dintre Sibiu și Viena, pe drumurile cele rele ale Transilvaniei, pe pustele pline de noroi ale Ungariei, abia se putea face în 8 și 10 zile, chiar și în cazurile cele mai urgente.

Împăratul Iosif intrase chiar în timpul acesta în stare de război cu republica Olandei, pentru deschiderea liberei navigațiuni pe râul Schelda, concentrase la frontierele Țărilor de Jos o armată de 80,000 oameni și voia să conducă singur în persoană operațiunile de război în contra republicii. În această situațiune

---

[189] În 15 noiembrie trei husari din Zlatna cercară să prindă pe Horea cel tânăr în comuna Mogoș, dar fără rezultat. Anume căpitanul Richard din armata imperială, care în timpul acesta se afla cu o trupă mai mică de soldați în Zlatna, trimise în 15 noiembrie trei husari în comuna Mogoș să ducă și acolo patenta, ce o adresare guvernul către țărani pentru liniștirea turburărilor. Soldații aceștia ajungând în comuna Mogoș predară patenta preotului de acolo, care și începu să o citească înaintea unei trupe de vreo 250 de țărani, care se afla aici sub comanda căpitanului Ion Horea. Dar tânărul Horea îndată ce auzi conținutul patentei o smulse din mâinile preotului, o călcă în picioare și scuipă pe ea. După un mic interval Ion Horea voind să meargă prin pădure, soldații se luară după dânsul, ca să-l prindă sau să-l taie. Când era însă aproape să-l ajungă, calul lui Ion Horea poticni și tânărul căpitan își lasă calul în mâinile husarilor și scapă pe jos în altă parte. Soldații însă nu încetară să-l persecute, și în unire cu dânșii, un iobag din Mogoș, cu numele Luca Miclea alergă repede înaintea lui Ion Horea și-l prinse. Dar în momentul acela sosiră mai mulți țărani în ajutorul lui Horea, îl liberară din mâinile iobagului și alungară pe soldați, iar aceștia se întoarseră la Zlatna luând cu dânșii calul lui Ion Horea și chivera, ce-i căzuse de pe cap. Tânărul căpitan crezând că soldații cari îl persecutase în Mogoș fusese numai niște lucrători de la uzina din Zlatna îmbrăcați în haine de militari, adresă în ziua următoare o scrisoare către funcționarii din Zlatna, în care zicea, că dânsul s-a ținut de pacea ce au încheiat-o pe câmpul de la Galda, dar nu știe din a cui poruncă l-au atacat ieri în Mogoș trei tâlhari îmbrăcați în haine de militari, aceștia au voit să-l ucidă, i-au luat calul, și astfel cere să-i trimită cât mai în grabă calul înapoi, căci altcum pace bună nu va fi. Scrisoarea aceasta, care se începe cu cuvintele: Eu Urs Nicula fiul lui Horea" e subsemnată cu același nume „Eu Urs Nicula". Din scrisoarea aceasta, cum și din interogatoriul lui Urs Uibar se constată așadar că tânărul Horea încă primise în familie numele de Urs. Decedatul Szilágyi amintește și dânsul de două ori despre întâmplarea aceasta. O dată însă ne spune că incidentul acesta s-a întâmplat cu Ion Horea (pag. 112) și altădată îl relatează despre Urs Uibar (pag. 150). Eroarea principală însă este când Szilágyi crede, că scrisoarea aceasta e adresată din partea lui Urs Uibar.

delicată şi critică, cum o numeşte însuşi împăratul, ştirea despre războiul românilor din Transilvania începută în contra elementului unguresc chiar sub numele monarhului, îl surprinse într-un mod cu totul neplăcut şi neaşteptat.

Cea dintâi grijă a împăratului fu aşadar să restabilească numaidecât iarăşi linişte publică în Transilvania şi încă cu toate mijloacele.

Spre scopul acesta împăratul adresă în 15 noiembrie br. Brukenthal următorul bilet:

„Trebuie cu toată seriozitatea şi cu toată rapiditatea să se pună capăt întâmplării atât de neplăcute, de triste şi fatale cum e revoluţiunea ţăranilor români, cum sunt atrocităţile şi devastările ce le comit cu această ocaziune. Orice administraţiune bine organizată trebuie să aibă în vedere, că posesiunea liniştită şi siguranţa să fie garantate în stat, atât în privinţa persoanelor, cât şi în privinţa averii. Şi fiindcă amândouă lucrurile aceste au fost atacate într-un mod atât de neplăcut, Domnia-ta te vei înţelege verbal numaidecât cu comandantul general şi împreună veţi da ordine comitatelor, ca dânsele să dea tot ajutorul necesar pentru liniştirea acestor turburări. Şi fiindcă procedura legii statare trebuie să servească în astfel de cazuri ca un exemplu şi spectacul public de teroare, Domnia-ta vei dispune să plece împreună cu trupele şi câtiva funcţionari de ai comitatelor, fie vice-comiţi, subprefecţi sau asesori, parte ca dânşii să dojenească pe răsculaţi în limba lor, parte ca după o cercetare sumară ce o vor face să ţină judecată statară asupra agitatorilor şi a persoanelor ce vor face rezistenţa, şi pe cei condamnaţi să-i execute acolo pe loc cu gâdele ce-l vor avea la îndemână, se înţelege însă să nu se comită nici un abuz cu măsura aceasta, şi în modul acesta să fie trataţi numai sceleraţii mai renumiţi.

De asemenea vei invita preoţimea de religiunea grecească să-şi dea cea mai scrupuloasă silinţă, ca să convingă pe oamenii aceştia înfuriaţi despre rătăcirea în care se află, şi să-i aducă iarăşi la liniştea ce trebuie s-o observe.

Şi fiindcă liniştirea acestor turburări îmi zace foarte mult la inimă, Domnia-ta îmi vei înainta rapoartele D-tale detaliate prin cancelaria aulică.

Pe capul revoluţiunii să se pună un premiu de 300 galbini în favorul persoanei sau a persoanelor, cari vor da în mâna autorităţii pe căpitanul acesta, sau pe alţi căpitani mai de frunte şi premiul acesta să se aducă la cunoştinţa publică peste tot locul.

De altmintrelea Domnia-ta vei avea grija cea mai mare, să-mi înainteze cât mai în grabă un raport detaliat despre împrejurările cum s-a născut turburările aceste, prin ce au fost provocate, cum s-au extins şi în fine cum stau lucrurile până în ora aceea.

Îndată ce domnia-ta îmi vei putea da informaţiuni sigure şi detaliate asupra acestor întâmplări, sau dacă în privinţa aceasta vei avea lipsă de noi ordine să-mi trimiţi iarăşi înapoi pe gardistul acesta".

Tot asemenea bilet fu adresat şi contelui Niczky, preşedintele Locotenenţei din Buda.

Iar br. Preisz, comandantul general din Transilvania, primi de la împăratul următorul ordin:

„Nu mă îndoiesc că Domnia-ta deşi te afli în depărtare vei fi luat totuşi măsurile cele mai extinse, ca să împiedici revoluţiunea ţăranilor din Transilvania, şi la caz din contra să faci numaidecât dizpoziţiuni în privinţa aceasta şi cu toată seriozitatea.

Fiindcă impresiunea cea mai puternică asupra mulţimii mari o fac în astfel de cazuri tunurile, Domnia-ta vei da numaidecât ordin prin gardistul acesta la Alba-Iulia, ca să trimită de acolo şi din Sibiu câteva tunuri de câte 3 funţi împreună cu soldaţii de artilerie şi cu muniţiunea, ce e de lipsă, şi să le transporte ziua şi noaptea, cu cai pregătiţi din distanţă în distanţă, acolo unde se află trupele şi să le distribuie pe la batalioane şi diviziuni.

Pe lângă aceea am mai dat ordin şi comandantului general din Ungaria, că îndată ce liniştea se va fi restabilit acolo, să trimită la Domnia-ta pe generalul Koppenzollern cu două regimente de infanterie, De Vins şi Károly, de asemenea şi pe generalul Sturm cu dragonii din regimentele Würtemberg şi Berlichingen, şi Domnia-ta să întrebuinţezi trupele aceste acolo unde vei afla de lipsă, ca să iei pe răsculaţi între două focuri.

Dacă liniştea în părţile de acolo încă nu se va fi restabilit, atunci precauţiunea cere, ca regimentul I român de graniţă, care e compus din soldaţi cam nedisciplinaţi să fie retras îndată, companie cu companie, şi ţinut în ordine sub inspecţiunea ofiţerilor superiori şi subalterni, aşa că orice excese să poată fi evitate. Iar în caz dacă poporul acest răsculat nu se va putea îndupleca, să se împrăştie şi să dea pe agitatori în mâna autorităţii, atunci e de lipsă să întrebuinţezi şi forţa, dar nu trebuie continuată mai mult decât până trupele ţăranilor se împrăştie şi se retrag.

De altmintrelea Domnia-ta te vei înţelege în comun cu guvernul de acolo, aşa că ordinele mele să fie urmate întocmai şi liniştea să se restabilească cât mai în grabă peste tot locul. Despre toate aceste Domnia-ta vei raporta în continuu consiliul aulic de război, în măsură, după cum împrejurările se vor îmbunătăţi sau agrava.

Îndată ce-mi vei putea da informaţiuni sigure şi detaliate despre întâmplările aceste, sau vei avea lipsă de noi ordine să-mi trimiţi pe gardistul acesta iarăşi înapoi".

Tot în aceea zi împăratul scrise şi br. Schakmin comandantul general din Buda:

„Dispoziţiunea foarte bună, ce ai făcut-o, zice împăratul, că ai trimis în contra ţăranilor răsculaţi două regimente de infanterie şi două de cavalerie, se aprobă şi are să rămână. Dar pe lângă regimentele aceste vei trimite numaidecât din cavaleria, care se află acolo în apropiere, încă atâtea trupe, câte sunt necesare... Prin gardistul acesta vei da numaidecât ordin să se trimită din Timişoara câteva tunuri de câte 3 funţi dimpreună cu artileriştii necesari şi să le transporte ziua şi noaptea cu cai de distanţă la locurile unde se află batalioanele trimise în contra răsculaţilor. Pentru siguranţă mai mare vei trimite de asemenea şi din Buda câteva tunuri de câte 3 funţi...

Şi deoarece comandantul general din Timişoara este absent... de aceea Domnia-ta în cazul acesta urgent vei da ordin în numele meu prin curierul acesta

colonelul Hubel din Timişoara şi comandei regimentului româno-iliric, ca în caz dacă turburările tot mai continuă în ţinutul de acolo, atunci pentru mai mare siguranţă a averilor din graniţă şi cu deosebire ca să nu se aţâţe cumva şi trupele aceste, cari şi aşa sunt cam nedisciplinate, şi să ţină cu ţăranii, ele să fie retrase numaidecât, companie cu companie, şi ţinute în ordine sub inspecţiunea ofiţerilor superiori şi subalterni, aşa ca să se poată evita orice excese. Iar în cazul dacă liniştea se va fi restabilit cu totul, măsura aceasta să nu se mai execute, sau să ţină numai până în momentul când liniştea se va fi restabilit pe deplin".

Ordinele aceste erau întru adevăr severe.

Împăratul fără de a avea în vedere, dacă mizerii iobagi mai puteau suferi sau nu un astfel de jug crâncen, pedepsea prin măsurile sale nu pe nobilimea tirană şi pe autorităţile complice cu nobilimea, ci pe iobagul maltratat, dezbrăcat şi flămând, pe ţăranul, care lupta pentru împăratul.

Premiul atât de mare pentru pridnerea lui Horea, punerea în mişcare a tunurilor din Alba, din Sibiu, din Timişoara şi Buda, ordinul să ia pe răsculaţi între două focuri, darea ţăranilor pe mâna nobilimii să-i judece fără recurs şi fără graţie, toate aceste ne arată cât de impresionat fu împăratul la cea dintâi ştire, că românii s-au răsculat în Transilvania.

Dar peste 7 zile împăratul reveni din nou asupra ordinelor sale.

Iosif, amicul ţăranilor, recunoscu singur că nu cu tunuri şi cu legi statare, nu cu vărsări de sânge, ci cu blândeţe şi amnestie trebuie să vină înaintea poporului, care în nefericirea şi desperarea sa apucase armele.

În 22 noiembrie împăratul Iosif adresă un rescript energic guvernului din Transilvania, rescript în care împăratul îşi exprimă adânca sa indignare pentru atrocităţile ce le comise nobilimea cu ţăranii prizonieri, dojeni cu severitate pe br. Brukenthal, care voise să proclame insurecţiunea generală a nobilimii şi invită guvernul să suspendeze numaidecât legea statară, şi să publice amnestia generală pentru ţăranii răsculaţi.

Textul acestui memorabil document era următorul:

„Iosif al II-lea etc. Dintr-un raport care ne-a sosit am înţeles cu neplăcere, că un număr oarecare de nobili adunaţi şi cari nu puteau să constituie nici chiar o adunare ordinară a comitatului au cutezat într-un mod arbitrar să execute numaidecât în două locuri pe prizonieri, fără nici o cercetare, după dreptul statar, şi anume într-un loc vreo 60 de inşi şi în alt loc vreo 40 de inşi[190].

Fiindcă actele aceste desigur numai că iritează şi mai mult pe oameni, şi de altmintrelea nici nu folosesc nimic, iar de altă parte deşi purtarea poporului în realitate s-ar putea privi ca un fel de răzbunare şi atrocitate, totuşi poporul trebuie adus la calea cea bună mai mult prin convingeri şi prin recunoaşterea greşelii, ce a comis-o, aşa că pentru scopul acesta agraţiarea şi liberarea

[190] Aus einem Uns zugekommenen Bericht, haben wir nicht ohne Missvergnügen vernohmen, dass versammelte Edelleute, die nicht einmal eine ordentliche Comitats-Versammlung ausmachen, sich eigenmächtige erfrechet haben, in zwey Oertern, nemlich in einem etliche 60, und in dem anderen etliche 40 Personen die gefangen worden, sind, gleich ohne weitere Untersuchung standrechtmässig hinrichten zu lassen.

prizonierilor din închisori va avea o influenţă mult mai salutară decât pedepsele cele mai severe, fiindcă severitatea subjugă ce e drept poporul, dar nu-l convinge şi prin urmare focul poate să erumpă din nou la cea dintâi ocaziune. Această purtare umană faţă cu poporul trebuie să o imprimaţi bine în inimile nobililor, oricât de greu au fost dânşii atacaţi din partea răsculaţilor, fiindcă altmintrelea dânşii niciodată nu vor putea spera să fie siguri, ci din contră vor fi expuşi la un pericul şi mai mare la cea dintâi ocaziune. De asemenea trebuie să ordonaţi în modul cel mai sever şi funcţionarilor comitatului să nu arete faţă cu oamenii nici o neîncredere, căci altcum ţăranii văzând că funcţionarii se tem de dânşii, vor deveni şi mai cutezători. Prin urmare, este de lipsă ca procedura sumară să fie iarăşi suspendată, iar ţăranii cari se află în închisori să rămână deţinuţi până va veni la Deva comisiunea, ce am numit-o noi ca să facă cercetările ce sunt de lipsă în privinţa celor culpabili.

Înainte de toate însă trebuie să vă daţi silinţa ca fiecare să se întoarcă pe la satele sale, şi celor cari se află prin păduri să le fie permis a se întoarce iarăşi pe la locuinţele lor, dacă promit, că vor rămâne liniştiţi. Acesta este singurul mijloc şi totodată cel mai sigur pentru a restabili iarăşi ordinea şi liniştea, deoarece afară de devastarea curţilor nobilitare micşorarea populaţiunii şi a culturii încă este o pagubă, prin care răul se face şi mai mare, fiindcă ţăranii români de frică a se întoarce pe acasă, sau se vor decide să emigreze sau vor rămâne prin păduri şi în modul acesta vor neglija cultura pământului. Dar lucrul cel mai rău este că aţi voit să provocaţi o insurecţiune generală a nobilimii, şi cu toate că aţi căzut în rătăcirea aceasta, credem însă că veţi fi venit la judecată mai sănătoasă. Ca să provocaţi o astfel de insurecţiune, voi nici nu sunteţi îndreptăţiţi fără prea înaltul nostru ordin, sau fără învoirea noastră, şi aşa trebuie să considerăm intenţiunea aceasta ca obrăznicia cea mai mare şi care ar putea să aibă pe viitor urmările cele mai triste, fiindcă numai nouă ne aparţine dreptul şi noi avem în mână mijloacele ca să restabilim ordinea şi liniştea[191], pe când în modul arătat mai sus se cauzează numai o iritaţiune şi mai mare, şi în fine desigur s-ar putea provoca un răzbel intern naţional sau poate chiar şi un răzbel de religiune, al cărui finit şi urmări nici nu se pot prevedea[192]. Dacă voi aţi fi lăcomit aşadar să ne faceţi

[191] Împăratul face aici aluziune la raportul br. Brukenthal din 13 noiembrie, în care zicea: „Guvernul ca să nu întârzie nimic propuse în 9 noiembrie comandantului general, că în caz dacă dânsul crede că armata care se află în ţară, nu va fi suficientă, ca să suprime revoluţiunea în toate părţile ţării, atunci guvernul să întrebuinţeze singurul mijloc, ce mai era în puterea sa, anume să ordone insurecţiunea nobilimii şi a comunităţilor libere în interesul siguranţei lor proprii".

[192] Was aber noch das schlimste ist, und worüber wir verhofen, das Ihr Euch, obwohl Ihr darauf verfallen seit, eines besseren werdet besonnen haben, ist: dass Ihr eine allgemeine Insurection der Adelschaft habet vernalassen wollen; hiezu seyt ihr ohne unseren allerhöchsten Befehl, oder Einwillingung nicht einmal berechtiget, und es müsste dahersolche für die grösste Vermessenheit nicht nur angesehen werden, sondern sie würde auch für die Zukunft von den übelsten Folgen seyn könen, da Uns allein oblieget, und wir die Mittel in Händen haben, Ordnung und Ruhe herzustellen; wohingegen auf obige Art nur mehrere Erbitterung hervorgebracht, und endlich ein innerlicher Nazional,

propunerea aceasta atunci am trata cu cea mai extremă severitate pe aceia cari întru adevăr şi-ar fi permis aşa ceva. Dar ne place să sperăm contrariul şi tot ce e mai bine, anume că veţi fi venit la o judecată mai bună. Aceasta este prea înalta noastră voinţă, acesta este ordinul nostru, care vi-l aducem la cunoştinţă şi vi-l dăm în ştire, că de aci înainte să suspendaţi orice procedură mai departe a dreptului statar, şi din contra publicând o amnestie generală şi instruind poporul să faceţi ca fiecare să se întoarcă pe la casele sale. Totodată suntem siliţi să dezaprobăm chiar şi numai ideea ce aţi avut-o, ca să ordonaţi o insurecţiune fără să ne întrebaţi pe noi mai înainte, fără de ştiinţa şi fără aprobarea noastră prealabilă, şi vă declarăm că o astfel de propunere ar deştepta numai nemulţumirea noastră cea mai mare şi ar cauza o pedeapsă simţitoare.

De altmintrelea nu putem să vă ascundem surprinderea noastră, că voi de la începutul acestei fierberi a poporului ne-aţi înaintat numai un singur raport. Vă ordonăm aşadar prea graţios, că despre toate evenimentele ce vor urma să ne informaţi fără întârziere din timp în timp şi de altmintrelea vă rămânem de binevoitori cu graţia şi favoarea noastră regală şi de mare principe".

Nobilimea, zice împăratul, a executat în două locuri pe prizonieri fără nici o cercetare şi fără să constituie vreo adunare legală.

Raportul de care face aici amintire împăratul, era din partea armatei şi nu putem deloc presupune că autorităţile militare să fi relatat suveranului lucruri neexacte[193].

Nobilimea din Deva ştim cu certitudine că executare 56 de prizonieri în curs de două zile.

Dar unde se întâmplase execuţiunea a doua?

Documentele ne lipsesc.

Probabil, că zugrumarea aceasta se întâmplase în Aiud, acolo unde într-o singură noapte au fost năduşiţi într-o pivniţă mai mulţi ţărani prizonieri. Zicem probabil fiindcă tot funcţionarii din Aiud nu voiră să raporteze nimic nici despre execuţiunea întâmplată la Alba-Iulia în zilele de 25-27 noiembrie[194].

În ce priveşte însă amnistia, voinţa împăratului la început era ca iertarea pedepselor să fie într-adevăr generală, pentru mulţimea ţăranilor răsculaţi şi pentru căpitanii lor.

Dar cancelarul Eszterházy se opuse.

Amnistia, zice dânsul, ar trebui să nu se extindă şi asupra corifeilor, mai ales după ce s-a decretat un premiu de 300 de galbeni pe capul primului căpitan.

---

oder wohl gar Religionskrieg ganz sicher veranlasset würde, dessen Ende und Folgen gar nicht vorzusehen wären.

[193] Până în timpul acesta guvernul din Transilvania nu voi să raporteze nimic monarchului despre executarea ţăranilor din Deva. În raportul din 13 noiembrie secretarul guvernului voise să facă amintire şi de cazul acesta, dar la parafare pasagiul întreg fu şters.

[194] Guvernul din Transilvania încă nu contestă într-un mod pozitiv că afară de Deva nu s-ar fi întâmplat vreo execuţiune şi în alt loc undeva, ci se acoperă numai cu o frază de altmintrelea destul de suspectă: că despre alte execuţiuni nu i s-a făcut nici o arătare. Raportul guvernului către împăratul, 30 noiembrie 1784.

Împăratul aprobă şi primii căpitani fură eschişi din amnistie.

Dar principala dorinţă a împăratului era, să cunoască cu exactitate adevăratele cauze ale acestei revoluţiuni, şi să pună capăt regimului de abuzuri şi de violenţe.

Dar de la nobilimea şi autorităţile Transilvaniei nu putea să aştepte nimic. Cu misiunea aceasta trebuia însărcinată o comisiune mai calmă, mai neinteresată, şi totodată cu mai multă compătimire pentru ţărani.

Spre scopul acesta împăratul adresă în 19 noiembrie contelui Antoniu Iankovits din Banat următorul bilet:

„Iosif al II-lea din graţia lui Dumnezeu, etc. Ilustre şi onorabile conte, iubite credinciosule. Ca să putem afla cauza adevărată a turburărilor din comitatul Aradului şi din Transilvania, am crezut, că mijlocul cel mai bun este, ca cercetarea acestor turburări atât în Ungaria cât şi în Transilvania să se încredinţeze unei singure comisiuni imparţiale, compuse din persoane civile şi militare.

Fiindcă Domnia-ta, iubite credinciosule, în a cărui onestitate şi cunoştinţe avem toată încrederea, te afli şi aşa în Banat, şi prin urmare eşti acolo la îndemână, aşa voim să-ţi încredinţăm Domniei-tale, iubite credinciosule, afacerea aceasta dându-ţi în ajutor pe generalul maior Papilla, care se află cu serviciul în Banat, şi spre scopul acesta Te numim comisar al nostru regal.

În consecinţă, iubite credinciosule, îţi ordonăm prea graţios, să pleci numaidecât cu generalul Papilla, pentru care se fac dispoziţiunile necesare pe calea autorităţii, şi să începeţi acolo unde s-au întâmplat turburările, anume la Mureş şi succesiv să mergeţi mai departe în Transilvania şi să cercetaţi cauzele acestor turburări în modul cel mai exact. Spre scopul acesta veţi avea să asculaţi în detaliu pe răsculaţii prinşi şi aduşi în închisori, şi despre starea lucrurilor, ce o veţi constata, să-mi înaintaţi de-a dreptul, îndată ce vă e posibil, un raport detaliat prin cancelaria ungaro-transilvană, dimpreună cu părerea voastră. Pe lângă aceea, iubiţilor credincioşi, vă dăm instrucţiunea, că comisiunea aceasta în cercetarea sa are să procedeze lăsând la o parte toate instanţele ordinare şi de altmintrelea vă rămânem de binevoitori cu favoarea şi graţia voastră cesară regală".

După ordinul acesta împăratul adresă contelui Iankovits în 27 noiembrie următoarea instrucţiune:

„În vederea misiunii importante cu care eşti însărcinat, e de lipsă să ţi se facă cunoscute şi împrejurările ce sunt necesare pentru a putea constata adevărul şi a pune capăt acestor dizordini.

În alăturare îţi trimit aici rapoartele unor ofiţeri, sosite de la comanda generală din Transilvania. Din acelea vei afla în câtva cele dintâi cauze ale acestei revoluţiuni.

Aceea ce cunosc eu este că de mai mulţi ani iobagii din domeniul Zlatnei s-au plâns în mai multe rânduri cu insistenţă în contra asupririlor şi severităţii funcţionarilor, cum şi în contra autorităţilor domeniului, şi cu toate că eu am ordonat în repeţite rânduri să cerceteze plângerile aceste şi să constate cu exactitate starea lucrului, dar din nefericire! până astăzi tot în zadar! Ce e drept,

s-au numit comisiuni pentru scopul acesta, însă comisiuni cari n-au folosit nimic alta, decât să facă a maltrata şi mai mult pe ţărani şi să acopere pe funcţionari, dar răul nu s-a stârpit niciodată din rădăcină[195]. Se înţelege, că pe un timp oarecare lucrurile se pot suprima cu forţa, dar când omenimea e maltratată prea mult, când în fine arcul se întinde prea tare, atunci desigur se şi rumpe. De aceea, Domnia Ta, în cursul cercetării, pentru care vei pleca cât mai în grabă, să constatezi cu exactitate adevăratele fântâni ale acestor turburări, să examinezi toate împrejurările şi apoi atingă pe oricine, fie funcţionari de ai comitatului, fie de ai fiscului, fie de ai oficiilor montane, să faci să înceteze numaidecât toate abuzurile ce există, şi să schimbi pe funcţionarii cari îi vei afla că au lucrat în contra datoriei lor. Poate că procedura aceasta va fi un mijloc şi un exemplu mult mai eficace pentru a restabili şi a conserva cu mai mare siguranţă liniştea decât prin alte mijloace violente.

Acelaşi foc şi aceleaşi plângeri există şi în alte domenii, cu deosebire în domeniile montane şi fiscale din Maramureş, şi unde pe lângă toate ordinele mele cele mai energice, nu am putut niciodată să ajung la adevăr, din contră Tesaurariatul mi-a ascuns totdeauna lucrurile[196].

În cestiunea aceasta eu mă încred pe deplin în onestitatea cunoscută a Domniei-Tale, că Domnia Ta vei examina lucrurile aceste cu tot zelul şi cu toată activitatea, şi fără să mă întrebi mult vei pune numaidecât capăt abuzurilor şi vei depărta pe funcţionarii culpabili. Spre scopul acesta Domnia Ta vei avea aşadar să-ţi extinzi cercetarea Domniei-Tale şi prin celelalte ţinuturi muntoase şi comitate, unde există astfel de plângeri. Totodată ordon cancelariei, ca să-ţi trimită pentru întrebuinţare toate actele, câte se raportă la plângerile din domeniul Zlatnei şi fiindcă până acum deloc nu s-a început în Transilvania cu regularea urbarială, care a fost promisă de un timp aşa de îndelungat şi deoarece la cancelarie se află un elaborat prealabil în privinţa aceasta, aşa ţi se va trimite şi elaboratorul acesta, ca să poţi apreţia dacă ar fi bine să se înceapă chiar acum punerea în aplicare a acestei regulări, şi cum ar trebui să se facă. Cu deosebire însă trebuie să se delăture numaidecât iobagionatul, încât se extinde asupra persoanelor şi care mai există încă acolo după toate aparenţele, trebuie delăturat întocmai cum s-a întâmplat cu sclavia personală din celelalte ţări ereditare, dacă până acum pe lângă toate ordinele mele atât de energice, ce le am dat în această

[195] Bekannt ist mir, dass seit mehreren Jahren die dringensten Beschwerden von den Unterthanen des Szalatner Dominii über Bedrückungen und Strenge der Beamten so wohl als der Grundobrigkeiten eingereicht worden sind, welche ich zu wiederholten malen zu untersuchen, und genau zu erheben befohlen habe, aber Leider! bis izt vergebens! Zwar wurden Commissionen hierzu ernennet, die ber nie etwas anders fruchteten als die Unterthanen noch mehr mishandeln zu machen, und die Beamte zu beschönigen, nie aber wurde das Uebel aus seiner Wurzel gehoben.

[196] Das nähmliche Feuer, und die nähmliche Beschwerden bestehen noch bey anderen besonders Bergwerks- und Kammeral-Dominien, welche der Marmoros zuliegen, und habe ich auch bey den nachdrücklichsten Befehlen nie auf den Grund kommen können, vielmehr wurde die Sache immer durch das Thesaurariat verblümelt.

privinţă, nu se va fi pus un capăt apăsării ce dezonorează aşa de mult omenimea"[197].

Contele Eszterházy însă nu era înţeles cu multe dispoziţiuni ale împăratului în privinţa revoluţiunii române.

În timpul acesta cancelaria aulică ungaro-transilvană reprezenta principiile conservatoare faţă cu tendinţele de reforme ale împăratului Iosif. Dânsa apăra la toate ocaziunile prerogativele nobilimii, şi constituţiunea feudală a Ungariei şi a Transilvaniei[198].

În 28 noiembrie contele Eszterházy supuse împăratului o lungă serie de propuneri, în privinţa revoluţiunii române, propuneri diametral opuse cu vederile împăratului.

Documentul e destuld e interesant ca să-l comunicăm aici:

„Revoluţiunea, zice contele Eszterházy, sau se micşorează peste iarnă şi se linişteşte, sau ceea ce nu putem crede creşte şi mai mult.

În cazul dintâi trebuie să avem în vedere:

Că nobilii şi-au pierdut toată averea, mai mult dânşii nu au pentru timpul de iarnă nici chiar case de adăpost, şi mulţi din ei şi-au pierdut copii, părinţii şi rudele. În privinţa aceasta ar trebui aşadar luată o măsură de precauţiune.

La propunerea aceasta împăratul observă:

Pierderea ce au suferit-o nobilii este o nefericire, care a căzut asupra dânşilor, şi în privinţa aceasta nu se poate face minic pentru dânşii, cum nu se poate face nici pentru aceia cari prin o întâmplare oarecare au suferit o pagubă în averea lor."

Contele Eszterházy:

„Deoarece în ţinuturile de acolo toate bucatele au fost arse, tot vinul şi toate băuturile vărsate şi prin urmare va fi lipsă în toate, ar trebui luate măsuri să se aducă bucate din Banat pentru nobili şi pentru public."

Împăratul observă:

„Deoarece au fost arse cu deosebire numai curţi nobilitare, iar sate întregi puţine[199], aşa nici nu se poate face altă dispoziţiune, decât să se permită liberul transport al victualelor din Banat şi din celelalte părţi ale Transilvaniei..."

„În privinţa amnistiei, zice cancelariul Eszterházy, ar mai trebui să se adauge, că amnistia aceasta nu extinde şi asupra căpitanilor revoluţiunii, şi că

[197] vorzüglich aber muss das allem Ansehen nach noch immer bestehende Iobbagiat soweit es sich auf die Pesonen erstrecket, wenn hierin Meiner so nachdrücklichen Befehle ungeachtet die Abstellung eines die Menschheit so sehr enthrenden Druckes gleichwohl nicht erfolget wäre, unverzüglich beseitiget werden, so wie es mit der Leibeigenschaft in allen übrigen Erblanden geschehen ist.

[198] În fruntea Cancelariei ungaro-transilvană se afla pe timpul acesta contele Francisc Eszterházy de Galantha în calitate de cancelariu. Procancelarii erau: contele Carol Pálffy de Erdöd şi br. George Bánffi de Losoncz. Iar cu rangul de consilieri aflăm pe contele Nadásy, contele Zichy, episcopul Okolicsány, Alexandru Horvath, Neuhold, Izdenczy, Nagy, Scultety, Iosif Donath, Szentiványi, Bacho şi Brunswik.

[199] Împăratul se afla aici în eroare. Sate întregi nu au fost arse nici unul, deoarece în ţinuturile revoltate nu existau comune curat ungureşti.

amnistia va avea loc numai în cazul dacă oamenii se vor întoarce până la un termen anumit pe la casele lor şi vor restitui lucrurile, ce le-au răpit. Dacă aceasta nu se întâmplă, atunci tâlharii sunt recompensaţi pentru tâlhăriile lor, iar funcţionarii şi nobilii persecutaţi vor fi pedepsiţi de două ori şi nu vor mai putea să fie siguri în casele lor."

Asupra acestei propuneti împăratul zice:

„Afară de cei doi înşi, cari au fost prezenţi la convorbirea ce au avut-o cu vice-colonelul Schultz, deosebirea între capii revoluţiunii şi între aceia cari au alergat numai după ei este aşa de dificilă, încât pentru a restabili liniştea şi a face pe oameni să se întoarcă pe la casele lor e de lipsă, ca amnistia să fie generală, şi apoi sub alt pretext să fie traşi la răspundere numai căpitanii, cari se vor constata prin investigaţiunea ce se va face[200], fiindcă alt cum prin sfaturile lor mulţimea va rămâne totdeauna împreună şi nu se va împrăştia."

„Ar trebui să se ordone contelui Iankovits, zice cancelariul Eszterházy, că dânsul să vorbească cu oamenii aceştia într-un ton serios şi energic fiindcă dacă contele Iankovits se prezintă înaintea lor cu promisiuni şi cuvinte frumoase, atunci îi întăresc şi mai mult în credinţa şi rătăcirea lor, că bine au făcut."

„Tonul contelui Iankovits, observă împăratul, trebuie să fie tonul omului imparţial şi ecuitabil, a omului trimis din partea regelui, adică sever cu aceia cari nu-şi recunosc şi nici nu le pare rău de greşeala lor, convingător ca să-i smulgă din rătăcirea în care se afla, zelos ca să descopere adevărul fără respect pentru oricine, şi în fine compătimitoriu, ca să pună capăt abuzurilor şi asupririlor de mai înainte, şi să arate ţăranilor prin fapte, că ce-i ecuitabil se face pentru dânşii, de asemenea să ceară şi din partea lor linişte şi supunere fără nici o indulgenţă.

Sub alt punct contele Eszterházy propune:

Casele împrăştiate de prin munţi ar trebui concentrate şi formate din ele comune la poalele munţilor.

La aceasta împăratul observă:

„Concentrarea caselor, cu deosebire în ţinuturile muntoase, unde pământurile de cultură sunt aşa de împărţite, şi a depărta pe oameni aşa tare de la ocupaţiunile lor, ar fi un lucru foarte îngreunător. Trebuie aşadar ca executarea acestei propuneri să rămână încă suspendată."

Cancelarul Eszterházy:

„Trebuie să se înfiinţeze cât mai curând şcoli româneşti în ţinuturile de acolo, ca să putem face cetăţeni ai statului din oamenii aceştia, ce sunt asemenea fiarelor sălbatice."

La partea întâi împăratul observă:

„Ce e drept şcoalele sunt de lipsă, dar chiar situaţiunea împrăştiată a caselor face, ca introducerea lor să fie dificilă şi neeficace."

Iar injuria asupra românilor împăratul respinge zicând:

[200] dass um die Ruhe herzustellen ... es nothwendig ist die Amnestie allgemein zu machen, und erst die sich bey der vornehmenden Untersuchung zeigende Rädelsführer nach der Hand unter anderm Vorwande zur Verantwortung zu ziehen.

„Poate că tot cu acelaşi succes s-ar putea transforma fiarele acestea sălbatice, dacă cel puţin domnii pământeşti ai acestor români ar căpăta prin şcoală nişte principii mai bune.[201]"

În privinţa regulării urbariale contele Eszterházy propune:

„Introducerea regulării urbariale, zice dânsul, şi anume chiar în timpul acesta va avea urmările cele mai rele. Însă mai târziu, după ce odată liniştea şi ordinea se va fi restabilit peste tot locul, încât să putem spera într-o durată stabilă a ei, atunci poate că va fi timpul pentru lucrarea aceasta. Fiindcă alt cum, dacă regularea aceasta se va părea bună poporului atunci, vor crede, că toate le pot obţine cu foc şi cu sabia, iar dacă nu le va plăcea atunci vor începe să facă turburări şi mai mari. Şi fiindcă turburările aceste s-au început în domeniul fiscal, şi cuibul lor şi astăzi este tot acolo, iar de altă parte, după cum se constată din rapoartele autorităţilor montane, ale oficiilor şi ale altor oameni imparţiali, cu canalia aceasta s-au unit chiar şi băiaşi şi oameni liberi numai ca se poată prăda, şi spre scopul acesta poporul a alergat la dânşii din Banat, din Ungaria, cu un cuvânt din toate părţile, şi fiindcă iobagii din domeniul Zlatnei au trimis peste tot locul emisari cu ameninţări de aprinderi, ca să facă pe oameni a se uni cu dânşii, aşa se pare, că e lămurit de ajuns şi într-un mod sigur, că adevărata cauză a tâlhăriilor acestora nu a fost severitatea nobililor, şi prin urmare regularea urbarială nu va ajuta nimic de astă dată, decât că va produce influenţele rele, ce le am amintit mai sus.

Mai departe, acuzarea ce se face nobilimii, că motivul acestor turburări ar fi fost asprimea domnilor pământeşti este în contrazicere chiar şi cu experienţa, fiindcă atunci s-ar fi unit cu românii şi iobagii ungureşti, iobagii secuieşti şi săseşti, cari tot întru asemenea sunt trataţi de domenii lor ca şi ceilalţi români, dar aceasta nu s-a întâmplat, din contră mulţi din iobagii aceştia au fost ucişi de români."

La aceasta împăratul observă cu indignare:

„Toată lumea ştie, că de 10 ani de zile toţi iobagii din Transilvania şi cu deosebire românii s-au plâns cu insistenţă în contra robotelor, e constatat din acte, că încă Maiestatea Sa împărăteasa de prea fericită memorie da-se cele mai energice ordine pentru regularea serviciilor urbariale, şi că toate ordinele aceste au fost zădărnicite încontinuu[202], şi consecinţa naturală este că acolo unde există asupriri şi unde dispare orice posibilitate de îndreptare, acolo nici linişte nu poate să domnească; în fine sunt lucruri cunoscute, cari nu se pot nega, că în domeniul Zlatnei au existat o mulţime de asupriri excesive şi prin urmare şi plângeri în contra lor, şi că Tesaurariatul dimpreună cu departamentul monetar

[201] vielleicht wäre es ebenso ausgiebig... dass einstweillen die Grundherrn dieser Wallachen durch Schulen bessere Graundsätze überkämen.

[202] Dass schon 10 Jahre lang die dringendsten Beschwerden gesammter Unterthanen in Siebenbürgen besonders der Wallachen gegen die Roboten bestehen, ist weltkundig; dass schon von Ihro Majestät der höchstseeligen Kaiserin die nachdrücklichsten Befehle zu einer dissefälligen Regulirung erlassen, solche aber immer vereitelt wurden, ist actenmässig; etc.

şi montanistic de aici, care se află cu totul pe sub pământ, niciodată n-au făcut ca asupririle aceste să înceteze, ci din contră, autorităţile aceste orbite de funcţionarii lor voiesc încă să-i escuze, sunt fapte mai departe, că astfel de plângeri se află aici încă din luna lui aprilie nerezolvate, şi că tot astfel se procedează şi în celelalte oraşe montane, cu deosebire în Baia Mare, unde un frate al consilierului aulic Mitis reprezintă acolo pe tiranul, iar frate-său aici îl acoperă. Fără îndoială aşadar contele Iankovits are să facă cercetare în domeniul Zlatnei, să pună capăt plângerilor acestora şi să p e d e p s e a s c ă pe cei culpabili. Dar totodată trebuie s-o introducă şi urbariul, care după atâtea prelucrări a fost în fine aflat ecuitabil atât din partea guvernului, cât şi din partea cancelariei, şi în modul acesta să se facă dreptate acestor oameni, anume, că întocmai precum românul rebel a fost spânzurat, decapitat şi puşcat sau condamnat la alte pedepse grele, tot asemenea se pune capăt şi plângerilor sale şi se introduce un urbariu convenabil[203], urbariu care prin puterea regelui se impune să-l observeze într-o formă atât domnul, cât şi iobagul. În modul acesta regularea aceasta nu va face deloc acea falsă impresiune, pe care o presupui Domnia Ta."

Contele Eszterházy:

„Pentru prezent conscripţiunea (caselor şi a populaţiunii) ar trebui amânată, până când focul se va stinge cu totul şi aceasta cu atât mai mult deoarece chiar conscripţiunea unor comune a dat ocaziune la naşterea acestor turburări. Tot asemenea ar trebui suspendată şi conscripţiunea pentru separarea iobagilor de către grăniceri, fiindcă şi aşa poporul din Ţara Haţegului s-a împrăştiat prea tare şi prin urmare conscripţiunea nu poate să corespundă scopului propus.

Împăratul:

„Conscripţiunea sufletelor nu are absolut nici o legătură cu turburările acestea şi chiar pentru a da o probă, că nu este în legătură cu turburările aceste, trebuie urmat cu ea mai departe, şi cu deosebire în ţinuturile acele unde nu a fost nici o turburare, şi prin urmare nu are loc excuzarea, că oamenii nu sunt pe acasă. Iar separarea iobagilor de grăniceri, poate să rămână deocamdată suspendată, fiindcă este chiar în Ţara Haţegului."

Contele Eszterházy propune a se restrânge puterile contelui Iankovits în Transilvania:

„În conformitate cu cel dintâi bilet prea înalt, zice dânsul, contele Iankovits a fost trimis în Transilvania numai pentru liniştirea şi cercetarea turburărilor, dar prea înaltul bilet, care a sosit ieri, extinde puterile lui Iankovits în atât, că dânsul poate să destituie pe funcţionari şi să numească alţii în locul lor după bunul său plac, şi afară de aceea mai are să-şi dea părerea şi în privinţa urbariului. În urma acestei dispoziţiuni trebuie, ca toate comitatele să fie puse sub subordinele contelui Iankovits, iar guvernului să i se ia toată activitatea, şi deoarece cestiunea aceasta stă în legătură cu toate instituţiunile politice, economice şi în parte cu cele juridice, aşa este aproape imposibil să nu se nască o confuziune şi să nu se nimicească toată vaza guvernului, care mai ales în momentele acestea trebuie susţinută. Iar punerea funcţionarilor noi se pare a fi pentru contele Iankovits o cestiune cu totul imposibilă, fiindcă dânsul nu cunoaşte persoanele din Transilvania. De asemenea nu putem spera de la dânsul nici apreţierea în fond a urbariului, fiindcă spre scopul acesta e de lipsă cunoaşterea ţării după toate relaţiunile sale politice şi fizice şi dânsul n-a văzut niciodată Transilvania, şi cu atât mai puţin o cunoaşte. Ar trebui aşadar ca misiunea contelui Iankovits să se restrângă numai la cercetarea cauzelor revoluţiunii în înţelesul primei propuneri şi totodată să fie invitat ca să procedeze în înţelegere cu guvernul."

Împăratul decide:

„În tot cazul trebuie să i se lase contelui Iankovits autoritatea ca să poată destitui pe funcţionarii comitatelor şi ai fiscului, pe cari îi va afla culpabili, şi să se pună alţii în locul lor. Iar modul cum se va introduce urbariul trebuie să i se comunice numai singur pentru scopul că dânsul în cursul misiunii sale să instrueze poporul şi pe funcţionarii domeniului în privinţa aceasta, iar punerea în aplicare a urbariului trebuie fără îndoială, să se încredinţeze guvernului şi comitatelor, şi numai în cazul când autorităţile aceste nu vor proceda cu seriozitate şi după dorinţă, atunci vor trebui numiţi câţiva comisari şi în privinţa aceasta cum s-a întâmplat în Ungaria."

Contele Eszterházy:

„Fiindcă misiunea contelui Iankovits în Transilvania, va ţine timpul mai mult şi dânsul afară de misiunea aceasta mai este însărcinat şi cu afacerile din Banat, trebuie să rugăm pe Maiestatea Voastră pentru înaltul ordin, că ce fel de dispoziţiuni să se ia în privinţa afacerilor din Banat în lipsa contelui Iankovits. Iar dacă răul acesta în contra aşteptării va creşte, atunci singurul mijloc este numai armata şi pedepsirea exemplară, fiindcă blândeţea ar fi numai o atrocitate pentru cei nevinovaţi."

Împăratul:

„Contele Iankovits trebuie să facă singur în Banat dispoziţiunile ce le va afla de cuviinţă, deoarece misiunea dânsului probabil că nu va ţine mult, neavând să execute dânsul regularea urbarială. Dacă însă s-ar întâmpla ca misiunea sa să ţină timp mai îndelungat, atunci să meargă la Timişoara contele Haller, comitele Caraşului, şi să conducă acolo provizoriu afacerile în locul lui Iankovits".

Aceste erau părerile şi propunerile cancelariei aulice în privinţa revoluţiunii române.

De la ultimul sub-prefect şi până la autoritatea comitatului, de la comitat până la guvern şi cancelarie, nefericitul iobag nu avea nici un protector afară de împăratul. Dar şi împăratul, contrariat, împiedicat, contrabalanţat la toate ocaziunile şi de multe ori silit să-şi modifice deciziunile sale.

Cât de rea este constituţiunea Ungariei, zice împăratul, în alt bilet către contele Eszterházy, cât de rele sunt instituţiunile ce există acum în comitate, nimic nu poate să convingă mai bine nici chiar şi pe omul cu prejudiciile cele mai înrădăcinate, decât aceea ce se întâmplă astăzi".

[203] dass nämlich, so wie der aufrührische Wallach gehenkt, geköpft, und todtgeschossen, dann zu anderen schweren Strafen verurtheilt worden; also auch seine Beschwerden behoben, und ein angemessenes Urbarium eingeführet werde.

Dar în zadar, în Ungaria şi Transilvania opoziţiune continuă, şi nici o autoritate, care să execute ordinele împăratului, în ce privea uşurarea poziţiunii iobagului.

XXVII. EXECUTĂRILE DIN ALBA

Legea statară se proclamă în toată Transilvania şi oribila justiţie a nobilimii se începu din nou asupra ţăranilor.

În zilele de 25-27 noiembrie, comitatul Albei, care de frica revoluţiunii îşi strămutase reşedinţa din Aiud la Alba, execută fără multă cercetare, fără scrupule pe 11 ţărani[204].

Între cei executaţi se afla şi căprarul Urs Uibar din Vidra, care sub numele căpitanului său Ion Horea luase parte la tratările de la Tibru[205].

Prinderea lui Uibar se întâmplase în modul următor:

În ziua de 19 noiembrie, protopopul din Abrud, Iosif Adamovici, călători în ţinutul Câmpenilor să publice şi aici ţăranilor patenta ce o adresase guvernul pentru liniştirea turburărilor. La Câmpeni protopopul Adamovici se întâlni cu o trupă mai mare de ţărani şi începu îndată să citească şi să explice ţăranilor conţinutul patentei.

Cu această ocaziune ţăranii adunaţi, în semn de respect către protopopul Adamovici îşi descoperiră cu toţii capetele. Singur numai Urs Uibar nu voi s-o facă. Întrebat de protopopul pentru ce nu-şi descoperă capul Uibar răspunse rezolut şi cu un fel de energie „că dânsul e căpitan"[206]. Atunci protopopul se plânse numaidecât către ţărani şi ceru că aceia cari sunt de partea dânsului să pună mâna pe Uibar şi să-l lege. Mai mulţi ţărani din Lupşa ascultară, prinseră şi legară pe Uibar, apoi protopopul îi trimise să-l predea în mâna comandantului militar celui mai de aproape, şi aşa încă în ziua aceea Urs Uibar fu predat vice-colonelului Schultz, care sosise tocmai atunci la Abrud.

Cari erau însă ceilalţi ţărani executaţi în Alba-Iulia? De unde erau dânşii şi ce fel de acte comisese?

În această privinţă nobilimea din Alba nu voi să raporteze nimic.

Într-o scrisoare cu data Aiud 28 noiembrie citim următoarele despre executările acestea:

„Tabla din Aiud ţine şedinţă în Alba şi omoară pe români cu ţeapa şi cu roata. Joi, în 25 noiembrie traseră în ţeapă pe căpitanii lui Horea, pe doi îi uciseră cu roata, la trei le tăiară capul, vineri omorâră din nou nu ştiu câţi, iar

[204] Primăria din Alba-Iulia către guvernul transilvan, 26 august 1785.

[205] Gub. Commissarius, Mühlenbach 29. Ujbar Ursz ist exequirt. Aus dem Verhöre ergibt sich dass Popen und beurlaubte Soldateng rossen Antheil am Aufruhr haben. **Ms. Analecta ad Historiam seditionis.**

[206] Un martor cu numele Adam Mirci din comuna Ampoiţa şi care văzuse pe Urs Uibar când mergea cu Ion Horea asupra Cricăului ne spune că dânsul avea numai titlul de căprar.

sâmbătă, adică ieri, uciseră pe 5 inşi cu ţeapa şi cu roata. De aici înainte încă vor executa în fiecare zi, fiindcă procesul sumar e scurt"[207].

Iar jurnalul unguresc de atunci „Magyar Hirmondó", într-o corespondenţă din 6 decembrie 1784 ne spune următoarele:

„În 25 noiembrie au executat în Alba-Iulia pe Urs Uibar fiul adoptiv al lui Horea[208], pe care l-au tras de viu în ţeapă, iar lui Toma Singhetean, Vasile Muntean şi Savu Muntean le tăiară capul, capetele lor fură puse în ţeapă şi trupurile pe roată, pe Iacob Muntean şi Irimie Martin, îi alungară cu roata din lume, adică îi frânseră, iar pe unul cu numele Mihoc îl despicară de viu în patru bucăţi şi bucăţile le spânzurară în patru locuri anumite. Afară de aceştia cine ar mai putea spune câţi au fost prăpădiţi cu puşca, iar prinşi încă se afla o mulţime mare."

Întru adevăr, nobilimea în cruzimile sale întrecea pe ţărani.

În comitatul Clujului încă se ridicară furci în toate comunele revoltate. Dar dacă s-au întâmplat şi aici executări sau nu? Rapoarte nu s-au făcut, şi în arhiva comitatului acte din timpul acesta nu există. Un singur lucru ştim, că în comuna Bercheş furcile fură aşezate chiar în poarta cimitirului[209] şi nu fură depărtate de acolo, până când episcopia Blajului trebui să intervină prin guvern[210].

XXVIII. ACTIVITATEA C. IANKOVITS PÂNĂ LA PRINDEREA CĂPITANILOR

În 26 noiembrie contele Iankovits primi ordinul împăratului să plece la Arad şi de la Arad în Transilvania.

Încă în aceea zi contele Iankovits scrise generalului Papilla, care se afla în Petrovaradin, să vină cât mai în grabă la Timişoara, ca să poată începe în misiunea cu care sunt însărcinaţi.

[207] **Teleki**, A Hóra-Támadás, 49. 50. – Scrisoarea aceasta se află reprodusă şi în raportul lui Antoniu Szentléleki, care fusese trimis de comitatul Satmarului în Transilvania, ca să-i procure informaţiuni despre revoluţiunea ţăranilor români.

[208] Urs Uibar, încă din timpul când participase la tratările de la Tibru sub numele lui Ion Horea, figurează în documentele oficiale mai întâi ca fiul, şi apoi ca fiul adoptiv al lui Horea. Adevărul însă este că între Horea şi dânsul n-a existat nici o legătură de sânge sau de adopţiune. Horea avea singur doi feciori, iar avere, după cum ştim, nimic, aşa că dânsul nu avea nici un motiv să adopteze sau să ia de suflet şi pe alţii. De altă parte Urs Uibar înainte de revoluţiune fusese gornic al domeniului de sus şi om încrezut al spanului Alexe Incze, şi când ţăranii ocupară Câmpenii, Uibar din ordinul lui Horea fu prins şi dus în comuna Vidra „la Piatră", ca din vârful stâncii să fie aruncat jos. Aici însă Horea îl agraţiă, îl numi căprar şi-l trimise cu fiul său asupra castelului din Galda.

[209] Consistoriul din Blaj către guvernul transilvan, Blaj 10 decembrie 1784.

[210] Generalul din Ungaria br. Sturm încă ceru în 22 noiembrie de la comitatul Bihorului să-i trimiţă câţiva funcţionari, ca să osândească după legea statară pe ţăranii rebeli, ce-i va prinde.

În timpul acesta nobilimea din comitatul Aradului se pregătea şi dânsa, ca să înceapă cu prizonierii de acolo aceleaşi crâncene pedepse, aceleaşi scene sângeroase, cari se întâmplase la Deva în zilele de 8 şi 9 noiembrie.

Anume vice-comitele Aradului, Andrei Forrai, scrise în 25 noiembrie contelui Iankovits la Timişoara, că dânşii au prins din fiecare comună câte 2-3 ţărani, şi fiindcă oamenii aceştia sunt cu toţii corifei, dânşii în baza autorizării date de împăratul (a legii statare) trebuie să-i condamne pe toţi la moarte şi să-i execute.

Tot în aceea zi, în 25 noiembrie, nobilimea şi funcţionarii din comitatul Aradului se întruniră în şedinţă şi condamnară la diferite pedepse de moarte pe 42 de ţărani.

Rezumatul acestei sentinţe demne într-adevăr de timpurile celei mai înfiorătoare barbarii era următorul:

În anul 1784 ziua de 25 noiembrie tribunalul criminal de reviziune, constituit sub preşedinţia Magnificului domn Andrei Forrai, consilier al prea sfintei sale Maiestăţi, cavaler al ordinului Sf. Ştefan şi vice-comite al Aradului, şi în prezenţa onorabilului domn Andrei Kászoni de Totvărădia, vice-comite substitut, şi al lui Ignat Forrai, notar ordinar etc., luând în cercetare în mod sumar cauza locuitorilor amintiţi mai jos din districtul Totvărădia, acuzaţi pentru revoluţiune publică, aprinderi, despoieri şi rezistenţă în contra autorităţii publice, au hotărât să-i intimiteze printr-un exemplu oribil.

1. Ion Lupenci din Petriş, fost servitor domnesc în timp de 33 ani, care a extins mai întâi revoluţiunea în Ungaria, şi din Zam a adus pe ardeleni la Petriş, şi care a avut rolul de căpitan cu ocaziunea aprinderii mai multor curţi nobilitare, să fie tras de viu în ţeapă în faţa comunei Petriş.

2. Rusan Ardelean din Petriş, care de asemenea a fost mai mulţi ani servitor domnesc, unul din amăgitorii locuitorilor din Petriş, să fie frânt cu roata la locul delictului, dar să i se dea lovitura de graţie.

3. Urs Ribiţă sau Stănij din Cerbi, unul din căpeteniile revoluţiunii transilvane, care a adus mai întâi revoluţiunea şi pe ţăranii răsculaţi în Ungaria şi care a avut titlul de căpitan, să fie tras în ţeapă la frontiera Ungariei lângă comitatul Hunedoarei în locul numit la Pâclişa, pe unde a trecut cu trupa răsculaţilor în Ungaria, iar soţul său Toma Micula, care de asemenea a fost căpitan să fie exterminat cu roata.

4. Alexe Tănase din Petriş, care a participat şi la revoluţiunea ţăranilor din Transilvania, care în calitate de căprar, s-a îmbrăcat cu hainele domnului Samuil Vajda, şi a condus aprinderile din Zam, din Petriş, din Toc, Ilteu, Soborşin, Vama şi Totvărădia, care a comis acte de tiranie asupra mizerilor locuitori unguri şi asupra populaţiunii catolice şi a frânt tabernacolului (cortul) din biserica Soborşinului, ca un rebel aprinzător şi profanator al lucrurilor sfinte, să i se taie mai întâi mâinile, şi în fine capul, iar corpul să i să pună pe rug.

5. Avram Aranyos, un vagabond, care de asemenea a participat şi în revoluţiunea transilvană şi de acolo a trecut în Ungaria ca să comită şi aici asemenea fapte, care s-a îmbrăcat în hainele bisericeşti ale preotului catolic şi în piaţa publică a început să urle, să salte şi să bea din potir în batjocura catolicilor,

să i se taie mai întâi mâinile, apoi capul şi corpul să i se ardă la locul delictului comis.

6. Ţiganul Ioja Crişan din Petriş, care a profanat mai întâi biserica din comuna Petriş, apoi i-a pus foc, şi care a luat parte la aprinderile curţilor nobilitare până la Soborşin, să fie spânzurat în faţa comunei Petriş.

7. Ianoş Man, primarul comunei Ilteu, căpitanul aprinderilor şi al prădărilor întâmplate în Ilteu şi care cu autoritatea sa de primar a aţâţat pe locuitori la revoluţiune, dimpreună cu Marcu Micula şi George Hotărâş de asemenea culpabili pentru mai multe aprinderi, se condamnă a li se tăia capul cu paloşul, iar cadavrele lor să se împletească pe roate.

8. Popa George din Corbeşti, care în mod ilicit a luat în posesiune vasele sfinte din biserica Soborşinului, să i se taie mai întâi mâna şi apoi capul.

9. Crăciun Păcureanu, Toma Budişanu şi Toader Şandru din Vineşti, cari au prădat biserica din Vama şi au dus la preotul lor potirul din biserica Sorobşinului să fie sugrumaţi cu ştreangul.

10. Iovan Iancu, primarul comunei Temeşeşti, care în numele împăratului a ordonat locuitorilor ca să extermineze pe nobili şi pe orice ungur, dimpreună cu soţul său, George Cirţ, se condamnă să li se taie capul cu paloşul şi cadavrele să li se pună pe roate. Iar Ion Cirţ şi Simeon Blaj, cari au încărcat averile domnilor pe trei care şi s-au dus cu ele, să fie spânzuraţi în faţa comunei Temeşeşti.

11. George Branişcan, primarul oraşului Soborşin, care a lovit mai întâi cu bastonul poarta castelului şi în modul acesta a dat signalul pentru începerea revoluţiunii, care a publicat porunca aceea mincinoasă a împăratului pentru stingerea nobilimii, şi împreună cu servitorul domnesc Ion Lăpădat şi cu juratul Tripa Grozav au participat la devastările de aici în calitate de căpitani, şi a treia zi după arderea castelului au aprins şi casa de sticlă, să fie frânţi cu roata toţi trei, şi anume George Branişcan fără să capete lovitura de graţie, apoi ceilalţi doi dânduli-se lovitura de graţie. Iar Ion Tămaş, fostul primar al oraşului Soborşin din anul trecut, care în calitate de căpitan şi încins cu sabia a condus poporul din Totvărădia până la Govăşdiă, să fie frânt cu roata în faţa oraşului Soborşin, dar fără să i se dea lovitura de graţie.

12. Ion Vancu, primarul comunei Halaliş, care a participat în revoluţiune în calitate de căprar armat cu puşcă şi cu sabie şi care a publicat porunca aceea mincinoasă a împăratului, dânsul dimpreună cu Mihai Miru, pe care l-a trimis administratorul curţii din Soborşin să meargă până la Toc să se informeze despre numărul răsculaţilor şi apoi s-a unit cu dânşii, amândoi să fie frânţi cu roata fără să capete lovitura de graţie. Iar servitorul domnesc George Ocheş din Halaliş, care cu ameninţări şi bătăi a silit pe locuitori ca să participe la revoluţiune şi a înduplecat pe păzitorii castelului să devină aprinzătorii şi prădătorii cei mai periculoşi, de asemenea şi locuitorul Iova Stoian, care s-a distins atât la devastarea bisericii din Vama, cum şi cu ocaziunea persecuţiunii întreprinse asupra catolicilor cari fugise în păduri, să fie frânţi cu roata, dânduli-se lovitura de graţie.

13. Primarii George Despot din Bătuţa, Iovan Hălălişan din Ghiuliţa, Antone Medre din Baia, Toma Ususan din Căpruţa, Stănij Muntean din Berzava, Iancu

Celmăgan din Conop şi Pascu Spătan din Otvoş, fiindcă au publicat porunca aceea presupusă a împăratului pentru exterminarea nobilimii şi a ungurilor şi au participat la revoluţiune în calitate de căpitani, să li se taie capul cu paloşul în faţa comunelor respective, iar cadavrele lor să se împletească pe roată.

14. Anghel Vancu şi Petru Cnez din Ghiuliţa, Anghel Rus din Baiă, Crăciun Căpruţan şi Gavrilă Abrudean din Căpruţa, Gruia Dobostean şi Toader Crişan din Otvoş, cari s-au distins prin atrocităţile lor în contra nobilimii şi a ungurilor să fie pedepsiţi cu tăierea capului.

15. George Berari din Berzava, care peste tot locul a fost complice cu ceilalţi şi care a dat foc la moara domnească din Conop şi a asemănat-o cu pământul, să i se taie capul şi cadavrul să i se pună pe roată.

16. În fine, Jucu Celmăgan din Conop, care a condus sub comanda sa pe locuitorii din Conop până la Şoimuş şi care cu instigaţiunile sale ar fi expus la revoluţiune şi cealaltă parte a comitatului, dacă nu venea armata, să fie exterminat cu roata în faţa comunei Conop.

„Iar ceilalţi locuitori din comunele cari se ţin de districtul Mureşului şi cari au luat parte la astfel de prădări şi aprinderi, bărbaţi, femei şi copii, pentru ca memoria acesteicrime atroce şi neauzite să se transmită şi la sfânta posteritate şi ca să nu rămână nerăzbunaţi pentru faptele ce le-au comis, afară de rebonificarea daunei, care se va constata în mod drept şi conştiincios, şi pe care comunele vor avea să o rebonifice succesiv, se condamnă cu toţii la un număr corespunzător de bastoane şi lovituri cu zbiciul, iar copii la vergi, care pedeapsă se va executa fiind faţă chirurgul comitatului, ca să nu devină necapabili de lucru, şi vor rămâne scutiţi de pedeapsa aceasta numai aceia cari vor proba că în timpul acela nu au fost acasă, sau că nu s-au unit nicidecum cu răsculaţii"[211].

Aceasta era oribila sentinţă din Arad cum o numesc chiar autorii ei.

Patruzeci şi două de persoane condamnate la ţeapă, la roată, tăierea mâinilor, tăierea capului, ardere şi furci, şi întreaga populaţiunea unui district, bărbaţi, femei şi copii, mai multe mii de oameni, condamnaţi la un număr nefixat de bastoane, de zbice şi de vărgi.

Dar ceea ce era mai înfiorător, că sentinţa aceasta, care venise la Arad numai în reviziune, afară în district se şi pusese în execuţiune.

„În părţile de peste Mureş persecuţiunea e continuă. Domnul Forrai cel tânăr dimpreună cu pandurii comitatului bate în mod crâncen pe toţi locuitorii, şi

[211] Caeteros autem Possessionum Districtus Marusiani incolas, qui eiusmodi Depraedationibus et incinerationibus impliciti erant, tam viros, foeminas, eroumque Proles, ut atrocis hujus et incredibilis sceleris memoria ad sacram posteritatem permaneat neve id patrans inulti relinquandur omnes exceptis iis, qui se tunc domi non fuisse, aut nullatenus semet associasse legitimaverint, praeter refusionem damni juste ac conscientiose erudiendi, perque possessiones succesive bonificandi pro poena Magistratuali justis, Bacculorum, scuticarum, non secus quoad pueros virgarum ictibus ... plectendos decerni.

aşa fug cu toţii prin păduri vinovaţi şi nevinovaţi fără deosebire"[212], – scrie subprefectul din Lipova, Adam Deseö, către contele Iankovits.

Încă în 26 noiembrie contele Iankovits, îndată ce primi ştirea că nobilimea din Arad voieşte să execute după legea statară pe mai mulţi ţărani, invită „în numele Regelui" pe vice-comitele Forrai şi întreg comitatul, că până la sosirea sa acolo dânşii sub gravă responsabilitate să se reţină de la orice pedepse de moarte asupra ţăranilor.

În 2 decembrie, contele Iankovits sosi cu generalul Papilla în Arad[213], şi începu numaidecât să examineze din nou pe ţăranii condamnaţi la moarte[214].

În raportul său către împăratul contele Inakovits arătă că ţăranii condamnaţi la moarte neagă cu toţii faptele ce li se imputa, că dânşii nu au fost confruntaţi nici cu locuitorii cari au văzut faptele lor, nici ei între ei, şi nu e deplin constant dacă au fost cu toţii căpitani. De aceea părerea dânsului este să se înceapă cu ţăranii aceştia un proces nou regulat, să se facă noi investigaţiuni, apoi să fie condamnaţi la o pedeapsă amăsurată cu delictul sau crima ce vor fi comis-o, iar noua sentinţă să fie supusă Maiestăţii Sale pentru aprobare. Încât se atinge de pedepse, dânsul crede că ar fi bine că un căpitan sau doi să fie condamnaţi la moarte, iar ceilalţi să fie supuşi în calea graţiei la o pedeapsă exemplară de închisoare. În ce priveşte însă partea aceea a sentinţei, că locuitorii să fie

[212] In Partibus transmarusianis nunc ontinuapersecutio est, et Dominus Forrai Junior qui peraeque cum persecutoribus constituitur ... omnes crudeliter verberari curat, idei partim nocentes partim innocentes indiscriminatim profugiunt. De asemenea, scrie contele Iankovits către împăratul în raportul său din 13 decembrie 1784: că a ordonat comitatului Arad să interzică pandurilor de a mai supune la pedepse corporale pe bărbaţi, pe femei şi pe copii.

[213] Szilágyi afirmă că baronul Paul Papilla era „de nascere română" (pap. 125). Din actele revoluţiunii însă se constată numai că br. Papilla cunoştea bine limba română. Anume într-un raport către împăratul Iosif, din 26 decembrie 1784, contele Iankovits scrie: Captivos autem 42 in carceribus comitatus (Aradiensis) ... contra quos summario processu sententiae sunt latae ... Interprete ipso Domino Generale Papilla Linguae valachicae gnaro examinavi.

[214] Contele Antoniu Iankovits cu predicatul de Daruavár era născut în oraşul Cinci-Biserici din Ungaria la an. 1728. Cariera publică o începu în Croaţia. În anul 1767 dânsul fu numit consilier la locotenenţa Croaţiei, în 1774 comite al comitatului Poşega, în 1782 jude la Tabla septemvirală (tribunalul suprem) din Ungaria, şi înainte de începerea revoluţiunii se afla în districtul Timişoarei în calitate de comisar regesc. Iar titlul de conte i-l căpătă pe timpul împărătesei Maria Theresia în 1772. Statul personal al comisiunii Iancoviciane era următorul: 1. Comisarul regesc contele Antoniu Iankovits. 2. Generalul maior br. Paul de Papilla cu un căpitan adiutant. 3. Conţii Francisc Barkoczy şi Ştefan Illesházy, oameni tineri, cari însoţiră de bunăvoie pe contele Iankovits în călătoria aceasta. 4. Secretarul aulic Adam Treicsik de Melynados ca secretar al comisiunii. 5. Un secretar privat al contelui Iankovits şi trei persoane pentru cancelarie. 6. Francisc Eckhardt comptabil (magister rationum) în serviciul administraţiunii fiscale din Timişoara, în calitate de interpret pentru limba română. 7. În fine, un perfect al curţii lui Iankovits, mai mulţi bucătari şi servitori.

obligaţi a rebonifica pagubele cauzate, dânsul e de părere că comitatul să pregătească un plan prealabil, aşa ca un locuitor să nu fie îngreuiat mai mult decât altul şi oamenii să nu fie siliţi la lucrări ce trec peste puterile lor. În fine, în ce se atinge de partea ultimă a sentinţei, că toţi locuitorii comunelor, cari au participat la revoluţiune, să fie supuşi la o pedeapsă de bastoane, de zbice şi copiii la vergi, dânsul crede că răzbunarea publică are să fie satisfăcută prin pedepsele de moarte şi de închisoare, la cari vor fi condamnaţi ţăranii prinşi până acuma, şi din această cauză a şi ordonat comitatului să interzică pandurilor săi, ca să nu mai aresteze şi nici să mai supună la pedepse corporale pe bărbaţi, pe femei şi pe copii.

Dar monarhul decise cu totul altmintrelea.

Fără să mai trimită pe ţărani din nou înaintea aceluiaşi tribunal, împăratul Iosif schimbă pedeapsa de moarte în privinţa tuturor condamnaţilor în pedeapsa de lucrări publice de la 1-3 ani şi câte 60 sau mai puţine bastoane după natura delictului.

Iar despăgubirea fu casată cu totul. „Voim, zice împăratul, că orice rebonificare pentru cei păgubiţi are să înceteze pur şi simplu, afară numai dacă lucrurile se vor afla în natură".

A doua cestiune, de care avea să se ocupe contele Iankovits în comitatul Aradului era ca locuitorii persecutaţi şi fugiţi cu mulţimea prin păduri să se întoarcă iarăşi pe la locuinţele lor.

Din relatările ofiţerilor din armata imperială – zice contele Iankovits către comitatul Aradului – am aflat că mai mulţi locuitori au fugit şi rătăcesc prin păduri din cauză ca să nu fie prinşi şi duşi în închisorile comitatului, cum şi din cauza persecuţiunilor severe, la cari sunt expuşi fără nici o deosebire din partea servitorilor comitatului, din această cauză comitatul să interzică numaidecât pandurilor săi orice excese şi persecutări ale poporului contribuabil şi să desemneze pe un judecător, care împreună cu un ofiţer din armata imperială şi cu protopopul ortodox din Arad să călătorească numaidecât în părţile pe unde rătăcesc oamenii aceştia, şi în numele Maiestăţii Sale să-i înduplece a se întoarce iarăşi liniştiţi pe la casele lor.

Comisiunea propusă de contele Iankovits se compuse îndată din asesorul comitatului Pavel Stanislovics, baronul Stetten locotenent în regimentul Würtemberg, şi protopopul Petru Geresity din Arad.

Aceste trei persoane plecară numaidecât pe la începutul lunii decembrie în părţile comitatului unde se întâmplase revoluţiunea, publicară prin toate comunele că locuitorii se pot întoarce pe la casele lor fără nici o frică, dojeniră pe ţărani pentru faptele ce le comisese, îi întrebară şi examinară asupra împrejurărilor cum s-a început şi cum s-a extins revoluţiunea în părţile de acolo.Toţi locuitorii districtului, zice comisiunea, după ce fură dojeniţi îşi recunoscură greşeala şi declarară unanim, că dânşii voiesc să reedifice şi să rebonifice toate pagubele, că dânşii aşa au fost înfricaţi de ardeleni încât partea cea mai mare a consimţit la revoluţiune numai din cauză ca să nu fie ucişi, că după cum s-a constatat din declaraţiunile mai multor oameni, revoluţiunea a fost extinsă în Ungaria de ţăranul Mihai Fareu din comuna Oberşia, lângă frontiera

Transilvaniei, care luase parte şi mai înainte la aprinderile şi devastările din Transilvania, şi acesta a scos pe oameni din minte, că porunca împăratului este să stingă ginta ungurească, că locuitorii cari fugise cu mulţimea prin păduri, de frică să nu-şi piardă viaţa, bărbaţi, femei şi copii s-au întors acum iarăşi pe la casele lor, îşi cultivă pământurile, plătesc contribuţiunea şi rebonifică pagubele cu zile de lucru. Între altele, zice comisiunea, le-am propus şi aceea că toţi câţi au vreo plângerea să ne-o arate nouă, şi totodată le-am făcut cunoscut că au câmp destul de vast să se plângă înaintea Excelenţei Voastre, dar toţi iobagii cu deosebire supuşi familiei Kászony şi ai familiei Forrai ne-au declarat unanim, că nici unul din ei nu are vreo plângere în contra domnilor săi, că dânşii s-au abătut de la calea cea adevărată nu din pasiune sau mânie şi cu atât mai puţin din răzbunare, ci numai amăgiţi şi de frica ţăranilor răsculaţi.

Raportul acesta fu înaintat cancelariei, iar cancelaria îl supuse monarhului.

Dar împăratul nu aprobă rebonificarea.

„Despre rebonificarea pagubelor, zice monarhul, cu excepţiune de lucrurile cari se află în natură nu poate fi deloc vorba, deoarece locuitorii şi aşa nu au nici o avere şi pe lângă aceea mai suferă şi pedepse corporale. Cu atât mai puţin pot dânşii să rebonifice paguba cu zile de lucru, cari astfel sunt măsurate, încât după împlinirea serviciilor domneşti abia îi rămâne iobagului atâta timp, cât e de lipsă pentru economia sa proprie şi prin astfel de sarcini iobagii ar ajunge totodată în stare să nu poată plăti nici contribuţiunea."

Aceste lucrări terminate, contele Iankovits plecă din Arad în Transilvania şi în 15 decembrie ajunse la Deva în comitatul Hunedoarei.

Îndată după sosirea contelui Iankovits în Transilvania, iobagii din comitatul Hunedoarei şi al Albei nu încetară să-i prezinte o mulţime de plângeri, plângeri contra robotelor şi a taxelor excesive, plângeri în contra tiraniei domnilor săi.

Nobilii păgubiţi în revoluţiune, ziceau ţăranii, aleargă prin comune ca să adune lucrurile, ce li s-au luat, şi în diferite moduri silesc pe iobagi să le rebonifice pagubele sau în natură sau în bani gata, iau cu forţa de la dânşii vin, vite şi alte alimente, storc de pe ţărani preţuri îndoite, se fac judecători în cauzele lor proprii, şi iritează pe români bătându-i şi rănindu-i[215].

Femeile se plângeau că nobilii şi funcţionarii le-au luat boii, vacile şi porcii, pe bărbaţi i-au dus în închisori şi dânsele au rămas pe strade cu câte doi, trei şi mai mulţi copii mici.

Iobagii unguri, mai ziceau ţăranii, nu sunt supuşi la sarcinele publice ca românii, din contră în împrejurările actuale sunt scutiţi cu totul, şi românilor le este imposibil să mai locuiască împreună cu ungurii, din care cauză ceru să fie despărţiţi de ei, şi să li se dea funcţionari germani.

Funcţionarii publici asupresc poporul, storc de pe ţărani mâncare şi băutură şi fac presiuni asupra lor să le mai dea şi bani.

În multe locuri iobagii sunt siliţi să petreacă săptămâna întreagă în lucrul domnului şi să le facă servicii chiar şi în zile de duminică şi de sărbători.

---

[215] **Teleki**, A Hóra-Támadás, 64 et seq.

De multe ori moşia iobagului se împărţeşte în 8 şi în 10 părţi, şi nobilii cer pentru fiecare parte tot atâtea servicii ca pentru o moşie întreagă.

Femeile şi fetele sunt silite să meargă în curtea domnească la lucrările femeieşti, fără ca lucrurile lor să se ţină în socoteala iobagului.

Alţi iobagi sunt siliţi să transporte cu câte 70 şi 80 de care bucatele domnului în Ţara Ungurească şi dacă vitele iobagului mor din cauza drumului cel lung, dânsul tot nu capătă nici o despăgubire.

Dacă domnii şi arendaşii lor au vin rău, atunci îl dau iobagilor să-l cârcimărească, şi dacă vinul se strică sau nu-l pot vinde dânşii tot trebuie să-l plătească.

În ziua de Crăciun fiecare iobag trebuie să dea domnului său câte o găină, la Paşti o coastă de porc sau să o plătească cu bani, şi unii la Sân-Georgiu câte un miel gras.

Iar iobagii din satele mai apropiate, ca să fie scutiţi de dările iobăgeşti dintre Crăciun şi Paşti, sunt siliţi la Crăciun şi la Paşti să-şi mâne vitele în curtea domnului său, care apoi alege din vitele iobagului, la Crăciun un bou gras şi la Paşti altul, şi iobagul trebuie să se mulţumească cu preţul ce i-l fixează domnul său.

Iobagii mai depărtaţi de curtea domnească trebuie să facă pentru domnul lor câte 1000 pari de vie şi să-i transporte la locul unde cere dânsul.

Fiecare doi sau trei iobagi trebuie să dea domnului lor pe fiecare an câte un purcel gras sau să-l plătească cu bani.

Mai de mult nobilii luau din porci numai pe al 10-lea, iar acum iau tot pe al cincilea.

Din fiecare 10 oi domnul ia una, şi deodată cu oaia ia şi mielul.

Pentru păşunitul caprelor, şi anume pentru fiecare două capre, iobagul trebuie să facă domnului său câte o zi de lucru.

La grăpatul câmpului prind pe oameni în jug ca pe vite.

Dacă moare iobagul, domnul îi ia îndată toată averea, iar pe copiii iobagului îi dă la miliţie sau îi pune slugi la boi.

Pescăritul numai arareori e permis şi dacă iobagul prinde doi peşti unul este al domnului său.

Nobilii iau de la iobagi în mod arbitrar pământurile, fâneţele şi pădurile, şi iobagul e silit să cumpere lemne de la domnul său, de multe ori făcându-i câte 30 de zile de lucru pentru un stânjen de lemne.

Pe românii, cari sunt oameni liberi sau nobili, domnii se silesc cu toate mijloacele oculte să-i facă iobagi, şi-i supun la servicii iobăgeşti.

La petiţiunile ce le-au înaintat împăratului, dânşii nu au primit încă nici o rezoluţiune, că sunt aduşi la ultima mizerie şi mai bine sufăr moartea decât să se întoarcă sub tirania de mai înainte[216].

Mai mulţi ţărani sunt aduşi şi aruncaţi în închisori de câte 2-4 ani fără să fie cercetaţi şi fără să fie judecaţi. În închisori sufer mizeria şi persecuţiunea cea

[216] Wir erwehlen lieber den Tod, als die vorrige Tyranney länger zu gedulden. Petiţiunea comunităţii române din Vinţul-de-Jos. Arhiva c. Iankovits, no. 298.

mai extremă. Păzitorii închisorilor îi despoaie de haine şi de bani, zile întregi sunt lipsiţi de pâine, şi apa încă trebuie s-o cumpere cu bani.

Nobilimea inculpă pe români, că dânşii sunt necredincioşi împăratului, dar nobilimea e necredincioasă, fiindcă în mai multe locuri nobilii au strigat în public, că-şi pun alt împărat şi dacă împăratul lasă pe iobagi ca să trateze astfel cu dânşii, atunci vor chema în ţară pe turci sau pe pruşi[217].

Aceste erau o mică parte din lunga serie de suferinţe, despre cari se plângeau ţăranii la contele Iankovits, dar chiar şi numai o parte din abuzurile aceste erau de ajuns să aducă pe mizerul ţăran la ultima desperare.

Din Deva contele Iankovits înaintă împăratului primul său raport, în 6 ianuarie 1785.

Înainte de a sosi aici, zice contele Iankovits, grija mea principală a fost ca să nu fie condamnaţi la moarte şi executaţi prizonerii cari se aflau în închisorile de aici. Am aflat aici aproape la 200 de prizonieri. Îi examinez fără încetare, şi pe aceia cari au alergat numai şi ei cu poporul scos din fire îi las liberi din închisori, îi dojenesc să rămână liniştiţi şi să asculte de superiorii lor. Îi instruez în privinţa plângerilor, cari sunt în legătură cu urbariul şi-i asigur că Maiestatea Voastră veţi îngriji să se pună o regulă şi o ordine. Iar alte plângeri ale lor, după ce voi constata adevărata stare a lucrurilor, le voi decide numaidecât. Se înfăţişează în continuu la mine locuitori de prin comunele de lângă Mureş, şi dacă au preot îi cheamă să vină dimpreună cu preotul lor, le arăt marea rătăcire în care au căzut, apoi le spun să meargă acasă şi să rămână liniştiţi. Aceste cu poporul rătăcit, dar cu nobilimea şi cu magnaţii, lucru acum la început e foarte greu. Un număr însemnat de văduve plâng aici în Deva moartea violentă a bărbaţilor şi a copiilor săi. Magnaţii şi nobilii, au ajuns cu toţii, în urma arderilor şi a prădărilor, la ultima extremitate, toţi se află în cea mai mare suferinţă, se plâng cu jale şi aleargă în continuu la mine rugându-mă să le hotăresc despăgubirea şi să dau un exemplu de aspră pedepsire. Mă silesc în continuu să-i aduc la principii mai sănătoase şi le spun, că exemplul nu se poate face cu măcelul acelora cari au păcătuit, că o pedepsire de natura aceasta va avea urmări triste atât pentru public, cât şi pentru nobili, dar se va stabili cât mai curând un exemplu convenabil de îngrijirea Maiestăţii Voastre, se va restabili siguranţa, care acum lipseşte şi se va confirma pentru viitor. Rana este încă proaspătă şi nu întrebuinţez mijloace violente, sper însă, că succesiv îi voi convinge cu măsuri în interesul publicului şi al privaţilor, că există şi alt mod mai bun pentru a-şi dobândi siguranţa şi vor începe să cugete mai uman.

De la Deva contele Iankovits plecă la Alba-Iulia şi în 2 februarie înaintă de aici împăratului următorul raport:

În comitatul Hunedoarei se aflau ca prizonieri vreo 200 de ţărani români, iar în comitatul Albei mai mulţi de 400 de inşi. I-am examinat pe toţi în particular, şi pe cei mai puţin culpabili, cari înmulţise numai şi ei numărul răsculaţilor i-am trecut în clasa a treia a prizonierilor şi din aceştia am liberat în Deva 94 de inşi, iar în Alba-Iulia 266, considerându-le ca pedeapsă mizeria ce

[217] Arhiva contelui Iankovits no. 298, 329, 330.

au suferit-o până acum în închisori. I-am dojenit serios să fie oneşti, să asculte de autorităţile lor bisericeşti şi civile şi de domnii lor pământeşti. Tot asemenea dispoziţiuni am făcut şi în privinţa prizonierilor din comitatul Clujului şi al Sibiului. În închisorile din Cluj se află astăzi 50 de prizonieri, iar în comitatul Sibiului 8, şi cauza pentru care se află aici mai puţini ţărani captivi, este că răul acesta a străbătut aici numai în câteva comune vecine cu comitatul Hunedoarei şi al Albei. Iobagii din Transilvania, cu deosebire cei din comitatul Hunedoarei şi al Albei se prezintă în continuu cu o mulţime de petiţiuni, din cari am cules multe plângeri. Unele sunt a se considera ca excese în contra punctelor urbariale din 1769, altele sunt abuzuri şi altele injurii adresate iobagilor. Am extras plângerile aceste şi le-am trimes comitatelor dimpreună cu petiţiunile, ca să le cerceteze şi să pună capăt exceselor, deoarece voinţa expresă a Maiestăţii Voastre este că atât iobagul, cât şi domnul pământesc să observe cu exactitate dispoziţiunile urbariale, iar abuzurile cari nu se puteau împăca nici cu graţioasele ordine urbariale, nici cu legea, şi cari erau constatate din plânsorile iobagilor le-am declarat de şters şi le-am adus în special la cunoştinţa comitatelor. Totodată am dispus că în viitor ordinele urbariale să fie observate cu exactitate sub urmările acţiunii fiscale. În modul acesta corijându-se excesele, suprimându-se abuzurile şi aplanându-se injuriile, iobagii vor îndeplini mai cu plăcere oblegamintele lor faţă cu MaiestateaVoastră şi se vor întoarce iarăşi la liniştea cea veche. Despre rezultatul petiţiunilor amintite mai sus, anume cum s-au cosntatat şi cum s-au aplanat, am ordonat comitatelor să raporteze prea umilit prea sfintei Voastre Maiestăţi pe calea sa regulată.

XXIX. PETIŢIUNILE NOBILIMII

În Franţa la 1789 nobilimea propuse mai întâi ştergerea drepturilor feudale, ea renunţă de bunăvoie la privilegiile sale şi recunoscu numaidecât egalitatea tuturor cetăţenilor înaintea dreptului şi a sarcinilor[218].

În Transilvania însă lucrurile erau din contra.

Nobilimea singură prin abuzurile sale preparase de mult timp catastrofa, şi tot dânsa inculpa pe ţărani prin o mulţime de petiţiuni, că dânşii, ţăranii sunt cauza răului, dânşii turbură fericirea publică a ţării, şi propuse un sistem de teroare nemaiauzit în contra lor.

Pentru nobilimea transilvană ţăranii nu meritau nici o atenţiune, nici o uşurare. Nobilimea aceasta nu voia să ştie nimic de drepturi egale, de sarcini egale şi că ţăranul român fusese seculi întregi clasa cea mai muncitoare şi mai utilă a acestei ţări.

Pentru a caracteriza pe deplin această epocă turburată, merită să cunoaştem mai în detaliu petiţiunile acestea, triste şi curioase momente ale feudalităţii transilvane.

[218] **Thiers**, Histoire de la Révolution française. Paris, 1857. I. 123.

În 30 noiembrie, comitatul Hunedoarei supuse contelui Iankovits un lung memoriu asupra revoluţiunii, în fond un act de acuzare asupra naţiunii române, plin de pasiune, plin de neadevăruri.

„Împrejurările în cari ne aflăm, zice comitatul Hunedoarei, ceru ca să vă descoperim cauzele acestor fără-de-legi, cu toată sinceritatea şi cu toată credinţa omagială, ce suntem datori către principele ţării...

Poporul român, de mai mulţi seculi, atât sub regii Ungariei şi sub principii Transilvaniei, cât şi sub blândul guvern al casei austriace, a fost supus parte fiscului regesc din Transilvania, parte nobilimii ungureşti, dar niciodată în curs de atâţia seculi, nu i-a trecut prin minte să facă o răscoală generală, precum a făcut-o acuma. Şi cu toate acestea, ţara asta s-a aflat de multe ori în împrejurări foarte grele, încurcat în războaiele interne, adeseori lovită de foamente, lipsită de armată regulată; iar sub principii austriaci, oastea se scotea afară din ţară pentru alungarea inimicului extern, precum se întâmplă nu de mult în războiul cel de şapte ani cu pruşii, şi cu toate acestea nici prin gând nu i-a trecut poporului român o asemenea cutezare. Cum s-a putut dar întâmpla acum nişte lucruri atât de oribile şi scelerate, ce n-au făcut în ţara aceasta nici turcii, nici tătarii şi încă acum, când în ţară se află vreo câteva regimente regulate şi atâţi grăniceri, şi încă chiar sub guvernul celui mai puternic, mai bun şi mai înţelept principe, care nu are altă grijă afară de fericirea poporului său. Suntem datori a descoperi conscienţios cauzele acestor lucruri, cari sunt următoarele:

Plebea română nu are conştiinţă de ce e drept şi echitabil. Creşterea românilor e perversă, principiile religiunii creştine necum să le cunoască ei, dar nici popii lor nu le cunosc...

Părinţii noştri, cunoscând natura acestei plebe, au judecat, că numai prin pedepsele cele mai severe o pot aduce la ascultare şi la împlinirea datorinţelor sale, şi astfel instituiră în adunările ţării nu numai în contra siguraticilor făcători de rele, dar şi în contra comunelor culpabile pedepsele, ce sunt cuprinse în partea III, art. 43 şi în alte locuri ale Constituţiunilor Aprobate.

Nu negăm, Excelenţă, că atât în seculii trecuţi, cât şi în timpul nostru se aflau prin codrii, ce înconjoară ţara noastră de toate părţile, cete de hoţi în număr de câte 400 indivizi şi mai bine, cari năvăleau şi prădau casele nobililor, ba şi ale românilor mai avuţi, dar îndată ce unii ca aceştia se prindeau, se şi pedepseau de către deregătoria civilă, care pe atunci se bucura de cea mai mare autoritate, după toată rigoarea legii, chiar cu pedepse înăsprite după gravitatea crimei, ca să fie de exemplu şi pentru alţii. Domnii pământeşti încă aveau atunci o mare autoritate înaintea supuşilor săi, pentru că ei se bucurau de dreptul săbiei, ei cercetau şi pedepseau pe culpabili în forurile lor dominale.

Şi întru adevăr cu multă înţelepciune făcuse lucrurile aceste părinţii noştri, pentru că mai înainte un domn pământesc avea atâta putere într-un cerc, cât are astăzi un ofiţer subaltern într-un regiment, delictele cele mai mici le pedepsea dânsul, iar despre cele mai mari numai de raporta comitatului.

Numai cu astfel de legi şi numai cu o astfel de metodă a fost posibil să ne bucurăm în curs de mai mulţi seculi de cea mai dulce pace în această patrie a

noastră atâta de iubită, şi nici că-i trecea cuiva prin minte în Transilvania să se teamă de supuşii săi.

Grija strămoşilor noştri era cum să alunge pe inimicul extern, numai de aceasta purta frică, ba mai mult, persecuta ungurul pe ungur şi cel persecutat să apăra cu ajutorul românului, a supusului său. În timpurile cele mai turburate, când turcii şi tătarii năvăleau în Transilvania, lucrurile se îngropau şi se ascundeau în pământ înaintea românului credincios, iar după ce se restabilea pacea, el le da înapoi domnului său; iar astăzi domnul fu pierdut şi ucis de acele pe care-l crescuse din copilăria sa.

Şi cum s-au întâmplat toate aceste? De unde atâta schimbare? După ce mijloace, prin cari s-a conservat pacea acestei ţări astăzi nu se mai întrebuinţează, atunci de ce să ne mai mirăm, că a urmat o schimbare aşa de mare în toate relaţiunile. Mijloacele, prin cari poporul mai înainte se ţinea în supunere erau autoritatea funcţionarilor şi a domnilor, iar astăzi respectul şi al unora şi al altora, atâta a căzut înaintea poporului, încât ţăranul acuză pe funcţionar şi pe domnul pământesc după voia sa şi fără nici o frică de pedeapsă, şi apoi în urma acestor acuzări ale ţăranilor se rânduiesc şi se fac investigaţiuni fără să se mai decidă vreo dată: aşa de exemplu cercetarea ce s-a făcut în comitatul acesta în contra funcţionarilor din districtul Zarandului stă şi astăzi suspendată, tot asemenea n-a mai urmat nici până astăzi vreo deciziune nici în cercetarea care s-a făcut în contra acelora cari turbură pe arendaşii din domeniul Zlatnei. Astfel onoarea ofensată a funcţionarilor nu s-a restituit niciodată, şi nici cei ce au acuzat pe nedrept n-au fost pedepsiţi... Iată cum s-a slăbit autoritatea domnilor pământeşti şi a funcţionarilor comitatului... Slăbind astfel încetul cu încetul autoritatea dregătoriei politice, nu mai rămase alt mod de a ţine pe ţărani în supunere decât frica şi rigoarea legilor; dar după ce observară, că omorâtorii cu precugetare, tăciunarii şi jefuitorii de case, deşi au fost prinşi şi constataţi, totuşi nu se mai pedepsesc după severitatea legilor, ci din contra pedeapsa cu moarte, care a fost instituită de strămoşii şi părinţii noştri în legile fundamentale ale patriei după temperamentul naţiunilor, a fost schimbată în închisoare pe timp mărginit.

Atunci cutezarea lor crescu şi mai mult prin impunitate şi prin uşurarea pedepselor. Închisorile se umpluse cu un număr aşa de mare de făcători de rele, şi nemaifiind nici un loc unde să încapă, criminalii mai mici fură liberaţi, ca să nu se întâmple nişte rele şi mai mari, căci foarte adeseori s-a întâmplat atât în districtul acesta, cât şi în alte comitate, că mulţimea celor arestaţi au spart uşile închisorilor şi au luat-o la fugă, şi fiindcă nu cutezau a se întoarce pe acasă se ascundeau pe la casele din păduri şi comiteau tot felul de hoţii. Şi nu numai că ordinaţiunile mai noi au îmblânzit legile criminale în privinţa particularilor, însă cu periculul siguranţei publice, dar au schimbat legile criminale şi în privinţa comunelor, căci prin legea veche din Constituţiunile Aprobate partea III, tit. 41, art. 10 se prevedeau cazurile cum să se pedepsească comuna pentru crimele comune şi când să se tragă în ţeapă primarul şi doi juraţi.

Iată cum suna această lege veche: Dacă oarecari săteni sau orăşeni primesc în gazdă lotrii, cari se ţin pe câmpuri şi prin păduri, sau şi dacă nu se scoală să

meargă în goană asupra lor şi nu dau de ştire la zece ori la mai multe comune, atunci satul să se pedepsească cu 500 fl., iar primarul şi juraţii, dacă sunt culpabili, să se tragă în ţeapă. Însă acest vechi şi salutar mod de a pedepsi comunitatea se abrogă prin ordinaţiunile mai noi şi se înlocui prin aceea, că nu comunitatea, ci corifeii să se pedepsească cu o pedeapsă corporală.

Dar fiindcă ginta românilor este ingenioasă de a inventa mişelii spre a frauda intenţiunea legii, de aceea cu greu se poate descoperi câteodată vreun corifeu şi astfel delictele comune mai totdeauna rămân nepedepsite, şi acum ţăranii, ca să rămână nepedepsiţi nimic nu le place mai bine să zică decât că delictul l-a comis mulţimea.

Dar fiindcă în înţelesul ordinaţiunilor mai noi mulţimea nu se poate pedepsi, astfel orice faptă care se atribuie mulţimii rămâne nepedepsită.

Cu slăbirea legilor criminale slăbi autoritatea funcţionarilor care se conservase numai în puterea acestor legi, ba chiar şi respectul faţă de domnii pământeşti scăzu aşa de mult, încât de un timp încoace ţăranii români, cari uşor cred toate lucrurile neiertate, şi cari umblă cu o lăcomie nespusă după minciuni, începură mai cu toţii să vorbească într-un mod impiu şi sacrilegiu în contra bunătăţii moştenite şi înnăscute a Maiestăţii Sale: că Maiestatea Sa nu ar putea suferi nobilimea ungurească, o invenţiune de cât care nici nu se poate cugeta alta mai mare.

De aici îşi luă ocaziune amăgitorul acel de Horea să facă pe ţărani să creadă că Maiestatea Sa l-ar fi autorizat pe dânsul să stingă pe unguri cu românii, încât nici piatră pe piatră să nu mai rămână.

Aceste amintite până aici sunt cauzele mai depărtate ale turburărilor.

Iar cauza mai de aproape a turburărilor actuale fu arenda cârcimăritului din domeniul fiscal al Zlatnei, de aici s-a născut răscoala.

Primitivii şi imediaţii autori ai turburărilor sunt ţăranii din domeniul fiscal al Zlatnei, iar nu iobagii vreunui domn privat, şi românii jurară moarte nu numai nobilimii, ci peste tot tuturor ungurilor, precum rezultă din următoarele cuvinte ale subprefectului din cercul Zlatnei: „Românii făcură jurământ că în calea în care au plecat din porunca prea înaltului nostru împărat, să nu lase în viaţă nici un picior de ungur sau funcţionar..."

Mai de mult plângerile în contra robotelor nici de nume nu erau cunoscute. Atunci iubirea supuşilor către domnii pământeşti era aşa zicând un lucru firesc, şi domnii pământeşti încă îşi da toată silinţa să conserveze pe iobagii săi, ca o moştenire vie, da mâna de ajutor la căsătoriile iobagilor, cercau ca fii iobagilor să-şi capete soţii bune, când veneau în sat funcţionarii îi primeau ei singuri cu toată liberalitatea, ca să nu fie spre greutatea iobagilor, când era foamete în ţară ajuta pe iobagi cu bucate, şi în alte moduri susţineau domnii pe iobagi, spre binele lor, al domnilor şi al Principelui. Iar prin odinaţiunile ce urmară succesiv una după alta se acordă românilor libertatea să acuze pe domnii săi, şi românii îndată ce văzură că pe domni îi confrontează aspru cu dânşii şi-i pedepsesc pentru excesele comise pierdură iubirea şi respectul cu care erau legaţi mai înainte de domnii lor. Iobagii însă, cari acuzau pe nedrept nu numai că nu se pedepseau, dar încă se da ordinele cele mai severe, ca să nu li se facă vreo

nedrpetate pentru plângerile ce le înaintase. Nici o ordinaţiune nu se repetă aşa de mult către administraţiunea politică, ca aceea că ţăranii ca un viu erariu al statului să fie apăraţi în contra oricărei asupriri. Şi sub titlul acesta de erariu viu, dările ţăranilor către domni ajunseră astăzi la atâta critică şi cenzură şi domnii pământeşti ajunseră la atâta neîncredere înaintea ţăranilor, încât astăzi iobagii se îndoiesc, dacă mai sunt obligaţi să facă robote şi să plătească domnului dările iobăgeşti?....

Dar ori de unde să fi purces turburările românilor şi ori de unde să se fi început şi continuat, destul că căpitanii şi corifeii revoluţiunii făcură pe popor să creadă acea minciună blestemată, spre cea mai mare injurie a Augustului nume, şi cu cea mai mare nepietate în contra sfinţeniei Maiestăţii Sale, că din porunca împăratului trebuie să stingă pe unguri, cari precum s-au distins totdeauna prin credinţa lor către augusta casă, tot asemenea şi regele s-a arătat către dânşii cu o deosebită şi distinsă graţie...

Dacă s-ar putea concentra rigoarea tuturor legilor criminale, totuşi nu ar fi de ajuns spre a-i pedepsi după cum merită. Fiindcă noi suntem obligaţi prin credinţa şi legătura noastră omagială a descoperi ca supuşi credincioşi tot ce vedem, că e spre stricăciunea domniei Maiestăţii Sale prea Sfinte, de aceea descoperim Excelenţei Voastre ca comisarul regesc cu conştiinţă curată, că dacă turburările românilor născute din ură naţională şi ură de religiune nu se vor dezrădăcina cât mai repede şi din fundament, dar nu numai să se potolească, atunci ele pot să strice mult de-a dreptul chiar domniei Maiestăţii Sale. Căci dacă vor ţinea turburările acestea până la primăvara viitoare, atunci vor lua parte pe întrecute şi românii din celelalte părţi ale principatului, cari ascultă cu cea mai mare supunere, toate câte li se spun în numele religiunii şi al naţionalităţii.

„Apoi afară de românii din Transilvania, cât e de mare încă numărul lor în Banat, în Ţara Românească, Moldova şi mai în tot Iliricul? De altă parte nu se poate spera o îndreptare radicală, dacă nu se vor pedepsi în conformitate cu legile fundamentale ale patriei şi comunităţile de unde s-au început turburările, şi dacă nu se va proceda după toată rigoarea legilor în contra corifeilor, sacrilegiilor, ucigaşilor, în contra violatorilor şi răpitorilor virginelor şi al matroanelor.

Pentru că atât este de dură gintea românilor încât numai prin pedeapsa cu moartea se poate înspăimânta şi prea puţin prin închisoare şi prin alte genuri mai uşoare de pedepse...

Astfel rugăm cu toată supunerea pe Excelenţa Voastră, ca după zelul ce-l aveţi pentru binele comun şi care l-aţi probat prin atâtea exemple cu ocaziunea acestor turburări, să binevoiţi în virtutea puterii ce vi s-a încredinţat de Maiestatea Sa în această provincie, să îndreptaţi activitatea Excelenţei Voastre astfel că corifeii şi cei mai de frunte culpabili, cari se vor prinde, să se pedepsească fără întârziere în cursul acestor zile de iarnă şi în diverse părţi a ţării, şi încă cu o pedeapsă demnă şi de împrejurările actuale, cu o pedeapsă de moarte, pentru ca să fie de exemplu public în toată ţara.

Asemenea să se pedepsească într-un mod exemplar şi preoţii românilor, cari sub pretextul religiunii învăţară plebea ca să extermineze pe unguri. Iar în locurile de unde s-au început turburările să se pedepsească nu numai corifeii, dar şi primarii şi juraţii cu pedepsele stabilite prin legile patriei (partea III, art. 423 din Constituţiunile Aprobate), fiindcă dânşii ar fi fost datori să înştiinţeze îndată pe funcţionari despre începuturile acestei conspiraţiuni secrete. Asemenea să se strângă de la români toate armele şi în fine să se aplice şi în Transilvania sistemul pentru regularea satelor risipite, după cum l-aţi aplicat Excelenţa Voastră cu atâta înţelepciune în Banatul Timişan.

Excelenţă, domnii pământeşti nu se opun ca să se aducă o uniformitate în robotele ţăranilor, dar cu toate acestea, ca nu cumva ţăranii, dacă s-ar face acum regularea urbarială să creadă că regularea aceasta au stors-o numai prin turburările lor de acum, şi de aici să-şi ia îndemn să facă turburări şi de altă dată pentru ca să ajungă la o schimbare a poziţiunuii lor, după cum îşi închipuiesc ei în ideile lor confuze. De aceea, cu supunere vă rugăm Excelenţă, că din motivul acesta să obţineţi de la Maiestatea Sa regală ca regularea urbarială să se introducă după un timp mai îndelungat şi după ce turburările de astăzi se vor stinge cu totul."

Altă petiţiune din comitatul Hunedoarei fu înaintat monarhului sub titlul de Lacrymarum nostrarum libellus. În acest libel de lacrimi magnaţii şi nobilii din comitatul Hunedoarei fac următoarea curioasă propunere:

„Pentru conservarea liniştii publice, zic dânşii, ar fi bine să se pedepsească în comun cu un fel de pedeapsă oarecare şi comunele cari au fost mai turburate în cursul acestei revoluţiuni şi anume ar merita ca astfel de comune să fie pustiite cu totul, după cum s-a întâmplat cu mai multe comune din Banatul Timişoarei sub domnia moşului Maiestăţii Voastre, a împăratului Carol al VI-lea de glorioasă memorie. Iar dacă Maiestatea Sa nu ar voi să permită aceasta, atunci locuitorii unor astfel de comune în loc de pedeapsă să fie transferaţi din comitatul acesta în Bucovina, pe care şi aşa Maiestatea Sa a voit s-o impopuleze, şi acolo să fie încorporaţi în armata de grăniceri, după cum e voinţa lor, iar în locul lor domnii pământeşti să aducă alţi iobagi svevi sau din alte naţiuni mai blânde, făcând cu ei un contract ecuitabil după stânjinii de pământ ce-i vor primi."

Nobilimea din comitatul Albei înaintă şi dânsa contelui Iankovits o petiţiune, tot cu aceleaşi idei şi cu aceleaşi cereri. În rezumat conţinutul acestei petiţiuni era următorul:

Cauzele acestei revoluţiuni nemaiauzite a ţăranilor români, zice nobilimea din Alba, nu au fost serviciile peste măsură, nici cruzimile domnilor feudali, fiindcă principalul autor al acestei revoluţiuni nu a fost iobagul vreunui nobil particular, ci a fost Horea sau Urs Nicula, iobag din domeniul fiscal al Zlatnei, care a revoltat şi de altă dată satele din domeniul de acolo, anume când au spart butoaiele arendaşilor fiscali, fapt care se probează prin procesul ce se află în arhiva administraţiunii din Zlatna. Şi de altmintrelea revoluţiunea aceasta nici nu a izbucnit acolo unde iobagii fac robote regulate, ci s-a început în ţinuturile muntoase, în domeniul Zlatnei, în locurile unde ţăranii plătesc taxe după uzul rămas de la părinţii lor şi nu fac robote regulate pe fiecare săptămână.

De altmintrelea nici sărăcia sau imposibilitatea de a suporta sarcinile încă nu i-au silit ca să comită pustiirile, prădările şi vărsările aceste de sânge, pentru că oricine va examina starea patriei noastre se va convinge pe deplin, că circulaţiunea cea mai mare de bani este în comunele din munţi unde s-a început revoluţiunea aceasta.

În Abrud, în Câmpeni, în Ofenbaiă şi Roşia nu există alt domn pământesc afară de Maiestatea Sa, şi totuşi câte pagube nu au comis dânşii şi aici, au prădat aurul şi pivniţele împărăteşti, au ruinat edificiile împărăteşti şi au ucis pe băiaşii din Abrud şi Roşia, cari n-au voit să se boteze în religiune română, fiindcă ţăranii răsculaţi aşa ţineau, că numai religiunea română e religiune creştinească.

Dacă întru adevăr cauza acestei revoluţiuni ar fi fost cruzimile domnilor pământeşti, atunci pentru ce au luat dânşii rolul de apostoli, pentru ce au mestecat lucruri religioase în revoluţiunea aceasta, pentru ce au silit pe săracii unguri cu ameninţări de moarte, ca să primească religiunea grecească, de ce i-au botezat, de ce au ruinat bisericile şi le-au despoiat de lucrurile sfinte, şi cea ce e mai însemnat, de ce au desfăcut vechile morminte şi de ce au tăiat pe morţi în bucăţi, de ce au călcat în picioare cuminecătura şi de ce au strigat atunci „aici e Dumnezeul ungurilor, acum să le ajute dacă poate", şi în fine pentru ce au ucis şi au bătut pe preoţii tuturor religiunilor legale din ţară.

Din toate aceste este aşadar de evident, că scopul lor mai înalt a fost stârpirea naţiunii noastre şi a religiunilor recunoscute în ţară, şi în modul acesta dânşii voiau să aducă ţara în mâna altei puteri.

Este aşadar un adevăr incontestabil că motivele acestor pustiiri, prădări şi vărsări de sânge, nu au fost de loc cruzimea domnilor feudali, nici greutatea peste măsură a serviciilor iobăgeşti. Faptul acesta este cu atât mai evident, căci adevăratul început al revoluţiunii românilor s-a întâmplat în comitatul Aradului, acolo unde s-a introdus un urbariu nou, şi din comitatul Aradului a trecut pe la începutul lunii trecute în această mizeră şi tristă patrie.

Natura acestei naţiuni ilegale ce locuieşte în această patrie este astfel încât ea numai prin o frică mare poate fi guvernată.

Cunoscând defectele naţionale ale acestei ginţi, vechii guvernatori ai acestei ţări au avut o deosebită atenţiune, ca să înfrâneze această naţiune tolerată, şi adeseori au fost siliţi să aducă în contra ei legi, după cum se văd din Constituţiunile noastre Aprobate şi Compilate.

Dar cele dintâi rele urmară din indulgenţa cea mare, care fu arătată faţă de români în timpul din urmă prin diferite ordinaţiuni; urmară din ura în care aduseră pe domnii pământeşti inimicii neîmpăcaţi ai nobilimii. Aşa că românii observară, că dacă greşeşte mulţimea atunci nici unul din ei nu e pedepsit. De aici apoi urmă (în 1773), că pe br. Intzedi îl prinseră iobagii proprii în casa sa într-un mod tâlhăresc, îl luară cu dânşii şi-l duseră dezbrăcat, mai fără nici o haină pe el, şi-l chinuiră, şi cu toate aceste ei rămaseră nepedepsiţi. De aici urmă şi aceea, că pe Adam Ribiczei îl atacară iobagii săi proprii chiar în casa sa, îl omorâră şi-i luară tot ce avea mai scump. Dar şi iobagii aceştia în loc de moarte căpătară graţie. Ţăranii văzură actele aceste purcese dintr-o indulgenţă peste măsură şi din simplă graţie, iar de altă parte preoţii români şi alţi inimici ai

nobilimii umplură pe sub ascuns mintea ţăranilor cu nişte principii atât de scelerate, ca şi cum magnaţii şi nobilii ar fi spre greutatea Maiestăţii Sale a gloriosului domnitor şi că Maiestatea Sa urăşte nobilimea, şi dânşii începură numaidecât să se ocupe cu idei şi mai periculoase.

Şi natura românului este astfel, încât dânsul crede şi în cuvintele celui mai de jos amăgitor, dacă pot să-l ajute la scopurile sale, iar de altă parte dânsul nu voieşte să creadă nici la cele mai înalte ordine ale Maiestăţii Sale şi ale guvernului, dacă îl împiedică în scopul său. Şi în modul acesta îi seduse şi-i conjură amăgitorul Horea sau Urs Nicula pentru stârpirea nobilimii şi a naţiunii ungureşti.

Deşi nu ne îndoim că comisiunea pe care aţi însărcinat-o Maiestatea Voastră cu liniştirea acestei ţări ajunse într-o stare atât de deplorabilă, va afla de sine în înţelepciunea sa mijloacele ce servesc pentru scopul acesta, cu toate aceste însă noi cunoscând mai bine starea patriei noastre, sentimentul ţăranilor şi geniul diferitelor naţiuni, îndrăznim a supune dimpreună cu cererile noastre şi mijloacele cari pot servi pentru scopul acesta.

1. Iertarea şi indulgenţa în starea actuală a împrejurărilor ar fi uleiul vărsat pe foc. Să se liniştească odată revoluţiunea şi rebelii să se pedepsească după legile patriei fără nici o indulgenţă, anume corifeii, primarii satelor şi juraţii să fie traşi în ţeapă, iar ceilalţi locuitori ai satelor revoltate să fie decimaţi, căci dacă nu se va da un astfel de exemplu, atunci e sigur că pustiirile, vărsările de sânge şi răscoalele nu se vor linişti, din contră numărul răsculaţilor se va înmulţi din toate părţile, şi la primăvară nefericirea şi pericolul se va extinde şi peste celelalte părţi ale ţării.

2. Armata să capete ordin că în cazul când s-ar mai începe undeva o revoluţiune, atunci fără să mai aştepte ordinele mai înalte, ci după simpla cerere a funcţionarilor comitatului să dea imediat ajutor suficient.

3. În astfel de împrejurări armata să nu se mai ţină numai în defensivă, ci din contră, în caz dacă ţăranii revoltaţi nu ar voi să se liniştească, atunci să-i omoare, să-i taie, să-i pustiască şi să-i împrăştie fără nici o indulgenţă, ca pe cei mai crânceni inimici ai patriei.

4. Răsculaţii prinşi până acum, anume aprinzătorii, omorâtorii, prădătorii şi aceia cari au despoiat bisericile să fie pedepsiţi imediat cu moarte, ca să fie un exemplu oribil pentru rebeli.

5. Casele, cari se află prin munţi, fiind prea depărtate unele de altele şi imposibil de a se regula să se p u s t i a s c ă cât mai în grabă, şi ţăranii aceştia să fie aşezaţi într-un loc mai acomodat la o margine oarecare.

6. Să se adune toate armele şi toate instrumentele periculoase de la români şi să li se interzică sub pedeapsă de moarte, că nimeni din ei să nu mai cuteze a ţine arme.

7. Deoarece preoţii români sunt aceia cari aţâţă mai cu seamă poporul la revoluţiune, din această cauză să se publice că în oricare sat va erumpe o revoluţiune acolo preoţii români, primarii şi juraţii cu trei inşi lângă dânşii se vor pedepsi cu moarte în conformitate cu legile patriei.

8. Românii răsculaţi să fie siliţi a restitui toate lucrurile luate, iar pagubele cauzate să se preţuiască peste tot locul în ţară şi suma aceasta să se reparteze pe comunele răsculate, cari să fie datoare a o plăti în timp de 5 ani fără nici o indulgenţă.

Aici e locul să amintim şi de memoriul nobilimii din Cluj.

În luna lui martie 1785, comitatul Clujului, invitat să se justifice pentru ce a ordonat insurecţiunea nobilimii, pentru ce nobilimea armată şi-a făcut uniforme, pentru ce împiedica pe călători pe drumuri şi maltrata pe români, comitatul supuse monahului următoarele motive:

Cu o nespusă consternare a sufletelor noastre şi cu adâncă durere am înţeles că expediţiunea noastră întreprinsă de curând în contra românilor răsculaţi ne-a adus în gravă suspiciune înaintea Maiestăţii Voastre, din cauza răutăcioaselor interpretări ale unora.

Calamitatea atât de funestă întâmplată în toamna trecută, când din cauza furiei ţăranilor au căzut o mulţime de victime din sânul nobilimii, a produs o rană adâncă în sufletele noastre şi ale urmaşilor noştri. Dar nefericirea aceasta este cu mult mai mică decât durerea, ce o suferim, din cauza gravei indignaţiuni a prea înduratului nostru Principe.

Deşi fidelitatea ginţii ungureşti din Transilvania către casa austriacă este de ajuns cunoscută încă din timpul împăratului Leopold, totuşi ca să aflăm o uşurare în contra durerii atât de mari, ce a cuprins sufletele noastre şi ca să arătăm nestrămutata noastră credinţă către tronul Maiestăţii Voastre, suntem siliţi să supunem Maiestăţii Voastre cu umilinţă motivele sincere şi adevărate ale acestui fapt al nostru.

Masacrul ce l-a comis plebea furioasă asupra nobilimii nearmate şi devastarea tuturor averilor de la marginea Zarandului şi până în mijlocul acestui comitat a trebuit să ne irriteze şi în momente aşa de critice să ne silească ca să îngrijim de capetele noastre şi să ne opunem furiei ţăranilor cari însetoşau singur numai după sângele nobilimii. Simţind noi apropierea pericolului am cercetat mai înainte de toate să căpătăm ajutor militar, dar cât de deşarte şi lipsite de rezultat au fost rugările noastre, probează răspunsul guvernului prin care ni se face cunoscut că comanda militară nu poate să ne ajute.

Astfel, în lipsa unui ajutor militar şi ca să nu fim expuşi şi de aici înainte furiei acestei plebi, am trebuit să apucăm armele în contra voinţei noastre şi să ieşim la război, şi aceasta ne-a permis-o însuşi guvernul regesc prin textul decretului în care se zice anume că funcţionarii comitatelor, unde vor afla de lipsă, pot să cheme în arme pe nobili şi pe posesori.

Dar afară de permisiunea guvernului mai aveam înaintea noastră art. 6. P. III. tit. 76 din Constituţiunile noastre Aprobate, articul prin care se dispune că în cazuri neaşteptate nobilimea, chiar şi fără ordinul principelui trebuie să ia armele şi să iasă la război.

Şi faptul acesta al nostru nu era un caz cu totul unic, despre care să nu aflăm urme în secolii trecuţi şi chiar până în zilele noastre. Anume în a. 1735 sub domnia moşului Maiestăţii Voastre, a augustului Carol VI de glorioasă reminiscenţă, izbucnind o revoluţiune în comitatul Becheş, din cauza noilor

impozite, cetăţenii credincioşi ai patriei, fără să mai aştepte ordinul regelui, apucară armele şi suprimară tumultul şi nu numai că dânşii n-au fost inculpaţi pentru faptul acesta, dar însuşi regele a aprobat purtarea lor şi pe aceia cari s-au distins în suprimarea acestei revoluţiuni, i-a dăruit cu lanţuri de aur. Tot aşa s-a întâmplat şi în a. 1761, când se lăţi faima despre năvălirea tătarilor în Transilvania, atunci nobilimea, fără să mai aştepte ordinul principelui, chiar pe Baza Constituţiunilor Aprobate, apucă armele cu cea mai mare rapiditate, ieşi la război şi se extinse peste toată Transilvania unde se lăţise faima aceasta.

În faţa acestor exemple atât de clare şi în lipsa oricărui ajutor militar noi nici nu puteam crede că vom lucra în contra legilor patriei, în contra voinţei prea înaltului nostru principe şi în contra faptelor strămoşilor noştri, dacă vom apuca armele pentru apărarea vieţii noastre şi a iubitei noastre patrii. Prin acest fapt al nostru am ajuns la acel rezultat că după ce a fost devastat Sân-Georgiul-Trăscăului, lucru ce va rămâne în memoria acestui secul, noi fără să vărsăm o picătură de sânge, am înfrânt aşa de mult furia răsculaţilor, încât au rămas scutite de revoluţiune atât partea cealaltă a comitatului, cât şi ţinuturile vecine, şi este un fapt constatat prin cercetări demne de credinţă, că dacă răsculaţii nu se temeau de nobilimea armată, atunci dânşii desigur ar fi năvălit din locurile muntoase şi ar fi devastat toate ţinuturile vecine.

Aflându-ne aşadar în astfel de împrejurări şi trebuind să priveghem în continuu o lună de zile, e lucru evident, că hainele mai lungi şi preţioase, ce le purtăm în timp de pace, erau necomode pentru expediţiune, şi am trebuit să ne îngrijim de o îmbrăcăminte mai practică. Mai mult, chiar şi motivele de economie ne-au silit să ne procurăm o uniformă mai simplă şi care costa mai puţin, şi alegând noi uniforma aceasta, am avut totodată în vedere că şi prin forma costumului să inspirăm oarecare teroare ţăranilor răsculaţi, iar după ce ne-am întors din război acasă mai mulţi inşi, din motive economice, au aflat o plăcere în uniforma aceasta şi au început să o poarte de bunăvoie şi fără îndemnul nimănui. Iar rangurile militare, le-am adoptat din cauza disciplinei şi a ordinii, căci fără ordine nici nu puteam aştepta ca să facem ceva. De altmintrelea împrejurările şi disciplina încă cereau ca unii să fie comandanţi şi alţii să asculte, şi acestora am trebuit să le dăm ranguri şi insemne de distincţiune. În fine, chiar şi împrejurările cereau un curaj militar şi aşa am cugetat că e bine ca prin ranguri militare să excităm aceste spirite generoase. Dar exemplele nu lipsesc nici în această privinţă. Pe timpul când se lăţise faima despre năvălirea tătarilor, nobilimea întreagă trebuind să apuce armele, dânsa cu această ocaziune şi-a distribuit ranguri şi oficii militare, iar rangurile cari le-am fost adoptat noi, singur numai pentru actul expediţiunii, nu le-am mai întrebuinţat îndată ce a sosit armata.

În ce priveşte însă procurarea armelor, la aceasta ne-a silit nefericirea fraţilor noştri, a căror moarte neaşteptată nu poate să ne iasă de la inimă, ne-a silit grija ca nu cumva la primăvară revoluţiunea să înceapă din nou, căci în toată ziua auzeam vorbindu-se şi grănicerii români ameninţau pe faţă, că la primăvara viitoare vor stârpi din rădăcină gintea ungurească, în fine cereau chiar şi gravele împrejurări, în cari ne aflam, ca noi să nu stăm nearmaţi şi fără

apărare, înaintea poporului răsculat. De altmintrelea nici nu ne-am procurat atâtea arme, după cum s-a raportat poate Maiestăţii Voastre. Arme noi şi-au cumpărat numai aceia cari nu avuse arme nici în cursul acestui pericul şi au trebuit să iasă la răzbel numai cu instrumente de economie, iar ceilalţi numai de şi-au curăţit de rugină, şi au mai reparat armele lor cele vechi şi lungi din timpul păcii de 40 de ani. Dar nici prin aceasta nu am făcut nimic ce ar fi fost neiertat sau neuzitat, deoarece purtarea armelor şi mai înainte de revoluţiunea aceasta, atât era de solemnă nobilimii din Transilvania, încât nici nu făcea cineva vreo călătorie cât de mică cu deosebire persoanele mai de frunte, ca să nu ia cu dânşii o suită de servitori armaţi.

De altă parte Maiestatea Voastră cunoaşteţi prea bine că nobilimea transilvană nu locuieşte între zidurile oraşelor şi a fortăreţelor, ci în sate şi cătune, şi aşa totdeauna poate să ajungă în poziţiuni critice, ca să-şi afle siguranţa şi apărarea numai în arme, şi întru adevăr, dacă i s-ar lua armele, atunci desigur s-ar isprăvi cu toată nobilimea.

Ne temem încă de acum că ţăranii români, cari nu doresc nimic alta decât ca nobilimea să rămână nearmată, îndată ce vor auzi faima că nobilimii i s-au interzis armele, să înceapă a comite orice violenţe în contra noastră, să interpreteze şi această măsură aşa cum nu e intenţiunea Maiestăţii Voastre, ca un fel de ură în contra nobilimii şi a ginţii ungureşti şi să vină la credinţă că nobilimea căzută acum în dispreţul Maiestăţii Voastre, dânşii pot să înceapă orice în contra noastră.

Descoperind Maiestăţii Voastre aceste motive cu cea mai umilită credinţă şi sinceritate, rugăm pe Maiestatea Voastră să binevoiţi a lua spre ştiinţă, că faptul acesta al nostru n-a purces din vreo temeritate, şi cu atât mai puţin din infidelitate, din contră este numai o probă mai mult despre loialitatea noastră faţă cu MaiestateaVoastră şi de credinţă faţă cu patria. MaiestateaVoastră să binevoiţi a lua în considerare câte servicii credincioase a adus nobilimea transilvană casei austriace, de când dânsa a scuturat jugul otoman şi s-a supus blândei domnii a acestei case, că nobilimea transilvană în împrejurări critice în cursul mai multor războaie a dat cu bucurie recruţi şi bani ,mulţi vânzându-şi chiar şi lucrurile cele mai preţioase, şi ca dânsa mai bine e gata să-şi piardă toate averile şi viaţa decât să sufere a se arunca vreo pată asupra fidelităţii sale, şi Maiestatea Voastră convinsă despre credinţa neviolată a nobilimii să binevoiţi a dispune, că aceia cari au adus reputaţiunea nobilimii în o suspiciune aşa de infamă să fie pedepsiţi în conformitate cu legile patriei noastre şi nouă să ne fie permis ca să îmbrăcăm iarăşi uniforma aceea nepericuloasă, care am trebuit s-o lepădăm, să ne fie permis a ne procura arme, cari ne sunt concese prin cărţile noastre nobilitare, şi cari constituie una din prerogativele cele mai de frunte ale nobilimii, prerogative care până în timpurile de astăzi a rămas neatacată.

Magnaţii din Transilvania prezentară şi dânşii contelui Iankovits un lung memoriu politic în privinţa sistemului de administraţiune a Transilvaniei, sistem care, ziceau dânşii, a fost singura cauză a acestei revoluţiuni.

Memoriul magnaţilor conţinea următoarele plângeri:

Oricât de mare este amărăciunea în care ne-am aflat şi ne aflăm şi astăzi faţă cu ruina atât de înfiorătoare a patriei, faţă cu arderea şi prădarea domeniilor şi averilor noastre, faţă cu vărsarea sângelui nevinovat a atâtor rude iubite ale noastre, lucruri ce le-au executat asupra noastră cu un exemplu aşa de rar, ţăranii români conjuraţi şi răsculaţi pentru nimicirea definitivă a naţiunii şi a nobilimii ungureşti, fapte de cari asemenea nu se mai pot citi în analele ungurilor, atâta mângâiere avem însă, că prea puternicul Dumnezeu, în mâna cărui se află inima regilor şi a principilor, a condus inima graţiosului nostru domn şi principe, ca să dorească a se cerceta adevăratele cauze ale furiei şi răscoalei românilor asupra nobilimii şi a domnilor săi pământeşti, şi au binevoit spre scopul acesta a te trimite pe Excelenţa Ta în mijocul nostru. Din parte-ne dorim de la bunul Dumnezeu, ca sfinţenia Maiestăţii Sale să-şi ajungă scopul, ce şi l-a propus, şi Excelenţa Ta se fii în toate aceste mai de folos şi mai fericit decât toţi aceia, cari au muncit până acum pe astfel de terenuri, dar spre mai puţin mângâierea noastră.

Ca să cunoaştem adevăratele cauze ale acestei revoluţiuni, cauze despre cari puţini au cunoştinţă şi nici nu le pot vedea cu toţii, e de lipsă se ne întoarcem cu câţiva ani înapoi, în timpul când s-a schimbat forma cea veche a administraţiunii din Ardeal şi din asemănarea celor două administraţiuni va fi uşor să cunoaştem adevăratele cauze ale acestei revoluţiuni.

Părinţii noştri, venind din Scithia au cucerit cu arme victorioase şi cu sângele lor această scumpă patrie, şi după ce au supus şi au făcut iobagi pe părinţii românilor, cari s-au revoltat astăzi asupra noastră, dânşii au domnit liniştiţi peste ei ţinându-i totdeauna într-o aspră disciplină, lăsându-le însă neatins modul lor de viaţă. Şi din timpul domniei regelui Vladislav, când s-a întâmlat la a. 1514 revoluţiunea generală a ţăranilor, nicăieri nu mai citim despre o revoluţiune în contra nobilimii din Ardeal asemenea acesteia. Astăzi însă ar curge poate pâraie de sânge în toate ţinuturile acestei patrii, dacă nobilimea, de altmintrelea puţină la număr, nu s-ar fi adunat pe cât i-a conces urgenţa împrejurărilor, ca în conformitate cu legea naturii să se îngrijească de apărarea sa proprie.

Dar ceea ce ne-a durut mai mult este că ţărănimea, care s-a răsculat astăzi asupra noastră, nu s-a jenat şi nu se jenează nici chiar astăzi să strige cât o ţine gura, că toate câte le-a comis asupra noastră, le-a făcut din porunca Maiestăţii Sale.

Până la a. 1761 ţara avea un sistem bun de impozite stabilit din partea camerelor şi fiecare putea să plătească contribuţiunile fără nici o greutate. Dar de la 1761 încoace s-a desfiinţat sistemul acesta, şi de atunci a urmat o administraţiune arbitrară, care şi astăzi se mai continuă. Oamenii aceia, cari au voit numai să-şi facă merite şi să-şi urce fericirea lor din ce în ce mai mult, aruncară de-odată partea cea mai mare a contribuţiunii asupra comitatelor şi a naţiunii secuieşti, zicem asupra comitatelor lipsite de orice industrie[219], şi atunci

[219] Critică de altmintrelea foarte justă în privinţa sistemului de impozite elaborat de br. Brukenthal şi introdus în Transilvania la anul 1769.

când poporul începu să strige, atunci autorii acestei sisteme atribuiră cauza nemulţumirii nu greutăţii peste măsură a impozitelor, ci greutăţii serviciilor iobăgeşti.

În anul 1762 se desfiinţă vechea administraţiune politică a comitatelor şi cu ea se desfiinţă şi respectul poporului răsculat faţă de domnii şi de magistraţii săi, şi încet cu încet se plântă în inima românului, aplecat de la natură şi aşa spre turburări, un fel de nesupunere faţă de domnul său. Românul fu admis să stea înaintea judecăţii faţă cu domnul şi cu magistratul său, şi n-a existat vreo plângere a ţăranilor, care să nu fi fost primită cu amândouă mâinile, oricât de neîntemeiată să fi fost. A dispărut aşadar administraţiunea cea veche şi bună, a scăzut puterea magistraţilor şi acum autorităţile comitatelor aveau numai să execute poruncile mai înalte, dar nu mai erau instituţiunile pentru apărarea legilor patriei şi a consuetudinilor vechi şi bune. Adeseori funcţionarii comitatelor ocupau funcţiuni de advocaţi, şi în loc ca dânşii să pună frâu ţăranilor în cestiunile unde nobilul avea dreptate, din contra, ţăranul rămânea nepedepsit chiar dacă se dovedea că plângerea sa a fost neîntemeiată. În multe locuri funcţionarii aceştia, ei compuneau şi ei scriau plânsorile ţăranilor şi în şedinţă tot dânşii erau judecători, şi dacă domnul mergea cu recursul până la instanţele superioare, atunci aveau dreptate tot numai autorităţile comitatelor, autorităţi instituite pentru executarea ordinelor, dar nu mai avea credinţă domnul pământesc. Aceasta a fost prima sorginte, din care a decurs ura ţăranilor în contra domnilor feudali.

Chiar dacă plângerile ţăranilor ar fi fost întemeiate atunci, după legile patriei uşor s-ar fi putut afla un mijloc de îndreptare, dar le-a plăcut oamenilor mai mult ca să aprindă inima ţăranului în contra domnilor săi, şi pe aceştia să-i discrediteze tot mai mult înaintea curţii.

În anul 1771 se decretă un regulament pentru a înfrâna cruzimile domnilor pământeşti asupra ţăranilor, cruzimi cari erau luate numai de pretext şi din această măsură urmă o ură şi îndrăzneală a ţăranilor faţă cu domnii săi. Şi după ce plântară în inima ţăranului ideea despre cruzimile domnilor şi lăţiră faima că nobilimea din Ardeal tratează cu iobagii ca tătarul cu robul său, ca faima aceasta să poată fi crezută şi la curte, dânşii luară în ajutor armata grănicerească şi miliţia aceasta, cu toate că era destinată numai pentru paza şi siguranţa frontierelor şi a ţării, dânsa, dimpreună cu armata regulată, începu a se mesteca în afacerile iobagilor şi ale domnilor, şi lucrurile ajunseră acolo că rapoartele companiilor către regimente, ale regimentelor către brigade şi ale brigadelor către comandele generale, se ocupau de regulă numai cu o singură cestiune, cum tratează domnii pământeşti cu iobagii săi, şi ce fel de cruzimi comit asupra lor. Şi aceşti ofiţeri de naţionalitate străină nu cunoşteau legile fundamentale ale patriei, nu ştiau ce fel de obligamente are ţăranul faţă cu domnul său, ei nu cugetau că tot ce are ţăranul este din pământul domnului său, după cum zice legea „Ţăranul afară de preţul muncii sale nu mai are nimic" (Rusticus paeter mercedem laboris nihil habet). Toate lucrurile acestea văzându-le poporul răsculat căpătă o îndrăzneală şi mai mare cu domnul său, fiindcă observă că dânsul peste tot locul este părtinit.

Iar după ce ura aceasta în contra domnilor pământeşti prinse rădăcini în inima ţăranului, urmară apoi o mulţime de investigaţiuni în contra nobilimii fără nici o cauză, investigaţiuni cari deşi s-au constatat că nu aveau nici un fundament real, totuşi ţăranii cari se plânseră fără cauză, au rămas nepedepsiţi.

Cu durere am trebuit să auzim şi aceea afirmare, ca şi cum în Transilvania nu s-ar afla persoane capabile pentru administraţiunea publică, dar astfel de denunţări le făcuse aceia cari aşteptau înaintarea lor numai de la depărtarea altora.

Dacă de vreo 20 de ani şi mai bine încoace, ţara aceasta ar fi avut guvernatori din familiile cele vechi cu merite şi cu avere[220], dacă Transilvania ar fi fost administrată după legile şi principiile naţiunii ungureşti, precum a fost administrată mai înainte, atunci putem crede că răul acesta nu s-ar fi întâmplat.

Dar de la 1761 s-a schimbat vechea administraţiune a Transilvaniei şi aceasta o simţi numaidecât poporul român, care mai înainte era ţinut în aspră disciplină, o simte astăzi şi guvernul Transilvaniei, care când trimite patente şi ordine ca să le publice românilor, aceştia nici nu le-au în seamă şi adeseori se aud strigând: porunca aceasta nu e de la împăratul, ci-i de la domni.

Iar mai târziu, cu ocaziunea celor două călătorii ale Maiestăţii Sale, când Maiestatea Sa îşi arătă nobilele sale sentimente faţă cu ţăranii şi prin aceea, că asculta pe ori şi cine, şi aduna chiar cu sfintele sale mâini petiţiunile de la ori şi care, atunci ţăranii români molestară pe maiestatea Sa cu o mulţime imensă de plângeri lipsite de orice fundament, şi interpretară îndată pe dos şi aceasta graţie a Maiestăţii Sale, căpătară curaj şi începură să molesteze cu astfel de petiţiuni şi instanţele inferioare, să inculpe pe magistraţi şi pe domnii pământeşti, crezând că ceea ce au putut să facă înaintea împăratului pot să facă în fiecare zi cu domnii şi cu magistraţii săi.

În anul 1778 se introduse o modificaţiune bună în constituţiunea militară, ca domnii pământeşti să dea singuri numărul necesar de recruţi, dar şi măsura aceasta servi numai ca să excite ura ţăranului asupra domnului său.

În anul 1783 urmă conferinţa comisiunii de expropriere, şi se vorbea în toate părţile că se vor lua unele posesiuni de la magnaţi şi de la nobili şi se vor da pe seama armatei grănicereşti, şi conferinţa aceasta se continuă şi în anul 1784; dar poporul interpretă şi această măsură pe dos, făcându-şi falsa credinţă că acum se iau în toată ţara pământurile ereditare de la domni şi se împărţesc între ţărani.

Încă atunci când s-a înfiinţat armata de grăniceri, mulţimea cea mare şi fără nici o trebuinţă a preoţilor români, a fost întrebuinţată ca să îndemne pe popor să ia armele şi atunci apoi observară preoţii români, că ei sunt aceia, cari domnesc în inima românului, şi precum mai înainte aşa şi după aceea tot ei, ca emisari, duseră la îndeplinire toate relele, dânşii asigurară pe ţărani că dacă vor lua armele nu vor mai domni nobilii asupra lor, ci ei asupra nobililor, şi vor împărţi chiar şi pământurile ereditare ale nobililor. Mai mult, dânşii vorbeau cu

[220] Aluziune la br. Adolf Bucow, contele Andrei Hadik, contele Carol O-Donel, cari în calitate de comandanţi generali ai Transilvaniei, de la 1762 încoace, au fost totodată şi preşedinţi ai guvernului din Sibiu. De asemenea se referă plângerea magnaţilor şi la succesorii acestora, la contele Ios. Auersperg şi la br. Samuil Brukenthal.

toată cutezanța, că Maiestatea Sa urăşte pe magnați şi pe nobili, fiindcă țin numai la privilegiile lor şi nu plătesc nici o contribuțiune, aşa că împăratul nu are nici un folos de ei, ca şi cum siguranța cea mai mare a principelui nu ar fi în nobilime. Adevărul însă este că nobilimea şi magistrații formează veriga în lanțul ce uneşte pe rege şi popor, şi dacă veriga aceasta se rumpe, atunci se întâmplă lucruri cum este revoluțiunea de astăzi şi din această cauză Pettzhofen, ministrul împăratului Leopold, scria că nobilimea este inima regilor (Nobilitas est cor Regum).

Conscripțiunea militară, întâmplată cu câteva luni mai înainte la Alba-Iulia şi la Hațeg, s-a făcut din ordinul comandei generale şi din toate lucrurile aceste poporul veni la credință:

1) că dânsul din porunca împăratului trebuie să capete arme;

2) că nobilimea trebuie pustiită cu fier şi cu foc;

3) că după ce vor pustii pe nobili, proprietățile lor se vor împărți între dânşii, precum s-a şi întâmplat în unele locuri, că iobagii se aşezară pe pământurile pustiite ale nobilimii.

La toate aceste se mai adaugă şi alte cauze, că românii locuiesc împrăştiați prin munți, singuratici, depărtați unii de alții, şi toată economia lor le este în jurul casei, iar dacă s-ar forma sate din casele aceste, atunci s-ar putea aduce uşor la ascultare cu armata, care să se încuartireze la dânşii.

În comitatul Zarandului, închis în munți şi locuit de românii cei mai sălbatici, astăzi domneşte numai Horea cu tâlharii săi, şi aşa l-a separat de Transilvania încât nimeni nu mai poate să străbată acolo, şi nici nu mai există acolo vreo administrațiune, ca şi cum nu s-ar mai ține de Transilvania. Până când ținutul acesta avea un comite al său particular şi nu era unit cu comitatul Hunedoarei, până atunci domnea liniştea aici, fiindcă administrațiunea avea destulă putere cu ținutul acesta, dar de când Zarandul s-a unit cu comitatul Hunedoarei, magistrații fiind puțini la număr, n-au mai putut fi cu priveghiere suficientă asupra țăranilor şi de aici uşor putem să ajungem la concluziunea că orice țară, cu atât va fi mai liniştită, cu cât va fi administrată şi guvernată în districte mai mici.

Din toate acestea rezultă că schimbarea formei de administrațiune în Ardeal este fântâna din care au urmat toate relele acestea; şi cauza cea mai apropiată a fost conscripțiunea militară a celor 81 comune, întâmplată la Alba-Iulia şi a altor mai multor comune înscrise în Țara Hațegului de către vice-colonelul Karp.

Dar şi atunci românii se înscrisese ca soldați numai din cauză ca să rămână fără domni şi fiindcă se amăgise sau singur, sau că-i amăgise alții, că atunci pământurile vor fi ale lor. Dar după ce văzură că nu pot să scape de domnii lor pământeşti că nu pot să pună mâna pe pământurile nobilimii, atunci se conjurară şi hotărâră că la primăvara viitoare, în ziua de 1 Mai, să ucidă pe toți domnii lor pământeşti. Dar se întâmplă prinderea agitatorului şi a căpitanului de acum[221], şi prea puternicul Dumnezeu, care poartă grijă de națiuni, aprinse focul mai curând şi scoase mai repede la lumină acest plan mişelesc, de cum ar fi putut dânşii să stingă națiunea ungurească.

Dacă nu se va da un exemplu sever față cu poporul răsculat, dacă nu vor extrăda pe Horea şi pe ceilalți corifei, dacă nu se vor aduna armele de la ei, focul revoluțiunii nu se va stinge din inima lui Horea şi a altor corifei deoarece: c â t e s a t e r o m â n e ş t i, a t â ț i a H o r e a s u n t î n A r d e a l, şi nu-i vor putea linişti orice fel de regulamente urbariale, fiindcă dacă s-ar concede acum regularea urbarială, atunci vor zice că au câştigat-o prin faptele lor de acum, şi iarăşi vor începe din nou lucruri şi mai mari.

Este aşadar de lipsă să se aducă mai multă armată de cum se află astăzi în Ardeal, ca să poată fi întrebuințată în contra răsculaților, deoarece cu 4000-5000 de oameni niciodată munții aceştia nu se pot înconjura, este de lipsă să se aducă armată din țara ungurească, fiindcă a lăsa revoluțiunea să se stingă de sine ar însemna că iarna va trece şi la primăvară poporul va izbucni din nou şi atunci desigur va comite pagube şi mai mari.

E de lipsă aşadar, ca revoluțiunea să se liniştească astfel ca răul acesta să nu se mai întoarcă niciodată şi țara să fie în deplină siguranță, şi nici să nu sufere glorioasa domnie a Maiestății Sale, ca poporul răsculat să rămână numai cu execuțiunile întâmplate până acum.

Mai multe alte informațiuni puteți, Excelența Voastră, să primiți din actele şi corespondența guvernului, din informațiunile diferitelor localități, vă pot informa plângerile inimilor amărâte, cari se ridică la cer, văduvele rămase fără bărbați, bărbații ajunşi la văduvie, părinții lipsiți de copii, casele prădate, ale căror cenuşă mai fumegă şi astăzi. Prea puternicul Dumnezeu să conducă inima regelui nostru, ca să ne acorde toată apărarea ce ne e de lipsă, şi sub grația Maiestății Sale să putem ajunge ca să trăim iarăşi zile liniştite, precum am trăit mai înainte sub aripile glorioşilor săi predecesori.

Guvernul transilvan încă propuse monarhului destituirea tuturor preoților români din ținuturile revoltate şi degradarea lor în clasa de rând a contribuabililor, adică a iobagilor.

În fine, mai trebuie să amintim aici de un curios plan pentru stabilirea liniştii în viitor, plan în care aflăm următoarea propunere:

„Toți locuitorii din comunele revoltate din domeniul de mijloc şi de sus al Zlatnei, din Ofenbaiă, Ponor, Mogoş, Remeți, Lupşa, Sălciua, Ocolişul-Mare, de asemenea şi locuitorii din întreg comitatul Hunedoarei şi al Zarandului, din comitatul Albei şi din ținutul Hațegului să poarte cusut în spate pe țundră semnul furcilor tăiat din pănură albă, sub pedeapsa de câte 50 de bastoane, de câte ori nu vor voi să poarte semnul acesta“[222].

[221] După diferite versiuni, cari circulau în timpul revoluțiunii, nobilimea credea că Horea a fost prins în comuna Curechi când s-a început revoluțiunea. Adevărul însă constatat prin marturi oculari şi prin depozițiunea lui Crişan este că Horea aici nu a fost prezent şi subprefecții cercase să prindă, nu pe Horea, dar pe Crişan, sub a cărui comandă plecase țăranii de la biserica din Mesteacăn cătreAlba-Iulia.

[222] Colecțiunea c. Ios. Kemény. Tom. I. Cercetări oficiale despre războiul țărănesc al lui Horea, pag. 635-636.

Aceste erau cuvintele cu cari saluta nobilimea ungurească deşteptarea naţională a românilor din Transilvania, lupta lor în contra uzurpaţiunilor sociale şi politice.

În toate plângerile şi petiţiunile ce la înaintă nobilimea din Transilvania cu această ocaziune nu aflăm o singură idee mai umană, un singur principiu mai înalt, nişte vederi politice mai demne de timpurile mai noi, mai fericite. Nobilimea disimula faptele, născocea neadevăruri, apăra până la exces prejudiciile, abuzurile şi uzurpaţiunile, şi nu afla destule mijloace de teroare în contra poporului, care lupta pentru libertate, pentru pământul, patria, limba, tradiţiunile şi instituţiunile sale.

Şi cine era nobilimea aceasta?

Un popor, o naţiune?

Nu.

O mână mică de oameni, 46 de mii de indivizi[223], cari nu formau nici chiar populaţiunea unui district, oamenii răzlăţiţi prin toată ţara, fără teritoriu etnic, fără limbă vie în comitate, o clasă, care sub titlul fictiv de naţiune, domni seculi întregi asupra acestei nefericite ţări şi care acum cu ţeapa şi cu roata voia să prelungească şi mai departe exploatarea materială şi domnia politică asupra unui popor întreg. Nobilimea transilvană nu cugeta că ţeapa şi roata nu pot niciodată să omoare o naţiune, că un popor care a trecut prin atâtea calamităţi, cum a trecut poporul român, nu poate să moară decât prin el însuşi.

Din fericire însă toate pretextele şi toate inculpările nobilimii nu aflară la nimeni credinţă.

„Mă silesc în continuu, zice contele Iankovits, să-i aduc la principii mai sănătoase... şi sper că succesiv prin măsuri în interesul publicului şi al privaţilor, îi voi convinge că există şi alt mijloc mai bun pentru a-şi dobândi siguranţa şi vor începe să cugete mai uman."[224]

Iar ce cugeta împăratul, aceasta ne-o spune singur într-un bilet către br. Brukenthal:

„Toate petiţiunile, scrisorile şi cererile comitatelor, ale adunărilor de nobili şi actele lor dovedesc că dânşii şi-au pierdut cu totul cumpătul şi cred că-şi vor afla siguranţa numai trăgând în ţeapă şi omorând cu roata fără respect pe cine şi pe câţi."[225]

---

[223] Numărul total al nobilimii din Transilvania după tablourile publicate în anul 1837 era în timpul acesta de 46.819 nobili. Gerando, La Transylvanie. Paris, 1850, I, 54.

[224] Contendo eos (magnates et nobiles) ad sana Principia reducere, ac ... spero succesive rationibus, et Publicum et privatos respicientibus edocti, et de meliori modo procurandae suae securitatis capacitati, humanius cogitabunt. Raportul către împăratul Iosif din 23 decembrie 1784.

[225] Ja wohl beweisen die sämmtlichen Eingaben, Schreiben und Begehren der Comitatstafel und versammelten Edelleuten und auch deren Handlungen, dass sie ausser aller Fassung sind und im Spiessen und Rädern allein, ohne Rücksicht wen und wie viele es treffe, ihre Sicherheit zu finden glauben. 13 dec. 1784.

XXX. REVOLUŢIUNEA SE ÎNCEPE DIN NOU

1. Ordinele lui Horea. Începerea ostilităţilor

Armistiţiul de la Tibru expiră fără nici un rezultat şi Horea dede ordin poporului să se ridice din nou.

Patru ţărani armaţi cu pistoale fură trimişi în partea de jos a Mureşului să citească din comună în comună următorul ordin:

„Eu, George Crişan, căpitanul militar, trimit această poruncă din mâinile lui Horea prin aceşti patru oameni[226], cari sunt trimişi ca să citească porunca aceasta din sat în sat, de la preot la preot, cât ţine de la Prisaca şi până la Homorod, ca toţi ţăranii să vină armaţi la Homorod, şi acela care nu va veni să fie legat cu toţi copii săi, şi casa să se aprindă pe ei, şi să vină armaţi cu puşti, cu bâte şi cu furci de fier."

Aceşti patru ţărani călătoriră prin toate comunele de la Alba până la frontiera Ungariei şi peste tot locul siliră pe primari şi pe preoţi să publice ţăranilor ordinul acesta.

În comuna Zam ţăranii aceştia sosiră duminică, în 28 noiembrie, aşteptară pe preot până termină serviciul divin, apoi îl siliră să publice şi aici porunca aceasta[227].

Alt ordin fu trimis în ţinutul Geoagiului-de-Jos, ca pe ziua de 22 noiembrie să se înfăţişeze la Geoagiu câte un om din fiecare casă, la caz din contra ţăranii, când se vor întoarce înapoi, să ardă casele acelora, cari nu vor veni[228].

Preotul unit din Bretea, cu numele Popa Zacharia, dete şi dânsul ordin ţăranilor de prin satele vecine, ca din fiecare casă să vină câte un om armat la dânsul, la din contra casele lor se vor preface în flăcări.

---

[226] Exordium publicatarum Literarum ita sonnerit: Ego Georgius Krisan Capitaneus militaris mitto hoc Mandatum e manibus Hora medio horum quatuor virorum, etc. Interogatoriul lui Constantin Popa, preot în comuna Zam, 4 dec. 1784.

[227] Der Richter und Popa von Szám haben denen Bauern in diesen und benachbarten Dörfern dieses Rebellen (des Hora) Befehle mitgetheilt, worauf sich auch die meisten aus Szám weggemacht. Căpitanul B. Verner către contele Iankovits. Radna, 1 dec. 1784.

[228] Ordinul acesta scris cu litere cirile se află în arhiva c. Iankovits. Textul e următorul: „Tot bine rugând pe Dumnezeu de ajutor, acum mureşenii stau ziua, noaptea străjuesc şi u(n)gurii stau pe ţărmul Mureşului numai pot, ci acum dau înştiinţare cât este eraşul (districtul) acesta să fie gata în novembrie 11 zile (adică 22, stil nou) în Geoagiu să se adune să meargă de or trebui Homorod, Mermezeu, Bacâia, Ardeu, Cib, Năduşti, Galda, Almaşul Mare, Almaşul de Mijloc, Almaşul din Jos, Tecăreu, Poiana, Porcura, Voea, Balşa, Mada, Rândethi, Bozeş, aceasta se porunceşte, care sat s-ar ispiti a nu veni sau din care casă n-ar veni la această poruncă întor(cân)du-se i se aprinde casa, această carte să meargă ziua, noaptea, glumă nu vă pae de nu îţi veni alţii or veni la voi." Circulara aceasta se află publicată şi la Szilágyi în traducere germană (p. 270), conţine însă mai multe erori.

În urma acestor ordine iobagii de pe Mureş se puseră din nou în mişcare.
În 29 noiembrie o trupă de ţărani, în număr de 400 de oameni, ocupă din nou Ilia şi invitară pe ţăranii din comunele vecine să-şi ia merinde pe 8 zile, ca să atace Dobra şi Gura-Sada, apoi să plece din nou asupra Devei.
Atacul asupra Devei se fixă pe ziua de 30 noiembrie, şi anume o trupă avea să înainteze spre Deva din partea de sus a Mureşului şi alta din partea de jos.
În acelaşi timp se ridicară şi ţăranii din Munţii Abrudului. Dânşii se împărţiră în patru trupe.
O trupă se afla în Munţii Mogoşului sub comanda lui Ion Horea, compusă din ţăranii de la Mogoş, din Ponor şi Remeţi.
Altă trupă se afla la Ofenbaiă sub comanda lui Ion Cloşca, compusă din ţăranii de la Lupşa, Ofenbaiă, Cioara, Brezeşti şi din alte comune ale domeniului Ofenbaiă.
A treia trupă se afla la Albac, sub comanda lui Horea, şi era compusă din ţăranii domeniului de sus.
În fine, trupa a patra se afla în Zarand, sub comanda lui Crişan.
În timpul acesta Horea mai numi câţiva căpitani subalterni şi le dete ordin să înarmeze poporul, scrise vameşului de la Huedin să lase liber transportul bucatelor pentru Munţii Abrudului, iar faurii din Albac, din Lupşa, După-Piatră şi Geoagiul-de-Jos începură, ziua şi noaptea, să fabrice lănci pentru popor.
Acum intenţiunea căpitanilor era să plece din nou asupra oraşelor ungureşti.
Ţăranii din Munţii Abrudului declarară că dânşii vor pleca din nou asupra Abrudului, ca să-l prefacă în praf şi cenuşă, că vor tăia şi copii din pântecele mamelor şi vor trece prin ascuţitul sabiei pe toţi cetăţenii şi toată armata ce vor afla-o acolo, că nu vor cruţa nici chiar casele românilor, deoarece dânşii la cea dintâi revoluţiune au ascuns pe unguri şi le-au dat în secret mijloace de subzistenţă.
Apoi căpitanul Crişan dete ordin ţăranilor din Zarand, că pe duminica viitoare, în 28 noiembrie, să se adune cu toţii între Mihăleni şi Buceş, ca să meargă din nou asupra Abrudului şi să-l ardă din fundament.
După ce vor arde apoi Abrudul, intenţiunea căpitanilor era să ocupe oraşul Zlatna, să atace cu toate puterile castelul din Galda, să ruineze din fundament Aiudul, să năvălească pe două părţi în comitatul Clujului pe la Feneş şi la Gilău, să atace Sân-Craiul şi Zamul şi să le pustiiască cu totul.
Planul era aşadar, că ţăranii din partea de jos a Mureşului, din Zarand şi din Munţii Abrudului să înainteze cu toţii spre inima Transilvaniei, făcând o linie de războiu de la Deva până la Huedin.
Ostilităţile se şi începură numaidecât.
Mai multe patrule de soldaţi trimise prin munţi ca să facă recunoaşteri sau să ducă patentele guvernului fură prinse, bătute şi nimicite.
În Remeţi, în Ponor, în Lupşa, Stănija, Blăjeni, După-Piatră, Buceş, Brad, Burueni şi aproape în fiecare comună din Munţii Abrudului se găsiră soldaţi morţi, cai, puşti, săbii şi alte obiecte de armătură, ce le luase ţăranii de la patrulele aceste.

2. Ţăranii răsculaţi resping amnistia

În 30 noiembrie guvernul transilvan publică ţăranilor amnistia generală.
Textul acestei patente era următorul:
„Prea sfânta Sa Maiestate cesaro-regală şi apostolică, informându-se despre violenţele atât de crâncene, cari le comite poporul român răsculat, şi despre împrejurările acestor violenţe, cu toate că oamenii aceştia, dacă s-ar avea în vedere numai singur dispoziţiunile legii, ar trebui să fie pedepsiţi cu pedepsele cele mai severe, totuşi maiestatea Sa, condusă de înnăscuta sa indulgenţă a binevoit prin rescriptul regesc din 22 ale lunii acesteia să acorde o amnistie generală tuturor acelora cari se vor întoarce în pace pe la casele lor şi vor rămâne liniştiţi. Deoarece guvernul regal încă mai înainte, prin patenta sa din 11 noiembrie, nu a lipsit să dojenească pe fiecare din aceştia, ca să se întoarcă la o cale mai bună, mai mult, le-a oferit totodată şi speranţa, că vor câştiga graţia şi amnistia Maiestăţii Sale prea sfinte[229], aşa guvernul şi de astă dată publică în numele Maiestăţii Sale o amnistie generală şi ordonă fiecărui să-şi dea silinţa a se face demn de această graţie cesaro-regală, să se întoarcă iarăşi la linişte şi pace, să iasă de prin locurile lor de retragere, să se întoarcă liniştiţi pe la locuinţele lor, să depună armele şi alte instrumente de felul acesta, să rămână liniştiţi pe acasă, să se abţină de la orice fel de adunări secrete şi în modul acesta să evite pedeapsa, care va cădea fără îndoială asupra acelora cari vor rămâne şi de aici înainte în stare de revoluţiune."
Patenta aceasta se publică ţăranilor cu ocaziunea târgurilor de săptămână.
Comandanţii trupelor imperiale primiră şi dânşii câte un anumit număr de exemplare, ca să le publice ţăranilor cu ajutorul preoţilor, şi numai în cazul, când ţăranii nu se vor împrăştia nici în urma acestei publicări, atunci să procedeze cu armele asupra lor.
Ţăranii însă aproape peste tot locul declarară, că dânşilor nu le trebuie pardon, că-şi vor face ei singur pardon, că mai bine sunt în stare să piară cu toţii de paloş sau pe roată, decât să se mai întoarcă iarăşi la starea de mai înainte, că în fine, toate patentele acestea, câte li se publică dânşilor, sunt date de nobilime, dar nu de împărat. Preoţii fură ameninţaţi să nu le mai citească[230], iar ţăranii dojeniţi sub pierderea capului, ca să nu mai umble cu patentele guvernului.

229 Guvernul transilvan înfăţişează aici lucrurile ca şi cum amnistia generală s-ar fi acordat în urma intervenţiunii sale. Cunoaştem însă toate rapoartele guvernului către împăratul şi în nici unul din acestea nu se propune amnistia sau vreo altă uşurare pentru ţărani. Din contra, guvernul în toate adresele sale cerea suprimarea revoluţiunii prin forţă armată.

230 În 17 noiembrie protopopul Iosif Sânziana din Trestia, scrie episcopului Nichitici: „Nu mai ştiu ce să mă fac şi vă rog cu umilinţă, că pe cât vă e posibil să-mi acordaţi ajutorul Ilustrităţii Voastre, fiindcă nu mai am unde să-mi plec capul, decât să fug, că mă ucid oamenii în casă, fiindcă revoluţiunea creşte din zi în zi" – Tot asemenea scrie şi protopopul Ion Popovici din Hondol în 24 noiembrie – „Nu numai că nu cutez să ies din casă în vreo parte oarecare, dar cu ajutorul lui Dumnezeu de abia îmi mai pot păzi şi viaţa."

Amnistia se propuse în particular şi lui Horea prin nobilul Alexandru Chendi, dacă dânsul va face ca poporul să se liniştească iarăşi.

Horea însă răspunse că dânsul n-are lipsă de graţia împărătească[231], că va linişti poporul numai în cazul dacă vor fi liberaţi oamenii, cari se află închişi la Galda şi la Zlatna, şi se va acorda poporului o uşurare de contribuţiuni, de taxe şi de alte dări.

3. Convenţiunea de la Ofenbaiă

În 29 noiembrie ţăranii din domeniul Ofenbăii încheiară cu funcţionarii de aici o convenţiune de protectorat, convenţiune al cărei conţinut era următorul:

1. Cele cinci sate din domeniul Ofenbăii aliate şi conjurate cu următoarele sate: Ponor, Sălciua, Mogoş, Remeţi, Lupşa, Valea-Vinţii, Valea-Şază, acordă protecţiunea lor tuturor funcţionarilor, lucrătorilor şi stabilimentelor de mine din Ofenbaiă, se obligă că-i vor apăra în contra tuturor celorlalţi ţărani răsculaţi şi stau buni pentru averea, viaţa lor şi a familiilor lor, cu un cuvânt pentru toate.

2. În schimb pentru această protecţiune, funcţionarii minelor din Ofenbaiă să nu ceară ca să vină vreo trupă de soldaţi în ţinutul acesta şi în caz dacă vor afla că vine armata dânşii să fie obligaţi a da numaidecât de ştire românilor.

3. Pentru siguranţa acestei condiţiuni, funcţionarii minelor vor avea să rămână în Ofenbaiă şi să nu se depărteze de acolo[232].

4. Un judecător german pe care-l vor alege românii dintre funcţionarii minelor de aici, va avea să împăciuiască şi să judece în viitor toate cestiunile cari se vor ivi între români.

5. Pe viitor nici un individ de naţionalitate ungur să nu se mai poată aşeza în domeniul Ofenbăii[233].

Despre convenţiunea aceasta se făcu şi un act înscris şi funcţionarii din Ofenbaiă comunicară îndată actul acesta cu oficiul minelor din Zlatna cu rugarea ca să mijlocească aprobarea convenţiunii.

În această privinţă oficiul minelor din Zlatna scrie în 1 decembrie Tesaurariatului:

„Funcţionarii din Oofenbaiă... ne-au trimis ieri contractul ce-l anexăm aici şi din cari veţi binevoi a vedea că rebelii aceştia au făcut contractul acesta mai

[231] Hora zur Antwort gegeben have: Ich brauche die königliche Gnade nicht; Er werde die Menschen zur Ruhe bringen, wenn die verurtheilten Gefangenen von Gald und Zalathna befreyet und eine Erleichterung an Contribution, Taxen und andere Accrescentien erfolget sein würde. Interogatoriul lui Horea, 72.

[232] Punctul acesta, după cum se vede din corespondenţa oficială, a fost unul din cele mai esenţiale la facerea acestei convenţiuni, dar în contractul scris în limba germană de către funcţionarii din Ofenbaiă (şi care se vede a fi o traducere unilaterală) punctul acesta nu este precizat anume.

[233] În copia germană punctul acesta s-a scris neexact astfel: „şi în viitor nici un ungur să nu se mai trimită aici ca span."

cu seamă din cauză ca să ţină pe funcţionarii aceştia acolo ca ostatici[234]. Despre împrejurarea aceasta noi n-am întârziat să informăm numaidecât pe căpitanul Richard, rugându-l totodată să înştiinţeze atât comanda, care formează cordonul militar în contra răsculaţilor, cât şi pe domnul vice-colonel, pe br. Petrasch, care merge în domeniul de sus, ca nu cumva până va urma deciziunea mai înaltă asupra acestei convenţiuni, satele, cari au făcut contractul acesta să fie atacate din altă parte, şi din această cauză personalul întreg al funcţionarilor din Ofenbaiă cu toate familiile lor să cadă jertfă acestor neoameni.

Din această cauză rugăm pe înalta autoritate să binevoiască a lua în considerare împrejurările foarte grave de acum... şi a interveni la onorabilul guvern ca de astă dată, din necesitate, să se aprobe în tot cazul contractul acesta al funcţionarilor din Ofenbaiă cu satele menţionate, prin o comisiune, care va veni aici."

În contra acestei convenţiuni însă protestă la guvern comitele Albei, br. Simeon Kemény:

„Din o relatare sigură ajunsă la noi în momentul acesta am înţeles cu cea mai mare durere a inimii că domeniul minelor din Ofenbaiă (românii), au trimis deputaţi la domnul Mihai Brukenthal, consilierul guvernului în cestiunea acestei nefericite răscoale, şi anume dânşii au declarat că vor asculta şi de aici înainte ca şi până acum de mandatele şi ordinele mai înalte şi vor apăra domeniul acesta de invaziunile altor răsculaţi, dar sub condiţiune că în sânul acestui domeniu nici un ungur să nu aibă domiciliul sau locuinţa admisă[235], afară de un individ de naţiune germană, pe lângă contract, care-l va face cu dânşii. Această intenţiune a locuitorilor din domeniul amintit mai sus fiind în contrazicere directă cu sancţiunea legilor patriei şi anume cu Partea I, tit. 8, art. 1 şi tit. 9, art. 1 din Constituţiunile Aprobate... am crezut că e de lipsă ca să aduc la cunoştinţa excelenţei Voastre şi a înaltului guvern această cerere temerară a numiţilor locuitori, rugându-vă să priviţi cu ochi graţioşi... această nedemnă clasă a cetăţenilor patriei şi a desfiinţa aceste cereri temerare ale poporului român care nu constituie naţiune legală în această patrie, cereri făcute în prejudiciul manifest al legilor şi la cari naţiunea ungurească nu va consimţi.

Tesaurariatul însă, îngrijat de viaţa funcţionarilor din Ofenbaiă, comunică convenţiunea aceasta cu br. Preisz în speranţa că dânsul va afla un mijloc oarecare ca armata să nu treacă prin domeniul Ofenbăii.

Br. Preisz însă răspunse Tesaurariatului:

„În privinţa convenţiunii de la Ofenbaiă trebuie să vă descoperim în mod amical că ar fi foarte periculos să se aprobe convenţiunea aceasta încheiată cu toate satele aliate cu cele 5, fiindcă în modul acesta am fi direct împiedicaţi la

[234] Woraus hohen Orts zu ersehen ist, dass diese Rebellen selben (Vertrag) nur hauptsächlich gemacht haben, um die dasige Beamte gleichsam als Geisseln rückbehalten zu können.

[235] Ut in gremio suo (fiscalis Dominii Montani Offumbanya) nullus Hungarae Nationis amplius praeter unum Germanum Nationis penes Contractuales invicem stipulatus ab Incolis praefati Dominii, receptum domicilium aut mansionem habeat.

restabilirea liniştii generale în ţară, deoarece ca să putem merge pe capul celorlalţi răsculaţi este indispensabil ca armata să treacă prin teritoriul acestor comune, şi în acţiunea aceasta am fi împiedicaţi îndată ce am aproba convenţiunea, şi ne-am învoi ca armata să nu treacă pe acolo. De altmintrelea, chiar în momentele aceste se iau măsurile cele mai serioase în contra răsculaţilor, şi funcţionarii au să capete ajutor cel mai efectiv din partea armatei, care înaintează de toate părţile, şi aşa sunt de părere a se respinge convenţiunea aceasta".

Din aceste motive convenţiunea fu respinsă şi din partea guvernului transilvan.

4. Luptele de la Remeţi, Brad, Lupşa şi Mihăleni

Pe când ţăranii făceau pregătiri ca să înceapă din nou ofensiva armata se puse în mişcare din toate părţile către Munţii Abrudului.

Planul armatei era să încunjure trupa principală a ţăranilor şi dacă nu se va împrăştia s-o atace şi extermine cu totul[236].

În partea despre Ungaria generalul Sturm ocupă pasul de la Lacul-Negru şi diferite alte trupe fură aşezate pe sub poalele munţilor în comitatul Bihorului şi al Aradului.

În Transilvania, partea de jos a Mureşului încă fu de asemenea ocupată cu trupe. În Dobra, în Ilia, în Deva, Orăştie şi Vinţ până la Alba-Iulia se stabiliră peste tot locul diferite corpuri mai mici de armată.

Alte trupe încinseră munţii în partea despre răsărit cu misiunea să străbată în centrul munţilor pe la Zlatna, Mogoş şi Ofenbaiă.

În fine, o diviziune de grăniceri secui plecă din Târgul Mureşului către Cluj ca să ocupe poziţiuni la Gilău şi Huedin.

Situaţiunea era critică.

Ţăranii din munţi, văzându-se acum încunjuraţi de toate părţile, trebuiră să renunţe la orice mişcare ofensivă şi se puseră numaidecât în stare de apărare.

La Mogoş, la Remeţi, la Buceş şi Vulcan făcură repede tăieturi colosale de păduri, baricadară comunele mărginaşe şi închiseră toate drumurile şi trecătorile.

În această privinţă oficiul minelor din Zlatna scrie Tezaurariatului în 1 decembrie: Un gornic trimis alaltăieri la Ofenbaiă, ne aduce ştirea că răsculaţii au făcut tăieturi mari de păduri peste tot locul în ţinutul Negrilesei.

Într-un raport militar aflăm iarăşi următoarele:

„Patrula de la Trimpoiele se întoarce înapoi şi raportează că la comuna După-Piatră se află tăieturi de păduri, prin două au trecut cu caii, dar prin

[236] War das Hauptaugenmerk des General-Commando auch vorzüglich dahin gerichtet ... dem Hauptschwarm der Tumultuanten von allen Seiten mit vereinbarten Kräften auf den Leib zu gehen und das äusserste anzuwenden um selben zu zertrennen, oder bei einem etwa leistenden Widerstande so weit möglich gänzlich zu vertilgen. Raportul comun al br. Brukenthal şi al generalului Fabris din 21 dec. 1784.

tăietura a treia n-au mai putut trece şi Buceşul este înconjurat cu o tăietură de pădure.

Vine patrula de la Mogoş şi spune că acolo se află trei tăieturi de păduri, cea dintâi mai mică; cea de a doua mai mare şi cea de a treia foarte mare".

Tot în această privinţă, Tesaurariatul scrie guvernului în 2 decembrie:

„Cât de periculoasă începe să fie revoluţiunea aceasta se vede din raportul oficiului de mine, trimis prin un curier, şi anexat aici, din care rezultă că ţăranii răsculaţi au închis comunicaţiunea pentru trupe prin tăieturile cele multe de păduri, ce le-au făcut şi cari trădează că la dânşii se află un comandant străin".

În acelaşi timp căpitanul Horea dede ordine severe în toate comunele că în caz dacă se vor apropia trupe imperiale, să dea numaidecât alarmă cu tragerea clopotelor, să înştiinţeze comunele vecine, să se pună cu constanţă în apărare, să nu lase ca să intre în comune nici un soldat, căci dacă vor asculta de ordinele sale, naţiunea română din Transilvania nu va mai fi supusă domnilor pământeşti[237].

În 27 noiembrie br. Preisz informă pe guvernul transilvan că acum se încep operaţiunile militare în contra răsculaţilor.

Pe lângă fiecare trupă, care plecă asupra ţăranilor, fu alăturat câte un preot sau doi cu misiunea ca dânşii înainte de începerea luptei să dojenească încă o dată pe ţărani, ca să depună armele şi să se întoarcă pe la casele lor.

În această privinţă episcopul Nichitici comunică preoţilor următoarea instrucţiune[238]:

„Aceşti preoţi datori vor fi a se lipi sau a se lega de comandele milităreşti şi când aceştia vor nimeri pe adunate turme a rebelişilor şi se vor pune în rând de apărare, atunci preotul ... să se pună înaintea oştii milităreşti şi să dea înaintea rebelişilor primejdia cea netrecută întru care se află ... şi cu tot chipul care se poate să-i îndemneze spre plecăciune şi să-i aducă la pace. El n-are putere să făgăduiască ceva lor. Fără numai aceste: că dacă ar urma ei la toate acelea, care le va spune lor ofiţerul de la comandă, precum ei milă şi iertăciune să nădăjduiască, într-alt chip prea grea cumpliciune vor simţi. Din aceasta poate că rebelişii vor arăta plecăciune atunci ofiţerul de la comandă să facă ce s-au rânduit de slăvitul Generalat. Dară de cumva rebelişii vor arăta împotrivire, atunci preotul, cu glas deschis şi pe înţeles să spună precum ar fi ei oamenii de nu se pot îndrepta, care au trecut cu vederea multe sfaturi şi îndreptări şi au lăpedat iertarea şi bunătatea, ce s-au fost dăruit lor, şi nenorocirea care ar veni peste ei, pe copii lor şi pe muierile lor, singuri ei fiind pricina lor şi să o socotească, şi înaintea feţei lui Dumnezeu vor da grea samă şi răspuns pentru toată picătura de sânge, care se va fi vărsat pentru împotrivirea şi neascultarea lor, şi după ce şi aceasta se va face şi tot nu se vor căi, şi nu se vor pleca, atunci preotul să se dea în dreptul ostaşilor şi să lase treaba sa."

[237] Denique (Hora) affidebat plebem per Judices, quod si nutum et mandatum ejusdem secuta fuerit, in futurum Dominis Terrestribus, subjecta hand foret natio valachica. Extractus Benignorum Examinum, p. 11.

[238] Comunicăm instrucţiunea aceasta după însuşi textul original românesc.

În 27 noiembrie operaţiunile armatei se începură pe toată linia, în Zarand, la Mogoş şi la Ofenbaiă. Însă cele de întâi lupte fură cu totul nefavorabile pentru armată.

În 29 noiembrie se întâmplă la Remeţi o luptă înverşunată între ţărani şi între armată, luptă în care ţăranii rămaseră învingători.

Despre lupta aceasta scrie guvernului comisarul Mihai Brukenthal:

„În momentul acesta soseşte un raport de la vice-colonelul Schultz cu diferite anexe din care se vede că dânsul, în 29 noiembrie, a voit să meargă la Remeţi cu 143 soldaţi de infanterie şi cu 68 de husari secui ca să ocupe Ponorul şi Remeţii, dar a fost întâmpinat pe vârfurile şi la strâmtorile munţilor de o trupă de ţărani răsculaţi în număr la 1000 de oameni, şi cu toate că le-a vorbit cu blândeţe să se liniştească, fiindcă n-are să li se întâmple nimic, totuşi n-a folosit nimic, ţăranii răsculaţi începură să tragă cu puştile, soldaţii să se apere, până când într-o încăierare de 4 ore, 15 soldaţi fură răniţi, unul rămase mort, 17 tâlhari fură tăiaţi, iar alţi trei prinşi şi trimişi la Aiud. În fine, vice-colonelul s-a retras cu trupa sa şi dânsul se află acum Cacova. La retragerea sa răsculaţii puşcară din tufe asupra soldaţilor, şi cu această ocaziune fu rănit în picior şi comisarul comitatului alăturat pe lângă trupa aceasta şi al cărui nume încă nu-l ştiu, de asemenea fu rănit în mână cu o furcă de fier şi locotenentul Lendvai. Vice-colonelul Schultz se pare că acum cugetă cu totul altmintrelea despre răsculaţii aceştia de cum vorbea mai înainte, deoarece ce scrie, că nu e de a se încrede nici în ţăranii aceia, cari se arăta buni şi ascultători."

Tot în privinţa acestei lupte scrie oficiul minelor din Zlatna către Tezaurariat:

„Ieri (în 30 novembrie) a sosit aici locotenentul Probst cu 40 husari secui şi ne comunică verbal că dânsul primise ordin ca să alerge cu trupa sa în ajutorul vice-colonelului Schultz, care plecase din Cricău către Ponor, cu 60 de husari (despre infanterie Probst nu aminteşte nimic[239]), dar n-a putut să-şi continue drumul din cauză că răsculaţii făcuse în grabă mare tăieturi de păduri, ca să împiedice retragerea lui Schultz şi aşa dânsul a fost silit să se retragă aici."

Tot despre lupta aceasta scrie şi consilierul Mihai Hermann:

„O parte din trupa care se afla sub ordinele lui Schultz trebuia să vină după dânsul. Dar ţăranii răsculaţi (de la Remeţi) fură îndată în urma lui Schultz, şi-i tăiară drumul pentru trupa care avea să-l urmeze (pentru ariergarda) ... Schultz scăpă din această dificilă situaţiune numai astfel, că ţăranii răsculaţi în urma poruncii lui Horea se retraseră din toate părţile către Blăjeni"[240]).

În lupta de la Remeţi, după cum ne spun raporturile oficiale, ţăranii români strigau: „O dată cu capul ficiori, că vine Horea cu ţara."

[239] După cum ne-am convins din mai multe cazuri, comandanţii trupelor imperiale ce fură trimişi în contra ţăranilor, ascund peste tot locul numărul adevărat al armatei, atât acolo unde au suferit vreo înfrângere, cât şi acolo unde au învins.

[240] **Horraische Unruhe**, în manuscrisul Das alte und neue Kronstadt I. 101.

Iar alţii, în bătaie de joc, ziceau către secui: „F. î. s. cu împăratul vostru împreună, avem noi împărat, nici nu sunteţi voi cătane, ci sunteţi unguri şi nemeşi şi numai v-aţi îmbrăcat în haine cătăneşti"[241].

Iar un ţăran din Muşca invita pe altul zicând: „Haidă Mariene, acum e vremea să stăm în calea cătanelor la Remeţi, că noi ne bizuim în voi Buciumanilor".

Tot asemenea o păţi armata imperială şi în Zarand.

În 27 noiembrie, maiorul Stoianich, plecă din Deva cu o trupă de 320 de soldaţi ca să ocupe Zarandul. În aceea zi noaptea dânsul ajunse la Brad chiar în momentul pe când trupa ţăranilor plecase de aici la Criscior ca să meargă asupra Abrudului.

În dimineaţa următoare însă căpitanul Crişan, îndată ce află că armata a intrat în Zarand, se întoarse înapoi cu trupa sa, alungă pe Stoianich din Brad, îi taie linia de retragere către Deva şi după o luptă înverşunată ce o avu cu dânsul lângă Brad, îl aruncă spre ţara ungurească.

Despre lupta aceasta scrie locotenentul Simény, care se afla în trupa lui Stoianich:

„Pe un drum foarte rău am ajuns aici (în Brad) în 27 noiembrie, după miezul nopţii, dar am aflat aici numai puţini răsculaţi din cauză că trupa ţăranilor în număr la 4.000 de oameni plecase către Criscior cu câteva ore mai înainte sub comanda căpitanului Giurgiu Todor (Crişan?). Dar după ce auziră că noi suntem aici, veniră din nou în zori de ziuă, cu o mulţime aşa mare încât n-o pot descrie, şi noi cercarăm să ne retragem repede către Halmagi. Întru aceea ne ciocnirăm cu trupa aceasta imensă, şi cu toate că puşcarăm asupra lor, îi tăiarăm cu săbiile şi-i uciserăm, dar toate fură în zadar, căci ei se adunară sub comanda lui Horea într-o mulţime ce nu se poate spune. Vom vedea ce vom putea face în viitor, destul că aici este oribil pentru soldaţi, fiindcă ziua şi noaptea nu avem odihnă de ei."

Tot în această privinţă br. Brukenthal raportează împăratului, în 3 decembrie:

„Maiorul Stoianich a fost trimis la Brad cu 320 de soldaţi, infanterie şi cavalerie. După raportul său dânsul a şi ajuns întru adevăr acolo în 29 noiembrie noaptea târziu, şi îndată ce a sosit a şi liberat din mâinile răsculaţilor pe un căprar din regimentul Orosz, pe patru husari şi alte 12 persoane, dar cu trupa sa cea mică n-a cutezat să înceapă nimic în contra răsculaţilor, cari după cum îi raportase trei prizonieri, erau în număr de 9.000 de oameni sub comanda lui George Crişan – deşi numărul acestei trupe era prea exagerată – şi aşa s-a retras către Halmagi, şi fiindcă în Halmagi n-a aflat nici o trupă din regimentul Devins, ci numai o companie din regimentul Orosz, aşa a cerut ajutor din Ungaria."

Crişan însă nu se mulţumi numai cu respingerea armatei de la Brad. Dânsul urmări în continuu pe Stoianich până la Halmagi, trimise repede ordin ţăranilor

[241] Depoziţiunea soldatului László Josi. Zlatna, 8 ian. 1785.

de pe valea Mureşului şi din celelalte comune ale Zarandului, ca să înainteze spre Halmagi, şi din toate părţile ţăranii plecară într-acolo[242].

Acum poziţiunea armatei în Zarand era desperată.

Din această critică situaţiune însă Stoianich scăpă cu o tactică puţin demnă de o armată, înşelând pe ţărani cu o împăciuire.

Anume Stoianich încheie o convenţiune cu trupa lui Crişan ca ţăranii de aici înainte să fie militari şi să nu mai fie supuşi nobililor, ci numai împăratului, convenţiune în care reaua credinţă se vede de la început.

Despre împăciuirea aceasta generalul Koppenzoller scrie contelui Iankovits:

„În 29 noiembrie o trupă de rebeli în număr de vreo 7.000 de oameni ocupară poziţiuni pe dealurile din jurul Halmagiului cu intenţiune ca să atace oraşul şi să libereze pe prizonierii ce-i făcuse husarii cu o zi mai înainte. Maiorul (Stoianich) înaintă cu trupa sa către dânşii, până la o distanţă de 1.000 de paşi, dar împiedecat de un şanţ (?) ca să-i poată ataca, se duse călare înaintea lor, însoţit de căpitanul Czigan din regimentul Toscana, până la jumătate drumul, unde şi rebelii trimiseră de asemenea câţiva deputaţi pentru o convorbire şi se împăcară astfel, că dânşii, ţăranii, se vor supune la toate ocaziunile ordinelor Maiestăţii Sale, dar să nu-i silească ca să primească iarăşi înapoi pe nobilii de mai înainte ca domni pământeşti. Dânşii voiesc să fie supuşi numai Maiestăţii Sale şi la caz din contra să li se dea domni feudali germani, dar nici un ungur mai mult. După convorbirea aceasta dânşii se retraseră, descărcându-şi armele în continuu."[243]

---

[242] În 3 decembrie, br. Brukenthal raportează împăratului: Ein neuer von der Hunyader Tafel eingeganger Bericht vom 2. dieses, enthält die Nachricht: dass ein Trupp Aufrührer ... nach Illye gakommen ... und- alle übige Inwohner unter Bedrohung mit Feuer und Schwert zur Hauptversammlung der Aufrührer (în realitate la atac) auf den 1 Dezemb. nach Halmagy vorbeschieden. Sie melden weiter, die mehresten der umliegenden Dörfer hätten sich dem Vernehmen nach entschlossen, sich in Halmagy einzufinden. – Protopopul Iosif Sânziana din Trestia încă scrie episcopului Nichitici în 21 noiembrie (2 dec. st. n.): Reliqui autem pagi sunt perturbati circiter 20 insurrexerunt secunda vice, et abiverunt versus Halmagy ad Coriphaeos seductores et rebelles.

[243] Despre împăciuirea aceasta aminteşte şi Crişan în interogatoriul său preliminar făcut la Abrud şi ne spune că dânsul se afla cu trupa ţăranilor pe deal, iar ofiţerul (Stoianich) cu armata imperială în partea de jos şi s-a făcut o împăciuire (conventio facta est). Comisiunea însă care făcuse interogatoriul şi care se afla din partea armatei maiorul Pükler şi sub-locotenentul Neustädter, nu aminteşte în procesele-verbale nimic despre condiţiunile acestei împăciuiri. – Tot în privinţa aceasta aflăm următoarele în Ms. Analecta ad Hist. seditionis: den 6. Dec. Gubernial-Commissarius. Mühlenbach, 3 dec. Nach einem Rapport des Majors Stojanics, Halmagy 30 nov. sollte er durch eine starke Rotte der Tumultuanten aus etlichen und vierzig Dörfern angegriffen werden. Als er ihnen entgegen ging, hielten sie in einiger Entfernung stille und schickten, auf Verlangen des Majors, 6 Deputirte; diese sagten sie seien auf Befehl des Hora zusammengekommen, etc.

Tot în timpul acesta altă luptă cu ţăranii se întâmplă la comuna Lupşa[244]. Maiorul Dolcinengo cu o trupă de 70 de soldaţi – după cum ne spune dânsul – ajunse în 29 noiembrie la comuna Lupşa şi de aici voia să străbată către Bistra. Îndată însă ce ieşi din comuna Lupşa fu atacat pe dealuri de o trupă de ţărani şi respins cu pierderi însemnate. În urma acestui atac nefavorabil, locotenentul Mesterházy din Zlatna alergă repede cu o trupă mai mică de soldaţi în ajutorul maiorului Dolcinengo la Lupşa. Dar ţăranii din Lupşa îi ţinură drumul la Valea Vinţii, puşcară pe Mesterházy şi 8 soldaţi, doi fură răniţi, iar ceilalţi împrăştiaţi[245].

Atât este ce ştim despre această luptă, dar observăm că după încetarea revoluţiunii se găsiră în ţinutul Lupşii mai mulţi soldaţi morţi şi neîngropaţi[246].

Pe toată linia succesele erau ale ţăranilor şi onoarea lăncilor era satisfăcută pentru aceia cari într-un moment de entuziasm ziceau cu fericire „noi suntem militari"[247].

Dezastrele armatei provocară o nouă consternaţiune în sânul nobilimii.

Comitatul Hunedoarei lăsă la o parte competenţa comandei generale din Transilvania şi scrise de-a dreptul generalului Koppenzoller în Ungaria, să intre cu două regimente în Transilvania[248].

De altă parte guvernul transilvan înfăţişă monarhului lucrurile în colorile cele mai desperate, şi făcu apel la graţia părintească a suveranului să trimită cât mai în grabă mai multă armată în Transilvania.

Br. Preisz însă, parte ascundea înfrângerile armatei, parte le excuza cu lipsă de proviziuni[249], sau le înfăţişă drept învingeri[250].

---

[244] 18-ten Dec. Kommt ein Schreiben Majors Dolcenengo, ohne Datum und Orthe ... habe er in Lupsa eine halbe Comp. formirt, mit dieser und 1 Officier sammt 25 Hussaren gedachte er Pistra zu erreichen, allein gleich hinter Lupsa über den Berg sei seine vorausmarschierende Patrouille von den Rebellen angefallen worden ... er habe Pistra nicht mehr erreichen können (Extract des Anfanges der Unruhen).

[245] **Wiener Zeitung**, no. 103 din 1784: „Cu o zi mai înainte (29 nov.) atacară rebelii 20 soldaţi (?) de la Ofenbaia, în ajutorul cărora voia să meargă locotenentul Mesterházy cu 10 soldaţi, dar pe drum fu încunjurat şi ucis cu 8 soldaţi." – Broşura „Horja und Klotska": Am 29-ten November, ward ein Lieutenant von Orosz, Namers Meszterhazi, welcher einigen zu Offenbanye geängstigten Truppen zu Hülfe gehen wolte, auf dem Wege angefallen und nebst 8 Mann todt geschossen.

[246] Jurnalul Magyar Hirmondó, scrisoarea a 7 din 1785.

[247] Cloşca la Abrud către locotenentul Vernicourt: „noi suntem soldaţi împărăteşti".

[248] **Anallecta** ad Historiam seditionis. Den 9. Dec. General-Commando den 7. Es beschwert sich dass die Hunyader Comitatsofficianten mittelst einer an General Koppenzoller abgeschickten Estaffete die Einrückung der Regimenter Würtenberg und de Vins nach Siebenbürgen verl ngt, worauf die am nächsten gelegnen Commandi estaffetaliter beordert wurden, rechts und links dem Maroschfluss in Siebenbürgen einzumarschiren; das General-Commando, dem keine solche Gefahr, wie der Hunyader Comitat vorgibt, bekannt ist, hat ... sich bemüssigt gesehen, den General Koppenzoller anzugehen, dass er die in marsch gesetzten Truppen zurückbeordern möchte.

În urma acestor rapoarte cari fiecare înfăţişau lucrurile cu totul în altă formă, împăratul scrise în 13 decembrie baronului Brukenthal:

„Iubite br. Brukenthal! Turburările din Transilvania cari încă nu s-au liniştit până acum, mă întristează şi mă supără foarte mult şi aceasta cu atât mai tare fiindcă din rapoarte cu totul în contrazicere, nu pot să-mi fac o judecată sigură şi nu pot să cunosc adevărata stare a lucrurilor... Eu îndată după cea dintâi ştire am dat ordinele necesare atât comandei generale din Transilvania, cât şi celei din Ungaria, dar ordinele mele parte nu au fost urmate, parte au procedat cu mijloace prea slabe. Este aşadar de lipsă, ca rapoartele ce le va înainta de aci înainte guvernul să fie lucrate dimpreună cu comandantul general, aşa că să fie numai o limbă şi în astfel de cazuri să înceteze toate ceremoniile şi toate formalităţile pentru oricine, care mai are un sentiment de datorie şi iubire către patrie, şi orice oră, orice loc şi orice mijloc să fie egale ziua şi noaptea, dacă în modul acesta se poate face bine şi se poate împiedica răul. În consecinţă Domnia-Ta vei comunica ordinul acesta comandantului general şi totodată l-am însărcinat şi pe dânsul, ca să-ţi comunice şi Domniei-Tale ordinele, ce i le voi trimite eu".

În ziua de 7 decembrie însă se întâmplă nefericita luptă de la Mihăleni, care puse numaidecât capăt acestei revoluţiuni. Armata ca să poată opera în Munţii Abrudului, trebuia necondiţionat să ocupe Zarandul, care se află încă în mâna căpitanului Crişan.

Maiorul Stoianich, cu trupa sa se afla, ce e drept, în Zarand, dar dânsul nu putea să înceapă nimic în contra ţăranilor. În 4 decembrie o nouă trupă plecă în ajutorul maiorului Stoianich, anume vice-colonelul Kray cu 400 grăniceri secui şi însoţit totodată de episcopul Nichitici.

Episcopul Nichitici, încă mai înainte de a intra cu armata în Zarand, convocă o adunare de preoţi şi de popor în comuna Ţebea, singura comună din tot Zarandul care nu luase parte la revoluţiune.

În acea zi, în 4 decembrie, episcopul şi armata sosiră în comuna Ţebea şi mai întâi se începu activitatea bisericească. Episcopul dojeni cu seriozitate pe preoţi şi pe ţărani, atât în biserică, cum şi acasă la cuartirul său, ca să rămână

---

[249] Aşa în 14 decembrie br. Preisz, între altele scrie Tezaurariatului următoarele: „Singura piedică al expediţiunea aceasta este lipsa de proviziuni pentru soldaţi şi cai... şi din această cauză o parte din trupe au fost silite să se retragă de sine din poziţiunile ce le avuse."

[250] Proba despre rapoartele aceste false ale br. Preisz este comunicatul publicat în ziarul oficial „Wiener Zeitung" no. 103 din 1784, în care toate luptele, chiar şi cea de la Remeţi se înfăţişează ca o învingere pentru armată. Textul acestui comunicat e următorul: „Cu trupele distribuite în mai multe părţi s-au şi întâmplat diferite încăierături. În 30 noiembrie răsculaţii atacară cu o mare superioritate numerică şi în repeţite rânduri trupele cari se aflau la Remeţi sub comanda vice-colonelului Schultz şi erau compuse din companiile Obrist şi Bekesi, doi ofiţeri cu 26 soldaţi de cavalerie din regimentul Toscana şi 70 de husari secui, – dar fură respinşi totdeauna".

liniştiţi, să nu se opună armatei, şi după cum raportează dânsul preoţii şi ţăranii declarară că se vor supune.[251]

Aşa partea de apus a Zarandului se linişti fără nici o luptă.

De la Ţebea episcopul Nichitici se întoarse cu armata la comuna Brad[252]. Aici convocă o nouă adunare de preoţi şi de ţărani din 25 comune, le puse în vedere datoriile lor, urâciunea faptelor, cari le comit, tristele urmări ale revoluţiunii, îndemnă pe preoţii şi pe ţăranii, cari erau de faţă, ca să înduplece şi pe sătenii lor să se supună ordinelor împăratului, să se liniştească, să depună armele, să asculte de superiorii lor, după cum le este datorinţa, să se facă demni de graţia prea înaltă, ce le-a acordat-o împăratului cu amnistia, că dacă se vor linişti şi vor depune armele atunci guvernul le va face dreptate, iar până atunci plângerile lor nu pot fi cercetate şi nici nu li se poate face dreptate din cauza răscoalei ce o fac.

De la Brad episcopul şi armata trecură la Crişcior şi aici se repetară aceleaşi convocări de preoţi, aceleaşi dojeniri, aceleaşi promisiuni.

Aşa se liniştiră şi satele din jurul Bradului şi al Crisciorului fără nici o vărsare de sânge, numai cu simpla autoritate a episcopului.

Trupa lui Crişan era acum dizolvată, şi mai rămaseră în stare de revoluţiune numai câteva comune din partea de către Blăjeni.

În 7 decembrie după amiazi episcopul şi armata plecară către Blăjeni, ca să liniştească şi pe ţăranii din părţile aceste şi apoi de aici să treacă în Munţii Abrudului.

În avangardă se afla locotenentul Vajda cu o trupă de 50 de soldaţi.

Armata şi episcopul trecură prin două comune, Zdrapţi şi Mihăleni, fără nici o împiedicare.

La marginea hotarului însă dintre Mihăleni şi Blăjeni, unde se strâmtorează valea Crişului, avangarda lui Vajda fu întâmpinată de o trupă de ţărani în număr de 600 de oameni, armaţi cu puşti, cu pistoale, cu lănci şi furci de fier şi ţăranii aceştia declarară că dânşii nici într-un mod nu pot permite ca să treacă armata pe acolo[253].

---

[251] Hinc (Deva) per Soljmos trans Marusium profectus inde ulterius progrediens usque Czebe --- convocatis sacerdotibus in Czebe et eorundum auditoribus debitam admonitionem constantem tranquillitatem non tantum in meo quarterio; sed etiam in Ecclesia praedicavi ... quibus auditis responderunt se in Pace permansuros. Hoc ipsum in Brad et Kristor promulgavi. Episcopul Nichitici către c. Iankovits, Deva, 28 dec. 1784.

[252] Nikitich de dato Czebe d. 4 December ... den folgenden Tag will er von Sekler begleitet nach Brad gehen, wohin er die Geistlichen und Abgeordneten von 25 Dörfern bestellt hat, dann will er in die Gegend von Abrudbanya gehen. **Ms. Analecta** ad historiam seditionis.

[253] După rapoartele vice-colonelului Kray trupa ţăranilor de la Mihăleni era în număr de 2.000 de oameni. Faptul pozitiv însă este că trupa aceasta era compusă numai din 6 sate (Raportul comisarului Brukenthal din 10 decembrie). Dacă vom admite acum că după cum era ordinul căpitanilor, au participat la lupta aceasta câte un om din fiecare casă şi dacă vom socoti câte 100 de case pe fiecare comună, atunci trupa ţăranilor de la Mihăleni în cazul cel mai extrem nu putea să fie mai mare de 600 de oameni.

Episcopul trimise îndată doi preoţi la trupa ţăranilor ca să-i dojenească şi să-i invite, ca să depună armele[254].

Dar ţăranii cereau să li se împlinească cererile cari le comunicase prin oculistul Molnar, zicând că până atunci dânşii nu se pot supune.

Pe când preoţii aceştia consiliau pe ţărani, să nu se opună şi le promiteau amnistia generală şi dreptate din partea guvernului, pe atunci vice-colonelul Kray făcu toate dispoziţiunile de atac asupra ţăranilor, care de astă dată i se părea inevitabil. Anume vice-colonelul Kray împărţi trupa sa de infanterie în două coloane şi pe când ţăranii discutau cu preoţii, dânsul trimise diviziunile aceste prin nişte păraie, ca să ocupe coastele dealurilor din partea stângă şi din partea dreaptă a ţăranilor, iar dânsul rămase cu cavaleria la mijloc[255].

După ce toate dispoziţiunile erau făcute, preoţii se retraseră şi declarară, că ţăranii nu voiesc să depună armele.

Atunci vice-colonelul Kray dete îndată signalul de atac. Focul se deschise asupra ţăranilor de amândouă părţile, încă înainte de ce dânşii s-ar fi putut reculege, iar Kray năvăli din centru cu cavaleria asupra lor. O luptă înverşunată se încinse acum între armată şi ţărani, luptă care ţinu până seara târziu. O parte din ţărani se retraseră în o casă, care se afla la spatele lor şi de aici din pod şi de pe ferestre, începură să puşte asupra armatei. Dar soldaţii lui Kray aprinseră casa şi mulţi din ţărani arseră aici.

În fine armata învinse.

În cursul acestei lupte căzură 85 de ţărani, între cari se aflau 48 numai din comuna Blăjeni, mai mulţi fură răniţi şi 15 făcuţi prizonieri.

Câţi au căzut însă din armată, rapoartele nu ne spun.

Între ţăranii căzuţi se afla şi căpitanul acestei trupe Micula Bibarţ din Blăjeni.

În memoria acestei învingeri, vice-colonelul Kray luă ca trofee bastonul căpitanului Bibarţ, ferecat cu aramă galbenă şi traisa sa de piele, ornată de asemenea cu nasturi galbeni[256].

---

[254] Tandem 7-a hujus (Decembris) pacifice per pagos Zdraptza et Michelenj transeundo, inter confinia Michelenj et Blesenj, catervam hominum rusticorum armis instructorum ex Blesenj adventatium viderim, expedivi duos sacerdotes admonentes ut deponere arma teneantur, qui nolentes deponere ... aggressi sunt per eosdem milites, ex quibus 48 circiter mortui, aliquot vulnerati et capti sunt. Episcopul Nichitici către guvernul transilvan, Mihăleni, 8 decembrie 1784.

[255] Genersich, Biographie des GEZM. Baron Paul v. Kray. Obristlieutenant Kray ... schickte die in Abtheilungen nachgerückte Infanterie durch eine Vertiefung, unbemerkt, gegen 2 grosse ravins, woher selbe in die rechte Flanque der ... Tumultuanten Rotte fallen könnte, – **Benkö** (Oláh nemzet képe, coala a 2-a) încă descrie începutul atacului astfel: „Kray împărţi repede ... infanteria în două diviziuni egale şi ... le trimise pe lângă români pe coastele dealurilor în partea dreaptă şi în partea stânga a lor, iar dânsul rămase cu cavaleria la mijloc".

[256] În expediţiunea aceasta Stoianich şi Kray liberară 103 femei nobile din captivitatea românilor din Zarand şi le expediară pe 29 de care la Deva. La început femeile aceste îmbrăcate în haine ţărăneşti şi multe din ele cari au fost căsătorite după ţărani, se jenară

Acum întreg districtul Zarandului se afla în mâna armatei.

Nu suferă nici o îndoială, trupele ţăranilor în tot cazul aveau să fie învinse, fiindcă le lipseau orice elemente de apărare.

Cu toate aceste însă lupta de la Mihăleni în loc de o victorie putea foarte uşor să fie un dezastru pentru armată.

A forţa trecerea prin Termopilele Blăjenilor, a lupta cu ţăranii de pe dealuri şi din tufe, era o problemă foarte dificilă pentru armată.

Aşa că înfrângerea ţăranilor de la Mihăleni în linia primă este a se atribui numai preoţilor, ce fură trimişi de episcopul Nichitici.

Pe când vice-colonelul Kray făcea toate dispoziţiunile pentru reuşita învingerii, pe atunci atenţiunea ţăranilor era distrasă cu predicele preoţilor, mai mult, putem zice, că armata a abuzat aici de intervenţiunea preoţilor şi i-a folosit mai mult să încurce pe ţărani, deoarece vice-colonelul Kray, ca bun soldat, ştia şi trebuia să ştie încă de la Crişcior că ţăranii se opun la Mihăleni.

După învingerea aceasta, vice-colonelul Kray rămase peste noapte cu trupa sa pe câmpul de luptă, iar în ziua următoare deschise tăieturile ce le făcuse ţăranii la Vulcan şi apoi trecu în Munţii Abrudului.

Înfrângerea ţăranilor de la Mihăleni schimbă numaidecât situaţiunea şi în Munţii Abrudului. Ţăranii de la Remeţi şi Mogoş trimiseră îndată deputaţi la comisarul guvernului şi se supuseră, iar cei din domeniul Ofenbăii şi ţăranii din domeniul de sus, de la Râul-Mare şi Vidra se retraseră cu toţii la Câmpeni şi aici formară o singură trupă sub comanda primului căpitan Horea.

Acum Zarandul, Zlatna, Mogoş şi Abrud ajunseră în mâna armatei, mai rămăsese ţăranilor punctele Ofenbaia, Câmpeni şi Albac.

Despre starea revoluţiunii în timpul acesta, br. Brukenthal scrie monarhului în 16 decembrie următoarele:

„Rezultatul de până acum al tuturor dispoziţiunilor făcute în contra răsculaţilor este că în districtul Zarandului şi în comunele mai apropiate de Zlatna şi de Abrud, partea cea mai mare din locuitori se lăsă de revoluţiune, după cum înaintează şi trupele, se arătă în aparenţă liniştiţi, şi trimit deputaţi la comisarul guvernului şi la episcopul Nichitici chiar şi din comunele unde se aflau rebelii cei mai înverşunaţi. Deputaţii aceştia promit, că vor îndupleca şi pe sătenii lor să se supună cu totul şi să predea armele. Dar cu toate aceste, multe din promisiunile lor rămân neîmplinite ... Din arme n-au predat până acum decât câteva armături şi cai, ce-i luase de la soldaţi. Mai persistenţi în revoluţiune sunt o parte din locuitorii domeniului Ofenbaia şi satele fiscale Muşca, Râul-Mare şi Vidra. Aceştia s-au retras cu femei şi copii pe teritoriul Câmpenilor sub comanda primului căpitan Horea, şi după cum ne raportează episcopul Nichitici s-au legat cu jurământ să nu se despărţească unii de alţii. S-a trimis şi la dânşii un preot ca să-i dojenească, dar până în ziua de 15 ale lunii acesteia, încercarea

---

să meargă la Deva. Dar br. Bornemisza le asigură că comitatul va îngriji de îmbrăcămintea şi de existenţa lor. După lupta de la Mihăleni veni la trăsura episcopului şi văduva Caterina Csiszár, îmbrăcată în haine româneşti, şi-i spuse cine este; iar episcopul o predete maiorului Stoianich, care o expedie dimpreună cu celelalte la Deva.

aceasta a rămas fără nici un rezultat, şi până în termenul acesta n-au putut fi induplecaţi nici să se supună şi cu atât mai puţin să depună armele."

În 8 decembrie vice-colonelul Kray sosi cu trupa sa la Abrud.

Episcopul Nichitici convocă aici pe preoţi şi câte 6 ţărani din toate comunele vecine, din Cerniţa, Cărpeniş, Roşia, Lupşa, Muntari, Corna, Bucium, Baia-Albă, Câmpeni îi dojeni şi sfătui să renunţe la revoluţiune şi apoi dimpreună cu comisarul guvernului publică aici ţăranilor patenta pentru amnistia generală, cu ocaziunea unui târg de săptămână[257].

Mai rezista încă trupa ţăranilor de la Câmpeni.

Asupra acestei trupe plecă în 11 decembrie vice-colonelul Schultz cu un corp de 750 soldaţi.

De-a lungul drumului, pe valea ce merge de la Abrud la Câmpeni, ne spune Schultz, dânsul întâlni pe dealuri mai multe trupe de ţărani în număr ca la 20.000 de oameni, trase cu tunurile asupra lor şi ţăranii se retraseră cu toţii spre partea de către Râul-Mare.

În drumul acesta vice-colonelul Schultz se opri şi la casa lui Cloşca din Cărpeniş, dar nu află nimic în lăzile lui decât nişte diplome de ale comunelor Câmpeni, Bistra, Abrud-Sat, Cărpeniş, Bucium şi Vidra.

În aceea zi seara vice-colonelul Schultz intră cu trupa sa în Câmpeni.

Peste noapte însă ţăranii îl înconjurară de toate părţile, îi tăiară linia de retragere către Abrud, şi-i prinseră un car cu proviziuni.

În această situaţiune desperată, Schultz scrise încă în noaptea aceea vice-colonelul Kray la Abrud, că ţăranii l-au încunjurat de toate părţile şi să alerge repede cu Ott în ajutorul lui[258].

În ziua următoare, dimineaţa, şi plecară în ajutorul lui Schultz, vice-colonelul Kray din Abrud, Ott din Bucium, după dânşii urmară maiorul Stoianich din Zarand, maiorul Dolcinengo din Remeţi. Tunurile începură să bubuie din nou pe valea Câmpenilor şi vice-colonelul Schultz fu scăpat[259].

---

[257] Comuna Crângul Sohodolului dete următoarea declaraţiune în scris ... „Noi Crângul Sohodolului ... văzând porunca înaltului împărat citindu-ni-o domnul Vlădica în casa lui Stan George sigartăul în Abrud, iarăşi ne plecăm, şi cu cari nu se vor pleca poruncilor împărăteşti noi nu suntem soţi şi mâine la 12 ceasuri domnul Vlădica va fi în Câmpeni. În dos adresa: Cu cinste să se dea la domnişorul solgabirău la Câmpeni sau la mai marele catanelor la Câmpeni."

[258] 15-ten kommt nachstehendes Billet von Obristlieutenant Krey: Obristlieutenant Schultz ist heute früh von hier nach Toppanfalva (Câmpeni) ... um Mitternacht bitter er mich ohngesammt nebst Ott mit allen Kräften zu unterstützen, weil er fast aller Orten umgeben, und gestern nachmittag in einer attaque ihnen 7 Mann getödtet welches aus Canons geschehen seyn muss, ich gehe mit Anbruch des Tages selbst mit Ott dahin. 15-ten December, schreibte Major Dolcenengo, da er vernohmen, dass Obristlieutenant Schultz in Toppanfalva von den Rebellen umrungen seye, eyle er diesen Augenblick demselben zu helf. (Extract des Anfanges der Unruhen. În biblioteca Gimn. Lut. Braşov).

[259] Gubernial-Commissarius d. 18 December. – Oberstlieutenant Schultz und Major Adorjan stehen mit einem Corps von 750 mann und 2 Kanonen bei Topanfalva umrungen von beiläufig 6000 Tumultuanten und von Abrudbanya ganz abgeschnitten.

Acum căzuse şi Câmpenii, mai rămase Albacul şi puţine comune din domeniul Ofenbăii.

De la Câmpeni vice-colonelul Schultz plecă în 16 decembrie asupra Albacului cu o trupă de 700 de soldaţi, şi tot în acea zi dânsul scrise generalului Pfefferkorn în Alba-Iulia:

„Astăzi plec către comuna Râul-Mare, la biserica din Gura-Neagră, ca mâine în ziua de Sfântul Nicolae românesc să operez mai departe ... După cum îmi raportează spionii, o parte din ţăranii răsculaţi s-au tras spre Ofenbaiă, iar partea cea mai mare pe teritoriul comunei Râu-Mare (Albac). Vice-colonelul Kray a lăsat o trupă puternică la Abrud şi la Cărpeniş şi cu restul a venit la Câmpeni, de asemenea a venit şi Ott cu artileria sa. Vice-colonelul Ott plecă spre Ofenbaiă, ca să ocupe Lupşa şi Bistra şi să persecute pe răsculaţii cari s-au retras în părţile acele ... Arhiva scrisorilor, se zice, că se află la Cristea Nicula, şi eu voi cerca în cursul acestei expediţiuni să pun mâna pe arhiva aceasta, dacă nu vor fi dus cumva tot ce au avut prin păduri. Şi deoarece ... ne ameninţă o nea mare şi din cauza aceasta comunicaţiunea cu ţinutul comunei Râul-Mare este impractibilă, aşa raportez cu supunere, că după expediţiunea aceasta voi fi silit să mă retrag iarăşi la Câmpeni."

Tot în această privinţă br. Brukenthal şi generalul Fabris raportează monarhului următoarele:

„După raportul vice-colonelului Kray partea cea mai mare din trupa principală, despre care am amintit mai în urmă, s-a liniştit şi s-a dus pe acasă. Satele Vidra şi Câmpeni au predat o parte din armele lor ... puşti ... lănci ... pistoale şi ... furci de fier ... şi după cum declară doi oameni de ai lui Horea, cari au fugit de la el, pe lângă dânsul a mai rămas numai un număr mic de vreo 100 de răsculaţi în satele Albac şi Arada, din sus de Râul-Mare. În contra acestei trupe a plecat vice-colonelul Schultz cu un corp de 700 soldaţi, ca dacă e posibil să-i prindă şi pe aceştia şi astfel să restabilească liniştea pe deplin".

Pe când o parte din trupele imperiale operau în Munţii Abrudului, pe atunci funcţionarii din comitatul Hunedoarei forţau comunele româneşti de pe Valea Mureşului şi de pe Valea Streiului să dea declaraţiuni în scris, că se lapădă de Horea şi de partida lui.

Declaraţiunile acestea conţineau următoarele obligaminte:

1. Că locuitorii nu vor mai ţine cu Horea şi cu partida lui.
2. Că vor rămâne pentru totdeauna supuşi credincioşi ai Maiestăţii Sale.
3. Că vor asculta de guvern, de autorităţile comitatului, de domnii pământeşti şi de primarii puşi de autorităţile acestea.
4. Că vor rebonifica domnilor săi toate pagubele, ce li s-au cauzat.
5. Că se vor sili să prindă pe Horea şi pe corifeii lui şi să-i dea în mâna tribunalelor, în fine,
6. Că vor aduna toate armele de la săteni şi le vor preda autorităţilor.

---

oberstlieutenant Kray aus Abrudbanya, Ott aus Butsum, Major Stojanits aus dem Zarander Comitate und Major Olcinego aus Ponor, Remete und Mogos sind ihm zu Hilfe geeilt. **Ms. Analecta** ad Hist. seditionis.

5. Horea dizolvă trupa de la Câmpeni

Despre dizolvarea trupei de la Câmpeni căpitanul Vasile Sgârciu ne spune următoarele:

„În 14 decembrie, îndată ce sosiră trupele la Câmpeni, Horea dete poruncă tuturor partizanilor săi, că sub pedeapsă de moarte să se întoarcă fiecare pe acasă, fiindcă au venit trupele Maiestăţii Sale Împăratului, dar pe dânsul să-l petreacă încă până la Albac şi peste munţi, ca să-şi poată continua drumul către Crişul-Negru şi de acolo către Viena, ca astfel să poată dobândi un rezultat fericit la întreprinderea sa[260].

Era aşadar ultima onoare ce se făcea căpitanului.

Tot în timpul acesta sosi la Sibiu un nou comandant general.

Br. Preisz, inculpat de guvern, inculpat de nobilime, că dânsul a fost cauza acestei periculoase revoluţiuni, fiindcă a ordonat înscrierea iobagilor şi nu a luat numaidecât măsuri energice în contra revoluţiunii, fu pensionat şi în locul dânsului, împăratul trimise pe generalul Fabris ca comandant al Transilvaniei[261].

Despre încetarea revoluţiunii guvernul şi generalul Fabris supuseră împăratului următorul raport comun:

„Repetitele rapoarte, ce au sosit de la generalul Pfefferkorn de la 21 decembrie încoace... confirmă că linişteа s-a restabilit pretutindenea şi răsculaţii s-au împrăştiat cu totul şi ne asigură că în momentele aceste nu mai există nici o trupă de ţărani răsculaţi. Deoarece în zilele din urmă se vorbea că ar mai exista încă o trupă de ţărani în număr de vreo 100 de oameni, astfel armata a cutreierat toate satele până departe în munţii cei mai neumblaţi şi acoperiţi cu nea foarte mare, anume vice-colonelul Schultz a încunjurat cu trupa sa amândouă satele Albac şi Arada, unde se credea că se află primul căpitan cu ceilalţi căpitani şi partizani ai săi mai de frunte, a vizitat satele aceste cu cea mai mare îngrijire, dar s-a constatat că nu mai există nicăiri nici o trupă de ţărani şi n-a întâlnit nici pe Horea sau pe vreunul din soţii săi. Deoarece astfel s-a împrăştiat şi trupa aceasta mică, care se presupunea şi s-a retras prin comune, aşa Horea, văzându-se părăsit de toţi, va fi trebuit încă la timp să fugă cu puţinii săi partizani prin munţii cei înalţi, pe căi numai lui cunoscute, sau după cum se aude se va fi dus peste Criş în Ungaria. S-au trimis prin munţi patrule puternice de soldaţi ca să-i prindă dacă e posibil, şi afară de aceea s-a dat ordin tuturor trupelor să fie cu cea mai mare atenţiune asupra tuturor locuitorilor, cari lipsesc acum din comune şi să aresteze pe toţi aceia, cari se întorc mai târziu acasă, sau în alt mod li se vor părea cât de puţin suspecţi, ori se întorc pe acasă într-ascuns, cu deosebire să fie cu priveghiere asupra lui Horea şi a partizanilor săi mai de frunte şi asupra actelor lor. Totodată am cerut şi descrierea lor personală şi am comunicat-o

[260] ihme (Hora) aber sollen sie noch bis Albak, und über das Gebührg begleiten, damit er gegen den Fekete Körös bis nacher Wien seynen Weg fortsetzend könne, um seinem Vornehmen einen glücklichen Ausgang zu erhalten. Interogatoriul făcut în Buceş, 19 dec. 1784 de către Ludovic de Pop, locotenent în regimentul Orosz.

[261] Dominic Torniotti, conte de Fabris, locotenent general, de naştere din Mantua, †1789.

comandelor militare din cordonul dinspre Ungaria, ca să cerceteze de urma lor, dacă se vor fi retras peste Criş, şi sau să-i prindă, sau în alt mod oarecare să-i nimicească şi sperăm în tot cazul că va fi posibil să-l prindă şi să-l nimicească dimpreună cu puţinii soţi, ce-i va avea poate pe lângă dânsul[262]. În astfel de împrejurări favorabile trupele se ocupă de astă dată mai cu seamă, cu adunarea armelor de prin satele cari s-au liniştit şi încetul cu încetul locuitorii le restituie şi în parte le aduce chiar dânşii. Totodată armata adună şi lucrurile ce au fost luate de pe la nobili, ca să poată fi restituite proprietarilor lor. Şi deoarece în cointelegere cu administraţiunea civilă, se stabileşte chiar acum planul pentru dislocarea armatei, ca să poată fi ocupate bine cu armata toate ţinuturile, câte au fost revoltate, şi astfel prin o inspecţiune continuă, ţăranii să fie ţinuţi în frâu şi să li se taie definitiv orice ocaziune, ca să mai înceapă astfel de întreprinderi, nu numai pentru acum, dar chiar şi pentru viitor, astfel cu ocaziunea aceasta când trupele vor pleca în comunele ce trebuie să le ocupe, se vor trimite şi grănicerii pe la regimentele lor."

Pe când revoluţiunea se liniştise acum în toate părţile, generalul Sturm din Ungaria înştiinţă pe comandantul general că dânsul în urma ordinelor mai înalte va intra în 26 decembrie cu mai multe trupe în Transilvania ca să dea mână de ajutor la suprimarea revoluţiunii.

Dar situaţiunea se schimbase, şi trupele aceste fură oprite la frontierele Transilvaniei.

Împăratul, îndată ce primi ştirea că revoluţiunea a încetat, trimise din cancelaria sa proprie un comunicat contelui Eszterházy, ca să-l publice în ziarul „Wiener Zeitung".

Textul acestui comunicat era următorul:

„Din ultimele rapoarte sosite din Transilvania se constată că românii, cari s-au răsculat în o parte din comitatul Hunedoarei şi al Zarandului, după ce s-au făcut dispoziţiuni mai bune militare şi au fost convinşi parte prin episcopii lor, parte prin autorităţile politice despre rătăcirea în care căzuse, dânşii s-au întors cu toţii iarăşi pe la comunele lor, fără să se întrebuinţeze în contra lor nici forţă, nici vărsare de sânge, au depus puţinele arme ce le-au avut la dânşii, şi au recunoscut cu părere de rău greşeala şi acum dau mâna de ajutor pentru căutarea şi prinderea sceleratului de Horea şi a soţului său, cari i-au dus pe căi aşa de rătăcite şi cari au fugit acum singuri prin munţi şi prin păduri."

Comunicatul împăratului însă conţinea mai multe neexactităţi, şi cea mai mare era că ţăranii s-au liniştit fără de a întrebuinţa în contra lor nici forţă, nici vărsare de sânge.

Forţa se întrebuinţase ce e drept, forţă morală şi efectivă, sânge se vărsase destul din partea nobilimii şi partea armatei.

Pe la mijlocul lunii lui decembrie aşadar, revoluţiunea încetase.

[262] damit ... selbe entwerder handhaft gemacht, oder sonsten aus dem Wege geräumet werden, auf welche Art man allerdings verhofet, dass man seiner habhaft werde, oder ihn (Hora) mit seiner etwa bei sich habenden wenig Geförden zu vertilgen thunlich sein dürtfe.

A căzut oare revoluţiunea aceasta fiindcă îi lipsea ideea morală, pentru că nu era populară, iobagii români nu voiau să fie liberi şi naţiunea română nu voia să fie dânsa naţiune dominantă în Transilvania?

Nu.

Entuziasmul general în clasa ţăranilor români n-a lipsit şi rapiditatea cu care se extinse revoluţiunea ne arăta cât de populare erau ideile ei. Dar revoluţiunea a căzut fiindcă avea să se lupte cu nişte forţe prea mari, în contra armatelor unui vast imperiu monarhic, în contra unui regim feudal puternic prin tot felul de influenţe, regim, care sute de ani distrusese toate forţele poporului român, şi preparase toate ca să-i facă imposibilă liberarea din jugul sclaviei, a căzut fiindcă dimpreună cu armatele şi cu nobilimea se ridicară asupra revoluţiunii şi înalţii demnitari bisericeşti, a căzut fiindcă îi lipseau toate elementele indispensabile pentru continuarea luptei, arme, muniţiune şi toate câte sunt necesare pentru asigurarea succesului.

Dar cu toate că ţăranii afară de un viu entuziasm nu aveau nimic, revoluţiunea aceasta putea să ţină mai mult, dacă nu se încheia armistiţiul de la Tibru, şi dacă nu se da signalul de ridicare într-un timp aşa de nefavorabil, chiar la începutul iernii.

Căderea revoluţiunii cauză o dureroasă impresiune la ţăranii din celelalte părţi ale Transilvaniei. În două ţinuturi, în comitatul Cetăţii-de-Baltă şi al Făgăraşului, preoţii români începură numaidecât o colectă de bani pentru Horea, ca să poată călători la Viena, şi trebui să intervină guvernul ca să interzică colecta, comitatele să aresteze pe preoţi şi armata să ocupe comunele aceste[263].

În această privinţă observă consiliul de război:

„Prin aceasta iese la lumină o nouă probă, cât de mult s-a extins spiritul de revoluţiune şi cu deosebire, că preoţii încă lucră pentru scopul acesta. Trebuie aşadar să se ordoneze peste tot locul în ţară inspecţiunea cea mai constantă, cu deosebire asupra preoţilor, şi îndată ce se va observa cea mai mică urmă de nemulţumire, sau vreun eveniment ce poate să inspire griji, guvernul şi comanda generală să ne relateze imediat."

„Revoluţiunea aceasta, – scrie un contimporan sas din Mediaş – a fost în sine mare, dar putea să aibă consecinţe neasemănat mai mari pentru întreaga ţară şi pentru toate popoarele ei, fiindcă întreg poporul român din Transilvania, chiar şi cel din Fundul Regesc (Săsime) era impregnat cu această idee de revoluţiune[264]. Şi dacă revoluţiunea s-ar fi putut extinde şi dincoace de Mureş,

---

[263] Den 24 dec. Generalcommando 22, übergibt eine ihm vom Savoyischen Regimente zugekommene Originalanzeige des Kuküllöer Comitates, nach welcher verschiedene Dörfer dieses und 2 Ortschaften des Fogarascher Comitates Abegeordnete an Hora geschickt, dass ferner in ebendenselben mittelst der Poppen ein Reisegeld für Hora gesammelt werde, und das diese Ortschaften zu Schässburg Gewerhreinkaufen versucht. Es sind einige von Savoyen in diese Dörfer commandirt worden. Analecta ad Hist. seditionis.

[264] **Heydendorf** Selbstbiographie, în Archiv f. sieb. Landeskunde XVIII. 113. Denn das ganze Wallachische Volk in Siebenbürgen, auch das auf dem Fundo Regio; war mit diesem Empörungsgedanken geschwängert.

atunci românii, cari locuiesc în mijlocul saşilor ar fi prefăcut în flăcări şi oraşele, târgurile şi satele săseşti, şi ar fi exterminat pe locuitorii saşi, în speranţă, că atunci vor pune mâna pe pământurile lor. Pentru conservarea liniştii, eu aveam sub ordinele mele un batalion întreg din regimentul de infanterie Gyulai ... pe care-l puteam trimite acolo, unde aflam de lipsă. Sub astfel de periculoase împrejurări am trebuit să călătoresc în continuu încoace şi încolo prin districtul meu şi mai cu seamă prin satele româneşti, cari erau supuse nobililor, de o parte, ca să reţin pe nobili să nu înceapă acte de răzbunare în contra românilor, de altă parte pe aceştia, ca să nu se răscoale, căci toţi erau cuprinşi de credinţa absurdă că e voinţa împăratului să extermineze nobilimea şi că revoluţiunea în contra nobilimii s-a făcut din ordinele împăratului."

XXXI. ÎMPĂRATUL IOSIF ŞI CHESTIUNEA DE NAŢIONALITATE ÎN TRANSILVANIA

Înainte de a trece la ideile împăratului Iosif în privinţa chestiunii de naţionalitate din Transilvania, idei cari voia să le pună în aplicare deodată cu încetarea revoluţiunii, merită să facem aici amintire de o scrisoare familiară a împăratului.

În 3 decembrie împăratul Iosif scrie fratelui său Leopold de Toscana următoarele:

„În ce privesc afacerile din Transilvania, despre cari v-am vorbit numai foarte pe scurt în scrisorile mele, vă trimit aici cele două rapoarte ale comandantului general, din cari veţi vedea încâtva, ce s-a întâmplat. Excesele de tot felul, comise de mai mulţi ani din partea posesorilor, au cauzat plângeri generale din partea tuturor locuitorilor Transilvaniei şi cu deosebire din partea naţiunii române. Dar niciodată nu s-a putut face, să se pună un capăt acestor excese nici să se introducă un regulament urbarial. Maiestatea Sa, de fericită memorie (Maria Theresia) făcuse toate ce-şi poate închipui un om. În fine, eu am ajuns ca să le reduc încâtva prin guvern şi prin cancelarie, dar încă nu s-a expediat nimic. Funcţionarii domeniului din Zlatna, care se află sub direcţiunea departamentului de mine, s-au distins, cu deosebire prin tot felul de extorsiuni. Cu toate plângerile repetite ale ţăranilor şi pe lângă toate comisiunile câte au fost trimise, nu am putut ajunge să facem, ca să înceteze plângerile aceste. În fine, aflându-mă chiar eu însumi în anul trecut în ţara aceasta, am făcut atât, că a fost delegată o nouă comisiune, ale cărei rapoarte trebuiau făcute de-a dreptul la Viena. Un raport de aceste a şi sosit aici, încă din luna martie, dar departamentul minelor l-a lăsat să zacă până în luna lui noiembrie. Afară de aceea, ţăranii au mai trimis aici şi deputaţi, şi deputaţii aceştia au primit de la cancelaria Ungariei o asigurare în scris, că n-au decât să se întoarcă acasă şi să aştepte liniştiţi deciziunea, care va urma, fără să se teamă de nimic. Dar deputaţii aceştia, abia au ajuns la Zlatna, şi au fost arestaţi şi maltrataţi din nou. Îndată după aceea un anumit Horea a adunat pe ţărani şi i-a aţâţat în contra posesorilor şi a funcţionarilor, zicând, că e în contra ordinelor împăratului, ca să trateze astfel cu

dânşii, în fine ei cereau să fie încorporaţi în districtele militare. În loc de a linişti lucrurile aceste şi a capacita pe oameni, comandantul general a însărcinat pe un comisar ca să-i înscrie[265], şi comisarul acesta a făcut pe fiecare ţăran să-i plătească o mică retribuţiune[266], şi dânsul a însărcinat cu misiunea aceasta pe preoţi.

„În urma aceasta guvernul a făcut cunoscut acestor oameni care ziceau că dânşii sunt militari, şi nu mai voiau să lucreze pentru domnii lor, că conscripţiunea aceasta nu a fost de loc valabilă, dar ei se opuseră zicând că bine văd dânşii că domnii cearcă numai să-i asuprească în contra voinţii mele. De aici ei şi-au format planul ca să ardă casele posesorilor şi să-i alunge, ferindu-se totodată ca să atingă satele şi orice lucruri, cari aparţineau de-a dreptul suveranului. Focul s-a extins din ce în ce mai mult, şi românii nemulţumiţi cu totul trimiseră din sat în sat ordine, ca venite din partea mea, să nimicească pe nobili, lucru ce ţăranii nu întârziară, ca să-l execute.

La începutul acestor dizordini guvernul şi comanda generală parlamentară cinci zile ce să facă. Prin amânarea aceasta lucrurile căpătară picioare şi de aici urmară o mulţime de dizordini. În fine, armata a trebuit să suprime turburările ... şi mai multe persoane au fost ucise[267]. Între altele guvernul avu nefericita idee, că nobilii şi cu servitorii lor ungureşti, să facă insurecţiune, să se ridice în contra românilor, în contra supuşilor lor. Eu las să vă închipuiţi câte excese au comis ei. Între altele, nobilii au arestat 37 de ţărani, cărora le tăiară capul într-o singură zi, fără nici o formă de procedură. Eu am schimbat pe comandantul general şi am trimis în locul său pe generalul Fabris. Afară de aceea doi comisari, unul civil şi altul militar, vor cerceta chiar acum în fond chestiunea aceasta şi vor pune capăt cu temei acestor plângeri. Urbariul încă se va publica cât de curând, şi acordându-le un pardon general vor trebui să se întoarcă fiecare pe la vetrele lor."[268]

Aceste le scria împăratul încă înainte de a primi ştirea despre ultimele evenimente.

Îndată însă ce fu informat, că ţăranii s-au revoltat de a doua oară, împăratul adresă contelui Iankovits, în 13 decembrie, următorul bilet:

„Turburările cari tot se mai continuă în Transilvania, mă ating foarte mult şi din nefericire oamenii încă de la început nu au lucrat aşa după cum ar fi trebuit ca să le împiedice cu toată seriozitatea. Dar acum lucrurile s-au întâmplat şi răul nu se poate curma, fără un atac sângeros, care poate s-a şi întâmplat sau se va întâmpla cât mai curând.

În cercetarea aceasta, cu care te-am însărcinat cu deplină încredere, lucrul principal este să se examineze bine cum s-ar putea linişti de amândouă părţile

[265] Ortmayer.
[266] Cu ocaziunea conscripţiunii comisarul Ortmayer luase de la ţăranii, cari se înscriau ca militari, câte 14 cr. de la fiecare casă şi afară de aceea câte 1 cr. de la individ.
[267] Împăratul înţelege aici luptele de la Deva şi alte atacuri mai mici asupra ţăranilor, întâmplate în comitatul Hunedoarei în zilele de la 6-12 noiembrie.
[268] **Arneth**, Ioseph II. und Leopold von Toscana. Ihr Briefwechsel, I. 240-243.

spiritele iritate în gradul cel mai mare, şi anume ale românilor în contra întregii naţiuni ungureşti, cu deosebire în contra domnilor săi şi a funcţionarilor comitatului, cum şi spiritele tuturor acestora în contra românilor. Cei dintâi, românii, au fost trataţi aspru o lungă serie de ani, şi niciodată nu au putut să ajungă la un mijloc de îndreptare, sau să li se facă dreptate plângerilor lor. Cei din urmă au fost atacaţi într-un mod foarte grav, şi dânşii cred că-şi vor putea apăra viaţa şi averea, dacă vor trata şi întâmpina cu cea mai mare severitate întreaga naţiune română[269]. Trebuie aşadar, fără îndoială, ca în cazul acesta, să fie privegheaţi cu exactitate şi judecătorii tribunalelor, cari sunt chemaţi să cerceteze şi să judece, fiindcă dânşii şi-au pierdut cumpătul. Şi fiindcă deosebirea, care exista mai înainte între naţiunile din Transilvania s-a desfiinţat astăzi cu totul, şi toate naţiunile sunt egale, aşa ar fi bine, ca în comitatul Hunedoarei şi al Zarandului, cum şi în comitatul Albei, să fie numiţi în posturile de vice-comiţi şi subprefecţi, funcţionari cu deosebire din comitatele săseşti, şi cari cunosc bine limba ţării. Ocaziunea spre scopul acesta se va putea prezenta devenind vacante unele locuri, sau făcându-se oarecari schimbări şi strămutări, aşa că prin mestecarea aceasta să se evite de o parte frica exagerată şi severitatea funcţionarilor, ce au fost maltrataţi în comitate, şi cari au fost numai unguri, iar de altă parte să se liniştească în câtva şi prejudiciile naţionale ale românilor şi aversiunea lor în contra acestora.

Cu deosebire trebuie lucrat ca revoluţiunea să înceteze odată, şi fiecare să se întoarcă pe acasă liniştit. Am ajuns odată la atât, atunci va fi uşor de a prinde pe căpitani unul câte unul, fiindcă a-i cere de la trupele ţăranilor iritaţi, este o adevărată nebunie, şi ordinul ce s-a dat lui Schultz, ca să-i ceară de la ţărani, a stricat toate şi a aprins din nou focul, care era aproape să se stingă. Tot asemenea e de lipsă ca Domnia-ta să consiliezi, şi să înduplеci cu probele cele mai convingătoare, pe posesori şi pe funcţionarii comitatelor, cari formează nobilimea ungurească propriu-zisă, că oricât de greu le va veni, totuşi dânşii, în interesul binelui şi al conservării lor proprii, să nu se arate faţă cu iobagul român nici cu neîncredere exagerată, nici cu frică, nici cu severitate excesivă, fiindcă aceasta ar fi numai o probă despre ura lor neîmpăcată şi despre sentimentul lor de răzbunare, deoarece altcum liniştea adevărată niciodată nu se va putea restabili, şi dânşii, pe lângă tot ajutorul armatei, nu vor putea să spere nici o siguranţă, în ce priveşte persoanele şi averile lor, siguranţă, care se poate dobândi numai cu uitarea definitivă a trecutului, fiindcă este imposibil ca eu să pun o gardă înaintea fiecărei curţi nobilitare. Oricât de greu le va veni aceasta, totuşi convincţiunea proprie trebuie să-i îndemne la o astfel de purtare.

[269] Wie die beiderseits aufs äusserste aufgebrachte Gemüther, sowohl der Walachen gegen die ganze Hungarische Nazion, besonders gegen ihre Grundherrn und Comitatsbeamte, als sämmtlich diese wider die Walachen zu beruhigen wären. Erstere sind durch lange Jahre hart behandelt worden, und konnten nie weder Auskunft noch Abstellung ihrer Beschwerden erhalten; Letztere sind auf das höchste beleidigt, und glauben die Erhaltung ihres Lebens und Vermögens nur in der strengen Behandlung und Begegnung gegen die ganze Walachische Nazion zu finden.

Fii sănătos şi aştept cu dor şi mai departe rapoartele Domniei-tale de la cari sper rezultatele cele mai bune."

Tot în aceea zi împăratul adresă şi baronului Brukenthal următorul bilet:

„Aici îţi anexez în copie ordinele, ce le am adresat contelui Iankovits. Din conţinutul acestora Domnia-ta vei vedea cum cred eu că se va putea restabili linişTea definitivă. Dacă nu se va pune capăt unor asupriri, ce există de mai mult timp în ţară, cu deosebire în chestiunea robotelor, şi a mai multor taxe diferite, atunci nici nu e posibil ca să putem aştepta o linişte sigură, fie chiar de la forţele cele mai mari, fiindcă nimeni nu poate să ţină armata gata de războl în contra supuşilor săi proprii. Acest trist exemplu ar trebui să convingă pe nobili şi pe posesori, că viaţa şi averile lor sunt în mâna mulţimii mari, adică a poporului, şi poporul numai tratându-l cu ecuitate, cu iubire şi încredere, poate să fie ţinut în frâu într-un mod stabil. Excesul de severitate poate să supună pe un timp oarecare, dar oamenii, cari n-au nimic, ce să piardă, cari nu sunt legaţi de casă şi de curte, fiindcă şi aşa de abia mai pot trăi după ele, aceştia vor folosi cea dintâi ocaziune ca să comită excesele cele mai mari. Eu recunosc pe deplin că e foarte greu de a putea afla un mijloc în contra urii naţionale şi de religiune, care a ajuns la extrem, şi care se manifestează la toate ocaziunile între români şi unguri, anume un mijloc cum să poată trăi împreună amândouă naţiunile aceste într-un mod liniştit şi ecuitabil şi spre binele comun, fiindcă şi aşa unii fără de alţii nici nu pot să existe[270], adică domnii pământeşti fără supuşi şi aceştia iarăşi fără autorităţi şi fără guvern. Dar singurul mijloc ce există este, şi Domnia-ta trebuie să faci tot până la extrem, că în ţinuturile revoltate să depărtezi din administraţiunea publică pe toţi oamenii aceia, a căror ură, neîncredere şi răzbunare ţi se va părea că e neîmpăcabilă, şi în locul lor trebuie să te ajuţi cu transferarea altor funcţionari din alte comitate, fiindcă altcum vor cădea din nou în pericul, şi cu dânşii vor trage şi ţara. Totodată e de lipsă, ca puterea suveranului să apară în deplina sa forţă, şi fiecare, fără îndulgenţă, să fie silit a-şi împlini datoriile sale în conformitate cu urbariul echitabil, care s-a stabilit odată, şi să nu se ceară mai mult de la iobagi decât ceea ce e permis. Asupra acestei chestiuni trebuie să veghieze guvernul şi funcţionarii urbariali cu cea mai mare severitate şi să fie obligaţi a veghea. Neîncrederea exagerată încă trebuie cumpătată, însă acolo unde se iveşte o rezistenţă, acolo cel culpabil să fie pedepsit numaidecât în mod sever, dar severitatea aceasta să înceteze îndată ce adevăraţii culpabili au fost pedepsiţi, căci altcum nici o linişte nu se poate şi nu se va putea stabili.

Sper că în momentele pe când scriu şirurile aceste, trupa ţăranilor răsculaţi va fi fost împrăştiată cu ajutorul noilor trupe ce vor fi sosit. Dacă însă aceasta nu

[270] Ich erkenne in voller Mass, dass es unendlich berschwerlich sein wird, für auf das aüsserte gebrachte Nation und Religionshass, welcher sich in allen Gelegenheiten zwischen Hungarn und Walachen zeiget, ein Mittel zu ersinnen, durch welches de besonders erstere ohne die andern nicht bestehen können ... beide zu einer ruhigen, billigen und dem allgemeinen Besten augemessenen Haushaltung zu vermögen.

s-a întâmplat, atunci e de lipsă ca liniştea să fie restabilită cu ajutorul trupelor din Ungaria.

Din aceste motive importante nu se poate ca prizonierii să fie trataţi acum după legea statară, şi anume, întâi fiindcă cei arestaţi au să fie ascultaţi despre adevăratele cauze ale revoluţiunii şi ca să descopere pe adevăraţii agitatori; a doua, fiindcă în ce priveşte pedepsirea trebuie deosebiţi şi constataţi cei întru adevăr culpabili, de către aceia cari de frică ori de silă s-au din nepricepere, s-au luat şi ei după mulţimea răsculată şi în fine, pentru că împrejurările actuale, lucru de altmintrelea foarte natural, spiritele tuturor judecătorilor sunt iritate în gradul cel mai mare, şi nu se poate spera de la ei şi nici nu se poate presupune acelaşi sentiment de ecuitate, care e de lipsă atunci când e vorba să iei omului corpul şi viaţa, din contra, toate petiţiunile, toate scrisorile, toate cererile comitatelor şi ale adunărilor de nobili probează că ei şi-au pierdut cu totul cumpătul, şi cred că-şi vor afla siguranţa numai trăgând în ţeapă şi omorând cu roata, fără respect pe cine şi pe câţi.

Aceste sunt chestiunile, cu cari aflu foarte de lipsă să te însărcinez de astă dată. Dacă nu m-ar împiedica chiar acum alte griji importante, ca eu să mă depărtez de aici, atunci într-un moment aşa de important aş veni chiar eu singur în ţară, fiindcă eu consider momentul acesta de cea mai mare importanţă pentru întreagă monarhia şi încă mai mult pentru viitor decât pentru prezent."

O singură chestiune principală este la care se raportează biletele împăratului către contele Iankovits şi către br. Brukenthal şi aceasta era numirea funcţionarilor germani (saşi) în comitatul Hunedoarei, al Zarandului şi al Albei.

Aici se reduc toate planurile politice ale împăratului Iosif cu Transilvania.

În ce priveşte chestiunea domniei sale, împăratul îşi propusese să delătureze în Transilvania toate constituţiunile particulare ale ungurilor, saşilor şi secuilor, să introducă o egalitate de drepturi a tuturor naţionalităţilor, cu alte cuvinte o concivilitate generală, cum numea curtea din Viena chestiunea aceasta.

Până aici ideile împăratului erau bune, frumoase, juste şi logice.

Împăratul însă voia să meargă şi mai departe.

Din toate naţiunile Transilvaniei, din români, din unguri, din saşi şi secui, Iosif al II-lea voia să formeze o singură naţiune etnică, şi aceasta prin conubiu, şi prin tot felul de amestecări în toate ramurile vieţii publice şi private.

În repetite rânduri împăratul declarase către diferite persoane că nu poate suferi când aude că în Transilvania o săsoaică nu se poate căsători cu un ungur, o unguroaică cu un român, şi că e de lipsă ca toate naţiunile aceste să se căsătorească împreună şi să contopească într-o singură naţiune[271].

Întru adevăr, încă pe la finele anului 1783, împăratul desfiinţă prin un simplu ordin autocritic, individualitatea politică a tuturor naţiunilor din Transilvania, zicând că în toată Transilvania trebuie să existe numai o singură naţiune[272].

[271] dass die verscheidenen Nationen zusammen heirathen und sich in eine vereinen sollten. **Heydendorf**, Selbstbiographie in Archiv f. sieb. Landeskunde N. F. XVIII. 80.

[272] Gegen Ende des Jahres (1783) erliess der Kaiser eine Verordnung, welche ganz Siebenbürgen in Erstaunen setzte: dass auch der Adel Contribution geben, die

În modul acesta credea împăratul că stabilindu-se odată o comuniune de drepturi, va fi posibil ca în comitate şi în Secuime să fie numiţi funcţionari saşi şi în districtele săseşti funcţionari unguri, că nobilimea ungurească să poată câştiga posesiuni în ţinuturile săseşti şi saşii în comitate şi în secuime, că naţionalităţile să se căsătorească împreună, diferiţii locuitori să se moştenească unii pe alţii, să se înceapă astfel un proces de asimilare între naţiunile Transilvaniei, şi procesul acesta să-l dezvolte în sens germanic.

Acesta era planul de germanizare al împăratului cu Transilvania.

Întru adevăr, împăratul, îndată ce distruse individualităţile politice ale celor trei naţiuni din Transilvania, decretă în 11 mai 1784 limba germană ca limba oficială la toate autorităţile din Ungaria şi Transilvania[273]. Mai mult, împăratul decise, ca de aici înainte nimeni nu va putea să ajungă la nici un fel de funcţiuni, la cancelarie, la locotenenţă, la guvern, în comitate, nici chiar în statul bisericesc, care nu va şti limba germană, că limba germană are să fie de aici înainte limba oficială şi în cameră, şi nici un deputat nu va mai putea fi ales pentru cameră, care nu va şti limba germană[274].

Aşadar în special în ce priveşte Transilvania împăratul voia: o singură constituţiune, o singură naţiune, o singură limbă şi aceasta germana[275].

Tot la acest ideal politic tindea şi ordinul ce-l adresase contelui Iankovits ca să numească funcţionari saşi în comitatele ce au fost teatrul revoluţiunii.

Şi aici trebuie să amintim că funcţionarii germani cari îi ceruse românii din Zarand prin Molnar, domnii feudali germani, cari îi ceruse tot dânşii la Stoianich, se văd, fără îndoială, a fi idei importate din Viena.

Dar despre ideile iosefine pe teatrul revoluţiunii vom vorbi mai târziu.

Br. Brukenthal însă era cu totul în contra acestei concivilităţi sau înfrăţiri a locuitorilor din Transilvania[276].

Nationalität der bisherigen Nationen aufhören, und nur eine Nation in Siebenbürgen sein ... sellte. Ibid. 94.

[273] În particular dispoziţiunile patentei din 11 mai 1785 erau următoarele: De la 1 noiembrie 1784 începând, cancelaria, consiliul de locotenenţă şi guvernul din Transilvania, vor avea să trateze în oficiu toate afacerile lor în limba germană şi tot în limba aceasta vor avea să-şi înainteze şi rapoartele lor. Corespondenţa locotenenţei şi a guvernului cu autorităţile subalterne va putea încă un an de zile să fie în limba latină. De la 1 noiembrie 1785 însă începând, vor fi obligate şi comitatele, districtele şi oraşele libere să trateze în oficiu toate afacerile în limba germană.

[274] Ebenfalls soll a 1-a Novembris a.c. kein Memorial (la Cancelaria) als in deutscher Sprache mehr angenommen werden, und wird hinführo auch dies als die allgemeine Geschäften-Sprache in Landtägen gebraucht, und also nach den 3 Jahren kein Deputirter dahin abgeschikt werden, der dieser Sparche nicht mächtig wäre. Împăratul Iosif, către c. Eszterházy, Szilágyi, A. Germanizálás ... II József alatt. Budapest, 1876. 15.

[275] „Limba germană, scrie împăratul unui magnat ungur, este limba universală a imperiului meu, pentru ce legile şi afacerile publice să se trateze în o singură provincie, după limba naţională a acestei provincii. Eu sunt împăratul imperiului german şi în consecinţă celelalte state, care le stăpânesc eu, sunt provincii, cari împreună cu întreg statul formează un corp, al cărui cap sunt eu."

În concivilitatea împăratului Iosif, dânsul vedea un pericul imens pentru naţionalitatea săsească, şi anume dacă românii din districtele săseşti vor căpăta aceleaşi drepturi politice cu saşii. Căci trebuie să amintim aici, naţiunea săsească consideră în districtele sale numai pe saşi ca cetăţeni, iar pe români, deşi erau oameni liberi, îi considera ca necapabili de orice drepturi politice, necetăţeni.

Între altele, br. Brukenthal aducea în contra concivilităţii următoarele motive: că prin contopirea, la care va duce această egalitate de drepturi, caracterul moral şi social nu va câştiga nimic. Individul va ajunge o mixtură din toate, fără virtuţile poporului din care se trage, deoarece viciile şi defectele se moştenesc mai repede decât virtuţile. Probă este, că mai multe sate săseşti au degenerat în sate româneşti, şi locuitorii aceştia unesc defectele şi slăbiciunile părinţilor săi cu defectele şi slăbiciunile românilor, şi ajung astfel mai puţin folositori societăţii decât înşuşi românii. Prin concivilitate popoarele Transilvaniei se vor mesteca ce e drept, dar nu se vor cultiva şi nu se vor face mai bune[277].

Tot din aceste motive naţionale săseşti, şi ca să nu deschidă drum concivilităţii în Transilvania, br. Brukenthal fu şi în contra numirii funcţionarilor saşi în comitate.

În 5 februarie 1785 dânsul scrise contelui Iankovits că a ţinut de datoria sa să arete împăratului dificultăţile cari se prezintă cu numirea funcţionarilor saşi în comitate.

Înainte de a încheia acest capitul, e de lipsă să mai amintim aici încă de un ordin al împăratului Iosif cu privire la liniştirea turburărilor.

În 7 februarie 1785 împăratul scrie contelui Iankovits:

„Aştept de la Domnia-ta să-mi raportezi cât mai în grabă, că fără să mă întrebaţi mult comisiunea regală a cercetat şi a pus capăt plângerilor din domeniul Zlatnei. De asemenea mă interesează foarte mult, că regulamentul urbarial, care l-am stabilit, să se publice şi introducă numaidecât şi în comitatul Hunedoarei şi al Zarandului, de asemenea în Ţara Haţegului, care se ţine de comitatul acesta, cum şi în comitatul Albei. Lucrarea aceasta să se facă încă până se află comisiunea în activitate, fiindcă aceasta va convinge mai mult pe posesori şi pe iobagi despre voinţa mea fermă, că regularea aceasta să fie observată cu exactitate.

În privinţa aceasta am adresat şi guvernului un ordin prin cancelarie, şi cu această ocaziune îi mai repeţesc încă o dată această voinţă a mea.

O altă împrejurare importantă asupra căreia trebuie să-ţi îndreptezi mai cu seamă grija Domniei-tale este că locuitorii şi oamenii, cari după cum spui

---

[276] **Schaser**, Denkwürdigkeiten, 55: mit der Lieblingsidee desselben (Iosephs): ein allgemeine Concivilität der siebenbürg. Einwohner, wobei die Verfassung der drei Landstände und die sechshundertjährigen Eigenthumsrechte der sächs. Nation angegriffen wurden, konnte sich B. Brukenthal nicht befreunden.

[277] Chestiunea concivilităţii în Transilvania se tratase la curtea din Viena încă pe timpul împărătesei Maria Theresia. A se vedea în această privinţă memoriile contelui Kornis şi ale br. Brukenthal în Schaser, Denkwürdigkeiten, Anhang. 38-64.

Domnia-ta se află încă prin munți și păduri, depărtați de pe la casele lor, să se întoarcă numaidecât iarăşi pe la locuinţele sale, şi fiindcă motivul acestei depărtări nu mai e nicidecum spiritul de revoluţiune, ci e frica, aşa mijlocul cel mai bun în privința aceasta va fi, să se facă, ca să le dispară frica, şi aceasta se va putea ajunge, dacă li se va da promisiune prin vecinii lor, prin ţăranii, cari se vor lăsa din închisori, prin armată, prin autoritățile lor și prin funcționarii comitatului, că se pot întoarce fără nici o grijă pe acasă...

Eu recunosc pe deplin greutatea întreprinderii de a împăca iarăşi pe domnul pământesc cu iobagul său şi a stinge din inimile lor iritate, din spiritele lor ațâțate ura națională și religionară, care a ațâțat mai mult revoluțiunile acestea. Dar fiecare patriot onest trebuie să tindă cu o activitate infatigabilă, ca să ajungem la acest rezultat final, din acest motiv voi proceda şi trebuie să procedez cu severitate în contra fiecărui, fie iobag, domn sau funcționar, fără excepţiune, care va negligia aceasta sau va lucra din contra. Domnia-ta trebuie să te sileşti aşadar pe toate căile şi cu toate mijloacele, ca fiecare să lucre astfel şi dacă e posibil să-şi imprime aceleaşi sentimente.

Numirea unor funcționari buni cu deosebire în cele două comitate şi punerea altor funcționari administrativi în domeniul fiscal al Zlatnei, este o chestiune foarte importantă, pe care o las în grija Domniei-tale, şi de la care depinde liniştea şi prosperarea acestui ţinut întreg."

XXXII. PRINDEREA CĂPITANILOR

Pentru prinderea căpitanilor se făcuse diferite încercări încă în timpul revoluţiunii – dar toate rămaseră fără succes.

O nouă încercare se făcu în primele zile ale lunii lui decembrie.

Armata sosise la Abrud şi locotenentul Hoffmann din regimentul I român de graniță scrise lui Horea sub numele unui locotenent român, al lui Petru Lupu, ca să vină până la Câmpeni şi să trateze de pace.

La scrisoarea aceasta Horea răspunse în termenii următori:

„Onorabile Domn, Domnule Locotenent şi bunul nostru Domn.

Scrisoarea Domniei-tale cu data de astăzi, scrisă în limba română, am primit-o cu mult respect şi cu mare bucurie, la care răspundem aceste: că Dumnezeu prea sfântul să se îndure de poporul său şi să dăruiască pace peste țara noastră, pace, pe care domnii foarte uşor ar putea s-o ajungă, dacă ar voi, fiindcă noi nu cerem nimic imposibil, ci numai două lucruri, întâi să ne lase iarăşi în libertate pe prizonierii noştri, a doua să ne dea grațioasa rezoluţiune care am câştigat-o cu multe instanțe de la curtea Maiestății Sale, aşa după cum e porunca împăratului. Iar în ce priveşte ca noi să ne întâlnim la Câmpeni şi să vorbim de pace, bine ar fi, dar nu mai putem umbla atât în sus şi în jos, fiindcă oamenilor le e frig şi flămânzesc. Primarii cei vechi sunt acolo cu domnii şi cu armata, să-i trimită aici în domeniu, ca să pună socoteala, fiindcă mult au tras şi despoiat, anume primarul Macavei Bota, Ion Onghet, Ion Cocoş, Petalic Bodea, George Bobor, Achim Coteț şi Simoc Cojocel, care despre 5.000 fl. încă n-a dat nici o socoteală.

Cu aceste rămân al Domniei-Voastre,
Supus servitor
Urs Nicola
din Râul-Mare[278]

Râul-Mare, 8 decembrie"

În 14 decembrie însă revoluţiunea încetase şi acum amândoi căpitanii, Horea şi Cloşca, se retraseră în munții cei mari ai Albacului, într-o pădure colosală numită Scorăcet, nu departe de râul Someş.

Nefericiții căpitani îşi făcură aici o colibă acoperită cu crengi şi cu pământ, şi după cum ne spun dânşii, aşteptau să le vină bani de la comune, ca să poată călători la Viena, în realitate însă, să vadă ce curs iau evenimentele, dacă mai sunt urmăriți sau nu, dacă e bine să meargă la Viena, sau să înceapă la primăvară din nou revoluțiunea.

În toate părțile însă se făcură cele mai severe dispoziţiuni pentru prinderea lor.

Vice-comitele din Oradea, Ion Beöthy, scrie în această privință comitelui suprem:

„Este sigur că Horea, capul răsculaţilor, dimpreună cu un soț al său au fugit şi voiesc să apuce drumul spre Ungaria, prin pasul de la Lacul Negru. Am făcut toate dispoziţiunile ce le poate cugeta un om şi nu cred dacă va veni în comitatul acesta ca să poată scăpa de aici, de nu va fi cumva un spirit necurat. După cum mi se comunică pe căi laterale, dânsul simulează cauza fugirii sale astfel că ar voi să călătorească la Maiestatea Sa în Viena.

... Dar ar fi trist să poată trece liber prin atâtea comitate până la tronul Regelui. Din această cauză, am scris la Solnoc şi în comitatul Heves, am scris la Füred, unde e trecătoarea peste Tisa ... şi la alte trecători vecine ... am scris vice-comitelui din Pesta, să pună străji la portul corăbiilor de acolo, am scris înaltului consiliu de locotenență şi în alte diferite locuri ca să dea ordine în privința aceasta. Şi dacă cu toate aceste le va succede să ajungă la Viena, cred că ar fi bine să se trimită domnilor cancelari şi descrierea lor personală, ce o anexez aici cu supunere, ca să pună pe cineva ... să vegheze asupra acestor oameni, dacă vor veni acolo, căci se poate întâmpla, ca dânşii să meargă la Viena cu o petiţiune, şi îndată ce vor auzi că s-a lățit faima rea în privința lor, să fugă de acolo."

În Viena încă se făcură toate dispoziţiunile pentru prinderea lor. Împăratul Iosif ordonă cancelariei să comunice poliției din Viena descrierea personală a lui Horea şi Cloşca, ca să vegheze asupra lor, dacă s-ar întâmpla să vină acolo.

Cancelaria aulică ordonă de asemenea guvernului din Transilvania să facă dispoziţiuni la pasurile despre Țara Românească şi de către Moldova, ca să nu fugă cumva în părţile acestea.

[278] Răspunsul acesta e în limba ungurească, scris de nobilul Alexandru Chendi pe când se afla la Horea în Albac.

Totodată guvernul din Viena interveni şi la Poarta Otomană să nu acorde nici un azil supuşilor din Transilvania şi Ungaria, cari s-au revoltat în contra curţii imperiale[279].

În timpul acesta însă vice-colonelul Kray, informat că Horea şi Cloşca se află încă tot prin munţi, cheamă la dânsul pe pădurarul Anton Melzer din Abrud, îi puse înainte planul munţilor, şi-l întrebă pe ce căi şi pe ce poteci ar putea să-i înconjure şi să-i prindă în munţi.

Pădurarul Melzer îi răspunse că pe un teren aşa vast unde fiecare tufă, fiecare scorbură, peşteră ori desiş pot foarte bine să dea sălaş pentru un om fugit, e cu totul imposibil ca să-i încunjure şi prindă cu armata, care nu cunoaşte locurile şi mai ales într-un timp când munţii sunt acoperiţi cu zăpezi aşa mari.

Din aceste motive Melzer propuse lui Kray un alt plan, mult mai uşor şi mai sigur, să-i prindă cu oameni încrezuţi, cu gornici, cărora să le promită că vor fi remuneraţi şi Melzer adause cu această ocaziune că „trebuie făcută, ca cioara să scoaţă ochii la cioară".

Pentru siguranţa acestui plan Melzer propuse totodată lui Kray ca să trimită în părţile acele şi o trupă de soldaţi, cari să patruleze încoace şi încolo prin munţi şi în caz de lipsă să dea mâna de ajutor gornicilor.

Kray aprobă planul şi Melzer cheamă la dânsul pe 7 ţărani din comuna Râul-Mare, partea cea mai mare gornici, le puse în vedere premiul de 300 galbeni acordat de împăratul pentru prinderea fiecărui căpitan şi-i trimise prin munţi ca să-i caute şi să-i prindă.

Totodată, vice-colonelul Kray trimise şi dânsul la Arada o trupă de soldaţi sub comanda locotenenţilor Vajda şi Ieney, ca în caz de lipsă să dea mână de ajutor gornicilor.

Cei şapte ţărani se întruniră sâmbătă, în 25 decembrie, la Arada, se consultară cum să execute planul şi apoi plecară prin munţi. Două zile întregi căutară prin munţi în diferite părţi, dar fără nici un rezultat. A treia zi însă, luni dimineaţa, în 27 decembrie, dederă de nişte urme proaspete pe nea, care căzuse noaptea, se luară în direcţiunea aceea şi la o mică depărtare prinseră pe un păzitor de al lui Horea, cu numele Cristea Nicula. Pe acesta-l siliră îndată să le descopere locul unde se află căpitanii, şi apoi tot în ziua aceea îi prinseră pe amândoi.

În această privinţă vice-colonelul Kray raportează următoarele:

[279] **Hurmuzachi**, Documente. VII. 439. În 25 februarie marele Vizir scrie către voievozii din Muntenia şi Moldova: „L'internonce Imperial et Royal résident auprès de la sublime Porte ayant … demandé, que dans les circonstances présentes des troubles en Hongrie et Transylvanie, il ne soit accordé aucune retraite à ceux qui s'élevant contre la cour Imperiale, demanderoit refuge à la sublime Porte; L'on a consulté en consequence de cette demande les conventions gardées au Divan Imperial, et y ayant trouvé expressément stipulé et nommément par l'article XVIII. du traité de Belgrade: Il sera défendu de donner asyle et retraite aux mechants, aux sujets rebelles et mécontents; … il a été ecrite en envoyée en conformité de ceci la presente lettre, afin que les traités soient strictement et fidelement observés".

„Prinderea lor s-a întâmplat în ziua de 27 a lunii trecute (decembrie) sub un brad de jumătate găunos, în jurul căruia pusese nişte crengi de lemne şi făcuse un foc mare ca să se încălzească. Ţăranii, de cari m-am folosit eu au dat de urma lor pe neaua proaspătă, ce căzuse de curând, şi dânşii priseră mai întâi, la o depărtare mai mică, pe un păzitor ce-l puseră ei, pe care îl siliră să le descopere locul unde se afla căpitanii. Ţăranii, cari se înţelesese să-i prindă erau 7 inşi la număr, dintre cari numai 4 aveau puşti, şi aceştia patru plecară înainte şi când se apropiară de colibă, Horea îi primi ca pe amici şi-i întrebă dacă umblă cumva după vânat, la care ei răspunseră că da, sunt siliţi să caute vânat pentru armată, dar nu pot să capete nimic şi de jumătate sunt mai îngheţaţi. Atunci Horea îi invită să şadă la foc. Doi din ţăranii aceştia se aşezară lângă Horea şi alţi doi lângă Cloşca, şi acest din urmă îi întrebă numaidecât ce noutăţi mai sunt prin comune, iar ei răspunseră că oamenii în general se plâng de mulţimea cea mare de soldaţi, şi poporul trebuie să fugă. La cuvintele aceste Cloşca zise înjurând: Acuşi îi scoatem noi şi pe ei de aici, şi-i alungăm la dracul. În timpul acesta, se apropiară de foc şi ceilalţi trei ţărani şi în momentul acesta amândoi ţăranii credincioşi, cari aveau certificate din partea mea, anume Ştefan Trif şi Nuţul Măties se aruncară asupra lui Horea şi Cloşca, îi prinseră de gât, îi trântiră la pământ şi cu ajutorul celorlalţi doi inşi, şi cu cei trei soţi, cari încă alergară la dânşii, îi prinseră şi-i legară. În timpul acesta Horea scoase din sân un volum de hârtii, cât ţii într-o mână, şi le aruncă în flăcările cele mari ale focului, dar ocupaţi cu legarea lor, dânşii n-au putut să le scape din foc[280]. În urmă, temându-se ca nu cumva să năvălească asupra lor nişte oameni de ai lui Horea se retraseră în graba mare cu ei într-o poiată de oi, ceva mai depărtată, şi de aici deteră îndată ştire trupei de soldaţi, care înconjurase şi dânsa pădurea şi ţinutul acesta, şi era ocupată cu căutarea lor. Soldaţii aceştia sosiră numaidecât şi gornicii îi predară pe amândoi. Horea şi Cloşca erau armaţi cu puşti şi lănci. Cloşca mai avea şi două pistoale, pe cari încă nu mi le au adus. Alte lucruri la dânşii nu s-au aflat, nici cai, nici bani, nici hârtii, afară de 6 fl. la Cloşca. Probabil că toate lucrurile aceste le-au ascuns pe la amicii lor sau le-au îngropat în pădure pe sub nea.

Că prinderea lor s-a întâmplat întru adevăr astfel, aceasta o confirmă unanim Horea şi Cloşca, aici în prezenţa mea şi mai multor ofiţeri, şi dânşii adaugă că de aceea au stat timp aşa mult ascunşi prin păduri, fiindcă voiau să călătorească la Viena, îndată ce le soseau banii, ce-i ceruse de la comune.

Abrud, 1 ianuarie 1785

Kray,
vice-colonel".

Aşadar Horea şi Cloşca erau prinşi.

Încă înainte de a sosi dânşii la Abrud, vice-colonelul Kray comunică generalului Pfefferkorn ştirea despre prinderea lor cu următoarele cuvinte:

[280] während deme Hora ein Handvoll Papier aus dem Busenzog, und in die grossen Feuerflammen warfte, welche wegen ihrer Beschäftigung zu retten unvermöglich waren.

„Simt o nespusă bucurie putându-vă comunica plăcuta ştire, că Horea şi Cloşca, capii ţăranilor răsculaţi au fost încunjuraţi şi prinşi în pădurea Scorăcet în 27 ale lunii acesteia, şi anume mai întâi cu înşelăciune de către doi ţărani încrezuţi, anume de Nuţu Mătieş şi Ştefan Trif şi de soţii lor[281], cărora le-am fost dat paşapoarte şi instrucţiuni, apoi cu ajutorul unei trupe ale mele, care a fost trimisă acolo în 25 ale lunii acesteia tot pentru scopul acesta.

Sunt încântat de bucuria, că aproape la retragerea mea de aici, pot să dedic acest prezent de anul nou pentru liniştirea acestei ţări, pentru terminarea atâtor fără-de-legi şi cu deosebire în fine, îndeplinind serviciul prea înalt al Maiestăţii Sale şi ordinul ce mi s-a dat.

Astăzi după amiazi, amândoi aceşti arestanţi vor sosi aici în Abrud, escortaţi cu cea mai mare îngrijire de o trupă a mea, şi mâine nu voi întârzia să-i trimit la Alba-Iulia însoţiţi de o escortă sigură."

În 31 decembrie, după trei zile de la prinderea lor, Horea şi Cloşca sosiră la Abrud.

O mulţime mare de popor, români şi unguri aşteptau aici în piaţa oraşului să vadă când armata aduce pe cei doi căpitani.

Cu această ocaziune un om bătrân cu numele Ion Popa Hagi Crisănuţ, în momentul când văzu că armata aduce pe Horea şi Cloşca legaţi, nu-şi putu stăpâni durerea şi exclamă întristat: „Iată acum îl au în mâinile lor pe bietul Horea, şi acum pot să-l mănânce viu!"

La cuvintele acestea o unguroaică din Abrud, cu numele Szappanosi Rebeka, care se afla în apropiere, răspunse Popii Crisănuţ: „mai bine mâncaţi-l voi pe Horea, căci voi l-aţi numit Crai şi voi i-aţi zis aşa".

În fine, Popa Crisănuţ mai adause: „Aveţi grijă ungurilor, că acuşi veţi vedea voi, ce veţi păţi pentru asta!"

În urma acestui incident, soldaţii lui Kray arestară numaidecât şi pe Popa Crisănuţ.

În ziua următoare, în 1 ianuarie, Horea şi Cloşca fură trimişi la Alba-Iulia, escortaţi de o trupă de 70 de grăniceri secui.

Pe drum soldaţii aceştia, după cum ne spune „Ziarul revoluţiunii" îi puseră lui Horea pe cap, în bătaie de joc, o coroană de nuiele în forma unei roate, strigând: „Aşa-i trebuie regelui".

Despre acest act întru adevăr brutal şi deplorabil de a insulta pe un nefericit chiar şi în lanţuri, ne relatează şi autorul broşurii „Horea şi Cloşca", cu o singură deosebire numai, că soldaţii i-ar fi pus pe cap o coroană de hârtie, pe care erau depinse furcile şi roata.

În 2 ianuarie, amândoi căpitanii, Horea şi Cloşca, sosiră la Alba-Iulia, unde de asemenea îi aştepta o mulţime mare de popor.

281 Numele celorlalţi ţărani, după cum îi declară singur Horea în interogatoriul şi în testamentul său era: Ioan Mătieş, George Mătieş, doi feciori ai lui Andrei Neag, Simeon cu frate-său şi George Nicula. Aşadar între aceia cari au prins pe Horea se afla şi unul din familia Niculeştilor.

Cloşca fu închis într-o cameră mică de sub statuia lui Carol al VI-lea, în partea de miazăzi a fortăreţei, iar Horea sub poarta cea nouă în partea de miazănoapte, amândoi căpitanii erau păziţi înlăuntrul închisorilor de câte doi soldaţi şi afară la uşă altul.

O chestiune importantă ni se prezentă acum aici, anume, ce fel de hârtii au fost acele, pe cari le aruncase Horea în foc, atunci când a fost prins.

Aproape toţi scriitorii revoluţiunii de până astăzi au fost de părere că hârtiile aceste n-au putut fi altceva decât corespondenţa secretă a lui Horea, şi prin nimicirea acestor hârtii, dânsul a voit să scape din pericul pe adevăraţii autori ai revoluţiunii[282].

Presupunere imaginară, fiindcă e lipsită de orice bază reală.

Cu toate că hârtiile aceste s-au prefăcut în fum şi în cenuşă, şi lumea niciodată nu va mai putea să cunoască adevăratul lor text, un lucru însă ştim cu siguranţă, natura acestor hârtii.

Scrisorile, cari jucau un rol important în cursul acestei revoluţiuni, hârtiile secrete ale lui Horea, erau aşa numitele porunci împărăteşti.

Anume:

Porunca împăratului, că ţăranii să capete arme din Alba-Iulia şi să nu mai facă servicii nobililor, ci numai împăratului, hârtie care a existat într-adevăr şi pe care Crişan o arăta poporului la adunarea din Mesteacăn[283].

A doua poruncă era actul acela prin care, zicea Horea, că l-a autorizat împăratul ca să revolteze pe români, şi cu dânşii să alunge sau să extermineze gintea ungurească din Transilvania[284], poruncă în forma unei patente, despre care scrie împăratul Iosif fratelui său Leopold, că „are o patentă, ca şi cum ar fi trimis din partea mea".[285]

282 Aşa de exemplu Szilágyi crede că documentele aceste „ar fi făcut lumină asupra originii şi adevăraţilor autori ai revoluţiunii" (pag. 211). Tot asemenea susţine şi autorul broşurii **Horja und Klotska**: Horja ... besass ... noch die Gengenwart des Geistes und warf ein Paket Schriften (vermuthlich wichtige Nachrichten und strafbare, geheime Correspondenzen) das er unter der Weste hervorzog, ins Feuer worin auch alles ... im Rauch aufging.

283 Der Horre unser Capitain ... hat eine Schrift von Kayser, vermög derer man nicht den Grundherrschaften mehr, sondern dem Monarchen allein dienen solle. George Marcul către oculistul Molnar. Brad, 17 noiembrie 1784.

284 das Volk ... zu bethören sich unterstanden hat: dass er vor allerhöchsten Orten zur Ausführung seines Vorhabens mit schriftlichen Urkunden versehen seye, kraft welcher, die durch ihn kundgemachten Befehle ausgeführet werden müssen. Sentinţa în contra lui Horea. – Iar Urs Uibar în interogatoriul său din 22 noiembrie 1784 ne spune: Adveniens Hora dicebat, quod habeat mandatum ab Imperatore ut contra dominos ... insurgant.

285 **Arneth**, Ioseph II. und Leopold v. Toscana. Ihr Briefwechsel, I. 230: et a une patente comme s'il était envoyé de ma part. – La Mesteacăn încă a fost vorba de două porunci, una le-a publicat-o Crişan acolo [anume ordinul ca să primească arme din Alba-Iulia], iar cealaltă, zicea dânsul, că li se va publica la Alba-Iulia.

Hârtiile aceste, declară însuşi Horea înaintea ţăranilor din Bucium – să nu se îndoiască de loc, că le are la dânsul[286], iar în ziua următoare le arătă ţăranilor din comuna Muşca[287].

Numai hârtiile acestea se prezintă pe teatrul revoluţiunii ca hârtii de o importanţă deosebită, numai hârtiile acestea erau acte grave pentru inculparea dânsului, şi e foarte uşor de priceput că în momentul când se văzu prins, dânsul să le fi aruncat în foc.

Corespondenţă secretă dânsul n-a avut, autori secreţi n-au existat şi chiar să fi fost e sigur că dânşii n-au tratat cu Horea chestiunea revoluţiunii în scris.

După prinderea lui Horea se făcură întru adevăr mai multe diferite încercări atât din partea armatei, cât şi din partea funcţionarilor domeniului, ca să pună mâna pe hârtiile sale secrete.

S-au şi aflat, ce e drept, mai multe rezoluţiuni de ale cancelariei, dar nici o poruncă împărătească mai mult[288]. Ele erau arse.

Cu o lună mai târziu, în 30 ianuarie, fu prins şi al treilea căpitan, George Crişan.

Ca să nu fie cunoscut, Crişan se îmbrăcase în haine de cerşetor[289] şi rătăcea prin munţi dintr-o comună în alta, îndată ce vedea că armata este pe urma dânsului.

Despre prinderea lui Crişan maiorul Pükler scrie următoarele:

„Raportez cu supunere că trupa de soldaţi ce am trimis-o ca să prindă pe Crişan a avut un succes fericit. Crişan se află de o jumătate de oră aici în Abrud

---

[286] Interogare coepimus, ubinam mandata habere Regia, quidve in posterum pro suppositi haberet objecto: ille (Hora) autem respondebat: Mandata Regia sibi a Sacratissima sua Majestate data, et nunc etiam apud se existentia, esse longe sanctiora quam ut rusticis ostendi possent... neque amplius illi dubitare pergerent, illa enim apud illum extarent certissime. Interogatoriul lui Toma Bugnar din Bucium, 1 februarie 1785.

[287] Ostentabat nobis mandata Regia, quae sibi ad Imperatore dicebat esse data, et adhunc alia iterum decreta Imperatoria referebat expectare, quae statim ipsemet Valachis publicaret. Interogatorul căpitanului Toma Petruţă din comuna Muşca, 11 februarie 1785.

[288] În o traistă de piele a lui Horea, care i se luase atunci, când a fost prins, se aflară 7 hârtii, copii de pe rezoluţiuni date din partea cancelariei aulice. Curând după aceea în 6 ianuarie vice-colonelul Kray trimise pe Nuţu Mătieş şi pe Ştefan Trif să prindă şi pe Cristea Nicula, la care, zice dânsul, se presupune că se află hârtii de ale lui Horea. În acelaşi timp spanul Alexe Intze din Câmpeni, liberă din închisoare pe un tânăr cu numele Ion Nicula, ca să pună mâna pe scrisorile cari se aflau la Cristea Nicula. Tânărul acesta veni la Albac, se familiariză cu o fată a lui Cristea Nicula, îi ceru să-i arete hârtiile lui Horea, apoi le luă cu dânsul şi le predede spanului. Între hârtiile aceste, 12 bucăţi la număr, fără deosebită importanţă, se afla şi o carte tipărită în trei limbi, privilegiul ce-l dase împăratul Iosif comercianţilor de religiune grecească din Viena, ca să poată celebra serviciul divin în biserica Sf. George din Steyerhof. În 14 aprilie 1785 apoi, cancelaria scrise guvernului să-i trimită hârtiile acestea dimpreună cu privilegiul ortodocşilor, deoarece împăratul doreşte să le vadă mai de aproape.

[289] Crişan, după cum ştim, se înfăţişase şi la adunarea din Mesteacăn tot în haine zdrenţoase (laceris vestibus).

în mâinile mele, se înţelege, bine păzit. Prinderea lui s-a întâmplat în modul următor: Pe când trupa de soldaţi ajunsese ieri după-amiazi în comuna Saza-Lupşa, tot satul ieşise pe dealuri, fiindcă li se denunţase sosirea soldaţilor. Ofiţerii, cari aveau instrucţiunile lor, şi cari au lucrat cu toată înţelepciunea, se apropiară de ţăranii aceştia, ca să-i asigure, că se pot întoarce liniştiţi pe acasă, deoarece n-are să li se întâmple nici un rău. După ce liniştiră în modul acesta spiritele, soldaţii plecară mai departe cercetând despre locul unde se află Crişan. Din spusele unor ţărani, dânşii aflară că Crişan, în urma zgomotului care se făcuse despre apropierea soldaţilor, apucase drumul mai departe. Soldaţii se luară şi dânşii pe urma lui, după instrucţiunile ce le dase oamenii aceştia. Anume 9 ţărani pe cari îi voi numi mai la vale, puseră un jurământ de tot înfricoşat, că nu se vor linişti, până nu vor pune mâna pe Crişan. Se ştia adică, că dânsul apucase drumul către Ponor, dar nu trebuia persecutat cu soldaţi, chiar din cauza amintită mai sus. Aceşti 9 ţărani, sub conducerea popii din Cărpeniş merseră tot pe urma lui Crişan până le succese, ca să-l prindă şi să-l aducă aici. Mâine îl voi trimite la Zlatna cu o escortă de 50 de soldaţi şi 10 husari sub comanda locotenentului Neustädter.

Totodată voi trimite la Zlatna şi pe fiul lui Crişan, care e prins şi dânsul, de asemenea şi pe soţia sa şi pe servitorul său.

Numele celor cari au luat parte la prinderea lui Crişan sunt:

Popa Moise, preot din Cărpeniş, acesta a contribuit mai mult la prinderea lui.
Ion Clisar, din Abrud, care de asemenea a făcut mult.
Ion Saitu, din Cărpeniş.
Todor Saitu, din Cărpeniş.
Popa Moise cel tânăr, fiul preotului.
Lazăr Lace, din Cărpeniş
Irimie Sait, gornic, din Cărpeniş
Todor Toit, din Cărpeniş.

Todor Holobuţ, din Şaza-Lupşa,	aceştia au trebuit să pună astăzi din nou jurământul amintit mai sus
Ion Holobuţ, din Şaza-Lupşa	
Todor Momen, din Lupşa	
Popa Simeon, din Şaza-Lupşa,	căruia i s-a primis graţie pentru abilul concurs, ce l-a dat la prinderea lui Crişan.

Din partea armatei au fost trimişi pentru scopul acesta locotenentul primar Noszdroviczky din regimentul de infanterie Devins, sublocotenentul Neustädter din regimentul de infanterie secuiesc, o trupă de 10 soldaţi din regimentul de husari Toscana, 4 subcăprari şi 50 de soldaţi din regimentul de infanterie Devins.

Abrud, 30 ianuarie 1785

Contele Pükler
major“

În ziua următoare, în 1 februarie, Crişan sosi la Alba-Iulia şi fu închis tot în fortăreaţă, în temniţele, cari se aflau sub edificiul cel vechi al gărzii[290].

Ştirea despre prinderea lui Horea şi Cloşca sosi la Viena în ziua de 10 ianuarie, şi împăratul adresă imediat contelui Pálffy următorul bilet:

„Chiar în momentul acesta primesc ştirea printr-un curier trimis de contele Iankovits că faimosul Horea şi soţul său Cloşca au fost prinşi în Transilvania, ceea ce o aduc la cunoştinţa cancelariei."

Iar în 7 februarie împăratul scrise contelui Iankovits:

„Am primit cu multă bucurie două scrisori ale Domniei-tale. Cu deosebire m-am bucurat, când am auzit, că a fost prins şi al 3-lea căpitan, Crişan. Acum sunt curios să aflu ce va ieşi din interogatoriile acestor scelerați. Îmi vine aproape să cred că în toată afacerea aceasta nu există nici o conexitate deosebită şi că nu sunt mestecaţi în chestiunea aceasta nici străini, nici indigeni. Totuşi, Domnia-ta nu trebuie să te grăbeşti cu pedepsirea lor, până nu vei descoperi lămurit toate lucrurile şi nu mai rămâne nici o urmă necercetată. Spre scopul acesta vor trebui să fie confrontaţi"[291].

Rămâne acum ca să mai amintim şi de încercarea care se făcuse pentru prinderea soţiei lui Horea.

În această privinţă comisarul Mihai Brukenthal scrise în 24 noiembrie guvernului, că după informaţiunile ce le-a primit dânsul, soţia lui Horea, încă de la începutul revoluţiunii, s-a dus la Călata în ţinutul Beiuşului.

Guvernul scrise îndată comitatului Bihor, ca s-o aresteze şi trimită în Transilvania.

Încercarea însă rămase fără succes.

Sub-prefectul Mihai Pop raportează că dânsul a făcut tot felul de cercetări în ţinutul Beiuşului, dar n-a putut-o afla, şi se vorbeşte, adaugă dânsul că femeia aceasta încă de 7 ani nu mai trăieşte cu bărbatul său.

Ce s-a întâmplat mai târziu cu soţia lui Horea, dacă a fost prinsă şi ce declaraţiuni a făcut dânsa?

Despre aceasta, alte urme n-am putut afla, decât că până la începutul lunii lui februarie 1785 dânsa încă nu era prinsă[292].

---

[290] Edificiul cel vechi al gărzii astăzi nu mai există. După informaţiunile ce le-am primit în 1879 de la generalul Dobler, pe atunci comandant al fortăreţei Alba, edificiul acesta sub care se aflau şi închisori, a fost demolat de mai mult timp şi era aşezat în locul unde se află astăzi chioşcul din parcul fortăreţei.

[291] În 5 ianuarie 1785, contele Iankovits trimise împăratului şi portretele lui Horea şi Cloşca (Effigiem quoque praedictorum tumultuantium rudi calamo eformatam demisse advolvo). Împăratul de asemenea comunică în 13 ianuarie fratelui său, Leopold, silhuetele acestor doi căpitani. Arneth, Ioseph, II. u. Leopold v. Toscana, I. 261. – O dare de seamă mai detaliată în privinţa portretelor lui Horea, Cloşca şi Crişan a se vedea în scrierea mea: Cercetări istorice, pag. 76-89 şi Analele Academiei Române, Seria II, Tom. II.

[292] Generalul Fabris către contele Iankovits, 11 februarie 1785.

PARTEA A III-A

EPILOGUL REVOLUŢIUNII

XXXIII. INTEROGATORUL LUI HOREA, CLOŞCA ŞI CRIŞAN

Interogatoriul cu cei trei căpitani îl făcu comisiunea aulică, cu alte cuvinte contele Iankovits.

De drept însă judecătoria competentă era tribunalul din comitatul Albei.

Îndată ce Horea şi Cloşca fură prinşi şi aduşi la Alba-Iulia, br. Kemeny, comitele Albei, nu întârzia să-i ceară de la comandantul fortăreţei, în urmă de la contele Iankovits, ca să poată începe procesul cu dânşii. Mai mult, br. Kemeny propuse contelui Iankovits, că după ce-i va asculta comitatul, îi va preda comisiunii, ca să-i asculte şi dânsa.

Dar cererea baronului Kemeny fu respinsă din amândouă părţile, de comandantul fortăreţei şi din partea contelui Iankovits.

Urmă apoi conflictul cu guvernul transilvan.

Comisarul guvernului Mihai Brukenthal ceru să fie şi dânsul prezent la interogatoriul care se va face cu cei trei căpitani.

Contele Iankovits însă nu se învoi nici la aceasta.

În contra acestei eschideri a comisarului său de la procesul cu cei trei căpitani, guvernul se plânse la împăratul. Monarhul însă decise că bine a lucrat contele Iankovits, că a eschis pe numitul Brukenthal de la această cercetare, şi în caz dacă contele Iankovits, din cauza sănătăţii sale, nu va putea s-o continue atunci s-o termine generalul Papilla[1].

Aşadar procesul cu cei trei căpitani se făcu în cel mai mare secret.

Interogatoriul formal însă nu se începu decât pe la finele lunii lui ianuarie, adică după trei săptămâni de când Horea şi Cloşca fusese aduşi la Alba-Iulia.

Cauza acestei lungi întârzieri fu, că în timpul acesta se bolnăviră aproape toţi membrii comisiunii.

Contele Iankovits, după cum scrie dânsul, două săptămâni întregi nu se putu ridica din pat. Generalul Papilla se bolnăvi şi dânsul foarte greu iar cei doi secretari ai comisiunii, Adam Treicsik de Melynados şi căpitanul Knabe, adiutantul lui Papilla îşi plătiră în Alba-Iulia ultimul tribut omenesc, muriră în cursul investigaţiunii.

În 26 ianuarie se începu interogatoriul.

Horea fu ascultat de 6 ori. Cloşca de asemenea în 6 rânduri. Crişan numai de două ori. Lui Horea i se adresară 118 întrebări, lui Cloşca 134, iar lui Crişan 47, şi toţi trei căpitanii confrontaţi cu mai mulţi marturi.

H o r e a negă de la început şi până în fine, cu perseverenţă, orice participare la revoluţiune. Dânsul nu spuse nici cauzele acestei mişcări, nici scopul ce l-a urmărit, şi nici nu acuză pe nime.

---

[1] haben Se Majestät allergnädigst zu entschlieszen geruhet, dasz die Auschliessung des gedachten Brukenthals von dieser Untersuchung recht geschehen seye, und im Fall Graf Iankovits solche wegen seiner Gesundheit nicht fortsetzen könnte, solche General Papilla zu endigen hätte. Cancelaria aulică către guvern, 21 februarie 1785.

Interogatoriul său se rezumă în următoarele:

Dânsul nu ştie cauza pentru care e arestat, ştie însă că de 4 ani de zile umblă după dânsul ca să-l prindă, fiindcă a fost la împăratul. Amândoi, dânsul şi Cloşca, au fost prinşi de 6 gornici, anume de Nuţu Mătieş, Ştefan Trif, Ion Mătieş şi fratele acestuia şi de George Nicula, dar cel din urmă nu e gornic, anume au fost prinşi în pădurea comunei Râul-Mare, pe un deal, în locul ce se numeşte Chusdie, aici i-au legat pe amândoi, pe dânsul numai la o mână, iar pe Cloşca la amândouă mâinile. Apoi cei şapte gornici i-au dus în casa lui Ion Mătieş, şi acolo i-au predat în mâna soldaţilor, iar soldaţii i-au transportat la Zlatna şi de la Zlatna la Alba-Iulia.

Când a fost prins, dânsul a avut la sine, în traista sa de piele, câteva rezoluţiuni împărăteşti, dar rezoluţiunile aceste i le-au luat gornicii.

De 5 ani de zile se sileşte în continuu, ca să poată face a se executa rezoluţiunile aceste, a rămas însă totdeauna liniştit.

Nu ştie nimic de nici o revoluţiune, pe care s-o fi aţâţat dânsul.

În viaţa sa n-a fost în Mesteacăn. Nu ştie, că în Mesteacăn a fost o adunare şi consultare şi nici ce s-a hotărât acolo.

Pe George Crişan nu-l cunoaşte, şi nu ştie cum s-a început revoluţiunea.

În timpul revoluţiunii, dânsul n-a dat nimănui nici un ordin, nici verbal, nici în scris, n-a vorbit cu nime altul ceva, decât despre călătoria sa la Viena şi peste tot n-a avut nici o influenţă asupra revoluţiunii.

În comuna Muşca, unde este inculpat, că a pus căpitanii n-a fost de 4 ani, şi nici n-a declarat poporului că are porunci de la împăratul ca să pună alţi primari sau căpitani.

În comuna Bucium a fost, ce e drept, în timpul revoluţiunii şi anume ca să ia un privilegiu de la locuitorii de acolo, care era proprietatea comunei sale. Aici dânsul a fost prins şi închis în casa lui Macavei Băişanu. Dar nu ştie nici din ce cauză a fost prins, nici pentru ce a fost liberat, nici cine l-a prins şi cine l-a liberat.

De asemenea, nu ştie cine a fost omul acela cu chivera roşie pe cap, cu pistoale şi cu sabie, şi care se zice că a fost împreună cu dânsul în comunele Bucium şi Muşca.

De asemenea n-a fost nici în comuna Roşia, şi nici nu a dat vreun ordin locuitorilor din Bucium să vină la Roşia, ca să umple cu paie gurile băilor, şi să năduşească cu fum pe ungurii, cari se retrasese acolo.

Dânsul nu ştie să scrie, nici să citească, şi în timpul revoluţiunii nici nu a trimis şi nici nu a primit vreo scrisoare.

Către nobilul Alexandru Chendi n-a declarat că-i pare rău că a început revoluţiunea într-un timp aşa înaintat şi rău, şi că n-are lipsă de graţia împărătească.

De asemenea, nu ştie nimic că locuitorii din Ofenbaiă, din Ponor, din Remeţi şi Mogoş să-l fi onorat ca pe căpitanul lor.

Căpitani dânsul n-a pus niciodată pe nime.

De asemenea nu ştie nimic despre crucea de aur şi nici n-a avut la dânsul vreo cruce.

Între ţăranii răsculaţi nu ştie să fi fost oameni străini, nici nu ştie ceva despre revoluţiunea din comitatul Aradului.

Vice-colonelul Schults a cerut ce e drept de la oameni ca să-l extrade pe dânsul şi pe Cloşca, dar mulţimea n-a voit să-i dea zicând că oamenii aceştia le-au făcut bune servicii, şi de 4 ani umblă după dânşii, ca să-i prindă.

Dânsul nu ştie să fi publicat poporului că are poruncă de la împăratul, ca românii să extermineze pe unguri. Astfel de lucruri n-a publicat niciodată.

Când a fost prins n-a aruncat în foc nici o hârtie şi nici n-a avut alte scrisori la sine decât acele cari s-au aflat.

Cu românii din Ţara Românească n-a avut nici o înţelegere şi nici n-a cunoscut pe cineva din ţara asta.

Tot numai la simple negaţiuni se mărgini şi C l o ş c a. În rezumat, răspunsurile sale sunt următoarele;

Dânsul şi Horea au fost prinşi în pădurea comunei Râul-Mare de nişte gornici ai domeniului. Gornicii aceştia i-au aflat şezând la foc şi le-au zis, voi trebuie să veniţi cu noi la Zlatna, fiindcă aşa e porunca. Iar dânşii au răspuns: Noi voiam să mergem la Viena, dar dacă voiţi, mergem la Zlatna. Apoi oamenii aceştia i-au legat şi i-au dus în casa unui gornic, iar de aici i-au luat soldaţii şi i-au dus la Zlatna şi de la Zlatna la Alba-Iulia.

Când au fost prinşi, au avut fiecare la sine câte o puşcă, fiindcă de doi ani umblă după ei ca să-i prindă şi să-i spânzure.

Anume umblau după dânşii ca să-i prindă primarii şi gornicii, din cauză, că au fost la Viena, şi gornicii le zisese încă înainte de aceasta: „Noi ştim că voi sunteţi nevinovaţi, dar păziţi-vă fiindcă avem poruncă să vă prindem.

Când au fost la Viena au predat Maiestăţii Sale o petiţiune, şi tot acolo au primit răspunsul, că se va da ordin guvernului ca să cerceteze plângerile lor şi să le facă dreptate.

Cu toate că au fost în mai multe rânduri la guvern în Sibiu, şi de aici la comitele din Galda şi acesta din urmă le-a spus că din toată afacerea lor nu rezultă nimic, totuşi dânşii au rămas liniştiţi şi revoluţiunea au început-o alţi oameni, cari au venit la dânşii. (Aici Cloşca înţelege pe crişeni).

La adunarea din Mesteacăn n-a fost prezent.

N-a luat parte la revoluţiune şi n-a avut nici o funcţiune în cursul acestei turburări.

Dânsul a mers cu trupa ţăranilor numai la Ofenbaiă şi la Cricău, dar şi aici l-au luat şi l-au dus oamenii, deoarece casa dânsului se află lângă drum şi mulţimea trecând pe acolo a zis, aici şede omul care a fost la împăratul şi l-au luat cu dânşii. În timpul revoluţiunii n-a fost căpitan şi nici n-a ameninţat pe oameni cu ţeapa şi cu aprinderi, ca să înceapă revoluţiunea.

În comuna Curechi n-a fost şi nici nu ştie unde se află comuna aceasta.

Peste tot nu ştie cu ce scop s-a început revoluţiunea aceasta.

Dânsul împreună cu Horea avea intenţiune să călătorească la Viena, ca să ceară de la împăratul împlinirea graţiei (rezoluţiunii) ce le-a fost acordat-o şi să arete nefericirea ce a căzut pe dânşii cu revoluţiunea aceasta.

Cauza, pentru care s-au retras în pădure a fost că aici i-au trimis comunele să se ascundă, ca să nu-i prindă fiindcă voiau să meargă la Viena.

Dânsul cunoaşte pe un om cu numele George Crişan din comuna sa, dar pe acesta nu l-a văzut de doi ani până în timpul când a tratat cu vice-colonelul Schults la Tibru.

Dânsul nu a fost căpitanul lui Horea şi nici nu a pus alţi căpitani subalterni.

Între ţăranii răsculaţi n-a văzut alţi oameni decât numai români.

Nu ştie nimic despre nici o înţelegere, ce ar fi avut-o dânsul cu cineva, şi anume cum să extindă şi cum să termineze revoluţiunea, şi nici n-a zis, că revoluţiunea se face din porunca împăratului.

Dânsul n-a văzut ce scrisori a aruncat Horea în foc, atunci când i-au prins gornicii.

Nu ştie să fi zis că are poruncă de la împăratul să aducă pe oameni la Alba-Iulia, ca să primească arme şi că pe viitor nu vor mai avea să servească nimănui decât împăratului cu armele.

Aceste erau în scurt declaraţiunile ce le făcuse Horea şi Cloşca în cursul procesului lor.

Deşi interogatoriile căpitanilor au fost secrete, cu toate aceste nu rămâne nici o îndoială că Horea şi Cloşca n-au voit să declare nimic.

Vice-colonelul Kray cercase încă la Abrud, în 31 decembrie, să facă un interogatoriu preliminar cu Horea şi cu Cloşca.

Despre cercetarea aceasta dânsul raportează generalului Pfefferkorn următoarele:

„Credeam că voi face tot felul de descoperiri prin diferite întrebări, ce le am adresat, dar oamenii aceştia sunt nişte scelerați aşa de încăpăţânaţi încât neagă şi probele cele mai evidente şi vorbesc numai de inocenţa lor."

Se prezintă acum chestiunea: Cari erau motivele acestei rezerve atât de serioase, atât de constante?

Un scop anumit, un plan trebuia să aibă dânşii în vedere.

O mulţime de relatări particuare din timpul acela, ne spun cu unanimitate, că Horea în cursul procesului său ar fi cerut cu insistenţă să fie dus la împăratul în Viena[2].

Despre aceasta, ce e drept, în actele procesului nu se face nici o amintire, dar lucrul e de crezut şi numai astfel ne putem explica rezerva lui atât de fermă, chiar în chestiunile cele mai mici.

Şi aici trebuie să mărturisim că, întru adevăr, ne surprind foarte multe lucruri în cursul acestei revoluţiuni.

Deşi revoluţiunea nu era opera împăratului Iosif, cum susţinea în secret nobiimea transilvană, dar ne surprind unele idei iosefine, cari le vedem că apar pe teatrul revoluţiunii.

---

[2] Ajoutons, pour achever, ce qui concerne cette révolte, qu'Horiah persiste à demander une entrevue avec l'mpereur. Tesaur de monumente, III. 363. – În broşura „Horja u. Klotska" încă aflăm următoarele: Horja drang fast in allen Verhören derauf, dass er mit dem Monarchen selbst sprechen müsse. De asemenea, într-o scrisoare din Viena a lui I. Pochlin către Emeric Daniel în Roma, cu data 14 februarie, citim: eorumque Primipilum manifestare nihil velle, nisi soli Caesari.

Ne surprinde cererea funcţioanrilor germani, ce o făcuse românii din Zarand prin oculistul Molnar.

Ne surprinde cererea domnilor feudali germani, făcută către maiorul Stoianich; încercările românilor de a contopi cu forţa naţionalităţile prin căsătorie, şi ce e mai mult, căsătorii de ţărani cu dame nobile.

Idei, cari nu erau româneşti, cari nu mai figurează în toată istoria românilor, cari nu erau luate din viaţa lor proprie, naţională, şi cari nu prinseră decât numai în jurul căpitanilor, fiindcă în districtul Hunedoarei şi în comitatul Aradului ţăranii nici nu mai botezau şi nici nu mai căsătoreau.

Ne surprinde mai departe cunoştinţa ce o avea Horea că împăratul voieşte să militarizeze pe toţi iobagii din Transilvania, că monarhul a decis chestiunea lor şi cancelaria nu voieşte să le expedeze rezoluţiunea[3].

În fine, ne apare cu totul singular, modul cum s-a tratat procesul căpitanilor.

Întru adevăr, nu aflăm motive suficiente pentru trimiterea unei comisiuni speciale, ca dânsa să facă interogatoriul, şi dânsa să judece pe cei trei căpitani. Aceasta ne-o spune însuşi contele Iankovits. căci dacă era vorba să nu se facă o nedreptate cu oamenii aceştia, atunci la moarte, cum i-a condamnat contele Iankovits, îi condamnă şi tribunalul Albei şi nu mai era de lipsă de un tribunal excepţional.

Ne surprinde mai departe instrucţiunea atât de secretă şi ordinul monarhului că nici comisarul guvernului să nu fie prezent la interogatoriu. În fine, reţinerea constantă a lui Horea, să facă vreo declaraţiune înaintea comisiunii.

Toate aceste împrejurări ne formează o convincţiune destul de reală, în ce priveşte adevărul istoric, şi anume că împăratul discutase cu Horea prea adânc chestiunea reformelor sale cu privire la Transilvania.

A susţine mai mult, că revoluţiunea s-ar fi făcut cu aprobarea împăratului Iosif, ar fi o pură fantezie, deoarece în cazul acesta, Horea desigur nu ar fi scos la lumină deviza: „Cu voia şi porunca împăratului".

Cu mult mai importantă pentru istoria revoluţiunii ni se prezintă interogatoriul lui C r i ş a n.

---

[3] Aceasta o recunoaşte însuşi împăratul în scrisoarea sa către Leopold de Toscana, din 3 decembrie 1784: Les excés commis en tout genre par les possesseurs depuis nombre d'années ont donné sujet aux plaintes générales de toute la nation et surtout de la Valaque. Jamais il n'y a eu moyen d'y remédier, pas même d'y introduire un réglement d'Urbarium. Feue Sa Majesté y a fait l'imaginable. Enfin je suis parvenu à le faire minuter par le gouvernement et la chancellerie, mais rien n'était encore expedié (Arneth, Ioseph II. u. Leopold von Toscana. I. 240). – Iar Urs Uibar în interogatoriul său din 22 noiembrie declară: Adveniens Hora dicebat, quod habeat mandatum ab Imperatore, ut contra Dominos, usque ad extradationem Aulicae Resolutionis insurgant. – Tot asemenea Crişan, interogatoriul său (punct. 32) zice că a trebuit să înceapă revoluţiunea: Weillen die Edelleuthe und Comitatsbeamten die Ihnen schon zu Handen gekommene allerhöchste Entschliessungen, dem armen Volck nicht haben bekant machen wöllen. Apoi adaugă: Der Hora selbsten habe Ihm dieses gesagt.

În cursul celor două ascultări ale sale căpitanul Crişan ne făcu preţioase descoperiri, anume în ce priveşte adunarea din Mesteacăn şi începutul revoluţiunii în Curechi.

Evenimentele acestea, aşa după cum le enarează şi Crişan, le cunoaştem din expunerile precedente, şi rămâne să mai amintim aici din interogatoriul său încă următoarele:

Dânsul, ne spune Crişan, a fost prins într-o casă din comuna Mogoş de doi oameni şi de un preot din Lupşa, care e orb de un ochi.

În ce priveşte adunarea din Zarand, dânsul a dat poruncă poporului să se adune la biserica din Mesteacăn, iar la biserica din Mesteacăn le-a poruncit să-şi ia fiecare merinde pe câte 4 zile şi în ziua următoare să fie cu toţii prezenţi la Curechi, şi de la Curechi să meargă la Alba-Iulia, ca să primească arme şi acolo să asculte o nouă poruncă împărătească. La Curechi doi subprefecţi însoţiţi de 4 soldaţi şi 12 gornici au voit să-i împiedice, ca să nu meargă la Alba-Iulia. Poporul însă s-a opus şi a ucis pe amândoi subprefecţii.

În ziua următoare, marţi dimineaţa, dânsul a chemat poporul la adunare, afară de sat, în locul numit la Cruce, de la Cruce a dus pe oameni la biserică şi aici le-a zis că după ce în noaptea trecută au fost atacaţi, acum poporul să-l urmeze, să stingă pe toţi magnaţii, nobilii şi ungurii şi să le devasteze toate averile.

Cauzele, cari i-au silit să înceapă revoluţiunea au fost greutatea serviciilor iobăgeşti.

Anume, în timp de vară iobagii trebuiau să lucre pentru nobili dintr-o duminică până în cealaltă, iar în celelalte timpuri ale anului pe fiecare săptămână câte 4 zile, şi afară de aceea să le mai dea şi dijme.

Contribuţiunea încă era mare, fiindcă iobagii fără pământ trebuiau să plătească câte 4-5 fl. pe an, iar cei cari aveau pământ câte 15-20 fl.

Afară de dijma mieilor, iobagii mai trebuiau să dea domnilor săi a zecea parte din oi şi din porci.

În fine, adaugă Crişan, dânşii au trebuit să înceapă revoluţiunea, fiindcă nobilii şi funcţionarii comitatelor nu voiau să comunice poporului rezoluţiunile date de împăratul.

Dar încă înainte de a se termina interogatoriul său, Crişan fu aflat mort în închisoare, în ziua de 13 februarie[4].

Despre moartea sa contele Iankovits raportează împăratului următoarele:

„Crişan, al treilea corifeu, a prevenit sentinţa făcându-şi singur o moarte violentă, anume dânsul şi-a desfăcut o legătură de la opinci şi s-a zugrumat cu legătura aceasta, iar ca să poată muri mai în grabă a scos o piatră din zid, a legat-o de sfoară şi atâta a sucit-o până şi-a împiedicat respirarea, apoi s-a culcat pe piatră cu faţa la pământ, ca să nu i se desfacă legătura"[5].

Moartea lui Crişan dete loc la mai multe investigări.

---

[4] Crişan, după cum ne spun scrisorile particulare din timpul acesta, se afla numai singur în închisoare, pe când Horea şi Cloşca erau păziţi de soldaţi şi înlăuntrul închisorilor.

[5] Raportul din 3 martie 1785.

Comandantul general din Sibiu scrise generalului Pfefferkorn în Alba-Iulia, că ştirea despre moartea lui Crişan l-a atins în mod neplăcut, că la Sibiu ştirea aceasta că Crişan s-a sinucis în închisoare, sosise de mai multe zile şi cu toate aceste dânsul nu i-a raportat nimic. Din această cauză îi ordonă să facă numaidecât o investigaţiune în privinţa morţii lui Crişan, deoarece dânsul s-a aflat sub paza armatei.

Împăratul Iosif încă îşi exprimă dorinţa să ştie cum s-a sinucis Crişan, şi ordonă de asemenea să se facă o investigaţiune, să se asculte ofiţerul şi soldaţii cari l-au păzit, dacă dânşii au fost cu priveghere asupra lui Crişan, dacă l-au cercetat mai adeseori în închisoare, lucru prin care s-ar fi putut împiedica sinuciderea sa.

Cercetarea ce o făcu generalul Pfefferkorn în privinţa morţii lui Crişan avu de rezyltat că dânsul s-a sugrumat cu tivitura cămeşei şi cu o piatră.

În privinţa acestei cercetări, observă consiliul de război, că există o contrazicere între cercetarea aceasta şi între raportul generalului Papilla, care susţine că Crişan s-a sinucis cu o legătură de la opincă şi cu o piatră; din această cauză consiliul ordonă să se lămurească şi această împrejurare ca să poată raporta monarhului.

Atât este tot ce am putut afla despre moartea lui Crişan în arhiva militară de la Alba-Iulia.

Cu toate că sinuciderile sunt lucruri neuzitate în clasa ţăranilor români, nu suferă însă îndoială, Crişan şi-a luat singur viaţa.

În cursul procesului său, Crişan recunoscuse, că dânsul convocase adunarea de la Mesteacăn, dânsul trimise emisari în toate părţile, dânsul proclamase revoluţiunea în Zarand, sub comanda dânsului se întâmplase scenele sângeroase din Curechi, Crişcior, Brad şi Ribiţa. De altă parte, Crişan ştia bine că alţi ţărani, mai puţin culpabili ca dânsul, au fost traşi de vii în ţeapă, tăiaţi cu paloşul, despicaţi de vii sau frânţi cu roata. Aşa că fostul soldat din regimentul Gyulai[6], foarte uşor a putut să vină la ideea, să-şi aleagă singur o moarte mai liniştită, mai puţin crâncenă.

Moartea sa prea timpurie însă nu se poate de ajuns regreta pentru istoria acestor evenimente. Crişan, care nu se mărginea numai la simple negaţiuni, putea să ne facă în cursul procesului său încă multe descoperiri importante, anume în ce priveşte conjuraţiunea şi planurile căpitanilor, lucruri cari astăzi nu se mai pot constata în alt mod.

Încă mai înainte de a se termina interogatoriul lui Horea şi Cloşca se lăţiră despre dânşii diferite faime între ţărani, cu deosebire despre Horea.

Unii vorbeau că Horea şi Cloşca nu sunt prinşi, iar alţii asigurau pe ţărani că Horea, ce e drept, se află în Alba-Iulia, dar nu e închis, din contra, e tratat cu multă onoare.

Anume Popa Niculae din Mihalţ şi Popa din Ţărmure, cari umblase chiar în timpul acesta la Alba-Iulia, întorcându-se acasă comunicară sătenilor că dânşii au văzut pe Horea în Alba-Iulia şi au vorbit cu el, şi Horea le-a zis: Nu vă temeţi

[6] Astăzi regimentul de infanterie Arhiducele Henric, No. 51 districtul de completare Cluj.

copii mei, eu am să fiu încă Domnul vostru, C r a i u l vostru încă trăieşte, şi Horea a intrat jucând în fortăreaţa Albei, că dânsul nu este închis, din contră e tratat cu multă onoare şi de abia i-au putut afla cuartir în Alba-Iulia, că Horea capătă pe fiecare zi câte cinci mâncări şi şade la masă cu un ofiţer împărătesc, afară de aceea mai primeşte pe fiecare zi încă o diurnă de o jumătate de zlot nemţesc (30 cr.) şi e legat numai cu lanţuri de argint. La aceasta observă comisarul guvernului, Mihai Brukenthal: „Şi chiar dacă ar fi de aur, pare că n-ar fi tot lanţuri".

În urma acestor faime contele Iankovits decise să-i transporteze pe amândoi legaţi, în partea de jos a Mureşului, ca astfel să convingă pe popor că dânşii întru adevăr sunt prinşi.

În această privinţă dânsul scrie împăratului în 2 februarie:

„Şi fiindcă poporul de pe lângă Mureş se îndoieşte dacă aceşti doi corifei sunt prinşi, aşa ca să fac, să le dispară orice motiv de îndoială, am decis că amândoi corifeii aceştia însoţiţi de o escortă militară suficientă, să fie transportaţi prin ţinutul de jos al Mureşului până la Deva, de la Deva să treacă în partea cealaltă a Mureşului, pe la Şoimuş, aşa ca poporul să-i vază şi să-i cunoască, iar de altă parte ducându-i şi pe ei prin locurile aceste arse, să vadă şi dânşii cenuşa şi tristele ruine ale edificiilor, urmele răutăţii lor şi ei vor pleca de aici în 5 ale lunii acesteia şi apoi de la Şoimuş se vor întoarce prin ţinutul de dincoace al Mureşului iar la Alba-Iulia."

În contra acestei transportări a celor doi căpitani protestă numaidecât comisarul guvernului, Mihai Brukenthal:

„Persoanele lui Horea şi Cloşca – zice dânsul către contele Iankovits – nu sunt deloc cunoscute în toate ţinuturile pe unde au să fie transportaţi, şi prin urmare locuitorii vor vedea, ce e drept, doi prizonieri, dar nu vor putea să fie convinşi dacă oamenii aceştia sunt într-adevăr Horea şi Cloşca... transportarea lor este numai o sarcină pentru eraru... şi e pericul ca dânşii să nu afle cumva vreun mijloc de scăpare, sau să strige numai câteva cuvinte către poporul, care îi va privi."

Contele Iankovits însă rămase ferm pe lângă deciziunea sa şi răspunse comisarului Brukenthal, că nu poate să-i accepteze consiliile, iar despre cheltuielile erariului se va îngriji dânsul.

Astfel, în 5 februarie, şi în zilele următoare Horea şi Cloşca, însoţiţi de o escortă puternică, fură transportaţi prin comunele Vinţul-de-Jos, Şibot, Binţinţi, Orăştie, Deva, Şoimuş, Bobâlna, Geoagiu, Inuri şi Vulper şi în curs de două săptămâni expuşi peste tot locul la vederea publicului.

Lucrul s-a întâmplat, dar un motiv serios pentru transportarea aceasta n-a existat.

Faimele, cari se lăţise în popor, nu erau aşa de grave, ca să inspire o grijă întemeiată de o nouă revoluţiune. În timpul acesta armata ocupase toate ţinuturile revoltate, şi afară de aceea guvernul transilvan mai aranjă la Zlatna în 5 februarie o festivitate publică pentru prinderea căpitanilor, iar peste puţine zile fură aduşi la Alba-Iulia 2.515 ţărani din 419 sate, ca să asiste la executarea lor. Aşa că poporul avu ocaziune de ajuns să se convingă că Horea şi Cloşca erau întru adevăr prinşi.

Era numai un act de cea mai deplorabilă neumanitate, de a nu respecta nefericirea acestor oameni, de a face din capii unei revoluțiuni naționale obiect de spectacul, mai mult de râs şi de insulte publice.

Numai fanaticul Tamerlan, se zice, că după ce învinse la Ancyra pe sultanul Baiazid, îl închise într-o cuşcă de fier şi-l transportă după sine, ca să fie de spectacul şi de râs armatei sale.

Dar astăzi chiar şi lui Tamerlan i se contestă această barbarie. În Transilvania însă se întâmpla la 1785.

Dar să ne întoarcem la procesul căpitanilor.

În 24 februarie, contele Iankovits încheie interogatoriul cu Horea şi Cloşca, şi le comunică amândurora, că de astă dată îi ascultă pentru ultima oară, că e timpul suprem să cugete bine ce fac, să mărturisească sincer, ce parte au avut dânşii în turburările aceste, că prin negațiunile lor obstinate au abuzat de grația împăratului, care după ce au fost prinşi, nu i-a lăsat pe mâna tribunalului competent, ca să-i judece, ci Maiestatea Sa a ordonat să fie predați unei comisiuni anume trimise[7], ca dânşii să nu aibă nici cel mai mic scrupul ca să descopere adevăratele motive şi scopul ce l-au avut ei cu începerea acestei revoluțiuni.

Amândoi căpitanii însă, Horea şi Cloşca, răspunseră în aceeaşi formă, că dânşii sunt nevinovați, că nu ştiu nimic despre toate şi nu au luat nici o parte la revoluțiune.

În urma acestor declarațiuni, contele Iankovits le comunică apoi, că dânşii au să fie judecați şi pedepsiți ca turburători crânceni ai liniştii publice, dacă nu vor aduce obiecțiuni legale în contra marturilor, ce au fost înfățişați în cursul acestui proces.

Amândoi declarară în aceeaşi formă, că dânşii nu pot să facă nici o obiecțiune în contra marturilor, nu ştiu de toate nimic, nu sunt vinovați şi nu pot decât să rămână pe lângă cele ce au declarat.

Aşa se termină interogatoriul căpitanilor.

Despre rezultatul final al investigațiunii şi anume în ce priveşte complicitatea altor persoane în revoluțiunea aceasta, contele Iankovits scrie împăratului următoarele:

„Am cercetat cu toată grija, atențiunea şi precauțiunea de la toți captivii şi chiar de la corifeii revoluițiunii, dacă cineva, fie din străini sau poate din fiii patriei, să fi luat parte la revoluțiunea aceasta prin ațâțări şi propagări, dar n-am aflat să fi avut vreo influență, nici străini, nici altcineva din fiii patriei.“[8].

---

[7] Inquisit (Hora) hat… die allerhöchste Gnad … missbraucht, welche er dadurch hätte erkennen sollen, dass er nach seiner Gefangennehmung, nicht seiner ordentlichen Gerichtsbarkeit zur Aburtheilung überlassen worden; sondern auf allerhöchsten Befehl, einer eigends herabgesannten Hofcommission übergeben wurde. Interogatoriul lui Horea, p. 115.

[8] Ut cum omni solertia, attentione et circumspectione ex omnibus captivis, sed et ipsis coriphaeis sollicite indagatum fuerit: Utrum aliquis ex extraneis, aut fors etiam ex patriae filiis ad excitandum et propagandum hunc tumultum concurrerit? nullus tamen vel extraneus vel domesticus influxum habuisse compertus est. Raportul din 3 martie 1785.

XXXIV. SENTINȚELE ŞI EXECUTAREA

În 14 februarie, contele Iankovits pronunță următoarea sentință peste corpul mort al lui Crişan:

„Sentință,

În urma ordinului onorabilei comisii cesaro-regale instituite din partea Maiestății Sale pentru cercetarea şi înfrângerea turburărilor ivite între țăranii din marele Principat al Transilvaniei, s-a pronunțat, la dată mai jos însemnată, următoarea sentință în contra unui făcător de rele care a fost supus cercetării dimpreună cu alți capi ai revoluțiunii, anume în contra lui G e o r g e C r i ş a n, din comuna Cărpeniş, în comitatul Albei, în etate de 52 de ani, de religiunea veche şi iobag al fiscului, ale cărui crime s-au constatat prin depozițiunile marturilor jurați, dar care încă mai înainte de a i se pronunța sentința s-a sinucis singur în închisoare.

G e o r g e C r i ş a n, cu ocaziunea unui târg de țară din comuna Brad, a avut înțelegeri secrete cu poporul, care se adunase acolo, apoi a invitat pe oameni să se adune la biserica din Mesteacăn ca să ia o deciziune definitivă, spunându-le să comunice aceasta şi acelora cari n-au fost prezenți în târg. Şi ca să poată înşela pe oameni cu mai multă siguranță, ca să dobândească încrederea lor nebună şi să câştige între ei o partidă mai puternică, s-a dus şi dânsul la Mesteacăn, cu o cruce în mână şi acolo s-au înțeles că crucea aceasta să le servească în viitor ca semn, după care să meargă trupele lor, apoi sub pretextul că la Alba-Iulia iobagii se vor face militari, a amăgit poporul să-şi ia merinde suficiente şi să-l urmeze pe căi laterale şi prin munți. În noaptea de întâi dânsul a rămas cu poporul la Curechi, şi aici apermis oamenilor să ucidă pe doi funcționari şi pe doi gornici, dintre magistrații şi servitorii comitatului, cari, după cum le-a fost datorința şi oficiul, voiau să-i împiedice în drumul lor[9]. Iar în ziua următoare, după ce au săvârşit acest fapt criminal, a dat ordin să ucidă în mod crâncen pe iobagul credincios Petru Cara din Curechi care, după cum i-a fost datorința, denunțase autorității comitatului turburarea, care se începuse. Apoi a înduplecat poporul să pătrundă cu dânsul tot mai adânc în țară, să ucidă pe toți magnații, pe toți nobilii şi pe toți iobagii unguri, să le prădeze şi devasteze toate averile. Deciziunile aceste le-a executat dânsul în persoană, în modul cel mai crâncen şi neuman, în comunele Criscior, Brad, Ribița, Câmpeni şi în alte locuri. Astfel, au urmat, apoi, după cum se ştie, devastări şi aprinderi înfiorătoare şi diferite omoruri, şi aceste în înțelegere totodată cu căpitanii şi corifeii, anume cu Horea numit altmintrelea şi Urs Nicula şi cu Ion Cloşca. Şi cu această ocaziune dânsul n-a cruțat nici chiar trupele cesaro-regale, ce au fost trimise, ca să restabilească liniştea publică, din contră a ordonat să le atace, să le

---

[9] Sentința lui Crişan conține mai multe neexactități, între cari una este, că țăranii ar fi ucis la Curechi încă pe doi gornici afară de Petru Cara.

maltrateze şi nimicească. Prin faptele aceste George Crişan, ca unul care a turburat liniştea publică cu intenţiune şi într-un mod maliţios, ca agitator şi amăgitor al poporului de jos, ca aprinzător scelerat şi omorâtor crud, dânsul s-a făcut culpabil de crimele cele mai grave şi neiertate, atât în ce-i priveşte persoana proprie, cât şi pentru crimele ce le-a comis poporul, pe care dânsul l-a revoltat; şi în fine, ca să poată scăpa de severitatea meritată a justiţiei s-a făcut omorâtorul său propriu.

Cu toate că asupra sa, dacă nu se subtrăgea de la pedeapsă prin sinucidere, s-ar fi aplicat o penalitate mult mai severă şi mai evidentă, totuşi pentru a da o icoană şi un exemplu de oroarea acestei pedepse, corpul mort al acestui criminal principal să fie târât la locul de supliciu şi acolo în conformitate cu codul criminal Carolin şi Theresian, articul despre ofensarea Maiestăţii Civile, despre revoluţiune, şi articulul despre pedepse în general, gâdele să-i taie capul şi să-i despice corpul în patru bucăţi, capul să i se pună în ţeapă la locul domiciliului său, în Cărpeniş, iar celelalte patru bucăţi să se pună pe roate, anume, o parte de sus a corpului la Abrud, o parte de jos la Bucium, în comitatul Albei de Jos, a doua parte de sus la Brad, şi a doua parte de jos la Mihăleni, în comitatul Hunedoarei[10].

Această sentinţă s-a pronunţat la Alba-Iulia în 14 februarie 1785, pentru dânsul ca o pedeapsă încâtva binemeritată, iar pentru alţii asemenea lui, ca să le fie de exemplu şi de oroare.

L.S. Contele Antoniu Iankovitsch."

Peste două zile, în 16 februarie, această curioasă şi neumană sentinţă se şi execută peste corpul lui Crişan.

În 26 februarie, apoi, contele Iankovits pronunţă sentinţa de moarte şi asupra lui Horea şi Cloşca. Publicarea li se făcu înaintea edificiului de gardă şi a corpului de armată, care se afla în Alba-Iulia.

Textul era următorul:

„Sentinţă

Comisiunea aulică cesaro-regală ordinată prea graţios din partea Maiestăţii Sale, ca să cerceteze turburările şi să aducă iarăşi pe ţărani la calea legalităţii, a pronunţat în conformitate cu ordinele mai înalte următoarea sentinţă în procesul criminal intentat în contra lui H o r e a, numit altmintrelea şi U r s N i c o l a din comuna Râul-Mare, din marele principat al Transilvaniei, în etate de vreo 54 de ani, de religiune neunită, căsătorit şi iobag al fiscului, apoi în contra lui Ion Cloşca din Cărpeniş, tot din acest mare principat, în etate de vreo 30 de ani, de religiune neunită, căsătorit, şi de asemenea iobag al fiscului.

[10] Într-un comunicat publicat în ziarul oficial „Wiener Zeitung" no. 16 din 23 februarie, citim că o parte din corpul lui Crişan a fost ţintuit pe poarta fortăreţei. În sentinţă însă nu se face nici o amintire despre aceasta.

Cu toate că Horea, numit altmintrelea şi Urs Nicola a negat în mod constant toate faptele, ce se aduc în contra sa, totuşi prin depoziţiunile unanime ale marturilor, marturi juraţi mai pe sus de orice obiecţiune, dânsul este constatat de toate crimele câte i se impută în general, şi anume că dânsul a aţâţat turburările cari au izbucnit în acest mare principat pe la finele anului 1784, cu deosebire în comitatul Hunedoarei, al Zarandului şi al Albei, că dânsul s-a pus în fruntea poporului răsculat, pe care singur l-a adunat, le-a pus căpitani mai mici sau în faptă capi de bande, şi parte dânsul în persoană, parte din oamenii săi încrezuţi, a dat ordine că din fiecare casă iobăgească să vină câte un om armat la dânsul şi să-l urmeze, ca astfel cu puteri unite să extermineze pe toţi magnaţii, nobilii, cetăţenii şi iobagii unguri, să le prădeze toate averile, să le prefacă în cenuşă sau ruină toate edificiile şi posesiunile, şi în modul acesta să poată face cu forţa, ca iobagii de naţionalitate română să plătească contribuţiuni mai puţine.

Spre a putea executa cu mai mare siguranţă această intenţiune a sa atât de criminală şi temerară, sceleratul acesta de Horea s-a folosit, după cum e constatat, de mijloacele cele mai periculoase, făcând pe diferiţi oameni să-i depună jurământ de credinţă, apoi spre ofensa Maiestăţii Sale, a principelui ţării, a cutezat să amăgească poporul cu aceea criminală declaraţiune, că dânsul are acte în scris din partea Maiestăţii Sale, ca să execute planul său, că în puterea acestor acte, ordinele ce le va da dânsul trebuie să fie executate şi în fine le-a arătat o cruce de aur, ca astfel cu simbolul cel mai sfânt al religiunii să acopere intenţiunile sale maliţioase şi oribile şi să câştige încrederea deplină a poporului. Totodată a ameninţat pe aceia, cari nu-l vor urma, sau altmintrelea nu vor asculta de dânsul, că au să fie traşi în ţeapă înaintea uşii lor şi casele lor se vor preface în cenuşă.

După ce astfel maliţiosul acesta de înşelător, a adus poporul în deplină furie şi revoluţiune, a cutezat totodată să dea ordin ţăranilor răsculaţi, că în caz dacă se vor apropia trupe cesaro-regale, cari ar voi să-l împiedice în executarea planului său, atunci dânşii să dea îndată signalul de alarmă cu tragerea clopotelor, să înştiinţeze comunele vecine, să se pună cu constanţă în apărare şi să nu lase nici un soldat ca să intre în comune, în fine, să nu mai plătească nimănui nici impozite şi nici taxe dominale.

Prin ostilităţile aceste îndrăzneţe şi prin ordinul ce l-a dat dânsul, ca să stingă pe toţi ungurii, a făcut după cum se ştie, pe poporul de jos ca să comită cruzimi înfiorătoare şi neumane. De altă parte Horea, acest autor principal al turburărilor, chiar şi în ce-l priveşte pe dânsul personal este constatat prin marturi juraţi şi legali, că dânsul a dat ordin sever la marginea hotarului comunei Roşia, ca să imple cu fân şi cu paie gurile băilor, unde se retrăsese nobilii şi cetăţenii unguri cu o parte din averile lor, apoi să le dea foc şi astfel să-i silească, sau să iasă din băi, sau să fie sufocaţi acolo în modul cel mai deplorabil, şi aşa să nu poată scăpa de cruzimile lui.

În ce priveşte pe I o n C l o ş c a , care întru asemenea neagă cu perseverenţă crimele ce le-a comis, dânsul e constatat prin depoziţiunile marturilor juraţi, marturi legali şi mai pe sus de orice obiecţiune, că dânsul a luat întru toate parte la turburările ce le-a aţâţat Horea în comitatul Hunedoarei, al Zarandului şi al Albei-de-Jos din acest mare principat al Transilvaniei. De

asemenea e constatat prin depozițiunile fostului rebel al căpitanului George Crișan, implicat și el în turburările acestea, că dânsul, Ion Cloșca, a avut întrevederi cu George Crișan și cu Horea, și dânsul a executat prădările și devastările ce le-au hotărât cu înțelegere comună, anume în Câmpeni, în Lupșa, Ofenbaiă, Mușca, Mogoș, Cricău, Roșia, Abrud și în mai multe locuri, că dânsul a publicat ordinele lui Horea și a amenințat cu țeapă și cu aprinderi pe aceia cari nu vor să-l urmeze, că a numit căpitani mai mici peste țăranii răsculați, și astfel ca autor principal și corifeu, s-a făcut culpabil de toate omorurile crâncene, de aprinderile, prădările și devastările înfiorătoare, ce le-a comis poporul revoltat și înșelat într-un mod atât de infam. Cu deosebire dânsul, Cloșca, a silit pe preotul neunit Petru Iancu din Lupșa, să ia cu sine sfânta cuminecătură din biserica comunei și s-o ducă până la Cricău, după mulțimea desfrânată și tâlhărească, și aceasta din cauză ca să poată executa cu mai mare siguranță intențiunile sale malițioase, neumane și oribile, și să înșele poporul în modul cel mai detestabil. Prin faptul acesta dânsul, Ion Cloșca, a dezonorat și profanat sfânta cuminecătură într-un mod sacrileg.

Peste tot, așadar, Horea și Cloșca au meritat o pedeapsă criminală, ca unii cari au turburat cu răutate și cu intențiune liniștea publică, ca agitatori, amăgitori, ca unii, cari au fost căpitani la omorurile și aprinderile cele mai scelerate, și cari au comis chiar dânșii tâlhării și prădări violente, au meritat să fie pedepsiți, atât pentru fărădelegile și crimele, ce le-au comis dânșii, cât și pentru acele cari le-a comis poporul.

În consecință, Horea, numit altmintrelea și Urs Nicola și Ion Cloșca, constatați fiind ca niște scelerați crânceni, cari au comis omoruri și prădări, ca turburători îndrăzneți ai liniștii și siguranței publice, în conformitate cu codul criminal Theresian, articulul 62, despre turburări și tumulte, și articulul 90 despre tâlhării, au să fie duși pentru crimele acestea la locul îndatinat de supliciu, și acolo să li se frângă cu roata toate membrele corpului, începând de jos în sus, anume mai întâi lui Ion Cloșca, apoi lui Horea, numit altmintrelea și Urs Nicola, și în modul acesta să fie trecuți din viață la moarte, iar corpurile lor să se despice și taie în 4 bucăți, capul și părțile corpului să se pună pe roate pe lângă diferite drumuri și anume în comunele unde au comis cruzimile cele mai scelerate, iar inimile și intestinele lor să se îngroape aici la locul supliciului.

Această sentință s-a pronunțat în 26 februarie 1785, pentru dânșii ca o pedeapsă bine-meritată, iar pentru alții asemenea lor, ca să le fie de exemplu și oroare.

L. S. Contele Antoniu Iankovitsch."

Ziua pentru executarea acestei neumane și înfiorătoare sentințe se fixă pe 28 februarie, dimineața[11].

[11] După codul Theresian sentințele de moarte, afară de cazurile procedurii sumare, trebuiau să se execute a treia sau a patra zi după publicare.

Totodată contele Iankovits, ca să imprime ororile acestui supliciu și în inimile celorlalți țărani, scrise comitatelor Hunedoara, Alba, Cluj și Sibiu să trimită pe ziua de 28 februarie la Alba-Iulia câte 6 locuitori din fiecare comună, 3 mai bătrâni și 3 mai tineri; și locuitorii aceștia să se înfățișeze la Alba în noaptea din 27 februarie.

Apoi luni, în 28 februarie, dimineața, căpitanii Horea și Cloșca, după ce fură împărtășiți cu sfintele taine de preotul Nicolae Raț din Maerii Albei-Iulii, fură duși la locul de supliciu, pe colina care se înaltă deasupra viilor, în partea de miazăzi a fortăreței.

O mulțime mare de popor, peste 6.000 de oameni – și între aceștia 2.515 țărani din 419 comune, aduși la Alba-Iulia sub pretext ca să le publice o patentă în chestiunea robotelor - trebuiră să asiste la acest înfiorător spectacul.

Mai întâi frânseră cu roata pe Cloșca, începând de la picioare către cap și după cum ne spune un martur ocular, îi deteră cel puțin 20 de lovituri până-și dete sufletul.

În timpul acesta Horea, primul căpitan, trebui să privească cu ochii săi oribila moarte a devotatului său amic, care până în ultimul moment îi rămase în toate credincios.

După Cloșca fu așezat Horea pe eșafod.

„Horea, ne spune un alt martur, merse fără nici o schimbare, cu inima îndrăzneață, la locul destinat pentru ora cea amară a vieții sale... Dar cu dânsul tratară cu mai multă grațiă, după o lovitură, care îi frânse fluierul drept, îi deteră numaidecât o lovitură de grație asupra pieptului."[12]

Așa se fini viața acelui țăran extraordinar, a tribunului de la 1779-1784, care-și propuse să scuture mizeria de patru secule a iobagilor din Transilvania, și s-o rumpă cu trecutul nefericit, care inspirat de suvenirea drepturilor pierdute începuse gigantica operă, să expulzeze gintea ungurească din Transilvania, să facă din iobagii sclavi și torturați un popor liber, popor de legionari, din Transilvania o țară română, el, care fu destinat de istorie să fie Nemesa nobilimii, răsbunătorul iobagilor din Transilvania.

Asupra lui erau țintiți la 1784 ochii tuturor țăranilor. Căzut în planurile sale, părăsit de împăratul Iosif, stima lui publică nu încetă; în lanțuri, în nefericire, el fu iubit de popor. Cu o fermitate antică, el nu ceru grația împăratului, nu tremură dinaintea ororilor supliciului, din contra, cu același nobil devotament precum luptase în viață, cu aceeași convicțiune puternică de sfințenia cauzei, el merse pe Golgota despotismului, și făcu, că și în ultimele sale momente, să fie admirat de adversari[13].

[12] **Magyar Hirmondó**, Scrisoarea a 21-a din 16 martie 1785.

[13] Merită să facem aici amintire și de părerea autorului Szilágyi [p.234]: „Istoricul imparțial trebuie să mărturisească că dânsul [Horea] a purtat pe inima sa soarta poporului său apăsat și eliberarea lui, și cu toate că pentru acest nobil scop s-a folosit de mijloacele cele mai condamnabile, dar cauza, pentru care și-a consacrat toată activitatea și toată viața și pentru care a și sacrificat-o, n-a trădat-o niciodată, ci i-a rămas până în fine credincios, chiar și pe eșafod în fața morții celei mai crâncene."

Alăturea cu Petru şi Asan, cu Mihai şi cu Gal Românul, el îşi câştigă un loc neperitor în pleiada acelor inimi nobile, cari au luptat pentru liberarea românilor subjugaţi.

Pe lângă Horea, acest neobosit apostol al ideilor de libertate, figura cea mai energică şi mai marcantă în revoluţiune ne apare Crişan.

Cu un curaj extraordinar şi o practică admirabilă poporală, dânsul călătoreşte pe la târguri, se ascunde pe sub poduri, comunică şi lăţeşte între ţărani planul cum să scape de iobăgie, îi entuziasmează pentru ideea libertăţii, convoacă în secret adunarea de la Mesteacăn şi îmbrăcat în haine zdrenţoase, cu crucea în mână, se duce şi dânsul acolo. Se pune apoi în fruntea ţăranilor şi pleacă cu mulţimea la Alba-Iulia, proclamă revoluţiunea în Curechi, invită pe ţărani ca să-l urmeze, trimite emisari din comună în comună cu ordin să silească pe preoţi şi primari ca să publice ţăranilor porunca împăratului, extinde revoluţiunea cu o rapiditate uimitoare pe valea Mureşului şi în Ţara Haţegului, apoi trece cu trupa sa în Munţii Abrudului, ca să dea mână de ajutor lui Horea şi Cloşca.

Se impută însă lui Crişan atrocităţile comise în Zarand.

Însă trebuie să observăm aici, că dacă în cursul acestei revoluţiuni s-au întâmplat numeroase vărsări de sânge, nu era de vină Crişan, nici ţăranii români. Erau de vină oribilele împrejurări, în cari se aflau românii, fatalitatea prin care avea să treacă nobilimea transilvană, era de vină seculul al XVIII-lea, secul plin de sânge în Transilvania.

Dar cu toate aceste, adevărul incontestabil este că în revoluţiunea de la 1784, mai mult sânge a vărsat nobilimea decât ţăranii răsculaţi, cari în lupta lor de existenţă, aveau pentru dânşii, cel puţin dreptul naturii.

Nu mijloacele, de cari s-au folosit căpitanii, nu vărsările de sânge şi aprinderile, ce le-au executat ei, constituie partea esenţială a acestei revoluţiuni, ci ideea pentru care au luptat, scopul la care au tins dânşii.

Deşi Cloşca era primul căpitan al lui Horea, dar jucă un rol mai puţin important ca Crişan.

Mai puţin abil decât Crişan, Cloşca se mărgini a duce singur revoluţiunea din comună în comună, pe când înaintea lui Crişan revoluţiunea mergea singură. De aceea, revoluţiunea din comitatul Albei nici nu se extinse cu atâta rapiditate, nu făcu atâta progres, cum se extinse din districtul Zarandului. Mai puţin radical, Cloşca se mărgini mai mult să boteze pe inimicii ţăranilor, să romanizeze cu preoţii pe cetăţenii unguri din Abrud, Roşia şi Ofenbaia; Crişan însă cercă să-i distrugă cu totul. Cloşca părăsi terenul ocupat îndată ce încheie armistiţiul de la Tibru, Crişan însă, nu lăsă Zarandul din mâini până în ultimul moment.

Toţi trei însă fură victimele sentimentului naţional, toţi trei îşi sacrificară viaţa pentru fericirea poporului. Crima lor fu crima libertăţii, la care tindea poporul român[14].

[14] Preotul Nicolae Raţ din Alba-Iulia, care însoţi pe Horea şi Cloşca până la locul de supliciu, luă în scris şi ultima lor voinţă. Testamentul acesta scris în limba română fu înaintat contelui Iankovits şi conţinutul său e următorul: „Hora, Vasilie, policra Nicula Urs. Anii vieţii sale 54. Muerea lui Ilina, feciori Ion 14, Luca 6 ani. La alte cele nu ştie nimic. Oamenii cari l-au prins: Matieş Nuţu, Matiea On, fratele său Gheorghie, Trif Ştefan, a lui Neag Andrei 2 feciori Simeon cu fratele său; îi iartă cu toată inima. Nicula Ion a neamţului meşterul care a făcut biserica în Ţăzeri 44 florinţi, am fost chizaş, şi eu am plătit lui fibirău din Zam, numele lui Zambo Danil. La Şuteu Teodor din Ciucea şi şade în Ţizeri 10 florinţi şi mi-au dat 10 horgoşi şi au mai rămas 6 şi 2 marieşi. Satului Ciucea am fost dator 170 florinţi, pe mine au căzut banii groşilor 22 florinţi, şi i-am dat în mâna lui Petrişor Luca fiind birău, şi intra lui Brudaşcă Mihai fiind faţă Ciucean Toader în casa mea i-am dat banii pe deplin, iară din banii cosirii au fost pe mine şi pe Florea 10 florinţi, şi au luat de pe mine 14 florinţi Petrişor Luca, acei 10 florinţi am fost pe cosire, iară cei 4 florinţi să meargă pe cei 18 groşi şi 2 cărţi, care am daţi 6 florinţi, şi acele să meargă acolo, cu alta nu mai sunt dator nici la groşi şi nici la cosire. Cartea care iaste de la înălţatul împăra(tu) să află la Nicula Petru şi la Nicula Cârstea tipărită pe 7 coale pentru Biserici nemţeşti, greceşti şi sârbeşti.

„Oargă Ion Cloşca din Cărpeniş. Anii vieţii 37. Muierea lui numele Mărinca, frate său Orgă Todor, sora Achimie. Au umblat la Muşca, Ofenbaiă, la Abrud, Lupşa, Cricău. Moşii zălogite: La Miera Simeon din Cărpiniş pe locul de la fântână, numeraturi 28. La Miera Iacov pe locul de lâ(n)gă Benea Precup 10.17 x. Pe locul de la Miera Mărieanu 10. Tot laolaltă se ţin aceste 3 dărăburi de loc. Pe locul de la Popa Avram, mirişte din coasta 5. Pe locul de la Şoităş Irimie din faţă 6, Locul de acasă luat de moşie 24. Locul din vale de la feciorii lui Galdă Văsăi 50. La Birăul satului Miera Onul bani daţi împrumut 18.18 x. Iară la birău pe fân de an 6. La Heteoan Antonie căprari pe fânul din estan 14. La Miera Dumitru pe fân de an 5 măriaşi 7 x. La Bogdan Petru din Mogoş am 6 clăi de grâu la el în şură, 16 oi la el în păstorie, 7 miei, 2 ferdele de prânză, 4 cupe de unt. La Boean Luca 5 pătrare de grâu pentru birul boilor car am dat de au arat. Am acasă 3 clidituri de fân. La Vădan Savu de pe moşie 35 florinţi şi din aceea să dea lui Vădan Irimie 18 florinţi. Ce am la Bărluţu Sântion din Mogoş las la popa Vasilie să mă pomenească. Locul dealul Albii las la fratele meu. Locul de Şoataş Irimie las la fratele meu.

Aceste mai sus scrise am primit din gura lor Eu

Popa Nicolae Raţ paroh,
Maerii Belgradului neunit".

În dos: Praes. 2-a Mart. 1785. No. 33. Testamentum, Tumultus Transilvanici circa finem anni 1784 exorti authoris Hora, et principalis ejusdem Capitanei Klotska Iuon. Valachico idiomate concinatum cum adnexa transpositione in germanicum.

Dar pedeapsa cu moarte asupra căpitanilor era o nedreptate.

Era nedrept a arunca responsabilitatea revoluţiunii asupra lui Horea, când nu era dânsul responsabil pentru această stare de lucruri.

Când însuşi monarhul recunoaşte, că nici dânsul nici împărăteasa, predecesora sa, n-au putut pune vreodată capăt abuzurilor din Transilvania, când ţăranii aceştia de 5 ani de zile se plânseră în continuu la guvern, la cancelarie şi la monarh, şi în loc să câştige dreptate asupririle şi maltratările creşteau.

Cine era oare de vină dacă monarhul prevenit despre toate aceste nu făcuse să înceteze această insuportabilă stare de lucruri.

Peste tot ordinele date din Viena, de a îndrepta tunul asupra ţăranului, care era în drept, de a suprima revoluţiunea cu forţa şi cu vărsări de sânge, când ea

putea fi suprimată făcându-se dreptate acestor oameni, de a frânge cu roata pe căpitanii revoluțiunii, cari ceruse în continuu dreptate, este un contrast de tot singular cu politica țăranofilă a împăratului Iosif și cu ideile sale umanitare.

Pedeapsa cu moarte asupra căpitanilor era în tot cazul o greșeală, mai mult, o adevărată cruzime[15].

În fine, vom aminti aici încă un episod, la care dete loc moartea lui Horea.

Executarea sa prea repede, lovitura de grație, ce i se aplică asupra pieptului, răspândi numaidecât faima în Transilvania, că Horea, după cea dintâi lovitură asupra picioarelor, ar fi strigat, că dânsul voiește acum să mărturisească, dar atunci comisarul de execuțiune, dete ordin să-l lovească asupra pieptului, și astfel vocea lui fu sufocată.

În privința aceasta se exprimă astfel comitatul Hunedoarei, într-un apel către Țara Ungurească, din anul 1790:

„Sentința lui Horea a fost astfel, ca să-l frângă cu roata de jos în sus. Cu toate aceste însă, după lovitura cea dintâi ... când dânsul a voit să vorbească și poate când a voit să descopere cauzele faptelor sale, ofițerul de execuțiune dete ordin gâdelui și acesta astfel l-a lovit în piept, ca să nu mai poată vorbi. Cu această ocaziune funcționarul comitatului Alba, care se afla prezent acolo, făcu imputări ofițerului, că a lucrat în contra dispozițiunilor legii, dar pentru această imputare comisiunea aulică îl destitui din funcțiune și de abia au putut să mijlocească la comisiune oameni cu merite ca să rămână iarăși în funcțiunea sa de mai înainte."[16]

Tot asemenea scrie și contele Teleki:

„Secretarul ... comisarului Mihai Brukenthal a confirmat și dânsul faimele ce se lățise în public despre purtarea lui Horea în închisoare și în cursul

[15] În Cărpeniș familia cu numele Orgă astăzi nu mai există. Casa lui Cloșca se află în posesiunea țăranului Iosif Găldău, care susține a fi un strănepot direct al lui Cloșca. Linia bărbătească a lui Crișan s-a stins cu Simion Crișan, căzut la Mesteacăn în revoluțiunea de la 1848-1849. De la acest Simion a rămas o singură fiică, Ilina, măritată George Câmpenariu, în Cărpeniș, și care în 1879 mi-a comunicat datele aceste cu privire la familia lui Crișan.

[16] Constatăm aici împrejurarea, că tradițiunea aceasta există și astăzi în Transilvania, în ce privește protestul funcționarului din Alba. Bătrânul Urs Coroi din Cărpeniș mi-a enarat la 1879, că la execuțiunea lui Horea și Cloșca a fost prezent și un nemeș ungur și acesta ar fi strigat că pe Horea îl ucid prea repede, iar comisarul de execuțiune ar fi ordonat, să-l aresteze, și nemeșul a fost pedepsit. Tot asemenea mi-a comunicat și preotul Nicolae Munteanovici din Alba-Iulia: „Când au dus la moarte pe Horea și Cloșca, i-a însoțit preotul de atunci din Alba-Iulia, Niculae Raț. Dânsul până a frânt cu roata pe unul, a ținut pe celălalt cu mâna pe după cap, dar când au început să frângă cu roata și pe cel de al doilea, Popa Niculae Raț a căzut jos leșinat, și a trebuit să-l aducă cu carul acasă. Cu această ocaziune se afla de față la execuțiune și un tist (funcționar) de ungur, și acesta văzând, că pe Horea îl frâng prea repede, a strigat să-l omoare mai încet... dar pe tistul cel de ungur l-au luat apoi între baionete și l-au dus să-l închidă în cetate". Tradițiunea aceasta, adause preotul Nicolae Munteanovici, a auzit-o de la părintele său, care în etate de 15 ani fusese prezent la actul execuțiunii.

cercetării. După faimele aceste, Horea ... după lovitura cea dintâi cu roata asupra picioarelor, văzând că nu mai poate scăpa de pedeapsa cu moartea, a strigat că acum voiește să mărturisească, dar atunci o lovitură îndreptată asupra pieptului îi sufocă cu totul cuvintele."[17]

XXXV. HOREA CA REGE ȘI ÎMPĂRAT

Un țăran cu titlul de rege și împărat, iată chestiunea istorică, cu care trebuie să ne ocupăm aici.

În 3 decembrie comitatul Hunedoarei scrie vice-cancelarului din Viena:

„Românii doritori de turburări în gradul suprem, îndrăznească să numească pe Horea regele lor și aleargă cu mulțimea la dânsul, ca să primească ordine."[18]

Contele Ludovic Kalnoky, comitele Turzii, scrie cancelarului Esterházy, în 12 decembrie:

„Horea, căpitanul oamenilor de nimic, după cum se aude, nu se teme, ca să se publice de rege al Daciei în ascunsele munților și în pădurile comitatului Zarand."[19]

Cancelarul Eszterházy, în 11 decembrie, raportează împăratului: că după știri private, cari, ce e drept, încă nu pot fi raportate ca lucruri sigure, dar pentru importanța lor merită să le aducă la cunoștința Maiestății Sale, românii răsculați începu să considere pe Horea ca principele lor[20].

Consilierul Mihai Hermann scrie la anul 1802 pe baza documentelor oficiale:

[17] Grancia Rokoczy, gâdele, care avu crâncena misiune să execute pe capii revoluțiunii, se plânse în 22 iulie 1785, la magistratul din Alba-Iulia, că dânsul mai înainte se afla la execuțiunile oficiale din Sebeș, dar spunându-i-se din partea autorității, că la Alba-Iulia vor fi mai multe execuțiuni și-a lăsat câștigul, care îl avea în Sebeș și a venit la Alba-Iulia, unde între alții a executat cu calfele sale, pe cei mai mari corifei, și le-a transportat părțile corpurilor în patru locuri; cu toate acestea însă dânsul n-a primit nici o plată pentru munca sa. Comitatul Albei îi refuză plătirea taxelor din cauză că execuțiunile aceste nu s-au făcut numai pentru comitatul Albei, ci în interesul țării întregi. Chestiunea veni înaintea guvernului și târziu i se plăti lui Rokoczy din casa publică a țării 51 fl., câte 6 fl. pentru capii revoluțiunii și câte 3 fl. pentru ceilalți executați.

[18] audent turbulentiarum appententissimi Valachi Impostorem Hora impiè, et sacrilege Regem suum nominare, ad eumque pro recipiendis mandatis concurrunt. Comitatul Hunedoarei către vice-cancelariul aulic. Deva, 3 Decembre.

[19] Dux maleferiatorum Hora, non reformidat in latebris montium et sylvarum Comitatus Zarandiensis, Regem se Daciae (uti nobis fama perhibetur) praedicere. Comitele comitatului Turda, contele Ludovic Kalnoky, către cancelariul Eszterházy, 12 decembrie 1784.

[20] Privat-Nachrichten zufolge, die man zwar für keine gewissheit augeben will, jedoch ihrer wichtigkeit wegen, nicht umhim gehen kann Euer Majestät bekannt zu machen: Die Aufrührer den bekannten Anführer Horea als ihren Fürsten zu betrachten anfangen wollen. Cancelarul Eszterházy către împăratul, 11 decembrie 1784.

„El (Horea) merse cu îndrăzneală aşa departe, încât făcu pe popor să creadă, că Transilvania e dată românilor încă de regele cel vechi roman al Daciei cu cuvintele „Dau-io-ţie“, adică ţară dăruită, şi că prin urmare conjuraţiunea aceasta în contra nobilimii este o chestiune care interesează pe toţi românii din ţară“[21].

Aceleaşi afirmaţiuni, că Horea s-a numit rege, le întâlnim aproape în toate scrierile, ce au apărut despre revoluţiunea aceasta în seculul trecut, cât şi la începutul seculului prezent. Unele din scrierile aceste mai susţin că Horea s-a numit întâi căpitan, apoi căpitan mai mare, după aceea rege al Daciei şi în fine împărat al Daciei.

Toate relatările aceste însă, ni se prezintă mai mult ca faime, sau ca simple afirmări, şi în istorie avem de a face cu date sigure, cu fapte pozitive.

Noi vom înfăţişa aici lucrurile aşa după cum ni se prezintă pe teatrul revoluţiunii.

Un material întins de documente ne permite să putem lămuri până la un punct oarecare şi chestiunea aceasta.

Încă în 10 noiembrie, la o săptămână după începerea revoluţiunii, Cloşca şi Crişan declară înaintea poporului din comuna Mogoş, că după ce vor extermina pe toţi ungurii, întreg principatul acesta are să fie administrat numai de funcţionari de naţiune română, pe cari îi vor numi căpitanii Horea şi Cloşca[22].

Aşadar încă a opta zi după începerea revoluţiunii se ivesc aspiraţiunile lui Horea şi Cloşca la o domnie, domnie politică asupra românilor.

Lucru e curios, dar ni se prezintă astfel.

Nobilul Alexandru Chendi din Câmpeni, care pe la începutul lunii lui decembrie 1784, petrecu 8 zile la Horea în Albac, şi-i făcu servicii de secretariat, se exprimă astfel, în declaraţiunea ce o dete în scris vice-colonelul Kray: „Singurul scop principal ce l-au avut (căpitanii), a fost să scoată pe unguri din Transilvania şi să domnească ei.“[23]

Ţăranul Iosif Nistor Soca în interogatoriul său ne spune că Horea ar fi declarat, că dânsul nu se va linişti, până nu va alunga pe unguri din ţară, chiar dacă lupta aceasta va ţine 7 ani, şi apoi atunci va fi dânsul mai marele şi regele românilor[24].

---

[21] Das alte und neue Kronstadt Ms. I. 74 – După Szilágyi (p. 148) ştirea că Horea a explicat astfel ţăranilor numele Daciei, a raportat-o guvernului comisarul Mihai Brukenthal.

[22] Per eundem Kloska et tertium Ducem Krisan alias Mark Dsurs in Possessione Mogos praesentiaque totius Plebis... dictum est nobis, interfectis omnibus Hungaris totus hic Principatus ab officialibus duntaxat Valachicae Nationis per Duces Hora et Kloska denominandis administraretur. Interogatoriul preotului Gavril Sular şi al lui Ion Sular din Mogoş. Abrud, 26 decembrie.

[23] unicum et praecipuum propositum habentes, ut Hungaros e magno hoc principatu Transylvaniae eliminarent, et ipsi dominarentur. Declaraţiunea lui Alex. Chendi, scrisă cu mâna sa proprie şi dată vice-colonelului Kray. Abrud, 5 ianuarie 1785.

[24] und nachdem wird er ihr vorgesetzer und König seyn. Arhiva c. Iankovits.

Maiorul Stoianich, pe la finele lunii lui noiembrie, mergând cu trupa sa de la Brad către Baia-de-Criş, întâlneşte pe drum o trupă de ţărani comandaţi de un căpitan şi întrebându-i cine sunt şi ce vreau, dânşii răspund: „Ce a poruncit împăratul nostru aceea facem.“ Şi întrebându-i din nou: cine e împăratul vostru. Ţăranii răspunseră: Horea“[25].

În 29 noiembrie, Schultz are o luptă cu ţăranii în munţii de la Remeţi, şi în lupta aceasta ţăranii înjură astfel pe grănicerii secui: „F. î. s. cu împăratul vostru împreună, avem noi Împărat, nici nu sunteţi voi cătane, ci sunteţi unguri şi nemeşi numai v-aţi îmbrăcat în haine cătăneşti.“[26]

Br. Simeon Kemeny, comitele Albei, scrie în 12 ianuarie, contelui Iankovits: „Este adevărat că ţăranii pe ici şi colea numesc pe Horea Domn în gradul suprem“[27].

Cu ocaziunea revoluţiunii întâmplate în oraşele Vulper şi Vinţul-de-Jos, căpitanii ţăranilor strigau în public pe stradă: că împăratul a înşelat şi pe români, fiindcă le-a promis arme şi nu le-a dat, şi dacă vor fi înşelaţi şi în intenţiunea lor de acum, ca să nu poată extermina din ţară gintea ungurească, atunci îşi vor afla ei alt împărat sau îşi vor alege altul[28].

În 31 decembrie, Horea şi Cloşca sunt aduşi la Abrud. Cu această ocaziune, Ion Popa Crişanuţ exclamă înaintea poporului: „Iată acum îl au în mâinile lor pe bietul Horea, acum pot să-l mănânce viu“. La cuvintele aceste unguroaica Rebeka Szappanosi răspunde: „Mai bine mâncaţi-l voi pe Horea, că voi l-aţi numit Rege şi voi i-aţi zis aşa“[29].

---

[25] Raportul comisarului Mihai Brukenthal din 3 decembrie cu scrisoarea br. Bornemisza în care se face amintire de întâmplarea aceasta. Cuvintele sunt astfel communicate de br. Bornemisza: az mit Imperatoru nostru parancsolt azt fogjuk cselekedni, ismét kérdezte ki a ti Imperatorotok, felelt Hore.

[26] Depoziţiunea soldatului Laszlo Iosi din regimentul Gyulai din 8 ianuarie 1785. Cuvintele sunt scrise în limba română.

[27] clarum est nefandissimum... Ducem Horiam quoque Dominum per eminentiam passim nominari. Comitatul Albei către contele Iankovits 12 ianuarie 1785. În manuscriptul Analecta ad Hist. seditionis încă aflăm următorul extras dintr-un raport al Oficiului de mine din Zlatna: Salathnaer Oberbergamt. Zalathna 16 November. Der alte Hora halte sich in der oberen Salathner Herschaft zu Albak auf, setzte andere Richter und Geschwornen ein, und sagte: „Er sey nun da Grundherr.“

[28] inveniunt illi alium regem vel eligent illi sibimet ipsis alium. Investigaţiunea din Vinţul-de-Jos, 30 noiembrie 1784. Tot în aceea zi br. Kemeny înaintă împăratului investigaţiunea aceasta şi în raportul său adause: quod iidem non tantum in Patriam, sed sacram quoque Majestatis Vestrae personam rebelles... dum Majestatem Vestram Sacratissimam calumniose proscindentes, de transferendo etiam imperio, etsi non capaces, malitiose tamen palam clamitare non reformidarunt (Szilágyi, 248).

[29] imo vos devoratis, et comedatis ipsum Hora, vester enim est nominatus Rex, vos ipsum ita nominastis. Sentinţa de moarte în contra lui Ion Popa Hagi Crişanuţ. Alba-Iulia, 19 februarie 1785.

În luna lui ianuarie, Popa din Țărmure se întoarce de la Alba-Iulia acasă și comunică sătenilor, că dânsul a vorbit cu Horea, și Horea i-a zis: Nu vă temeți nimic, Regele vostru încă trăiește și Horea a intrat jucând în fortăreața Albei[30].

După executarea lui Horea și Cloșca guvernul transilvan traduce în limba latină sentința pronunțată în contra lor, și o trimite comitatelor. În acest act oficial guvernul traduce un pasaj din sentința astfel: „Anume dânsul (Horea) a făcut pe mai mulți oameni să-i depună jurământul de credință omagială, și astfel luându-și demnitate de Principe, a cutezat să amăgească poporul cu aceea declarațiune temerară, că dânsul are acte în scris din partea prea înaltului tron, ca să execute planul său“[31].

Traducerea latină ce e drept nu e conformă cu originalul german, dar faptul singur, că guvernul transilvan, înalta autoritate a țării a tradus-o așa și a răzlețit-o astfel în țară, ne probează că pentru dânsul chestiunea aceasta nu era de loc o surprindere.

În fine vom aminti aici un fapt pe care din punctul de vedere istoric al acestei epoci, nu-l putem încunjura.

Un șir de poezii sau cântece populare din epoca aceasta numesc pe Horea în continuu Crai și împărat și vorbesc de împărăția sau de domnia lui[32].

---

[30] În privința aceasta subprefectul George Antos din Mihalț are două rapoarte. Într-un raport din 9 ianuarie 1785, dânsul comunică că Popa Nicolae și Popa din Țărmure întorcându-se de la Alba-Iulia au adus și au lățit știrea, că Horea ar fi zis: nu vă temeți copiii mei, eu am să fiu încă domnul vostru etc. Iar în alt raport din 15 ianuarie, George Antos face cunoscut că a cercetat în privința acestei faime, și preoții din Mihalț i-au declarat că Popa din Țărmure le-a comunicat că Horea ar fi zis: nu vă temeți nimic, „Regele vostru încă trăiește“ etc.

[31] siquidem ille sibi Homagium fidelitatis a multis hominibus deponi, taliterque Principalem celsitudinem sibi vindicare, procaci declaratione populum abducere et dementare praesumsit, assecurando: se ab Altissimo Throno ad exequendum suum propositum litterariis documentis provisum. – În textul original german cuvintele acestea sunt astfel: Alsdann mit zunachetretung der Landes Fürstlichen Hocheit (adică: cu ofensarea Maiestății princiare a țării), das Volk auch mit den freventlichsten Angabe zu bethören sich unterstanden hat, etc.

[32] Din poeziile aceste vom cita aici următoarele fragmente. Așa de exemplu:

Pân-a fost Horea împărat
Domnii nu s-au desculțat,
Nici în pat nu s-au culcat
Prânz la masă n-au mâncat...

Crai finu Niculescu.
Pe car' Horea îl numesc...
(Auzite în Cărpeniș de la bătrânii George Gligor și Urs Coroi, la anul 1879).

Până Horea a împărățit
Domnii n-au mâncat din blid.
(Comunicat de preotul Petru Nicola din Albac).

Nu suferă așadar îndoială, poporul țăran de la 1784, în diferite locuri și la diferite ocaziuni numea pe Horea Domn, Crai și Împărat. De altă parte nici Horea, după cum se constată din depozițiunile marturilor, nu era liber de această slăbiciune, ori virtute omenească. Avea și dânsul niște aspirațiuni personale „mai înalte“.

Trebuie însă să observăm aici, în ce privește cuvântul „Crai“, că în limba poporală română un cuvânt ecuivalent pentru demnitatea feudatară de Principe nu există.

De asemenea extragem următoarele din „Carmina valachica Horae et Kloskae“, manuscript în biblioteca Universității din Cluj, ce a fost comunicat Academiei în copie, de dl N. Ionescu:

Că acum dintre toate
Sunt cu voi până la moarte,
Să stricăm toată Domnia
Că-i a noastră împărăția

....

Și la pruncii voști în lume
Să rămâe a Horii nume.

....

Că voi pune tisturi mari
Căpitani și cu căprari.

....

Că și span și odor birău
Să facă ce poruncesc eu.

....

Stați acum toți dimpreună
Să căpătăm și cunună,
Așa cum n-au mai fost nime
Să mă încoronați pe mine

Cu coroană împărătească
În veci să se pomenească
C-am fost Crai iar nu căplar
Și-a fost Cloșca generar.

....

Poți Cloșca să te fălești
Precum vrei și cum gândești
C-ai fost domn și stăpân
Și generar de român.

Poezia aceasta ironică, ce e drept, nu e populară, dar este din timpul de atunci. – Mitropolitul Șuluț încă scrie următoarele: „Trupul lui (Horea) și a Cloștii, după barbarul obicei de atunci, să taiă în patru părți și se trimise în patru părți a țării, purtându-le în corfe pe cai din sat în sat și expunându-le spre vedere întru înfricoșarea și batjocura românilor, cărora când le arăta zicea: iată împăratul vostru!“

Românii de peste Carpaţi numeau pe Principii Transilvaniei în secolul al XVIII-lea „Crai" şi aceasta din cauză că nu aveau alt sinonim pentru demnitatea princiară[33].

De aici se explică şi împrejurarea că ţăranii din Transilvania, la 1784, în loc de principe, care era demnitatea istorică a ţării, numeau pe Horea Crai.

Cum se explică însă această tendinţă surprinzătoare a ţăranilor de a atribui lui Horea titlul de crai şi împărat?

Am văzut din cele expuse până aici că în cursul acestei memorabile revoluţiuni, întâmpinăm mai la tot pasul idei istorice.

Încă în luna lui septembrie 1784, ţăranii din Transilvania declară în general: „Că ţara asta, e ţara românilor, că dacă vor căpăta arme în mână vor alunga de pe pământurile lor pe unguri şi pe domnii feudali"[34].

Iar ţăranul Florea Cosma din Gârbău, se exprimă astfel către nobilul Szent-Pali: „Ţara asta e a noastră, a voastră e ţara ungurească şi în scurtă vreme vă şi scoatem noi de aici"[35].

În fine, toată tendinţa revoluţiunii de la 1784 şi anume expulziunea elementului unguresc din Transilvania şi împărăţirea moşiilor nobilitare se reduc în mod evident la chestiunea istorică, că Transilvania e ţara poporului român.

Şi nu e nimic de mirat.

Ideile daco-romane, sau ideile dreptului istoric, se propagase în Transilvania încă pe timpul episcopului Inocente Clain, când românii cerură să fie recunoscuţi ca naţiune politică în Transilvania şi aceasta pe baza vechimii.

Deosebirea între aceşti doi bărbaţi naţionali ai secolului al XVIII-lea, între Clain şi Horea, era numai că cel dintâi voia să revendice drepturile naţionale ale poporului român pe cale politică legală cu petiţiuni, rescripte şi articuli de legi, Horea însă pe calea dreptului natural.

Să ne întoarcem însă acum la chestiunea de la 1784.

Aşadar ţăranii doreau să aibă pe Horea Crai.

Cum rămâne însă cu domnia casei Habsburgo-Lotharinge, după ideile ţăranilor?

---

[33] Aşa de exemplu pe titlul Psaltirei, tipărită la Alba-Iulia în anul 1658, citim: Izvodită cu mare socotinţă den izvor zidovesc, pre limba românească, cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu îndemnarea şi porunca dimpreună cu toată cheltuiala a mării sale Georgie Racoţi, craiul Ardealului. – Tot asemenea e numit crai şi Apafi II în dedicaţiunea cărţii intitulată „Cărare pre scurt" şi tipărită la Alba-Iulia în 1685: „Prodoslovie către Măria sa Craiul (iară din Crai) a ţării Ardealului, Domn. Domn. Apafi Mihai tânărului din mila lui Dumnezeu Crai ales a ţării Ardealului, Domnului părţilor ţării ungureşti şi Şpanului Secuilor (Cipariu, Crestomatia, 100. 128).

[34] Quod publico e rumore audiverimus eo ex Principio et motivo Valachos Albam Carolinam ivisse, et arma violenter petiise, quod Regnum non Hungarorum sed Valachorum esset, consequenter Hungaros et Dominos suos terrestres ejecturi sint e propriis suis Possesionibus, etc. Certificatul assessorilor I. Veress, St. Bessenyei şi Lad. Isak. 13 septembrie 1784.

[35] Arhiva contelui Iankovits. No. 337.

În această privinţă merită să amintim aici explicările ce ni le dase la anul 1879 cei mai bătrâni ţărani din comuna Cărpeniş:

„Poporul, ziceau dânşii, a pus pe Horea Crai, şi după cum e vorba din bătrâni, adunarea l-a pus Crai, şi închipuirea a fost aceea că Horea să fie crai peste toţi românii din Ardeal, românii să fie domni în Ardeal şi în Banat, Horea să numească tisturi (funcţionari) şi el să fie supus împăratului din Viena."

Aşadar totul se reducea la o schimbare de egemonie naţională în Transilvania şi o reîntoarcere la epoca voievozilor şi a principilor transilvani, vasali acum la regii Ungariei, acum la Poarta Otomană[36].

În legătură cu titlul de rege şi de împărat al lui Horea, ni se prezintă aici o nouă chestiune, aşa numitele momente sau medalie ale lui Horea.

Încă în cele dintâi zile ale anului 1785 (în 5 şi 6 ianuarie) până Horea se află încă viaţa, se ivesc în Transilvania nişte medalii cu numele lui Horea şi lângă nume titlul de Rege al Daciei (Rex Daciae[37]).

În corespondenţa oficială şi privată din timpul acesta se face amintire numa de două feluri de medalii. Astăzi ne sunt amândouă cunoscute.

O medalie din aceste, autentică, compoziţiune din plumb şi zinc, se află astăzi în posesiunea domnului Ignaţiu Dobotzki din Pesta şi ne prezintă următoarea efigie:

Legenda:

---

[36] Împăratul Iosif la anul 1789 încă avea ideea să restabilească vechea demnitate a vioevozilor transilvani. Deciziunea e următoarea:Dagegen will ich die Würde eines siebenbürgishen Vojvoden, so wie sie vor der ersten Trennung Siebenbürgens vom Königreich Ungarn daselbst bestanden ist, wieder einführen und mit dem Amte des Gouverneurs verbinden, welcher nach Weisung des Decreti P. I. tit. 94 unter den hungarischen Baronibus Regni den vierten Platz einzunehmen hat. Transilvania, 1869, p. 283.

[37] Anume se face amintire despre medaliile lui Horea în următoarele scrisori: Scrisoarea lui Gregoriu Daniel din Elisabetapole, cu data de 5 ianuarie 1785, către un preot catolic în Roma, în care îi face cunoscut că Horea a bătut bani (pecuniam curavit cudi) şi vorbeşte despre medalia cu inscripţiunea „Horia bea şi hodineşte". Scrisoarea unui Iosif Miklosvári, cu data Cluj, 6 ianuarie, către un „Clarissimus Dominus" în care, între alte îi comunică, că Horea a bătut bani, şi vorbeşte despre aceeaşi medalie. Scrisoarea lui Sigismund Kovács advocat al comitatului Alba, cu data Aiud, 6 ianuarie, către o persoană necunoscută, în care îi comunică următoarele: „Acest Horea s-a numit Rege al Daciei, şi ce fel de bani a bătut, taleri, bucăţi de 20 cr. şi galbeni îţi trimit aici eficia lor... forma banilor am desemnat-o frumos de pe un galben şi astfel de bani se află aici destui la soldaţi". Desenul anexat se raportează la medalia „Horea bea şi hodineşte". Scrisoarea unui Adam Bölöni cu data Zalău, 15 ianuarie, către un cumnat al său, că Horea a bătut şi alţi bani şi vorbeşte despre medalia a doua, cu inscripţiunea: Nos pro. Caesare. Scrisoarea vice-comitelui din Satmar, Ladislau Szuhányi, către vice-comitele din Bereg, cu data Caroiul-Mare, 16 ianuarie, în care îi face cunoscut că Horea a bătut bani şi vorbeşte despre medalia „Horea bea, etc.".

În avers:

*HORA.BE.SI.HODINVESTE.*CARA.BLINSE.SI.BLETESTE.

Sau în transcripţiune mai exactă: Horea bea şi hodineşte, ţara plânge şi plăteşte.

În revers: R. D. (Rex Daciae) HORA. 1784[38]).

De pe cealaltă medalie se află numai o copie de metal în colecţiunea numismatică a muzeului transilvan din Cluj.

Eficia e următoarea:

Legenda:

În avers: HOREA REX DACIAE (Horea regele Daciei).

În revers: NOS PRO CAESARE (Noi pentru împăratul).

În cât priveşte medalia dintâi, inscripţiunea singură: „Horea bea şi hodineşte, ţara plânge şi plăteşte" ne arată că această imagine falsă a revoluţiunii este opera nobilimii. „Ţara plânge". Dar faptul e, că adevărata ţară, majoritatea enormă a populaţiunii nu plângea. Lamenta ce e drept nobilimea, şi nobilimea avea datina să se identifice totdeauna cu ţara, după principiile eronate ale feudalităţii.

„Ţara plânge şi plăteşte". În comitate, pe teritoriul nobilimii or al naţiunii ungureşti, cum se numea dânsa, plăteau exclusiv iobagii (mizera plebes contribuens): însă de altă parte iarăşi faptul este, că nobilimea pretindea şi susţinea în toate actele sale, că tot ce plăteşte iobagul, plăteşte din averea domnului său.

Aşadar „Ţara plânge şi plăteşte" ne reprezintă ideile, cântarea lugubră a nobilimii.

Dar ce reprezintă emblemele acestor două medalii?

Crucea triplicată şi inscripţiunea „Horea Regele Daciei" deasupra unor munţi, ne înfăţişează în mod evident, religiunea română, regatul dacic peste Transilvania.

O inimă înflăcărată străpunsă cu sabia şi deasupra ei crucea românească, ne reprezintă victimele revoluţiunii, nobilimea devotată monarhului, cum susţinea dânsa, nobilimea sângerândă şi forţată să primească religiunea română.

Cu un cuvânt, inscripţiunile şi emblemele de pe amândouă medaliile ne exprimă una şi aceeaşi idee: suferinţele nobilimii de la 1784.

Şi lucru curios. Tocmai în timpul acesta magnaţii din Transilvania înaintară contelui Iankovits un memoriu politic în privinţa cauzelor revoluţiunii, în care aflăm întreaga explicaţiune a acestor două medalii.

„Orice are ţăranul, ziceau magnaţii, tot este din pământul domnului său, şi contribuţiunea încă tot de acolo o plăteşte, după cum zice legea, că ţăranul afară de plata muncii sale nu are nimica (Rusticus nihil habet praeter mercedem laboris)".

[38] Tot astfel se află desenată medalia aceasta în catalogul colecţiunii numismatice al contelui Leopold Andrásy dub 1820 (Delineatio rariorum numorum hungaricorum. Manuscript în cabinetul de antichităţi al Muzeului din Pesta).

Aşadar „ţara plânge, ţara plăteşte", era incontestabil nobilimea.

Magnaţii continuă:

Întru adevăr, prin nobilime, prin funcţionari şi prin domnii pământeşti se susţine legătura dintre rege şi popor, şi dacă veriga aceasta se rumpe, atunci se ivesc lucruri cum este revoluţiunea de acum, şi din această cauză a scris Pettzhofen ministrul împăratului Leopold, că nobilimea este inima regilor (Nobilitas est cor Regum)[39].

Iată dar întreaga explicaţiunea acestor două medalii. Şi desigur nimeni nu poate zice, că Horea ar fi ştiut ce a scris ministrul împăratului Leopold.

Amândouă medaliile sunt aşadar operele nobilimii, ca să înfăţişeze înaintea monahului şi înaintea ţării, într-o formă mai palpabilă, aspiraţiunile românilor la o domnie naţională.

Natura acestor medalii se vede că a cunoscut-o foarte bine şi contele Iankovits, deoarece în interogatoriul lui Horea nu se face nici o amintire despre ele.

Prin faptul însă, că medaliile aceste au fost scoase la lumină şi divulgate în Transilvania şi Ungaria, din partea nobilimii, ca armă în contra revoluţiunii române, el face parte din istoria acestei epoce.

XXXVI. FESTIVITATEA DIN ZLATNA

Împăratul Iosif decretase un premiu de 300 galbini, pentru prinderea fiecărui căpitan, şi ţăranii, cari îi prinsese, trebuiau remuneraţi.

În această privinţă împăratul adresă în 14 ianuarie contelui Palffy următorul bilet:

„Iubite conte Palffy! Din rapoartele comune sosite din Transilvania, şi cari mi s-au înaintat prin consiliul de război rezultă, că prinderea lui Horea şi Cloşca s-a efectuat în realitate de către 7 ţărani. Pe lângă suma de 600 galbeni, pe care o va asigna cancelaria din casa fiscului, eu voiesc să mai acord acestor ţărani încă o deosebită binefacere, care să se extindă şi asupra urmaşilor lor, anume, aceşti 7 ţărani să fie declaraţi de ţărani liberi. Spre scopul acesta, ei au să fie liberaţi de toate oblegamintele iobăgeşti, şi voinţa mea este, că oblegamintele aceste ale lor să fie răscumpărate din partea erariului. În privinţa aceasta cancelaria va face dispoziţiunile necesare şi despre rezultat îmi va raporta la timpul său.

Tot asemenea am decis să acord şi pădurarului Melzer, amintit în raportul vice-cololenului Kray, o recompensă de 100 de galbeni, pe care cancelaria va avea de asemenea s-o asigneze.

Iosif."

Tot în luna lui ianurie, împăratul Iosif decise să se premieze şi persoanele cari au prins pe căprarul Urs Uibar, executat la Alba-Iulia, în 25 noiembrie.

[39] Memoriul acesta s-a publicat în extras la Teleki, p. 75-82, la Szilágyi, p. 253-261. La noi, p. 356-364.

În această privință cancelaria fu de părere că deoarece Uibar n-a fost căpitan principal, astfel să se dea persoanelor cari l-au prins, o recompensă cel mult de 100 de galbeni, anume 30 de galbeni și o medalie de grație protopopului Iosif Adamovici, care îndemnase pe țărani, să-l prindă, iar restul de 70 de galbeni țăranilor, cari l-au prins.

Pe raportul cancelariei împăratul puse rezoluțiunea: „Placet și anexez aici medalia".

Ordinele împăratului sosiră în Transilvania și guvernul din Sibiu decise că distribuirea acestor premii să se facă cu un fel de solemnitate, așa ca să convingă într-un mod vizibil pe țărani despre falsele speranțe, ce le făcuse Horea, și despre rătăcirile, în cari căzuse dânșii. Solemnitatea să se țină la Abrud sau la Zlatna, anume într-o zi, și când și așa se aduna acolo o mulțime mare de popor, iar cu distribuirea fu însărcinat comisarul Mihai Brukenthal.

Pentru ținerea acestei solemnități comisarul Brukenthal alese orașul Zlatna și aceasta din cauză, după cum ne spune dânsul, ca știrea despre distribuirea acestor premii să se răspândească și în ținutul Zlatnei.

Cum s-a întâmplat solemnitatea aceasta, o raportează comisarul Brukenthal în modul următor:

„Pe ziua destinată pentru distribuirea premiilor am chemat mai întâi pe indivizii ce aveau să fie premiați și afară de aceea am făcut cunoscută solemnitatea aceasta în tot ținutul și la aceasta am invitat mai cu seamă pe protopopi, pe preoți și pe locuitorii din comunele, cari participase la revoluțiune și fusese implicate în ea. În urma acestei publicări s-au înfățișat o mulțime mare de locuitori din cele trei domenii ale Zlatnei, cum și din celelalte părți ale comitatului Albei, de asemenea din comitatul Hunedoarei și al Zarandului și chiar din comitatul Cetății-de-Baltă. În piața Zlatnei se afla chiar în timpul acesta un pavilion pentru artilerie, deschis de toate părțile, și în ziua de 5 februarie, zi în care se făcea târg de săptămână în orașul Zlatna, am închis pavilionul acesta pe de o parte cu crengi de brad și peste ele am întins un tapet, iar pe tapet am pus portretul Maiestății Sale imperiale și regale, am așezat în pavilion o masă, acoperită cu un covor prețios, am pus pe masă trei farfurii de argint, în cari am așezat galbinii, ce erau destinați a se împărți, cum și medalia de grație conferită protopopului Iosif Adamovici și diplomele de manumisiune lucrate cu decorațiuni pentru cei 7 locuitori[40]. Lucrurile aceste se întâmplară pe la 9 ore. În pavilion masa fu ocuată de amândouă părțile de un număr suficient de soldați sub comanda căpitanului Richard. Afară de aceea am mai trimis lângă masă doi funcționari, unul de al fiscului și altul al comitatului, ca să aibă grija necesară și totodată să dea informațiuni poporului despre această grație prea înaltă și despre motivele, pentru cari se întâmplă. Pe de o parte poporul fu lăsat să intre în pavilion și pe cealaltă să iasă afară, așa că partea cea mai mare a plebei adunate aici a văzut toate de ajuns și a putut să-și câștige informațiunile de care avea trebuință. Aceasta a ținut până pe la 12 ore înainte de amiazi. Întru aceea veni acolo și armata ca să asiste la solemnitate, afară de aceea se mai procură și un cor de muzicanți cu țimbale și cu trâmbițe. Pe la orele 11 și jumătate înfățișară acolo amândoi comisarii, Mihai Brukenthal consilierul guvernului și comisarul regesc și br. Gerliczy magistrat suprem al munților. Înaintea dânșilor mergeau preoții, cari se adunase în număr însemnat, iar în urma comisarilor veneau câțiva soldați și funcționari de ai fiscului. Comisarii ocupară loc în pavilion și mai întâi fură citite înaintea poporului prea înaltele rescripte, traduse în limba românească. Apoi comisarul Mihai Brukenthal aduse la cunoștința poporului numele tuturor indivizilor, cari au să fie premiați, și după aceasta rosti către românii adunați următorul discurs în limba română:

„Aici puteți vedea un exemplu convingător, cu câtă abundanță și în ce mod regesc se remunerează credința către capul țării, ascultarea față cu superiorii și purtarea liniștită. Din remunerările aceste, cari se distribuie aici în public în sume așa mari și cu liberarea de iobăgie, pentru prinderea acelor scelerați malițioși, pe cari toți îi cunoașteți, voi puteți să vedeți limpede și lămurit, că Maiestatea Sa împăratul urește păcatul și crima, și nu lasă nepedepsiți pe oamenii scelerați și pe făcătorii de rele, pe amăgitorii și pe înșelătorii poporului,

---

[40] Diplomele aceste sunt în limba latină. Aici reproducem în traducțiune textul din diploma lui Nuț Matieș și care e următorul: „Prin aceasta facem cunoscut tuturor și fiecărui cărora se cuvine, că Maiestatea Sa prea Sfânta cesaro-regală și apostolică în puterea rescriptului înaltei cancelarii ungaro-transilvane din 17 ianuarie a.c. a decis prea grațios și respectiv a ordonat, că supusul fiscal prudentul (numire feudală dată iobagilor) Nuț Mătieș din satul Albac, comuna Râul-Mare din domeniul de sus al fiscului, pentru abilitatea și particulara fidelitate, ce a arătat-o dânsul cu prinderea lui Urs Nicula numit și Horea și a lui Ion Cloșca, căpitanii revoluțiunii întâmplate în anul de curând expirat 1784 în acest mare principat al Transilvaniei, dânsul cât și următorii săi să fie pentru totdeauna liberi de condițiunea de iobagi și transpuși în starea de libertini, nesupuși nici unei jurisdicțiuni dominale, la care sunt obligați după lege persoanele iobagilor vecinici. Astfel în conformitate cu această prea înaltă și prea grațioasă ordinațiune, prudentul Nuț Mătieș, amintit mai sus, dânsul și următorii săi se declară de oameni liberi scutiți în perpetu de toate sarcinile iobăgești de orice natură, sarcini, ce sunt inerente iobăgiei personale, nerezervându-și fiscul regesc nici un drept asupra persoanei lui și ale urmașilor săi de ambele sexe. Despre aceasta, în conformitate cu ordinul Tesaurariatului din 29 ianuarie, i se dă lui Nuț Mătieș, din partea oficiului suprem de mine, această diplomă de manumisiune, atât pentru siguranța lui cât și a următorilor săi. Zlatna, în 5 februarie, anul 1785. Dată din partea oficiului suprem de mine cesaro-regesc. (Urmează subsemnăturile.) Același conținut îl au și diplomele date celorlalți țărani. Mitropolitul Șuluț, în manuscriptul său asupra acestei revoluțiuni ne spune că pe la 1816-1819, Forul producțional din Cluj (tribunalul excepțional pentru recîștigarea domeniilor coroanei înstrăinate ilegal din partea principelui) a chemat în judecată pe țăranii din Albac, cari prinsese pe Horea și Cloșca și a decis, că dânșii pentru moșiile, ce le au în posesiune, sunt datori să facă fiscului toate serviciile iobăgești și să plătească taxele din cauză că domeniile fiscale după lege neputându-se înstrăina, împăratul Iosif n-a putut să le dăruiască și moșiile. Aceste, adaugă mitropolitul, le-a auzit de la patru oameni din familiile aceste, între cari se află unul în etate de vreo 70 de ani, care luase parte în persoană la prinderea lui Horea, și acesta în durerea sa zise către fostul mitropolit: „Așa ne trebuie, între zmeii în ei de domni, dacă ne vândurăm sângele, și nu-i lăsarăm să-i facă Horea tot mac".

din contra întocmai ca pe o cangrenă, care cuprinde un singur membru al corpului şi se extinde ca să nimicească întreg corpul, aşa şi pe aceştia, ca pe nişte membre periculoase din corpul poporului, îi separă cu o singură tăietură de corpul cel sănătos, şi astfel din iubire părintească previne ruina şi perirea întregului corp. Totodată din aceste şi din cele întâmplate în zilele trecute în ţinuturile aceste, puteţi să vă convingeţi că Maiestatea Sa dispune de o putere şi de o forţă mult mai mare, de cât e de lipsă, ca să pedepsească pe nişte agitatori aşa de obraznici, şi să înfrâneze pe nişte gloate înfuriate şi nebune. Imprimaţi-vă adânc în inimile voastre, iubiţii mei, ziua aceasta şi graţia, care se distribuie aici din ordinul Maiestăţii Sale oamenilor acelora, cari după cum e datorinţa unui supus credincios, au dat mână de ajutor pentru restabilirea liniştii publice şi pentru depărtarea răului, care plutea peste capetele voastre, nu vă uitaţi de aceasta niciodată şi faceţi, ca să vă fie un îndemn constant pentru fapte bune, comunicaţi lucrurile aceste vecinilor, femeilor, copiilor şi nepoţilor voştri şi spuneţi orişicui ce fel de binefaceri câştigă omul prin purtarea liniştită şi supusă, că prin fapte rele oricine se face neplăcut lui Dumnezeu şi oamenilor, iar prin fapte bune poate să câştige graţia lui Dumnezeu, bunătatea principelui şi o conştiinţă liniştită."

După cuvântarea aceasta fu chemat protopopul din Abrud şi acestuia i se adresară următoarele cuvinte:

„Tu, Iosif Adamovici, tu ţi-ai îndeplinit datoria în revoluţiunea aceea nefericită, care a pătat cu sânge omenesc ţinuturile aceste în ultimele zile ale anului 1784, când furia atât de culpabilă a mai multor oameni a turburat liniştea publică cu răpiri şi prădări, şi a adus poporul român aproape de marginea peririi sale totale. Tu în momentele acele, zic, ai ascultat de ordinele şi instrucţiunile, ce le-ai primit de la superiorii tăi, ai luminat poporul înşelat şi amăgit, l-ai dojenit să se întoarcă iarăşi la linişte şi ordine, şi prin aceasta ai scăpat pe mulţi de perire, serviciile tale au ajuns până la cunoştinţa marelui nostru monarh, şi acelaşi prea înalt monarh, care nu lasă nici o faptă bună nerăsplătită îţi conferă ţie această medalie de mare preţ, fiindcă e grea de aur, dar valoarea ei este nepreţuită, fiindcă o capeţi, ca semn al graţiei împărăteşti, primeşte-o şi păstreaz-o ca cel mai preţios lucru, ce ai putut să doreşti vreodată, şi adu-ţi totdeauna aminte, că numai credinţa către monarh, credinţa către patrie, numai purtarea ta bună şi stăruinţa ta activă pentru liniştea publică te-au putut face demn de ea.

În timpul acesta cancelistul guvernului Devei, îi acăţă medalia pe piept şi cu această ocaziune se deteră salve şi se dispuse totodată să sune ţimbalele şi trâmbiţele. În urma aceasta protopopul ţinu şi dânsul un mic discurs de mulţămire, promise şi mai departe credinţă Maiestăţii Sale, şi supunere faţă cu funcţionarii împăratului. Apoi fură chemaţi pe rând toţi ceilalţi premianţi, fiecare cu numele său, li se numărară banii din farfurii la vederea publicului, li se deteră diplomele de manumisiune, şi la înfăţişarea fiecăruia sunau ţimbalele şi trompetele.

După ce în modul acesta se termină distribuirea premiilor, comisarul guvernului adresă premianţilor încă un mic discurs al cărui finit era, că dânşii acum dimpreună cu celălalt popor să meargă la biserică, – unde se făcuse

dispoziţiuni pentru un serviciu divin solemn, – şi acolo să mulţumească lui Dumnezeu pentru restabilirea liniştii şi să roage pe Dumnezeu pentru îndelunga viaţă a marelui, bunului şi binefăcătorului monarh, apoi sub bubuitul salvelor, sub sunetul ţimbalelor şi al trompetelor, urmă un zgomot: Vivat Josephus secundus! şi cu toţii rămaseră mişcaţi de recunoştinţă şi respectul omagial. Clopotele sunau la biserică, iar preoţii şi protopopii, doi câte doi, se duseră la biserică, unde se afla şi o trupă mai mică de husari pentru împiedicare a oricărei dizordini. Îndată după aceea urmară acolo şi amândoi comisarii şi asistară câtva timp la rugăciunile bisericeşti dimpreună cu personalul fiscal şi militar. După biserică protopopii şi preoţii se adunară la cuartirul consiliariului şi fiindcă erau cu totul vreo sută de persoane şi nu aveau cu toţii loc în camere, făcură un cerc în curte şi aici consilierul guvernului le aduse cu deosebire aminte că dânşii să nu se mărginească cu datoriile lor numai la serviciul îndatinat de biserică, din contra trebuie să ştie, că sunt obligaţi să meargă cu exemplul bun înaintea turmei încredinţate păstoriei lor, şi prin catehizare continuă şi prin instrucţiuni private să înveţe pe ascultătorii şi pe fiii bisericii lor, cari sunt datorinţele lor către Dumnezeu, către autorităţi, către domnii lor pământeşti, către deaproapele lor, şi să-i conducă după învăţăturile cele blânde ale religiunii, să dojenească cu blândeţe pe cei neascultători şi renitenţi, şi dacă le resping învăţătura, sau o neglijează, ori dacă comit fapte rele, să le descopere încă la timp autorităţii civile, căci numai astfel pot să fie plăcuţi lui Dumnezeu şi demni de graţia monarhului lor. Iar la caz din contra dânşii vor avea să aştepte o responsabilitate mult mai mare decât comunele, ce sunt încredinţate grijii lor sufleteşti.

Preoţii şi protopopii mulţămiră cu semne de adevărată mişcare pentru această aducere aminte, promiseră deplina ascultare şi credinţă, şi astfel se terminară festivităţile acestei zile, cari vor rămâne neuitate în inimile celor ce au fost prezenţi."

Festivitatea din Zlatna ne înfăţişează întru toate caracterul secolului său.

Nu era lipsă de morală, care făcuse pe nefericiţii ţărani şi pe preoţi să se ridice, era lipsa de moderaţiune, lipsa principiilor de umanitate în sânul nobilimii şi la guvern.

Înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor este cu mult mai imoral şi neuman de a lâncezi în fiarele sclaviei şi a face din legea moralei legea servituţii.

Dar să ne întoarcem la seria remunerărilor.

Cu ocaziunea festivităţii din Zlatna premiul pentru prinderea lui Crişan nu se putu distribui.

Prinderea lui Crişan se întâmplase în ultimele zile ale lui ianuarie şi în timpul acesta raportul încă nu sosise la Viena.

În 7 februarie însă urmă ordinul împăratului şi în privinţa aceasta:

„Lui Popa Moise din Cărpeniş, zice împăratul, către br. Brukenthal, şi celorlalţi ţărani, cari au prins pe al treilea agitator, pe George Crişan, le asignez acelaşi premiu de 300 galbini, după cum s-a dat pentru Horea şi Cloşca şi Domnia-ta vei dispune să li se plătească numaidecât."

Dar remunerările nu încetară aici.

Vice-colonelul Kray fu înaintat la rangul de colonel pentru serviciile făcute casei imperiale cu liniştirea revoluţiunii şi cu deosebire cu prinderea căpitanilor[41].

Ofiţerii trupei cari dase mâna de ajutor gornicilor pentru prinderea lui Horea şi Cloşca primiră fiecare câte 50 galbini. Sub-ofiţerii câte 3 galbini şi fiecare soldat câte 2 galbini. Locotenentul Vajda afară de aceea fu făcut căpitan.

Mai mult, împăratul ordonă, că deoarece se poate întâmpla că şi alţii să fi dat mână de ajutor la prinderea căpitanilor, astfel comandantul general să se informeze în această privinţă de la colonelul Kray, aşa ca meritele fiecăruia să poată fi recompensate.

Episcopul Nichitici primi o remunerare de 1.000 fl. pentru cheltuielile avute în cursul revoluţiunii; iar episcopul Petrovici, din Arad, 800 fl.

Comuna Ţebea, care singură din tot Zarandul, nu luase parte la revoluţiune şi care din contra da-se azil mai multor nobili persecutaţi, fu liberată de impozite pe timp de un an, iar preotul de aici Ion Mariş primi o medalie de aur, şi un adaus la salariu de 200 fl. pe an.

O particulară mulţumire fu adresată şi principelui din Ţara Românească.

Prin o scrisoare autografă împăratul Iosif mulţumi principelui pentru serviciile de bună vecinătate, fiindcă n-a permis să treacă ţăranii răsculaţi aici. Scrisoarea împăratului fu predată în 10 martie de agentul Raicevich, şi cu această ocaziune principele Mihai Suţu primi pe Raicevich cu o deosebită onoare, încurajat de întreaga sa casă şi de 90 de boieri.

XXXVII. ALTE CONDAMNĂRI

Seria condamnărilor nu se încheie cu Horea şi Cloşca.

[41] Paul Kray era născut la anul 1735 în oraşul Käsmark, din comitatul Zips în Ungaria. În anul 1783 dânsul fu trimis ca vice-colonel în regimentul al II-lea de secui din Transilvania. În 29 iulie 1785 fu numit comandant al regimentului I român de graniţă cu cuartirul general în Orlat. După trei ani se începu războiul Austriei cu Turcia. Kray primi comanda unei trupe de grăniceri în Ţara Haţegului, respinse pe turci de la pasul Vulcanului, de la Târgul-Jiului şi la Craiova bătu o trupă de 2.000 de turci şi ocupă oraşul. Pentru bravurile acestea împăratul îi conferi ordinul împărătesei Maria Theresia. În anul 1790 dânsul înaintă la rangul de general şi în acelaşi an primi şi titlul de baron cu predicatul de Craiova. Insemnele sale de baron reprezintă amândouă expediţiunile, în cari s-a distins, revoluţiunea transilvană şi războiul cu turcii. Din o coroană aşezată deasupra scutului se ridică un român transilvan cu căciulă neagră pe cap, şi cu o lance în mâna dreaptă, din altă coroana unui turc cu turban verde şi cu un steag turcesc în mână. În timpul de la 1793-1800 generalul Kray luă parte la războiul cu Franţia, în care avu şi comanda peste un corp de operaţiune. Dânsul muri la Pesta în anul 1804 şi fu înmormântat în biserica catolică din oraş. (Melzer, Biographien berühmter Zipser 192. – Generisch, Biographie de GFZM. Br. Paul v. Kray – Nagy Iván, Magyar orsz. családi, VI. 458).

Toţi ceilalţi prizonieri fură predaţi comitatelor, să-i judeţe dânsele, dar cu ordinul ca sentinţele înainte de publicare să le supună monarhului.

Comitatul Albei singur primi 120 de captivi şi din aceştia condamnă numaidecât la moarte pe 36 de inşi.

Rezumatul acestor sentinţe era următorul:

1. *Lupu Lucaci*, din comuna Sulighet, care a participat la revoluţiunea din comitatul Hunedoarei, să fie pedepsit cu moarte, capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

2. *Mihai Lupaş*, din comuna Căianel, care a participat şi la devastarea castelului baronului Josica din Brănisca, condamnat la moarte şi capul să i se pună în ţeapă.

3. *Mihai Lupaş*, din comuna Vaidei, care a luat parte la mai multe devastări din comitatul Hunedoarei, condamnat la moarte, capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

4. *Serafim Goanţă*, din Vinţul-de-Jos, fost căpitan al revoluţiunii din Vinţ, din Vulper şi Inuri, şi care în timpul acesta purta pe cap o caschetă militară şi în mâini o lance, să fie frânt cu roata, capul în ţeapă şi cadavrul pe roată.

5. *Popa Constantin Turciu*, din Crişcior, care a publicat ţăranilor, că de aici înainte n-au să mai fie iobagi, care a cununat pe fiica unui subprefect cu un tânăr român, şi a aţâţat din nou poporul după ce-l liniştise întrucâtva oculistul Molnar, zicând că Molnar nu e om de bună credinţă, ci numai spion al ungurilor, se condamnă la moarte, capul să i se pună în ţeapă, spre teroarea altora, iar cadavrul pe roată.

6. *Ionel Secărean*, din Vulper, care dimpreună cu alţi complici ai săi a strigat în public cu ocaziunea revoluţiunii din Vinţul-de-Jos: „Auziţi oamenilor, daţi, tăiaţi, ucideţi şi stingeţi pe unguri până la unul, nu vă fie frică, fiindcă e porunca împăratului, şi dacă împăratul ne va pedepsi cumva, atunci fiindcă ne-a înşelat de două ori ne vom afla noi alt împărat" – să fie pedepsit cu moartea, capul să i se pună în ţeapă, iar cadavrul pe roată.

7. *Ion Muntean*, din oraşul Vulper, care dimpreună cu alţi soţi ai săi a strigat în public cuvintele amintite în sentinţa lui Ionel Secărean, să fie frânt cu roata, capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

8. *Drăgoi Rotea*, din comuna Cârna, fost căpitan al locuitorilor din comuna Cârna, şi care cu ocaziunea devastării întâmplate în oraşele Vinţul-de-Jos şi Vulper a rostit în public cuvintele menţionate în sentinţele lui Ionel Secărean, să fie tras de viu în ţeapă.

9. *Ilie Dăncuţ*, din comuna Ociu, care în timpul revoluţiunii a fost căpitan încins cu sabia, şi care a atacat şi devastat cu o furie vehementă curtea domnului său, a vice-comitelul Ştefan Hollaki din Ociu, să fie pedepsit cu moartea, capul să i se pună în ţeapă, iar cadavrul pe roată.

10. *Simion Ferenţ*, din comuna Vale, cel mai răutăcios cu ocaziunea devastărilor întâmplate în Sân-Georgiul Trăscăului şi care s-a adresat către un martur cu cuvintele: „Acum s-a isprăvit cu toţi, domnii nu mai poruncesc", să fie pedespit cu moartea, capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

11. *Ion Popa Crisănuţ*, numit şi Hagi, din comuna Bistra, în etate de 56 de ani, care a umblat pustiu din comună în comună prin diferite ţinuturi ale

Transilvaniei, care a călătorit prin Moldova şi Bucovina, şi după cum se spune până la Ierusalim şi care atunci, când armata a adus pe Horea şi Cloşca la Abrud, a strigat înaintea poporului: „Iată acum îl au în mâinile lor pe bietul Horea, acum pot să-l mănânce de viu", şi după aceea a ameninţat zicând: „Aveţi grijă ungurilor, căa cuşi veţi vedea voi, ce aveţi să păţiţi pentru lucrurile aceste", şi apoi în fine a început să lăcrămeze, dânsul ca un turburător al liniştii publice se condamnă la moarte şi capul să i se pună în ţeapă spre teroarea altora.

12. *Ion Járai*, cel tânăr, din Sân-Georgiul Trăscăului, de naţionalitate ungur şi de religiune reformat, care a căutat să prindă şi să ucidă pe preotul reformat, zicând că s-a legat înaintea românilor ca să-l dea în mâinile lor, şi care s-a dus cu românii răsculaţi până la mănăstirea franciscanilor, se condamnă la moarte, capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

13. *David Avram*, din comuna Vidra, complice cu aceia cari au ucis pe (primarul) Vasile Goia din Vidra, se condamnă la moarte, capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

14. *Vasile Sgârciu*, din comuna Abrud-Sat, care a fost căpitan în revoluţiune pus de George Crişan şi care a fost prezent la atacurile din Curechi, Ribiţa şi Brad, să i se taie capul cu paloşul, capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

15. *Iacob Zafu*, din comuna Râul-Mare, fost căprar al căpitanului Horea şi care a aţâţat pe oameni la revoluţiune cu porunca împăratului, se condamnă la moarte, capul să i se pună în ţeapă spre teroarea altora şi cadavrul pe roată.

16. *Ispas Găldău*, din comuna Râul-Mare, fost căprar al căpitanului Horea şi care a aţâţat pe oameni la revoluţiune cu porunca împăratului, se condamnă la moarte, capul să i se pună în ţeapă spre teroarea altora şi cadavrul pe roată.

17. *Iacob Todea*, din comuna Vidra, fost căpitan mare şi renumit al lui Horea, şi prezent peste tot locul cu trupa lui Horea, se condamnă la moarte, capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

18. *Toma Gligor*, din comuna Vidra care a fost căpitan în timpul turburărilor şi a invitat poporul la revoluţiune sub pedeapsa de 500 fl. să fie frânt cu roata, capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

19. *Vasile Todor*, din oraşul Ofenbaiă, fost căpitan pe timpul revoluţiunii, să i se taie capul cu paloşul, capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

20. *Petru Goia*, din comuna Vidra, care a fost căpitan jurat de Horea, să fie pedepsit cu moarte, capul în ţeapă şi cadavrul pe roată.

21. *Ion Ispas*, din comuna Lupşa, care dimpreună cu Ştefan Ispas şi cu alţi complici ai săi, au atacat noaptea în Valea-Vinţii pe locotenentul Mesterházy, se condamnă să i se taie mai întâi mâna în locul supliciului, apoi capul, care să i se înfigă în ţeapă şi corpul să i se pună pe roată.

22. *Ştefan Ispas*, din comuna Lupşa, care dimpreună cu alţi complici ai săi, au atacat în Valea-Vinţii trupa locotenentului Mesterházy şi a puşcat chiar dânsul pe Mesterházy, se condamnă la moarte, dar mai întâi să i se taie mâna dreaptă, apoi capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

23. *Todor Mihailă*, din comuna Râul-Mare, care, din ordinul căpitanului Horea, a bucinat pe drumuri şi pe văi, şi a convocat poporul la revoluţiune,

ameninţând cu ţeapa şi cu pedeapsa de 500 fl., se condamnă la moarte, capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

24. *Ilie Nuţ*, din comuna Roşia, care, din ordinul căpitanului Horea, a convocat poporul la Câmpeni ca să audă porunca ce a primit-o Horea de la împăratul, să i se taie capul cu sabia, capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

25. *Matei Pratea*, din comuna Lupşa, care a participat la atacul asupra trupei lui Mesterházy, să i se taie capul cu paloşul, capul să i se pună în ţeapă şi cadavrul pe roată.

Afară de aceştia, comitatul Albei condamnă la moarte încă următorii:

26. *Petru Adam*, din Almaşul-Mare, inculpat că a luat parte la devastările întâmplate în Câmpeni.

27. *Todor Faur*, din Ofenbaiă, fost căpitan în timpul revoluţiunii.

28. *David On Surd*, din comuna Muşca, fost căpitan.

29. *Petru Oida Ţică*, din Bistra, căpitan.

30. *Urs Şoldeş*, din Câmpeni, fost căpitan.

31. *Petru Vesa Dehelean*, fost căprar.

32. *Todor Lazăr Ignăţoi*, din Râul-Mare, fost căpitan.

33. *Avram Vesa Dehelean*, din Câmpeni.

34. *Pavel Boc*, din Vidra, fost căpitan, să fie frânt cu roata. Acesta însă muri în închisoare.

35. *Todor Berindei*, din Câmpeni, fost căpitan, să fie frânt cu roata.

36. *Ion Ţintari Murariul*, din Câmpeni, să i se taie mâna dreaptă şi apoi capul.

37. În fine, comitatul Albei condamnă şi pe tânărul căpitan *Ion Nicola al Horii*, dar numai la un an închisoare, şi aceasta desigur în considerarea morţii severe, la care a fost supus părintele său.

Cum s-a urmat însă cu instrucţiunea acestor procese, e destul să amintim aici un singur caz, pe care-l relatează însuşi br. Kémeny.

În 21 martie 1785, dânsul scrie comisarului Brukenthal:

„În ce priveşte pe captivul de sub no. 26 cu numele Petru Adam, care de asemenea a fost condamnat la moarte, dânsul a fost judecat pe baza declaraţiunilor ce le făcuse doi soldaţi, şi cari îl văzuse când condusese poporul la devastarea casei spanului din Câmpeni. Acum însă de curând Petru Adam a adus depoziţiunile mai multor marturi, şi prin aceştia probează că dânsul încă de la începutul revoluţiunii şi până în fine a fost tot acasă şi s-a ocupat cu lucrarea minelor. Din această cauză am trebuit să suspendăm sentinţa aceasta până la autentificarea depoziţiunilor marturilor, şi anume atât în ce priveşte la timpul de la început, cât şi de la finele revoluţiunii.

Împăratul Iosif se temea, că nobilimea din Transilvania va face din nou excese cu pedepsele de moarte, şi din această cauză ordonă încă în luna lui martie, că în privinţa tuturor celorlalţi corifei, să se aplice sentinţa reformată din Arad, adică 1 an până la 3 ani de închisoare.

Ţăranii condamnaţi la moarte în comitatul Albei, partea cea mai mare erau judecaţi încă din luna lui februarie, dar sentinţele lor nu fură revizuite până în luna lui august.

În timpul acesta 5 dintre țăranii aceștia muriră în mizeria închisorilor. Ceilalți sub frica continuă a pedepsei de moarte, luară deciziunea să scape din închisoare. Doi inși în desperarea lor se urcară pe coșul închisorii în sus și ieșiră afară, iar ceilalți 30 de inși, sfredeliră mai mult timp zidul cel gros al închisorii, fără să fie observați, făcură o gaură în perete, și pe la finele lunii lui iunie ieșiră afară unul câte unul, apoi se coborâră în șanțul cel mare al cetății și fugiră cu toții prin păduri.

Spaima cuprinse acum din nou nobilimea din comitatul Albei. Armata și guvernul cerură îndată intervențiunea protopopului Iosif Adamovici din Abrud. Acesta trimise numaidecât oameni încrezuți la țărani, cari scăpase, și în numele guvernului le promise agrațiare, dacă se vor întoarce iarăși la Alba-Iulia. Zece țăranii se întoarseră numaidecât și după dânșii urmară și ceilalți.

Abia acum, în urma acestei desperate întreprinderi comisarul guvernului le revizui sentințele și le schimbă pedeapsa de moarte în pedeapsă de câte 3 ani închisoare. Iar protopopul Adamovici, pentru serviciile, ce le făcu țării cu această ocaziune, primi din ordinul monarhului o nouă recompensă de 100 de galbini.

Comitatul Clujului încă condamnă la moarte pe un preot și pe 8 țărani.

Aceștia erau:

1. *Maftei Tolan*, din comuna Buru, – condamnat la moarte cu țeapă.
2. *Teodoru Mule*, din Vale, – la țeapă.
3. *Nicula Dondoș*, din Sân-Georgiul Trăscăului, – la țeapă.
4. *Petru Dondoș*, din Sân-Georgiul Trăscăului, – la țeapă.
5. *Nicula Meria*, din Măgura, – la țeapă.
6. *Mihai Raț*, din Sân-Georgiul Trăscăului, rebel și profanator al lucrurilor sfinte, să i se taie mai întâi dreapta, și apoi capul..
7. *George Cătană*, din comuna Vale, – la țeapă.
8. *Popa Ion*, din Bedeleu, – la țeapă.
9. *George Nicula* sau *Kerekes*, din Vale, – la țeapă.

Sentințele aceste încă au fost reformate.

Cei dintâi 5 inși fură condamnați numai la câte 60 de bastoane, – pedeapsă în timpul acesta de adevărată inocență, – iar ceilalți la câte 2 și 3 ani de închisoare.

În comitatul Hunedoarei se urmă aceeași justiție.

Tribunalul sau Tabla de aici condamnă la moarte pe 16 țărani și preoți. La trei din aceștia, pedeapsa li se schimbă în calea grației la câte 10 ani de închisoare, iar ceilalți fură condamnați să tragă corăbiile la Petrovaradin.

Pe la începutul lunii lui martie armata prinse și pe un așa numit *Ilie Stef* sau *Fârțală*, care își propusese să înceapă din nou revoluțiunea.

Născut în orașul Săcărâmb din părinți băiași, Fârțală era un om de o statură înaltă, dar bine făcut, cu ochi mari, sprâncene negre, părul lung castaniu, energic la vorbă, în etate de 27-28 ani, luase parte la revoluțiunea din comitatul Hunedoarei, avea o casă în Hondol și era părinte la trei copii.

Despre intențiunile sale de a începe din nou revoluțiunea, Popa Matei din Sânt-Andreș ne spune următoarele:

În luna lui decembrie, după Sântul Niculae, am venit cu dânsul de la Hondol până la comuna Buruieni, și pe drum Fârțală zise către mine, știi ce am eu de gând? Eu voiesc să încep din nou revoluțiunea, care a început-o Horea și n-a dus-o la sfârșit, dar s-o încep mai bine și cu puteri mai mari de cum a făcut el, anume, nu în timp de toamnă către iarnă, cum a făcut Horea, ci la primăvară, când înfrunzesc pădurile, așa cam pe la Paști, iar eu să mă oblig să fiu secretarul lui pentru expedarea scrisorilor, fiindcă voiesc să trimit din nou scrisori la crișeni, ca să fac o adunare, căci între crișeni are oamenii cei mai încrezuți și despre aceasta voiește să înștiințeze și pe frații din Banat, ca deodată cu crișenii să se ridice și ei. Eu cunoscându-l că e om rău, zice Popa Matei, ne-am temut de el și așa i-am promis, că voi fi cancelistul lui pentru expedarea scrisorilor. Ajungând în comuna Buruieni am petrecut cu el aici trei zile la o rudă a dânsului. Fârțală a rămas aici până în 6 sau 7 februarie stilul vechi și apoi simțind că armata voiește să-l prindă a fugit de aici. În timpul acesta protopopul din Trestia - primind o scrisoare de la comandantul din Abrud, prin care-i făcea cunoscut că armata voiește să prindă pe Fârțală și a pus un premiu pe capul lui – m-a chemat să mă duc la dânsul, dar sub alt pretext, și mergând eu la protopopul, m-a chemat într-o cameră particulară, a luat crucea și mi-a jurat, că la toate întrebările, ce mi le va face, să-i descoper adevărul, deoarece chiar dacă voi fi comis moarte de om, dânsul îmi va câștiga agrațiarea, apoi după ce m-a jurat mi-a citit scrisoarea domnului comandant și m-a întrebat să-i descoper unde se află Ilie Fârțală. Eu i-am răspuns că în momentul acela nu pot să știu unde se află Fârțală, dar voi cerca să aflu de la rudele sale din comuna Buruieni, apoi am venit în comuna Buruieni și aici am aflat că dânsul fugise în comuna Tisa, unde petrecea în casa lui Iosif Furdui din portul Mureșului, și așa eu m-am dus cu husarii până lângă comuna Tisa și după informațiunile ce le dasem eu, husarii l-au și prins în casa lui Iosif Furdui.

Fârțală fu dus mai întâi la Zlatna, apoi la Alba-Iulia și în urmă fu predat comitatului Hunedoarei. Tribunalul sau Tabla de aici îl condamnă să fie frânt cu roata. Cancelaria însă propuse împăratului să i se schimbe pedeapsa în închisoare pe toată viața, pe deasupra câte 50 de bastoane pe fiecare an; și totodată să i se imprime fierul ars pe față. Pe acest raport împăratul puse următoarea rezoluțiune:

„Aprob părerea cancelariei."

Încă în cele dintâi luni ale anului 1785 frica de o nouă revoluțiune se răspândi în toate comitatele ce fusese teatrul revoluțiunii.

Anume țăranii din comitatul Zarandului amenințau pe față: „Că mai bine să le taie capul, decât să servească mai mult la domni, că dacă se va desprimăvera vor vedea ei la ce domni vor servi de aici înainte, că și aceia cari au servit până acuma, au servit numai de cinste, dar ei nu sunt obligați să servească."

În comitatul Clujului se răspândi faima, că grănicerii români din regimentul al II-lea și anume grănicerii din districtul Rodnei, se ar fi înțeles că la un termen anumit să-și ucidă mai întâi ofițerii și apoi să înceapă cu exterminarea ungurilor.

Știrea aceasta o comunică adunării comitatului contele Ion Csaky în 26 februarie și adunarea decise să raporteze numaidecât guvernului.

Aceeași frică de o nouă revoluțiune se lățise și în comitatul Cetății-de-Baltă.

Într-o scrisoare din 12 august, adresată unui preot catolic cu numele Emeric Daniel în Roma, citim următoarele:

„Este adevărat, că românii din comitatul Cetății-de-Baltă au început din nou să facă turburări. Anume românii din comuna Adămuş aveau intențiune ca într-o duminică anumită, când se vor aduna mai mulți unguri în biserica reformată, să năvălească asupra ungurilor în biserică şi să-i ucidă, dar n-au fost fericiți în planul lor, fiindcă tocmai în duminica aceea s-a bolnăvit preotul reformat şi ungurii nu s-au adunat la biserică, apoi descoperindu-se intențiunile românilor, preotul, primarul şi doi jurați au fost prinşi numaidecât şi duşi în închisoare."

Albăcenii amenințau şi dânşii.

Pe la finele lunii lui iunie 1785, cinci locuitori din Albac, în frunte cu Petru Nicola, consângen[42], vechi amic şi fost soț de călătorie al lui Horea, plecară din nou ca deputați la Viena. Dânşii trecură pe la Beiuş şi peste noapte rămaseră în comuna aşa numită Pod-Mező. Aici între altele Petru Nicola se exprimă astfel către țăranii de acolo: „Acum pe noi ne-a scăpat Dumnezeu. De aici om probălui să merem la împăratul. De n-om putea merge, om mai face una, batar atunci de om şi peri. Până acum am ridicat lucrurile numai şezând, dar de aici înainte o să le ridicăm din picioare".

Şi cuvintele lui Petru Nicola fură aduse şi la cunoştința monarhului.

Deşi amenințările acestea erau numai ultimele flăcări ale iritațiunii, ce mai exista în popor, şi nu prezenta absolut nici un pericul de o nouă turburare a siguranței publice, nobilimea însă pățită odată, considera lucrurile în serios.

În comitatul Turzii şi în comitatul Cetății-de-Baltă se interzise preoților în mai multe comune ca să mai umble cu crucea pe la poporeni.

Magistratul din Abrud, cuprins de aceeaşi nelinişte, decise să silească pe toți românii de acolo, ca să depună un jurământ de credință față cu principele şi față cu oraşul.

Românii cerură să fie jurați şi ungurii. Magistratul le admise cererea. Apoi în ziua de 12 aprilie şi cele următoare, funcționarii magistratului jurară întreaga populațiunea Abrudului.

Jurământul românesc era următorul.

Textul îl reproducem aici, aşa cum era în original, schimbând numai caracterele ortografiei ungureşti:

„Io N. N. pe legea mea, pe sufletul meu, jur pe Dumnezeul cel viu şi veşnic şi sfânta Troiță, Maica prea curată, toți sfinții lui Dumnezeu, patru posturi într-un an şi cuminecătura de la moarte, cum că, până oi trăi, şi până mi-o sta capul în sus, toate poruncile şi cele împărăteşti a nălțatului împărat al doilea Iosif şi cele cari s-ar da prin diregătorii rânduiți de înalta împărăție şi scaunele a Țării, a oraşului Abrud le oi asculta şi le oi plini încât mi-o fi puterea mea, împotriva acelora n-oi face nimica, nici n-oi ține sfat în aleanul acelora cu nime, ci încă de oi auzi, au de oi pricepe pe cineva, că or să face ceva în scăderea şi în aleanul oraşului, o măcar a căruia neamul şi legilor dintr-acest oraş, o au în aleanul

[42] Consângen = rudă.

privilegiumului, au asupra oraşului, mintenas oi da de ştire sau birăului sau permesterului sau la tot scaunul oraşului, şi de s-ar mai întâmpla să se ridice cineva ocar neam românesc, au măcar fieşte carele neam, au măcar ce oameni blestemați cu porunci mincinoase, pe cum s-au făcut şi acuma în rebelia asta asupra oraşului şi asupra ungurilor, peste poruncile şi voia înălțatului împărat, până o fi o picătură de sânge în mine oi sta lângă oraş şi lângă Deregători şi pe lângă dereptatea oraşului, şi pe lângă cămara împăratului (Administrațiunea domeniilor coroanei), aşa să ne ajute Dumnezeu şi aşa să-mi dea ispăşenia sufletului meu."

Pe la finele lunii lui ianuarie fu prins şi un aşa numit Popa Niculae din Orăştie. Acesta, după cum se vorbea, trecuse în Țara Românească, ca să formeze aici un corp de 600 de oameni şi să vină în ajutorul revoluțiunii din Transilvania.

Guvernul făcu numaidecât paşi în Țara Românească şi Popa Nicolae fu prins în Bucureşti. Agenția austriacă ceru extrădarea dânsului şi principele o concese, dar cu rugarea, că Popa Niculae să nu fie pedepsit cu moarte[43].

Adus în Transilvania, acest Popa Nicolae, declară în interogatoriul său, că dânsul este din Orăştie şi în timpul revoluțiunii a trecut în Țara Românească la Câmpul-Lung. Din Câmpul-Lung s-a dus la culesul viilor, ce sunt proprietatea mitropolitului, unde se afla şi mitropolitul, şi de acolo a venit apoi la Bucureşti. Din Bucureşti s-a dus la episcopul din Râmnic, câştigându-şi peste tot locul pâinea cu munca mâinilor. De la Râmnic s-a întors iarăşi la Bucureşti şi apoi aici a fost prins şi trimis în Transilvania. Dar dânsul nu e Popa Nicolae, ci-l cheamă Nicolae Cârste, şi n-a fost posta lui Horea, pe care nici nu l-a cunoscut. Atât este, ce ştim despre acest pretins emisar al iobagilor din Transilvania.

Un singur indice există numai, că românii din Transilvania ar fi aşteptat un ajutor străin, anume scrisoarea nobilului Francisc Badea, din Dobra, cu data 27 noiembrie:

Dânsul scrie:

„Din anumite împrejurări şi din cuvintele rebelilor am aflat că dânşii aşteaptă ajutor ca să ducă la îndeplinire intențiunile lor malițioase. Anume popa românesc din Lăpuşnic, cu ocaziunea unui praznic, cum îi zice poporul, şopti unei unguroaice la ureche, că românii de aceea nu se lasă acum în bătaie, fiindcă le vine ajutor, numai să se roage ca Dumnezeu să țină în viață pe suveranii de legea lor, de aceea se vadă şi ungurii să se roage şi dânşii pentru împăratul lor."

După încetarea revoluțiunii se făcură oarecari schimbări şi în administrațiunea comitatelor din Transilvania.

Br. Ion Bornemisza, comitele Hunedoarei, fu strămutat în pedeapsă ca asesor la Tabla regală, deoarece, zice împăratul: „Dânsul n-a avut niciodată capacitatea, ca să ocpue o funcțiune aşa înaltă, nici în timp de pace şi cu atât mai puțin în împrejurări actuale".

[43] nur habe der Herr Fürst ersuchet, womit der Popp Nicolai nicht am Leben gestrafet werden mögte. Generalul Fabris către contele Iankovits, 8 februarie 1785.

În locul dânsului fu trimis ca administrator consilierul Mihai Brukenthal[44], şi împăratul îl autoriză, ca în locul vechilor funcţionari, „speriaţi peste măsură şi cari văd toate lucrurile în colori false", dânsul să propună guvernului alţi funcţionari noi şi guvernul să-i numească fără să mai întrebe cancelaria. Această măsură, adaugă împăratul, trebuie s-o ia din cauza dispoziţiunii spiritelor acestor funcţionari, dispoziţiune agitată, ce au arătat-o dânşii cu ocaziunea numeroaselor executări întâmplate în Deva. Aşa, că fără schimbări şi fără inspecţiune nu le poate încredinţa administraţiunea justiţiei şi cu atât mai puţin procesele criminale.

De asemenea fu depărtat din oficiu şi comitele Clujului, contele Ion Csaky, cel mai zelos magnat în timpul insurecţiunii, care îşi sacrificase aproape toată averea pentru înarmarea nobilimii şi singur luase titlul de suprem beliduce.

Căzut în disgraţia monarhului că a cutezat să insurecţioneze nobilimea fără permisiune mai înaltă, dânsul se retrase în viaţa privată, nu mai putu să-şi recâştige oficiul, şi după cum scrie un contimporan muri fără glorie la anul 1807[45].

XXXVIII. ÎMPĂRATUL IOSIF DESFIINŢEAZĂ SERVITUTEA PERSONALĂ A ŢĂRANILOR

În 27 noiembrie 1784 împăratul Iosif scria contelui Iankovits:

„Cu deosebire trebuie desfiinţat iobagionatul încât se extinde şi asupra persoanelor... dacă pe lângă toate ordinele mele atât de energice nu s-a putut pune capăt unei asupriri, ce dezonorează aşa mult omenirea."

Această umană intenţiune împăratul o realiză îndată ce revoluţiunea se linişti.

În 22 august împăratul Iosif al II-lea desfiinţă servitutea personală a iobagilor din Transilvania şi Ungaria.

Textul acestei memorabile patente în istoria ţăranilor este următorul:

„Noi Iosif al II-lea, din graţia lui Dumnezeu, împăratul ales al românilor totdeauna August, Rege al Germaniei, Ierusalimului, Ungariei etc. Mare Principe al Transilvaniei.

Prin aceasta facem cunoscut tuturor cărora se cuvine: Încă de la începutul domniei noastre, intenţiunea noastră binevoitoare, solicitudinea noastră părintească, grija noastră neobosită şi toate stăruinţele noastre au fost îndreptate, că pe cât ne permit puterile să promovăm şi să stabilim fericirea popoarelor supuse domniei noastre, fără osebire de stat şi de condiţiune, şi fără nici o distincţiune între naţiuni şi religiuni. Şi ca să putem ajunge la acest scop recunoaştem că în privinţa aceasta mai mult contribuie îmbunătăţirea agriculturii şi deşteptarea industriei, şi lucrurile acestea nu se pot dobândi altmintrelea,

[44] Mihai Brukenthal, nepot al guvernatorului Samuil Brukenthal, fu numit în acelaşi an (Decembrie 1785) comisar regal peste comitatele Făgăraş, Harmosec şi Odorhei, iar în 1790 fu ales comite naţiunii săseşti, şi reposă la anul 1813.

[45] **Szirmay**, Horaianae Seditionis Historia.

decât dacă se va stabili şi pentru ţărani într-un mod general libertatea personală, ce-i compete fiecăruia om de la natură, şi care trebuie să i-o dea şi statul, şi dacă se va asigura şi stabili într-un mod durabil şi pentru dânşii proprietatea averii, încât compete după lege. Spre scopul acesta voim, ca următoarele dispoziţiuni să facă parte din dreptul public şi ordonăm să fie publicate peste tot locul, ca astfel să servească de cunoştinţă şi direcţiune generală pentru toţi.

1. Condiţiunea de iobagiu, încât aceasta supunea până acum pe ţărani la obligaţiuni vecinice, şi-i făcea legaţi de glie, o desfiinţăm pentru viitor pur şi simplu, şi voim ca de aici înainte numirea de iobagi nici să nu se mai întrebuinţeze în sensul acesta, şi în consecinţă declarăm pentru viitor pe toţi şi pe fiecare ţăran de orice naţiune sau religiune, de oameni cu dreptul de liberă migraţiune, încât le priveşte persoanele lor, şi ordonăm ca astfel să fie trataţi şi consideraţi peste tot locul, îndemnându-ne la aceasta şi reclamând-o dreptul naturii şi chiar interesul binelui public[46]; de unde urmează că toate procesele pentru revindicarea libertăţii au să înceteze de sine.

2. Voim ca fiecare ţăran să fie liber a încheia căsătorii după bunul său plac, şi chiar fără consensul domnului pământesc, să se poată aplica la studii şi la ştiinţe, să înveţe artele şi meseriile, şi să le poată exercita ori şi unde.

3. Nici un ţăran, nici fiul, nici fiica, nici alt individ, care se ţine de familia sa, să nu poată fi siliţi, fără voia lor, ca să facă servicii de curte la domnul pământesc, ci i se lasă fiecăruia în voia liberă, dacă voieşte să primească asupra sa astfel de servicii şi despre aceasta să facă contract cu domnul pământesc, după cum îi place, şi dacă poate să se înţeleagă de bună voie.

4. Fiecare ţăran poate după voia sa liberă să dăruiască, să schimbe, să zălogească, să testeze copiilor săi, sau altei rude ale sale, sau să lase ca legat oricui va voi, orice fel de avere a sa mobilă şi câştigată, adică preţul corespunzător al pământurilor de arătură, al fânaţelor, al morilor sau al viilor, şi în fine să dispună despre ele liber după voia sa, rămânând însă neatins dreptul legal de perpetuitate al domnilor pământeşti, se înţelege însă aici, că sarcinile, la cari e supus vânzătorul sau testatorul cu privire la pământurile acestea, şi încât sarcinile acestea nu se iartă din partea domnului, ele trec la cumpărătorul sau legatarul cari urmează în posesiunea lor actuală.

5. Pentru ca să putem stabili într-un mod durabil siguranţa în privinţa lucrurilor, ce le posedă ţăranii, am decis graţios, ca dânşii sau orice fel de succesori ai lor, să nu fie depărtaţi din moşia lor ţărănească sau din orice fel de pământuri ale lor, nici să fie turburaţi în posesiunea aceasta fără cauza legală şi suficientă şi fără deciziunea prealabilă a comitatului competent, ci pământurile

[46] Conditionem Iobbagionalem, in quantum illa Colonos haectenus perspetuae obligationis, et glebae adscriptos efficiebat, pro futuro simpliciter tollimus, et neque in hoc sensu Momenclaturam Iobbágy, in posterum usuari volumus, consequenter omnes et singulos Colonos, cujuscunque Nationis, au Religionis sint, pro futuro quoad suas personas liberae migrationis homines esse pronunciamus, et pro talibus ubique haberi, et reputari iubemus, Iure naturae, et ipsa etiam publici Boni ratione id ipsum suadente, et exigente.

aceste să rămână totdeauna în posesiunea lor liniştită şi neturburată, şi nici să fie strămutaţi dintr-un loc într-altul, sau dintr-un comitat într-altul fără de voia lor.

6. În ce priveşte celelalte chestiuni, cari nu sunt cuprinse în punctele aceste, ţăranii se vor conforma ordinaţiunilor ce există, până când cu introducerea succesivă a urbariului va urma o regulare şi în privinţa aceasta, şi de se va întâmpla ca ţăranii să sufere oarecari maltratări, comitatul le va asigna asistenţa fiscalului (a advocatului comitatului) şi va fi obligat să pedepsească nedreptăţirile, ce li se fac.

Aceste stabilindu-se şi publicându-se astfel în privinţa ţăranilor, ne încredem prea graţios că şi dânşii vor corespunde intenţiunii noastre părinteşti şi se vor sili ca prin lucrările lor domestice şi prin cultivarea activă a economiei rurale să promoveze după puteri binele public, fericirea lor proprie şi a urmaşilor săi. Dată în cetatea noastră arhiducală, în Viena Austriei, în ziua de 22 a lunii august, anul domnului 1785, al imperiului nostru roman al douăzeci şi unulea şi al regatelor noastre al cincilea.

Iosif."

Aşa se rupseră lanţele servituţii personale de pe milioanele de iobagi din toată Ungaria şi Transilvania, de pe români, unguri, slovaci, sârbi şi germani.

Servitutea personală, legarea iobagului de glie, interdicţiunea de a se strămuta de la un domn la altul, ce fu decretată de camera Ungariei asupra ţăranilor în urma revoluţiunii de la 1514[47], fu ştearsă după 271 de ani, cu sângele poporului român din Transilvania.

A fost grea această epocă asupra ţăranilor. A fost nefericit acest articul, care condamnă la sclavia perpetuă toate generaţiunile iobagilor, care stabilea, că mizeria să fie soarta ţăranului şi a familiei sale, şi-l aruncă pentru totdeauna pradă în arbitriul domnului său.

Desfiinţarea legării de glie, fu cea mai mare şi cea mai glorioasă binefacere, ce o făcu împăratul Iosif poporului român.

În acelaşi an se începură şi lucrările pentru introducerea regulării urbariale sau pentru stabilirea obligaţiunilor dintre ţărani şi domni, şi astfel poziţiunea ţăranului se uşură în mod considerabil[48].

---

[47] Textul acestui funest articul era următorul: Attamen, ut hjuius modi proditionis eorum (rusticorum) memoria atque temporalis poena etiam ad posteros corum diffundatur et transeat; et quam enorme facinus sit in dominos insurgere, omne seculum agnoscat; a modo deinceps universi rustici, in hoc regno ubilibet residentes... per hanc infidel tatis ipsorum notam, amissa libertate eorum, qua de loco in locum recedendi habebant facultatem, dominis ipsorum terestribus mera et perpetua rusticitate sint subiecti: neque de cetero, contra voluntatem et consensum dominorum suorum de loco in locum recedendi et sese moraturos conferendi habeant facultatem. Decretul VII al regelui Vladislau, art. XIV, din 1514. **Katona**, Historia critica, T. XVIII. 759.

[48] Încă în luna lui februarie 1785 împăratul ordonă cancelariei să se publice şi pună în executare regulamentul urbarial: und wird sie (die Kanzley) gemessen dem Gubernio unterschwester Verantwortung auftragen, die so oft anbefohlene Urbarial Regulation, so

Nu e locul aici să urmărim mai departe chestiunea ţăranilor din Transilvania.

Nobilimea, ce e drept, în multe nu se putu dezbrăca de vechile sale prejudicii, de vechile sale licenţe.

Dar din partea monarhului servitutea personală era desfiinţată. Camera de la 1791 trebui s-o recunoască şi dânsa. Condiţiunea ţăranilor după 1785 fu cu mult mau uşoară ca sub imperiul iobăgiei lui Uladislau.

Cea mai putermică armă a feudalităţii fu distrusă.

Sclavul agricol era liberat.

XXXIX. EXPATRIEREA MAI MULTOR ŢĂRANI

În octombrie 1785 împăratul Iosif decretă o măsură cu totul severă asupra românilor, cari luase parte în revoluţiune – expatrierea mai multor ţărani.

Nobilimea din Transilvania cerea cu insistenţă, din toate părţile să se depărteze din ochii săi ţăranii cari au maltratat-o şi sărăcit-o, cari n-o mai pot despăgubi şi cari mare parte au rămas nepedepsiţi.

Cererea nobilimii, în parte fu îndeplinită.

Anume în anul 1785, un aşa numit Grigore Keszey se plânse la cancelarie, că dânsul a fost mai înainte funcţionar de al comitatului, dar în timpul revoluţiunii l-au maltratat şi mutilat ţăranii români, încât nu mai e capabil de oficiu, şi din această cauză se roagă să i se dea o funcţiune ca măsurător de sare la Alba-Iulia, sau o pensiune ca să poată trăi.

Cancelaria propuse împăratului că Grigore Keszey să fie recomandat guvernului din Transilvania pentru o funcţiune mai mică, iar ţăranii cari l-au maltratat şi cari, după cum susţine dânsul, au rămas nepedepsiţi să fie strămutaţi în Banat sau în alt loc.

Pe raportul cancelariei împăratul puse următoarea, dureroasă rezoluţiune:

„Să se însărcineze guvernul, ca la cea dintâi ocaziune să i se dea o funcţiune convenabilă... Iar în ce priveşte pe românii aceia, cari vor fi personal cunoscuţi, că au comis maltratări şi despre cari nu există nici o îndoială şi oricine îi cunoaşte ca astfel de oameni aceia dimpreună cu vitele şi instrumentele lor de economie să fie transportaţi la regimentul româno-iliric din Banat, aşa ca să nu sufere nici o pagubă şi despre aceasta să fie informat şi consiliul de răzbel."

Aceasta era aşadar sentinţa de expatriere.

Un lucru trebuie să observăm aici, că ordinul împăratului nu se mărginea numai la ţăranii cari mutilase pe Keszey, nu făcea deosebire între aceia cari rămăsese nepedepsiţi şi între aceia cari suferise toate rigorile şi toate mizeriile justiţiei nobilitare, cari îşi luase pedeapsa, sau se aflau încă sub fiarele închisorilor.

---

wie sie verfasst worden ist, hinauszugeben und in Vollzug zu bringen. Biletul din 28 februarie 1785.

Pedepsiţi ori nepedepsiţi guvernului i se lăsă mâna liberă.

Ordinul împăratului sosi în Transilvania şi comitatele fură numaidecât invitate să pregătească listele ţăranilor cari au să fie expatriaţi.

În privinţa acestor ţărani generalul Fabris adresă guvernului în 11 ianuarie 1786 următoarele întrebări:

Cum să se facă transfererea ţăranilor cari au familii? Să fie dânşii ridicaţi şi transferaţi dimpreună cu familiile lor, cu vitele, cu carele şi averea ce o au, sau aceste să rămână înapoi şi să le trimită mai în urmă? Cu ce fel de cheltuieli să se facă transportarea lor? Ce dispoziţiuni să se ia pentru nutreţul vitelor, dacă le vor lua cu dânşii, fiindcă în timpul acesta de iarnă nu există păşune? În fine, ce măsuri pentru bucatele ce le au de lipsă oamenii aceştia ca să le semene în locurile unde vor fi colonizaţi.

Guvernul răspunse:

„Ţăranii, cari au mijloace proprii, lucru, care se va putea constata mai bine cu ocaziunea execuţiunii, aceia să călătorească pe cheltuielile lor proprii, aceia însă, cari n-au mijloace, nici care, acelora să le dea comunele pe unde trec pâine, nutreţ şi care de transport, până la frontiera Transilvaniei, şi prestaţiunile aceste să se rebonifice comunelor după preţul regulamentar. Pentru executarea acestei măsuri să îngrijească ofiţerii cari vor însoţi pe oamenii aceştia în drumul lor. Iar după ce vor trece peste frontiera Transilvaniei să fie rugată administraţiunea din Banat să îngrijească dânsa de subsistenţa lor. Şi ca nu cumva transportarea aceasta să provoace o răscoală în popor, guvernul a scris consilierului Mihai Brukenthal şi prin dânsul comiţilor din Alba şi Cluj, să trimită comisari în ţinuturile aceste, ca să instrueze pe ţărani, că aşa e voinţa prea înaltă a Maiestăţii Sale, şi totodată să ia măsuri, ca iobagii să rămână liniştiţi pe acasă fără de nici o frică... În ce priveşte în fine provizionarea ţăranilor cu sămânţa, deoarece e lucru cunoscut că în Banat bucatele sunt mult mai ieftine ca în Transilvania, de aceea e mai bine ca ţăranii să-şi vândă aici bucatele ce le au, şi acolo îşi vor cumpăra altele cu un preţ mult mai ieftin, şi cu modul acesta va fi mai uşoară chiar şi transportarea lor.“

Prinderea acestor ţărani se execută cu măsuri secrete.

În 31 ianuarie 1786 generalul Fabris scrie comandantului din Alba-Iulia:

„Comanda generală s-a înţeles cu comisarul guvernului Mihai Brukenthal ca transferarea acestor oameni să se execute în modul următor: Locuitorii din comitatul Albei ce sunt destinaţi la transferare, au să fie adunaţi la Alba-Iulia şi cei din ţinutul Trăscăului la Sântu-Georgiu. Adunarea lor să se facă în modul următor: Vreo câţiva funcţionari din comitatul Albei vor primi ordin, să convoace cu blândeţe la Alba-Iulia pe iobagii cari sunt destinaţi la transferare şi pe lângă dânşii să cheme la Alba-Iulia şi pe primari, pe preoţi şi câţiva locuitori credincioşi din comunele de unde sunt ţăranii cari au să fie transferaţi. Convocarea lor să se facă sub pretextul ca să le publice aici nişte porunci mai înalte, şi funcţionarii să se îngrijească ca oamenii aceştia să se înfăţişeze la Alba-Iulia pe ziua de 10 februarie 1786. Aici funcţionarii vor comunica celor destinaţi la transferare acest ordin nestrămutabil al Maiestăţii Sale“, şi ţăranilor acestora să le fie liber, ca în timp de 3 zile să-şi ia cu sine ori ce voiesc din familiile şi averea lor şi ce vor putea transporta. Primarii şi juraţii vor fi obligaţi

să le aducă toate aceste la Alba-Iulia în termen de trei zile, iar până atunci oamenii aceştia să fie ţinuţi sub paza armatei, şi în 13 februarie să plece cu dânşii în Banat ducând cu ei familiile şi averea ce le vor fi adus primarii şi juraţii.

În fine pentru ţăranii din comitatul Hunedoarei locurile de adunare se fixară la Brad şi la Deva.

Această severă măsură se şi execută fără compătimire cu nefericiţii ţărani.

Mai mulţi părinţi de familie, oameni bătrâni şi bolnavi de câte 65 şi 70 de ani, cari abia scăpase de mizeria închisorilor fură prinşi şi porniţi pe drum în timp de iarnă. la cei mai mulţi femeile şi copii le rămaseră pe acasă. Un căpitan cu numele Urs Şoldeş, bătrân de 70 de ani, care mai întâi fusese condamnat la moarte, apoi la închisoare, abia ce scăpase din fiarele carcerilor fu prins şi transportat şi dânsul. În lista, cu care fu trimis în Banat, vedem însemnat că soţia sa bolnavă de un an de zile, zace în pat şi astfel nu e transportabilă. Nefericitul om trebui să-şi părăsească soţia fără speranţă, ca să se mai poată întoarce, şi fără speranţă, ca soţia să mai poată veni la dânsul. Cu alte familii se întâmplă că pe bărbaţi şi femei îi transportase, iar copii mici rămăsese înapoi pe la vecini, fiindcă bieţii părinţi nu-i putuse lua cu dânşii în timpul iernii. Alţii luară tot ce avură, copii mici în etate de câte 2, 5 şi 7 ani, vite şi plecară.

Despre expatrierea acestor ţărani consiliul aulic de război scrie cancelariei următoarele;

„Comanda generală din Transilvania raportează că în zilele de 17, 18 şi 19 februarie au fost trimişi în Banat cu escortă militară suficientă 122 de astfel de oameni... Administraţiunea civilă a luat asupra sa, să le trimită mai în urmă familiile, averea, vitele şi să le rebonifice construcţiunile şi instrumentele de economie... Totodată am dat din nou ordin comandei generale slavone din Banat, ca să aleagă pentru oamenii aceştia locurile cele mai convenabile de aşezare, aşa mai în fundul ţării, şi să îngrijească ca îndată ce dânşii vor sosi în Banat să capete adăpostul necesar şi terenul ce li s-a destinat, ca astfel să aibă ocupaţiune şi prin cultura câmpului să-şi câştige mijloacele de existenţă, până li se vor trimite familiile şi vitele[49].

Între cei expatriaţi aflăm pe următorii:

1. George Marcul din Criscior, al doilea căpitan al Zarandului.
2. Popa Mihai din Lăpuşnic.

---

[49] Ţăranii condamnaţi la expatriere erau din următoarele comune: Baia-de-Criş, Brad, Criscior, Lunca, Luncoi, Mesteacăn, Mihăleni, Ribiţa, Ruda, Zdrapţ, Ţereţel, Vaca, Valea-Mare din comitatul Zarandului; Almaşel, Băcia, Boiul-de-Jos, Boz, Braşeu, Bretea Românească, Clopotiva, Fizeş, Geoagiul-de-Jos, Gotiata, Grădişte, Gura-Sada, Lapuşnic, Linjina, Nucşoara, Ohaba-Ponor, Păucineşti, Peştişul-de-Jos, Poiana, Popeşti, Răduleşti, Sân-Georgiu, Şerel, Simeria, Slivaşul-de-Jos, Bretea, Târnaviţa, Vâlcelele Bune, Vâlcelele Rele, Vişca din comitatul Hunedoarei; Abrud, Bistra, Brezeşti, Câmpeni, Cărpeniş, Cetea, Geoagiul-de-Sus, Lupşa, Mogoş, Muncel, Muşca, Ofenbaiă, Ponor, Remeţi, Râul-Mare, Roşia, Vinţul-de-Jos, Vulper din comitatul Albei. Lista celor expatriaţi din comitatul Clujului nu am putut-o afla nici în arhiva guvernului, nici în arhiva cancelariei.

3. Ion Muntean din Vulper, căpitan.
4. Popa Ion din Bistra (Ion Popa Crişănuţ).
5. Vasile Todor, căpitan din Ofenbaiă.
6. Todor Faur, căpitan din Ofenbaiă.
7. Vasile Sgârciu, din Sălişte, căpitan.
8. Todor Lazăr, căpitan din Râul-Mare.
9. Ispas Găldău, căpitan din Râul-Mare.
10. Urs Şoldeş din Secătură, căpitan.
11. Nicolae Pleşa din Scărişoara, căpitan.
12. Todor Berindei din Câmpeni, căpitan.
13. Petru Goia, căpitan din Vidra.
14. Toma Gligor, căpitan din Vidra.
15. Iacob Todea, căpitan din Vidra.
16. David Onu Surdu din Muşca, căpitan.
17. Drăgoi Rotea, căpitan din Cârna.
18. Ionel Secărean, căpitan din Cârna.
19. Serafim Goanţă, căpitan din Cârna.
20. Petru Oidă Ţică din Bistra, căpitan.
21. Ion Biron din Ribiţa, căpitan.
22. Ion Iárai, din Sân-Georgiul Trăscăului, căpitan.
23. Lupu Roancea, căprar din Brezeşti.
24. Urs Roancea, căprar din Brezeşti.
25. Petru Vesa Deheleanu, căprar din Câmpeni.

Guvernul din Transilvania însă nu se mărgini numai la ordinul împăratului.

Între ţăranii trimişi în Banat se aflau şi oameni cari personal nu comisese nici un act de violenţă.

Anume între alţii, guvernul scoase afară din ţară şi pe căpitanul Ion Nicola, fiul lui Horea, zicând că s-a rugat comuna, ca să-l expulzeze şi pe dânsul. Ion Nicola plecă în Banat cu soţia sa, ducând cu dânşii toată averea lor, în două perechi de desagi[50].

În timpul acesta împăratul se afla în Ungaria la Seghedin şi informându-se aici despre procedura neumană a guvernului din Transilvania, scrise cu indignare cancelariului Palffy:

„Iubite conte Pallffy! Aceea ce am prevăzut, că dacă se va concede transilvănenilor ca să trimită afară din ţară pe românii cari s-au făcut culpabili de atrocităţi şi delicte în contra siguranţei personale, în cursul revoluţiunii din urmă, atunci desigur permisiunea aceasta are să degenereze în excese, văd, că acum întru adevăr începe să se confirme, căci pe lângă toate restricţiunile ce le

[50] Ce s-a ales mai departe cu Ion Horea, şi dacă mai trăieşte astăzi cineva din familia aceasta nu am putut afla. Celălalt fiu al lui Horea cu numele Luca a fost luat în armată şi după împlinirea anilor de serviciu dânsul se retrase în Maierii Sibiului. Aici se căsători în anul 1817 cu o văduvă română numită Paraschiva şi reposă tot aici în anul 1839 fără copii, în etate de 71 de ani. În testamentul său, care se află înscris în registrele Magistratului din Sibiu, dânsul testează toată averea sa soţiei sale Paraschiva, deoarece „în patria sa în Albac de la Arada nu are nici un frate şi nici o soră".

am pus eu, se află acum în Banat peste 160 de familii din naţiunea aceasta şi transferarea lor curge în continuu, unii câte unii, de aceea Domnia-ta vei ordona din nou guvernului din Transilvania, sub cea mai gravă responsabilitate, că de aici înainte sunt terminate definitiv toate incuisiţiunile de natura aceasta şi prin urmare e suspendată trimiterea românilor afară din ţară. Aceia, cari se află poate în arest, să fie lăsaţi numaidecât în libertate şi pentru trecut nimeni sub nici un fel de pretext să nu-i mai supere.

Seghedin, în 10 iulie 1786

Iosif."

Toţi ţăranii aceştia expatriaţi fură colonizaţi în ţinutul Panciovei pe teritoriul regimentului german de frontieră[51].

Mai mulţi dintre ei fugiră încă în anul dintâi înapoi în Transilvania. Dar în iarna următoare îi prinseră din nou, îi pedepsiră şi-i trimiseră iarăşi în Banat.

Cu averea acestor oameni se făcură cele mai mari abuzuri în Transilvania.

Casele, vitele şi obiectele lor de economie se vânduse, dar banii rămăsese uitaţi pe la comitate.

Unii primiră din averea lor, abia după doi şi trei ani, un preţ întru adevăr înspăimântător de câte 20, 42 şi 50 cr.

La alţii sumele aceste nu se putură distribui nici în anul 1790, deoarece nu se mai ştia din a căror avere s-au încasat[52].

XL. ÎMPĂRATUL IOSIF SUPRIMĂ ABUZURILE DIN MUNŢII ABRUDULUI

Îndată la începutul revoluţiunii împăratul Iosif îşi propusese următoarele lucrări:

1. Să se trimiţă în Transilvania o comisiune specială, ca să cerceteze cauzele revoluţiunii şi din cauzele aceste să afle mijloacele, cum s-ar putea preveni în viitor astfel de evenimente.
2. Să se cerceteze plângerile ţăranilor din Munţii Abrudului. Să se pună capăt abuzurilor de acolo.
3. Să se desfiinţeze iobăgia personală din Transilvania şi Ungaria.
4. Să se introducă în Transilvania un regulament urbarial, şi mai întâi în comitatele Hunedoarei, Zarandului şi al Albei, vetrele revoluţiunii.
5. În fine, să se introducă oarecari îmbunătăţiri în administraţiunea comitatelor şi a domeniilor, depărtându-se funcţionarii culpabili de extorsiuni şi de alte abuzuri.

Cu cele dintâi două lucrări fusese însărcinat contele Iankovits.

[51] Încă în 29 aprilie consiliul aulic de război scrie cancelariei: sind von denen aus Siebenbürgen bekanntermassen in die Banatische Gränze zu übersetzenden Sieb. Unterthanen bereits 137 Familien in besagt deutscher Gränze eingetrofen und angesiedelt worden.

[52] Exactoratul Transilvaniei către guvern. Sibiu, 31 august 1790.

Dar starea sănătății sale nu era deloc favorabilă și împăratul îl autoriză să predea lucrările comisarului Brukenthal și dânsul, din cauza sănătății, să se poată depărta din Transilvania.

„Lucrările, zice împăratul, le vei preda administratorului Mihai Brukenthal, și arătându-i scrisoarea aceasta, îl vei însărcina totodată în numele meu ca dânsul să primească lucrările și să le continue după instrucțiunile ce i le vei da Domnia-ta, și fără să se abată de la ele. Despre aceasta dânsul va avea să-ți raporteze Domniei-tale din timp în timp, acolo unde te vei afla, și să ceară de la Domnia-ta instrucțiunile mai departe, ce va avea de lipsă."

Pe la începutul lunii lui martie 1785, contele Iankovits părăsi Transilvania și se întoarse la Viena. Raportă verbal monarhului despre întreg cursul activității sale și depuse actele revoluțiunii în arhiva cancelariei în două lăzi sigilate. Împăratul aprobă toate dispozițiunile ce le făcuse contele Iankovits în intersul siguranței publice și pentru meritele ce le câștigă cu această ocaziune îl numi comandor al ordinului Sf. Ștefan.

Dar să ne întoarcem acum la activitatea comisarului Mihai Brukenthal.

După ordinul monarhului comisarul Brukenthal avea să cerceteze toate plângerile țăranilor din Munții Abrudului, de asemenea și chestiunea cârcimăritului, care provocase tumultul din 1782.

Spre scopul acesta Mihai Brukenthal călători în Munții Abrudului, cercetă în detai toate petițiunile ce le înaintase țăranii la Viena de la 1780 până la 1783 și despre rezultatul investigațiunii sale supuse monarhului mai multe diferite rapoarte.

În general, comisarul Mihai Brukenthal constată, că toate plângerile ce le făcuse țăranii aceștia de la 1780 încoace erau întemeiate.

Funcționarii domeniului, mici tirani, susținuți pe față și în secret de autoritățile Transilvaniei, după ce despoiase mai întâi pe munteni de vechile lor libertăți, acum îi despoiau și de avere, aruncase asupra lor o mulțime de sarcini și taxe ilegale și pedepseau cu severitate pe aceia cari alergau să se plângă la împăratul în Viena.

În cursul anilor 1785 și 1786 împăratul Iosif decise toate investigațiunile aceste, toate în favorul românilor din Munții Abrudului.

Ușurările ce le câștigară muntenii în urma acestor investigațiuni erau următoarele:

1. Pășunitul vitelor, în tot domeniul de sus al Zlatnei, rămâne liber țăranilor, precum a fost și înainte. Pentru pășunitul caprelor, pe care îl interzisese funcționarii, oficiul silvanal va asigura țăranilor locuri anumite în pădurile de acolo, cari și așa sunt destul de extinse și nu aduc nici un folos domeniului, și aceasta din cauză că există în munți mulți oameni săraci, cari nu pot să țină vaci.

2. În considerare, că pământurile de cultură în domeniul de sus sunt foarte restrânse, țăranilor să le fie liber a face extirpațiuni în locurile de unde nu se pot aduce lemne și pământul extirpat să-l cultive pentru dânșii.

3. Taxa deosebită, numită acrescență, care se impusese țăranilor din Munții Abrudului pentru plătirea servitorilor domnești fu ștearsă definitiv, deoarece fiecare domn are să-și plătească pe servitorii săi.

4. Lucrătorii minelor să fie scutiți pe viitor de toate sarcinile publice ordinare și extraordinare.

5. Locuitorii din domeniul Zlatnei, cari până aici fusese obligați să taie pe fiecare an câte 13.180 stânjeni de lemne pentru domeniu și să-i transporteze la Zlatna, să nu mai fie supuși la această lucrare, și oficiul silvanal să pacteze cu țăranii în privința aceasta, după cum se va putea înțelege, fără să întrebuințeze vreo silă asupra lor.

6. Țăranii din Munții Abrudului să nu mai fie obligați ca să cosească fânațele domeniului, să adune și transporteze fânul, lucru pentru care erau de lipsă câte 7.000 de oameni pe an.

7. Să nu mai fie obligați a transporta fier de la Hunedoara pentru stabilimentele minelor, și să aducă vinul și vinarsul statului la Zlatna, de multe ori din o depărtare de câte 4 zile.

Pentru toate lucrările acestea funcționarii domeniului să pacteze cu țăranii, după cum se vor putea înțelege, și prețul lucrărilor și al transportului să-l plătească exact și imediat.

8. Arenda cârcimăritului de vin să se dea țăranilor pe trei ani cu condițiuni ușoare, sau să se ia măsuri ca pe viitor țăranii să nu mai fie asupriți în privința aceasta.

9. Să se pedepsească arendații armeni, cari poartă culpa cea mai mare pentru tumultul din 1782, din cauză că dânșii s-au amestecat în dreptul de cârcimărit al țăranilor, iar pretențiunea lor de despăgubire, care a fost lichidată în mod exagerat să se evalueze din nou.

10. Când moare vreun țăran fără descendenți, rudele mai de aproape să nu mai fie obligate ca să plătească domeniului întreg prețul averii ce li se transmite. Din contra, să se observe în privința aceasta uzul de mai înainte, anume, dacă averea rămasă este considerabilă, să plătească câte 12 fl., și dacă averea e mai puțin însemnată 6 fl.

11. Să se trimită comisari în toate comunele din domeniul Zlatnei și în fiecare comună foștii primari să fie datori să depună socotelile înaintea locuitorilor despre toți banii ce i-au încasat sub titlul de acrescențe; să rebonifice țăranilor în duplu ce au luat mai mult, și totodată să fie supuși și la o pedeapsă corporală. Subprefectul Komaromi și comisarul de execuțiune Erdélyi să rebonifice în duplu diferite sume, ce le au încasat pe nedrept de la țărani.

12. Să se restituie țăranilor tot ce au plătit mai mult peste taxa dominală. Să li se plătească pentru trecut în deplină măsură toate prestațiunile ce le-au făcut, anume, tăierea și transportarea lemnelor, cositul fânului, transportul fierului și al vinului.

Cu toate că suferințele țăranilor în cursul revoluțiunii au fost multiple și grele, dar căpitanul executat la Alba lasă pe poporul său muntean liber de abuzurile funcționarilor, pe țăranii din Transilvania emancipați de jugul servituții personale, îi lasă cu o nobilime mai puțin tirană și o administrațiune mai puțin violentă. Două lucruri principale: viața și averea iobagilor nu mai erau în bunul plac al domnilor săi.

Peste puțin timp, pe la începutul lunii lui ianuarie 1787 fu depărtat și br. Brukenthal de la conducerea afacerilor transilvane.

Evenimentele întâmplate în timpul guvernului său sunt cea mai bună caracteristică a administrațiunii sale[53]. În timpul de 13 ani ai guvernului său, țăranul român ajunse la ultimul grad de opresiune. Așa că în privința dânsului se pot aplica cuvintele lui Cicero despre un contimporan al său: Că sub consulatul său n-a fost nici primăvară, nici vară, nici toamnă, – pentru țăranii români din Transilvania.

XLI. REVOLUȚIUNEA LUI HOREA LA 1790-1791

Revoluțiunea din 1784 mai avu un ultim epilog la anii 1790-1791.

Frica de o nouă revoluțiune se răspîndi din nou la anul 1790 în comitatul Hunedoarei și al Zarandului și chiar în comitatele vecine din Ungaria.

Anume în 6 aprilie 1790 comitatul Hunedoarei adresă următorul circular subprefecților săi:

„Din înștiințări sigure și din unele indicii s-a răspândit faima că țăranii români ar avea intențiuni rele, ca să facă o revoluțiune. De aceea, pentru a preveni răul acesta se ordonă domnului subprefect următoarele:

1. Să informezi cu prudență și blândețe pe domnii nobili despre împrejurările aceste, pe fiecare în particular, și să-i îndemni ca să-și procure fiecare arme, munițiune și cai, așa ca să fie preparați și gata, că dacă se vor agrava împrejurările.

2. Să se adune numaidecât la stațiunile ce se vor fixa și cari se împărțesc după districte, așa pentru districtul dincoace de Mureș stațiunea de adunare va fi la Deva, pentru districtul dincolo de Mureș la Șoimuș, în Țara Hațegului la Peșteana și în Zarand la Baia-de-Criș.

3. Până nu se va da de aici un ordin anumit nobililor, ca să se adune în stațiunile ce sunt destinate, până atunci să nu cuteze a se aduna nici în număr mai mare nici în număr mai mic, ca nu cumva prin adunările aceste să dea ocaziune țăranilor să cugete la planuri rele, ce poate trec peste intențiunea lor.

4. Deoarece în fața acestor împrejurări așteptăm aici pe fiecare oră trupe de cavalerie în număr mai mare, de aceea domnul subprefect să îngrijească, ca în fiecare sat, unde nu se află adunat fân și ovăs, acolo să se strângă după proporțiune, câte 20, 30 sau mai multe porțiuni de fân și de ovăs."

Măsura aceasta, lucru ușor de prevăzut, excită o spaimă și mai exagerată în comitatul Hunedoarei și al Zarandului. Nobilimea începu să-și golească casele, să ia cu sine ce putea duce, și să fugă fiecare încotro s-o putea: așa că trebui să intervină din nou comitatul și să publice nobilmii ca să lase în pace strămutările, căci la din contră o pedeapsă inevitabilă va cădea asupra acelora cari se vor depărta.

[53] **Heidendorf.** Selbstibiographie in Archiv f. sieb. Landeskunde N. F. XVIII. 125. Im Grunde war es doch nichts anders, als dass der Kaiser mit seiner (Br. Brukenthal von einiger Zeit her nicht nach seinem Willen thätig genug feführten Administration nicht zufrieden war und der Br. Brukenthal dagegen wider die neuen Einrichtungen des kaisers Vorstellungen machte.

Nobilimea din comitatul Zarandului se puse numaidecât în arme.

În 9 aprilie subprefectul din Hălmagiu scrie următoarele:

„Nobilimea din ținutul Baiei-de-Criș și al Bradului s-a retras întreagă în reședința mănăstirii din Baia-de-Criș, partea cea mai mare este în arme și tot nobilul în uniformă."

Același zgomot, aceeași neliniște se răspândi și în comitatele vecine ale Ungariei.

În 14 aprilie vice-comitele din Arad scrie județului Curiei, contelul Carol Zichy:

„Pe când terminasem scrisoarea aceasta primesc un raport, că și românii din comitatul acesta, și anume cei din plasa Ermelek, districtul Papfalva țin noaptea adunări secrete în biserică și aici citesc scrisori, ce răspândesc revoluțiunea în popor."

În urma acestor știri, contele Zichy adresă vice-comitelui din Bihor următorul ordin:

„Dintr-un raport ce l-am primit astăzi de la vice-comitele... comitatului Arad, am aflat, că țăranii ardeleni din comitatul Hunedoarei și al Zarandului, au intențiuni și planuri rele în contra domnilor săi pământești și a nobilimii. Din această cauză, am crezut de lipsă, să vă fac atent și din partea mea asupra acestei împrejurări, și iarăși și iarăși să vă recomand, că atât Staturile și Ordinele, cum și domnii pământești din comitatul acesta, să fie cu priveghiare continuă și neobosită în cestiunea aceasta, și să-i îndemnați, ca să trateze cu toată blândețea pe supușii lor... să prindeți pe vabagunzi... să publicați poporului în modul prescris, toate câte a decis Maiestatea Sa suveranul de acum pentru ușurarea țăranilor, cum este scăderea prețului sării, desființarea fundului de misiuni și drumuri, că li se va socoti în contribuțiune prețul productelor date pentru armată, cu un cuvânt să binevoiți a dispune... toate ce veți cugeta de lipsă și cât mai în grabă, pentru a preveni un pericul atât de mare, ce amenință prea iubita noastră patrie."

Dar în toată această neliniște în toată alarma această nu exista nimic real.

Împăratul Iosif murise mai înainte, cu 6 săptămâni și restabilise, încă în ultimele sale zile, din nou constituțiunea Ungariei. De altă parte, în țară se vorbea peste tot locul de convocarea camerilor, de încoronarea împăratului Leopold ca rege al Ungariei, și românii, popor eschis din constituțiunea Ungariei, se înțelege, că erau nemulțumiți cu această schimbare a evenimentelor.

Atâta era tot.

În 12 aprilie se făcu o investigațiune în comuna Bosai, în privința acestor faime, și tot ce s-a cosntatat a fost, că țăranii de aici s-ar fi exprimat: „Bat-o Dumnezeu de Țară ungurească, să pună crai unguresc, asta n-o suferim, și dacă pun ne răsculăm îndată."

Așadar totul era numai reflexiunile evenimentelor din 1784, cari lăsase întru adevăr fiori adânci în inimele nobilimii.

Revoluțiunea de la 1784 se prezentă și în camera Transilvaniei de la 1791.

În luna lui februarie 1791 se afla la ordinea zilei proiectul de lege în contra falşilor denunţători şi vânzători ai patriei; chestiune, care interesa într-o formă pe toate naţiunile politice din Transivlania.

Disgraţia, în care căzuse nobilimea înaintea împăratului Iosif, ordinele sale, prin cari desfiinţase naţiunile politice din Transilvania, revoluţiunea de la 1784, erau adevăratele motive ale acestei legi.

Iată cum se exprimă raportul camerei asupra acestui proiect:

„Constatat fiind, că binele ţării şi al regelui zace numai în stricta observare a legilor, în iubirea şi încrederea principelui către ţară, a ţării către principe şi a cetăţenilor unii către alţii, că aceia, cari lucră în contra legilor, cari cu inculpări false tind să înegrească pe patrioţi înaintea principelui şi să-i păgubească, aceia lucră în contra fericirii principelui şi a ţării, şi într-o formă sunt necredincioşi către principe şi ţară, şi tind să slăbească şi să rumpă veriga de aur a iubirii şi încrederii reciproce, care leagă ţara de principe şi pe cetăţeni unii de alţii. În contra unor astfel de oameni, cari împrăştie într-un mod aşa infam, ştiri false şi vânează interese proprii, glorioşii noştri strămoşi au stabilit încă îndată la începutul monarhiei ungureşti legi foarte severe, după cum se vede din Decretul II. art 52 al Sft. Ştefan, care zice, că dacă se va afla vreun mişel, care să semene discordii între rege şi între cetăţeni, acela să piară.

Din aceste motive „Staturile au decis în unanimitate să se ceară de la guvern şi de la curtea imperială toate proiectele prejudiciabile şi fabricate în detrimentul ţării, toate denunţările, hârtiile de trădare şi numele acestor denunţători, anume:

„1. Denunţările şi investigaţiunile relative la revoluţiunea începută de Horea, şi în particular investigaţiunea Iankoviciană şi actele acestor investigaţiuni, prin cari apărarea nobilimii a fost interpretată ca revoluţiune...

2. Denunţările funcţionarilor din domeniul Zlatnei în contra funcţionarilor din comitatul Albei, dimpreună cu investigaţiunea şi toate actele, cari se raportă la investigaţiunea aceasta".

Aceste se întâmplase în şedinţa de la 8 februarie.

În şedinţa de la 28 februarie guvernul transilvan răspunse: că în ce priveşte denunţările şi investigaţiunea asupra revoluţiunii lui Horea, pe la guvern n-a trecut nici o lucrare de a comisiunii Iankoviciane, iar ce se atinge de alte hârtii, şi cari se raportă la chestiunea aceasta, guvernul va da ordin administraţiunii arhivelor, ca să le predea camerei, observă însă în ce priveşte consecinţele rele, cari pot să urmeze de aici, că prin aceasta să nu se facă nici un prejudiciu amnestiei, ce a fost acordată de Maiestatea Sa şi cari s-a publicat peste tot locul.

În aceea şedinţă se prezintă şi petiţiunea comitatului Hunedoarei.

Comitatul cerea următoarele:

1. Să se ordoneze o nouă investigaţiune asupra revoluţiunii lui Horea, deoarece în cursul investigaţiunii făcute de contele Iankovits, nobilimea n-a fost ascultată.

2. Că aceia, cari au fost cauzele adevărate ale acestei revoluţiuni, cari au împiedicat acţiunea armatei, ca să depărteze pericului şi nobilimea să se apere, cari au schimbat şi au falsificat investigaţiunea făcută de oculistul Molnar, cari prin denunţări false au susţinut că nobilimea a fost cauza acestei periculoase

revoluţiuni, aceia să fie descoperiţi şi urmăriţi din partea fiscului regesc pentru crima de infidelitate (ad Notam perpetuae infidelitatis).

Cu această ocaziune, comitatul adaugă că sărmanii ţărani, dânşii n-au fost cauza ci numai instrumentul acestei revoluţiuni, deoarece ei au fost înşelaţi ca să asculte în numele poruncii împărăteşti, şi afară de aceea mulţi din ei şi-au luat pedeapsa pentru participarea lor la revoluţiunea aceasta, şi astfel pe ţărani îi ierta.

3. Să li se rebonifice pagubele cauzate, sau din averea ţăranilor, sau din cassa statului.

4. Aceia cari au avut cărţi de privilegii şi cărţile aceste li s-au ars sau li s-au pierdut în timpul revoluţiunii începute de Horea, sau cu ocaziunea invaziunii turcilor întâmplate de curând, – aceia să capete privilegii noi din partea principelui.

Asupra acestor cereri, camera decise:

„Staturile reamintindu-şi în inima lor înfiorătoarele pagube, ce le au suferit suplicanţii şi patimele lor, ce nu se pot uita, cum şi împrejurarea că cenuşa fostului nostru Principe Iosif al II-lea este insultată prin aceea, că această revoluţiune şi vărsare de sânge nemaiauzită s-ar fi făcut din porunca Maiestăţii Sale, astfel spre a da o satisfacţiune suplicanţilor şi totodată pentru a spăla şi cenuşa fostului principe de această pată înfiorătoare numai de a o cugeta, şi a înfăţişa înaintea lumii, nevinovăţia nobililor cetăţeni, cât şi a Maiestăţii Sale, Staturile au decis, că e de lipsă să se caute în arhiva guvernului şi în arhivele nobilelor comitate, ale Hunedoarei şi Albei, toate hârtiile câte se raportă la chestiunea aceasta, şi cari nu se vor alfa aici, să se ceară de la Maiestatea Sa, şi căutându-se, să se cerceteze adevărata stare a lucrurilor, să se facă destul cererilor, dorinţelor şi plângerilor comitatelor, cari se roagă acum, cum şi a celorlalte comitate, asupra cărora s-a extins focul revoluţiunii, iar autorii revoluţiunii, sau aceia cari n-au împiedicat-o atunci când ar fi putut, aceia ca vânzători falşi ai nobilimii să fie traşi la răspundere."[54]

Aşadar camera transilvană de la 1791, decise o nouă investigaţiune şi o nouă justiţie asupra revoluţiunii din 1784.

Dar camera se dizolvă în 9 august 1791 şi altă investigaţiune nu mai urmă.

XLII. CONCLUZIUNE

Aşa se termină această revoluţiune, care agită aşa de mult spiritele în Transilvania, epocă, care scoase la lumină lupta latentă ce exista de mai mulţi seculi şi sub diferite forme între cele două naţiuni de peste Carpaţi.

Începută în Munţii Abrudului în numele unor puţine comune la anul 1782, ea ajunge în numele tuturor iobagilor din Munţii Abrudului, apoi în numele tuturor românilor din Transilvania.

[54] Az Erdélyi három nemzetekböl állo Rendeknek... Jegyzökönyve, Kolosváratt, 1791. Şedinţa a 24-a.

Din liberarea de abuzuri ajunge la liberarea poporului român de iobăgie, la liberarea Transilvaniei de domnia elementului unguresc.

Iobagi, preoţi, plutaşi, băiaşi, oameni liberi, sătui cu toţii într-o formă de amarele suferinţe ale trecutului, se fac cu toţii emisari, căpitani, soldaţi şi cu toţii primesc dictatura unui ţăran.

Epoca plină de învăţături.

Ea ne probează, că nici înfiorătoarele decrete ale lui Uladislau (1514), nici uniunea celor trei naţiuni din Transilvania (1437-1438), nici Aprobatele şi Compilatele (1653, 1669), cari declarară pe români fără patrie, nu au putut să întemeieze fericirea nobilimii şi cu atât mai puţin fericirea Ungariei şi a Transilvaniei.

Dacă Ungaria nu s-ar fi abătut de la primele instituţiuni ale regilor săi; dacă nu ar fi părăsit sistemul, care în seculii dintâi respecta libertatea naţională în Ungaria; dacă ar fi lăsat neatinse instituţiunile vechi ale poporului român, organizaţiunea sa militară, districtele sale româneşti; dacă nu ar fi luat din mâna acestor ţărani militari proprietatea de pământ; dacă naţiunea română, singură în număr considerabil şi cu teritorii naţionale extinse în Transilvania şi în părţile Ungariei, ar fi fost lăsată şi de aici înainte ca naţiune cu drepturi politice, precum fusese până la finele secolului al XIII-lea;

Mai mult, dacă nu s-ar fi desfiinţat la anul 1653 chiar şi drepturile de simplu cetăţean ale românului, – tristă răsplată pentru şiroaiele de sânge, ce le vărsase odată românii în interesul Ungariei;

Atunci dezastrul nu se întâmpla.

Dar încetul cu încetul din poporul militar se făcură sclavi agricoli, şi în loc de o armată numeroasă, care apăra Carpaţii şi Dunărea, se creă o ceată numeroasă de sclavi, supuşi unui mic număr de privilegiaţi incapabili să se apere pe sine şi incapabili să apere ţara.

Elementul cel vechi de apărare al statului dispăru. În locul clasei de arme se ridică nobilimea de naştere. În locul războielor victorioase externe se începură războiele nefericite interne, luptele cu sclavii, şi în locul castrelor de la frontiere, nobilimea îşi construi castre în contra supuşilor săi.

Din timpul acesta datează fatalele consecinţe ale noului sistem, lunga şi trista serie de revoluţiuni, epoca de decadenţă a regatului.

Cu desfiinţarea instituţiunilor naţionale, ce existau în Ungaria, cu desfiinţarea legiunilor, cari se bătuse sub Ion Corvinul, căzu şi puterea internă şi externă a regatului.

Aşa urmă zdrobitoarea catastrofă de la Mohaci (1526), când regatul Sf. Ştfan îşi pierdu independenţa sa, luptă, în care Ungaria nu putu să adune mai multă armată de 20.000 de oameni[55], căci nu mai existau vechii legionari, şi mai înainte cu 12 ani camera Ungariei decretă pedepse oribile asupra ţăranilor, şi-i aruncase pe toţi în lanţele servituţii vecinice.

Aşa se întâmplă în secolul trecut, în epoca anilor 1780-1790, când împăratul Iosif răsturnă constituţiunea Ungariei. Atunci poporul român,

[55] **Katona**, Historia critică. XIX. 678.

dezbrăcat de toate, care de altă dată îşi vărsase cu glorie sângele său în războiele Ungariei, de astă dată nu mai putu să-i întindă mâna de ajutor, din contra se ridică asupra nobilimii şi a elementului unguresc.

Aceleaşi evenimente, aceleaşi experienţe se repetară la 1848-1849 în ultima luptă de libertate a Ungariei. Atunci se ridicară în contra tendinţelor ungureşti nu numai românii, dar şi croaţii, sârbii şi saşii, – şi Ungaria sucumbă.

Astfel, revoluţiunea de la 1784 şi toate dezastrele urmate asupra regatului din secolul al XIV-lea încoace ne probează, cât de fatal a fost pentru Ungaria noul sistem de distrucţiune a naţionalităţilor.

Istoria este implacabilă faţă cu greşelile popoarelor.

Tabla de materie

Pag.

TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ:
Tatiana Bărbuceanu

TIPĂRIT:
VERUS
Editură & Tipografie
2001